

Uredili

Tina Lengar Verovnik
Urška Vranjek Ošlak

Pravopis na zrnu graha

Razprave o pravopisnih vprašanjih

PRAVOPIS NA ZRNU GRAHA

Razprave o pravopisnih
vprašanjih

Založba ZRC

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

811.163.6'35(082)

PRAVOPIŠ na zrnu graha : razprave o pravopisnih vprašanjih / uredili Tina Lengar Verovnik in Urška Vranjek Ošlak ; [avtorice in avtorji prispevkov Manca Černivec ... et al.]. - Ljubljana : Založba ZRC, 2022

ISBN 978-961-05-0621-8

COBISS.SI-ID 98991875

ISBN 978-961-05-0620-1 (PDF)

COBISS.SI-ID 99143683

Avtorice in avtorji prispevkov	Manca Černivec, Helena Dobrovoljc, Rok Dovjak, Tanja Fajfar, Metka Furlan, Gašper Ilc, Mateja Jemec Tomazin, Monika Kalin Golob, Elin Kamenšek Krajnc, Marta Kocjan Barle, Tina Lengar Verovnik, Matej Meterc, Tanja Mirtič, Hana Mžourková, Drago Perko, Aleš Pogačnik, Ana Rotovnik Omerzu, Tadeja Rozman, Andrej Stopar, Irena Stramljič Breznik, Urška Vranjek Ošlak, Mojca Žagar Karer
Urednici	Tina Lengar Verovnik, Urška Vranjek Ošlak
Recenzenta monografije	Suzana Todorović, Rok Žaucer
Recenzentke in recenzenti prispevkov	Kozma Ahačič, Manca Černivec, Helena Dobrovoljc, Andrej Ermenc Skubic, Matjaž Geršič, Nataša Gliha Komac, Luka Horjak, Nataša Jakop, Mateja Jemec Tomazin, Simona Klemenčič, Marta Kocjan Barle, Nina Ledinek, Tina Lengar Verovnik, Nataša Logar, Tanja Mirtič, Hotimir Tivadar, Urška Vranjek Ošlak, Peter Weiss, Mojca Žagar Karer
Oblikovanje Prelom	Brane Vidmar Simon Atelšek
Izdajatelj	ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
Zanj	Kozma Ahačič
Založnik	Založba ZRC
Zanj	Oto Luthar
Glavni urednik založbe	Aleš Pogačnik
Tisk	Present, d. o. o.
Naklada	300 izvodov Prva izdaja, prvi natis Ljubljana 2022

Nekatera besedila so pripravljena z vnašalnim sistemom ZRCola (zrcola.zrc-sazu.si), ki ga je na ZRC SAZU v Ljubljani (www.zrc-sazu.si) razvil Peter Weiss.

Knjiga je nastala v okviru raziskovalnih programov P6-0038 in P6-0215, ki ju financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije. Izšla je s pomočjo sredstev razpisa za znanstvene monografije Javne agencije za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije v letu 2021.

Prva e-izdaja je prosto dostopna pod pogoji licence Creative Commons CC BY-NC-ND 4.0, ki ob navajanju in priznavanju avtorstva dopušča reproduciranje in distribuiranje, ne dovoljuje pa dajanja v najem, priobčevanja v javnosti za komercialni namen in nobene predelave:

<https://doi.org/10.3986/9789610506201>

Pravopis na zrnu graha

Razprave o pravopisnih vprašanjih

Uredili

Tina Lengar Verovnik in Urška Vranjek Ošlak

KAZALO

Predgovor	7
------------------------	----------

I

Kodifikacijski proces: vpogledi in uvidi

HELENA DOBROVOLJC Delovne faze in normativne odločitve pri prenovi pravopisa	13
HANA MŽOURKOVÁ Pravopisna kodifikacija na Češkem	41
HELENA DOBROVOLJC, MANCA ČERNIVEC Skozi trnje do pravopisnih nebes? Predstavitev procesa prenove pravopisnega pravila na primeru »Novo Mesto«	57
MARTA KOCJAN BARLE Od črke in pismenke do črkopisa in pisave	77
TADEJA ROZMAN, MONIKA KALIN GOLOB Ločila v poslovno-uradovnalnih besedilih	93
TINA LENGAR VEROVNIK Novosti pri rabi ločil: analiza vprašanj in odgovorov v Jezikovni svetovalnici	107

II

Slovarji, sopotniki pravopisnih pravil

MANCA ČERNIVEC, URŠKA VRANJEK OŠLAK Raba kvalifikatorjev »in« ter »tudi« na primeru oblikoslovnih dvojnic	119
TANJA FAJFAR, MOJCA ŽAGAR KARER Dvojnice v terminoloških slovarjih	137
MATEJA JEMEC TOMAZIN Poimenovanja oseb v terminologiji	151

III

Pravopisni in širši pogledi na imena in poimenovanja v slovenščini

ROK DOVJAK Prepoznavanje lastnih imen v besednih zvezah	165
--	------------

DRAGO PERKO	
Standardizirana zemljepisna imena v slovenskem jeziku	181
MATEJ METERC	
Analiza oblikovnih in pomenskih značilnosti zemljepisnih frazeoloških nadomestnih poimenovanj za <i>ePravopis</i>	199

IV

Prevzemanje v slovenščino med načeli in konkretnimi rešitvami

MARTA KOCJAN BARLE	
Prevzemanje lastnih imen in opuščanje ali ohranjanje neme črke <i>-e</i>	215
ANDREJ STOPAR, GAŠPER ILC	
Domačenje angleškega polglasnika v slovenskem pravopisu	231
ALEŠ POGAČNIK	
Iz Afrike vedno pride nekaj novega	243

V

Pravopis v preseku z glasovno-naglasno, oblikoslovno in besedotvorno problematiko

TANJA MIRTič	
Odnos jezikovnih uporabnikov do naglasnomestne problematike	271
METKA FURLAN	
Vpliv pisne knjižne norme na govorjeno slovenščino	287
ANA ROTOVNIK OMERZU, IRENA STRAMLJIČ BREZNIK	
Podaljšava večzložnih tujih priimkov moškega spola z osnovo na <i>-r</i>	297
ELIN KAMENŠEK KRAJNC, IRENA STRAMLJIČ BREZNIK	
Tuji priimki na pisni soglasniški sklop <i>tz</i> [c] in preglaševanje	323
Pravopis na zrnu graha – Povzetki	333
Orthography and the Pea – Summaries	343
Sodelujoči avtorji in avtorice	355
Imensko kazalo	357
Stvarno kazalo	361

PREDGOVOR

Pravopis ustvarjajo ljudje.

David Crystal

Od izida zadnje monografije z razpravami o pravopisnih vprašanjih (*Pravopisna razpotja*, 2015) je minilo že šest let. Marsikateri premislek, objavljen v njej in njeni predhodnici (*Pravopisna stikanja*, 2012), je članicam in članom Pravopisne komisije pri SAZU in ZRC SAZU v neprecenljivo pomoč ob snovanju prenovljenih in novih poglavij za *Pravopis 8.0*. Pri svojem delu komisija izhaja tudi iz strokovnih kritik *Slovenskega pravopisa 2001*, upošteva sodobne gradivske (zlasti korpusne) vire ter nova znanstvena spoznanja, ki so objavljena v znanstveni periodiki, zbornikih s strokovnih srečanj in priložnostnih monografijah, kakršna je ta. Neusahljiv vir sodobnih uporabniških zadreg in vodnik po novostih v jezikovni rabi je spletna Jezikovna svetovalnica Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU Frana Ramovša ZRC SAZU. Baza vprašanj in odgovorov, ki je že presegla številko 3000, omogoča znanstvene sinteze, ki smo jih med drugim objavili tudi knjižno (*Kje pa vas jezik žuli*, 2020).

Ob koncu leta 2019 sta bili v javno razpravo dani prvi poglavji *Pravopisa 8.0* – »Pisna znamenja« in »Krajšave«; po pregledanih prejetih mnenjih in predlogih sta bili v marsičem še izboljšani. Leta 2021 sta še bolj odmevno javno razpravo doživeli naslednji prenovljeni poglavji, »Velika in mala začetnica« ter »Prevzete besede in besedne zveze«. Da smo lahko pripravili ustrezno utemeljen predlog reforme pri pisanju večbesednih zemljepisnih imen, sta bila predhodno izvedena posvet dveh komisij (Pravopisne komisije in Komisije za standardizacijo zemljepisnih imen; prispevki so objavljeni v knjižici *Živim v Bukovem Vrhu pod Bukovim vrhom*, 2020) ter spletna anketa med uporabniki. To metodo smo uporabili že drugič; prva anketa je bila pripravljena za preverjanje ustreznosti nekaterih oblikopisnih rešitev iz aktualnega pravopisa, ki bodo v prenovljeni obliki predstavljene v poglavju »Slovnični oris za pravopis«, nekakšnem slovničnem dodatku k pravopisnim pravilom (v javno razpravo bo poglavje dano leta 2022).

Ustreznost ubeseditev v pravilih sodelavci pravopisne sekcije Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU nenehno preverjamo tudi ob pripravi pripadajočih slovarskih ponazoritev v *ePravopisu*, rastočem pravopisnem slovarju. Uporabniki slovenščine lahko procesu prenove pravopisnih pravil in slovarja sledijo s pomočjo *Pravopisnih kategorij ePravopisa*, ki prinašajo podrobnejši vpogled v razmišljanja o aktualni pravopisni problematiki in informa-

cije o tem, v kateri problemski ali normativni okvir slovenskega knjižnega jezika se uvrščajo iztočnice, vključene v *ePravopis*, ter kako je problematika predstavljena na višji ravni, torej v pravopisnih pravilih. Vsaka izboljšava zgradbe poglavij, vsako ponatančenje pravopisnih ubseditiv, vsak ustrežnejši zgled nas bolj približuje končnemu idealu, za katerega se zavedamo, da ga bomo težko dosegli – že zato, ker spoštujemo različnost jezikovnih praks in ideologij. Ob tem se počutimo kot kraljična iz Andersenove pravljice, ki se je kljub dvajsetim žimnicam in pernicam, ki so prekrivale eno samo zrno graha, zjutraj zbudila vsa ožuljena. Avtorice in avtorji novega pravopisa smo neskončno občutljivi na pravopisna zrna graha, zato poskušamo predvideti čim več nestrinjanj in težavnih mest ter zanje bodisi pripraviti strokovne argumentacije bodisi ob njih ponovno premisliti o rešitvah, do katerih smo prišli. Vse to nenehno počnemo: poglobljeno, natančno, s široko zastavljenimi premisleki, pri katerih nam s svojimi znanji pomagajo tudi strokovnjaki z drugih področij, tako jezikoslovnih kot nejezikoslovnih. Ta faza oziroma oblika našega dela ostaja pretežno skrita, a je izjemno pomembna in prav je, da jo ob priložnostih, kakršna je izid te knjige, vsaj delno predstavimo širši strokovni in drugi zainteresirani javnosti.

Monografija *Pravopis na zrnu graha* tako odstira pogled v tematike, ki so z nastajanjem novega pravopisa bolj ali manj tesno povezane. V prvem, najboljšežnejšem sklopu (»Kodifikacijski proces: vpogledi in uvidi«) avtorice pišejo o procesih in protokolih pri prenovi pravopisnih pravil, in sicer v slovenskem, primerjalno pa tudi v češkem prostoru (Hana Mžourková: *Pravopisna kodifikacija na Češkem*). Proces kodifikacije je predstavljen tako na načelni ravni (Helena Dobrovoljc: *Delovne faze in normativne odločitve pri prenovi pravopisa*) kot ob konkretnih primerih (Helena Dobrovoljc in Manca Černivec: *Skozi trnje do pravopisnih nebes? Predstavitev procesa prenove pravopisnega pravila na primeru »Novo Mesto«*). Dva prispevka se lotevata novosti pri rabi ločil (Tadeja Rozman in Monika Kalin Golob: *Ločila v poslovno-uradovnalnih besedilih*; Tina Lengar Verovnik: *Novosti pri rabi ločil: analiza vprašanj in odgovorov v Jezikovni svetovalnici*) – prenova pravopisnega poglavja o ločilih Pravopisno komisijo čaka v prihodnjem letu. V enem od prispevkov je poudarek tudi na jezikoslovni terminologiji (Marta Kocjan Barle: *Od črke in pismenke do črkopisa in pisave*), ki jo mora veda urediti, da lahko uspešno opisuje ponekod precej zapletena razmerja med jezikovnimi sredstvi.

Prispevki drugega sklopa (»Slovarji, sopotniki pravopisnih pravil«) se delno navezujejo na vsebino prvega, saj hkrati s prenovi pravopisnih pravil poteka tudi nastajanje novega pravopisnega slovarja (Manca Černivec in Urška Vranjek Ošlak: *Raba kvalifikatorjev »in« ter »tudi« na primeru oblikoslovnih dvojnic*). Ker je slovaropisno delo vedno vpeto v širše leksikološke in leksikografske premisleke, pa dva prispevka presejata zgolj pravopisno slovaropisje (Tanja Fajfar in Mojca Žagar Karer: *Dvojnice v terminoloških slovarjih*; Mateja Jemec Tomazin: *Poimenovanja oseb v terminologiji*).

Tretji sklop (»Pravopisni in širši pogledi na imena in poimenovanja v slovenščini«) prinaša prispevke, v katerih avtorji obravnavajo različne vidike zemljepisnih, stvarnih in osebnih imen: od iskanja mehanizmov za določanje mej med lastnimi imeni in občnimi poimenovanji (Rok

Dovjak: *Prepoznavanje lastnih imen v besednih zvezah*) do postopkov standardizacije zemljepisnih imen (Drago Perko: *Standardizirana zemljepisna imena v slovenskem jeziku*) in celovite obravnave frazeoloških nadomestnih poimenovanj (Matej Meterc: *Analiza oblikovnih in pomenskih značilnosti zemljepisnih frazeoloških nadomestnih poimenovanj za ePravopis*).

Prispevki četrtega sklopa (»Prevzemanje v slovenščino med načeli in konkretnimi rešitvami«) se navezujejo na fazo prenove pravopisnih pravil, v kateri bodo pripravljene razširjene in prenovljene, pa tudi popolnoma nove preglednice za posamezne tuje jezike; prvi snop bo dan v javno razpravo v letu 2022. Avtorice in avtorji predstavljajo nekatere težje rešljive probleme, ki jih srečujemo pri prevzemanju, obenem pa tudi širša načela za njihovo reševanje – od obravnave neme črke *-e* (Marta Kocjan Barle: *Prevzemanje lastnih imen in opuščanje ali ohranjanje neme črke -e*) in angleškega polglasnika (Andrej Stopar in Gašper Ilc: *Domačenje angleškega polglasnika v slovenskem pravopisu*) do težav, s katerimi se v slovenščini srečujemo pri prevzemanju besed iz afriškega prostora (Aleš Pogačnik: *Iz Afrike vedno pride nekaj novega*).

Peti sklop (»Pravopis v preseku z glasovno-naglasno, oblikoslovno in besedotvorno problematiko«) prinaša prispevke, v katerih avtorice predstavljajo teme z drugih jezikoslovnih področij, ki pa se vse navezujejo tudi na zapisovalno problematiko. Dva prispevka raziskujeta dejavnike, ki vplivajo na sodobno naglasno in izgovorno podobo slovenskega (knjižnega) jezika (Tanja Mirtič: *Odnos jezikovnih uporabnikov do naglasnomestne problematike*; Metka Furlan: *Vpliv pisne knjižne norme na govorjeno slovenščino*). Dva prispevka pa ob korpusni gradivni analizi razpravljata o uresničevanju izbranih usmeritev aktualnega pravopisnega priročnika v rabi (Ana Rotovnik, Irena Stramljič Breznik: *Podaljšava večzložnih tujih priimkov moškega spola z osnovo na -r*; Elin Kamenšek Krajnc, Irena Stramljič Breznik: *Tuji priimki na pisni soglasniški sklop tz [c] in preglaševanje*).

Tretja monografija iz niza »razprav o pravopisnih vprašanjih« je priložnost za predstavitev mnogoplastnosti kodifikacijskega procesa, ki ga širša javnost prek javnih razprav zdaj že bolje pozna kot pred desetletjem, ko je nastajala njegova zasnova. Upamo, da bomo lahko ob naslednji priložnosti že predstavili poglobljeno analizo celotne prenove pravopisnega priročnika – čeprav se zavedamo, da gre pri vprašanjih normativnosti v resnici za nikoli končano delo in da nam pravopisnih zrn graha zlepa ne bo zmanjkalo.

Urednici

I

Kodifikacijski proces: vpogledi in uvidi

Delovne faze in normativne odločitve pri prenovi pravopisa

Helena Dobrovoljc

DOI: https://doi.org/10.3986/9789610506201_01

Uvod¹

Prenova pravopisnih pravil je ciklični proces, ki poteka v štirih delovnih fazah (Dobrovoljc in Jakop 2011: 15) in v katerem preverimo kodifikacijske smernice ter se do njih opredelimo – načeloma jih uskladimo s prevladujočo jezikovno prakso, pri nekaterih pa uporabnike usmerjamo tudi v skladu z nejezikoslovnimi normami (Lengar Verovnik 2012), ki so med drugim rezultat družbenih (npr. zakoni) ali strokovnih (npr. merske enote, eksonimi) dogovorov. Pravopisna komisija pri SAZU in ZRC SAZU, ki je bila ustanovljena leta 2013 z namenom, da prenovi pravopisna pravila, nazadnje objavljena v *Slovenskem pravopisu* 2001 (dalje SP 2001), je doslej v javno razpravo poslala štiri prenovljena poglavja pravil *Pravopisa 8.0*² in več kot 8000 poskusnih slovarskih iztočnic pravopisnega slovarja z imenom *ePravopis* (2014–).

Prenova pravopisnih pravil in priprava slovarja se razlikujeta od dosedanjih predvsem zaradi novih možnosti gradivskih poizvedb, ki so v digitalni dobi omogočile **metodološko osamosvojitve sinhronnega jezikoslovja**. Dotedanje normativno vrednotenje – četudi oprto na praška merila (raba/konvencija – sistem – izročilo – gospodarnost – funkcijska ustreznost), ki jih je konec sedemdesetih Daneš (1977) že nekoliko prilagodil naraščajoči knjižnojezikovni raznolikosti, je bilo do vzpostavitve obsežnih besedilnih zbirk lahko zgolj nedosežen ideal. Čeprav se je slovensko jezikoslovje gradivskemu preverjanju odstopanj od znanega sistema približevalo, saj je bilo avtentično gradivo (listkovne kartoteke) nepogrešljiv vir za pripravo SSKJ in SP 2001, je bila za normativno vrednotenje še vedno odločilna zgolj favorizirana jezikovna zvrst (najpogosteje leposlovje), predpisovalno normiranje pa so jezikoslovci pogosto oprli na subjektivna merila (prim. tudi Verovnik 2004: 244 id.) in tradicionalno pojmovanje pravilnosti.

Šele po vstopu v novo tisočletje je mogoče zaradi digitalnih gradivskih zbirk knjižnojezikovno prakso dejansko zajeti in raziskovati. Prizadevamo si, da bi bili uporabljeni/upoštevani podatki empirično preverljivi, jezikovne pojave pa raziskujemo tudi glede na (a) **besedilo** in (b) **avtorja**.

1 Prispavek je nastal v okviru programa P6-0038, ki ga financira ARRS.

2 Pisna znamenja, Krajšave leta 2019 ter Velika in mala začetnica, Prevzete besede in besedne zveze leta 2021.

Pri prvem nas zanima predvsem (a1) vrsta besedila, (a2) pripadnost jezikovni zvrsti, (a3) čas nastanka besedila, (a4) jezikovni pregled, (a5) stopnja knjižnosti; pri drugem pa se oddaljujemo od vnaprej izbranega (kanoniziranega) avtorja in preučujemo jezikovne izbire anonimnega pisca/govorca z vidika (b1) starosti (korpus Šolar), (b2) poklicne specializacije, (b3) regionalne pripadnosti, (b4) hotenja po izražanju v normativno preferirani različici (korpus Janes).

Ob uveljavljanju novih, s sodobnim gradivom podkrepljenih metod smo pogosto zaznali bojazen – tako med starejšimi generacijami jezikoslovcev kot tudi tistimi, ki so naklonjeni diahronim normativnim utemeljitvam, da bi aktualne raziskave knjižnojezikovne rabe pokazale na več odstopanj od dosedanjega sistema in da bi njihovo uzaveščanje povzročilo rušenje sistema knjižnega jezika, kakršen se je v priročnikih uveljavil v drugi polovici 20. stoletja in ki ga je generacija danes odraslih uporabnikov knjižnega jezika usvojila v času svojega šolanja in strokovnega delovanja. Tej bojazni botruje tradicionalno prepričanje, da je vloga jezikoslovcev predvsem intervencijska in korekcijska, ne pa informativna in raziskovalna (Dobrovoljc 2021). Po drugi strani ne moremo mimo dejstva, da je etabrirana izobraženska (akademska) elita knjižni jezik dolgo vzdrževala kot sredstvo za vzpostavljanje lastne supremacije, saj so ga prikazovali nedosegljivega za vse, ki niso poznali pravil rabe klasičnih jezikov, zgodovinskega razvoja in etimologije besed.

Na raziskave aktualnega gradiva oprto jezikoslovje lahko zamenja predpisovalno kodifikacijo z utemeljevalnim opisom knjižnojezikovnih norm oziroma utemeljevalno-opisovalno kodifikacijo. Slednje pomeni, da uporabnik lahko **izbira med opisanimi knjižnojezikovnimi možnostmi**. Samo dejanje »izbire« utemeljujemo tudi s spoznanji pedagogov (npr. Larsen-Freeman 2009: 103), ki trdijo, da je bogat jezikovni potencial treba prikazovati tako, da spodbuja posameznikovo aktivno vlogo v miselnem procesu. Jezikoslovje se torej vključuje v proces izbiranja jezikovnih možnosti prek jezikovnih informativnih servisov in priročnikov, ki svoje odločitve tudi pojasnijo in utemeljijo. Do ponujenih opcij izbiranja med sprejemljivimi možnostmi imajo uporabniki ambivalenten odnos, kar razkrivajo že vprašanja v Jezikovni svetovalnici Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša: (a) uporabnik ne želi izbirati in želi usmeritev jezikoslovcev k ustrežnejši (»pravilnejši«) možnosti; (b) uporabnik širi izbirne možnosti (b1) nehote, saj se ne zaveda, da dnevno uporablja jezikovne prvine, ki niso bile nikoli kodificirane kot knjižne, ali pa (b2) hote nasprotuje kodifikacijskim omejitvam.

Prikazane smernice usmerjajo presojo normativnosti tudi v Pravopisni komisiji pri SAZU in ZRC SAZU, pri čemer se opiramo na kodifikacijska merila Praške šole, za katera se je izkazalo, da jih ni mogoče posplošiti na vse jezikovne prvine, ki jih normativno vrednotimo, saj je za vsako jezikovno ravnino mogoče oblikovati nekoliko drugačno, naravi pojava prilagojeno hierarhijo normativnih meril, ki je tudi rezultat preteklih kodifikacij in tradicije. Povedanega ne potrjuje zgolj praktično preizkušeno sodobno vedenje o raznolikosti standarda, temveč tudi teorija jezikovnega upravljanja ali menedžmenta³ (Jernudd in Neustupný 1987), ki opozarja,

3 V slovenskem jezikoslovnem okolju soobstajata oba izraza – jezikovno upravljanje (Kalin Golob in Logar 2008) in jezikovni menedžment (Lengar Verovnik in Kalin Golob 2019). Utemeljitev rabe

da standardizacijski makroprocesi, tako kot vsi drugi jezikovni procesi, na katere (v različni meri) vplivajo družbene okoliščine, ne morejo biti monolitni in zato tudi ne enakovredno zavezujoči (Lengar Verovnik in Kalin Golob 2019: 392). Zato je treba posege v kodifikacijo utemeljiti in opisati ter funkcijsko zamejiti področja njihove rabe.

1 Delovne faze pri prenovi pravopisnih pravil in pripravi pravopisnega slovarja

Deduktivno razmerje med pravopisnimi pravili in slovarjem (Verovnik 2004) nas obvezuje, da ob prenovi pravil izhajamo iz gradivskih razčlenitev, ki temeljijo na poznavanju »normativnih zadreg« (Dobrovoljc in Krek 2011) uporabnikov, in sledimo delovnim fazam (gl. spodaj ter v Dobrovoljc in Lengar Verovnik 2015), ki nam pomagajo ohranjati verodostojnost ubesedenega in uslovarjenega. Tako kot je za slovarsko delo v drugi polovici 20. stoletja veljalo, da ne odstopa od sistema, prikazanega v slovnica, moramo tudi v 21. stoletju slediti splošnim ugotovitvam o rabi knjižnega jezika. Ob zavedanju, da je znanstvena slovnica (Toporišič 1976) gradivsko že precej odmaknjena, si v smernicah, ki jih je ta s svojo daljnovidno opisnostjo in normativno toleranco⁴ začrtala, prizadevamo za aktualizacijo jezikovnega sistema. Delovne faze, ki jim pri tem sledimo, so:

- I. Pridobitev problemskega gradiva
- II. Preverjanje razširjenosti ugotovljenih odstopanj in njihova umestitev v jezikovni sistem
- III. Ubeseditev v pravopisnih pravilih
- IV. Uslovarjenje ponazoritev iz pravopisnih pravil
- V. Javna razprava
- VI. Končna redakcija

I. Pridobitev problemskega gradiva

Sodobna teorija jezikovnega menedžementa oz. upravljanja z jezikom postavlja za izhodišče jezikovnega načrtovanja zaznavanje jezikovnih težav v realnih jezikovnih situacijah, saj se mora »vse jezikovno načrtovanje [...] začeti s preslikavo jezikovnih težav v dejanskem diskurzu« in signal razrešitve jezikovnega problema je predvsem, da ga v diskurzu ne zasledimo več (Neustupný 1983: 2).⁵ V priročniku naj bi se aktualizirala predvsem tista področja kodifikacije, pri katerih prihaja do uporabniških normativnih težav/zadreg (Gorjanc idr. 2018: 47–48).

.....

prevzetega izraza je povezana predvsem s pomensko preciznostjo, saj se teorija vsebinsko navezuje v večji meri na upravljanje jezika ali upravljanje z jezikom kot pa na jezikovno upravljanje.

4 Pogosto se zlasti v laični javnosti Toporišičeva *Slovenska slovnica* opisuje kot izrazito prepovedovalna in avtoritativno stroga, kar podroben pregled predpisovalnih formulacij v njej zanika, saj se avtor pogosto izrecno ali implicitno distancira od prepovedovalnega sloga, npr. »Slovníčarji že desetletja preganjajo sklanjalne oblike teh izrazov« (Toporišič 2000: 332) ipd. Podrobneje gl. Dobrovoljc (2016).

5 »[A]ll language planning must commence with the mapping of language problems in actual discourse. [...] Conversely, it is clear that the ultimate removal of a language problem hinges on its removal from actual discourse« (Neustupný 1983: 2).

Z izrazom »problemsko gradivo« je mišljen nabor jezikovnih težav, ki so bodisi posledica slabega razumevanja slovnčnih in pravopisnih pravil, zaradi česar imajo uporabniki težave pri apliciranju pravila na nove primere, bodisi se navezujejo na vrzeli v pravilih in zahtevajo natančnejšo eksplikacijo obstoječih ali oblikovanje novih smernic. Problemsko gradivo je pridobljeno na več načinov, nekatere pa bi bilo treba izpopolniti:

- a) Na jezikovne in normativne težave opozarjajo **spletne jezikovne svetovalnice**, zlasti Jezikovna svetovalnica Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU Frana Ramovša ZRC SAZU (dalje JS), pa tudi drugi viri na družbenih omrežjih ali v interesnih forumskih skupinah, npr. na družbenem omrežju Facebook (Društvo ljubiteljskih pravopisarjev in slovničarjev; Pazi na jezik; Skupina za ohranjanje dvojine; Naglas in izgovor v slovenščini; Razgibane vejice).
- b) Pri preverjanju **korpusnega gradiva** je pozornost usmerjena na raznolike vire in njihovo primerjavo. Poizvedbe v korpusu Gigafida 2.0 primerjamo s korpusom KAS, tj. korpusom akademskih (večinoma lektoriranih) besedil, in korpusom spletnih besedil (slWaC). Nesistematično pa pregledujemo tudi specializirane vzporedne korpuse, npr. korpus lektorskih popravkov (Lektor) in napak v šolskih izdelkih učencev (Šolar). Ob tem smo pozorni na vse zgoraj že omenjene dejavnike (a in b), med njimi pa predvsem na pojavitve v **različnih tipih besedil**⁶ (a1) in na **časovno os** (a3), saj opazujemo (zlasti v primerjavi z veljavnimi normativnimi priročniki) tendence, ki se izkazujejo v daljšem časovnem obdobju, npr. pri prevzemanju besed z zevom (SSKJ 1970: *revialen* – SP 2001: *revijalen* – SSKJ2 2014: *revijalen*) ali daljšanju osnove pri samostalnikih moškega spola na izglasni [r] (SSKJ 1970: *azur -a* – SP 2001: *azur -ja*). Ob pregledovanju korpusnega gradiva opozarjamo predvsem na perečo potrebo po letni nadgradnji korpusnih virov.
- c) Le izjemoma se odločamo za **anketiranje**, in sicer ob problemih, za katere je korpusnega gradiva premalo. Najpogosteje je anketiranje aktualno ob vprašanih knjižne izreke (prim. Mirtič 2019); anketiranec je tu povprašan za lastno jezikovno izbiro iz nabora odgovorov, ki jih je mogoče jezikovnosistemske utemeljiti (npr. ob preverjanju jezikovnih izbir ob oblikoslovnem pregibanju; prim. Černivec idr. 2020).
- d) Na neuskkljenosti normativnih odločitev ali na razhajanja med rabo in priročniki so v svojih **kritikah jezikoslovci** opozarjali že ob izidih posameznih normativnih priročnikov skozi celotno 20. stoletje (Dobrovoljc 2004: 7), a je gradivo razpršeno. To težavo bi zagotovo premostil **specializirani korpus jezikoslovnih besedil**, ki bi pomagal pri detektiranju argumentov za nekatere normativne odločitve v preteklosti.

6 V nasprotju s stilno-zvrstnim kategoriziranjem v splošnih razlagalnih slovarjih v pravopisnem slovarju opazujemo slovnčno-pravopisne posebnosti, pri katerih je v ospredju nezaznamovana raba. Prednostno upoštevamo pojavitve v stvarnih besedilih, revijah, časopisju, leposlovju; druge vire (npr. korpus Janes) uporabljamo primerjalno, za ugotavljanje razširjenosti pojava: iz neknjižnega v knjižnega in obratno.

II. Preverjanje razširjenosti ugotovljenih odstopanj in njihova umestitev v jezikovni sistem

V drugi delovni fazi se preverja možnosti umestitve ugotovljenih odstopanj v sistem knjižnega jezika. Presoja sprejemljivosti vključuje predvidevanje o dinamičnosti sistema, pri tem so razvojna odstopanja, ki so diahrono opredeljena kot spremembe, v sinhronem sistemu interpretirana kot dvojnice, ki so sicer vrednotene kot (a) **enakovredne** (povezane z *in* ali *ali*) (o tem podrobneje Černivec in Vranjek Ošlak v tej monografiji) ali (b) **neenakovredne**. V okviru slednjih je par ali trojica soobstajajočih oblik lahko označena tudi kot normativno primerna le v okviru ene funkcijske zvrsti (npr. nepodomačen zapis merskih enot v strokovnih besedilih – *watt/vat*, *ePravopis*).

Ob tem se srečujemo s težavami zaradi odsotnosti referenčne znanstvene slovnice, kar ob pripravi novih pravopisnih pravil skušamo premostiti z oblikovanjem novega poglavja »Slovnični oris za pravopis«. V njem se posvečamo aktualnemu opisu slovničnih vprašanj, ki jih je treba posodobiti tako zaradi novih spoznanj jezikoslovcev kot tudi zaradi spremenjenih razmer v rabi. Pri tem težimo k čim večji sistematičnosti, saj je ta zaradi lažje zapomnljivosti v prid uporabniku, poglavje pa je zasnovano dvodelno: predstavitvi prototipičnih primerov in razmer sledijo neprototipični primeri kot izjeme/posebnosti ali kot podsistem prevzetih, le deloma prilagojenih lastnih imen.

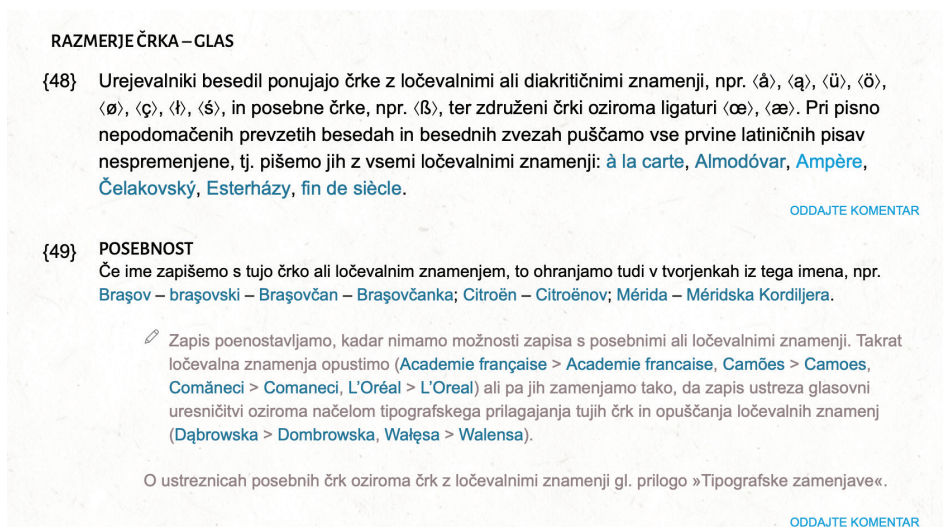
Težišče raziskav je na naslednjih ravneh jezikovne zgradbe:

- a) **glasoslovje** – izhodišče je posvečeno glasovni realizaciji zapisanega in zapisu govorjenega z opisom razmerja med pisnim in glasovnim sistemom, ki je osnova za ustrezno pregibanje;
- b) pri **oblikoslovju** so obravnavana odstopanja od veljavnega normativnega oblikoslovnega opisa in morfemskih prilagoditev pri oblikospreminjanju in oblikotvorju, npr. neobstojnost samoglasnikov, opuščanje pisnega zaznamovanja preglašenosti; skuša se premostiti vrzeli pri opisu razlik oblikoslovnega vedenja lastnih imen in občnih besed (npr. *Noč Noča* (m) – *noč noči* (ž) ipd.);
- c) **besedotvorje** – normativna opredelitev izkazanih besedotvornih dvojnic pri občnih besedah, npr. *glodavec/glodalec*, in novih besedotvornih možnosti – ob teh tudi njihovo stilistično vrednotenje; zaradi razlik med pisno in glasovno realizacijo tujih lastnih imen je treba posebno pozornost nameniti besedotvornim napotkom za izpeljavo pridevnikov, npr. svojilnih (*Keats – Keatsov*) in vrstnih (*Čeljabinsk – čeljabinski*);
- d) v središču raziskav **skladnje** pri pravopisu sta položaj in vedenje lastnih imen v besedni zvezi ter v ujemalnih in neujemalnih razno- in enakospolskih zvezah imen (*Alja Tkačev, Burkina Faso, Toyota Yaris*) ter zvez občnih poimenovanj z imeni (*pokal Vitranc, nagrada Saharova, hotel Lev*) ter pomenskorazlikovalne razlike v zapisu predložnih zvez oz. prislovo (na *tanko – natanko*).

III. Ubeseđitev v pravopisnih pravilih

V tretji delovni fazi ugotovitve ubeseđimo v pravopisnih pravilih, ki so notranje hierarhično členjena glede na stopnjo normativne obvezujočnosti (slika 1):

- a) **osnovno pravilo** (na sliki 1 v členu 48) je normativno obvezujoče;
- b) v razdelku **Posebnosti** so prikazana sistemsko sprejemljiva odstopanja in odmiki od osnovnega pravila (na sliki 1 v členu 49);
- c) **slogovni napotki**, uvedeni s posebnim znamenjem (na sliki 1 kot pisalo), so namenjeni komentarjem ali opažanjem, pomembnim za lažje razumevanje pravila ali za vrednotenje povezanih pojavov, npr. osvetlitev pojava glede na uresničevanje v drugih jezikovnih zvrsteh ali v preteklih kodifikacijah.

Slika 1: Primer členjenja pravopisnega pravila.

Doslej (september 2021) so bila v javno razpravo dana štiri poglavja, tj. »Pisna znamenja«, »Krajšave«, »Velika in mala začetnica« ter »Prevzete besede in besedne zveze«, ki so pregledana tudi v širši sestavi Pravopisne komisije. Vsako od poglavij je ob objavi tudi komentirano in ponazorjeno z ilustrativnim gradivom (komentarji k poglavjem so objavljeni na spletišču komisije).⁷

7 Hierarhija je bila že pojasnjena ob objavi za javno razpravo pod naslovom *Pravopis 8.0* (2019, 2021: <https://www.fran.si/pravopis8>) na portalu Fran (www.fran.si), deloma pa je celoten postopek razviden tudi iz objav na spletišču Pravopisne komisije pri SAZU in ZRC SAZU (<https://pravopisna-komisija.zrc-sazu.si/Pravopis80>).

IV. Uslovarjenje ponazoritev iz pravopisnih pravil

Ustreznost ubeseditve pravila v *Pravopisu 8.0* (2019, 2021) je dodatno preverjena ob uslovarjenju ponazarjalnih primerov. Npr. pravilo v členu 48 poglavja »Prevzete besede in besedne zveze« (slika 1) ponazarjajo *à la carte*, *Almodóvar*, *Ampère*, *Čelakovský*, *Esterházy*, *fin de siècle*, besede, ki so spletno povezane z *ePravopisom*, nastajajočim pravopisnim slovarjem, in ki so jim v slovarju pripisani podatki, ki jih slovarska pravopisna redakcija zahteva: zapis, naglas, izgovor, besednovrstna umestitev, način pregibanja, besedotvorne možnosti in prikaz značilne ali problematične skladenjske rabe s posebnostmi (slika 2).

Ampère -a in Ampère -ja
 [ampêr, rod. ampêra in ampêrja, or. z ampêrom in z ampêrjem]
 m; oseb. i. [priimek]; |francoski fizik in matematik|:
 Po Andréju-Marieju Ampèru/Ampèrju se imenuje osnovna enota električnega toka – amper; Pri poskusih je tekmoval z Ampèrom/Ampèrjem
 B: Ampèrov in Ampèrjev
 O: im. Ampère, rod. Ampêra in Ampêrja, daj. Ampèru in Ampèrju, tož. Ampêra in Ampêrja, mest. pri Ampèru in pri Ampèrju, or. z Ampèrom in z Ampèrjem

Slika 2: Slovarski sestavek *Ampère* v *ePravopisu*.

V slovar niso vključene zgolj besede, ki kot ponazoritve iz pravopisnih pravil tvorijo **osnovni** ali **ožji geslovník**, temveč oblikujemo ob pravilih tudi **razširjeni** ali **širši geslovník**. Z večjim naborom raznovrstnih slovarskih gesel natančneje preverjamo vsebinsko ustreznost pravopisnih pravil. V razširjeni geslovník se praviloma uvrščajo:

- a) ob imenih pripadnikov narodov, plemen in poimenovanjih pripadnikov gibanj, nazorov, ver, prebivalcev tudi **ženski pari**, npr. imena pripadnic (ženski spol), in vrstni pridevniki na *-ski* oz. *-ni*: *Paštun*, *Paštunka*, *paštunski*; *katoličan*, *katoličanka*, *katoliški*; *budist*, *budistka*, *budistični*;
- b) ob zemljepisnih imenih: **prebivalsko ime** (moško in žensko), **vrstni pridevnik** na *-ski* (tudi *-ni*), problematični in v rabi izkazani **svojilni pridevniki**: *Koroška*, *Korošec*, *Korošica*, *Korošček*, *koroški*; *Arktika*, *arktični*;
- c) ob samostalnikih moškega ali ženskega spola **pridevniki** (vrsta je odvisna od problematike), npr. ob *dekan* tudi pridevnik *dekanov* (zaradi zveze *dekanov dan*, ki je obravnavana v pravopisnih pravilih v sklopu kategorije »prazniki, posebni dnevi«); ob *perzijka* 'mačka' tudi pridevnik *perzijski* (zaradi normativnega razmerja med *perzijka* in *perzijska mačka*);
- d) ob osebnih lastnih imenih, priimkih, religijskih in mitoloških imenih **svojilni pridevniki** (zaradi preglasa, ki sledi bodisi pisni bodisi govorni uresničitvi oblik, npr. *Artaud* – *Artaudov* ali *Artaudev* toda le [artójev-]; ali pri oblikah, podaljšanih z *j*, kot *Tea* – *Tein* proti *Teja* – *Tejin*).

Redaktor tako zaokrožene pravopisne kategorije, ki tvori problemski sklop, presodi, ali je nabor iztočnic v razširjenem geslovníku zadosten, in predlaga dodatek ali skrčenje. V razširitve se umeščajo:

- ▷ aktualni izrazi in imena iz družbenega življenja, ki povzročajo zadrege, pogosto po njih sprašujejo v Jezikovni svetovalnici (npr. *brexit*, *šengen*, *covid-19* – *kovid* – *COVID-19*, *Vaxzevria*, *GEN-I*);
- ▷ novoodkrite enakozvočnice ob imenih (npr. *paštunka* ‘kapa’ ob *Paštunka* ‘pripadnica plemena’) ali ob poimenovanjih (ob *sovjet* ‘posvetovalno telo v Rusiji’ tudi *Sovjet* ‘državljan Sovjetske zveze’);
- ▷ lastna imena, ki jih je težko ločiti od občnih besed oz. zvez, npr. *ilirsko gibanje* – *Ilirske province*; *rimski Kolosej* – *rimski imperij*;
- ▷ neevidentirane dvojnice (npr. ob *budimpeški* tudi *budimpeštanski*).

Z geslovníkom je preverjena razširjenost pojava, ob razširitvi so evidentirane morebitne problemske podskupine, ki jih zasledimo v posebnih besedilih ali skladijskih položajih. V tej fazi je bistvena vzajemnost pristopov: če želimo v slovarju slediti osnovnemu namenu, torej gradivsko razširiti pravila, in bodo ubeseditve v pravih model za slovarski prikaz, moramo z uslovarjanjem nekoliko širšega nabora iztočnic te ubeseditve tudi recipročno preverjati.

V. Javna razprava

V peti fazi je zaključeno poglavje v obliki predloga pravopisnih pravil predstavljeno javnosti in ponujeno v spletno razpravo.⁸ Predlog pravil spremljajo utemeljitve oziroma komentar, v katerem sodelavci Pravopisne komisije prikažejo raziskovalna izhodišča in referenčno literaturo ali gradivo, ki je vplivalo na končno formulacijo pravila. Ob tem predstavijo tudi morebitna omahovanja ali dileme, ki bodo po javni razpravi ponovno pregledane in preverjene z gradivom. Ob javni razgrnitvi štirih poglavjih smo pridobili več kot 1900 spletno oddanih komentarjev, in sicer:

- a) »Krajšave« – 216 komentarjev,
- b) »Pisna znamenja« – 312 komentarjev,
- c) »Prevzete besede in besedne zveze« – 140 komentarjev,
- d) »Velika in mala začetnica« – 1231 komentarjev (od tega 775 odzivov glede zapisa praznika *božič*).

VI. Končna redakcija pravil

Zadnji, šesti korak predstavlja končna redakcija pravil. Pregledani so vsi prispeli komentarji, dvomna vprašanja so ponovno gradivsko preverjena, pripravljene so uskladitve s poglavji, ki so nastajala v vmesnem obdobju. (Npr. ob prevzemanju tujih imen se je pojavilo vprašanje posebnih črk iz neslovenskih različic latiničnih pisav. Z njimi bo dopolnjeno poglavje »Pisna znamenja«.)

.....
⁸ V obdobju javne razprave vsi ponazarjalni primeri še niso povezani z *ePravopisom*.

2 Hierarhija normativnih meril v odvisnosti od vrste jezikovnega pojava

V kodifikacijskem postopku je obseg normativnega vrednotenja narekovan z **obvestilnostjo priročnika** knjižnega jezika. Slovarji knjižnega jezika navadno prinašajo **univerzalne podatke**, katerih upoštevanje zagotavlja jezikovno ustreznost besedil, uresničenih v knjižnem jeziku: zapis, izgovor, naglas; besednovrstno pripadnost, ki vpliva na oblikospreminjanje, nekateri pa tudi podatke o besedotvornem izhodišču in nadaljnjih tvorjenkah.

Slovarski ponazarjalni del je odvisen od **specializiranosti in obvestilnosti**, ki jo zahteva vrsta oz. koncept slovarja: temeljna obvestilnost splošnega razlagalnega slovarja je navadno pomen-ska razlagalnost (*apolon – dnevni metulj, ki živi v goratem svetu, Parnassius apollo*), v pravopisnem slovarju pa so razlage skržene na pomenske identifikacije (*apolon [metulj]*). Vsi nadaljnji podatki – o skladenjskih posebnostih oziroma o posebnem vedenju besede v različnih besedilnih okoljih – so odvisni od koncepta slovarja. Npr. *ePravopis* v primerjavi s svojim predhodnikom prinaša podatke o normativno problematični rabi in razširja pravopisna pravila (slednje na sliki 3).

SSKJ2	SP 2001	ePravopis	eSSKJ
<p>áfna -e ž (á)</p> <p>1. pog. opica: afne skačejo po drevesih // slabš. človek z nenaravno, izumetničeno zunanostjo ali vedenjem, zlasti ženska: to je šele afna</p> <p>2. rač. znak v obliki obkrožene črke a, ki v naslovu elektronske pošte ločuje ime prejemnika od imena domene: napisal je afno in dodal še končnico elektronskega naslova; afna, zaviti in oglati oklepaji ter nekateri drugi znaki</p> <p>● pog. že spet afne gunca dela ali govori kaj šaljivega</p>	<p>áfna -e ž (á)</p> <p>neknj. pog.: opica; kdor se nenaravno, izumetničeno vede ; rač. žarg. znak «@» </p>	<p>afna afne [áfna] <i>samostalnik ženskega spola</i></p> <p><u>Zgledi in opozorila</u> pisno znamenje v IT : računalniška afna; Kako naj napišem afno?; Pošljite e-pošto na info(afna)oglasisi</p> <p><u>Ponazoritev rabe znamenja</u> @ stično v elektronskih naslovih, izgovorjeno afna, pri info@oglasisi; nabiralnik@hotel-park.si desnostično na družbenih omrežjih pred imenom naslovnika ali nanosnikom @Barbara</p>	<p>áfna áfne [áfna] <i>samostalnik ženskega spola</i></p> <p><u>Pomen</u> 1. znak v obliki obkrožene črke a, ki se uporablja zlasti v elektronski komunikaciji ZNAK: @Afna je v računalniški komunikaciji nepogrešljiva, saj brez nje ne moremo poslati elektronske pošte. Posameznemu avtorju lahko odgovorite s klikom na puščico poleg avtorjevega sporočila ali z ročnim vpisom znaka afna (@) in uporabniškega imena. 2. slabšalno kdor vzbuja pozornost z nenaravnim, izumetničenim vedenjem, videzom Na fotografiranjih se mnogokrat zmrduje in obnaša kot najstniška afna, čeprav se je za opravljanje poklica manekenke odločila sama. 3. neknjižno pogovorno opica Najtežavnejši del bo približevanje afnam, poskus nemotečega sledenja drobcem njihovega življenja. [...]</p>

Slika 3: Slovarska obvestilnost ob besedi *afna* v SSKJ2, SP 2001, *ePravopisu* in eSSKJ.⁹

⁹ Na sliki zaradi večje preglednosti pri *ePravopisu* in eSSKJ niso prikazane oblikoslovne paradigme s pregibnostno-naglasnimi vzorci, pri eSSKJ pa tudi ne frazeološko gnezdo in etimološke osvetlitve.

Univerzalni podatki naj bi bili v priročnikih knjižnega jezika istega obdobja prekrivni. Da bi se pri pripravi normativnih del izognili »kodifikacijski dvotirnosti«, ¹⁰ se je na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU med delovnimi skupinami, ki se ukvarjajo s knjižnim jezikom (zlasti Leksikološka sekcija in Pravopisna sekcija), ter Pravopisno komisijo pri SAZU in ZRC SAZU formaliziral usklajevalni postopek, poimenovan **normativni protokol** (Gliha Komac idr. 2015: 6). Pri tem je pomemben dejavnik normativne presoje tudi upoštevanje dejstva, da vsak kodifikacijski priročnik izhaja iz svojega predhodnika. *Pravopis 8.0* torej sledi pravilom SP 2001, ki jih gradivsko razširja slovar, pri univerzalnih pa upošteva še podatke v obeh izdajah SSKJ (1970, 2014), kakor tudi aktualne raziskovalne ugotovitve, pogosto razdrobljene po znanstveni periodiki. Vsa razhajanja med obema priročnikoma, ki niso rezultat tehnične odločitve (npr. zapis skupaj ali narazen v SSKJ je podrejen odločitvi, da bodo iztočnice le enobesedne), raziščemo v gradivu. Pri gradivskih raziskavah sledimo naslednjim smernicam:

1. Oblika, ki je pogostejša, odseva ne le večjo ustaljenost, temveč tudi bolj osnovno naravo ene od primerjanih enot ali kategorij (Tiersma 1982). V nekaterih teorijah je pogostnost tesno povezana z nezaznamovanostjo (Fenk-Oczlon 2001), kar je v jeziku nezaznamovano, pa se enači z bolj pričakovanim.¹¹
2. Gradivska raziskava naj obsega zadosten razred enakovrstnih enot (če gre za naglas, oblikospremijanje, oblikotvorje ali besedotvorje) ali besedno družino (če gre za raziskave zapisa ali izreke korenske besede) (gl. poglavji 2.3 in 2.4), saj le tako lahko potrdimo ugotovljeno zakonitost.
3. Izjeme od zarisanih smernic, ki veljajo v večjem razredu enot, naj bodo opisane z okoliščinami rabe teh izjem, ki predstavljajo manjši razred enot (npr. pri raziskavi preglasa ob besedah na končni govorjeni [c] ugotavljamo izjeme v položajih, ko je ta na koncu osnove zapisan s tujimi dvo- ali veččrkji, ki jim sledi o, npr. *Pozzo, Putzo*).
4. Preverjamo že kodificirane dvojnice:
 - a) raziščemo aktualnost neenakovrednih dvojnic (*baseball* -a [bėjzbol] tudi [bėjbol]);
 - b) identificiramo razlikovalne dejavnike enakovrednih dvojnic (*Anouilhev* -a -o in *Anouilhov* -a -o);
 - c) ukinjamo dvojnice, ki so v aktualni kodifikaciji prehodnega značaja, torej uzakonjene zgolj zaradi generacijskih razlogov ali mehkega prehoda¹² glede na predhodno kodifikacijo (SP 2001: *Atlántida* tudi *Atlantída*).

10 O dvotirnosti piše že Stabej (1998), in sicer z »dvotirnostjo normativnosti« označuje lektorsko jezikovnokulturno uveljavljanje lastnih slogovnih izbir, ki jih priročniki ne predpisujejo niti ne priporočajo. V tem prispevku je izraz »kodifikacijska dvotirnost« uporabljen za označevanje soobstajanja dveh priročnikov knjižnega jezika, ki ne prinašata prekrivnih, temveč celo diametralno nasprotne kodifikacijske napotke.

11 Na tej postavki temelji tudi dejstvo, da je jezikovna navada ali konvencija (Daneš 1977) hierarhično najvišje merilo normativnega odločanja.

12 Z izrazom »načelo mehkega prehoda« v priročnikih knjižnega jezika utemeljujemo kodificiranje dvojnic, ki povezujejo konceptualno različna slovarska dela, ki pa vendarle opisujejo knjižni jezik

Normativna obvestilnost vsake jezikovne enote v pravopisnem slovarju prinaša podatke o njenem vedanju na različnih jezikovnih ravninah, vendar se metodologija normativnega vrednotenja od ravnine do ravnine razlikuje. Prikaz raznovrstnosti je v nadaljevanju prispevka oblikovan s poudarkom na tistih pojavih, pri katerih je treba v okviru iste ravnine upoštevati različna merila ali odstopati od krovnega merila, tj. merila jezikovne konvencije oziroma norme v knjižnem jeziku, pri čemer se sklicujemo na opis primera v pravopisnih pravilih.

2.1 Zapis

Kot je razvidno iz vprašanj v Jezikovni svetovalnici, uporabniki pričakujejo najbolj nedvoumno normativno usmeritev pri zapisu besede. Utemeljitev zapisa besede se v pravopisnem slovarju nanaša na (1) rabo velikih in malih črk, ki izhaja iz pravopisnih pravil o rabi začetnice (2.1.1); (2) zapis besedja, pridobljenega skozi leksikalno interferenco (2.1.2). Zlasti zapis prevzete besedja pravopisna pravila urejajo zgolj načelno, večina normativnih odločitev namreč izhaja iz leksikografske raziskave vsake leksemse enote ali vsaj razreda podobnih enot.

2.1.1 Pisanje velike ali male začetnice

Pri oblikovanju pravopisnih pravil za pisanje začetnice je bilo v ospredju prizadevanje za sistematična in zato zapomnljiva pravila, ki bi v čim večji meri upoštevala ustaljene pisne navade, morebitna odstopanja pa bi opisala kot izjeme, ki jih je mogoče zajeti v posebno skupino. S problemskim pristopom k prenovi pravil smo izluščili normativne zadrege in jih razvrstili po kategorijah, ki se nanašajo na zgradbo imena (shema 1).¹³

istega obdobja. V konceptu novega SSKJ je zapisano, da protokol »mehkega prehoda odsvetuje bistveno, tj. za dve stopnji drugačno normativno vrednost posameznega primera glede na trenutno veljavne normativne priročnike« (Gliha Komac idr. 2015: 6), kar je seveda povezano s kodifikacijskimi neskladji med pravopisnim slovarjem iz leta 2001 in obema izdajama SSKJ (1970–1991; 2014).

¹³ Podobna kategorizacija je bila pripravljena v Furlan idr. (2000) na osnovi zemljepisnih (in stvarnih) imen, vključenih v REZI (Register zemljepisnih imen), in njihove skladenjske vloge, vendar določeni tipi imen, ki niso značilni za slovensko področje, niso bili kategorizirani (dvojna imena tipa *Severno Porenje – Vestfalija* ali razlikovanje med sicer samostojnimi imeni z istim občnoimenskim jedrom, povezanimi v priredno zvezo (*Ljutomersko-Ormoške gorice*), ter prirednimi zvezami, v katerih je priredna pridevniška zveza uporabljena v pomenu ‘del enega in drugega’ ali ‘kar se razteza od A do B’, npr. *Donavsko-črnomorski prekop*, *Perujsko-čilski jarek* ipd).

- a) **ENOBESEDNA IMENA** (= samostalnik)
- **V** (*Prešeren, Valjhun, Evropa, Krka*)
- a1) **DVOJNA IMENA** (= priredna, navadno upravno motivirana zveza sicer samostojnih samostalnikov)
- **V - V** (*Šmarje - Sap; Severno Porenje - Vestfalija*)
- b) **VEČBESEDNA IMENA** (= zveza pridevnika in samostalnika)
- **V + m** (*Rdeča kapica, Trnovski gozd, Bohinjska železnica*)
 - **V + V** (*Vzhodne Alpe, Polhograjska Grmada*)
- b1) **Z VEZAJEM POVEZANA večbesedna imena** (= priredna zveza pridevnikov in samostalnika), ki je združena iz dveh samostojnih imen ali označuje eno danost
- **V-V + m/V** (*Ljutomersko-Ormoške gorice, Kamniško-Savinjske Alpe*)
 - **V-m + m/V** (*Donavsko-črnomorski prekop, Umbrijsko-markeški Apenini*)
- c) **VEČDELNA IMENA** (= zveza dveh ali več samostalnikov)
- **V + V** (*Martin Krpan, Ljubljana Bežigrad, Škoda Felicia, Lek Sandoz*)
 - **V + m** (veznik *in*) + **V** (*Bosna in Hercegovina, Antigva in Barbuda*)
- d) **ENOBESEDNA** (pogosto večdenotativna) **IMENA Z NEOBVEZNO RAZLIKOVALNO PRVO SESTAVINO**, ki je bodisi pridevnik bodisi samostalnik
- **(m) + V** (*vzhodni Slovani, avstrijska Koroška, zreško Pohorje*)
 - **(m) + V** (*maček Muri, apostol Peter, slap Savica - reka Savica, grad Brežice*)
- e) **PREDLOŽNA IMENA** (= imena s predlogom na prvem mestu)
- **V + V** (*Na Produ*)
- f) **IMENA S PREDLOŽNIM IDENTIFIKACIJSKIM DODATKOM**
- **ime + m** (predlog) + **ime** (*Planica pod Krnom, Bela jama pri Žagani peči*)

Shema 1: Kategorizacija lastnih imen v *Pravopisu 8.0*.

Pojasnilo: V shemi je mala začetnica ponazorjena kot m, velika začetnica kot V, fakultativnost sestavine pa je ponazorjena z oklepajem.

Nadalje smo ugotovili, da pri pisanju začetnice enobesednih imen (**a**) največ težav predstavlja razlikovanje med lastnim imenom in občnim oz. vrstnim poimenovanjem (*bog - Bog, sonce - Sonce*). Pri tem posebej obravnavamo tiste enote, ki dobivajo konotacije, s katerimi se oddaljujejo od identifikacijske funkcije zaradi metonimičnih prenosov (*Cankar - brati Cankarja 'Cankarjeva dela', Ankara - uradna Ankara 'turška vlada s sedežem v Ankari'*). Največ težav povzroča presoja, ali je iz lastnega imena nastal apelativ, tj. poimenovanje z vrstnim pomenom po metaforičnem prenosu (*Einstein - einstein 'genialen človek'*), in ga uporabljamo tudi števno (*prihajajo novi einsteini*), zato zapis začetnice narekuje skladijsko izraženi pomen. Pomembno je, da se razlika ne kodificira ob prvi pojavitvi ali priložnostni rabi, temveč šele, ko je pomenski prenos ustaljen in nedvoumno razumljen v jezikovni skupnosti.

Nekoliko drugače je bilo pri kodificiranju zemljepisnih imen. Kot je razvidno iz sheme 1, je komisija oblikovala zapisovalni sistem za lastna imena na osnovi ugotovljene rabe. Nato se je odločila za delitev na (a) **imena krajev** (= krajevna imena) in (b) **vsa druga imena** (= nekrajevna imena) ter pri prvi skupini odpravila z malo začetnico pisane izjeme *vas, mesto, trg, selo, selce, vesca ...* (več o tem Dobrovoljc in Černivec v tej monografiji). Ureditev pisanja **nekrajevnih večbesednih imen** je zahtevala poleg kategorizacije tudi upoštevanje novih predlogov

strokovne javnosti, zlasti geografov, ki so ob srečevanju z manj znanimi imeni (*Matkova Kopa/kopa, Golarjev Pekel/pekel*) ugotovili, da je pogoj poznavanja denotata zemljepisna imena za večino uporabnikov prezahteven, zato so predlagali celovito reformo – zapis vseh enot večbesednih imen z veliko začetnico.¹⁴ A poskus posega v rabo pri pisanju neprve sestavine večbesednih zemljepisnih imen (četudi v duhu večje sistematizacije) je pokazal, da javnost intervencijo razume kot izrazito nedemokratično dejanje in meni, da bi reforma ustrezala le peščici strokovnjakov. Detektiranje mnenja laične in strokovne javnosti glede reforme pri pisanju neprve sestavine večbesednih zemljepisnih imen je namreč pokazalo, da je javnost celoviti reformi (predvsem zaradi opisnega tipa večbesednih imen, npr. *Blejsko jezero, Logarska dolina*) nenaklonjena. Pregled tujih praks pa je pokazal, da so se ji odrekli tudi v jezikih s primerljivim pravopisom (hrvaščina, češčina).

V procesu zbiranja odzivov javnosti se je izkazalo, da z načrtovanim postopnim poenostavljanjem pravopisnih pravil ne bodo odpravljene vse pravopisne zadrege pišočih. Zlasti pri tistih skupinah imen, ki so bile doslej prezrte (imena gora in vzpetin: *Divje babe* [najdišče]– *Dovška Baba* [vrh]; imena po pomenskih prenosih: *Gigant* [grška mitološka oseba]– *gigant* ‘velik človek ali podjetje’) ali slabo zastopane v priročnikih (religijska imena: *lurška/Lurška Mati Božja; Marija Pomagaj – Marija Zdravje bolnikov*), je bilo mogoče v raziskavi rabe opaziti več normativnih odstopanj glede na aktualna pravila (SP 2001: § 69), pri imenih gora in vzpetin pa oblikovanje norme, ki jo je bilo mogoče zajeti kot odklon, značilen za celotno pomensko skupino, zato ji je bilo posvečeno tudi posebno pravopisno pravilo (*Pravopis 8.0, III/{62}*).

Rezultati raziskave rabe so v večji meri upoštevani tudi na hibridnih področjih, kot je npr. **pisanje besed dvoživk**, tj. izlastnoimenskih pridevnikov v stalnih besednih zvezah, saj jih lahko razumemo kot svojilne ali vrstne. Izkazalo se je, da so uporabniki naklonjeni veliki začetnici, ob čemer smo ugotovili, da je novih poimenovanj različnih odkritij, bolezni, izumov ipd. čedalje več (npr. *Edwardsov sindrom, Wolff-Parkinsonov sindrom*), zapis z veliko začetnico pa ne vpliva na to, da ne bi izražala tudi vrstnega pomena, le kodifikacija v večji meri odraža aktualno pisno normo. Zato lahko načeloma pišemo z veliko začetnico vse zveze, razen zelo redkih že ustaljenih, pri katerih pridevnik ni bil izpeljan iz priimka, temveč iz imena, pogosto mitološke ali religijske osebe, in je bil oblikovan po pomenskem prenosu (*noetova barčica, venerin griček, marijini laski, kristusov trn, jožefova brada, salomonov pečat*).

Podobno velja za t. i. besede, ki so po slovenskem pravopisnem izročilu pisane z malo začetnico (poimenovanja praznikov, nagrad, dnevov v tednu, mesecev, zgodovinskih dogodkov ...). Ta v nekaterih jezikih veljajo za imena (angleščina, hrvaščina), zato jih pišejo z veliko začetnico, onomastično jezikoslovje pa jih opisuje kot **neprototipična lastna imena** (Van Langendonck 2007: 186 id.). Pri vseh teh je merilo za zapis (pravo)pisna tradicija zadnjih 120 let, ki je ne želimo prekinjati. O pobudi več kot 700 podpisnikov peticije in udeležencev javne razprave po objavi poglavja

.....

14 Različna stališča jezikoslovcev in geografov glede reforme so pojasnjena v brošuri *Živim v Bukovem Vrhu pod Bukovim vrhom* (2020).

»Velika in mala začetnica«, da bi z veliko začetnico pisali tudi praznike, zlasti *božič* oziroma verske praznike, bo komisija še razpravljala, četudi je zahteva v nasprotju s pravopisnim izročilom in je utemeljena večinoma emocionalno.¹⁵ Že pretekle izkušnje z rabo t. i. ideološke ali nazorsko motivirane velike začetnice (Dobrovoljc 2004: 154)¹⁶ so pokazale, da gre za spremenljivo in subjektivno merilo, kakršnim naj bi se v procesu kodifikacije izogibali, hkrati pa je v neskladju s pravilom, ki ureja zapis skupine časovnih opredelitev, tj. poimenovanj praznikov, posebnih dnevov, zgodovinskih dogodkov, dnevov v tednu, mesecev ..., ki jih pišemo z malo začetnico, a se zavedamo, da se pri tej praksi oddaljujemo od drugih, globalno vplivnih jezikov. Uravnavanje pravopisnih pravil na osnovi **meril spoštovanja, lepote ali blagglasnosti** je subjektivno in vodi v sodobni heterogeni družbi do večje pravopisne neenotnosti. Izjema so posebni položaji, v katerih se uveljavlja pravilo velike začetnice za celo besedno skupino, npr. kot variantna možnost v protokolarnih besedilih pri izrazih *eminenca, ekselenca, svetost, veličanstvo, visokost* ..., sicer pa fakultativno kot odraz spoštovanja pri pisnem zaznamovanju vikanja, zato je strogo omejeno na edninske zaimke (*Hvala Vam* ali *Pozdravljam Te*).¹⁷ Pri poimenovanjih »posebnih« praznikov je velika začetnica omejena na zasebne korespondenčne prakse, kar je v *Pravopisu 8.0* opisano v posebnem slogovnem napotku.¹⁸

Posebna skupina neprototipičnih imen ali proprio-apelativnih lem (Van Langendonck 2007) so lastniška imena in imena trgovskih znamk, pri katerih je zapis začetnice zakonsko zapovedan (merilo normativnosti je podrejeno pravnim načelom) v vseh položajih, ko govorimo o znamki (*Nutella*), ne pa tudi v položajih, ko preide ime med občno besedje in označuje izdelek, kasneje, če pride do generalizacije, pa tudi vsak podoben predmet ali izdelek (*namaz znamke Nutella > nutela* 'čokoladna krema z lešniki') (Dobrovoljc 2012: 27).

2.1.2 Pisanje prevzetih besed in besednih zvez

Pri normativnem vrednotenju prevzetega besedja je bilo skozi celotno 20. stoletje v ospredju **jezikovnokulturno merilo** – ki ga je narekoval občutek jezikovne ogroženosti in je preferiralo vsako slovenščini bližjo obliko pred prevzeto. Tako se je dolgo vrednotilo prevzete besede brez raziskav dejanske rabe ali pa so normativni slovarji uporabnike vzgajali v predpisovalnem duhu, posledica česar je strategija izogibanja. Na primer: da ne bi uporabili zveze *bodoča mama* (saj je pridevnik *bodoč*, tako kot samostalnik *bodočnost*, prevzet iz praslovanščine in ga še danes uporabljajo

15 V Dobrovoljc in Vranjek Ošlak (2021) tudi o drugih razlogih za peticije: ti so poleg čustvenih razlogov (velika začetnica kot odraz spoštovanja, zlasti ob verskih praznikih) tudi posledica tujih praks, ki vstopajo v slovenski jezik preko npr. voščilnic ali spleta, ali posledica prepričanj, da je zapis z malo začetnico odraz 45-letnega prisilnega zmanjševanja verskih praks v obdobju socializma.

16 Zlasti v pravopisih po drugi svetovni vojni je sovraštvo do vsega nemškega spodbudilo kodifikacijo imen, ki vzbujajo negativna čustva, z malo začetnico (namesto *Führer, Abwehr, Gestapo* je bil kodificiran zapis *frifer, gestapo*, toda *Oktober* v pomenu 'oktobrska revolucija'). Prim tudi Dobrovoljc (2020).

17 O pisanju poimenovanja *božič* tudi uredništvo Jezikovne svetovalnice (2020): Pisanje praznikov v slovenščini in pomenskorazlikovalna vloga začetnice. Jezikovna svetovalnica, <http://svetovalnica.zrc-sazu.si/>, dostop 25. 11. 2021.

18 Pobudniki peticije zahtevajo uveljavitev zapisa *Božič* z veliko začetnico ne zgolj v zasebnem korespondenčnem pisanju, temveč tudi v šolah, kar utemeljujejo s tujimi praksami.

v drugih južnoslovanskih jezikih), se je priporočalo zvezo *noseča ženska* (SSKJ, SP 2001, SSKJ 2). Na ta način se je iz knjižne rabe in lektoriranih besedil izrinilo veliko izrazja, spet drugim se je vsiljeval enopomenski značaj (*soditi – spadati, razkorak – neskladje ...*), jezikoslovnih leksikoloških raziskav in raziskav dejavnikov, ki vplivajo na jezikovne izbire, pa je bilo premalo.

Danes se na področju prevzemanja iz tujih jezikov (najverjetneje zaradi ekspanzije novega besedja) uporabniki bolj zavedajo, da govorci lažje usvojijo nov pojem, če besedo v slovenščino prenesemo tako, da jo smiselno prevedemo in/ali tvorimo novo (npr. namesto *dron – brezpilotni letalnik – brezpilotnik*). Če do prevoda ne pride, besedo prilagodimo slovenščini, izjemoma ohranimo izvorni zapis. Pri **občnih besedah** sledimo tradicionalnim pravopisnim usmeritvam k pisnemu podomačevanju, ki sledi izgovoru (*biftek, hokej, lazanja*), izjeme pri podomačevanju pa povežujemo tako z (a) nejezikovnimi kot (b) jezikovnimi okoliščinami. Pri nejezikovnih so mišljeni položaji, ko se jezikovni standardi podredijo drugim standardom (npr. merske enote, uskladitve z mednarodnimi standardi pri strokovnem pisanju, pisanje glasbenih oznak) ali ko v slovenskem okolju niti ni poimenovalno-podomačitvenih potreb za manj znane športne ali interesne discipline (*lacrosse, skike, floorball*) ter za jedi in druge kulturne specifikke (*fejjoa, pañolada*) ipd. Med jezikovne okoliščine pa uvrščamo položaje, zaradi katerih se izogibamo fonetičnemu zapisu, saj bi s tem uvedli za knjižni jezik neznačilne glasovne sklope, npr. dvoglasniške, polglasniške ali zaradi zaporedja glasov nenavadne izgovore (npr. zapisa **davnroud* ali **andergraund*).

Če pa se v rabi pojavijo **pisne dvojnice** pri pisno že podomačenih besedah, so normativna merila za njihovo sprejemljivost v knjižnem jeziku odvisna od uveljavljenosti in razširjenosti besede v sodobnih besedilih. Težimo sicer k taki pisni podobi besed, ki bi bila čim bolj utemeljena in usklajena s sodobnim pogledom na prevzemanje črk in morfemov.

- a) Če je v preteklosti kodificirana varianta v rabi že sprejeta in ustaljena, je ne označimo za normativno nesprejemljivo, četudi se v rabi sporadično pojavljajo novejši zapisi, npr. *mar-seljeza* v SSKJ in SP 2001 (danes *Marsejeza*), *konkvistador* v SSKJ in SP 2001 (danes *konki-stador*). Kodificirani sta obe možnosti.
- b) Če kodificirano varianto v rabi vse bolj zamenjuje novejša, ki je po sodobni presoji in védenju o razmerju glas – črka tudi ustrežnejša, jo normativno uzakonimo. Npr. danes priporočamo zapis *brajica* namesto *brajlica* (SSKJ in SP 2001, čeprav je že v SP 2001 kodificiran *Braille* [bráj]).¹⁹ Podobno velja za *piranja* namesto *piraja* (SSKJ in SP 2001) ali *pletna* namesto *pletnja*.²⁰
- c) Če se ob kodificirani varianti začne pojavljati nova, manj ustrezna, a je v rabi pogostnostno presešla pojavitve prvotne, sta normativno sprejemljivi obe obliki, npr. *čičerika* ob že kodificirani *čičerka* (eSSKJ).

¹⁹ Primera *brajica* in *Marsejeza* izhajata iz *Braille* [bráj] in *Marseille* [marsêj], gre torej za isti tip napake, a se je *brajica* temeljiteje uveljavila tudi zato, ker so se zanjo odločili in jo predlagali predstavniki slepih in slabovidnih (npr. tudi *brajeva vrstica*). Prim. tudi Dobrovoljc (2014b).

²⁰ Prvotna etimološka predpostavka (kodificirana v SSKJ 1970 in SP 2001) je bila ovržena, besedo zapišemo brez hiperkorektnega *j* (eSSKJ, *ePravopis*), saj tak zapis potrjuje prevladujoča raba v lokalnem okolju. Prim. tudi Snoj (2014).

Pojavljanje pisno podomačenih dvojnic je povezano predvsem z napačno interpretacijo glasovnih vrednosti črk v preteklosti zaradi opuščanja diakritičnih znamenj (šp. *doña* – *donja/dona*) ali z branjem po črki (šp. *paella* – *paelja/paela*). Zanimive so dvojnice, ki jih povezuje s strategijo izogibanja fonemu /dž/, pri nas opazno zlasti pri izgovarjavi črke *j* kot [dž]: *goji/godži*; *judo/džudo*.²¹ Nekateri primeri so povezani tudi z različnimi viri prevzemanja ali njihovega utemeljevanja, npr. nem. *prekär* – *prekaren/prekeren*.²² Pri vseh naštetih je za ugotavljanje normativno ustreznega zapisa upoštevano poleg systemskega načela, ki je podrejeno pravilom za prevzemanje iz posameznih jezikov, tudi etimološko načelo, če je potrjeno iz različnih virov.

Pri **prevzemanju lastnih imen** sledimo načelu, da upoštevamo identifikacijsko vlogo imena in pravico posameznika do imena, ki ga uporablja. Za osebna lastna imena uveljavljamo merilo izročila, po katerem slovenimo (oz. nadomestimo s slovensko varianto) nekatera zgodovinska, redka kraljevska in vsa papeška imena. Pri imenih narodov (ali manjših skupnosti) se v zadnjem času pojavlja težnja po uveljavitvi družbeno bolj sprejemljivih imenskih variant, h katerim usmerja *ePravopis* ne glede na gradivsko pogostnost, in sicer od *Eskima* k *Inuitu*, od *Laponca* k *Samijcu*, od *Samojeda* k *Nencu* ipd., kar ni toliko vprašanje pravopisa, temveč bolj jezikovnih izbir. Podobno pot bi – upoštevajoč demokratične pravice držav – morali sprejeti tudi pri zemljepisnih imenih, kjer pa v slovenščini sledimo standardom, ki jih narekujejo tudi mednarodni dogovori (UNGEGN) in jih uveljavljamo v sodelovanju s Komisijo za standardizacijo zemljepisnih imen Vlade RS. Dogovor, da števila slovenskih imen za tuje zemljepisne danosti (tj. eksonimov) ne širimo in ohranjamo v rabi ustaljena slovenska imena (*Dunaj*, *Bruselj*, *Peking*, *Kijev*, *Carigrad* ipd.), je med pripadniki moldavske (ki zahteva rabo imena *Moldova* in ne *Moldavija*) ter zlasti ukrajinske skupnosti (ki pričakuje imeni *Kijiv* in *Lviv* namesto *Kijev* in *Lvov*) slabo sprejet in ga povezujejo z ruskim vplivom.

2.2 Izreka

Pri kodificiranju izreke, ki je najbolj podvržena variantnosti in zahteva večje upoštevanje posebnosti posameznega govorca, upoštevamo normo, ki jo vzpostavljajo (poklicni) govorniki, torej v javnih govornih položajih, in se odmikamo od regionalnih meril (osrednjeslovenski prostor kot varno jedro, odmaknjeno od močnih ali sorodnih sosednjih jezikov, kot pravi Lenček 1996: 34) k sociološkemu merilu, saj poskušamo opazovati jezikovno skupnost skozi družbeni prerež z izobrazbenega, interesnega, poklicnega, generacijskega vidika (Lengar Verovnik 2015; Tivadar 2015). Že v prispevku Dobrovoljc in Lengar Verovnik (2021: 44) za 1. slovenski pravorečni posvet je poudarjeno, da je tako zastavljeno sistematično spremljanje jezikovne rabe zaradi opaznega pomanjkanja specializiranih jezikovnotehnoloških orodij

21 Kar naj bi bilo povezano tudi s predsodki do južnoslovanskih jezikov. Prim. tudi Vranjek Ošlak in Dobrovoljc (2020).

22 Različica z *e* je prevzeta glede na izgovorno prakso (vsakdanji jezik: *prekeren*), različica z *a* pa glede na pisno prakso (strokovni jezik: *prekarij*, *prekarist*). Prim. tudi Dobrovoljc in Snaj (2016).

nemogoče. Novi govorni korpus (ki ga nimamo) bi moral razlikovati med diskurzi s spontaninim, prosto tvorjenim govorom in diskurzi z branim (reproduktivnim) govorom. Predvsem pa bi se slovenski jezikoslovci morali opredeliti do vprašanja referenčne skupine govorcev in govornih okoliščin, ki jih pojmujejo kot knjižnojezikovne. Do razjasnitve teh dilem poteka pravorečna kodifikacija lahko le parcialno in mehanično.

Pri **občnih besedah** se pravopisna leksikografska skupina usklajuje s skupino, ki pripravlja novi SSKJ (eSSKJ).²³ Ugotovljena odstopanja od kodificirane norme, ki so evidentirana v govorjenem knjižnem jeziku, tj. pri naglasnem mestu (*dvanájst – dvánajst*), naglasni kolikosti in kakovosti (*tema, deska, meгла*), fonemskih variantah oz. izgovoru črke *l* (*polotok, pepelnik, gasilci, intelektualci, samohranilka*), pisnem in izgovornem zapiranju zeva (*olimpijada – olimpijonik; revija – revijalen*) ter preseganju zeva s premeno [i] > [j] (*bomboniera*) ipd., so zajeta in pojasnjena v poglavju »Slovnični oris za pravopis«, ki bo leta 2022 vključeno v *Pravopis 8.0*.

Pri že znanih in kodificiranih **lastnih imenih** so posebne pozornosti deležne naslednje normativne težave:

- a) tiste, ki so jih jezikovni uporabniki in strokovna javnost ob izidu SP 2001 kritizirali in zavrnilo, npr. naglas in izreka imen *Brnik, Begunje, Cerklje, Poreč, Verlaine, Newton, Ezop, Danton, Caracas* (Šeruga Prek 2002);
- b) podomačena lastna imena, pri katerih se v pogovornem jeziku naglasno mesto izvirnega jezika umika proti začetku besede, npr. *Černobíl – Černóbil, Nizozémska – Níozemska, Portugálska – Pórtugalska, Islándija – Íslandija, Norvéška – Nórveška, Ukrajína – Úkrajina*;
- c) imena, pri katerih je opažena s priročniki neusklajena samoglasniška kakovost (npr. pri imenih *Verlaine* in *La Fontaine* (v SP 2001 [verlén] in [la fontén], v rabi pa [verlén] in [la fontèn]).

Primeri dvojne prakse so proučeni najprej kot sporadičen pojav, končna odločitev pa je posplošena na celotno skupino imen, npr. za točko (c): »v sodobni slovenščini prevzete besede pogosto ohranjajo izvorno glasovno podobo, pod vplivom izvirnih jezikov pa sta samoglasnika *e* in *o* pogosto široka« (*Pravopis 8.0*, IV/{65}).

Pri kodificiranju **osebnih imen** je zaradi identifikacijskih in demokratičnih razlogov v ospredju upoštevanje želje posameznika, torej spoštovanje izreke, ki sledi ustaljeni praksi v okolju govorečega (*Mártin* in *Martín, Fúrlan* in *Furlàn*) ali jeziku, iz katerega ime prihaja (*Angela* [ángela] *Merkel* in *Ursula* [úrzu] *von del Leyen*).²⁴ Tu se pojavlja tudi problem neskladja knjižnega fonološkega sistema z narečnimi, saj knjižni onemogoča resničnosti približano izgovorno realizacijo imena (npr. priimkov tipa *Türk* ali *Küzmič*).

Zaradi pravopisne osredotočenosti na lastnoimensko problematiko, pri kateri opažamo, da ni mogoče v celoti uveljavljati glasovnih prilagajanj tako kot pri občnih poimenovanjih, smo nekatere odločitve pri izreki prevzetih imen premaknili na obdobje, ko bodo pripravljene

23 Gliha Komac idr. (2015: 6); prim. tudi poglavje 2.

24 O nemških imenih prim. Weiss (2020).

preglednice za posamezne jezike, s čimer bomo sledili sistemskemu normativnemu merilu. Preglednice so namreč sestavljene iz napotkov za prilagoditve tujih glasov slovenskemu sistemu, ob njih pa se z induktivno metodo vzpostavlja celovitejši pregled nad podsistemom prevzete lastnoimenskega besedja, kar je bilo v predhodno pripravljenem poglavju *Pravopisa 8.0* »Prevzete besede in besedne zveze« le nakazano. Ker priprava preglednic še ni končana, so vmesna delovna spoznanja povezana predvsem z napovedmi, (a) da je izreka tujega imena bistvena za njegovo skladijsko rabo, ki povzroči pregibanje imena, (b) da bo imelo dosledno upoštevanje ločevalnih znamenj in tujih oz. posebnih črk v zapisu za posledico tudi odmike od dosedanjih normativnih načel na glasoslovni ravnini; (c) da se zaradi pregibanja v izglasnih položajih pogosteje odločamo za tradicionalno branje po črki ali odločnejše morfemsko prilagajanje slovenščini kot v vzglasnih in korenskih pozicijah; (d) da zaradi dobrega poznavanja nekaterih tujih jezikov glasovne pestrosti ali specifik ni mogoče več omejiti na glasovni sistem knjižne slovenščine, še zlasti če take posebnosti govorniki poznajo tudi iz lastnega neknjižnega govora, npr. zaokroženi glasovi v narečjih. (Več v poglavju o oblikospreminjanju.)

2.3 Oblike

Pri ugotavljanju odstopanj od norme SSKJ in SP 2001 pri spreminjanju in tvorbi oblik skušamo ob vsakem ugotovljenem odklonu v rabi preveriti čim več jezikovnih enot v okviru enega razreda. V ospredju so bile doslej raziskave samostalnika, in sicer: (1) spremembe slovnčnih kategorij (spola, števila, živosti) in pa (2) zajem sklanjatvenih/spregatvenih dvojnic ter ugotavljanje njihove razširjenosti v besedilih knjižnega jezika. Normativno vrednotenje je pri oblikovnih dvojnica pogosteje oprto na **merilo pogostnosti** v rabi, pri čemer sledimo načelu, da je pogostejša dvojica za govorce naravnejša in s tem tudi bolj nevtralna. Pravopisna komisija spodbuja tudi raziskave okoliščin rabe posamezne dvojnice, ki pogosto ponujajo za opis uporabne raznolike dejavnike. Tako pri ugotavljanju (1) **nestalnosti slovnčnih kategorij** samostalnikov iste skupine zaznamo še (a) neevidentirana omahovanja med moškim in ženskim spolom, npr.:

- a1) pri samostalnikih na končni *-t* ali *-ta* (*copat – copata, cigaret – cigareta, pelet – peleta, polpet – polpeta, tapet – tapeta*), pri katerih normativnosti ne presojava zgolj z vidika pogostnosti rabe, temveč tudi razširjenosti v različnih tipih besedil in zvezah (npr. večjo pogostnost pri *cigaret* in *copat* v nestandardnih besedilih);²⁵
- a2) pri znanstvenih imenih živali, kot sta *ara* in *panda*, ki so pogosto prevedena kot moškega spola (npr. *veliki panda*), sicer pa je razširjena raba v ženskem spolu, zlasti v nestrokovnih besedilih;
- a3) pri samostalnikih, prevzetih iz grščine (*demos*) in latinščine (*karitas*).
- b) V zadnjem desetletju se uveljavlja števnost pri nekaterih prvotno zgolj množinskih samostalnikih: *vilice – vilica, starši – starša/starš*.

25 Prim. tudi pogostnostno analizo v Weiss in Dobrovoljc (2020).

(2) **Sklanjatvene dvojnice**, povezane z daljšanjem osnove, normativno uravnavamo glede na razširjenost oblik v rabi:

- a) daljšanje z *n* pri samostalnikih na *-elj* (*datelj – datlja/dateljna, karželj – karžlja/karželjna*)²⁶ kaže tudi na različno dojetje knjižnosti oblik pri govorcih z različnih regionalnih območij. Tako se govorci narečij, ki daljšanje z *n* uveljavljajo v domačem govoru pri večjem razredu jezikovnih enot (npr. neknjižno daljšanje osnove *prijatelj – prijateljna, ravnatelj – ravnateljna*), tudi pri besedah *datelj, karželj* pogosteje odločajo za rabo nepodaljšane oblike, očitno tudi zato, ker je od njihovega narečnega govora bolj oddaljena;
- b) pri daljšanju z *j* pri samostalnikih na končni *r* ne gre zgolj za proces daljšanja osnove (prim. *hektar* ali *gejzir, semafor, Črtomir, Ikar, azur*), temveč se vzpostavljajo tudi različne opozicije, npr. med lastno- in občnoimenskim (*Sever, rod. Severja – sever, mest. na severu*);
- c) pri daljšanju s *t* v sklanjatvah samostalnikov moškega spola na *-o* se glede na presojo razširjenosti v formalni in neformalni rabi (še) ohranja neknjižni značaj podaljšanih oblik (*Silvo – Silva / neknj. Silvota*), saj se podaljšava ne izkazuje pri vseh imenih iste skupine (*Oto – Ota / neknj. Otota*).

Normativno odločujoča je pogostnost tudi pri **oblikotvorju** in **oblikospreminjanju**. Npr. nekdanj odsvetovane (SP 2001, člen 888) dvojnice atematskih glagolov v tretji osebi množine (*bojo, vejo, grejo, jejo*) uporabljamo ob normativno priporočenih *bodo, vedo, gredo, jedo* tudi v knjižnem jeziku.²⁷ Za normativno posodabljanje pravopisa, ki kodificira tudi težavno področje tujih lastnih imen, so najbolj aktualni pojavi, ki spremljajo oblikospreminjanje samostalnika, tj. neobstojnost samoglasnikov, daljšanje osnove, preglasevanje. Ugotovljena neskladja med rabo in kodifikacijo kažejo na umikanje etimološkega in zgodovinskega načela, npr. na primeru neobstojnega polglasnika:

- a) Obstojnost polglasnika v priponskem obrazilu *-ek* v odvisnih sklonih pri prevzetih samostalnikih moškega spola je bilo v veljavnem pravopisu (SP 2001) in SSKJ (1970) podvrženo zgolj etimološkemu normativnemu načelu, ki pravi, da je obrazilo *-ek* pri samostalniku *biftek* nastalo iz osnove *steak*, zato pisani *e* v obrazilu *-ek* ne more biti izgovorjen polglasniško in se ob pregibanju mora ohranjati: *biftek*, rod. *bifteka*. Podobno je veljalo tudi za samostalnik *avstralopitek* (< *australopithecus*), rod. *avstralopiteka*. Vendar se (najverjetneje po analogiji s podobnimi domačimi samostalniki, npr. *izrastek, fantek, odstotek, petek, začetek*, ki jih je v tej skupini precej več kot prevzetih) vse pogosteje pojavlja tudi oblika, pri kateri *e* v obrazilu izpada. Premeno *biftek*, rod. *biftk* je v skladu s prevladujočo rabo prvi kodificiral SSKJ2 (2014), uslovarjena je tudi v *ePravopisu* kot dvojnica. Pri novejših imenih pa ugotavljamo tudi, da je polglasniški izgovor črke *e* (npr. v obrazilu *-er*) oblikospreminjevalno neobvezujoč, saj se novejša imena kot *Pfizer, Viber, Hofer* pogo-

²⁶ Uveljavljeno že v eSSKJ. Prim. v Mirtič (2019).

²⁷ Opazna je frekvenčna razlika med oblikama *gredo – grejo* v korpusih Gigafida 2.0 (45.347 – 2276) in Janes (15.338 – 9478).

sto izgovarjajo polglasniško, v neimenovalniških sklonih pa ime pregibamo z daljšanjem osnove: *Pfizer*, rod. *Pfizerja*.²⁸

- b) Podobno je pri prevzemanju moških samostalnikov z obrazili *-ar* ali *-ac* (*Bakar*, *Zadar*; *Debar*) iz drugih južnoslovanskih jezikov, v katerih mora uporabnik v pisanem *a* prepoznati neobstojni samoglasnik, zato pravopisni slovar SP 2001 pri pregibanju samostalnika ali pri tvorbi vrstnega pridevnika navaja oblike rod. *Bakra*, prid. *bakrski*. Ker pa se uporabniki pogosto ne zavedajo lastnosti morfemskih sestavin lastnega imena in se ravna po analogiji s podobnimi imeni (*Pazar*, *Vardar*), procesa podomačitve ne izpeljejo v celoti.²⁹ Na končno normativno odločitev bo vplivala gradivska raziskava oblikospreminjevalnega vedenja vseh podobnih primerov –*Bakar*, *Čabar*, *Debar*, *Skadar*, *Zadar*.

Tudi pri pregibanju **pisno nepodomačenih lastnih imen** iz tujih jezikov je že v SP 2001 nakažan problem zaradi oddaljenosti pisne in govorne podobe imena (fr. *Anouilh* [anúj], angl. *Gainsborough* [gêjnzbról]), zato je ustrezna umestitev imena v sklanjatveni sistem sodobne slovenščine za uporabnike povezana s poznavanjem izgovornih pravil v izvirnem jeziku, na kar vpliva razširjenost oz. poznavanje konkretnega imena, osebe, zemljepisne danosti, podjetja ali jezika nasploh. Pogosteje rabljeno ime je navadno že včlenjeno v fonološki sistem knjižne slovenščine, zato se težave pri pregibanju načeloma ne razlikujejo od tistih pri slovenskih občnih besedah. Po ugotovljeni analogiji tako opišemo njihovo vedenje v skladenjskem okolju, ob tem evidentiramo nabor mogočih oblik, tudi dvojnic, iz katerega uporabniki knjižnega jezika poljubno izbirajo, npr. *Shakespeare* [šékspir] sklanjamo v orodniku kot *s Shakespeareom* [s šékspirom] ali *s Shakespearejem* [šékspirjem], kar se na izrazni ravni ne razlikuje od pregibanja domače besede *okvir* (or. z *okvirom* ali *okvirjem*, odvisno od pomena). V preteklosti se je zaradi slabe seznanjenosti z zakonitostmi izgovora v manj znanih jezikih pogosto normiralo izgovor, pri katerem se je kar bralo po črki, ali pa se je prevzemalo z naslonitvijo na bolj znan jezik: dansko ime *Kierkegaard* [kírkegart] smo prevzeli v skladu z nemško izgovarjavo, s tem smo se odmaknili do izreke v izvorniku ([kírkegôr] in izognili oblikospreminjevalni pisno-govorni dvojnosti (npr. pri *s Kierkegaardom* [s kírkegôrjem/kírkegôrom]) ter normirali izreko [s kírkegardom]), ki se sicer ne razlikuje od načel pri pregibanju angleškega imena *Shakespear*. Podobno se je portugalska imena bralo po špansko, ukrajinska po rusko, afriška pa po črki. Na tem področju je torej pomembnejši normativni dejavnik uveljavljenost in poznavanje sistema jezika, iz katerega ime prihaja. Pri prenovi pravopisnih pravil za prevzemanje iz drugih jezikov komisija sodeluje s poznavalci teh jezikov in se izogiba vplivu dominantnih jezikov, že uveljavljena imena, npr. pri zemljepisnih predvsem eksonimi, pa so tretirana kot slovenske različice in jih ne spreminjamo. Načelno pa bo normiranje imen normativno oprto na prenovljen podomačitveni sistem, ki bo predstavljen v obliki prevzemalnih preglednic za tuje jezike.

28 O teh imenih tudi Weiss in Lengar Verovnik (2021).

29 Na področje besedotvorja sicer spada tvorjenje pridevnika na *-ski* – tako npr. kodificirana oblika imena *Bakrski zaliv* v slovenščini živi danes večinoma v delno podomačeni obliki *Bakarski zaliv* (< hrv. *Bakarski zaljev*).

2.4 Besedotvorje

Besedotvorni razvoj slovenščine se je v zadnjem desetletju razplamtel: kot je bilo nakazano že pri prevzemanju, se je v javnosti (kar je razvidno predvsem iz vprašanj v Terminološki svetovalnici ISJFR) okrepila zavest, da je bolj priporočljivo besedje prevesti kot pa zgolj prilagoditi slovenščini (*newsletter* – *novičnik*; *clickbait* – *klikolovka*; *ageism* – *starizem*) in da je prevzemanje proces, odvisen tudi od zunajjezikovnih okoliščin.

Poimenovalne potrebe so v globalni družbi tako narasle, da je tvorjenje nove leksike hitro in skoraj popolnoma neregulirano, kar se stopnjuje ob izrednih in zelo dinamičnih družbenih dogodkih, kot je bila epidemija koronavirusne bolezni covid-19 v letih 2020 in 2021. Normativno odločanje je v takih razmerah, ko preverjanje jezikovnih navad zaradi hitrega prodiranja novosti ni mogoče, saj se norma (še) ni vzpostavila in o ustaljenosti navad ne moremo govoriti, zavezano ugotavljanju sistemske norme oz. sprejemljivih možnosti in s tem t. i. apriorni kodifikaciji (Smejkalová 2017: 126 id.; Mžourková v tej monografiji). K taki vnaprejšnji in zgolj sistemski kodifikaciji se pri pripravi *Pravopisa 8.0* zatekamo tudi pri kodificiranju v referenčnem gradivu slabo zastopanih besedotvornih različic (npr. prebivalska imena pripadnikov in pripadnic plemen, narodov, nekaterih manj znanih držav, mest, otokov, pokrajin). Koncept slovarja namreč predvideva besedotvorno obvestilnost ob vsakem uslovarjenem imenu, zato se zaradi gradivskih neuresničitvev odločamo za prikaz možnosti v skladu z jezikovnosistemskim merilom, te omejujemo po analogiji, uporabniku pa je prepuščena izbira med njimi, npr. *Sirija* – *Sirec/Sirijec*, *Sirka/Sirijka*, *sirski/sirijski*. Ob raziskavah rabe pa opazamo izgubljanje pomenskega (*egipčanski* < Egipčani – *egiptovski* < Egipt) in normativnega (*katolik* > *katoličan*, SP 2001) razlikovanja besedotvornih dvojnic, ki je bilo razvidno že iz obeh izdaj SSKJ.

Že od izida prvega zvezka SSKJ pa se v slovenistiki razvija diskusija o umestitvi zveze dveh samostalnikov tipa *bidermajer šopek*, *bermuda hlače*. Tradicionalno pojmovanje jih je uvrščalo v skupino zloženek z neizraženim medponskim obrazilom in zato je bila v SP 2001 uveljavljena predpisovalna kodifikacija: *bidermajeršopek*. Toda v 90. letih se je tudi v normativistiki uveljavljala zavezanost realnemu gradivu, zato je SP prek kodifikacije dvojnic (tudi *bidermajer šopek*) dopuščal tudi »nesistemske« rešitve, najverjetneje zato, ker v rabi (in zato tudi v SSKJ) takih zloženek (*merinovolna*, *bermudahlače*) ni bilo mogoče zaslediti. V slovarjih po letu 2010 se je uveljavilo prepričanje, da samostalnik levo od samostalniškega jedra nastopa v pridevniški vlogi, kar je bilo tudi podkrepljeno s celovito študijo vseh pojavnih oblik tovrstne zveze (Gložančev 2012). Normativno neskladje pri vrednotenju zvez/zloženek (*angora volna/angoravolna*) iz SP 2001 in SSKJ ni več aktualno, vrednotenje takih zvez pa je zamenjano s slogovnimi usmeritvami. Merilo odločanja je ustaljena raba, ki botruje tudi različnim slogovnim variantam, ki jih slovarsko navajamo pri istovrstnih pojavih: tako npr. ob zvezah *tenis igrišče* in *tenis lopar* priporočamo zvezo s »pravim« pridevnikom, tj. *teniško igrišče*, *teniški lopar*, namesto *golf igrišče* pa zvezo z desnim predložnim prilastkom *igrišče za golf*. Preverba jezikovne ustaljenosti ob kodifikacijski dvotirnosti je pokazala, da tudi v tej skupini lahko oblikujemo izjemo (oz. manjši razred enot te sku-

pine), ki jo predstavljajo tiste besedne zveze, pri katerih se prva sestavina končuje na -o, beseda sama pa daje vtis, da je okrajšana, npr. *bio*, *bruto*, *demo*, *eko*, *neto*, *kasko*, *kripto*, *video*. Gradivska raziskava je pokazala, da se »pogosteje odločamo za zapis skupaj, če govorimo o terminih ali ozko specializiranih besedah (*biomasa*, *ekosistem*), še zlasti če gre za besede, ki jih kot tvorjenke že prevzamemo; skupaj ali narazen pa ob neterminoloških stalnih besednih zvezah (*bio izdelek*, *eko izdelek*, *kripto svet*, *kripto trgovelec*)« (Dobrovoljc, Vranjek Ošlak in Lengar Verovnik 2020). Normativni napotek se nanaša torej na terminološke položaje, ko zaradi oženja pomena prve sestavine in ustaljenosti termina (*biomasa* proti *bio hrana*, *ekosistem* proti *eko izdelek*, *kriptovaluta* proti *kripto svet*) še vedno priporočamo zapis skupaj.

3 Socialnozvrstno vrednotenje leksike

Za normativno vrednotenje pojavov na vseh jezikovnih ravlinah je bistvena razrešitev vprašanja, ali je knjižni jezik še tako homogena jezikovna zvrst, kot jo prikazujejo slovarji in priročniki knjižnega jezika. Potrebo po novem definiranju knjižnosti spodbuja tudi neenotnost med veljavniima normativnima slovarjema – pravopisnim v SP 2001 in obema izdajama SSKJ (1970 in 2014). Pravopisni slovar namreč kot knjižne opredeljuje tudi besede, ki jih SSKJ odsvetuje za rabo v knjižni zvrsti (Dobrovoljc 2021). Na vprašanje, ali je treba veliko večino besedja iz nabora jezikovnih sredstev, glede katerih knjižne narave si slovarja normativno nasprotujeta, sploh dodatno kvalificirati (kot knjižne pogovorne, knjižne neformalne) ali zgolj razširiti pojmovanje knjižnosti, bi bilo mogoče odgovoriti predvsem s primerjalno raziskavo rabe izbranih jezikovnih prvin v različnih komunikacijskih položajih (okolščinah) in besedilnih tipih (žanrih) (Šorli 2013). A ker *ePravopis* sledi ugotovitvam predhodne kodifikacije (v SP 2001) in aktualnim raziskavam rabe, smo se v prvi fazi označevanja evidentiranih »mejnih« prvin, ki jih zaradi kodifikacijske dvotirnosti sodobni jezikovni uporabnik lahko uvršča med prvine knjižnega ali neknjižnega, poskusno odločili za kompromisno oznako »neformalno/pogovorno« (*ePravopis* 2019; prim. tudi Race 2020: 125). Uslovarjanje novih leksemov pa je pokazalo, da je raba teh kodifikacijsko hibridnih jezikovnih enot razširjena tudi v besedilih s knjižno ambicijo, zato je mogoče jezikovno rabo bolj verodostojno prikazati, če se odločimo za **razširjeni koncept knjižnosti**, kar pomeni, da v knjižno zvrst vključujemo tudi besedje, rabljeno v manj formalnih ubesedovalnih položajih. To redakcijsko odločitev o razširitvi koncepta knjižnosti je v največji meri spodbudila analiza izpridevniških tvorjenk, ki naj bi nastale v procesu poenobesedenja z izpustom samostalniškega jedra (Vidovič Muha 2000: 100), v SSKJ (1970, 2014) npr. *kuharica* 'kuharska knjiga', *rešilec* 'rešilni avtomobil', *čezoceanika* 'čezoceanska ladja'. Že pretekle raziskave (npr. Stramljič Breznik 2018: 378) so pokazale, da se večina tovrstnih tvorjenk (tudi v drugih slovanskih jezikih, prim. Otašević 1997, nav. po Stramljič Breznik, n. d.) pojavi najprej v pogovornem jeziku ali žargonu, kamor jih zato umešča tudi slovarska kvalifikacija. Primerjalni pregled preteklih in novejših slovarjev ter aktualne rabe pa kaže, da te izpeljanke sčasoma preidejo med nevtralnno knjižnojezikovno izrazje, saj niso več socialnozvrstno zamejene na enak način kot pred desetletji. Odločitev utemeljujemo na več načinov:

1) Nadaljevanje normativne usmeritve SP 2001

Že od izida pravopisnega slovarja SP 2001 lahko spremljamo spremenjeno socialnozvrstno vrednotenje, saj je kar 51 odstotkov prvin, ki so v SSKJ označene s kvalifikatorjem »pogovorno«, v slovarju SP 2001 bodisi neoznačenih bodisi jih označujejo le z vidika funkcijske vrstni kot »praktičnosporazumevalne« (Dobrovoljc 2021),³⁰ niso pa socialnozvrstno ovrednotene.

2) Gradivske preverbe slovarskih določil

Res je, da izraza *kuharica* v pomenu 'kuharska knjiga' slovarji pred letom 1962 niso poznali, od SSKJ dalje pa velja za pogovorno prvino, vendar pa raziskave rabe kažejo, da se *kuharica* in podobne tvorjenke (npr. v SSKJ in SSKJ2: pog. *čezoceanka*, *perzijka*, *najlonka*, *rešilec* in *poštarica*) danes pojavljajo kot nevtralne v različnih besedilnih okoljih. Tako najdemo izraz *kuharica* tudi v učbenikih (učbenik *Kuharstvo: Jedi so pripravljali predvsem iz nemških kuharic*), doktorskih disertacijah (korpus KAS: *Kulinarično področje me zanima že od nekdaj, zato sem kot predmet raziskave izbrala prvo slovensko kuharico, Kuharske bukve Valentina Vodnika*) in – sicer redko – tudi v ponazarjalnem gradivu novejših leksikografskih del, npr. SSKJ2 (2014; geslo *veganski* [...] *veganske kuharice in restavracije ponujajo raznolike recepte*), kar pomeni, da bi jih morali normativno rehabilitirati vsaj na novem gradivu nastali priročniki knjižnega jezika.

3) Presoja knjižnosti pri novejšem gradivu

Novejše raziskave gradiva kažejo na porast izprivedniških izpeljank. Tako se že v drugi izdaji SSKJ (2014) ob pogovornih *poštarica* 'poštna delavka', *najlonka* 'najlon nogavica' (v SP 2001 *najlonska nogavica*), *rešilec* 'rešilni avtomobil' (danes pogosteje ubesedeno kot 'reševalno vozilo') ipd.³¹ pojavijo kot nevtralne tudi besede kot npr. *anonimka* 'pismo neznanega pošiljatelja', *brajica* 'Braillova pisava', *daljinec* 'daljinski upravljalac', *devetletka* 'devetletna šola', *dlančnik* 'računalnik v velikosti dlani', *jeklenica* 'jeklena vrvi', nekatere prvič uslovarjene že v *Slovarju novejšega besedja* (2012). Novosti v SSKJ2 torej kažejo, da knjižnega značaja obravnavanih novotvorjenk ne presojamo več po tem, ali zanje obstajajo tudi sopomenske besednozvezne ustreznice, ki bi jim morale biti po nekdanjih normativnih merilih zaradi večje razvidnosti in pomenske nedvoumnosti nadrejene, temveč je normativno merilo oprto na presojo socialnozvrstne zaznamovanosti ali nevtralnosti v knjižnojezikovnem okolju. To dokazuje tudi leksika v novem SSKJ (eSSKJ), ki je etimološko opredeljena kot poenobesedena, npr.

30 V SP 2001 (§ 1061) opisan kot »jezikovna prvina, značilna za vsakdanje sporazumevanje o praktičnih zadevah«.

31 Na to, da so tvorjenke v knjižnih besedilih že nadomestile daljše zveze, iz katerih (ali ob katerih) naj bi s poenobesedenjem nastale (o tem etimološki razdelek), priča tudi pogostnost gradiva v korpusu Gigafida 2.0: *rešilec* – 2259, *rešilni avtomobil* – 627; *najlonka* – 586, *najlon nogavica* – 12, *najlonska nogavica* – 229; *čezoceanka* – 686, *čezoceanska ladja* – 211.

anonimka, bolšjak, brajica, centrifuga, popravec, spalka, termovka, socialnozvrstno označena pa le, če to izkazuje gradivska preverba, npr. kot knjižnopogovorni *spalka* in *popravec*.³²

Prisotnost besednozvezne podstave tvorjenke in potencialno poenobesedenje torej nista več merilo socialnozvrstne zaznamovanosti, zato smo v *ePravopisu* uvedli ob večinsko neoznačenih in nezaznamovanih leksemih tudi oznake, s katerimi označujemo *manj formalni* ali *neformalni knjižni jezik* ter *pogovorne* in *žargonske* izraze. Prva razširja koncept knjižnosti – kot *neformalne* označujemo izraze, ki so del knjižnega jezika, a se pojavljajo v nekoliko manj uradnih okoliščinah (pogosto so rezultat poenobesedenja ali leksikalizacije kratic in okrajšav, npr. *dedeve, teve, vede*), mogoče jih je nadomestiti tudi z bolj formalno varianto, ki ima vlogo večje pomenske jasnosti in nedvoumnosti. Oznaki *pogovorno* in *žargonsko* pa označujeta prvine nekknjižnega jezika: pogovorni izrazi so značilni za zelo sproščene položaje praktičnega sporazumevanja (*keš* 'gotovina'), v knjižnem jeziku so ti izrazi uporabljeni navadno z namenom zmanjševanja formalnosti govorne situacije; žargonski pa so pogovorni izrazi, vezani zgolj na ožjo strokovno rabo (*rimljanka* 'vrsta stiskalnice za grozdje'; *dunajčan* 'vrsta čebeljega panja').

Sklep

V prispevku je bilo prikazano, da predstavljene hierarhije praških kodifikacijskih meril, ki veljajo za zmerno uravnoteženje procesa odločanja o knjižnosti, ni mogoče enakovredno posplošiti na vse jezikovne prvine, ki jih normativno vrednotimo. Praktične izkušnje namreč pričajo, da je v ospredju normativnega vrednotenja zavedanje, da se vsaka jezikovna ravnina vede po specifičnih zakonitostih in da jezikovni uporabniki pričakujejo pri nekaterih pojavih večjo, pri drugih manjšo eksaktnost, jezikoslovci pa skušajo tem pričakovanjem zadostiti s prilagoditvijo metodologije in uvajanjem novejših metodoloških pristopov. S tem je povezano tudi pojmovanje pravilnosti, ki se navezuje na pravopisno in slovnično ravnino, in pojmovanje ustreznosti, ki jo uporabljamo, kadar vrednotimo leksikalne enote s perspektive funkcijske in položajne primernosti. Čeprav ugotavljanje knjižnosti nasploh, torej tako formalne kot neformalne, na vseh področjih pravopisne obvestilnosti temelji na Daneševih (1977) normativnih merilih, torej presoji jezikovne konvencije ali norme, ustreznosti sistemu in funkcijski primerčnosti, podroben pregled kodifikacijskih odločanj pokaže, da se pri vrednotenju nekaterih jezikovnih pojavov ni mogoče izogniti tudi drugim merilom, ki izhajajo iz dejstva, da je jezikovna skupnost raznolika ter tako generacijsko kot izobrazbeno in socialno razslojena, ustaljenost slovenščine pa je bila dosežena že pred več kot sto leti. V tem obdobju se je odločanje o primerčnosti za rabo v knjižnem jeziku opiralo tudi na merila, ki jih danes ne upoštevamo več, vseeno

.....
 32 Čeprav v korpusu Gigafida 2.0, ki predstavlja orientacijsko merilo za ugotavljanje socialnozvrstne razpršenosti uslovarjenih leksemov, najdemo besedi *spalka* in *popravec* skromno zastopani v t. i. stvarnih besedilih, njihov pregled pokaže, da gre za spominsko, potopisno ali kolumnistično ubesedovanje, ki ne zadošča v celoti merilom formalnega diskurza, zato je oznaka knjižno pogovorno povsem ustrežna, uporabniku knjižnega jezika pa bi slovar lahko predstavil tudi nezaznamovano oz. nevtrarno možnost, npr. *spalna vreča* in *popravni izpit*.

pa v knjižnem jeziku lahko prepoznamo posledice nekdanjih odločitev. Tako še danes normativni priročniki sledijo pravopisnemu pravilu iz leta 1937 (§ 21, str. 18), po katerem se – zaradi merila blagogslosti – pri samostalnikih, ki imajo v korenu besede *l* ali *lj*, uporablja priponsko obrazilo *-avec* ali *-ivec* in ne *-alec* ali *-ilec*, npr. *volivec*, *sestavljavec*, *molivec*. Podobno se je v po drugi svetovni vojni precej selektivno uveljavilo merilo spoštovanja, po katerem naj bi tudi z veliko začetnico po SSKJ še danes pisali npr. besedo *Oktober* v pomenu 'oktobrska revolucija', skozi celotno 20. stoletje pa spremljamo uveljavljanje jezikovnokulturnega merila (v poglavju 2.1.2), ki zlasti pri izbiri med domačim in tujim daje prednost »domačemu«.

Sodobna merila knjižnosti temeljijo na sistematičnem opisu in razvrstitvi jezikovnih prvin, ki jih jezikovni uporabniki uveljavljajo v knjižnem jeziku kot izbranem komunikacijskem kodu. Pri posodabljanju opisa knjižnega jezika, iz katerega se nato izluščijo smernice, tudi variantne možnosti, ki jih na osnovi ustaljenosti v rabi lahko razglasimo za bolj ali manj navadne, je zato treba uporabnikom pojasniti tudi odvisnost normativnih napotkov od vseh dejavnikov, ki vplivajo na aktualno rabo in so v priročnikih predstavljeni kot kompromis med izraznimi možnostmi, ki so sistemsko predvidljive ali izjeme.

Stališče Pravopisne komisije pri SAZU in ZRC SAZU je, da je treba uporabnike v spremljevalnih študijah k poglavjem pravil za javno razpravo (komentarji in utemeljitve – predstavljeni na spletišču Pravopisne komisije)³³ in pri slovarskem delu s *Pravopisnimi kategorijami ePravopisa* seznaniti z razlogi za kodifikacijo in za morebitne spremembe v priročnikih ter predstaviti razloge za soobstajajoče možnosti oz. dvojnice. Le tako se bodo uporabniki pri odločanju za eno od ponujenih oz. opisanih jezikovnih možnosti lahko odločali z vsemi relevantnimi podatki. Evidentiranje soobstajajočih možnosti v okviru knjižnega jezika, ki jih uravnavamo v kodifikacijskem postopku v različnih smereh, je utemeljeno tudi s pomembnim spoznanjem teorije jezikovnega menedžmenta, in sicer da ta lahko poteka v različnih mikro okoljih »v različnih smereh in zlasti z različnim dosegom« (Lengar Verovnik in Kalin Golob 2019: 389), zato se od sodobnega jezikovnega opisa pričakuje tudi zamejitev različnih usmeritev, oprtih na gradivske raziskave, ki te usmeritve lahko opisujejo kot podsisteme.

Literatura in viri

- ČERNIVEC, Manca, DOBROVOLJC, Helena, LENGAR VEROVNIK, Tina, 2020: Oblikoslovje in besedotvorje lastnih imen: analiza zapisovalnih težav uporabnikov. Petra Mišmaš, Franc Marušič in Rok Žaucer (ur.): *Škrabčev zbornik*. Nova Gorica. 1–10.
- DANEŠ, František, 1977: K dvema základnim otázkám kodifikace. *Naše řeč*. 3–13.
- DOBROVOLJC, Helena, 2004: *Pravopisje na Slovenskem*. Ljubljana: Založba ZRC.
- DOBROVOLJC, Helena, 2012: Pisanje imen izdelkov in znamk. Nataša Jakop in Helena Dobrovoljc (ur.): *Pravopisna stikanja: razprave o pravopisnih vprašanjih*. Ljubljana: Založba ZRC. 2012. 27–39.

33 Na portalu Fran objavljamo poglavja v obliki, primerni za javno razpravo. Pravopisna pravila so predstavljena javnosti tudi s komentarjem, ki pojasnjuje način razmišljanja in utemeljuje posamezne odločitve Pravopisne komisije. Gl. Spletišče pravopisne komisije pri SAZU in ZRC SAZU <<https://pravopisna-komisija.zrc-sazu.si/Pravopis80>>.

- DOBROVOLJC, Helena, 2014a: *Ženski spol in samostalnik »vodja«*. Jezikovna svetovalnica Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. <<https://svetovalnica.zrc-sazu.si/topic/474/zenski-spol-in-samostalnik-vodja>>
- DOBROVOLJC, Helena, 2014b: *Pisava za slepe je »brajlica« ali »brajica«?* Jezikovna svetovalnica Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. <<https://svetovalnica.zrc-sazu.si/topic/7/pisava-za-slepe-je-brajlica-ali-brajica>>
- DOBROVOLJC, Helena, 2016: Normativne prekrivnosti in razhajanja Toporišičeve slovnice in pravopisa (ob ločilnih in nedoločnih števniki). Erika Kržišnik in Miran Hladnik (ur.): *Toporišičeva Obdobja*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 49–56.
- DOBROVOLJC, Helena, 2020: *Mala ali velika začetnica ter ideologija: »Informbiro«, »Abwehr«, »Wehrmacht« ...* Jezikovna svetovalnica Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. <<https://svetovalnica.zrc-sazu.si/topic/4440/mala-ali-velika-začetnica-ter-ideologija-informbiro-abwehr-wehrmacht>>
- DOBROVOLJC, Helena, 2021: Nazorska nasprotja in normativna izhodišča pri posodabljanju priročnikov knjižnega jezika. *Jezik in slovstvo* 66/2–3. 21–36.
- DOBROVOLJC, Helena, ČERNIVEC, Manca, GERŠIČ, Matjaž (ur.), 2020: *Živim v Bukovem Vrhu pod Bukovim vrhom*. Ljubljana: Založba ZRC.
- DOBROVOLJC, Helena, in JAKOP, Nataša, 2011: *Sodobni pravopisni priročnik med normo in predpisom*. Ljubljana: Založba ZRC.
- DOBROVOLJC, Helena, in KREK, Simon, 2011: Normativne zadrege – Empirični pristop. Simona Kranjc (ur.): *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 89–97.
- DOBROVOLJC, Helena, in LENGAR VEROVNIK, Tina, 2021: Normativna merila in pravorečni izzivi pri prenovi pravopisa. Tanja Mirtič in Marko Snoj (ur.): *1. slovenski pravorečni posvet*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti. 2021. 35–52. <<https://www.sazu.si/uploads/files/publikacije21/Rared2RAZPRAVE.pdf>>
- DOBROVOLJC, Helena, in SNOJ, Marko, 2016: *Kako je prav: »prekaren« ali »prekeren«?* Jezikovna svetovalnica Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. <<https://svetovalnica.zrc-sazu.si/topic/1288/kako-je-prav-prekaren-ali-prekeren>>
- DOBROVOLJC, Helena, in VRANJEK OŠLAK, Urška, 2021: Codification within reach: three clickable layers of information surrounding The new Slovenian normative guide. Iztok Kosem in Michal Cukr (ur.): *eLex 2021, proceedings of the eLex 2021 conference*, virtual, 5-7 July 2021. Brno: Lexical Computing CZ s.r.o. 637–652. <https://elex.link/elex2021/wp-content/uploads/eLex_2021-proceedings.pdf>
- DOBROVOLJC, Helena, VRANJEK OŠLAK, Urška, LENGAR VEROVNIK, Tina, 2020: *Pisanje zloženek s prvo sestavino »kripto«*. Jezikovna svetovalnica Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. <<https://svetovalnica.zrc-sazu.si/topic/4692/pisanje-zlozenk-s-prvo-sestavino-kripto>>
- ePravopis = <<https://fran.si/iskanje?FilteredDictionaryIds=135&View=1&Query=%2A>>
- eSSKJ = <<https://fran.si/iskanje?FilteredDictionaryIds=201&View=1&Query=%2A>>
- FENK-OCZLON, Gertraud, 2001: Familiarity, information flow, and linguistic form. John BYBEE in Paul HOPPER (ur.): *Frequency and the emergence of linguistic structure*. Amsterdam: John Benjamins, 2001. 431–448.
- FURLAN, Metka, GLOŽANČEV, Alenka, ŠVIC DULAR, Alenka, 2001: *Pravopisno ustrezen zapis zemljepisnih in stvarnih lastnih imen v Registru zemljepisnih imen in Registru prostorskih enot*. Ljubljana: Geodetska uprava Republike Slovenije.
- GLIHA KOMAC, Nataša, idr., 2015: *Koncept novega razlagalnega slovarja slovenskega knjižnega jezika*. <<http://www.fran.si/novi-sskj>>

- GLOŽANČEV, Alenka, 2012: Novejša slovenska leksika v luči obravnave samostalniških zloženkov v Slovenskem pravopisu 2001. Nataša Jakop in Helena Dobrovoljc (ur.): *Pravopisna stikanja*. Ljubljana: Založba ZRC. 125–140.
- GORJANC, Vojko, KREK, Simon, POPIČ, Damjan, 2018: Med ideologijo knjižnega in standardnega jezika. Vojko Gorjanc, idr. (ur.): *Slovar sodobne slovenščine: problemi in rešitve*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 32–48.
- JERNUDD, Björn Holger, NEUSTUPNÝ, Jiří Václav, 1987: Language planning: for whom? Lorne Lafore (ur.): *Actes du Colloque international sur l'aménagement linguistique / Proceedings of the International Colloquium on Language Planning*. Québec: Les Presses de l'Université Laval. 69–84.
- KALIN GOLOB, Monika, LOGAR, Nataša, 2008: Terminologija odnosov z javnostmi: od upoštevanja terminoloških načel do pridobivanja podatkov iz besedil. *Teorija in praksa: revija za družbena vprašanja* 45/6. 663–677. <http://dk.fdv.uni-lj.si/db/pdfs/tip20086_Golob_Logar.pdf>
- LARSEN-FREEMAN, Diane, 2009: The Grammar of Choice. *Teaching and testing grammar. The handbook of language teaching*. Blackwell.
- Lektor = <<http://www.korpus-lektor.net>>
- LENČEK, Rado, 1996: *Izbrane razprave in eseji*. Ljubljana: Slovenska matica.
- LENGAR VEROVNIK, Tina, 2004: Norma knjižne slovenščine med kodifikacijo in jezikovno rabo v obdobju 1950–2001. *Družboslovne razprave* 46/47. 241–258.
- LENGAR VEROVNIK, Tina, 2012: Pravopisna norma proti normam drugih ved in področij človekovega delovanja, ravnanja. Nataša Jakop in Helena Dobrovoljc (ur.): *Pravopisna stikanja*. Ljubljana: Založba ZRC. 17–26.
- LENGAR VEROVNIK, Tina, 2015: Pravorečje v pravopisnem slovarju in ob njem. Helena Dobrovoljc in Tina Lengar Verovnik (ur.): *Pravopisna razpotja*. Ljubljana: Založba ZRC. 95–107.
- LENGAR VEROVNIK, Tina, KALIN GOLOB Monika, 2019: Spol med družbo, jezikovno rabo in predpisom. *Slavistična revija* 67/2. 385–394. <<https://srl.si/ojs/srl/article/view/2019-2-1-26>>
- MIRTIČ, Tanja, 2019a: Glasoslovne raziskave pri pripravi splošnega razlagalnega slovarja. Hotimir Tivadar (ur.): *Slovenski javni govor in jezikovno-kulturna (samo)zavest*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 81–90. <<https://centerslo.si/simpozij-obdobja/zborniki/obdobja-38/>>
- MIRTIČ, Tanja, 2019b: *Daljšanje osnove z-n pri samostalnikih moškega spola »parkelj«, »karželj«, »datelj«*. Jezikovnasvetovalnica InštitutazaslovenskijezikFranaRamovšaZRCsazu. <<https://svetovalnica.zrc-sazu.si/topic/4025/daljsanje-osnove-z-n-pri-samostalnikih-moskega-spola-parkelj-karzelj-datelj>>
- Načrt pravil za novi slovenski pravopis*, 1981. Ljubljana: SAZU.
- NEUSTUPNÝ, Jiří Václav, 1983: Towards a Paradigm for Language Planning. *Language Planning Newsletter* 9/4. 1–4.
- Pravopis 8.0 = *Pravila novega slovenskega pravopisa za javno razpravo*. <www.fran.si/pravopis8>
- RACE, Duša, 2020: Splošni razlagalni slovar kot pokazatelj komunikacijske norme v slovenskem jeziku. Jerca Vogel (ur.): *Slovenščina – diskurzi, vrsti in jeziki med identiteto in funkcijo*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. <<https://centerslo.si/simpozij-obdobja/zborniki/obdobja-39/>>
- SMEJKALOVÁ, Kamila, 2017: Kodifikace proprií v teorii jazykové kultury. Oldřich Uličný (ur.): *Struktura v jazyce, jazyk v komunikaci*. Olomuc: Univerza Palackega. 121–132.
- SNOJ, Marko, 2014: *Na Blejski otok s »pletno« ali »pletngo«?*. Jezikovna svetovalnica Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. <<https://svetovalnica.zrc-sazu.si/topic/568/na-blejski-otok-s-pletno-ali-pletngo>>
- SP 1937 = *Slovenski pravopis*. Mala izdaja. Priredila A. Breznik in F. Ramovš. Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna.
- SP 1950 = *Slovenski pravopis*. Ljubljana: SAZU (izd.) – Državna založba Slovenije (zal.).

- SP 2001 (2003) = *Slovenski pravopis*. Ljubljana: SAZU, ZRC SAZU (izd.) – Založba ZRC (zal.).
- ŠSKJ, 1970–1991, 2014 = *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (izd.) – Državna založba Slovenije (zal.).
- STABEJ, Marko, 1998: Dvotirnost normativnosti v sodobnem slovenskem knjižnem jeziku. Lara Badurina (ur.). *Jezična norma i varieteti*. Zagreb – Rijeka: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku. 511–515.
- STRAMLJIČ BREZNIK, Irena, 2018: Univerbizacija v slovenski slovarski praksi. Amela Šehović (ur.). *Zbornik radova, Osamnaesta Međunarodna naučna konferencija Komisije za tvorbu riječi Međunarodnog komiteta slavista Univerbacija/Univerbizacija u slavenskim jezicima*. Sarajevo: Slavistički komitet. 434–454.
- ŠERUGA PREK, Cvetka, 2001: Izgovorni in naglasni problemi Slovenskega pravopisa 2001. *Nova revija*. Forum. 26–30.
- Šolar = <<http://www.korpus-solar.net>>
- ŠORLI, Mojca, 2013: Jezikovna in funkcijska zvrstnost v leksikalni podatkovni zbirki: kvalifikator ali pomenski opis?. Andreja Žele (ur.): *Družbena funkcijskost jezika (vidiki, merila, opredelitve)*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 435–441.
- TIERSMA, Peter Meijes, 1982: Local and general markedness. *Language*. 832–849.
- TIVADAR, Hotimir, 2015: Variantnost v prihodnjem slovenskem pravopisu (s poudarkom na pravorečju). Helena Dobrovoljc in Tina Lengar Verovnik (ur.): *Pravopisna razpotja*. Ljubljana: Založba ZRC. 109–121.
- VAN LANGENDONCK, Willy, 2007: *Theory and Typology of Proper Names*. Berlin – New York: Mouton de Gruyter.
- VIDOVIČ MUHA, Ada, 2000: *Slovensko leksikalno pomenoslovje: govorica slovarja*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- VRANJEK OŠLAK, Urška, in DOBROVOLJC, Helena, 2020: *Slovenjenje izrazov »jacuzzi«, »joker«, »jumbo«*. Jezikovna svetovalnica Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. <<https://svetovalnica.zrc-sazu.si/topic/4091/slovenjenje-izrazov-jacuzzi-joker-jumbo>>
- WEISS, Peter, 2014: Vodkinja. *Jezikoslovni zapiski* 20/2. 163–167.
- WEISS, Peter, 2020: *Kako izgovoriti ime predsednice Evropske komisije »Ursule von del Leyen« v slovenščini?*. Jezikovna svetovalnica Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. <<https://svetovalnica.zrc-sazu.si/topic/4237/kako-izgovoriti-ime-predsednice-evropske-komisije-ursule-von-del-leyen-v-slovenščini>>
- WEISS, Peter, in DOBROVOLJC, Helena, 2020: *Samostalniki, ki so ženskega in moškega spola: »pelet« in »peleta«*. Jezikovna svetovalnica Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. <<https://svetovalnica.zrc-sazu.si/topic/5430/izgovor-imen-proizvajalcev-in-cepiv-proti-covidu-19-pfizer-biontech-vaxzevria-comirnaty-janssen>>
- WEISS, Peter, in LENGAR VEROVNIK, Tina, 2021: *Izgovor imen proizvajalcev in cepiv proti covidu-19: »Pfizer«, »BioNTech«, »Vaxzevria«, »Comirnaty«, »Janssen«*. Jezikovna svetovalnica Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. <<https://svetovalnica.zrc-sazu.si/topic/4269/samostalniki-ki-so-ženskega-in-moškega-spola-pelet-in-peleta>>

Pravopisna kodifikacija na Češkem

Hana Mžourková

DOI: https://doi.org/10.3986/9789610506201_02

Uvod

V prispevku¹ se ukvarjamo s sodobno kodifikacijo knjižne češčine, s poudarkom na pravopisni kodifikaciji. V prvem delu pojem kodifikacije umeščamo v kontekst teorije knjižnega jezika in teorije jezikovne kulture, dopolnjen z razlago sorodnih terminov *norma* in *raba*. V povezavi s tem dodajamo tudi razlago pred kratkim definirane terminu *apriorna kodifikacija*. Kot zgled prizadevanja za revizijo tradicionalnega razumevanja kodifikacije in njenega pomena za običajne uporabnike jezika v prvem delu obravnavamo tudi razpravo o teoriji minimalne intervencije, v okviru katere je kodifikacija razumljena kot (ne)želena jezikoslovno poseganje v jezikovno normo.

V drugem delu na kratko predstavimo kodifikacijo sodobne češčine, ki jo razumemo kot dejavnost jezikoslovcev, usmerjeno v ugotavljanje jezikovne norme in posledično pisno utrditev pridobljenih ugotovitev v kodifikacijskih priročnikih (kodifikacija v ožjem pomenu besede) in v besedilih o jeziku na splošno (kodifikacija v širšem pomenu besede).² Hkrati tudi orišemo, kateri subjekti vstopajo v proces kodifikacije, kakšne pravice in pooblastila jim pripisuje javnost, katera besedila pojmuje kot kodifikacijska in kakšen odnos imajo do vloge kodifikatorjev sami avtorji teh besedil.

V tretjem delu ob konkretnih zgledih s področja pravopisa prikažemo, kako v sodobni češčini pod institucionalnim okriljem Inštituta za češki jezik (*Ústav pro jazyk český*) poteka proces kodifikacije. V zvezi s tem bomo poudarili zlasti aktivnosti Sekcije za jezikovno kulturo in njeno delovanje na področju razvijanja teorije jezikovne kulture, torej jezikovno svetovanje in druge sorodne dejavnosti na področju jezikovnega izobraževanja. Široka javnost te aktivnosti ne samo ceni, ampak marsikdaj naravnost zahteva. V tovrstnih zahtevah odsevata zlasti dve potrebi uporabnikov jezika: (i) zapolnitev belih lis v dosedanjih opisih češčine; (ii) posodobitev jezikovnih pravil, ki ne ustrezajo več normi.

1 Publikace vznikla s podporou dlouhodobého koncepčního rozvoje Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., RVO: 68378092. / Príspevek je nastal s podporo dolgoročnega konceptualnega razvoja Inštituta za češki jezik Akademije znanosti Češke republike, javne raziskovalne ustanove.

2 Prim. APČJ2 2019: 559–560.

1 Kodifikacija, ki jo jezikoslovci tako oblikujejo kot zavračajo

1.1 Kodifikacija v jezikoslovni terminologiji

V češkem jezikoslovju se kodifikacija tradicionalno navaja kot zadnji člen trojice *raba – norma – kodifikacija*. Navedeni pojmi imajo svoje mesto v okviru češke teorije knjižnega jezika, oblikovane na prelomu dvajsetih in tridesetih let 20. stoletja v delih članov Praškega lingvističnega krožka (v nadaljevanju PLK), zlasti v besedilih Bohuslava Havránka in Viléma Mathesiusa (Havránek 1932, Mathesius 1932, povzeto v Nebeská 1996). Vzporedno s teorijo knjižnega jezika se je v t. i. Praški šoli, ki je izšla iz dejavnosti PLK (več v npr. Nekula 2017), razvijala teorija jezikovne kulture. Njeno vsebino in aktivnosti delimo v štiri glavne tematske sklope, pri čemer ima kodifikacija v procesualnem in dejanskem smislu (glej 2. del) trdno mesto zlasti znotraj drugega sklopa, kamor sodi »[r]azvijanje in kultiviranje jezika prek slovarjev, slovníc, pravorečnih in pravopisnih pravil oz. priporočil«, in četrtega sklopa, torej pri »[k]ultiviranju in razvijanju sposobnosti in navad izražanja, ki jih uporabniki jezika udeležajo v najrazličnejših sferah javnega sporazumevanja, prek šolskega in zunajšolskega izobraževanja« (Kraus 2017).

Opredelitev navedene trojice pojmov *norma – raba – kodifikacija* oziroma natančneje njihova raba v raziskovalni in jezikovnokulturni praksi pa kaže različne stopnje problematičnosti, zato se v češki strokovni sferi o njej veliko razpravlja.³ Trdimo lahko, da področje jezikovne *rabe*, poimenovano tudi »jezikovna praksa«, torej nabor jezikovnih sredstev, ki jih v realni komunikaciji uporablja jezikovna skupnost ne glede na njihovo (ne)primernost in (ne)pravilnost (prim. Nebeská 2017; APČJ2 2019: 563), sodi k manj spornim raziskovalnim temam. V strokovnih diskusijah o jezikovni rabi (prim. npr. Cvrček 2011; Adam 2009) se razpravlja npr. o vprašanju, kateri viri naj bi bili pri mapiranju jezikovne rabe upoštevani kot temeljni oziroma optimalni za analizo, katere rezultate bo nato mogoče uporabiti za opis jezikovne *norme*.

Paleta spornih vprašanj, povezanih z *jezikovno normo*, torej naborom jezikovnih sredstev, ki jih v določenih sporazumevalnih položajih pojmujejo kot zavezujoče (APČJ 2019: 563), je že širša. S hierarhijo virov za ugotavljanje jezikovne norme s slogovnega stališča se je ukvarjal npr. Josef Štěpán (2009), različne metodološke pristope k opisu norme je obdelal Martin Beneš (2012), svoj prispevek h kritični analizi samega pojma jezikovna norma sta prispevala Jiří Homoláč in Iva Nebeská, ki norme razumeta kot sklope značilnosti, ki se v dani jezikovni skupnosti pripisujejo posameznim prvinam jezikovnega sistema in posameznim jezikovnim pravilom, pri čemer sta poudarila vlogo komunikacijskih norm, ki so jezikovnim normam nadrejene (Homoláč in Nebeská 2000: 103).

Kodifikacija jezikovnih sredstev se v češkem jezikoslovju obravnava na že omenjenih dveh ravneh: na procesualni ravni in v dejanskem stanju. Splošna predpostavka, ki se uporablja pri

3 Ta problematika presega omejeni prostor pričujoče študije, zato jo omenjamo le v najbolj nujnih obrisih, medtem ko so podrobnejše informacije na voljo v navedenih virih.

apliciranju teorije jezikovne kulture, je, da jezikoslovci pri ugotavljanju jezikovne norme⁴ s *kodifikacijo* zajamejo nabore jezikovnih sredstev, ki jih dana skupnost uporabnikov razume kot ustaljene, zavezujoče in narodnoreprezentativne (APČJ2 2019: 5633), ter jih nato fiksirajo v besedilih, priročnikih, ki jih imajo uporabniki jezika za zavezujoče (glej 2. del). Poznavanje in upoštevanje jezikovne rabe in prevladujočih stališč, ki jih imajo do jezika (njegovih prvin in pravil) običajni uporabniki, je nujen pogoj za uspešno uresničitev kodifikacije v jezikovnih priročnikih, prek katerih se jezik razvija in kultivira (prim. Kraus 2017). K tej predpostavki je treba dodati, da v določenih primerih kodifikacija ne more izhajati iz jezikovne norme, saj se ta še ni ustalila oziroma so obeti, da se bo kdaj ustalila, zelo negotovi. Takšne situacije ponavadi nastanejo pri opisu obrobnih jezikovnih sredstev (kot so npr. neologizmi in prevzeta lastna imena). Kadar norma ne obstaja, je podlaga za kodifikacijo merilo sistemskosti in razvojne progresivnosti (prim. merila knjižnosti pri Františku Danešu 1977), v odnosu do norme pa se potem govori o *apriorni kodifikaciji* (Smejkalová 2017).

1.2 Opis jezika in vprašanje (retrogradne) regulacije norme

Regulativnih in kodifikacijskih aktivnosti pa v češkem jezikoslovju ne razumejo vsi enako. Razprave o nujnosti in načinu regulacije se med češkimi jezikoslovci pojavljajo že od šestdesetih let 20. stoletja; v zadnjem času je proti tradicionalnemu pojmovanju, ki izhaja iz teorije knjižnega jezika, kot ga je utemeljil Praški lingvistični krožek, nastopil Václav Cvrček, ki je v monografiji *Regulacija jezika in Koncept minimalne intervencije* (2008; *Regulace jazyka a Koncept minimální intervence*) kot enega od možnih pristopov k jeziku oz. k njegovi (ne)regulaciji predstavil svoj koncept minimalne intervencije (v nadaljevanju KMI). Cvrček svoj KMI postavlja nasproti teoriji jezikovne kulture, ki po njegovem mnenju ni zadošči ustrezno orodje za opisovanje jezika med drugim tudi zato, ker ni zadovoljivo definirala pojmov knjižnost in kultiviranost (prim. Cvrček 2008: 55). Po Cvrčku sodobno jezikoslovje preskriptivno pojmovano kodifikacijo na neprimeren način vnaša v naravni jezikovni razvoj (kodifikacija je po Cvrčkovem pojmovanju »normotvorna«, saj na normo vpliva retrogradno) in uporabnike jezika diskvalificira na podlagi njihovega (naravnega) jezikovnega ravnanja ali pa vsaj ponuja argumente za njihovo diskvalifikacijo (2008: 42).

Na Cvrčkov koncept je reagiral npr. Robert Adam (2009), ki je kot pozitivno plat KMI izpostavil, da gre pri njem za predlog spremembe celotnega pristopa k jezikovni regulaciji in ne za predlog, ki bi si prizadeval za prevrednotenje konkretnih jezikovnih sredstev; hkrati pa je opozoril tudi na problematične vidike KMI. Ker se bomo na naslednjo pripombo sklicevali v drugem delu tega prispevka, jo tukaj navajamo v celoti:

.....

4 Beneš, Prošek in Smejkalová (2011) opozarjajo, da se termin kodifikacija ponavadi uporablja v povezavi s komunikacijskimi situacijami, ki so označene kot prestižne. Čeprav ima svojo normo dejansko katerakoli komunikacijska situacija, se pojem kodifikacije v neformalnih, neuradnih sporazumevalnih položajih ne uporablja.

Václav Cvrček pri tem od avtorjev kodifikacije zahteva nemogoče, namreč da naj bi to, kako bo njihova kodifikacija sprejeta, zagotovili vnaprej: teorija intervencij namreč posameznim konceptom jezikovne regulacije nalaga, naj odprto deklarirajo ne samo stopnjo interventnosti svojega pristopa, ampak tudi sankcije, s katerimi bodo govorci kaznovani za jezikovno ravnanje, ki ne bo v skladu s kodifikacijo (str. 28). Če bi se avtor zavedal, da bi bilo s tem sankcionirano sporazumevalno ravnanje, ki je v nasprotju z normo (in ne samo s kodifikacijo), bi morda doumel, da o sankcijah resnično ne odločajo avtorji kodifikacije, ampak tisti uporabniki jezika, ki norme razumejo kot zavezujoče.⁵ Tega, da ima sankcija v sporazumevalni praksi tudi svoje nasprotje, torej da obstajajo tudi pozitivne reakcije naslovnikov na ustrezno komunikacijsko ravnanje, V. Cvrček ne upošteva. (Adam 2009: 145)

V naslednjem članku, ki je odziv na Cvrčkov KMI, Martin Prošek in Martin Beneš opozarjata, da Cvrčkova monografija vsebuje »protislovne izjave o pomembnih pojavih« in namenoma prisoja »negativne attribute vsemu, kar je povezano z interveniranjem in regulacijo« (Prošek in Beneš 2011: 40), kar ponazorita z navajanjem posameznih stališč, zapisanih v monografiji. Tudi mi imamo (v skladu z zgoraj navedenima avtorjema) Cvrčkovo zahtevo po kar najmanjši možni meri intervencije za neuresničljivo, saj vnaprej omejuje kakršenkoli jezikoslovni opis jezika oziroma običajnim uporabnikom jezika prepoveduje, da bi ga uporabljali kot priporočilo, s čimer tudi sam KMI postane intervencija. Vendar Cvrčkovemu besedilu ni mogoče odreči tega, da je delovalo kot spodbuda, ki je pripeljala do nastanka še nekaj pomembnih študij (poleg dveh omenjenih še npr. besedilo Jiříja Homoláča in Kamile Mrázkové iz leta 2011),⁶ ki so spodbudile razpravo o jezikovni regulaciji in jezikovni normi.⁷

2 Kodifikacija, ki si je običajni uporabniki jezika želijo⁸

Na prejšnjih straneh smo poudarili dvojno podobo kodifikacije, ki jo sestavljata prizadevanje jezikoslovcev za ugotavljanje jezikovne norme in ustvarjanje kodifikacijskih priročnikov oziroma besedil o jeziku na splošno (APČJ 2019: 559–560). Čeprav v diskurz, povezan s kodifikacijo, vstopajo v bistvu vsi metajezikovni pojavi, ki opisujejo jezik, se mera njihove obveznosti – s stališča kodifikacijske avtoritete – glede na vrsto besedila in njegovega avtorja precej razlikuje. Veliko oziroma celo temeljno vlogo pri tem ima institucionalna pripadnost tvorca določenega

5 Podčrtala avtorica.

6 Homoláč in Mrázková (2011: 209) med drugim opozarjata na problematičnost kriterija pogostnosti – Cvrček razume rabo kot redukcijo iz sistema, normo kot redukcijo iz rabe in kodifikacijo kot redukcijo iz norme (2011: 107–109), pri čemer norma zanj predstavlja frekvenčni vrhunec.

7 Razpravo o kodifikaciji lahko dopolnimo še s seminarjem Inštituta za češki jezik (27. 6. 2018), na katerem je sodeloval celoten inštitut in katerega tema je bila kodifikacija, kodifikacijski priročniki in metode ugotavljanja jezikovne norme.

8 Namenoma se izogibamo besedni zvezi laični uporabnik oziroma laična javnost. Pridevnik laični namreč sproža predstavo nepoznavanja jezikovnih pravil in jezikovnega sistema. Med tistimi, ki zastavljajo vprašanja v jezikovni svetovalnici in zahvaljujoč katerim sploh imamo na voljo podatke o stališčih (te skupine) uporabnikov do kodifikacije (prim. Smejkalová, v tisku), pa je zelo močno zastopana skupina (ki jo sestavljajo učitelji, časopisni uredniki, lektorji ipd.), ki jo lahko označimo kot poučene uporabnike češčine, saj se z jezikom ukvarjajo v okviru svojega poklica.

priročnika ali drugega vira vedenja o jeziku. S tega stališča je kot zelo močna kodifikacijska avtoriteta pojmovan Inštitut za češki jezik Akademije znanosti Češke republike (*Ústav pro jazyk český AV ČR, v nadaljevanju IČJ*).⁹ Čeprav kodifikacijska pristojnost ali oblika avtoritete IČJ ni bila nikoli deklarirana v nobenem uradnem dokumentu (Prošek in Smejkalová 2011: 233),¹⁰ je logična posledica dejavnosti, ki izhajajo iz poslanstva te ustanove – znanstvenega raziskovanja češkega jezika.¹¹ Čeprav bi iz navedenega lahko sklepali, da bodo vse publikacije, ki so nastale pod okriljem IČJ in so (poleg strokovnega občinstva) namenjene tudi širši javnosti, deklarirane in pojmovane kot kodifikacijske, pa ni tako, saj je vprašanje, koliko so jezikovni priročniki zavezujoči, nekoliko bolj zapleteno.

2.1 Jezikovni priročniki in njihova normativna/kodifikacijska narava

Ko govorimo o kodifikacijski veljavi besedil, ki se ukvarjajo z opisovanjem češčine, je treba na eni strani upoštevati njihov koncept in deklarirana stališča njihovih avtorjev, na drugi strani pa tudi to, kaj o tem, koliko so ta besedila oziroma jezikovni priročniki¹² zavezujoči, menijo običajni uporabniki jezika. Nič nenavadnega ni, če se nazori obojih udeležencev glede konkretnega priročnika razlikujejo. Ker imamo na voljo omejen prostor, se bomo samo na kratko ozrli na vidik (deklarirane) zavezujočnosti jezikovnih priročnikov v zadnjih tridesetih letih. Do leta 1993 (oziroma 1994, glej nadaljevanje) je bila situacija manj problematična in kot kodifikacijski so bili razumljeni naslednji priročniki:¹³ *Pravila češkega pravopisa (Pravidla českého pravopisu, od leta 1957 so Pravila doživela veliko izdaj, leta 1990 je šlo že za 19. izdajo)*,¹⁴ *Slovar knjižne češčine za šolo in javnost (Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost, 1978)*,

9 Prošek in Smejkalová (2011) sta se posvetila vprašanju, kako so pojmovane oznake kot »kodifikacijska avtoriteta«, »avtoriteta/avtoritativnost« kodifikacije, »avtoriteta/avtoritativnost« kodifikacijskega priročnika ipd. Pri svojih ugotovitvah sta se poleg spoznanj, pridobljenih z različnimi siti, opirala tudi na svojo dolgoletno prakso v jezikovni svetovalnici IČJ.

10 Tukaj je treba navesti, da Češka republika nima posebnega jezikovnega zakona in da so pojmi kot »češki jezik«, »znanje češkega jezika«, »pravila češke slovnice« ipd. razdrobljeni po najrazličnejših zakonih in odlokih. Edini zakon, ki ureja rabo češčine v okviru pravnih aktov, je zakon št. 301/2000 Sb. o matičnih knjigah, imenu in priimku, ki postavlja omejitve za rojstna imena in priimke žensk (glej člene 69, 69a in 69b tega zakona).

11 »Namen IČJ je ukvarjati se z znanstvenim raziskovanjem na področju češkega jezika in jezikovnega izobraževanja, prispevati k uporabi rezultatov raziskovanja ter zagotavljati infrastrukturo za raziskovanje, vključno s specializiranim poučevanjem jezika« (glej Ustanovna listina IČJ /Zřizovací listina ÚJČ/, dostopno na <https://rvvi.msmt.cz/detail.php?ic=68378092>).

12 V odnosu do običajnih uporabnikov jezika, ki se z informacijami o češčini seznanjajo predvsem v šolskem okolju, pozneje pa jih poiščejo v primeru aktualne potrebe, torej enkratno in izbirno, razlago v tem prispevku omejujemo na knjižne oziroma elektronske publikacije o češčini, kot so *Pravila češkega pravopisa, Spletni jezikovni priročnik (Internetová jazyková příručka)*, razlagalni slovarji in slovnice (glej nadaljevanje).

13 Ta ocena izhaja tako iz konceptualnih besedil avtorjev danih priročnikov, ki so jih poimenovali kodifikacijski ali normativni (glej nadaljevanje), kot iz odnosa uporabnikov jezika do teh priročnikov.

14 Seznam vseh izdaj je na voljo npr. na spletni strani, ki jo je *Pravilom češkega pravopisa* posvetila Wikipedija: https://cs.wikipedia.org/wiki/Pravidla_%C4%8Desk%C3%A9ho_pravopisu.

Češka slovnica (*Česká mluvnice*, 1983) Bohuslava Havránka in Aloisa Jedličke ter publikacija *Pravorečje knjižne češčine* I, II (*Výslovnost spisovné češtiny* I, II, 1967, 1978). Po letu 1993 pa je položaj bolj zapleten.

2.1.1 Pravila češkega pravopisa 1993 (1994)

Najprej si je treba podrobneje ogledati *Pravila češkega pravopisa* (v nadaljevanju PČP), in to ne samo zaradi teme, ki povezuje prispevke v tej monografiji, ampak predvsem zaradi osrednjega položaja, ki ga imajo PČP v kontekstu kodifikacije češčine. Danes so PČP zavezujoča za šolsko jezikovno vzgojo (glej 2.2), in čeprav je v naslovu izrecno omenjen le pravopis, so pojmovana kot »celovit« kodifikacijski priročnik.¹⁵ K takšnemu stanju zagotovo prispeva tudi dejstvo, da PČP s svojo vsebino posegajo tudi na druga področja jezika, npr. v določeni meri kodificirajo tudi oblikoslovje; z izdajo PČP leta 1993 (1994) se je prav tako bistveno spremenila tudi kodifikacija pravorečja, zlasti kar zadeva prevzete besede (podrobneje Štěpánová 2013). PČP so zadnjo izdajo doživela leta 1993, s t. i. Dodatkom leta 1994. To dvofazno izdajo PČP je treba na kratko pojasniti.

Izdaja PČP leta 1993 je prinesla spremembe zlasti na področju pisanja velike začetnice (npr. razširil se je krog institucij, pri katerih se v češčini piše velika začetnica, poenoteno je bilo pisanje samostalnikov za predlogi – tip ulica *Na Příkopě*),¹⁶ predvsem pa spremembe pri pisanju prevzetih besed: pri nekaterih besedah so bile na novo dovoljene dvojnice z -z- poleg -s- (npr. poleg *diskuse* tudi *diskuze*, *romantismus* in *romantizmus*), pri celi vrsti drugih besed pa je zapis z -z- postal edina sprejemljiva možnost (npr. *filozofie*, *prezident*, *organizace*); nadalje je bilo znova uvedeno pisanje kratkih samoglasnikov v zadnjem zlogu oblikotvorne podlage tipa *balon*, *archiv*, *drogerie*. Omenjene spremembe v PČP so v letih 1993–94 razvnele javno razpravo,¹⁷ katere rezultat je bil t. i. *Dodatek k Pravidlom* (*Dodatek k Pravidlům*), ki je znova uvedel prej odstranjene različice zapisa s -s- ter pri dvojnicah določil osnovno (nevtralno) in slogovno zaznamovano različico.

Dodati je treba še to, da so PČP na voljo v dveh različicah, t. i. šolski in akademski izdaji. Publikaciji se razlikujeta po načinu obdelave in količini navedenih jezikovnih podatkov. Šolska izdaja ima krajše razlage in vsebuje manj gesel, vendar v nasprotju z akademsko v slovarskem delu navaja več oblikoslovnih podatkov. Akademsko izdaja ima tudi *Dodatek (Přídavek)*, ki pri naša temeljna pravila za prepis tujih besed iz drugih jezikov v češčino, ter tri priloge: *Seznam zemljepisnih imen* (*Seznam zeměpisných jmen*), *Seznam osebnih imen* (*Seznam rodných jmen*) in *Seznam antičnih imen* (*Seznam antických jmen*). S stališča uporabnika je šolska verzija PČP bolj praktična za potrebe vsakdanjega sporazumevanja, akademsko pa za strokovno javnost.

15 Praksa v jezikovni svetovalnici kaže, da običajni uporabniki ne ločijo med pravopisom in ostalimi jezikovnimi področji.

16 Pred tem je bilo treba način zapisa prilagajati poznavanju dejanskega stanja.

17 Reakcije javnosti na spremembe PČP, ki so se pojavile v obliki vprašanj v jezikovni svetovalnici, je povzela Svobodová (1994).

Po izidu PČP leta 1993 oziroma 1994 do tedaj veljaven kodifikacijski priročnik za področje oblikoslovja, *Češka slovnica (Česká mluvnice)* iz leta 1983, ni več ustrezal novi kodifikaciji niti s pravopisnega niti z oblikoslovnega stališča.¹⁸ Sodobna kodifikacijska načela odraža *Kratka slovnica češčine (Stručná mluvnice česká, v nadaljevanju KSC)*, ki jo je v skladu z veljavnimi PČP, vendar pa izhajajoč iz razlag in koncepta *Češke slovnice*, pripravil Alois Jedlička.

2.1.2 Kodifikacijski in/ali normativni priročnik?

Nekatere publikacije izrecno navajajo, da ne želijo biti pojmovane kot kodifikacija, čeprav so zelo priljubljene v široki javnosti, ki v njih navedena priporočila uporablja v svoji jezikovni praksi (in izobraževanju); tak zgled sta na primer *Priročna slovnica češčine (Příruční mluvnice češtiny, 1995)* ali *Češka pravorečna norma (Česká výslovnostní norma, 1995)* Jiřine Hůrkove.

Vendar avtorji teh besedil v svojih uvodnih razlagah koncept posameznega dela ponavadi opredelijo nekoliko drugače in svoje priročnike označijo kot normativne, ne kodifikacijske. Čeprav je nesporna lastnost jezikovne norme dejstvo, da je zavezujoča, avtorji nekaterih publikacij, konkretno npr. *Slovarja knjižne češčine (Slovník spisovné češtiny)* in *Novega akademškega slovarja tujk (Nový akademický slovník cizích slov)*, razliko med normo in kodifikacijo očitno razumejo kot dihotomijo med deskripcijo in preskripcijo ter zato v uvodih knjig izjavljajo, da s svojo obravnavo češčine ne želijo ničesar predpisovati, ampak zgolj opisati sodobno knjižno normo, oziroma da so v njihovih delih navedeni zapisi jezikovnih prvin priporočeni, ne pa tudi obvezni.¹⁹ Kot kodifikacijski priročnik ni koncipirana (oziroma deklarirana) niti *Slovnica češčine (Mluvnice češtiny)*, ki jo je v treh zvezkih na začetku osemdesetih let 20. stoletja izdala založba Academia.²⁰ Vendar je treba znova spomniti, da je to, kaj si mislijo avtorji, eno, nekaj povsem drugega pa je to, kako dane priročnike in njihovo vsebino pojmujejo in uporabljajo običajni uporabniki; tj. če je delo splošno pojmovano in uporabljano kot zavezujoče, imajo njegovi avtorji le zelo omejene možnosti, da takšno stanje (tj. dojemanje dela kot kodifikacijskega) preprečijo.

2.1.3 Spletni jezikovni priročnik (Internetová jazyková příručka)

Izvirni namen *Spletnega jezikovnega priročnika* (v nadaljevanju SJP) je bil uporabnikom jezika ponuditi še en vir informacij o češčini, saj je interes za storitve jezikovne svetovalnice že dolgo presegal kadrovske in časovne zmožnosti sodelavcev sekcije za jezikovno kulturo, pod okri-

18 Šolska izdaja PČP je prinesla tudi nekaj delnih posodobitev v oblikoslovju, npr. pri nekaterih samostalnkih so bile uvedene dvojne končnice, razširjena je bila skupina samostalnikov moškega spola, ki se končajo na *s*, *z* (npr. *markýz* (markiz), *platýs* (morska plošča)) ter nihajo med trdim in mehkim sklanjatvenim vzorcem (rod. *markýza/markýze, platýsal/platýse*) (Svobodová 1994).

19 Toda kot je opozorila Smejkalová (2012: 99), že s samim ugotavljanjem norme nanjo vplivamo.

20 K pojmovanju določenega priročnika kot zavezujočega seveda prispeva tudi ugled in institucionalna pripadnost založbe, ki ga je izdala.

ljem katere svetovalnica deluje.²¹ S pomočjo projektnih finančnih sredstev je tako leta 2008 začel delovati razlagalni del SJP, ki mu je kmalu sledil še slovarski.²²

Razlagalni del SJP je izšel knjižno kot *Akademski priročnik za češki jezik (Akademická příručka českého jazyka 2014, 2019)*. Osnova SJP so problematična področja češkega jezika, a čeprav je bil leta 2019 močno razširjen z novimi poglavji, v slovarski del pa se nenehno dodajajo nova gesla, SJP ne moremo označiti niti kot slovnico češčine (ne zajema celotne oblikoslovne problematike, ampak se izbirno osredotoča na mesta, ki uporabnikom povzročajo težave) niti kot razlagalni slovar (SJP v geselskem delu pomene besed navaja le v manjši meri oziroma samo po potrebi).

Največja prednost SJP je možnost sistematičnega razširjanja, povečevanja natančnosti in izboljševanja njegove tehnične plati v smeri večje prijaznosti do uporabnika, in ravno zato ga javnost že od njegovih začetkov množično uporablja in ceni. Že kmalu po začetku delovanja je bil označen za »močnega konkurenta vsem dosedanjim in prihodnjim jezikovnim priročnikom« (Homoláč in Mrázková 2011: 214). Glede na to, da SJP vsebinsko sicer izhaja iz dosedanjih normativnih in kodifikacijskih priročnikov, vendar njihovo razlago hkrati razširja, dodatno pojasnjuje in v nekaterih primerih spoznanja, ki jih podajajo klasični priročniki, v skladu s spremembami jezikovne norme tudi aktualizira,²³ ni nič čudnega, da poleg PČP postaja ne samo v šolski praksi, ampak tudi na splošno zelo pogosto uporabljan in cenjen vir vedenja o jeziku.²⁴ Glede na to, da uporabniki danes dajejo prednost elektronskim virom pred tiskanimi publikacijami, lahko pričakujemo, da v doglednem času nove knjižne izdaje PČP ne bodo več potrebne in da bo njihovo vlogo tudi uradno (tj. v sodelovanju z Ministrstvom za šolstvo, mladino in telesno vzgojo, v nadaljevanju MŠMT) prevzel ravno SJP.²⁵

2.2 Pluralnost kodifikacij

Izdaja PČP, ki jo je treba obvezno upoštevati pri pouku v osnovnih in srednjih šolah, ima potrdilo MŠMT, ki dovoljuje rabo priročnika v šolskem okolju, pravopisne oblike, navedene v PČP, pa morajo spoštovati tudi avtorji učbenikov, ki prosijo za odobritev MŠMT. Hkrati pa so na

21 Informacije o jezikovni svetovalnici, njenem delovanju in rezultatih prinaša istoimenska brošura iz zbirke *Znanost okrog nas (Věda kolem nás; Pravdová 2015)*, dostopna na <https://www.academia.cz/edice/kniha/jazykova-poradna>. Iz nje je razvidno tudi izjemno naraščanje števila prošenj za odgovor po elektronski pošti po letu 1999, ko je jezikovna svetovalnica začela delovati na internetu.

22 Podrobne informacije o zgodovini *Spletnega jezikovnega priročnika*, ki je nastal in se razvijal najprej ob podpori projekta Jezikovna svetovalnica na spletu (Jazyková poradna na internetu), št. 1ET200610406, ki je potekal v letih 2004–2008, od takrat pa se s podporo projekta LINDAT/CLARIN, na katerega se je navezal projekt LINDAT-CLARIAH, njegov razvoj in širjenje nadaljuje vse do danes, najdete na https://prirucka.ujc.cas.cz/?id=_about.

23 Več informacij o posodabljanju pravopisnih pravil v SJP je na voljo v 3. delu prispevka.

24 SJP je od začetka svojega delovanja v letu 2009 zabeležil že več kot 160 milijonov dostopov z več kot treh milijonov različnih IP naslovov. Leta 2020 je povprečno število dnevnih dostopov preseglo 71.000, v dneh, ko poteka pouk v šolah, pa 91.000.

25 V povezavi s tem že potekajo pogajanja med MŠMT in IČJ.

Češkem v prodaji tudi različne druge publikacije, ki imajo v naslovu izraz *pravila*, s čimer se na uradno potrjeni priročnik sicer sklicujejo, vendar se njihova vsebina od njega bolj ali manj razlikuje (pri tem ni nobena izjema navajanje nenormiranih oblik ali druge napake). In čeprav PČP še nikoli niso izšla v elektronski obliki, je na spletu mogoče najti strani, ki imajo v naslovu izraze kot *pravila* ali *pravopis*. Kot potrjujejo posnetki pogovorov uporabnikov s sodelavci jezikovne svetovalnice, objavljeni v *Podatkovni bazi jezikovnih vprašanj (Databáze jazykových dotazů, PBJV; glej nadaljevanje, prim. Mžourková 2021)*,²⁶ takšna pluralnost kodifikacij pri običajnih uporabnikih jezika povzroča negotovost in je posledično razumljena negativno. Uporabniki svetovalnice, ki so ugotovili, da obstajata dva ali več podobno poimenovanih virov, so pogosto presenečeni, ko spoznajo, da gre za različna dela, in jih seveda zanima, katera od priročnikov naj uporabljajo, npr.: *V pravopisnih pravilih, objavljenih na spletu, se informacije o pisanju narekovajev razlikujejo od razlage v Pravilih češkega pravopisa, ki jih je izdala založba Academia. Po katerem priročniku naj se ravnam?* Svetovalci v takšnem primeru klicateljem pojasnijo, da omenjene spletne strani (oziroma tudi natisnjene publikacije) niso delo IČJ in da torej inštitut ne more jamčiti za vsebino, ki je v njih objavljena.

Nekaj povsem drugega pa je situacija, ko uporabniki opazijo razlike v razlagah med PČP in SJP. Tako je bilo npr. zastavljeno vprašanje: *Se moram pri pisanju zloženih pridevnikov, ki označujejo barve ali njihove odtenke, ravnati po Pravilih češkega pravopisa ali po Spletnem jezikovnem priročniku?* V takšnih primerih svetovalec pojasni odnos med PČP in SJP, ki v skladu s svojim konceptom podaja podrobnejše informacije kot PČP, hkrati pa odseva tudi spremembe jezikovne norme od zadnje tiskane izdaje PČP.

2.3 Odnos(i) uporabnikov jezika do (upoštevanja) kodifikacije

V prvem delu prispevka smo z navajanjem odlomka iz študije Roberta Adama (2009) poudarili dejstvo, da so uporabniki jezika bolj zainteresirani za upoštevanje jezikovne norme oziroma za sankcioniranje njenega neupoštevanja kot jezikoslovci. Glede na to, da so jezikovna pravila po svoji naravi priporočila, da kodifikacije ni mogoče izenačevati s pravno normo, ni opredeljena z zakonom in je ni mogoče pravno sankcionirati, imajo sankcije v šolskem okolju podoba nižje ocene, neupoštevanje jezikovne norme pa se ponavadi izkaže tudi v manjši sporazumevalni uspešnosti osebe, ki je ne spoštuje (prim. Mžourková 2006).

Praksa jezikovne svetovalnice, ki jo lahko ponazorimo s konkretnimi vprašanji, objavljenimi v *Podatkovni bazi jezikovnih vprašanj*, kaže, da uporabniki jezikovne svetovalnice kodifikacijo obravnavajo z dveh stališč: (i) v povezavi s konkretnim jezikovnim sredstvom: npr. zakaj je bilo ali ni bilo določeno sredstvo kodificirano (Smejkalová, v tisku); (ii) v povezavi z vprašanji o jezikovnih virih (Mžourková 2021). Vprašanja pričajo o tem, da uporabniki jezika iščejo zaupanja vredne vire, bogate z informacijami in dostopne na spletu. Verodostojnost oziroma

.....
 26 Podatkovna baza jezikovnih vprašanj, ki je dostopna na <https://dotazy.ujc.cas.cz/>, je podrobneje predstavljena v 3. delu.

veljavnost je pri uporabnikih pogojena tudi z institucionalnim okriljem danega vira, torej s prestižnim avtorskim kolektivom (zaposlenim v IČJ). Na verodostojnost jezikovnega vira pa vpliva tudi njegova aktualnost in vsebinska usklajenost navedenih informacij z drugimi viri (Mžourková 2021).²⁷

3 Pravopisna kodifikacija v okviru Inštituta za češki jezik

V tem delu bomo ob nekaj primerih s področja pravopisa ponazorili potek in naravo dejavnosti sekcije za jezikovno kulturo IČJ, ki imajo za uporabnika jezika kodifikacijsko veljavo. Te dejavnosti lahko po njihovi naravi – načinu realizacije in fiksacije navedenega/aktualiziranega jezikovnega pravila – razdelimo v tri skupine:

- a) kodifikacija v okviru jezikovnega svetovanja,
- b) kodifikacija v okviru delnih, celovitih in ločenih besedil,
- c) kodifikacija v okviru SJP.

3.1 Kodifikacijska veljava jezikovnega svetovanja

Sodelavci v jezikovni svetovalnici pri svojem delu izhajajo iz veljavnih kodifikacijskih priročnikov. Jezikovne pojave, o katerih sprašujejo uporabniki, pojasnjujejo in se pri tem sklicujejo na ustrezno razlago v jezikovnem priročniku ali drugem primernem viru. Večkrat pa se zgodi, da razlag nekaterih jezikovnih pojavov, o katerih sprašujejo uporabniki svetovalnice, v dostopnih jezikovnih virih ni. V takšnih primerih lahko nastane ena od dveh situacij: (i) konkreten problem je mogoče rešiti s pomočjo norme za dani jezikovni pojav, (ii) norma za dani jezikovni pojav ne obstaja, v rabi pa ni na voljo (korpusno ali kako drugače potrjenih) jezikovnih podatkov. V drugem primeru svetovalec deluje po načelih apriorne kodifikacije, pri čemer svoje trditve opira na sistemska merila. Pri tem je nujno treba opozoriti, da takšni ad hoc ustvarjeni kodifikaciji ne moremo postavljati enakih meril kot kodifikaciji v okviru jezikovnega priročnika.

Do pred kratkim se je vedenje, ustvarjeno pri jezikovnem svetovanju, zbiralo le sporadično, z upoštevanjem pogostnosti, problematičnosti ipd., in bilo nato obravnavano v preglednih študijah (npr. Uhlířová 2001) ali popularizacijsko naravnanih priročnikih,²⁸ postalo pa je tudi del gradiva SJP (glej zgoraj). V okviru projekta *Podatkovna baza jezikovnih vprašanj (Databáze jazykových dotazů; v nadaljevanju PBJV)*²⁹ pa se od leta 2016 pogovori uporabnikov s sodelavci svetovalnice snemajo in nato uvrstijo v jezikoslovno strukturirano podatkovno bazo ter objavijo. Javni del PBJV omogoča

²⁷ Glej tudi zgoraj omenjeno vprašanje glede pluralnosti kodifikacij.

²⁸ Npr. *Na co se nás často ptáte (Kaj nas pogosto sprašujete, 2002)*, *Čeština nově od A až do Ž (Čeština znova od A do Ž, 2016)* ipd.

²⁹ Podrobne informacije o podatkovni bazi so na voljo na: <https://dotazy.ujc.cas.cz/info/napoveda/>.

branje in filtriranje³⁰ dejansko postavljenih (in anonimiziranih) vprašanj uporabnikov ter z vprašanji povezanih odgovorov sodelavcev svetovalnice. Za razliko od SJP, ki je po svoji naravi sistemsko oblikovan jezikovni priročnik, ima PBVJ dialoško obliko, njena vsebina je pogojena z dejansko postavljenimi vprašanji.³¹ Informacije, ki so na voljo v PBJV, upoštevajo veljavne kodifikacijske priročnike, po potrebi, tj. če ni na voljo jezikovnega pravila ali če je treba natančneje opredeliti dosežani opis jezikovnega pojava, pa podatkovna baza vstopa v javni diskurz kot nov vir vedenja o češčini, ki deluje pod okriljem prestižne institucije, zato lahko pričakujemo, da bodo uporabniki jezika po priporočilih, ki so v njej navedena, posegali in jih upoštevali.

3.2 Strokovna in popularizacijska besedila

Čeprav javnost delovanje sekcije za jezikovno kulturo dojema predvsem skozi prizmo jezikovnega svetovanja, je glavna naloga sekcije razvijanje teorije jezikovne kulture, ki se kaže tudi v objavljanju del, namenjenih strokovni javnosti. Nesporna prednost za raziskovalno dejavnost oddelka je dostop do avtentičnih jezikovnih podatkov, ki so od leta 2016 shranjeni na avdioposnetkih jezikovnih svetovanj v delu PBJV, ki ni dostopen javnosti.³² Rezultate raziskovanja sodelavci sekcije objavljajo v strokovnih monografijah in študijah, pogosto pa se tudi zgodi, da se ugotovitve prilagodijo za popularizacijska besedila in so tako dostopne tudi širši javnosti, na primer v rubriki *Zanimiva vprašanja (Zajímavé dotazy)*, dostopni na spletni strani IČJ.³³ V tej rubriki se trenutno dvakrat na teden objavljajo kratka besedila dialoške narave, ki jih ne navdihuje samo strokovno udejstvovanje sodelavcev sekcije za jezikovno kulturo, ampak tudi avdioposnetki svetovalnice, shranjeni v PBJV. V teh prispevkih se sodelavci sekcije ne posvečajo samo »zanimivostim« z različnih področij češčine, ampak tudi jezikovnim pojavom, ki v jezikovnih priročnikih niso opisani, na primer zato, ker gre za nove besede. Tako so bile med zanimivimi vprašanji objavljene priporočene oblike zapisa in rabe novih izrazov, povezanih s pandemijo novega koronavirusa, konkretno *covid-19*, *lockdown*, *PES* (protiepidemični sistem) ipd.³⁴

30 Uporabnik PBJV lahko išče vprašanja in odgovore po njihovi pripadnosti jezikovnemu področju in delu področja, lahko tudi preko ključnih besed.

31 Omejitev PBJV je hkrati njena prednost, saj preko nabora zastavljenih vprašanj ponuja pomembne informacije o jezikovnem svetovanju, uporabnikih jezika, njihovih težavah in odnosu do jezika (prim. Mžourková 2021).

32 Nejavni del PBJV vsebuje avtentične posnetke telefonskih pogovorov sodelavcev svetovalnice z uporabniki svetovalnice. Ker so v okviru govora navedeni osebni podatki zaupne narave in so zaščiteni z GDPR, avdioposnetki ne smejo biti objavljeni, vprašanja in odgovore je treba pred (pisno) objavo anonimizirati ter vsebinsko prilagoditi, natančneje opredeliti, dopolniti s potrebnimi podatki ipd.

33 Dostopno na: <http://www.ujc.cas.cz/jazykova-poradna/zajimave-dotazy/>.

34 Iz delovanja v svetovalnici izhajajo tudi redni prispevki Ivane Svobodove v reviji *Češki jezik in književnost (Český jazyk a literatura)*, namenjeni predvsem didaktikom.

3.3 Udejanjanje kodifikacije v okviru *Spletnega jezikovnega priročnika*

Kot smo pokazali v drugem delu prispevka, SJP danes sodi med najbolj uporabljane spletne vire vedenja o jeziku, ki jih ustvarjajo sodelavci IČJ, pojmovan je kot jezikovni vir, ki je podrobnejši in obsežnejši od PČP, s stališča kodifikacijske veljave pa je enakovreden PČP.³⁵ Sodelavci sekcije za jezikovno kulturo SJP ne samo vzdržujejo, ampak ga tudi razvijajo, in sicer tudi na podlagi povratnih informacij uporabnikov. Popravljajo se drobne pomanjkljivosti, ki so nastale npr. zaradi napačnega avtomatičnega generiranja oblik v pripravljajalnih delih za SJP in so bile spregledane pri nadaljnjih redakcijah, neustrezni/problematični zgledi se zamenjujejo z ustrežnejšimi ipd. Tudi uporabniki SJP dajejo pobude za njegovo razširjanje. Eden od rezultatov, ki so ga prinesle takšne pobude, je sodelovanje sekcije za jezikovno kulturo s Češkim zemljemerskim in katastrskim inštitutom (*Český ústav zeměměřičský a katastrální*). Na podlagi tega sodelovanja je bil v letih 2017–2019 slovarski del spletnega priročnika dopolnjen z več kot 7600 naselbinskimi imeni in iz njih izpeljanimi pridevniki. Ob tem je bilo treba v številnih primerih izbrati priporočeni pravopisni zapis, ki je izhajal iz analize dostopnih virov oziroma se je – če jezikovnih podatkov ni bilo na voljo – opiral na sistemska merila.

Poleg zapolnjevanja belih lis v dosedanjih jezikovnih priročnikih je del razvijanja SJP tudi natančnejše določanje oziroma posodabljanje dosedanjih jezikovnih pravil. Te dejavnosti so lahko motivirane s spremembo (i) predmetne stvarnosti, (ii) jezikovne norme.

- (i) Zgled prvega tipa aktualizacije je na primer sprememba imena bolnišnice, ki se je prej imenovala *Nemocnice na Bulovce*, v novo ime *Fakultní nemocnice Bulovka*.
- (ii) Spremembe v pojmovanju pravopisne norme dobro ponazarjajo npr. v letih 2020–21 izvedene posodobitve pravil, ki zadevajo a) pisanje skupaj ali narazen oziroma b) način zapisovanja zloženih pridevnikov, ki označujejo barve ali njihove odtenke.

a) Zaradi aktualizacije predložne zveze *po lopatě*, ki se je prej pisala samo narazen, je bilo v slovarski del SJP dodano geslo *polopatě*, v katerem dani izraz funkcionira kot prislovni sklop. Uvedena sprememba je bila zaznana in obdelana tudi v okviru PBJV (glej spodaj), saj je dobro, da je posodobljeno pravilo uporabnikom dostopno v kar največ virih vedenja o češčini:

Konkretno vprašanje: Ko imam v mislih, da nekdo nekaj pove tako, da bi ga sogovornik razumel, ali se to zapiše »říct po lopatě« (pisano narazen) ali se lahko zapiše tudi skupaj: »říct polopatě«?³⁶

Odgovor: Zapis številnih sklopov je mogoče preveriti v *Slovarju knjižne češčine* ali v PČP. Meja razumevanja določenega izraza kot sklopa pa ni v vseh primerih jasna, zato se v praksi uveljavlja pisanje skupaj tudi pri predložnih zvezah, ki jih priročniki še nimajo za sklope. V *Slovarju češkega knjižnega jezika* in v *Slovarju knjižne češčine* je navedeno samo pisanje narazen: *vyložit někomu něco po lopatě = hovor. aby to pochopil*. Vendar zadetki v *Českem narodnem korpusu* povsem nedvoumno potrjujejo, da je pri tej

35 Nesporna prednost SJP je prijaznost do uporabnika, ki je med drugim podprta tudi z opombami glede rabe pri posameznih geslih. S stališča rabe, norme in (stanja) kodifikacije je tako mogoče uporabnike na ustreznih mestih opozoriti npr. na to, kakšna je pogostnost danega izraza in rabi, ali je prišlo do spremembe pravopisne podobe besede ali z njo povezanega jezikovnega pravila ipd.

36 Najbližji slovenski prevod bi bil *povedati po kmečko* (op. prev.).

predložni zvezi pisanje skupaj enako pogosto kot pisanje narazen (424 : 443). SJP zato navaja oba načina zapisa: *po lopatě in polopatě*. Izraz se je tako pridružil skupini besed, ki se lahko pišejo na oba načina brez pomenske razlike (*na příklad – například, z počátku – zpočátku, na boso – naboso* ipd.).³⁷

b) Sprememba, ki se nanaša na pisanje zloženih pridevnikov, ki označujejo barve, ni bila uvrščena samo na ustrezno mesto v SJP, ampak tudi v PBJV, saj je konkretnega uporabnika zanimalo, ali naj se ravna po pravilu v PČP ali v SJP.³⁸

Konkretno vprašanje: Se je treba pri pisanju zloženih pridevnikov, ki označujejo barve ali njihove odtenke, ravnati po Pravidlih češkega pravopisa ali po *Spletnem jezikovnem priručniku*?

Odgovor: Priporočamo, da se ravnate po *Spletnem jezikovnem priručniku*, ki je posodobil in poenostavil pravilo, navedeno v PČP. Poleg tradicionalnega zapisa *černobílý* se zdaj zloženi pridevniki, ki označujejo kombinacijo dveh barv, vedno pišejo z vezajem, tisti, ki označujejo odtenek, se pišejo skupaj brez vezaja, ne glede na to, ali predlagana kombinacija barv lahko sestavlja odtenek.³⁹

Še en zgled posodobitev, ki jih prinaša SJP, je vnašanje novih, vendar v dejanski rabi pogostih in pravopisno ustaljenih izrazov: tako so bila v letih 2020–2021 dodana npr. gesla *lockdown, nerd, kurzarbeit* in *hater*. Odvisno od pomena in konteksta je bila priporočena tudi izrazna podoba besed *f/Facebook, i/Instagram, y/Youtube* ipd., pri čemer je bil v razlagalni del SJP, in sicer v poglavje o pisanju velike začetnice, dodan razdelek o zapisovanju imen spletnih platform.

Sklep

V prispevku smo poskušali podati kratek in nazoren vpogled v kodifikacijo sodobne češčine. Pokazali smo, da je koncept češke kodifikacije, ki so ga izoblikovali člani Praškega lingvističnega krožka, še danes predmet strokovnih razprav, v katerih se poleg predlogov za revizijo posameznih vidikov kodifikacije, zlasti na področju ugotavljanja jezikovne norme, pojavljajo tudi koncepti, ki dvomijo o smiselnosti jezikovne regulacije kot takšne. Vendar kot lahko potrdimo na podlagi avtentičnih podatkov iz interakcij med sodelavci jezikovne svetovalnice in njenimi uporabniki, ki se aktivno zanimajo za jezik in njegovo kulturo, ti pri reševanju jezikovnih problemov izrecno zahtevajo priporočila, ki bi jih pripravila ugledna institucija z avtoriteto na področju kodifikacije. Vprašanja, shranjena v jezikoslovno strukturirani podatkovni

37 V PBJV dostopno tukaj: https://dotazy.ujc.cas.cz/odpovedi/?id_klicove_slovo=6078&filter=1.

38 Navedeni primer opisuje proces spremembe kodifikacije in informiranje javnosti o tej spremembi, in to v treh korakih: 1. Ko so sodelavci svetovalnice z raziskavo ugotovili, da pravilo o pisanju zloženih pridevnikov, ki označujejo barve, navedeno v tiskanih PČP, ne odgovarja več jezikovni normi, so ga v (elektronskem) SJP prilagodili, da bi bilo v skladu s sodobno normo. 2. Ker je jezikovna svetovalnica v kratkem dobila vprašanje uporabnika SJP, ki je potreboval nasvet, katero pravilo je zdaj veljavno (ali pravilo v PČP ali v SJP), sta bila vprašanje in povezan odgovor vključena tudi v PBJV. 3. Da bi o prilagojenem pravilu sodelavci svetovalnice informirali čim širšo skupino uporabnikov jezika, je bilo hkrati vprašanje o pisanju zloženih pridevnikov objavljeno še v spletni rubriki Zanimiva vprašanja (glej 3.2).

39 V PBJV dostopno tukaj: https://dotazy.ujc.cas.cz/odpovedi/?id_odpoved=9063&filter=1.

bazi (PBJV), pričajo, da sta za uporabnike jezikovnih priročnikov osnovni merili pri izbiri kodifikacijska veljava danega vira in prestiž avtorja/avtorjev, ki izhaja iz pripadnosti ugledni instituciji. Večina uporabnikov jezikovne svetovalnice informacije v jezikovnih priročnikih dojema v skladu s konceptualnim namenom njihovih avtorjev – kot priporočilo, ki je podkrepljeno s poznavanjem norme, in sicer v največji možni meri, ki jo dostopna jezikovna orodja omogočajo. Odsek PBJV, ki je namenjen pritožbam, pa kaže, da določena skupina uporabnikov z opisno usmerjenim raziskovanjem češčine ni zadovoljna in bi dala prednost predpisovanju ter dejanskim sankcijam za osebe (npr. politike) in institucije, zlasti medije, ki bi predpise kršili. Takšnim zahtevam jezikoslovci seveda ne morejo (niti nočejo) ugoditi, po drugi strani pa želijo uporabnikom češčine čim bolj pomagati. S tem je mišljeno, da jim poskušajo dati na razpolago po vsebinski plati strokovno obdelane vire vedenja o češčini, ki tudi oblikovno ustrezajo aktualnim zahtevam po elektronsko dostopnih, uporabnih in preglednih virih, ki bodo povečali sporazumevalno uspešnost uporabnikov. Prepričani smo, da se *Spletni jezikovni priročnik* s takšnimi zahtevami lahko uspešno sooča.

Prevedla: Bojana Maltarić

Literatura in viri

- ADAM, Robert, 2009: Nad knižno o jazykové regulaci. *Naše řeč* 92/3. 145–155.
- APČJ2 2019 = *Akademická příručka českého jazyka*, 2., rozšířené vydání. Markéta Pravdová, Ivana Svobodová (ur.). Praga: Academia.
- BENEŠ, Martin, 2012: Jazyková norma a možné způsoby jejího zjišťování. Světa Čmejrková, Jana Hoffmannová (ur.): *Čeština v pohledu synchronním a diachronním. Stoleté kořeny Ústavu pro jazyk český*. Praga: Univerzita Karlova v Praze, Karolinum. 807–812.
- BENEŠ, Martin, PROŠEK, Martin, SMEJKALOVÁ, Kamila, 2013: Kodifikace a její role v současné společnosti. Oldřich Uličný, Soňa Schneiderová (ur.): *Studie k moderní mluvnici češtiny 2. Komunikační situace a styl*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. 15–24.
- CVRČEK, Václav, KOVÁŘÍKOVÁ, Dominika, 2011: Možnosti a meze korpusové lingvistiky. *Naše řeč* 94/3. 113–133.
- CVRČEK, Václav, 2008: *Jazyková regulace a koncept minimální intervence*. Praga: Karolinum.
- ČERNÁ, Anna, SVOBODOVÁ, Ivana, ŠIMANDL, Josef, UHLÍŘOVÁ, Ludmila, 2002: *Na co se nás často ptáte*. Praga: Scientea.
- DANEŠ, František, 1977: K dvěma základním otázkám kodifikace. *Naše řeč* 60/1. 3–13.
- ČM = *Česká mluvnice*. 1983: Bohuslav Havránek, Alois Jedlička. Praga: SPN.
- ČNAŽ = *Čeština nově od A až do Ž*, 2016, Markéta Pravdová (ur.). Praga: Academia, Nakladatelství Lidové noviny.
- HAVRÁNEK, Bohuslav, 1932: Úkoly spisovného jazyka a jeho kultura. Bohuslav Havránek, Miloš Weingart (ur.): *Spisovná čeština a jazyková kultura*. Praga: Melantrich. 32–84.
- HOMOLÁČ, Jiří, MRÁZKOVÁ, Kamila, 2011: Jazyková regulace jako věc dohody. *Slovo a slovesnost* 72/3. 196–222.
- HOMOLÁČ, Jiří, NEBESKÁ, Iva, 2000: Příspěvek ke kritické analýze pojmu jazyková norma. *Slovo a slovesnost* 61/2. 102–109.

- IJP = *Internetová jazyková příručka [online] (2008–2021)*. Praga: Ústav pro jazyk český AV ČR. Dostop 8. 3. 2021. <<https://prirucka.ujc.cas.cz>>
- KOCHOVÁ, Pavla, OPAVSKÁ, Zdeňka (ur.), 2016: *Kapitoly z koncepce Akademického slovníku současné češtiny*. Praga: Ústav pro jazyk český.
- KRAUS, Jiří, 2017: Jazyková kultura. *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Dostop 8. 3. 2021. <<https://www.czechency.org/slovník/JAZYKOV%C3%81%20KULTURA>>
- MATHESIUS, Vilém, 1932: O požadavku stability ve spisovném jazyce. Bohuslav Havránek, Miloš Weingart (ur.): *Spisovná čeština a jazyková kultura*. Praga: Melantrich. 14–31.
- MČ = *Mluvnice češtiny 1–3*, 1986. Praga: Academia.
- MŽOURKOVÁ, Hana, 2021: Dotazy na jazykové zdroje a nástroje v databázi jazykové poradny. *Naše řeč* 104/2. 80–99.
- MŽOURKOVÁ, Hana, 2006: Postoje k pravopisu v diskusích na internetu. *Čeština doma a ve světě* 14/1–4. 126–131.
- NEBESKÁ, Iva, 1996: *Jazyk – norma – spisovnost*. Praga: Karolinum.
- NEBESKÁ, Iva, 2017: Jazyková norma. *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Cit. 8. 3. 2021. <<https://www.czechency.org/slovník/JAZYKOV%C3%81%20NORMA>>
- NEBESKÁ, Iva, 2017: Teorie spisovného jazyka. *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Dostop 8. 3. 2021. <<https://www.czechency.org/slovník/TEORIE%20SPISOVN%C3%89HO%20JAZYKA>>
- NEBESKÁ, Iva, 2017: Úzus. *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Dostop 8. 3. 2021. <<https://www.czechency.org/slovník/%C3%9AZUS>>
- NEKULA, Marek, 2017: Pražská škola. *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Dostop 8. 3. 2021. <<https://www.czechency.org/slovník/PRA%C5%BDSK%C3%81%20%C5%A0KOLA>>
- PRAVDOVÁ, Markéta, 2015: *Jazyková poradna (Edice Věda kolem nás, sv. 18)*. Praga: Středisko společných činností AV ČR, v. v. i.
- PROŠEK, Martin, SMEJKALOVÁ, Kamila, 2011: Kodifikace – právo, nebo pravomoc? *Naše řeč* 94/5. 231–241.
- PROŠEK, Martin, BENEŠ, Martin, 2011: Ke konceptu minimální intervence. *Slovo a slovesnost* 72/1. 39–55.
- PČP = *Příruční mluvnice češtiny*. 1995. Praga: Nakladatelství Lidové noviny.
- SM = *Stručná mluvnice česká*. 1996. Alois Jedlička. Praga: Fortuna.
- SMEJKALOVÁ, Kamila (v tisku). Postoje uživatelů jazyka ke kodifikaci.
- SMEJKALOVÁ, Kamila, 2012: Normativní a kodifikační příručky. Markéta Pravdová (ur.): *Jsme v češtině doma*. Praga: Academia. 99–100.
- SMEJKALOVÁ, Kamila, 2017: Kodifikace propriet v teorii jazykové kultury. Oldřich Uličný (ur.): *Struktura v jazyce, jazyk v komunikaci*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. 121–132.
- SSČ = *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost: S Dodatkem Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky, 2., opravené a doplněné vydání*, 1994. Praga: Academia.
- SVOBODOVÁ, Ivana, 1994: Sto a několik dní Pravidel českého pravopisu. *Naše řeč* 77/1. 51–56.
- ŠTĚPÁN, Josef, 2009: K vývoji názorů na prameny při zjišťování spisovné normy. *Naše řeč* 92/2. 57–71.
- ŠTĚPÁNOVÁ, Veronika, 2013: Výslovnost cizích slov, vlastních jmen, zkratk a některé další fonetické dotazy v jazykové poradně. *Naše řeč* 96/3. 117–140.
- UHLÍŘOVÁ, Ludmila, 2001: Internetový dialog jazykové poradny s veřejností (poradna@ujc.cas.cz). *Naše řeč* 84/1. 1–15.
- VŠČ I = *Výslovnost spisovné češtiny I. Zásady a pravidla. Výslovnost slov českých, 2. vydání*. 1967, Bohuslav Hála (ur.). Praga: Academia.
- VŠČ II = *Výslovnost spisovné češtiny. Výslovnost slov přejatých*, 1978, Milan Romportl idr. (ur.). Praga: Academia.

Skozi trnje do pravopisnih nebes? Predstavitev procesa prenovne pravopisnega pravila na primeru »Novo Mesto«

Helena Dobrovoljc, Manca Černivec

DOI: https://doi.org/10.3986/9789610506201_03

Uvod¹

Pravopisna komisija pri SAZU in ZRC SAZU je leta 2019 začela objavljati prenovljena pravopisna poglavja za javno razpravo. Prvi dve poglavji (»Pisna znamenja« in »Krajšave«) sta bili objavljeni decembra 2019, marca 2021 pa obsežnejši poglavji »Velika in mala začetnica« ter »Prevzete besede in besedne zveze«. Vsa poglavja prinašajo tudi nekaj sprememb veljavnih pravil *Slovenskega pravopisa* 2001, med njimi pa je bil najbolj javno odmeven predlog poenostavitve zapisa **krajevnihi imen**² v poglavju o veliki in mali začetnici, ki je sicer nastal po daljši razpravi in temeljiti presoji različnih stališč ter je ob predstavitvi vznemiril del javnosti. V prispevku so predstavljene faze odločanja v postopku prenovne tega pravila, potek javne razprave, odločanje komisije, utemeljene pa so tudi končne odločitve.

1 Opis problema

V vseh pravopisnih priročnikih 20. stoletja³ je bila obravnavana zlasti raba začetnice **pri neprvih sestavinah večbesednih lastnih imen**. Ta imena so skladenjsko samostalniške besedne zveze, zgradbeno pa zveze pridevnika in samostalnika, npr. *Zidani Most*, *Murska Sobota*, *Blejsko jezero*. Pozornosti pravopiscev so bila deležna zlasti tista zemljepisna imena, ki so po svojem nastanku polastnoimenjena večbesedna občna poimenovanja. Ta, t. i. opisna imena najpogosteje tvori (a) jedrni samostalnik z geografskim pomenom, ki neposredno označuje poimenovano zemljepisno danost, npr. pri nekrajevnihi imenih:

1 Prispevek je nastal v okviru programa P6-0038, ki ga financira ARRS.

2 V prispevku bo rabljen izraz *krajevna imena*, ki v *Pravopisu 8.0* nadomešča termin *naselbinska imena* iz SP 2001. Sopomenski termin, ki ga uporabljajo večinoma v geografskih strokovnih krogih, je *imena naselij* (angl. *settlement names*). Utemeljitev za spremembo je predstavljena v komentarju k poglavju »Velika in mala začetnica« (<https://pravopisna-komisija.zrc-sazu.si/Pravopis80/Velika-inmalaza%C4%8Detnica>).

3 Vprašanje o pisanju začetnice pri zemljepisnih imenih je bilo v slovenskem jezikoslovju izrecno obravnavano v vseh pravopisnih priročnikih: od prvega, Levčevega leta 1899, nato v Breznikovem (1920), Breznik-Ramovševem (1935), v šolski izdaji (1937) in obeh povojnih akademskih pravopisih (1950, 1962) ter tudi trenutno veljavnem akademskem, tj. Toporišičevem pravopisu (2001).

- ▷ *Logarska dolina* |dolina v Kamniško-Savinjskih Alpah|,
- ▷ *Gojška planina* |planina v Kamniško-Savinjskih Alpah|,
- ▷ *Postojnska jama* |kraška jama pri Postojni|;

in (b) pridevniška sestavina, ki ima razlikovalno vlogo, npr.:

- ▷ *Logarska dolina*, *Loška dolina*, *Poljanska dolina*, *Savinjska dolina*, *Soška dolina*;
- ▷ *Gojška planina*, *Kriška planina*, *Jenkova planina*;
- ▷ *Postojnska jama*, *Snežna jama*, *Škocjanske jame*.

Zapis neprve, torej samostalniške prvine se je nagibal k **mali začetnici**, (a) dokler je bil v rabi živ, tj. večini govorcev razumljiv pomen, ki ga je sestavina označevala (*Poljanska dolina*; *Stara vas*), in (b) dokler je bilo mogoče izenačiti geografsko pojavnost s pomenom sestavine (gl. opisna imena zgoraj). Po drugi strani se je zapis nagibal k **veliki začetnici**, če je bila pridevniška sestavina fakultativna in je samostalniška sestavina nastopala tudi samostojno kot ime (*Murska Sobota – Gremo v Soboto*).

Z večanjem števila imen in števila piscev v knjižnem jeziku so se pokazale izjeme, ki jih z zgornjimi splošnimi načeli ni bilo mogoče več pojasniti in obvladovati, zato so začeli razmišljati o tehničnih načinih za urejanje zapisa začetnice. Pravopisje v 20. stoletju se je ukvarjalo z usklajevanjem načel, ki jih je bilo mogoče jezikoslovno utemeljiti, in tehničnimi načeli.

2 Načela, s katerimi so pravopisi 20. stoletja utemeljevali zapis začetnice

Avtorji pravopisov so različne zapise različno pojasnjevali in izhajali tudi iz argumentacijsko različnih izhodišč.

2.1 Imenska samostojnost neprve sestavine kot razlog za veliko začetnico

Imenska samostojnost neprve sestavine kot razlog za veliko začetnico je bila utemeljitev, ki so jo uveljavljali Levec (1899), Breznik (1920) ter Breznik in Ramovš (1935, 1937).

V pravopisih, izdanih do druge svetovne vojne, je veljalo, da se vse neprve sestavine piše z malo začetnico. – Z veliko začetnico se piše neprve sestavine le, če te lahko nastopajo samostojno kot lastna imena, npr. *Koroška Bela – Grem na Belo*:

Kadar si zatorej v zadregi in ne veš, bi li v takšnem zloženem imenu pisal drugi del (samostalnik) z veliko ali z malo začetnico, tedaj poizkusi najprej dognati, če narod drugi del sam zase rabi za lastno ime ali ne [podč. a.]. (Levec 1899, § 578)

Pravilo torej zahteva seznanjenost z lokalnimi navadami. Kot je zapisano že v Furlan idr. (2000), je krajšanje večbesednih lastnih imen pogost pojav, povezan z jezikovno gospodarnostjo, a je sprejemljivo le v neuradnih položajih, »kadar je identifikacija zemljepisnega objekta kakorkoli zagotovljena« (n. d.: 15), zato je zaradi subjektivnosti in nestalnosti kot pravopisno merilo nezanesljivo in neprimerno.

2.2 Geografski pomen neprve občne sestavine kot razlog za malo začetnico in občutenje lastnega imena kot razlog za veliko začetnico

V SP 1950 je bila prvič uvedena razlika med občnimi »zemljepisnimi imeni«, ki imajo **geografski pomen**, saj zaznamujejo le vrsto zemljepisne danosti (*vas, trg, mesto, potok, reka, voda, jezero, log, dolina* idr.), zato jih pišemo z malo začetnico (§ 15). Enako se z malo začetnico pišejo tudi neprve sestavine večbesednih imen, ki jih uvrščajo med t. i. »občna krajevna imena« (§ 17), *Kranjska gora, Bela cerkev, Gornji grad, Zidani most, Ravni dol*.

Velika začetnica je uporabljena v neprvi sestavini le, če »je ali se čuti kot lastno ime« (§ 19), npr. *Bohinjska Bistrica, Nemška Loka, Železna Kapla, Nova Štifa, Velike Bloke, Velike Lašče*.

2.3 Aktualnost geografskega pomena neprve sestavine kot razlog za malo začetnico in občutenje lastnega imena kot razlog za veliko začetnico

Razlika med SP 1950 in SP 1962 izvira iz ugotovitve, da **geografski pomen nekaterih besed ni več aktualen**, torej da je v jezikovni skupnosti »kljub znanemu korenu občutek za občno ime pogosto zamrl, včasih zaradi narečnih sprememb, še večkrat pa zato, ker je jezik tisto občno ime opustil« (§ 39). Zato v tem pravopisu mehanizem odločanja o lastnoimenskosti ni več prepuščen uporabnikovi presoji, temveč je vpeljan **nabor** neprvih sestavin, ki se zaradi navedenega razloga (§ 39) vedno pišejo z veliko začetnico (*Bela, Bistrica, Brezovica, Brnik, Dolič, Gradec, Javornik, Kapla, Konjice, Polana, Preska, Škofije, Štifa, Tabor*), pa tudi nabor vedno z malo začetnico pisanih sestavin (*boršt, brod, cerkev, cesta, čelo, dob, dveri, dvor, glava, gora, gorca, graba, grad, grič, grm, jama, jarek, kal, križ, luža, marof, mesto, mlaka, mlin, most, njiva, peč, polica, pot, reber, rtič, rupa, selo, turn, vas, voda, vrata, vrh, vrt, žaga, žleb*).

2.4 Pomensko ujemanje med neprvo sestavino in poimenovano danostjo pri imenih naselij ter delitev na naselbinska in nenaselbinska imena

V SP 2001 so bila zemljepisna imena glede na prisotnost človeka oziroma poseljenost zemljepisnega pojava⁴ razdeljena na dve skupini ter poimenovana kot naselbinska (ojkoniimi ali krajevna imena) in nenaselbinska (anojkonimi). Pri naselbinskih se je vzpostavilo pravilo o zapisu vseh sestavin z veliko začetnico, ob čemer pa se je kot **izjema** uveljavilo načelo pomenskega ujemanja neprve sestavine s pomenom 'naselje', zato se je vse neprve sestavine, ki jih je pomensko mogoče uvrstiti med naselja (*mesto, selo, selce, trg, vas, vasca, vesca*), začelo pisati z malo začetnico (§ 70): *Dolenja vas, Stara vas, Spodnja vesca, Novo mesto, Stari trg, Opatje selo, Uršna sela, Dolenje selce, Ribiško naselje*, vse druge sestavine pa mehanično z veliko začetnico, npr. *Škofja Loka, Gornji Grad, Velika Nedelja, Bohinjska Bela, Blejska Dobrava, Rogaška Slatina, Dolenjske Toplice*.

4 Delitev imen glede na človekovo prisotnost je ena od petih, ki sta jih v kategorizaciji zemljepisnih imen predstavila tudi Perko in Geršič (2021: 14–15). Ob navedeni še delitev glede na lego (zemeljska, zunajzemeljska), razsežnost (makro- in mikrotoponimi), izvornost (endonimi in eksonimi) in vrsto (gorska, vodna ...).

Pri pojasnjevanju mehanizma za določanje **neprve sestavine v nenaselbinskih imenih** je SP 2001 skop, saj sledi načelu, da »neprve sestavine [pišemo] z malo začetnico, če že same niso lastno ime« (§ 73). Nepojasnjeno ostane vprašanje, kako določimo to za začetnico pomembno lastnoimenskost neprve sestavine, če so v ponazarjalnem naboru imen tudi primeri kot npr. *Kamniška Bistrica*, pri katerem je neprva sestavina občno poimenovanje (bístrica [...] po SSKJ2 (2014) 1. *reka ali potok, ki hitro teče*; 2. *zastarelo: prozorna, čista voda*) in bi jo po tej logiki morali zapisati z malo začetnico.

Pravilo v SP 2001 je sicer tehnično rešilo problem začetnice v t. i. krajevnih imenih (tam imenovanih naselbinska imena oz. imena naselij), odprta pa so ostala vprašanja zapisa vseh drugih zemljepisnih imen, ki jih je pravopis združil pod terminom »nenaselbinska imena«. Izraz »nenaselbinski« namreč ni prekriven z onomastično opredelitvijo anojkonimov. Ti so namreč najpogosteje definirani kot lastna imena naravnih zemljepisnih pojavov in danosti (tudi človeškega izvora), ki niso namenjeni prebivanju, a so sestavni del naravne pokrajine (Svoboda idr. 1973: 62, nav. po Olivová-Nezbedová 2003: 129). Odprto vprašanje je torej, ali je smiselno med nenaselbinska imena uvrščati imena držav, samostojnih objektov in zgradb ter ulic, mestnih trgov, četrti ... Dodaten zaplet predstavljajo nenaselbinska imena, katerih neprva sestavina ima lahko pomen 'naselje', označuje pa le del naselja, npr. *Novi trg* (v Kamniku) ali *Dečkovo naselje* (v Celju).

3 Načela zapisa začetnice neprve sestavine v primerljivih jezikih

V laični javnosti se v povezavi z jezikom pogosto pojavlja prepričanje, da je slovenski jezik precej bolj unikaten od drugih jezikov,⁵ da je spreminjanje pravopisnih pravil povezano z njegovim »kvarjenjem«, odpravljanje izjem pa naj bi ukinjalo tudi »svojestveno« slovensko slovnico, ki jo odlikuje dvojina in še nekaj posebnosti, npr. rodilnik zanikanja, po katerem se slovenščina razlikuje od primerljivih jezikov.⁶ V nadaljevanju zato predstavljamo, katera pravila za zapis neprve sestavine v večbesednih zemljepisnih imenih so predstavljena v *Hrvaškem pravopisu* Inštituta za hrvaški jezik in jezikoslovje (*Hrvatski pravopis* 2013, dalje HP 2013) in *Spletnem jezikovnem priročniku* Inštituta za češki jezik pri Češki akademiji znanosti (*Internetová jazyková příručka* 2008–2021, dalje IJP 2008–2021), ki je na Češkem uporabljen tudi kot pravopisni priročnik. Oba jezika sta primerljiva s slovenščino tako glede tradicije izdajanja pravopisnih priročnikov kot tudi glede načel pisanja začetnice pri vseh drugih tipih lastnih imen.

5 Mišljeni so jeziki, v katerih je zapis začetnice razlikovalen med lastnimi imeni in občnimi poimenovanji, v katerih je značilna imenska zgradba dvobesedna (npr. pridevnik + samostalnik: *Zidani Most*) in v katerih lahko govorimo o podobni tradiciji pravopisnih prizadevanj.

6 Povedano potrjujejo zlasti anonimni, očitno laični spletni komentarji v javni razpravi, npr. »Moramo vso edinstvenost našega jezika res uničiti? Pa če bi še dvojino ukinili ...«; »Besedo Božič že od otroštva dojemam kot 'ime' velikega praznika (praznovanja) – tako kot npr. ime osebe, ime mesta, ime države. Vse to pa se v naši slovnici pač piše z veliko začetnico.«

3.1 Hrvaška pravila

Hrvaška pravila izrecno izvzemajo iz možnosti zapisa z veliko začetnico vse predloge in veznike, ne glede na tip imena. Sicer pa določajo **veliko začetnico v vseh sestavinah** naslednjih kategorij zemljepisnih imen:

- ▷ pri **imenih držav** (*Sjedinjene Američke Države, Ujedinjeno Kraljevstvo Velike Britanije i Sjeverne Irske, Veliko Vojvodstvo Luksemburg, Ujedinjena Republika Tanzanija*);
- ▷ pri **zgodovinskih imenih držav** (*Austro-Ugarska Monarhija, Dubrovačka Republika, Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika, Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija*),
- ▷ pri **imenih naselij** (*Baranjsko Petrovo Selo, Beli Manastir, Krapinske Toplice, Krivi Put, Stari Grad, Velika Mlaka*),
- ▷ pri vseh **nadomestnih imenih naselij in držav**, ki so po svojem značaju perifrazna imena (*Vječni Grad |Rim|, Lijepa Naša |Hrvaška|, Zemlja Izlazećega Sunca |Japonska| ipd.*).

Pri vseh drugih kategorijah zemljepisnih imen se hrvaški pravopis odloča za malo začetnico neprvih sestavin, kar utemeljujejo z argumentom samostojnosti neprve sestavine, npr.:⁷

Pri pisanju vseh drugih večbesednih imen se z veliko začetnico vedno pišejo samo prva enota večbesednega imena ter besede, ki so tudi same ime in se, kadar niso sestavine večbesednega imena, pišejo z veliko začetnico, npr. v imenu *Velika Kapela* se beseda *Kapela* piše z veliko začetnico, ker je samostojno ime dela gorskega masiva v Gorskem kotarju in Liki, v imenu gorovja *Julijske Alpe* se beseda *Alpe* piše z veliko začetnico, ker so *Alpe* samostojno ime gorskega sistema.

V imenu regije *Bosanska Posavina* se beseda *Posavina* piše z veliko začetnico, ker tudi samostojno označuje ime ravnine ob reki Savi, v primerjavi z npr. večbesednimi imeni *Hrvatsko zagorje* ali *Gorski kotar*, pri katerih se besedi *zagorje* in *kotar* ne pišeta z veliko začetnico, ker samostojno nista imeni, temveč občni besedi (HP 2013, savjet 1)⁸ [podč. a.].

Po tem načelu se zapisujejo tudi vsa druga zemljepisna imena, tj. imena mednarodnih gospodarskih in političnih združenj in zvez (*Evropska unija, Zajednica nezavisnih država*); imena pokrajin in regij ter njihovih skrajšanih oblik (*Azurna obala, Bliski istok, Gorski kotar*); imena mestnih četrti in delov (*Donji grad (Osijek), Južno naselje (Samobor), Plavo polje (Slavonski Brod), Savski gaj (Zagreb)*); imena ulic, mestnih trgov, parkov, stopnišč idr. (*Ulica Gupčeve lipe, Ulica Hrvatskog sokola, Avenija grada Dubrovnika, Slavonska avenija, Park domovinske zahvalnosti, Aleja Seljačke bune, Aleja tišine*); imena oceanov, morij, rek, jezer, potokov, slapov (*Atlantski ocean, Sjeverno ledeno more, Dunav, Plitvička jezera, Vransko jezero, Skradinski buk*); imena gora, gorstev, planin, gorskih vrhov (*Banska kosa, Samoborsko gorje, Vidova gora, Mala Kapela, Sjeverne vapnenačke Alpe*); vsa druga imena, npr. imena polov, otočij, rtov, kotlin, plaž ... (*Sjeverni pol, Dugi otok, Gibraltarski tjesnac, Panonska nizina, Rajska plaža, Babin kuk*). (HP 2013)

7 Prevod navedkov H. Dobrovoljc.

8 Dostopno na: <https://pravopis.hr/pravilo/zemljopisna-imena/98/>.

3.2 Češka pravila

V čeških pravilih (IJP 2008–2021) je že v uvodu v poglavju »Pisanje velikih črk – splošni napotki« opozorjeno, da je raba velike in male začetnice odvisna od predmetnosti, ki jo opisujemo, zato je pogoj za ustrezno uporabo pravil poznavanje zemljepisnih pojavov, ki jih opisujemo.⁹

Sicer spletni priručnik zemljepisnim imenom namenja ob uvodnem (splošnem) pravilu še sedem specializiranih poglavij, v katerih obravnava: (a) imena nebesnih pojavov; (b) imena celin, držav in različnih ozemelj; (c) imena gora, gorovij, pogorij in nižavij; (č) imena občin, mest, delov mest in (d) imena ulic, trgov, mostov, parkov, sprehajališč; (e) imena zgradb in njihovih delov, imena postaj; (f) imena naravnih parkov in spomenikov.

Enako kot v hrvaškem pravopisu je tudi v češkem za vse sestavine večbesednih **krajevnih imen oz. imen naselij** (razen za predloge in veznike) predvidena **zgolj velika začetnica**: *České Budějovice, Velké Karlovice, Karlovy Vary, Františkovy Lázně, Sedm Dvorů, Hora Svatého Šebestiána; Rychnov u Nových Hradů* (IJP 2008–2021).¹⁰ Pri vseh drugih večbesednih zemljepisnih imenih je začetnica odvisna od poimenovane predmetnosti, na kar opozarjajo z nekaj načeli (IJP 2008–2021):¹¹

- ▷ Prepričati se je treba, ali gre za lastno ime (npr. *Dálný východ* 'Daljni vzhod') ali ne (npr. *karibská oblast* 'karibska regija').
- ▷ Pridevnik je pisan navadno z veliko začetnico pri imenih tipa *Pyrenejský poloostrov* 'Pirenejski polotok', *Slunečné pobřeží* 'Sončna obala', *Císařský ostrov* 'Cesarski otok'.
- ▷ Če je jedro imena pred pridevnikom, se velika začetnica pri t. i. zastopavljenem pridevniku ohrani: *poloostrov Pyrenejský*.
- ▷ V zvezi pridevnika in samostalnika je treba vedeti, ali je pridevnik del zemljepisnega imena ali ne. Med slednje uvrščamo predvsem pridevnike *západní* 'zahodni', *východní* 'vzhodni', *jižní* 'južni', *severní* 'severni', *střední* 'srednji', *horní* 'zgornji', *dolní* 'dolnji' ... in pridevnike, tvorjene iz lastnih imen (npr. *francouzský* 'francoski', *italský* 'italijanski') ...

V češčini in hrvaščini se torej ojkonomi (po SP 2001 *naselbinska imena*, po predlogu v *Pravopisu 8.0* pa *krajevna imena*) zapisujejo v vseh neprvih sestavinah (razen predlogih in veznikih) z veliko začetnico. Hrvaški pravopis to pravilo razširja tudi na imena držav.¹² Pri drugih večbesednih zemljepisnih imenih, ki jih sestavljata pridevniška beseda in samostalnik, pa v hrvaščini o začetnici neprve sestavine odloča njena samostojnost, v češčini pa sestavinska

9 To dejstvo poudarjava zato, ker se v slovenskem okolju pogosto sliši, da je zahteva po poznavanju imenovane tvarine edinstvena slovenska posebnost, ki po nepotrebnem otežuje pisanje.

10 Dostopno na: <https://prirucka.ujc.cas.cz/?id=185>.

11 Dostopno na: <https://prirucka.ujc.cas.cz/?id=183>.

12 Tudi sicer je hrvaški pravopis bolj naklonjen veliki začetnici, saj se v hrvaščini – v nasprotju s slovenščino in deloma tudi češčino – z veliko začetnico pišejo tudi imena zgodovinskih dogodkov, praznikov (enako v češčini) ter nadomestna in perifrazna imena zemljepisnih danosti in imen bitij. Gl. HP 2013: <https://pravopis.hr/pravilo/ostala-imena/100/>.

obveznost prve sestavine. Ta je v češčini očitno problematična (in polemična, gl. Štěpán 2020), saj spremlja tudi potencialno nerazlikovanje med imenom, ki ga spremlja občnoimensko jedro – *řeka Vltava*, in imenom, pri katerem je prva sestavina del imena *Řeka Svatého Vavřince* (v slov. *Reka svetega Lovrenca*).

4 Prenova pravopisnih pravil

4.1 Prva faze prenove poglavja o začetnici

Ob začetku prenove pravopisnega poglavja z naslovom »Velika in mala začetnica« se je Pravopisna komisija pri SAZU in ZRC SAZU odločila, da bi pri krajevnih zemljepisnih imenih odpravili pisne izjeme in vsa ta imena pisali v vseh sestavinah (razen veznikov in predlogov) z veliko začetnico. Pregled omenjenega predloga je v širšem sestavu komisije – pri specialistih za onomastiko in geografijo (M. Snój, D. Kladnik) obudil prvotno pobudo Komisije za standardizacijo zemljepisnih imen Vlade Republike Slovenije, ki je že ob prvem srečanju obeh komisij – aprila 2015 – predlagala, da bi poenotili zapis začetnice v neprvih sestavinah vseh zemljepisnih lastnih imen in tako odpravili kdaj tudi težavno presojanje, ali uvrščamo te sestavine med lastna ali občna imena.

4.2 Srečanje dveh komisij in knjižica *Živim v Bukovem Vrhju pod Bukovim vrhom*

Tehtni pomisleki ob obeh predlogih so spodbudili delovno srečanje obeh komisij 27. junija 2019, na katerem so člani predstavili precej polarizirana stališča (za celovito reformo, proti reformi ali za delno reformo). Zaradi slednjega in zaradi zavedanja, da bo reforma vplivala na vsa področja družbenega življenja, je bilo odločeno, da nastopajoči svoja stališča predstavijo v elektronski knjižici. Pravopisna komisija pa še pred javno razpravo preliminarno izvede anketo, h kateri bi še posebej povabili strokovno javnost – lektorje, učitelje, novinarje, besedilopisce in medijske delavce. Odločitev za anketno metodo je bila utemeljena z vplivom reforme, ki bi ga ta imela na več področij družbenega življenja, anketna tehnika zbiranja podatkov pa omogoča vključitev širokega kroga jezikovnih uporabnikov.

V nastali knjižici *Živim v Bukovem Vrhju pod Bukovim vrhom* (2020) je zbranih osem stališč o zapisovanju zemljepisnih lastnih imen. Vsebinsko so predstavljena stališča združena v pet skupin, ob tem pa so oblikovani štirje predlogi novih pravopisnih pravil o zapisovanju zemljepisnih lastnih imen.

– **Prvi predlog** predvideva vpeljavo **mehaničnega pravila**, da se z veliko začetnico pišejo vse sestavine zemljepisnih lastnih imen razen predlogov in veznikov. Furlan (2020), Geršič idr. (2020) ter Weiss (2020) zagovarjajo, da je treba veljavna pravopisna pravila poenostaviti, saj so težko aplikativna in nelogična, od posameznika pa za pravilno zapisovanje zahtevajo več kot le pravopisno znanje.

– **Drugi predlog** prav tako predvideva vpeljavo **mehaničnega načela**, pri čemer se z veliko začetnico pišejo prav vse sestavine zemljepisnih imen, tudi slovnične besedne vrste. Snój

(2020) predlog utemeljuje s preveliko zapletenostjo veljavnih pravopisnih pravil, pisanje vseh sestavin z veliko začetnico pa bi po njegovem mnenju najnazorneje razlikovalo med občnimi poimenovanji in lastnimi imeni tudi v večbesednih primerih.

– **Tretji predlog** ne predvideva mehaničnega načela, temveč **prilagoditev obstoječih pravopisnih pravil** na mestih, kjer gradivo izkazuje težave jezikovnih uporabnikov. Mala začetnica je ohranjena pri tistih večbesednih zemljepisnih imenih, ki poimenujejo zemljepisno danost, kar pa se od zemljepisne danosti oddaljuje, naj se piše z veliko začetnico. Dobrovoljc (2020) spremembo v skupini naselbinskih imen utemeljuje s stanjem v drugih jezikih in pomenskim oddaljevanjem sestavin *trg, selo, vas* izhodiščnemu pomenu, Lengar Verovnik (2020) pa s težavami, ki jih ima uporabnik pri ločevanju med občnoimenskimi in lastnoimenskimi neprvimi sestavinami ter z nerazumevanjem termina »naselbinsko ime«. Pri naselbinskih imenih predlaga pisanje vseh sestavin, razen predlogov in posameznih sestavin identifikacijskih določil, z veliko, v skupini nenaselbinskih imen pa pisanje neprvih sestavin z malo, razen sestavin, ki so rabljene v prenesenem pomenu (*Kamniški Dedec*) ali pri katerih povprečnemu sodobnemu uporabniku pomen ni več razviden (*Betalov Spodmol*). Dobrovoljc (2020) in Lengar Verovnik (2020) za lažje razlikovanje med lastnimi in občnimi sestavinami imen predlagata, da bi pravopisna pravila podrobneje prikazala posamezne pomenske skupine imen ter opisala njihove posebnosti.

– **Četrti predlog** predvideva **ukinitve delitve zemljepisnih imen** na naselbinska in nenaselbinska imena, namesto nje naj se uvede enotna skupina – zemljepisna imena. V večbesednih imenih je začetnica neprve sestavine odvisna od tega, ali je ta sestavina občno poimenovanje, predlog ali veznik, in jo torej pišemo z malo začetnico, ali lastno ime, in jo torej pišemo z veliko začetnico. Kocjan Barle (2020) predlog utemeljuje z nejasnostjo pravopisnih pravil, iz katerih pišoči ne izve, po čem se ravna izbira začetnice, zato pa je treba v pravopisnih pravilih podrobneje prikazati razliko med neprvimi občnimi poimenovanji in njihovim prehodom v lastno ime.

– **Peti predlog ne predvideva spremembe** pravopisnih pravil. Holozan (2020) predlog utemeljuje z rabo, zaradi katere je spreminjanje pravopisnih pravil neutemeljeno, saj v rabi napake niso pogoste.

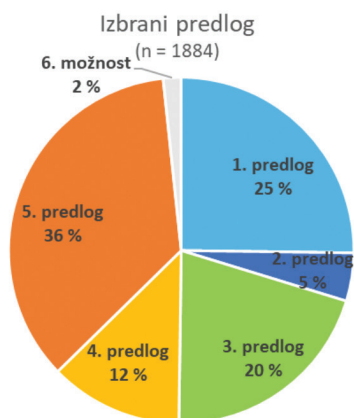
4.3 Anketa in vključitev javnosti

Na podlagi petih skupin predlogov, od katerih so štirje novi, je bil sestavljen anketni vprašalnik, ki je bil dostopen v spletni aplikaciji Ika med 28. majem in 26. junijem 2020. Od jezikovnih uporabnikov smo želeli izvedeti, kateri od predlogov spremembe pravopisnih pravil se jim zdi najustreznejši, ob tem pa jim ponuditi tudi možnost, da obstoječih pravil ne spreminjamo ali da predstavijo svoje, povsem novo stališče. V anketnem vprašalniku nismo želeli le predstaviti spremembe z ubeseditvijo pravopisnega pravila, ampak prikazati, kako bomo pisali, če bo predlog sprejet (slika 1).

1. Z veliko začetnico se pišejo vse sestavine zemljepisnih lastnih imen razen predlogov in veznikov.

- Most na Soči, Gradišče (v Slovenskih Goricah)
- Novo Mesto, Kranjska Gora, Zidani Most, Opatje Selo, Trg Svobode, Cesta Dveh Cesarjev, Mestni Trg, Bukov Vrh (naselje in hrib), Šmarna Gora, Velika Planina, Kamniško Sedlo, Baška Grapa, Divje Babe, Hudičev Boršt, Julijske Alpe, Divaški Kras, Bohinjsko Jezero, Jadransko Morje, Piranski Zaliv, Črna Gora, Tretji Rajh, Dolina Smrti, Bližnji Vzhod

Slika 1: Primer ene od anketnih možnosti.

Slika 2: Rezultati ankete.

Svoj pogled na obravnavano problematiko zapisovanja zemljepisnih lastnih imen je prispevalo 1844 anketiranih,¹³ 668 (36 %) vseh anketiranih ima končan študij jezikoslovne smeri. Le 36 % vprašanih se je opredelilo, da ne želijo nobenih sprememb, večina (64 %) je bila naklonjena spremembam, vendar se je delež razdrobil med različne tipe sprememb:

- ▷ ohranitev male začetnice pri neprvih sestavinah (32 %):
 - izločitev skupine krajevnih (naselbinskih) imen in ukinitvev izjem *mesto, naselje, selo, trg, vas* (20 %);
 - ukinitvev delitve na naselbinska in nenaselbinska imena, uvedba pravila o pomen-skem prenosu na vsa zemljepisna imena (12 %);
- ▷ velika začetnica v prvi sestavini (30 %):
 - velika začetnica v vseh sestavinah imena, razen pri predlogih in veznikih (25 %);
 - velika začetnica v vseh sestavinah imena, tudi pri predlogih in veznikih (5 %).

¹³ Rezultati ankete so dostopni na spletnem naslovu Pravopisne komisije pri SAZU in ZRC SAZU (<http://pravopisna-komisija.sazu.si/Ankete/Anketaopisanjuzemljepisnihimenmaj2020.aspx>).

Dva odstotka vprašanih se z nobenim od predlogov nista strinjala; med njimi jih je bilo precej naklonjenih predlogu, da se vse neprve sestavine, ki niso že same lastno ime, pišejo z malo začetnico, s tem pa se ukine tudi delitev na naselbinska in nenaselbinska imena.

Vzorec spremembam naklonjenih in nenaklonjenih se tudi pri razčlenitvi odgovorov širše strokovne javnosti, v katero uvrščamo tiste, ki imajo z jezikoslovjem povezano smer študija, ni spremenil. Proti spremembam je glasovalo 36 % jezikoslovcev, med podanimi predlogi pa se jih se jih je največ odločilo za tretji predlog (27 %), sledita prvi (19 %) in četrti predlog (13 %).

4.3.1 Komentarji ob anketi

Anketiranim smo omogočili komentiranje izbrane možnosti: prejeli smo 189 komentarjev – največ od tistih, ki želijo ohraniti veljavna pravila.

Izbira	Število komentarjev	V %
(1) Vse sestavine zemljepisnih imen z veliko začetnico, razen predlogov in veznikov. <i>Blejsko Jezero, Šmarje pri Jelšah, Novo Mesto, Črna Gora</i>	48	25,4
(2) Vse sestavine zemljepisnih imen z veliko začetnico. <i>Blejsko Jezero, Šmarje Pri Jelšah, Novo Mesto, Črna Gora</i>	10	5,3
(3) Vse sestavine naselbinskih imen z veliko; neprve sestavine nenaselbinskih imen z malo (z veliko le lastna imena). <i>Blejsko jezero, Šmarje pri Jelšah, Novo Mesto, Črna gora</i>	28	14,8
(4) Začetnica neprve sestavine zemljepisnih imen upošteva pomenski prenos. <i>Blejsko jezero, Šmarje pri Jelšah, Novo mesto, Črna Gora</i>	15	7,9
(5) Pravila za zapisovanje zemljepisnih imen se ne spremenijo. <i>Blejsko jezero, Šmarje pri Jelšah, Novo mesto, Črna gora</i>	81	42,9
(6) Nov predlog anketiranih.	7	3,7

Preglednica 1: Število komentarjev glede na predlog, ki so ga izbrali v anketi.

Glede na vsebino prejetih komentarjev (ne glede na to, za katero možnost so se odločili anketirani) lahko komentarje razdelimo v pet skupin:

Prva skupina utemeljuje izbrano možnost (navajajo argumente, zakaj so izbrali določeno možnost), npr.:

Prvo pravilo je najbolj preprosto in najbolj estetsko. Morda obstajajo vsebinski argumenti, ki so v prid drugim pravilom, vendar se mi zdi, da preprostost in estetika tukaj zmagata.

Predlog 2 je edini dovolj preprost in razumljiv. Pravopisna pravila morajo biti jasna in dovolj preprosta.

Predlog [3, op. a.] se mi zdi odličen, saj zelo jasno opredeli skupine zemljepisnih lastnih imen. Poleg tega da poenostavi poimenovanje krajevnih imen, ohrani pristno slovensko posebnost - pisanje nepravilnih sestavin ostalih imen z malo začetnico. Skratka, pisanje zemljepisnih lastnih imen predstavi preprosto, jasno in pristno.

Ne razumem, čemu bi spreminjali ustaljena pravila. S tem bi naredili samo nepotrebno zmedo.

Sedanja pravila niso ravno enostavna, a so smiselna, važno je, da jih sami obvladamo in jih drugim znamo utemeljiti. Zato menim, da spremembe niso potrebne.

Pisanje zemljepisnih lastnih imen ima zgodovinsko podlago. Spremembe bi imele za posledico zmedenost uporabnikov, pa tudi velike stroške zaradi sprememb oznak krajev, zapise v knjigah, priročnikih, na zemljevidih ipd.

Druga skupina utemeljuje neizbrano možnost (navajajo argumente, zakaj se niso odločili za druge možnosti), npr.:

4. predlog se zdi razmeroma nepraktičen, saj je precej podvržen subjektivni presoji, prav tako pa gre za precej drastično spremembo od trenutnih pravil za poimenovanje zem. imen.

Nasprotujem uporabi velikih začetnic po angleškem zgledu.

Menim, da nobeden od predlogov spremembe ne poenostavlja pravil zapisa (in torej ne izboljšuje položaja pisca) v tolikšni meri, da bi to upravičilo težave zaradi prehoda na novi sistem in morebitne (po mojem precej verjetne) dodatne zaplete ter neizogibne stroške spremembe. Predlog \«vse z veliko\», ki bi pravila edini res poenostavil, pa se mi zdi neslovenski in neestetski (še posebej me moti pisanje predlogov in veznikov z veliko začetnico).

Tretja skupina ob izbiri ene od možnosti predlaga dopolnitve (dopolnitev pravila, zglede ipd.), npr.:

Imena, kot so Rog, Brda ..., naj bodo pisana z veliko začetnico, saj so očitno samostojna; pridevnik čutimo kot dodan šele naknadno

Podpiram predlog št. 3, bi se mi pa po zgledu predloga št. 4 zdel smiseln premislek o terminu (ne)naselbinska imena. Opažam namreč, da beseda 'naselbina' izginja iz rabe in je sploh mlajšim generacijam tuja. Morda bi preprosto lahko rekli 'imena krajev' in 'druga zemljepisna imena'?

Predlagam delitev na krajevna in nekrajevna imena, ker je res nesmisel, da npr. imena ulic uvrščamo med nenaselbinska.

Četrta skupina podaja alternativno možnost¹⁴ (ob izbrani je zapisana druga možnost, ki je prav tako sprejemljiva), npr.:

Podobno ustrezni se zdita rešitvi 1 in 2.

Označil/a sem odgovor 3, vendar se mi zdi tudi 4 ustrezen.

Poleg predloga št. 5 se mi zdi (v duhu poenostavitve) smiseln oz. sprejemljiv tudi predlog št. 3. Predloga št. 1 in 2 se mi na pogled zdita zelo tuja.

Drugo (vljudnostni in tehnični komentarji, zahvale, kritike metodologije).

.....
14 Največ tovrstnih komentarjev so podali tisti anketirani, ki so se sicer odločili za možnost, da bi pravila ostala nespremenjena.

4.3.2 Odgovori lektorjev in učiteljev

V anketi smo dve skupini anketiranih (učitelje in lektorje) povprašali, kje pri svojem delu opažajo, da imajo pišoči največ težav pri zapisovanju velike in male začetnice v neprvih sestavinah zemljepisnih lastnih imenih. Od učiteljev pričakujemo, da povedo, kje imajo učenci največ težav pri usvajanju pravopisnih pravil, od lektorjev pa, katere napake se pojavljajo pri tvorjenju besedil.

Iz odgovorov je bilo razvidno, da s poenostavljanjem pravopisnih pravil ne bodo odpravljene vse pravopisne zadrege pišočih, saj ti pogosto delajo napake le (a) tam, kjer jim je opisovana **zemljepisna danost neznana**, saj ne vedo, ali morajo ime pisati po pravilih za krajevna ali nekrajevna imena; (b) pri imenih, ki so prevzeta in se pišejo po načelih jezika, iz katerega smo ime prevzeli (*Bližnji Vzhod/vzhod* nasproti angl. *Near East*); težave jim povzročajo tudi zapisovalne izjeme v skupini naselbinskih imen. Nekaj komentarjev:

Včasih imajo težave z izjemami neprvih imen v naselbinskih imenih (vas, mesto, selo ...). Težave se pojavljajo tudi pri tem, da ob navedbi kraja pogosto ne vedo, ali gre za naselbinsko ime ali nenaselbinsko, saj kraja npr. ne poznajo.

V nepoznavanju geografije, poznajo pravila, ne vedo pa, ali gre za hrib ali za kraj. Obstoječa pravila so jasna, bojim se, kaj nam bi sprememba povzročila.

Pri pisanju nenaselbinskih lastnih imen in pri pisanju izjem za naselbinska lastna imena - selo, vas, mesto, trg pišejo z veliko začetnico.

Tistih nekaj izjem pri naselbinski imenih se vendarle kmalu naučijo. Večji problem vidim v tem, ker ne vedo, ali je neko zemljepisno lastno ime naselbina ali ni in je od tega odvisno, katero pravilo uporabiti.

Ob tem tako učitelji kot lektorji opozarjajo na terminološke nejasnosti pri pojmu »nenaselbinsko ime«, saj notranje prerazčlenjena skupina nenaselbinskih imen ni v skladu z njihovo (morda neterminološko) predstavo, kaj je oziroma ni »naselbina«. Naselbinsko ime veliko laičnih uporabnikov dojema kot poimenovanje prostora, v katerem živijo ljudje, čeprav ne gre za naselbine (ulice, mesta, dela mesta, države, tudi pokrajine).

Kdaj je gora z veliko, kdaj z malo (Kranjska Gora, Šmarna gora).

Težavo jim povzroča terminologija – naselbinska imena, nenaselbinska imena (Črna gora je naseljena, zakaj je gora z malo začetnico?).

Rekel bi, da imajo največ težav pri tistih imenih, kjer obstajata dve »možnosti« - npr. Rožna dolina (v Ljubljani) vs. Rožna Dolina (mesto na meji z Italijo), Kočevski rog (gora in pokrajina) vs. Kočevski Rog (zaselek) ipd.

Učitelji so opozorili tudi na to, da učenci vse pogosteje uporabljajo malo začetnico pri vseh lastnih imenih, kar utemeljujejo z vplivom zapisanega pogovornega jezika učencev (kratka sporočila, forumi, komentarji, splet ...).

4.4 Kaj je anketa pomenila za nadaljnje odločanje Pravopisne komisije

Namen ankete je bil pridobiti mnenje širše javnosti in ugotoviti, ali je ta spremembam naklonjena in v kolikšni meri, rezultate pa upoštevati pri nadaljnjih odločitvah glede pravičnega zapisovanja zemljepisnih imen. Izkazalo se je, da tudi širša (strokovna) javnost glede obravnavane problematike nima enotnega mnenja, večji del pa celoviti reformi, ki bi prinesla mehansko pravilo za pisanje začetnice v zemljepisnih imenih, ni naklonjen. Ob anketi zbrani komentariji so pokazali, da se pri uporabnikih pravopisnih pravil sicer vzpostavljajo nejasnosti zaradi terminov naselbinsko in nenaselbinsko ime, a kljub temu ne bi vseh zemljepisnih imen združili v enotno skupino. Iz komentarjev je razvidno tudi, da kljub podrobnim predstavitev vseh možnosti veliko vprašanih presoja »na pamet«, da ne poznajo pravopisne tradicije, ki ne sega le do leta 1990, ko so izšla zadnja pravila, in da ob izražanju bojazni zaradi finančnih posledic reforme ne razlikujejo med spremembo začetnice in zamenjavo imena. Slednja namreč res zahteva tudi hitro zamenjavo osebnih dokumentov in javnih napisov, kar povzroča stroške, zgolj sprememba zapisa pa ne, saj se zapis imena spremeni šele ob redni zamenjavi dokumentov.

4.5 Končna odločitev Pravopisne komisije

Ožja skupina Pravopisne komisije se je po analizi podatkov ankete odločila, da bo nadaljnja odločitev potekala tehnično.

- ▷ Rezultati ankete so predstavljali 50 % končne odločitve. Preferenčno so bili obravnavani odgovori anketirancev, ki se z jezikom ukvarjajo profesionalno (jezikoslovci, učitelji, lektorji, prevajalci).
- ▷ Odločitve članov ožje in širše skupine Pravopisne komisije so predstavljali 50 % končne odločitve. Med njimi jih je največ (47 %) podprlo predlog, da se z veliko začetnico pišejo prav vse sestavine zemljepisnih **krajevnih imen** razen predlogov in veznikov. Ukinejo se z malo začetnico pisane izjeme *v mesto, naselje, selo, selce, trg, vas, vasca, vesca* ... Pravilo za pisanje **nekrajevnih imenih** pa se ne spremeni – z veliko začetnico se piše vedno prva sestavina, neprva le, če je lastno ime.

Končna odločitev za predlog pravopisnega pravila o zapisovanju zemljepisnih imen pred javno razpravo je bila torej **kompromisna**, in sicer tista, ki je bila predstavljena že v 70. letih – ob tedanjih pogovorih jezikoslovcev in geografov, a so jo tedaj v bojazni pred negotovanjem javnosti odložili.¹⁵ Predlagano je torej pravilo, **naj se z veliko začetnico pišejo vse sestavine** (razen

.....
 15 Predlog je bil podan že prej, ob predstavitvi *Načrta pravil za novi slovenski pravopis* (1981), nastal pa je na slavistično-geografskih posvetovanjih v 70. letih. Odločali so se med tremi predlogi: med Riglerjevim, ki je bil kasneje tudi sprejet, med Ilešičevim (pisanje vseh neprvih sestavin z malo, razen »tistih, ki so v današnjem živem jeziku samo lastna imena«) in manjšinskim predlogom pisanja vseh sestavin z veliko začetnico. K uveljavitvi razdelitve na dve skupini zemljepisnih imen je pripomogel tudi leksikon *Slovenska krajevna imena* (1985), v katerem so se sestavljavci še pred

neprvih predlogov in veznikov) v **krajevnih imenih**,¹⁶ kar pomeni, da so odpravljene izjeme iz SP 2001 (*mesto, naselje, selo, selce, trg, vas, vasca, vesca*). V vseh drugih, tj. **nekrajevnih imenih** pa naj bodo z veliko pisane **le tiste sestavine, ki so lastna imena**. Ob tem je bilo sklenjeno, da se poglavje o pisanju zemljepisnih imen razširi z natančnejšimi pojasnili o neprvi sestavini kot lastnem oz. občnem poimenovanju in z utemeljitvijo izjem, več pozornosti pa naj se nameni tudi težjim primerom, saj bi tako uporabnikom omogočili lažje apliciranje pravil na druga, manj znana imena. V poglavju je tako opisan mehanizem, ki uporabniku olajša zapis začetnice v neprvih sestavinah zemljepisnih imen, ob tem pa je bila pripravljena priloga z naslovom »Neprve sestavine zemljepisnih imen« (slika 2). Njen namen je uporabniku pravopisnega priročnika osvetliti razmerja med pomenom strokovnih (geografskih, planinskih, urbanističnih, geoloških) izrazov in občnih poimenovanj (ki imajo lahko tudi strokovni pomen) ter prikazati zapis začetnice v lastnih imenih, v katerih ti izrazi ali besede nastopajo kot neprve sestavine. Nabor je sestavljen iz 212 besed, ki se pojavljajo kot neprve sestavine v 837 nekrajevnih in krajevnihih imenih.

Slika 3: Priloga »Neprve sestavine zemljepisnih imen«.

sprejetjem novih pravopisnih pravil odločili za uskladitev z *Načrtom* (1981). Prim Toporišič-Rigler (1977: 102); Dobrovoljc (2004: 139).

- 16 Namesto para *naselbinsko ime – nenaselbinsko ime* je bil uveden par *krajevno ime – nekrajevno ime*, saj prihaja pri izrazih *naselbina, naselbinski* in *nenaselbinski* pri sodobnem uporabniku slovenščine do napačne interpretacije, saj izraze povezujejo z vsem, kar je naseljeno (gl. Lengar Verovnik 2020: 77), tako da med naselbinska imena uvrščajo tudi imena ulic, delov naselja, držav ipd.

4.6 Utemeljitev predloga

Odločitev za reformo je bila deloma utemeljena ob javni objavi poglavja marca 2021 (Komentar k poglavju »Velika in mala začetnica«), ko je bilo povedano, da je pravopisno pravilo, ki ureja zapis začetnice pri neprvi sestavini, povsem dogovorno, da se z reformo zapis poenostavlja in odpravlja izjeme, ki otežujejo učenje slovenščine predvsem prihajajočim generacijam in tistim, ki se knjižne slovenščine učijo kot tujega jezika. Utemeljitev je mogoče predstaviti tudi kot težnjo po večji sistematičnosti celotnega področja (a–d).

a) Izguba geografskega pomena 'naselje' v neprvi sestavini

Čeprav neprve sestavine **večbesednih krajevnih imen** *mesto, naselje, selo, selce, trg, vas, vesca* lahko pomensko povežemo v skupino, ki jo v geografiji opisujemo z izrazom »naselje«, so nekatere od teh občnih besed že izgubile prvotni pomen in ne označujejo več tega, kar so označevala nekdaj.¹⁷ Npr. *selo* naj bi bilo po SSKJ1 zastarel izraz za naselje ali vas, *vas* je opisana v SSKJ1 kot »navadno manjše naselje, katerega prebivalci se ukvarjajo večinoma s kmetijstvom«, v etimološko-onomastični literaturi pa opisujejo *selo* kot »prvotno [...] osamljeno kmečko gospodarstvo« (Majdič 1994: 116). Tudi izraz *trg* danes ne označuje več podeželskega naselja s trgovsko dejavnostjo (*Stari trg pri Ložu*), je pa uporabljen za označevanje dela uličnih sistemov v mestih (*Stari trg* v Ljubljani). Podobno velja za imena s sestavino *naselje*, ki se lahko pojavlja tako kot neprva sestavina nekrajevnih (zelo redko, mogoče pa je – tudi krajevnih imen). Ker pri naglo spreminjajočih se krajevnih imenih ne govorimo več o lastnih imenih opisnega značaja, kot lahko trdimo za *Blejsko jezero*, ki dejansko označuje jezero na Bledu, ali *Triglavski ledenik*, ki je ime ledenika pod Triglavom, je komisija predlagala, da se vsa krajevna imena pravopisno izenačijo, tj. da enako pišemo vsa imena krajev – *Trnovska Vas, Gornji Grad, Opatje Selo, Novo Mesto* in *Zidani Most*.

b) Sprememba značaja naselja

Geografski izrazi za naselje so različni (*mesto, vas, selo, trg*) in pogosto ne ustrezajo realnemu stanju (gl. poglavje 1, točka č). Na Slovenskem je naselitvena dinamika upočasnjena, izkušnje iz bolj dinamičnih okolij pa nas učijo, da se vas sčasoma lahko razširi v mesto in obratno. Npr. hrvaško mesto *Dugo Selo* že od leta 1890 statistično ne izpolnjuje več pogojev za vas (hrv. *selo*), temveč je z več kot 10.000 prebivalci uvrščeno med mesta. Prav nasprotno pa prebivalstvo mesta *Stari Grad* na Hvaru od leta 1890 vztrajno upada (*Wikipedija*) in to naselje danes ne bi več imelo statusa mesta. Podobno tudi *Opatje selo* ni več selo (torej osamljeno kmečko gospodarstvo, gl. Majdič n. d.), temveč ima danes značaj vasi.

17 O tem tudi Marta Kocjan Barle (2020: 66), saj so nekatera občna imena zaradi pomenskega prenosa postala lastna imena, npr. *Babni vrt* 'naselje', zato predlaga spremembo zapisa v veliko začetnico tudi pri tovrstnih imenih: *Babni Vrt*.

c) Pomanjkljiv nabor izrazov s pomenom 'naselje'

Nekatere druge sestavine večbesednih krajevnih imen enako izražajo pomen 'naselje', a so bile iz nabora izjem izpuščene. Tak izraz je npr. *središče*, ki ga *Geografski terminološki slovar* (2013) opisuje kot centralno naselje, tj. »naselje z osredotočenimi centralnimi funkcijami, npr. poslovnimi, trgovskimi, prometnimi, obrtnimi, izobraževalnimi, znanstvenimi, kulturnimi, športnimi, zdravstvenimi, upravnimi, ki presegajo potrebe domačega prebivalstva, zato ima naselje svojemu pomenu ustrezno veliko območje privlačnosti«. Sledeč tej razlagi, bi se geografski izraz *središče* upravičeno uvrstilo med izjeme, ime pa ne bi bilo zapisano kot *Mursko Središče*, temveč kot *Mursko središče*.

č) Narečni in zastareli izrazi za naselja

Izjeme *mesto*, *naselje*, *selo*, *selce*, *trg*, *vas*, *vasca*, *vesca* kot leksemi niso enakovredno razumljeni v pomenu 'naselje': ob obeh aktualnih izrazih *mesto* in *vas* so *selo*, *selce*, *vesca* narečni ali vsaj zastareli, zato njihovega geografskega ali občnega pomena v sodobnem knjižnem jeziku ne zasledimo. Težave povzročajo dejstvo, da uporabniki (kljub na pamet naučenemu pravilu) ne povezujejo izraza *selce* s pomanjševalnico za *selo*. Nekateri kraji se tako v širši in lokalni jezikovni skupnosti (npr. *Dolenje selce* ali *Zgornja vesca*), pogosto pišejo v nasprotju s pravilom, tj. z veliko začetnico (Dobrovoljc 2016). To potrjujejo tudi korpusne raziskave,¹⁸ ki kažejo npr., da je razmerje med zapisoma *Opatje selo* in *Opatje Selo* (16 : 1), zapis *Dolenje selce* pa v rabi niti ni izkazan.

d) Težave z uveljavljanjem pravila v trisestavinskih večbesednih enotah

Če se večina jezikovnih uporabnikov še nekako pravopisno znajde ob dvosestavinskih opisnih imenih slovenskih vasi, kot je npr. *Bizeljska vas* ali *Opatje selo*, imajo težave pri trisestavinskih imenih, npr. *Dolenje Medvedje selo – Gorenje Medvedje selo*, *Dolenja Nemška vas – Gorenja Nemška vas*, *Stara Nova vas*, *Dolenja Lepa vas – Gorenja Lepa vas*, *Dolnja Stara vas – Gornja Stara vas*. Napake v rabi pričajo, da so neprve sestavine kot *stara*, *nova*, *medvedja* interpretirane kot občnoimenske (slika 4), zato so v nasprotju s pravopisnim pravilom pogosto pisane z malo začetnico (*Spodnja nova vas*).

Slika 4: Kako pisati trisestavinsko večbesedno ime?
Napaka na spletnem zemljevidu <stat.si>.

¹⁸ Korpusna raziskava je bila izvedena v korpusu *Gigafida* 2.0, iskalni poizvedbi v konkordančniku *NoSketch Engine* sta bili: (1) [lemma_lc = »opatj.*«][word= »Sel.*|sel.*«] in (2) [lemma_lc = »dolenj.*«][word= »Selc.*|selc.*«]. Prva poizvedba je vrnila 296 zadetkov, v katerih je bilo mogoče opazovati zapis velike in male začetnice neprve sestavine zemljepisnega imena, druga poizvedba 25.

Ob prenovi pravopisnih pravil je bilo izloženo tudi pravilo iz SP 2001 (člen 71), ki določa, da pri slovenjenju ali prevajanju besede *mesto*, *naselje*, *selo*, *selce*, *trg*, *vas*, *vesca* pišemo z malo začetnico: *Carsko selo*, *Devinska Nova vas*, *Dunajsko Novo mesto* (v nepodomačeni obliki ohranjajo začetnico in zapis izvirnika: *Děvinská Nová Ves*). Po novem predlogu se češka, slovaška, poljska mesta pišejo z veliko začetnico v neprvi sestavini, tudi če je to sestavina *mesto*, *vas* ali *selo*, npr. *Staré Město*, *Nova Ves Petrijanečka*, *Novo Selo Žumberačko*.

4.7 Javna razprava in nadaljnje faze

Marca 2021 sta bili na portalu Fran v javno razpravo dani poglavji »Velika in mala začetnica« ter »Prevzete besede in besedne zveze«. Namen javne razprave v kodifikacijskem procesu je javnosti omogočiti komentiranje predlaganih pravopisnih (in terminoloških) sprememb ter seznanjanje javnosti z razmišljanjem jezikoslovcev, ki se s kodifikacijo ukvarjajo. Komisija lahko tako pridobi nove argumente ali drugačne poglede, zato se obvezuje, da bo vse komentarje in izražena stališča pregledala ob končni redakciji in ponovni presoji rešitev. Z javno razpravo je zagotovljena demokratična oblika transparentnega kodifikacijskega procesa.

Že prvi odzivi ob začetku javne razprave marca 2021 so pokazali, da se je javnost usmerila predvsem v predlagano reformo »Novo Mesto« in da so vse preostale – tako terminološke inovacije kot tudi različne kodifikacijske zapolnitve vrzeli v pravopisnih pravilih – ostale v senci vsesplošnega razburjenja, povezanega tudi z dezinformacijami o nujni in takojšnji zamenjavi dokumentov ter nastalimi stroški državljanov. Členu 52 v *Pravopisu 8.0* je tako namenjeno 47 komentarjev, ki so večinoma nenaklonjeni spremembi, saj naj bi velika začetnica spominjala na angleščino in nemščino (a), mnoge komentatorje skrbi, da z bodo z odpravljeno izjemo slovenska pravopisna pravila slabša, da bo slovnica zato manj kompleksna (b, c), kar naj bi škodovalo jeziku, zato nasprotujejo temu, da Pravopisna komisija ta identitetni simbol »z grobim poseganjem ruši«. Zanimiva je tudi predstava, da je aktualno pravilo v rabi precej dlje (več generacij), kot v resnici je (c):

- a) Tovrstno pisanje deluje nemško oz. angleško, vsekakor pa ne slovensko. Prav nobene potrebe ni, da se drugo besedo piše z veliko. Predlagam, da se druga beseda povsod piše z malo ali pa vsaj, da sta na voljo dve opciji. Pa po nekaj letih vidimo kaj se je prijelo oz. kaj je ljudem zares všeč.
- b) Le zakaj je potrebno pod pretvezo „poenostavljanja“ pravopisa spreminjati najbolj znano posebnost slovenskega pravopisa - pisanje neprvih delov krajevnih imen vas, mesto ... itd.? Po mojem mnenju je to nepotrebno, bo povzročilo ogromno zmede, predvsem pa popolnoma nepotrebni stroškov – menjave tabel, osebnih dokumentov in še česa. Prosim, vzdržite se te nesmiselne spremembe in v teh čudaških časih narodu prihranite nekaj nepotrebne jeze in metanja denarja proč.
- c) Pripadniki celih generacij smo bili v izobraževalnem procesu naučeni železnega pravila (mesto, vas, selo, trg in naselje), ki smo ga ponotranjili kot edino izjemo, ki si jo je v skupini naselbinskih imen potrebno zapomniti. Glede na to, da je to v tej skupini res edina izjema, ki jo vsi poznamo, ne vidim razloga za njeno odpravo.

Odzivi kažejo na to, da laična, po individualnih odzivih sodeč pa tudi strokovna javnost ne prepozna vedno razlike med naravno slovnico in sistemom, ki se ustvarja ob komunikaciji, ter vzpostavljenim sistemom, ki je dogovornega značaja.

V nadaljevanju prenove pravil bo celotno poglavje o pisanju zemljepisnih lastnih imen pregledano s slovarske perspektive: vsa imena, ki so uporabljena kot ponazarjalno gradivo v pravilih, bodo uslovarjena v rastočem pravopisnem slovarju *ePravopis* (2014–) ter ob tem gradivsko preverjena po korpusih in drugih virih. Ob ponovni redakciji pravil pa bodo pregledani vsi komentarji in razvrščeni glede na težnje, hkrati pa bodo preučeni novi argumenti, morda tudi novi predlogi reševanja. Ob sprejeti končni različici bo poskrbljeno za uskladitev z drugimi poglavji pravil.

Sklep

Ob izvedbi ankete glede pisanja zemljepisnih imen in javni razpravi, ki je sledila objavi poglavja »Velika in mala začetnica«, se je izkazalo, da se le majhen del javnosti, ki se je odzvala prošnji komisije, zaveda, kako nastajajo pravopisna pravila in kakšni so razlogi za spreminjanje pravil. Prisotno je tudi protislovno razmišljanje o tem, da naj bo – ob vseh nezaželenih družbenih spremembah (javna razprava je potekala v obdobju zaprtja države zaradi epidemije kovida) – vsaj pravopis nekaj stalnega, četudi vzpostavlja to stalnost pravzaprav »dogmatični diktat« jezikoslovcev, ki kabinetsno odločajo o jezikovnih pravilih in si z njimi »postavljajo spomenik« (uporabljena sta navedka iz pridobljenih iz komentarjev pravil). Le redki udeleženci javne razprave s pravopisom komunicirajo in razumejo, da je preverjanje sistema, ki narekuje pisne navade, neizogibna sestavina kodifikacijskega procesa in da je težnja po zmanjševanju pisnih izjem na področjih, ki so dogovorna, v interesu pišočih – predvsem generacij, ki se bodo knjižnega jezika še učile. Če standardizacijska komisija poskrbi, da so izjeme opisane v pravih tako, da so taka odstopanja zajeta kot enakovrstni razredi, so ta lažje zapomnljiva in na tak način se pravopisnih pravil hitreje naučimo. V tem je tudi smisel kodifikacije knjižnega jezika.

Literatura in viri

- DOBROVOLJC, Helena, 2016: *Kako pišemo sestavino selce v krajevnih imenih*. Jezikovna svetovalnica Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. <<https://svetovalnica.zrc-sazu.si/topic/1290/kako-pišemo-sestavino-selce-v-krajevnih-imenih>>
- DOBROVOLJC, Helena, 2020: Težavnost pravopisnih reform v dobi jezikovne ustaljenosti. Helena Dobrovoljc, Manca Černivec in Matjaž Geršič (ur.): *Živim v Bukovem Vrhu pod Bukovim vrhom*. Ljubljana: Založba ZRC. 23–34.
- FURLAN, Metka, 2020: Zakaj bi bilo smiselno spremeniti veljavno pravopisno pravilo o zapisovanju neprvih sestavin slovenskega lastnoimenskega besedja. Helena Dobrovoljc, Manca Černivec in Matjaž Geršič (ur.): *Živim v Bukovem Vrhu pod Bukovim vrhom*. Ljubljana: Založba ZRC. 35–42.
- FURLAN, Metka, GLOŽANČEV, Alenka, ŠIVIC DULAR, Alenka, 2000: *Pravopisno ustrezen zapis zemljepisnih in stvarnih lastnih imen v Registru zemljepisnih imen in Registru prostorskih enot*. Ljubljana: Geodetska uprava Republike Slovenije.
- GTS 2013 = *Geografski terminološki slovar*, 2013. <<https://doi.org/10.3986/978-961-254-470-6>>
- GERŠIČ, Matjaž, KLADNIK, Drago, PERKO, Drago, 2020: Geografski pogled na pisanje velike in male začetnice pri večbesednih zemljepisnih imenih. Helena Dobrovoljc, Manca Černivec in Matjaž Geršič (ur.): *Živim v Bukovem Vrhu pod Bukovim vrhom*. Ljubljana: Založba ZRC. 43–58.

- HOLOZAN, Peter, 2020: Pot v pekel je tlakovana z dobrimi nameni: razmislek o spremembi pravil o začetnicah pri zemljepisnih imenih. Helena Dobrovoljc, Manca Černivec in Matjaž Geršič (ur.): *Živim v Bukovem Vrhju pod Bukovim vrhom*. Ljubljana: Založba ZRC. 59–62.
- HP 2013 = *Hrvatski pravopis*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. <<https://pravopis.hr>> *Internetová jazyková příručka 2008–2021*. <<https://prirucka.ujc.cas.cz>>
- KOCJAN BARLE, Marta, 2020: Predlog za reformo zapisa zemljepisnih imen. Helena Dobrovoljc, Manca Černivec in Matjaž Geršič (ur.): *Živim v Bukovem Vrhju pod Bukovim vrhom*. Ljubljana: Založba ZRC. 63–74.
- Komentar k poglavju »Velika in mala začetnica«. *Spletišče Pravopisne komisije pri SAZU in ZRC SAZU*. Ljubljana. <<https://pravopisna-komisija.zrc-sazu.si/Pravopis80/Velikainmalazačetnica>>
- LENGAR VEROVNIK, Tina, 2020: Nekaj misli o reformi pisanja večbesednih zemljepisnih imen. Helena Dobrovoljc, Manca Černivec in Matjaž Geršič (ur.): *Živim v Bukovem Vrhju pod Bukovim vrhom*. Ljubljana: Založba ZRC. 75–78.
- MAJDIČ, Viktor, 1994: Pomenski izvor slovenskih krajevnih imen. *Geografski vestnik* 66. 99–123.
- OLIVOVÁ-NEZBEDOVÁ, Libuše 2003: Pomístní jména (anoikonyma) v Čechách. *Słowiańska onomastyka. Encyklopedia*. II. Warszawa, Kraków. 129–140.
- PERKO, Drago, GERŠIČ, Matjaž, 2021: *Sporna imena naselij v Sloveniji*. Ljubljana: Založba ZRC.
- SNOJ, Marko, 2020: Vse z veliko začetnico. Helena Dobrovoljc, Manca Černivec in Matjaž Geršič (ur.): *Živim v Bukovem Vrhju pod Bukovim vrhom*. Ljubljana: Založba ZRC. 79–82.
- SP 1899 = *Slovenski pravopis*. Sestavil Fran Levec. Dunaj: Cesarsko kraljeva zaloga šolskih knjig.
- SP 1920 = *Slovenski pravopis*. Sestavil Anton Breznik. Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna.
- SP 1935 = *Slovenski pravopis*. Anton Breznik, Fran Ramovš (ur.). Ljubljana: Znanstveno društvo.
- SP 1950 = *Slovenski pravopis*. Ljubljana SAZU (izd.). – Državna založba Slovenije (zal.).
- SP 1962 = *Slovenski pravopis*. Ljubljana: SAZU (izd.). – Državna založba Slovenije (zal.).
- SP 2001 = *Slovenski pravopis*. Ljubljana: SAZU, ZRC SAZU (izd.). – Založba ZRC (zal.).
- ŠTĚPÁN, Pavel, 2020: Psaní velkých písmen u toponym v češtině: polemický pohled. *Acta onomastica* LXI/2. 417–439.
- WEISS, Peter, 2020: Večbesedna zemljepisna imena: z veliko začetnico skoraj vse. Helena Dobrovoljc, Manca Černivec in Matjaž Geršič (ur.): *Živim v Bukovem Vrhju pod Bukovim vrhom*. Ljubljana: Založba ZRC. 83–90.

Od črke in pismenke do črkopisa in pisave

Marta Kocjan Barle

DOI: https://doi.org/10.3986/9789610506201_04

Uvod

Za *Pravopis 8.0* je treba temeljito prenoviti poglavje »Pisave za posamezne jezike« (eSP 2003, § 1071), pri čemer je nujno sodelovanje članov ožjega sestava Pravopisne komisije pri SAZU in ZRC SAZU ter strokovnjaka ali strokovnjakov za posamezni jezik. Za avtorje poglavij o tujih jezikih je bil pripravljen »Predlog za obravnavo pisav in prevzemanja za posamezne jezike« ter vzorčni jezik (španščina). Vsak tuji jezik naj bi vključeval naslednje tematske sklope: pisavo, izgovor (osnove in naglasno mesto), preglednico z zapisom, izgovorom in zgledi. Povsod, kjer je mogoče, naj bi bilo razloženo, kdaj podomačujemo besede in besedne zveze (občna poimenovanja in lastna imena) ter pregibanje. Pri nekaterih jezikih bi lahko omenili tudi specifično rabo ločil.

Ob pripravah in med delom se je pokazalo, da *Slovenski pravopis 2001* (dalje eSP 2003) pri poimenovanju za pisne posebnosti posameznih jezikov in prilagajanju tujih glasov ne zadošča povsem, čeprav je, kot ugotavlja Dobrovoljc (2004: 115), »SP 2001 prvi slovenski pravopis, v katerem je obravnavano tudi pisavoslovje«. Kljub temu da je bil v primerjavi s svojimi predhodniki izčrpnjši, imamo priložnost, da odpravimo opažene pomanjkljivosti, napake in nedoslednosti v predstavljenih pisavah za posamezne jezike ter dodamo manjkajoče jezike, za katere bomo našli primerne sestavljavce.

Namen tega članka je s pregledom črkopisa in pisav ter z njimi povezanih izrazov pretehtati dosedanjo prakso pri prikazu prevzemanja tujih besed in besednih zvez. To naj bi nam omogočilo tudi primernejšo predstavitev tujih jezikov predvsem v razmerju črka/črkje – glas/glasovi.

V članku je uporabljen naslednji zapisovalni sistem:

- ▷ črke in dvočrkja (razen v naslovih in citatih) so zapisani v lomljenih oklepajih, izjema je abeceda;
- ▷ črkovni sklopi so zapisani s črkami v lomljenih oklepajih in povezani z znamenjem plus (+);
- ▷ izvirni fonemi so zapisani v poševnicah po sistemu IPA;
- ▷ izgovor, ki se ravna po slovenskem jezikovnem sistemu, je zapisan v oglatih oklepajih in se ravna po pravilih iz eSP 2003 ter je delno usklajen z že predvidenimi, a še ne povsem dorečenimi novostmi v novem poglavju »Prevzete besede in besedne zveze« (*Pravopis 8.0*).

1 Črka in pismenka

Za splošni namen sta v SSKJ2 podani poenostavljeni razlagi za *črko* (»znak za glas«) in *pismenko* (»pisni znak, grafično znamenje«), ki sta predstavljeni tudi kot sinonima. Razumljivo je natančnejši Toporišič (1992: 18), saj *črko* razlaga kot »[p]isno znamenje za določen glas (zaznamuje pa lahko tudi več glasov)«, ¹ *pismenki* (n. d.: 180) pa pripisuje dva pomena: ima jo za »enoto kake pisave« in to enoto tudi poimenuje *črka* (v glasovno-črkovni pisavi), *zložnica* (v zlogovni pisavi) in *pojmovnica/ideogram* (v pojmovno-besedni pisavi), h kateri prišteva tudi številke in druge pisne simbole; njen drugi pomen je »[e]nota nečrkovne pisave«. Če sklenem: *črka* je pisni znak za enega ali več glasov v kakem jeziku, v slovenščini npr. ⟨e⟩ za [é], [ê], [è] in [ə]; *pismenka* je enota nečrkovne pisave. Izraz *črka* uporabljamo pri črkovnih pisavah, tudi nekaterih nelatiničnih, npr. cirilični. Za nečrkovne pisave (npr. kitajsko in japonsko), tj. tiste, ki svojih sporočil ne zapisuje s črkami, za pisni znak uporabljamo izraz *pismenka*.

1.1 Izrazje

V stroki in učnih procesih je splošno sprejeto, da izraza *samoglasnik* in *soglasnik* uporabljamo za glasovno vrednost črke ali črko za zaznamovanje glasu. »Črke so znamenja z dvema vlogama: z njimi zapisujemo glasove, ko pa so zapisane, nam pomenijo glasove. Za razmerje med črkami in glasovi ne velja pravilo Kolikor črk, toliko glasov oz. Kolikor glasov, toliko črk. Nekatere glasove namreč zapisujemo z različnimi črkami, nekatere črke pa zaznamujejo več glasov« (SP 2001, § 10). To je razvidno tudi iz poglavja »Glasovna vrednost črk« (eSP 2003, § 69).

Če želimo biti natančnejši, se moramo zateči k bolj opisnim poimenovanjem in razlikovati med *črko za samoglasnik* in *črko za soglasnik* (prim. eSP 2003, § 1236) ter izraza *samoglasnik* in *soglasnik* ohranjati za glasove. Da je tako razlikovanje koristno, je mogoče videti tudi v primeru črke ⟨r⟩, ki ji npr. pred samoglasnikom ustreza glas [r], v soglasniškem sklopu pa dva glasova – [ər].

2 Črkopis in pisava

Črkopis je v SSKJ2 predstavljen kot »sistem črk, črke kot celota«, *pisava* pa kot »sistem znakov za pisno sporazumevanje«. Za Toporišiča (1992: 18) je *črkopis* »tipična (abecedno urejena) množica črk za zapisovanje glasov (fonemov) danega jezika«. *Latinični črkopis* ali *latinica* ima 26 črk. Slovenski latinični črkopis jih ima 25 in se po Toporišiču imenuje *slovenica* (n. d.: 18). Toporišič podrobneje razlaga *pisavo* (n. d.: 180), saj črkam dodaja še druga pisna znamenja, npr. ločila, zapisovanje celih besed z npr. ideogrami (eSP 2003, § 1135), števkami in števili. Različna pisna znamenja od črk, števil, števk, znamenj za vrednosti, denarnih enot do znamenj v informacijsko-komunikacijskih tehnologijah so predstavljena v že objavljenem pravopisnem poglavju »Pisna znamenja« (Pravopis 8.0 {1/I}). V *Enciklopediji slovenskega jezika*

1 Odveč bi bilo omenjati, da je lahko tudi že kar beseda (npr. *a* kot medmet).

(Toporišič 1992: 281) je samostojno geslo *sloven(j)ica*, a tokrat predstavljeno kot pisava, kar je zaradi enakega števila naših črk v črkopisu in pisavi tudi razumljivo. SSKJ2 in eSP 2003 sta vsak po svoje razložila izraz *slovenica*: prvi kot črkopis, drugi kot pisavo. Pisava kakega jezika je lahko uporabljala različne črkopise, slovenska ves čas latiničnega (razen posameznih cirilčnih in grških črk v metelčici), pred črkopisno reformo v štiridesetih letih 19. stol. pa bohoričico, ki je bila zamenjana s prirejeno gajico.

2.1 Izrazje

Razliko med *črkopisom* in *pisavo* je prikazal Weiss (2017) v *Jezikovni svetovalnici*: *črkopis* je »sistem črk, ki se uporablja ali se je uporabljal v kakem jeziku, praviloma v okviru iste pisave, v slovenščini recimo latinice«; *pisava* je »sistem znakov za pisno sporazumevanje, npr. črkovna, kitajska, slikovna, klinopisna in hieroglifska pisava ali pisava za slepe (Braillova pisava)«.

3 Latinična pisava, latinični črkopis in abeceda

Latinična pisava je črkovna pisava. Temelji na naboru 23 črk – to je klasični *latinični črkopis* za zapisovanje latinskega jezika. Sčasoma so mu bile dodane črke ⟨j⟩, ⟨u⟩ in ⟨w⟩ in tako je nastal osnovni nabor s 26 črkami za samoglasnike in soglasnike, ki so abecedno razvrščeni takole: *a b c d e f g h i j k l m n o p q r s t u v w x y z* in *A B C D E F G H I J K L M N O P Q R S T U V W X Y Z*.¹

Latinična pisava je sistem vseh pisnih znakov za glasove oz. foneme, tudi tistih, tako ali drugače prirejenih (prim. 3.2), ki jih ni mogoče najti v abecedno urejenem osnovnem naboru, zato za posamezne jezike obstajajo različne latinične pisave in tudi različne abecede.

3.1 Izrazje

Sistem latinične pisave za nekatere jezike je zaradi črk za glasove oz. foneme (samoglasnike in soglasnike) pogosto imenovan *fonetična pisava*. Kot ugotavlja Pogačnik (2012: 74), izraz »ni najbolj posrečen«, a drugega ne predlaga.

Čeprav se izraz *fonetična pisava* uporablja za pisave mnogih jezikov, med njimi obstajajo velike razlike pri približevanju idealnemu razmerju *grafem*² – *fonem*³ oz. *črka*⁴ – *glas*⁵.

Natančneje se da latinične pisave opredeliti le opisno. Čeprav se naša pisava približuje idealnemu razmerju *grafem* – *fonem* (podobno velja, kot omenja Coulmas (1999: 11), za hrvaščino, španščino in finščino), jo Toporišič (1992: 180) opiše kot oblikoglasno (črke za soglasnike

1 Abecedno zaporedje *a b c d* se pogosto uporablja tudi pri npr. odstavčnih naštevalnih enotah, v katerih je odstavčna črka z ločevalnim znamenjem (tj. ⟨č⟩) izpuščena.

2 Po SP 2001 »razločevalna pisna enota«.

3 Po čl. 1135 v SP 2001 »glas (ali skupina glasov), ki v danem jeziku ločuje pomene besed ali morfemov«.

4 Po SSKJ2 »znak za glas«.

5 Po SSKJ2 »najmanjša akustična enota govornega jezika«.

načeloma izgovarjamo s soglasniki, zvočniki tudi pred nezvočniki), deloma zgodovinsko (*volk* nasproti [vouk]) in fonetično (*moštvo* nasproti morfemu *mož-*). Pogačnik (2012: 74) razlike med latiničnimi pisavami po Coulmasu (1999: 380) razvršča po globini zapisa (angl. *orthographic depth*); latinične pisave se delijo na take s plitkim zapisom (angl. *'shallow' orthographies*), v katerih je razmerje grafem – fonem precej dobro pokrito, in take z globokim zapisom (angl. *'deep' orthographies*), v katerem je veliko več fonemov, kot je zanje grafemov.

V novih pravopisnih pravilih bi se lahko za sistem zapisa slovenskega in tujih jezikov z latinično pisavo zadovoljili z izrazoma *fonetična pisava* in *razmerje črka – glas* ter *razmerje črka – črkje*.

3.2 Prilaganje latiničnega črkopisa in abecede nacionalnim pisavam

Narodi, ki svoj jezik pišejo v latinični pisavi, so si za zapisovanje lastnih fonemov (poleg samoglasnikov in soglasnikov tudi dvoglasnikov), za katere 26 črk iz osnovnega nabora ni zadoščalo, pomagali na različne načine: dopolnjevali so jih z diakritičnimi znamenji; sestavljali stalna zaporedja dveh, treh, štirih ali več črk (*črkja*) iz osnovnega nabora za en glas; združevali črki v eno (*združena črka/ligatura*, npr. ⟨æ Æ⟩, ⟨œ Œ⟩⁶); redko dodajali posebne črke, npr. ⟨ß⟩; podvajali črke, tako da so nastale t. i. *dvojne črke*, npr. ⟨bb⟩, ⟨ss⟩; črke so lahko dobivale status glasovno neuresničenih, t. i. *nemih črk*.

Tako se pisave za posamezne jezike tudi precej bolj razlikujejo kot abecede. Slovenski latinični črkopis (*slovenica*) se od osnovnega razlikuje v treh dodanih črkah z ločevalnim znamenjem kljukico/hačkom,⁷ tj. ⟨č⟩, ⟨š⟩ in ⟨ž⟩, ter izločenih ⟨q⟩, ⟨w⟩, ⟨x⟩, ⟨y⟩, ki jih upošteva le v abecednih seznamih, v katerih so prevzete besede in besedne zveze (Pravopis 8.0 {3/I}). Podobno je v italijanski abecedi, v kateri ni črk ⟨j⟩, ⟨k⟩, ⟨w⟩, ⟨x⟩ in ⟨y⟩, saj jih v italijanščini uporabljajo le za zapis prevzetih besed. Ponekod so v abecedo uvrščena dvočrkja (prim 3.5), posebne črke, črke z ločevalnimi znamenji, združena črka, v islandsko, dansko in norveško ter švedsko abecedo nekatere, npr. ⟨þ Þ⟩, ⟨ø Ø⟩, ⟨å Å⟩, ⟨ä Ä⟩ in ⟨ö Ö⟩, ⟨æ Æ⟩, celo na konec abecede.

V *Pravopisu 8.0* je v poglavju »Pisna znamenja« (verzija za javno razpravo) člen 3 z dvema točkama, v katerih je pojasnjeno, kako v abecednih seznamih razvrščamo »črke z diakritičnimi znamenji (npr. å ä ü ø ç ñ š)« in pogosteje rabljene druge črke: »črke ć đ q w x in y, stojijo v abecedi takole: q za p, črke w x in y v navedenem zaporedju med v in z; ć stoji za č in đ stoji za d«. ⁸

6 Lahko imata tudi različici v dvočrkjih ⟨ae⟩ in ⟨oe⟩, v francoščini je lahko tudi sestavina dvočrkja ⟨œu⟩ z različico v tričrkju ⟨œu⟩.

7 Za to ločevalno znamenje se sicer uporablja izraz strešica, ki ga uporabljamo tudi za naglasno znamenje nad ⟨e⟩ in ⟨o⟩.

8 Člen {2/I} bo nujno dopolniti tudi z velikimi črkami.

3.2.1 Diakritična znamenja

Diakritično znamenje (*diakritik*), v SSKJ2 imenovano tudi *diakritični znak* (geslo *znak*), je grafično znamenje. V slovenskem jezikoslovju se uporabljata dva izraza (Toporišič 1992: 24), in sicer *naglasno znamenje* (tako tudi v SSKJ2) in *ločevalno znamenje* s sinonimom *diakritično znamenje* (v eSP 2003).

Naglasno znamenje je pri jakostnem naglaševanju znamenje za naglasno mesto ter za kolikost (na vseh samoglasnikih, razen širokih *e* in *o*) in kakovost samoglasnika (na *e* in *o*), v slovarjih pa je zapisano tudi na zvočnikih, predvsem na *r* (t. i. zlogotvorni *r*). V ta namen uporabljamo tri naglasna znamenja – *ostrivec*, *krativec* in *strešico* –, s katerimi označujemo mesto naglasa in kakovost oz. kolikost samoglasnikov (na ⟨*r*⟩ naglašeni nezapisani polglasnik pred *r*), za označevanje tonemskosti pa tudi druga.

3.2.2 Črke z ločevalnimi znamenji in posebne črke

Ločevalno znamenje je napisano nad črko, npr. ⟨è⟩, pod črko, npr. ⟨ş⟩, ali na njej, npr. ⟨đ⟩, ⟨ł⟩. Je sestavina črk predvsem v tujih latiničnih pisavah in ima glede na osnovne črke iz osnovnega nabora razlikovalno vlogo, saj črki spremeni glasovno vrednost. Z njimi je večinoma označena črka za določen fonem, npr. v nemški pisavi ⟨ä⟩ za /e:/, v madžarski ⟨ő⟩ za /ø:/ in ⟨ö⟩ za /ø/, v španski ⟨ñ⟩ za /ɲ/. V jezikih, ki imajo stalno naglasno mesto ali kaka druga pravila o naglaševanju, se z njimi označuje tudi mesto naglasa, ki se razlikuje od pričakovanega. Kljub temu jih imamo za ločevalna znamenja, saj so v tej vlogi obvezna sestavina črk, npr. *ostrivec* v španščini (*Mérida* [mêrida], **Merida* bi bila [merída]), *krativec* v italijanščini na dvo- in večzložnih besedah za končniški naglas (*Cefalù* [čefalù], **Cefalu* bi bil [čefálu]). Redkejši so jeziki, taka je predvsem angleščina, v katerih imajo ločevalna znamenja le za zapisovanje prevzetih besed ali po osebni izbiri, npr. v angleščini priimek *Brontë*. Med najpogostejše sodijo diakritična znamenja, ki so ločevalna in naglasna znamenja, tj. *ostrivec*, *krativec* in *strešica*, sledijo jim sedij, vijuga, dve vzporedni piki, haček ('kljukica') (Coulmas 1999: 126).

Od ločevalnih znamenj imamo v slovenščini, kot rečeno, le kljukico/haček na ⟨*c*⟩, ⟨*s*⟩ in ⟨*z*⟩, tj. ⟨č⟩, ⟨š⟩ in ⟨ž⟩. Jelaska in Musulin (2011: 213) ugotavljata, da je mogoče take črke imeti bodisi za enočrkja z ločevalnim znamenjem ali posebne črke, in ob hrvaških ⟨*ć*⟩ in ⟨*č*⟩ navajata tudi španski ⟨*ñ*⟩. Nekatera ločevalna znamenja uporabljamo tudi za zapisovanje izgovora. Pod črkami se v slovenščini uporabljata npr. *polkrožec* pod *u* ⟨*u*⟩ za dvoglasniški *u*⁹ ali *strešica* pod *e* ⟨*e*⟩ in *o* ⟨*o*⟩ za srednjost, za neglasovno (ničto) končnico pa se uporablja prečrtana mala ničla ⟨*ø*⟩ (eSP 2003, § 1135).

Čeprav je pika tudi ločevalno znamenje (npr. ⟨è È⟩ v litovščini), to za ⟨*i*⟩ in ⟨*j*⟩ v osnovnem naboru ne velja, saj ju kot veliki črki pišemo brez pike, tj. ⟨*I*⟩ in ⟨*J*⟩. Pika je ločevalno znamenje v turški latinici: ⟨*ı İ*⟩ nasproti ⟨*i I*⟩.¹⁰

9 Člani Pravopisne komisije razmišljamo tudi o poenostavljenem zapisu z ⟨*w*⟩.

10 Strešico ima tudi esperantski ⟨*j*⟩ za [ʒ].

3.2.2.1 Izrazje

Izraz *diakritično znamenje* naj bi bil nadpomenka za *ločevalno znamenje* in *naglasno znamenje*, med njima pa bi morali ločevati in izraza *diakritično znamenje* ne imeti za sinonim izrazu *ločevalno znamenje*.

Za nekatera ločevalna znamenja so se ob mednarodnih izrazih, ki se uporabljajo redkeje, uveljavili slovenski *ostrivec* za *akut* (npr. na ⟨ó, é, í, ú⟩), *krativec* za *brevis* in *gravis* (npr. na ⟨è⟩), *vijuga* za *tildo*¹¹ (npr. na ⟨ñ, õ⟩), *sedij* (npr. na ⟨ç, ț, ș⟩), *črtica* za *makron* (npr. na ⟨ī⟩); druga, npr. *pika* (npr. na ⟨é, ž⟩), *krožec* (npr. na ⟨â, û⟩), *polkrožec* (npr. na ⟨ü, ĝ⟩), mednarodnih sinonimov nimajo. Če mimo izraza *strešica* za dva različna pojava (enkrat ločevalno znamenje, drugič naglasno znamenje) zaradi dolge rabe ne moremo, bi morali vsaj pri predstavljanju črk iz tujih jezikov ločevati med *strešico* na npr. ⟨š, ě, ř⟩ in *obrnjeno strešico* na npr. ⟨ê, î⟩, sicer med ⟨ë⟩ in ⟨è⟩ ne bomo mogli ločevati.

V stroki imamo torej enak izraz *strešica* za dve različni diakritični znamenji, npr. na ⟨ë⟩ za označevanje dolgega in širokega *e* in npr. na ⟨c⟩, tj. ⟨č⟩, kar seveda ni dobro. Toporišiču (1992: 314) je strešica ⟨˘⟩ ločevalno znamenje »nad *e* in *o*«, znamenja ⟨˘˘⟩ ni in šumevci niso omenjeni. V slovarskem delu eSP 2003 je pri geslu *kljukica* tudi zgled za strokovni izraz (»jezikosl. kljukica na č«),¹² a je v rabi redek, ravno tako kot *kljuka*. Ta je omenjena med ločevalnimi znamenji v »Slovarčku jezikoslovnih izrazov« (eSP 2003, § 1135), zgled zanjo pa je »ê (široki dolgi naglašeni *e*)«, torej s strešico. Po drugi strani je pri »Francoski pisavi« (eSP 2003, § 1090) *kljukica* sinonim za izraz *sedij* za ločevalno znamenje pod *c* ⟨ç⟩, prevzeto iz francoščine (iz portugalsščine, ki ga tudi ima, poslovenjeno *sedilja*); v drugih jezikih je lahko še pod drugimi črkami, tudi obrnjena v desno, npr. poljski in litovski ⟨ę⟩, in bi jo lahko poimenovali drugače, npr. *repek* (ali *repček*).

Razmisliti bi bilo treba o tem, da bi z že obstoječimi izrazi označili nove pomene, npr. *dvojni ostrivec* (Toporišič 1992: 34) v primeru madžarskega *o* ⟨ő Ö⟩; *opuščaj* (za *apostrof*) ob slovaškem ⟨ḷ⟩ (prim. eSP 2003, § 22), ali bi sprejeli nove predloge, ki jih predlaga član pravopisne komisije Peter Weiss, in sicer *preglasna ostrivca* nad npr. ⟨ó⟩, tudi *preglasni piki* nad npr. nemškimi *u* ⟨ü Ü⟩ za (dve) *vzporedni piki/trema*¹³ (eSP 2003, § 1090), vendar bi ju težko posplošili, saj nimata v vseh jezikih enake (preglasne) vloge. V francoščini npr. opozarjata na izgovor drugačnega glasu od pričakovanega (*Citroën* [sitroén], ne [sitroán]).

3.2.3 Črke z ločevalnimi in naglasnimi znamenji v slovarskem delu eSP 2003

V slovarskem delu eSP 2003 so bile pisno nepodomačene prevzete lastnoimenske iztočnice onaglašene z ostrivcem ali strešico, to pa sta, poleg krativca, bodisi ločevalni bodisi naglasni

11 Kot grafično znamenje je vijuga rabljena tudi samostojno v slovarjih.

12 V eSP 2003 (§ 1090) je tako poimenovan *sedij*.

13 Fr. *tréma* [tremá].

znamenji. Zapis se je poleg tega razlikoval od tistih v preglednicah za posamezne pisave, saj je bil v njih izgovor izpisan v oglatem oklepaju in se je brez pretiranega napreznja dalo vedeti, da je znamenje na črki kakega imena ločevalno in ne naglasno znamenje. V slovarskem delu je način zapisovanja od uporabnika zahteval, da iz delno zapisanega izgovora v oglatem oklepaju ugotovi, kdaj je znamenje na črki tudi ločevalno. Če se je sistem zdel še zdržen pri lažjih zgledih, bi v kakem zapletenejšem utegnil puščati dvome, saj bi zapis naglasnega in ločevalnega znamenja ne povedal nič o naglasnem mestu (npr. fr. *Gérôme*), opuščanje naglasnega znamenja (npr. *Gérome*), kot je v takih primerih rešeno v eSP 2003, pa ni skladen z zapisom drugih imen, ki naglasno znamenje imajo (npr. v eSP 2003 *Bréscia* -e [eša]); vprašanje je tudi, kako si razlagati npr. ostrivec na ⟨e⟩ ali ⟨o⟩ v španskih imenih – kot naglasno ali ločevalno znamenje: *Ciudad de México* [sjudad de mehiko], *León* [león].¹⁴

3.3 Črkje in črkovje, dvočrkje ter črkovni in glasovni sklop pri prevzemanju

Zaradi prevzemanja imen iz tujih latiničnih pisav je nujno pregledati izraze, ki jih že imamo v pravopisu, in presoditi, ali so ustrezni in ali nam mogoče kateri manjkajo.

V slovarskem delu eSP 2003 je *črkje* ponazorjeno le z zgledom »črkje sh za glas ž«. Za Toporišiča je *črkje* (1992: 18) »[s]talna zveza dveh ali več črk za en glas, npr. *ch, sh, sch, tsch, ue, eu, ll* za glasove š ali č, š ali ž, š, č, ü, ö, mehki *l* ipd.« V eSP 2003 (§ 221) je poleg črk omenjeno »črkovje sodobnih pisnih sistemov posameznih jezikov«, v čl. 1135 je geslo *črkovje* razloženo kot »skupno ime za več črk«. *Dvočrkje* je v eSP 2003 omenjeno na več mestih in v čl. 1135 razloženo kot »črki, ki zaznamujeta en glas, npr. *zh* za č v bohoričici ali *oe* v nemščini (*Goethe*) za ö«.

Izraz *črkovni sklop* je sicer že uporabljen v eSP 2003 in razložen kot »kakršna koli zveza črk« (§ 1135), to pa so lahko (*več*)*črkja* in (*več*)*črkovja*. Med drugim ga je mogoče najti v členih 607 in 980. Vendar lahko iz zgledov za deljenje besed (§ 607) razberemo, da gre za *dvočrkja*, npr. ⟨dž⟩ v *Ma-džar*, ⟨oo⟩ v *Coo-per*, ⟨oe⟩ v *Goe-the*, in *tričrkje*, npr. ⟨sch⟩ v *Au-schwitz* in *Fi-scher*, iz zgledov za tvorbo pridevnikov (§ 980) pa, da je izraz *črkovni sklop* rabljen za *dvočrkji* (⟨ll⟩, npr. *Sevilla*, ⟨gn⟩, npr. *Bologna*) in *tričrkje* (⟨gli⟩, npr. *Ventimiglia*). V čl. 1135 je *soglasniški sklop* »zveza več soglasnikov v isti besedi ali na stiku besed«. *Glasovni sklop* je omenjen le enkrat (§ 600).

3.3.1 Izrazje

Pri pisanju prispevka za *Pravopisna stikanja* sem zaznala težave z izrazi in njihovo pravilno rabo, a sem žal zagrešila napako in izraza tipa *dvočrkje* in *dvočrkovje* obrnila: *dvočrkovje* sem razložila kot »dve črki za en glas«, *dvočrkje* pa kot »dve črki za dva glasova« (Kocjan Barle 2012: 86). V isti publikaciji je v drugem članku tudi uporabljen izraz *črkovje* (Pogačnik 2012: 74: »isti glas zapisuje več črk ali črkovij«).

14 O ločevalnem znamenju v španščini gl. 3.2.2.

Že uporabljeni izrazi nam bodo pri pisanju pravil za prevzemanje iz tujih jezikov in besedil, ki spremljajo posamezne jezike, nedvomno koristili. Preobilje sinonimov za enako jezikovno pojavnost gotovo ni koristno, natančna in dovolj razlikovalna poimenovanja pa zagotovo so. To še posebej velja za strokovne članke, pomembna pa so tudi v pravopisnih pravilih, saj zmanjšujejo možnost neustrezne interpretacije pravil.

Izraz *črkje* je ustrezen takrat, kadar nas ne zanima število črk za enega ali več glasov. Njegov sinonim je *veččrkje*. Tudi to je stalno zaporedje dveh ali več črk, ki se uporablja za zapisovanje enega glasu v kakem jeziku. Pri natančnejšem opisovanju v strokovnih prispevkih bi lahko imel protipomenko *enočrkje*. V strokovnem pisanju je izraz *veččrkje* natančnejši od *črkja*, kadar skušamo predstaviti njegove podpomenke: *dvočrkje*, *tričrkje*, *štiričrkje*, *petčrkje*. Najpogostejša so *dvočrkja* in *tričrkja*, redkejša *štiričrkja*, pravi izjemi pa naj bi bili *šest-* in *sedemčrkje*, četudi sta sestavljeni iz dveh dvočrkij. Jelaska in Musulin (2011: 234) ju z zgledoma vred povzemata po Wikipediji, veljata pa za zapis prevzetih besed v nemščini, npr. ⟨schsch⟩ v *Eschscholz* za 'kalifornijski (zlati) mak' (*Eschscholzia californica*) in ⟨schtsch⟩ v *Borschtsch* za 'boršč'. V Dudnu je zapis in izgovor takle: *Eschscholtz* /'ɛʃɔltʃ/ – dva [š] zlita v enega –, za *Borschtsch* pa /bɔʁʃtʃ/, to pomeni dva glasova, torej v drugem zgledu nima smisla govoriti o sedemčrkju, vprašljivo pa je tudi šestčrkje (prim. ⟨c+q+u⟩ v 3.4).

*Črkovni sklop*¹⁵ bi lahko razložili kot zvezo črk, ki ustrezajo toliko glasovom, kolikor je črk zanje, tj. *glasovnemu sklopu*, ki pomeni zvezo glasov.

Tudi izraz »dvojni soglasniki« (eSP 2003, § 607) bi bilo dobro nadomestiti z izrazom *podvojeni črki za soglasnike* in dodati tudi *podvojeni črki za samoglasnike*, da bi jih razlikovali od dvočrkij, sestavljenih iz enakih črk ⟨ll⟩ (za npr. mehki /l/⟨l/ oz. [lʰ], ki ga v poslovenjenem izgovoru zapisujemo [lj]; prim. 3.5), ⟨aa⟩ (za npr. /a:/).

V pravopisnih pravilih bi za prikaz prevzemanja besed in besednih zvez iz tujih jezikov zadovali izrazi *črkje*, *dvočrkje*, *tričrkje* (pri kakem jeziku še *štiričrkje* in *petčrkje*), *črkovni sklop* (po potrebi bi ga lahko nadomestili z izrazom *pisni sklop*), *glasovni sklop*, *podvojeni črki za soglasnike*, *podvojeni črki za samoglasnike*. Izraze bi po potrebi spremljala še pridevnika *samoglasniški* in *soglasniški*, npr. *samoglasniško dvočrkje* ⟨eo⟩, *soglasniško dvočrkje* ⟨sh⟩, *samoglasniški črkovni sklop* ⟨i+e⟩.

3.3.2 Dvočrkje v slovenščini

V *Pravopisu 8.0* v poglavju »Pisna znamenja« (I/{5}) ostaja skoraj enako, kot je to v eSP 2003 (§ 8), namreč da »[d]vočrkje imenujemo džè ali džé« (izpuščena je le beseda »trdi«). Iz naslova bi sklepali, da je ⟨dž⟩ črka, iz abecede pa je razvidno, da kot »črka« nima posebnega mesta v nizu.

Fonem /dʒ/ je v slovenščino prišel s prevzetimi besedami in je v podomačeno zapisanih besedah pisan z dvočrkjem ⟨dž⟩, npr. *džamija*, *džem*, *hodža*, *menedžer*, *Madžarska*, *Medžimurje*, in

15 Sinonimov *črkovje* in *veččrkovje* zaradi blizuzvočnosti s *črkjem* in *veččrkjem* ne bi kazalo uporabljati.

tvorjenkah iz njih, npr. *madžarščina*, *menedžerski*. Zlitnik [dž], pisan kot zaporedje dveh črk (soglasniško zaporedje),¹⁶ najdemo v maloštevilnih slovenskih tvorjenkah, npr. *odžagati*, *podžupan*, in v zvezi predložne naslonke in naglašene besede, npr. *nad železnico* [nadželéznico]. Razlika med njima je v tem, da je prevzeti glas del zloga (npr. *Ma-džar-ska*), drugi pa ne (npr. *od-ža-ga-ti*).

Toporišič (1992: 281) omenja ⟨lj⟩ in ⟨nj⟩ kot dvočrkji za »mehki l in n«, eSP 2003 pa ju ne, čeprav je v čl. 1068 za ⟨l⟩ in ⟨n⟩ v položaju pred ⟨j⟩ »na koncu besede ali pred soglasnikom« rečeno, da gre za »podaljšani ali mehčani l« oz. »malo podaljšani ali omehčani n,« vendar takšen izgovor ni obvezen. V čl. 664 piše: »Zvočnika l in n pišemo z l in n; z lj in nj ju pišemo, kadar sta malo podaljšana ali zmehčana, tj. na koncu besede ali pred soglasnikom; v tem primeru jima pred samoglasnikom ustrezata glasovna sklopa lj in nj.«¹⁷ V čl. 1135 je geslo *sklop lj/nj*,¹⁸ izraz je razložen kot »črkovni sklop zvočnikov l ali n + j; pred samoglasnikom označuje oba glasova, drugače le prvega (ki pa je lahko tudi malo omehčan in podaljšan)«.

3.4 Razlikovanje med črkji, črkovnimi sklopi in podvojenimi črkami

Po grafični podobi sami bi zaporedje dveh enakih črk oz. črkovni sklop vedno imenovali *podvojeni črki*. Vendar med jeziki obstajajo razlike, saj podvojeni črki ustrezata fonemu, npr. v španščini ⟨ll⟩ /l/, v angleščini ⟨ee⟩ /i:/ ali /ɪ/ ali /i/ in ⟨oo⟩ /u:/, /ʊ/, /o:/, /ʌ/, v finščini ⟨aa⟩ /a:/. Take podvojene črke za en glas so *dvočrkja*. Po drugi strani podvojeni ⟨l+l⟩ v italijanščini pomeni podaljšani glas, podvojeni ⟨a+a⟩ v španščini glasovni sklop, torej sta to črkovna sklopa. Torej nas *sámo* zaporedje enakih črk, ki so v nekaterih jezikih lahko črke (npr. fin. *Vaasa* [vása]), v drugih le črkovni sklop (npr. špan. *Saavedra* [saavédra]), ne sme zavesti.

V eSP 2003 se v preglednicah za tuje jezike na treh mestih pojavi izraz *dvočrkje*, ki ni skladen z razlago v čl. 1135, npr. *u* naj bi bil v dvočrkju *qu* (torej [kv]), to pa sta dva glasova in kvečjemu dvočrkovje (§ 1008 (Italijanščina)). Tako je še v členu 1097 (»Nemška pisava«), v katerem sta tako poimenovana *st* in *sp* za dva glasova [št], [šp], torej spet črkovni sklop (dvočrkovje).

Včasih je težko določiti, kaj je veččrkje, kaj zapis dveh ali več črk, od katerih je ena nema. Tak primer je npr. ⟨e+a+u+x⟩ v francoščini, ki je sestavljen iz tričrkja ⟨eau⟩ in govorno neizražene priponskega obrazila ⟨-x⟩ za množino, tj. nemega ⟨-x⟩. Jelaska in Musulin (2011: 215) ga imata za štiričrkje, enako je na seznamu štiričrkij v Wikipediji,¹⁹ npr. *Bordeaux* [bordó]. Vendar se nema črka ⟨x⟩, ki v občnih besedah označuje množino (npr. *beau* ed. nasproti *beaux* mn.), pojavlja tudi v kombinaciji z dvočrkjem ⟨oi⟩, npr. v *Delacroix* [dɛlakʁuá], a ga ni mogoče najti na seznamih tričrkij. Pomanjkljivosti pri predstavitvi dvočrkij in različnih veččrkij je na

16 Zapis (dž) bi imeli za dvočrkje in črkovni sklop.

17 Tudi ⟨lj⟩ in ⟨nj⟩ bi, razen v položaju pred samoglasnikom, v katerem sta črkovni in glasovni sklop (dvočrkovje), imeli za dvočrkji.

18 S tema črkovnima sklopoma v poslovenjenem izgovoru zapisujemo tuja fonema /l/ in /ɲ/.

19 Dostopno na: https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_Latin-script_tetragraphs#French.

Wikipediji kar nekaj, mdr. dvočrkja ⟨ei⟩ za francoščino ni, je le ⟨ei⟩.²⁰ V preglednici za francoščino je lažje predstaviti ⟨eau⟩, ⟨ei⟩/⟨ei⟩ in ⟨oi⟩, nato pa pri črki ⟨x⟩ predstaviti njen izgovor kot [ks], [gz] in kot nemo črko [-]. Če bi ravnali drugače, potem bi morali npr. imeti tudi izglasni -(et) za dvočrkje za izgovor [é] (*Monet* [moné], *Poiret* [pɥaré]). Torej neme črke v takem izglasju ni dobro obravnavati kot sestavino veččrkja.

Ravno tako ni mogoče črkovnega sklopa v francoščini ⟨c+q+u⟩ imeti za tričrkje ⟨cqu⟩, čeprav je govorno realiziran kot [k], npr. *Tocqueville* [tokvíl], ampak imamo v tem primeru zaporedje ⟨c⟩ za [k] in dvočrkje ⟨qu⟩ za [k], ki se zlijeta v en glas. (Prim. šestčrkje v 3.3.1.) Po drugi strani bi francoska dvo- in tričrkja za nosnike, npr. ⟨in⟩, ⟨un⟩, ⟨aim⟩, zaradi načel o prevzemanju, po katerih jih razvezujemo v samoglasnik in [n] oz. [m] (torej dva glasova), neustrezno imeli za črkovni sklop.

Še več zadreg je pri angleških zaporedjih črk ⟨o+u+g+h⟩ in ⟨a+u+g+h⟩ ter ⟨e+i+g+h⟩ ipd., ki so govorno uresničena bodisi z enim glasom/fonemom (samoglasnikom ali dvoglasnikom) ali dvema glasovoma. Tudi ta zaporedja črk so sestavljena iz dvočrkij ⟨ou⟩, ⟨au⟩, ⟨ei⟩, ki se različno izgovarjajo, in nemega črkovnega sklopa ⟨gh⟩, ki se večinoma pojavlja v izglasju, redkeje sredi besede (npr. *Voight* [vójt]). Za dvočrkje ga imamo le, če je, kar je redko, izgovorjen z enim glasom, npr. [f] v *Goodenough* [gúdinaf], *Clough* [kláf] in [klúf]. Poleg tega je zaporedje ⟨g+h⟩ lahko zaporedje ⟨g⟩ in neme črke ⟨h⟩ (*ghost*, *Birmingham*). Nasprotno je npr. ⟨o+u+g+h⟩ na Wikipediji²¹ predstavljen kot štiričrkje z naslednjimi fonemi: /ou/, /u:/, /ɔ:/ in /au/, vendar tudi /ʌf/ in /ɒf/ z različicama /au/ in /ou/; podobno zaporedje črk ⟨a+u+g+h⟩ se izgovarja /ɔ:/, /ɒ/ ter /æf/, /ɑ:f/. Če upoštevamo definicijo veččrkij (zapis enega glasu), potem o štiričrkju ne moremo govoriti, če izgovarjamo dva glasova, npr. /ʌf/ in /ɒf/. Torej je štiričrkje prekrivno z zaporedjem črk in je črkovni sklop (štiričrkovje).

3.5 Dvočrkje v abecedi

Jelaska in Musulin (2011: 215) opozarjata, da je veččrkje zaporedje ločenih črk, ne pa enovita črka, zato tudi nima posebnega mesta v abecednem naboru. Drugače je bilo npr. s španskima ⟨ch⟩ in ⟨ll⟩, ki sta se kot posebni »črki« za fonema /tʃ/ in /ʎ/ vse do španske pravopisne reforme leta 1994, izdaje španskega pravopisa leta 1999, predvsem pa izdaje novega pravopisa leta 2010 (Jelaska in Musulin 2011: 220–221) uvrščali v abecedo med ⟨c⟩ in ⟨d⟩, ⟨ll⟩ pa med ⟨l⟩ in ⟨m⟩. Dvočrkje ⟨rr⟩ za fonem /r/ (nasproti /r/) v abecedi že prej ni imelo tega statusa. V novem pravopisu ga ohranja le ⟨n⟩ z vijugo ⟨ñ⟩. Zdaj se ⟨ch⟩ in ⟨ll⟩ kot dve zaporedni črki v abecednih seznamih uvrščata na ustrezna mesta v okviru črke ⟨c⟩ in ⟨l⟩, ⟨ñ⟩ pa ostaja v abecedi med ⟨n⟩ in ⟨o⟩. V hrvaški abecedi, v kateri je 30 črk, dvočrkja ⟨dž⟩, ⟨lj⟩ in ⟨nj⟩ ohranjajo posebno mesto (⟨dž⟩ med ⟨d⟩ in ⟨đ⟩, ⟨lj⟩ med ⟨l⟩ in ⟨m⟩ ter ⟨nj⟩ med ⟨n⟩ in ⟨o⟩) in se kot začetnice pišejo ⟨Dž⟩, ⟨Lj⟩ in ⟨Nj⟩ ter med samimi velikimi črkami ⟨DŽ⟩, ⟨LJ⟩ in ⟨NJ⟩. Hrvaška abeceda je iz osnovnega latiničnega nabora tako kot slovenska izločila ⟨q⟩, ⟨w⟩, ⟨x⟩ in ⟨y⟩, dodala pa poleg dvočrkij

20 Dostopno na: https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_Latin-script_digraphs.

21 Dostopno na: [https://en.wikipedia.org/wiki/Ough_\(orthography\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Ough_(orthography)).

še črke z ločevalnimi znamenji ⟨č⟩, ⟨š⟩ in ⟨ž⟩ ter ⟨ć⟩ in ⟨đ⟩ (Jelaska in Musulin 2011: 223–224). V češki in slovaški abecedi je ⟨ch⟩ z glasovno vrednostjo /h/ razvrščen za ⟨h⟩, ki je /fi/, v nizozemski se med ⟨y⟩ in ⟨z⟩ vriva ⟨IJ⟩ za /e̞i/, vendar samo, kadar je v vlogi velike začetnice, npr. *IJmuiden* [ejmêjdən], ipd.

4 Neme črke in črkovni sklopi

V eSP 2003 se neme črke omenjajo le v zvezi s prevzetimi besedami. Uporabljeni so izrazi *nemi samoglasnik*, *nemi soglasnik* in *nema črka*. V čl. 1135 je *nemi samoglasnik* »samoglasnik, ki se piše, pa ne izgovarja, npr. *e* v besedi *Lassalle*«, *nemi soglasnik* pa »soglasnik, ki se piše, pa ne izgovarja, npr. *t* ali *x* v imenih *Manet*, *Bordeau/x*,/ ali *st*, *h* v imenih *Prevost*, *Sarah*«. V čl. 772 so vendarle omenjene črke za glasove: »Pri samo pisnem krajšanju na koncu osnove izginja nemi samoglasnik, ki ne odloča o izgovoru pred njim stoječih črk za *č ž š dž* in *s* (pisanega s c)«. V eSP 2003 (§ 1090) je pri »Francoski pisavi« rečeno samo to, da je »[v]ečina končnih soglasnikov nemih«.

V eSP 2003 se na več mestih (mdr. v členih 818 in 982) omenja tudi *nemi e*, vendar ni posebej razložen. Razlago *nemega e* podaja Toporišič (1992: 132–133): »V prevzetih besedah črka, ki se ne izgovarja, npr. *Racine* [rasín]«, Ilc in Stopar (2012: 102) pa pravita, da je »končni *-e* glasovno neizražen«. Nema črka ⟨e⟩ npr. lahko varuje izgovor ⟨g⟩, da je [ž] ali [dž] in ne [g], lahko pa nakaže, kot je to v francoščini, da je pred njo stoječi soglasnik treba izgovoriti, npr. fr. *Comte* [kómt] nasproti *Monet* [moné] ter *Françoise* [fransuáz-] ž nasproti *François* [fransuál] m.²² Nemih črk je v različnih jezikih seveda veliko več, v angleščini npr. to velja za vse črke za samoglasnike in za večino črk za soglasnike, odvisno od črkovnih kombinacij. Nemi so lahko tudi črkovni sklopi. Tako je ⟨e⟩ lahko del nemega črkovnega sklopa, npr. izglasnega *-(e+s)* v francoščini, kar je prikazano tudi v čl. 982 (»Nemi *e* (*Verne*) ali nemi *e + nemi soglasnik* (*Arles*)«). Tudi soglasniški črkovni sklop je v francoščini lahko nemi ali se izgovarja, npr. ⟨p+s⟩ v *Deschamps* [dešám] nasproti *Lesseps* [leséps], ali je nemi, npr. ⟨r+s⟩ v *Angers* [anžé], ali pa je nemi le *-(s)*, npr. *Delors* [dólór].

4.1 Izrazje

Izraz *nema črka* se je uveljavil za črko brez glasovne (fonemske) vrednosti. Čeprav bi bil ustreznejši *neglasovna črka* ali *nefonemska črka* (Jelaska in Musulin 2011: 233), ga zaradi ustaljenosti verjetno nima smisla spreminjati. V slovenščini imamo npr. nemo črko ⟨j⟩, ki je variantno ne izgovarjamo v določenih položajih (§ 1069), npr. za ⟨l⟩ in ⟨n⟩ na koncu besede (*bolj* [bòlj] poleg [bòlj], *manj* [màn] poleg [mànj]) ali pred soglasnikom (*poljski* [pólski], vendar nismo vajeni, da bi jo kot nemo sploh omenjali ali imeli ⟨lj⟩ in ⟨nj⟩ za dvočrkji v določenih položajih). V eSP 2003 se ne omenja *nemi črkovni sklop*, a bi ga bilo treba uvesti.

22 Prim. prispevek v tej monografiji: *Prevzemanje lastnih imen in opuščanje ali ohranjanje neme črke -e*.

4.2 Razlikovanje med nemo črko v črkovnem sklopu in dvočrkjem

Za dvočrkje je eSP 2003 imel tudi črkovne sklope, v katerih je črka za soglasnik nema, npr. *ds* v *Knudsen* [knúsen] (§ 1102). Primerjave med jeziki kažejo, da tudi zaporedja črk ⟨t+h⟩ ni mogoče brezizjemno imeti za dvočrkje, čeprav jima ustreza en glas: v angleščini je ⟨th⟩ v resnici dvočrkje za /ð/, /θ/ ali /t/, v francoščini pa je ⟨h⟩ vedno samo nem, zato je ⟨t+h⟩ črkovni sklop z nemim ⟨h⟩ (npr. *Théophile* [teofil] nasproti *Taine* [tên]), podobno v italijanščini, v kateri v ⟨g+h⟩ varuje izgovor ⟨g⟩ pred ⟨e⟩ in ⟨i⟩ (npr. *Ghiberti* [gibêrti], nasproti *Gina* [džína]). Tako je *ds* tudi danski črkovni sklop ⟨d+s⟩, ne pa dvočrkje, v katerem je ⟨d⟩ nem; enako velja za ⟨d⟩ v črkovnih sklopih ⟨l+d⟩, ⟨n+d⟩, ⟨d+t⟩ (npr. *Ewald* [éval], *Svend* [svén]).

Toporišič poleg *nemega e* omenja tudi *nemi i* (1992: 133), »ko samo zaznamuje mehkost ali šumevsko vrednost črke, za katero stoji, npr. *Mickiewicz* [kj], *Siatkowski* [ša], *Luciano* [ča], *Comaneci* [č]«. V italijanščini in romunščini je črka ⟨i⟩ sestavina dvočrkja ⟨ci⟩²³ za [č] pred ⟨a⟩, ⟨o⟩ in ⟨u⟩, v romunščini v izgovoru izglasja z rahlo nakazanim *i*,²⁴ v poljščini je ⟨i+e⟩ črkovni sklop; ⟨si⟩ za [š] v poljščini je dvočrkje.

Na Wikipediji imajo tudi ⟨u⟩ za ⟨g⟩ v francoščini, katalonščini, španščini in portugalščini za nemi,²⁵ hkrati pa ga ravno za te jezike (dodajajo še angleščino) navajajo med dvočrkji za [g] v položaju pred ⟨i⟩, ⟨e⟩ in ⟨y⟩.²⁶

Kot kažejo pregledani viri, naj bi zvezo črk imeli za dvočrkje, kadar vedno ustreza enemu glasu (⟨ch⟩ za npr. [č], [š], [h]) ali kadar mu ustreza v določenem stalnem položaju, npr. v francoščini ⟨ge⟩ pred ⟨a⟩, ⟨o⟩, ⟨u⟩ za varovanje izgovora. Kako jih obravnavati v izglasju, ni jasno. Ali je -(g+e) v angleškem izglasju ali -(g+e(s)) v francoskem izglasju dvočrkje ali nemi ⟨e⟩ v položaju za soglasnikom v obeh jezikih le varuje izgovor ⟨g⟩ v angleščini kot [dž-] (*George* [džórdž-] in v francoščini kot [ž-] (*George(s)* [žórz-])?

5 Nelatinične pisave

Poleg *latiničnih pisav* in *grško-ciriličnih pisav*²⁷ obstaja še mnogo drugih, v katerih se za pisanje sporočil uporabljajo pismenke ali kaki drugi pisni znaki. Zanje je v eSP 2003 (§ 1236) uporabljen izraz *nelatinične pisave*. V čl. 1118 so omenjene »samostojne črkovne« pisave (npr.

23 Dvočrkje ⟨ci⟩ ima tudi različico s podvojenim ⟨c⟩, tj. ⟨cci⟩; to ni tričrkje, saj v italijanščini tako kot druge podvojene črke samo nakazuje podaljšani izgovor, v tem primeru [č] pred ⟨e⟩ in ⟨i⟩.

24 Zaradi pregibanja bi bilo pri prilagajanju izgovora romunskih imen *i* bolje vokalizirati, npr. *Comaneci* [komanéči], rod. *Comanecija* [komanéčija], or. s *Comanecijem* [komanéčijem], prid. *Comanecijev* [komanéčijev] (nasproti *Comanecia* [komanéča], s *Comaneciem* [s komanéčem], *Comaneciev* [komanéčev]). Prednost take rešitve se potrjuje tudi v zahtevnejšem zgledu *Galați* [galáci], rod. *Galațija* [galácija], or. z *Galațijem* [z galácijem] (nasproti *Galația* [galáca], *Galațiem* [z galácem]).

25 Dostopno na: https://en.wikipedia.org/wiki/Hard_and_soft_G#Letter_combinations.

26 Dostopno na: https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_Latin-script_digraphs.

27 Pravila o prečrkovanju so predstavljena pri posameznih jezikih v eSP 2003 in se mestoma tudi razlikujejo od mednarodnega prečrkovanja.

arabska in hebrejska), »zlogovne« (npr. japonska) in »hieroglifske« (npr. kitajska). V čl. 1127 je kitajska pisava imenovana *ideografska*, njen latinični prepis pa *pinjin*. V čl. 164 se omenja prečrkovanje iz nelatiničnih črkovnih pisav in črkovno zapisovanje iz ideogramov.

5.1 Ideografska pisava

Po eSP 2003 (§ 216) je veljalo, da nelatinične pisave »prečrkujemo v slovensko latinico, ideografske pa zapisujemo na podlagi ustrezne glasovne vrednosti pismenk (ideogramov)«. V čl. 1135 je *ideografska pisava* razložena kot pisava, »ki ima znamenja za pomene, npr. staroegipčanska, kitajska; pri nas so taka znamenja npr. + (plus), 3 (tri), = (je), npr. v zvezi $3 + 2 = 5$ «.

Toporišič od *ideografije* (1992: 58) usmerja na *pojmovno pisavo* (sin. *ideografska pisava*), tj. pisavo, »ki ima posebna znamenja za pomenske dele besed ali besede, npr. hieroglifska, kitajska«. V geslu *pisava* (n. d.: 180) omenja »besedne pojmovne ali ideografske [pisave] (npr. staroegipčanski hieroglifi, kitajske pismenke)«.

SSKJ2 pri pridevniku *ideografski* navaja zgled za *ideografsko pisavo* oz. *ideografijo*, to pa ima za arheološki strokovni izraz, razložen kot »pisava, sestavljena iz ideogramov, podobopis«; v eSP 2003 je dodana samo še sopomenka *podobopisje*. Za *podobopis* najdemo sinonima *ideografija* (SSKJ2) in *ideogram* (eSP 2003). Ta je v SSKJ2 razložen kot arheološki izraz za »grafično znamenje, ki navadno v obliki risbe ponazarja pojem kot celoto«, z zgledom »pisava, sestavljena iz ideogramov / kitajski ideogrami«.

V leksikonu *Knjiga* (Ilich 2007: 75) je v geslu *ideografska pisava* (tudi *ideografija*) pojasnjeno, da je to »[s]likovno-pojmovna pisava, nastala s poenostavljanjem in reduciranjem slik (piktogramov) v znake oz. simbole (ideograme) za posamezne besede in njihove pomenske dele«. Za največjo skupino ideografskih pisav ima »opisne pisave (klinopis, hieroglifi, kitajske pismenke)« – na geslo tudi usmerja, vendar tam (n. d.: 152) ni drugega kot usmeritev na *ideografsko pisavo*.

Coulmas (1999: 224) uporablja izraz *ideografija* (angl. *ideography*) za različne nečrkovne pisave. *Ideografsko pisavo* so strokovnjaki dolgo imeli za prehodno fazo v razvoju pisave med *piktografijo* ('slikovno pisavo') in *logografijo* ('pisavo'). Navaja zglede za ideografsko pisavo, kot so matematični in tipografski simboli (ideogrami): \equiv 'enako z', ∞ 'neskončno', \dagger 'umrl(a)'.

5.1.1 Izrazje

Že pregled različnih virov prikaže težave, povezane s kitajsko pisavo, ki naj bi bila ideografska, celo hieroglifska. Coulmas (1999: 225) opozarja, da so izraza *ideograf* ali *ideogram* razširili krščanski misijonarji, predstavljala pa naj bi pojem kot celoto, torej naj bi bila *ideografska pisava* slikovno-pojmovna (tudi Ilich 207: 75) in kot taka neustrezna za kitajsko pisavo. Kitajske pismenke so *logogrami*, en pisni znak se imenuje *pismenka* in »zapisuje eno besedo, ki je tipično realizirana kot en morfem, ki pa je zopet tipično realiziran kot en zlog«, torej je kitaj-

ska pisava »morfemsko-zlogovna« (Mlakar, Bekeš in Saje 2002: 36), temu izrazu pa pred izrazom *logografska pisava* daje prednost tudi Coulmas (1999: 80, 309), izraza *logogram* in *logograf* (‘pisno znamenje za besedo ali morfem’) ima za sinonima. V oddanem rokopisu poglavja za kitajščino za novi pravopis Mateja Petrovčič ponuja ustrezen izraz *logografska pisava*, v kateri »1 glif oz. vizualna enota predstavlja morfem, ki je včasih obenem tudi beseda«.

5.2 Prečrkovanje in prepis v pravopisu

Pozorni bomo morali biti na razlikovanje fonetičnih pisav, v katere sodijo črkovne in zlogovne pisave, tudi tiste, ki ne uporabljajo latiničnih črk in jih prečrkujemo, ter drugih pisav, ki jih prepisujemo po mednarodnih standardih (ISO), pri čemer uporabljamo osnovni latinični črkopis, ki so mu v nekaterih primerih dodane črke in črkja, ki jih v osnovnem naboru ni, se pa pojavljajo v latiničnih pisavah.

Idealno je, kot ugotavlja Coulmas (1999: 510), da se pri prečrkovanju oz. prepisovanju iz enega v drug pisni sistem uporablja tistega, ki je uporabnikom najbližje; v primeru slovenščine bi to pomenilo 25 črk slovenskega črkopisa, kar bi govorcem olajšalo glasovno uresničitev zapisanega. Take poskuse je prinesel tudi eSP 2003 in popis kitajskih zlogov s slovenskimi ustreznici (Kocjan Barle 2003: 197–199). Kot ugotavlja Pogačnik (2012: 74), tudi »pri nelatiničnih pisavah ločimo med pisavami s plitkim in globokim zapisom«. Že prečrkovanje pinjinskega zapisa za kitajščino (eSP 2003, § 1128), ki sodi med tiste z globokim zapisom, je pokazalo, da črke iz naše pisave ne zadostujejo za nekatere glasove, in tako so se v zapisih imen znašle črke ⟨ć⟩, ⟨ś⟩, ⟨ź⟩ in ⟨ü⟩, ki jih v zgoraj omenjenem zapisu ni.

Kitajske pismenke so prepisane v pinjin tako, da se približujejo pisnim sistemom zahodnoevropskih jezikov, predvsem angleščine. V njem je rabljen osnovni latinični črkopis brez ⟨v⟩ in z dodanim ⟨ü⟩ (26 črk), dodana so soglasniška dvočrkja ⟨ch⟩ za [č], ⟨sh⟩ za [š], ⟨zh⟩ za [dž],²⁸ ⟨a⟩ je [a], ⟨ü⟩ je [uí], ⟨e⟩, ⟨o⟩, ⟨u⟩ se izgovarjajo različno glede na položaj, delno tudi ⟨i⟩ (Petrovčič 2021: rokopis).

Izbira zapisa kitajskih imen v slovenščini po slovenskem jezikovnem sistemu ima dve težavi: črke ⟨a⟩ in ⟨e⟩ ter ⟨o⟩ in ⟨u⟩ imajo, tako kot v nam bližjih evropskih jezikih, lahko drugačne glasovne uresnitve; informacije se širijo in iščejo po spletu, kjer so kitajska imena vse pogosteje napisana v pinjinu. Pinjin prinaša druge težave: nekateri zlogi se v govorni uresnitvi oddaljujejo od zapisa, nepričakovan je tudi izgovor dvočrkja ⟨zh⟩ kot [dž]. Čeprav je Slovincem zaradi vse boljšega poznavanja angleščine izgovor črk in dvočrkij z drugačnimi razmerjem grafem – fonem, kot smo ga vajeni v slovenščini, vse manj tuj, se bodo govorci morali, če bo rokopis v Pravopisni komisiji potrjen, zateči po informacije k preglednici z več kot 400 zlogi.

28 Dvočrkje ⟨ng⟩ je v kitajščini glede na položaj govorno uresničeno tako kot v slovenščini: [ŋk] ali [ŋg]. Res pa v slovarju in tudi sicer v pravopisu to dogovorno zanemarjamo in pišemo [nk] in [ng].

Sklep

Pisno nepodomačena lastna imena se v besedilih in različnih govornih položajih pojavljajo ne samo v osnovni (imenovalniški) obliki, ampak tudi v različnih sklonih in tvorjenih oblikah. S to pravopisno-pravorečno-slovnično tematiko se srečujejo zahtevnejši uporabniki, ki bodo razumeli, da je izhodiščna oblika za pregibanje izgovor (ta je pomemben za javne govorce), temu pa se pridružujejo še pravopisna pravila, ki določajo, kako ravnati s pisno podobo osnovne oblike in nato z vsemi drugimi (pomembno za pisce).

Lastna imena iz tujih jezikov z latinično pisavo so večinoma pisno nepodomačena in tako sledimo načelu iz eSP 2003, ki je v čl. 216, navajal, da pri nepodomačenih prevzetih besedah »ohranjamo latinične pisave povsem nedotaknjene«. Tako tudi člani Pravopisne komisije podajamo krovno načelo, po katerem ohranjamo »izvirni zapis, slovenimo pa jih v izgovoru in oblikah ter besedotvorju in skladenjski rabi« (Pravopis 8.0, IV/{15}). Izvirni zapis osnovne (imenovalniške) oblike pomeni tudi ohranjanje vseh ločevalnih znamenj. V eSP 2003 predlaganih zamenjav za te črke (v členih 217–220) pri novi predstavitvi jezikov ne bo več. Načrtovan je njihov umik v posebno preglednico, ki naj bi rabila za pisno komuniciranje na pametnih telefonih, teletekstu, v nekaterih spletnih urejevalnikih ipd.

Sestavljavci predstavitev tujih jezikov naj bi v preglednice vključili vse tiste črke izvirnega jezika (z ločevalnimi znamenji in posebne črke) in črkja, ki se drugače izgovarjajo, kot se pišejo, neme črke in črkovne sklope, ki se pojavljajo v določenih položajih, pa bi predstavili glede na specifikko jezika bodisi v uvodnem delu bodisi v preglednici. V uvodnem tematskem sklopu »Pisava« naj bi omenili tudi, kaj v črkopisu predstavljenega jezika odstopa od osnovnega latiničnega nabora 26 črk. V preglednici o razmerju med zapisom in izgovorom po slovenskem fonetičnem sistemu bi povsod tam, kjer obstaja možnost podajanja pravila iz izvirnega jezika, to tudi omenili in z lastnoimenskimi zgledi s poslovenjenim izgovorom tudi ponazorili. Tako pripravljene preglednice bi bile v veliko pomoč sestavljavcem pravopisnega slovarja, ki bi moral v nasprotju s sedanjim vključevati precej več tujih imen.

S tem pregledom gotovo ni izčrpano vse tisto, s čimer se bomo člani Pravopisne komisije pri SAZU in ZRC SAZU še morali soočiti in odločati. Predstavljeno v prispevku naj bi rabilo za ustrezen in poenoten nabor izrazov, sestavljavcem preglednic za tuje jezike pa omogočilo širši pogled na zahtevno pravopisno problematiko, saj se bo marsikaj zanje posebnega in pomembnega moralo prilagajati podobnim pojavom v drugih jezikih.

Literatura in viri

- COULMAS, Florian, 1999: *Encyclopedia of Writing Systems*. Oxford: Blacwell.
- DOBROVOLJC, Helena, 2004: *Pravopisje na Slovenskem*. Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (izd.) – Založba ZRC (zal.).
- DUDEN 2015 = *Das Aussprachewörterbuch*, 6. zv. 7. izdaja. Berlin: Institut für Deutsche Sprache, Duden Verlag.
- Fran = <www.fran.si>

- ILICH, Iztok, 2007: *Knjiga*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- JELASKA, Zrinka, in MUSULIN, Maša, 2011: Slovo i slovopis španjolskoga i hrvatskoga jezika. *Lahor* 2/12. 211–239. <<https://hrcak.srce.hr/81946>>
- TOPORIŠIČ, Jože, 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- KOCJAN BARLE, Marta, 2003: Odgovor na prispevek J. Toporišiča Z združenimi močmi nad novi Slovenski pravopis. *Slavistična revija* 51/2. 193–199.
- KOCJAN BARLE, Marta, 2012: Končaj v tujih moških lastnih imenih iz evropskih jezikov, pisanih v latiničnih pisavah. Nataša Jakop in Helena Dobrovoljc (ur.): *Pravopisna stikanja*. Ljubljana: Založba ZRC. 85–100.
- MLAKAR, Barbara, BEKEŠ, Andrej, SAJE, Mitja, 2002: Predlog slovenske transkripcije kitajskega jezika. *Azijske in afriške študije* VI/2. Ljubljana: Oddelek za azijske in afriške študije (izd.), Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani (zal.). 35–43.
- PETROVČIČ, Mateja, 2021: Kitajščina. Rokopis.
- POGAČNIK, Aleš, 2012: Glasovno domačenje lastnih imen iz nelatiničnih pisav. Nataša Jakop in Helena Dobrovoljc (ur.): *Pravopisna stikanja*. Ljubljana: Založba ZRC. 73–83.
- Pravopis 8.0 = <www.fran.si>
- SSKJ2 = *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja, 2014. <www.fran.si>
- SP 2001 = *Slovenski pravopis*, 2001. Jože Toporišič idr. Ljubljana: SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (izd.) – Založba ZRC (zal.).
- eSP 2003 = *Slovenski pravopis* (Jože Toporišič idr.). Elektronska izdaja. Ljubljana: SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (izd.) – Založba ZRC (zal.).
- WEISS, Peter, 2017: *Pisava in črkopis*. Jezikovna svetovalnica Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. <<https://svetovalnica.zrc-sazu.si/>>

Ločila v poslovno-uradovanih besedilih

Tadeja Rozman, Monika Kalin Golob

DOI: https://doi.org/10.3986/9789610506201_05

Uvod¹

Ob vprašanih obveznih sestavin ter forme in strukture posameznih besedilnih vrst poslovno-uradovanih besedil so med vprašani na izobraževanjih za pisanje tovrstnih besedil prav tako pogosta pravopisna vprašanja. Po pogostosti izstopajo dvomi o zapisu z veliko in malo začetnico pri stvarnih lastnih imenih (*zakon – Zakon; fakulteta – Fakulteta*), ki jih po nepotrebnem zapletajo zelo ohlapna in nejasna pravila v aktualnem pravopisu (npr. SP 2001: § 83 in § 151; § 97, § 104, § 145), ter nepoznavanje pravilne rabe in stave ločil.

Obvezne sestavine in struktura uradovane dopisa so bile kot model predlagane leta 2003 (Kalin Golob) in večinsko upoštevane v enotni podobi dopisovanja v državni upravi (gl. priročnik *Celostna grafična podoba državne uprave*). Posamezna pravopisna vprašanja v predlogu modela se nanašajo predvsem na obvezne sestavine dopisa (npr. pisanje ločil v nagovoru in pozdravnem delu ter pri podpisniku, pisanje ločil pri naštevanju; velika in mala začetnica v obveznih sestavinah ter pri osebnih in svojilnih zaimkih ipd., Kalin Golob 2003: 27, 36, 37, 44, 57, 60, 61) in jih v veliki meri upošteva tudi spletni priročnik z vajami za pisanje dopisa v državni upravi Upravne akademije Ministrstva za javno upravo RS (gl. vir Jezik in oblika dopisa).

Šolske ali širše poljudne publikacije o poslovno-uradovnem pisanju (npr. Novak 2006; Radešček in Vovk 2009; Pavlin 2010; Androjna 2014; Vovk 2015; Potočar Papež 2015) se posvečajo besedilnim vrstam s stališča forme in vsebinskih prvin, ki so nujne za posamezen žanr, nekatere med njimi pa obravnavajo tudi jezikovna pravila in opozarjajo na njihovo upoštevanje pri pisanju poslovno-uradovanih besedil. Podobna navodila za pisanje najdemo tudi na različnih spletnih straneh, kot sta npr. bloga Jezikovni spletovalec MMC RTV SLO in Leemeta, odgovore na pravopisna vprašanja pri pisanju poslovno-uradovanih besedil pa tudi v Jezikovni svetovalnici Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU,² kar dodatno potrjuje, da imajo uporabniki težave s pravopisom pri ubeseditvah, značilnih za tovrstna

1 Prispivek je nastal v okviru programa P6-0215 (Slovenski jezik – bazične, kontrastivne in aplikativne raziskave, vodja Vojko Gorjanc, FF UL), ki ga financira ARRS.

2 Dodatno tudi v Dobrovoljc idr. 2020: 451–457 v poglavju »Stilistika dopisov«.

besedila, in da so podrobnejša navodila oziroma jezikovna napolnila v okviru različnih besedilnih vrst najbrž potrebna ter jih je smiselno vključiti tudi v jezikovne priročnike. Na to je bilo opozorjeno že v Kalin Golob (2015), ko je bila opravljena podrobnejša analiza nekaterih pravopisnih vprašanj na vzorcu poslovnih in uradovanih dopisov med letoma 1995–2002 in 2010–2014, obravnavala pa je veliko in malo začetnico ter vejico, piko in klicaj v nagovoru in zaključku dopisa. Pregled je pokazal, da so pravopisna pravila na mestih, ki bi lahko pomagala tvorcem poslovno-uradovanih besedil, »bodisi nedodelana, bodisi premislek o tem področju javnega sporočanja sploh ni vključen, ali pa so zgledi izrazito neaktualni, zavajajoči in nedosledni« (Kalin Golob 2015: 219). Nič nenavadnega torej ni, da uporabniki v različnih publikacijah o poslovno-uradovnem pisanju o določenih pravopisnih vprašanjih lahko najdejo neenotna napolnila³ in pravila, predstavljena z netipičnimi zgledi za poslovno-uradovno pisanje,⁴ kar pa je tudi posledica pomanjkanja empiričnih raziskav avtentičnega gradiva.⁵

Da bi vsaj deloma zapolnili to raziskovalno vrzel in dobili natančnejši vpogled v rabo ločil, smo za namene tega prispevka opravili pravopisno analizo poslovno-uradovanih besedil, ki so jih študenti in študentke Fakultete za upravo Univerze v Ljubljani zbirali za svoje seminarско delo pri predmetu Jezik in stil poslovno-uradovanih besedil v študijskih letih 2014/15 do 2016/17, dodano pa je bilo tudi novejše gradivo iz osebnega arhiva in spletnih virov. Tako je nastal vzorec 336 besedil, ki je vključeval raznovrstne žanre: različne uradovne (165) in poslovne dopise (84), uradna vabila (tako na prireditve kot sestanke in k sodelovanju v uradnih postopkih), poslana v obliki dopisov (38), zapisnike (26) in odločbe (23).

Osredotočili smo se na ločila ne glede na posamezno besedilno vrsto, saj so se posamezni odkloni od pravopisne norme pojavljali ne glede na žanr. V prispevku tako prikazujemo tipična šibka mesta v zvezi z rabo ločil v poslovno-uradovanih besedilih, ki se nanašajo na:

-
- 3 Za primer navajamo zgleda za stavo vejice, pri čemer prvega najdemo v poglavju o zapisniku, drugega pa pri obravnavi pravopisnih pravil: »Pri podatkih o kraju, prostoru, dnevu in uri je treba vedeti, da so to različna prislovna določila, zato med njimi ni vejic, če ne nastopi kaka dodatna zapletenost. Ta pa nastopi, če datum povemo z imenom dneva in datumom, npr. v *soboto, 10. 2. 1996, ob 16. uri*« (Novak 2006: 98) in »Vejico pišemo: [...] *pri ločevanju časovnosti in krajevnosti (Prireditve je bila v torek, 19. maja 2015, ob 19. uri, v avli upravne stavbe.*)« (Potočar Papež 2015: 83). Po Novaku bi slednji primer zapisali brez zadnje vejice. Več o tem gl. v poglavju 2.1 Vejica.
 - 4 Npr. primeri za rabo vejice *Oče, mati, sestra, brat in prijatelj so šli v kino. / Jože, pridi pomagat!* (Novak 2006: 46), vprašaja in klicaja *Toliko je že ura!?* ali pomišljaja *Bil je previden – v zanko se je vseeno ujel* (Potočar Papež 2015: 80, 83).
 - 5 Nobena izmed navedenih šolskih oziroma poljudnih publikacij o poslovno-uradovanih besedilih npr. ni nastala na podlagi novejših empiričnih raziskav niti ni navedeno gradivo, ki bi bilo analizirano za pripravo publikacij. Avtorji se sklicujejo na obstoječo jezikoslovno literaturo in vire o poslovni komunikaciji, verjetno pa se naslanjajo tudi na lastne izkušnje in interna gradiva – v Potočar Papež (2015: 119) npr. lahko preberemo: »V knjigi sem zbrala po mojem mnenju najpogostejše jezikovne zadrege in odgovore na tovrstna vprašanja« (podobno tudi v poglavju o pravopisnih pravilih za stavo ločil, prav tam: 78).

- ▷ stičnost (pika, poševnica, klicaj),
- ▷ stavo (vejica, pika),
- ▷ izbiro ločila (izbira med vezajem in pomišljajem, piko in dvopičjem, izbira v nagovorih in pozdravnih zaključkih).

Njihova pogostost je sicer povezana s tipično tematiko poslovno-uradovanih besedil, npr. navajanje datuma, ure dogodka, a je podobna omahovanja mogoče najti tudi v drugih (pod)zvrsteh, zato smo prepričani, da so to mesta, ki jim mora novi pravopisni priročnik posvetiti še posebno pozornost.

Posebej podrobno smo preučili ločila pri nagovorih in zaključnih pozdravih, saj je trenutna kodifikacija nezadostna (prim. Kalin Golob 2015: 218, 219), navodila v priročnikih pa različna in pogosto nasprotujoča si. V drugem delu prispevka zato predstavljamo rezultate kvantitativne analize, ki pri pripravi prenovljenih pravopisnih pravil lahko služijo kot podlaga za empirično utemeljene predloge, ki slonijo na dokazih o sodobni rabi.

1 Stičnost ločil

Kot kažejo izkušnje pedagoškega dela s študenti ter udeleženci delavnic o jeziku v poslovni in strokovni rabi, je stičnost ločil za uporabnike slovenskega jezika še vedno težava. Mogoče je reči, da ta deloma nastaja zaradi neupoštevanja dejanske prakse že pri piscih aktualnih pravopisnih pravil (npr. prevladujoča praksa pisanja *d.d.*, *s.p.*, *d.o.o.* je bila v pravopisu prezrta in urejena z levostičnostjo vseh pik, tudi krajšavne med deli besednih zvez), deloma pa zaradi neznanja tvorcev.

1.1 Pika

V prvo skupino gotovo sodi neskladenjska raba prve **krajšavne pike**, ki jo tvorca besedil pri okrajšavah besednih zvez pišejo obojestransko stično (*t.i.*, *prof.dr.*, sedanji člen 249, SP 2001, navaja levostične primere s presledkom, enako Pravopis 8.0 v 25. členu poglavja »Krajšave«, torej *t. i.*, *izr. prof.*), in **pike pri datumih**, ki bi jih bilo mogoče dodati k aktualizirani vsebini sedanjega člena 255 (SP 2001). Pri datumih bi namreč lahko sledili logiki pravopisnega zapisa pike »med deli številke, da ločijo enote različnih stopenj (npr. ure od minut, tolarje od stotinov, včasih tudi tisočice od nižjih enot)« z dodatkom *dneve od mesecev in let* (npr. 18.5.2021).

Od računalniških urejevalnikov besedil naprej je namreč samodejno razvrščanje besed v vrstice povzročilo, da se tovrstne enote lahko razporedijo v dve vrstici, če prvi del okrajšave ali del datuma pride na konec vrstice, ter tako povzroči nejasnost oz. šum. Glede na številne zapise in stalno omahovanje v praksi bi bilo morda dobro krajšavno piko v primerih, ko ta zaznamuje prvi del okrajšave ali datum, dopustiti tudi z zapisom brez presledka pri nekonč-

nih sestavinah. Tak zapis bi po našem mnenju sledil pogosti praksi in pragmatičnemu dejstvu računalniškega nastajanja besedil,⁶ a bi bilo to treba preveriti na večjem vzorcu.

Za navajanje datuma npr. že Novak (2006: 80) ugotavlja, da se v dopisih presledki med številkami za dan, mesec in leto pogosto opuščajo, kar se mu zdi sicer sprejemljivo le v obvezni sestavini dopisa z navedbo kraja in datuma nastanka dopisa (»ker gre za značko; pri značkah se pa pravopisna pravila nekoliko prilagajajo«, prav tam), ne pa tudi v strnjem besedilu.

V predlogu novega pravopisa, ki sicer še ne vsebuje poglavja o ločilih, je stično pisanje pik navedeno le kot posebnost za podredne zloženske, npr. lit.zg. < literarnozgodovinski, l.r. < lastnoročno (Pravopis 8.0, Krajšave, § 24) in (variantno) za okrajšave besednih zvez ob imenih gospodarskih družb, npr. Petka, d. o. o. / Petka, d.o.o.) (prav tam, § 27). V slednjem primeru gre za isti tip okrajšav, pri katerih je bilo v našem gradivu ugotovljenih precej napak, kar morda kaže tudi na tendenco po poenostavljanju zapisa in na dojemanje okrajšav kot »značk« oziroma dogovorjenih oznak, kjer (ne)stičnost ne igra vloge pri njihovem razumevanju. Glede na to, da so avtorji predloga novega pravopisa pri krajšanju oznak v pravilih to dvojnico dopustili »[z]aradi prevladujoče rabe in usmerjevalnega zapisa v pravno-upravnih besedilih« (ePravopis) in ker »omenjena pisna praksa prek pravnih, uradovnih in drugih uradnih besedil prodira tudi v splošno rabo« (Bizjak Končar in Dobrovoljc 2015: 274), bi bilo smiselno, da bi se pri določanju norme krajšavnih zapisov oprli tudi na nadaljnje raziskave o rabi v poslovno-uradovnih besedilih, saj gre za tipične elemente žanra.

Pri pikah ob števkih v našem gradivu pogosto zadrego predstavlja tudi manjkajoča pika ob vrstilnem številniku pri **navedbi ure** (*od 8 do 18 ure*), kar sicer pravopis natančno razlaga v členih 251 in 252, a so v praksi kljub temu zapisi napačni.

1.2 Poševnica

Po pravopisu je poševnica večinoma stično ločilo (izjema so oznake za verz, povedi in v slovarskem sestavku, SP 2001: § 455, § 456). Naše gradivo kaže, da se poševnica pogosto piše nestično ali levostično. Njena raba je narasla v sodobnosti zaradi spolno uravnoveženega jezika, ko se v primerih delujočih oseb besedilo nanaša na katerikoli **spol**. Tako v obrazcih navajajo obe obliki, ločeni s poševnico: za *dijake / dijakinje*; za *člane / članice*, ko sta samostalnika navedena v celoti, neokrajšano. Ko navajajo zgolj spremenjeno končnico, pa je poševnica stična: *rojen/a, vložil/a, vlagatelj/ici*, enako tudi pri spremembi števila: *otroka/e*; celo vsa tri števila: *upošteva/ta/jo naslednja/i/e oseba/i/e*. Kot je razvidno iz primerov, se vezaj pred končnico opušča. Čeprav je v pripravljenem vzorcu dokumenta, dokler ni izpolnjen, smiselno navesti vse oblike, bi bilo ob elektronskem izpolnjevanju treba zapisati dejansko stanje, brez hipotetičnih alter-

6 Prim. Vovk 2015: 45: »Po pravopisu velja, da se datum zapisuje s presledki, če pa določeni računalniški programi zahtevajo zapis brez presledka, se temu prilagodimo.« Nedeljivi presledek, ki ga omogočajo računalniška orodja, je prav tako ena od možnosti, na katero bi bilo treba opozoriti na primernem mestu pravopisa.

nativ, tako da poševnic, ki so v vzorcu zapisane za opcije in kot vodilo za izpolnjevanje, v izdanem dokumentu ne bi bilo. Tako bi bil dokument preglednejši, kar bi ob siceršnji dolžini (v našem gradivu gre za različne odločbe javnih ustanov) in nepreglednosti vsaj malo prispevalo h gospodarnejšim uradovnalnim besedilom.

Tudi v drugih primerih, ko gre za **pomen ali** in je izpisana alternativa v celoti, je ločilo pisano s presledkom (*Stal. preb. / sedež*).⁷ Zdi se, da je stičnost rezervirana za alternativno obliko končnic za spol in število, ne pa za polnopomenske različice.

1.3 Klicaj

Klicaj se v poslovno-uradovnalnih besedilih pojavlja **na mestu nagovora naslovnika in v zaključnem pozdravu**. V primerjavi z analizo Kalin Golob (2015) se je v tokratnem gradivu pri vabilih in poslovnih dopisih nekajkrat pojavil klicaj, zapisan nestično. Ker gre za žanrsko manj formalizirana besedila, pri nekaterih vabilih celo izrazito stilizirana, lahko takšen zapis razumemo kot željo po vizualni opaznosti, pri čemer klicaj ne opravlja vloge formalnega nagovora, ampak bolj vizualnega znamenja, ki naredi besedilo likovno opazno. Taka vloga je pogosta tudi v oglasnih besedilih in bi ji bilo treba najti mesto v nastajajočem pravopisu.

2 Stava ločil

2.1 Vejica

Najzahtevnejše ločilo tudi v obravnavanem gradivu ostaja vejica. Ker so poslovno-uradovnalna besedila skladenjsko zahtevnejša in se sploh v utemeljevalnem delu odločb in zapisnikov pojavljajo razmeroma dolge in razširjene povedi, napačno postavljene vejice pogosto opravljajo vlogo navideznega razvrščanja razvitih stavčnih členov. Skorajda po pravilu stoji na meji med običajno **dolgim prislovnim določilom** in nadaljevanjem povedi:

Zaradi poziva k predložitvi dokazil pri odločanju o upravičenosti do javnih sredstev za državno študentsko stipendijo(,) Vam prilagam dokazilo o študijskem uspehu [...]

Z vidika večje demokratičnosti pri izvedbi volitev in doseganja večje volilne udeležbe(,) volitve predsednikov teles in predstavnikov organov potekajo na e-način [...]

Za postavitev hitrostnih ovir(,) je potrebno predhodno opraviti meritev hitrosti, ki mora biti izvedena v skladu z [...]

.....
 7 Prim. obravnavo poševnice v odgovorih v Jezikovni svetovalnici (npr. <https://svetovalnica.zrc-sazu.si/topic/1717/sti%C4%8Dnost-po%C5%A1evnice-in-raba-dvopi%C4%8Dja>, <https://svetovalnica.zrc-sazu.si/topic/1632/dvojezi%C4%8Dnost-v-elektronskem-podpisu>) in v Dobrovoljc idr. (2020: 77). Tam je predlagana nestičnost v primeru, ko na obeh straneh ni le ena beseda, temveč (vsaj ena) besedna zveza. Tak zapis je že uporabljen v Pravopisu 8.0 (npr. zgledi v poglavju o prevzemanju, *Pravopis 8.0*, »Prevzete besede in besedne zveze«: § 29, §37, §40, §74, §75).

Vejici se pogosto nepravilno dodajata ob pojasnilu podlage za odločanje, čeprav gre za **prislovno določilo ozira**, kar pisci in piske na delavnicah utemeljujejo z razlago, da gre za »vri-njeni stavek«:

Posimo vas, da nam(,) v skladu z izjavo o posredovanju podatkov(,) spremembe trenutnih podatkov sporočite najkasneje do [...]

Podobno velja tudi za informacije o času dogodka, ki so **del desnega prilastka**, pa tudi za ločevanje **prislovnega določila časa in kraja**:

Župan predlaga, da se potrdi dnevni red 15. redne seje Občinskega sveta Občine Videm(,) z dne 9. 2. 2021, vendar predlaga [...]

Zapisnik 16. seje Občinskega sveta Občine Domžale, ki je bila v četrtek, 17. junija 2021, ob 16.00 uri(,) v športni dvorani Osnovne šole Ihan.⁸

Stavčni in polstavčni prilastki prav tako ostajajo neoznačeni ali pomanjkljivo označeni z vejicama, sploh kadar je veznik *ki* v predložni zvezi, ni prepoznan kot veznik in vejica pogosto manjka, še pogosteje pa ni zaključen s t. i. levosmerno vejico (izraz je uvedel Tomo Korošec, prim. Kalin Golob, 2001: 26, 27).

Otroci() zboleli za celiakijo ali fenilketonurijo() se na podlagi 6. člena [...]

[...] glede vašega računa, na katerega ste pooblaščen(i) in računov, kjer ste zakoniti zastopnik.

Levosmerna vejica, torej vejica, ki po desnosmerni označuje ob nadaljevanju besedila zaključek skladijske strukture (stavčni, polstavčni prilastek, pristavek), je še vedno najpogosteje manjkajoča, sploh če se besedilo nadaljuje s prirednimi vezalnimi vezniki, pred katerim vejica ne stoji. Preprosto didaktično pravilo, ki ga je Tomo Korošec razvil za obravnavo vejice na FDV UL, bi bilo smiselno vključiti v obravnavo tega ločila, saj tisto, kar je na desni, na levosmerno vejico ne vpliva (prim. Kalin Golob 2001: 26, 27).

Pogosto se manjkajoče levosmerne vejice pojavljajo v vabilih in zapisnikih, ko manjka vejica za pristavkom v datumu, ki ga uvaja poimenovanje dneva, ali za lastnim imenom in priimkom, ki mu sledi **pristavek**, ki uvaja funkcijo te osebe.

Seja bo v ponedeljek, 2. 8. 2021() v veliki dvorani FDV UL.

Ostali prisotni: mag. ime + priimek, tajnik fakultete() in ime + priimek.

Ob obratnem zaporedju, tj. funkcija + ime in priimek osebe, pa so zapisane vejice večinoma odveč:

[...] poteka več pogovorov, med drugim tudi sestanek na MIZŠ, katerega se je udeležil predsednik Studentskega sveta fakultete in Univerze(,) g. ime + priimek.

Na poročilo je predsednica(,) gospa ime + priimek vodila obsežno razpravo [...]

8 Čeprav v nekaterih priročnikih lahko preberemo drugače, npr. v Potočar Papež (2015: 83), ki navaja, da vejico pri ločevanju časovnosti in krajevnosti pišemo (gl. opombo 2). Ker je v gradivu zaslediti razmeroma veliko število takih in podobnih primerov skladijsko neutemeljenih vejic pri nizanju informacij, domnevamo, da imajo pisci in piske občutek, da je niz različnih podatkov v besedilu treba tudi grafično ločiti.

2.2 Pika

Najizraziteje je v gradivu vprašanje stave pike povezano z nekaterimi tipičnimi elementi zapisnikov in uradovanih vabil, ki v SP 2001 niso eksplicitno obravnavani in bi jih bilo pri pripravi novih pravil smiselno kodificirati. Neenotnost pri postavljanju oziroma opuščanju pik se kaže pri:

- a) navajanju **prisotnih, odsotnih, vabljenih**, kadar so po kategorijah zapisani linearno, npr.
Opravičeno odsotni: Monika Kalin Golob, Tadeja Rozman(.)
- b) **točkah dnevnega reda** (ki se praviloma začenjajo z veliko začetnico), npr.
1. *Zapisnik 35. seje(.)*
[...]
6. *Opremljenost volišč z glasovalnimi napravami – lokalne volitve(.)*
7. *Razno(.)*
- c) **naslovih** v zapisnikih, ko se naslov, ki označuje besedilno vrsto, dopolni z več podatki, npr.
Z A P I S N I K
Občnega zbora Turističnega društva Majolka,
ki je bil v petek, 29. marca 2019, ob 19.00 uri v prostorih Turistične kmetije Hari na Spodnji Ščavnici(.)

Zaradi premajhnega števila besedil, ki v analiziranem gradivu vsebujejo zgoraj navedene elemente, žal ne moremo vedeti, ali je kateri izmed načinov rabe ločil prevladujoč ali ne, zato bi bilo za pridobitev tovrstnih podatkov treba opraviti obsežnejšo empirično raziskavo. Zdi pa se, da je variantnost posledica več dilem pri tolmačenju jezikovnih pravil,⁹ npr.:

- ▷ V katerih primerih postavljati pike v seznamih? Je to odvisno od dolžine, urejenosti po abecedi?¹⁰
- ▷ Ali nestavčno navajanje prisotnih, odsotnih, vabljenih in točk dnevnega reda obravnavamo enako kot druge obvezne sestavine poslovno-uradovanih besedil, kjer (zaradi grafične ločenosti od ostalih elementov) končna ločila opuščamo?¹¹
- ▷ Ali točke dnevnega reda obravnavamo kot naslove, saj so kot naslovi pogosto zapisane v jedrnem delu zapisnikov, ki uvajajo zapis o poteku dogodka in sklepe?
- ▷ Ali se je zaradi različne dolžine in različne skladenjske kompleksnosti (praviloma sicer samostalniških) točk dnevnega reda pri izbiri ločila smiselno ravnati po navodilih za pisanje napisov pod slikami, opomb ali alinejnega naštevanja?¹²
- ▷ Ali pri dolgih, sestavljenih stavčnih naslovih v zapisnikih upoštevati pravilo o pisanju naslovov ali stavi pik na koncu povedi?¹³

9 Razlog so lahko tudi različna navodila v priročnikih za pisanje poslovno-uradovanih besedil, ki so izkazana tudi v virih, pregledanih za namene tega prispevka.

10 Gl. npr. SP 2001: § 243.

11 Gl. npr. SP 2001: § 242.

12 Gl. npr. odgovore v Jezikovni svetovalnici: Peter Weiss: Kako zapisati napis pod sliko?; Končno ločila v opombah pod črto; Navajanje sestavin po alinejah: ločila in raba začetnice. Jezikovna svetovalnica, <http://svetovalnica.zrc-sazu.si/>, dostop 3. 11. 2021.

13 Gl. SP 2001: § 239, § 232.

V zapisnikih problem, ki je sicer širši, predstavlja tudi označevanje zapisov **k točkam dnevnega reda**, ki je bil v gradivu zapisan na kar 15 različnih načinov: *Ad 1), Ad 1., Ad. 1., Ad.1/, Ad1, Ad1., K 1. točki, K 1. točki., K tč. 1 - ..., K točki 2, K točki 2/, K/1, K1, K1), T1*. Čeprav Dobrovoljc idr. (2020: 84; sicer pri obravnavi stičnosti) ugotavljajo, da sta se uveljavila zapisa *Ad 1* in *K 1*, v zgledu pa navajajo tudi (daljši) zapis *K točki 1* ter dvopičje, ki uvaja nadaljnje besedilo, naši primeri izkazujejo bistveno večjo variantnost, ki nakazuje težnjo po grafičnem ločevanju oznake za točko dnevnega reda od nadaljnjega besedila, nepoznavanje pomena oznak *ad* in *k* ter (morda tudi s tem povezano) dojemanje oznake kot »značke« in težnjo h krajšanju in poenostavljanju zapisa.¹⁴ Smiselno bi torej bilo, da bi se v nadaljnjih raziskavah tem vprašanjem natančneje posvetili, saj bi tako nova pravopisna pravila izpostavljene dileme lahko odpravila.

3 Izbira ločil

Analiza kaže, da obstajajo različni pari oziroma kombinacije ločil, ki jih naslovniki zamenjujejo. Razlogi za to so različni.

3.1 Vežaj in pomišljaj

Vsaj od časa računalniških urejevalnikov besedil je pogostost vežajev namesto pomišljajev narasla. Zdi se, da številni uporabniki med njima pravzaprav ne ločujejo in zapis prepuščajo avtomatskim spremembam, ki jih urejevalnik besedila na nekaterih mestih opravi tudi sam. To upošteva tudi SP 2001 v členu 380: »Navadni pomišljaj (pri pisanju s strojem, tiskalnikom ipd. se namesto njega lahko uporablja nestični vežaj, tj. s presledkom na obeh straneh).« In dodatno v členu 389: »Namesto nestičnega pomišljaja pišemo nestični vežaj (prim. § 69, § 850, § 852).« **Dvodelni pomišljaj** pa po SP 2001 nadomeščanja z nestičnim dvodelnim vežajem ne predvideva. V besedilih ga je seveda najti, zelo pogosto tako, da je prvi del pomišljaj, drugi pa vežaj. Urejevalnik besedila namreč samodejno vežaj spremeni v pomišljaj, če ima pred zapisom in po njem vtipkan presledek, a ga pri tem zmotijo ločila ali manjkajoči presledek.

Glede na stanje v besedilih bi bilo ob nastajajočih novih pravopisnih pravilih smiselno razmisliti o dopuščanju vežajev tudi pri dvodelnem pomišljaju in izrecno zapisati, kako ga ustvarimo na tipkovnici. Moderen pravopisni priročnik bi lahko vključil tudi poglavje z opozorili na pravopisne težave, ki nastajajo zaradi samodejnega oblikovanja besedil.

Enak premislek je potreben pri **neskladenjski rabi pomišljaja**, ki sodeč po zapisu v SP 2001 ne predvideva možnosti zamenjave z vežajem, a je v praksi bodisi edina izbira vežaj (odstavčni, alinejni pomišljaj je popolnoma nadomeščen z vežajem) bodisi sta v besedilih izmenično obe ločili (pri predložnem pomišljaju, ki pa ga nadomeščajo nestični in stični vežaj ter nestični pomišljaj, npr. *dnevno varstvo obiskuje 8-12 oseb, za obdobje od 1.1. - 31.12.2013, v obdobju oktober 2020 – marec 2021*).

.....
¹⁴ Podobno kot pri okrajšavah tipa d.o.o. (gl. poglavje 1.1) ter v zvezah črk in števil (prim. Dobrovoljc idr. 2020: 81–85).

3.2 Pika in dvopičje

Zamenjava pike z dvopičjem je pogosta v njuni nestični rabi, ko gre za **navedbo ure dogodka** (pogosto v zapisnikih in vabilih), npr. *ob 19:00*. Sklepamo, da je dvopičje povzeto iz rabe v angleških besedilih, pogosto pa je tudi na številčnicah elektronskih ur. Ker gre za precej pogost zapis, bi bilo smiselno razmisliti, ali ga vključiti v pravopisna pravila.

3.3 Ločila v nagovorih in pozdravnih zaključkih

Kot je bilo ugotovljeno že v Kalin Golob 2015, je SP 2001 o izbiri ločil pri pozdravnih nagovorih in zaključkih v dopisih zelo skop, saj le v členu 283 določa, da se klicaj uporablja za nagovorom v pismih, a da se namesto klicaja pogosteje uporablja vejica, v členu 240 pa, da podpisni navadno nimajo pike na koncu povedi, in za zgled navede dva primera zaključnega pozdrava brez ločila pred imenom (*Lepo te pozdravlja France* in *Z lepimi pozdravi France*). Takšno nejasno in neaktualno določilo bi bilo pri prenovi pravil smiselno spremeniti, saj po nepotrebnem povzroča omahovanja, ki med drugim med pisci (pa tudi pri izobraževanju) povzročajo zmedo zaradi neenotnih navodil za pisanje.¹⁵ V publikacijah in na spletu npr. lahko preberemo, da se pri nagovoru

- a) enakovredno uporabljata vejica ali klicaj (Leemeta);
- b) uporablja klicaj, možna pa je tudi pisava z vejico (Novak 2006: 45, 67);
- c) uporablja klicaj, a se pisanje z vejico vse bolj uveljavlja (Pavlin 2010: 17);
- d) klicaj uporablja vse manj, modernejša oblika je pisanje z vejico (Androjna 2014: 22);
- e) uporabljata pika ali vejica, vendar je priporočljivejša vejica, saj tako sporočilo »zveni mehkejše in prijaznejše«; poslovni bonton tudi ne prepoveduje klicaja, ampak ga odsvetuje, saj deluje »bolj strogo in neprijazno«, njegova raba pri nagovorih pa peša (Potočar Papež 2015: 17, 19);
- f) enakovredno uporabljajo vejica, klicaj in pika (MMC);
- g) uporabljata klicaj (kar je pri nas vedno veljalo kot primerno za poslovna, uradna pisma) in vejica (kar je veljalo kot primerno za zasebna pisma, se pa v poslovnem pisanju pojavlja pogosto zaradi z gledovanja po angleških dopisih), pa tudi pika, a je to le posledica neznanja ali pretiravanja »v smeri mehkega in prijaznega pisanja« (Vovk 2015: 47, 70).

Podobno je tudi pri zaključnih pozdravih, kjer se sicer večina pregledanih virov drži SP 2001 in navaja, da se za pozdravom in pred navedbo podpisnika ločil ne piše (razen v primerih stavčnih pozdravov z osebno glagolsko obliko, kjer je treba poved zaključiti s piko), v nekaterih drugih virih pa izvemo, da pozdrav lahko zaključimo tudi s

15 Prim. tudi prispevek v Jezikovni svetovalnici (Peter Weiss: Pozdrav v dopisu. Jezikovna svetovalnica, <http://svetovalnica.zrc-sazu.si/>, dostop 3. 11. 2021), v katerem se uporabnik pritoži, da razlaga v odgovoru o uporabi ločil pri pozdravljanju v dopisih ni skladna s SP 2001.

- a) klicajem ali piko (Pavlin 2010: 18);
- b) piko, klicajem ali vejico, a je vejica najustreznejša (Androjna 2014: 44);
- c) piko; vejica je tudi zelo razširjena, a ni povsem ustrezna, s klicajem pa ne zaključujemo, saj ima »preveliko (včasih celo negativno) moč« (Potočar Papež 2015: 23).

V predlogu o modelu poslovno-uradovnega dopisa (Kalin Golob 2003) je bila za nagovore in zaključke sicer predlagana in utemeljena (gl. tudi Kalin Golob 2015) raba klicaja v uradnih dopisih, v poluradnih in internih pa pri nagovoru vejica in pri pozdravu pika. Na Upravni akademiji Ministrstva za javno upravo, kjer so po uveljavitvi celostne grafične podobe državne uprave¹⁶ pripravili spletni priročnik s predstavitvijo sestavnih delov dopisa v državni upravi in pravil pri pripravi dopisa, so sicer ta model v veliki meri upoštevali, a so se pri navodilih za stavo ločil odločili, da se za nagovorom piše vejica, za pozdravom pa (neodvisno od tega, ali je pozdrav stavčni ali ne) vejica ali ne).

Da je problematika izbire ločil v nagovorih in zaključkih aktualna, dokazujejo tudi razmeroma pogosto zastavljena vprašanja oziroma podani komentarji uporabnikov o tej temi na spletnih straneh Jezikovne svetovalnice, kjer lahko preberemo različne utemeljitve za (ne)uporabo posameznih ločil v različnih položajih, ki se sklicujejo ne le na aktualno pravopisno normo, ampak tudi npr. na (ne)ekspresivnost posameznih ločil, vprašanje začetnice v jedrnem delu besedila in pri podpisniku, vprašanje končnih ločil v sestavljenih povedih in s tem na poenostavitev pravil s stališča tvorjenja besedil, skladnjo, jezikovni občutek, tradicijo in sodobno rabo.

Kaj torej ob tako različnih stališčih in priporočilih upoštevati pri standardizaciji? V skladu s sodobnimi jezikoslovnimi pogledi bi bilo smiselno standardizacijo poslovno-uradovnih besedil, v okviru tega tudi izbiro in stavo ločil, nasloniti na obsežnejše empirične raziskave sodobne rabe ter pri tem upoštevati pogostost rabe, ki kaže na (ne)ustaljenost in (ne)sprejemljivost določenih jezikovnih možnosti, kot tudi razumeti funkcionalnost različnih izbir. Ob pomanjkanju tovrstnih raziskav smo zato kljub (s stališča sodobnih korpusnih raziskav) majhnemu vzorcu besedil opravili kvantitativno analizo, ki bi jo bilo smiselno upoštevati tudi pri pripravi novih pravopisnih pravil.

3.3.1 Kvantitativna analiza

V gradivu je bilo za preverjanje rabe ločil v nagovorih in zaključkih ustreznih 287 besedil (dopisi in vabila), od katerih je nagovore vsebovalo 132 besedil (46 %),¹⁷ zaključne pozdrave pa 202 besedili (70,4 %).¹⁸

16 Uredba o celostni grafični podobi Vlade Republike Slovenije in drugih organov državne uprave (<http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=URED5485>).

17 47,3 % vseh uradovnih dopisov, 58,3 % poslovnih dopisov in le 13,2 % vabil.

18 68,5 % uradovnih dopisov, 72,6 % poslovnih dopisov, 78,9 % vabil.

Analiza je pokazala, da se v **nagovorih** enakovredno uporabljata klicaj in vejica (po 62 pojavitv oz. 47 %¹⁹ vseh nagovorov), pri čemer ni bistvene razlike v distribuciji pri uradovnalnih in poslovnih besedilih: klicaj 47,4 %²⁰ oz. 49 %, ²¹ vejica 33 42,3 % oz. 51 %.²² Drugačno je razmerje pri vabilih, kjer prevladujejo klicaji (4) pred vejicami (1), vendar je število vabil z nagovori v gradivu zelo malo. Nagovori s piko ali brez ločila so redki in izkazani le v uradovnalnih besedilih (pika 3 primeri, 2,3 %, brez ločila 5 primerov, 3,8 %).

Da bi ugotovili, ali je distribucija ločil povezana s tipom oziroma načinom nagovora, smo v analizo vključili tudi pregled stave ločil pri posameznih nagovorih. Velika večina besedil v gradivu uporablja uradni nagovor *Spoštovani* oziroma *Spoštovani + kdo*, npr. *ime in priimek, starši, dijaki in študenti*,²³ analiza pa ni pokazala razlik v izbiri ločila pri različnih nagovorih.

Zaključimo lahko, da sta v uradnih nagovorih nevtralna tako vejica kot klicaj, zavrnilo pa trditve, da je za uradna besedila klicaj premočno ločilo, s katerim smo do naslovnika nevljudni. Gradivo tudi ne izkazuje, da bi se uveljavil predlog Kalin Golob (2003 in 2015) o prednostni uporabi klicaja kot formalnejšega ločila od vejice v nagovorih uradnih besedil,²⁴ prav tako pa bi težko trdili, da je vejica kot nekončno ločilo manj primerna zaradi težav z začetnico v jedrnem delu,²⁵ čeprav smo v analiziranem gradivu našli nekaj primerov napačne velike začetnice za nagovorom z vejico. V novejših odgovorih v Jezikovni svetovalnici (2020, 2021)²⁶ avtorji trdijo, da je izmed vseh ločil v nagovoru najpogostejša vejica, klicaj pa je v »v močni defenzivi« in da ga vse bolj nadomešča pika kot nevtralnejše ločilo (Dobrovoljc idr. 2020: 454), česar naša analiza ne potrjuje, vendar pa bi za zanesljivejše rezultate o sodobni rabi morali gradivo dopolniti s še več novejšimi besedili ter nato primerjati rabo ločil po obdobjih.

V primerjavi z nagovori je pestrost **zaključnih pozdravov** v gradivu bistveno večja, najpogostejši so *Lep pozdrav* (58 primerov), *S spoštovanjem* (40) in različni stavčni zaključki s povedkom v 1. osebi množine (45), npr. *Lepo vas pozdravljamo* (5), *Zahvaljujemo se vam za sodelovanje in vas lepo pozdravljamo* (5), *V pričakovanju uspešnega sodelovanja tudi v prihodnje vas lepo pozdravljamo* (1), *Veselim se vašega obiska* (1).

19 Deleži so povsod v besedilu zaokroženi na eno decimalko.

20 37 od 78 vseh nagovorov v uradovnalnih dopisih.

21 24 od 49 nagovorov v poslovnih dopisih.

22 33 oz. 25 primerov.

23 Posamezne drugačne pozdrave (npr. *Dragi + kdo*, *Pozdravljeni*) smo našli le v manj formalnih poslovnih dopisih.

24 Prim tudi Dobrovoljc idr. (2020: 453).

25 Gl. Jezikovno svetovalnico, npr. Peter Weiss, Tina Lengar Verovnik, Urška Vranjek Ošlak, Helena Dobrovoljc: Piki za začetnim nagovorom v bran; Helena Dobrovoljc, Tina Lengar Verovnik: Ločila za začetnim nagovorom. Jezikovna svetovalnica, <http://svetovalnica.zrc-sazu.si/>, dostop 3. 11. 2021.

26 Helena Dobrovoljc, Tina Lengar Verovnik: Ločila za začetnim nagovorom; Peter Weiss, Tina Lengar Verovnik, Urška Vranjek Ošlak, Helena Dobrovoljc: Piki za začetnim nagovorom v bran. Jezikovna svetovalnica, <http://svetovalnica.zrc-sazu.si/>, dostop 3. 11. 2021.

Nekoliko bolj razgibana je tudi raba ločil. Poleg klicaja (66 besedil oz. 32,7 %) in vejice (65 besedil oz. 32,2 %) je pogosta tudi pika (53 oz. 26,2 %), po SP 2001 »pravilni« pozdrav brez ločila je najredkejši (18 oz. 8,9 %).

Delež primerov brez ločil je podoben pri vseh žanrih (uradovalni dopisi 8,9 %, poslovni dopisi 8,2 %, vabila 10,71 %), prav tako ne izstopa opuščanje ločil pri določenih zaključkih, izkazano je tudi pri najpogosteje rabljenih,²⁷ le v stavčnih zaključkih ne.²⁸

Pri stavčnih zaključkih izrazito prevladuje pika (28 primerov oz. 62,2 %) pred klicajem (13 oz. 28,9 %), vejica je redka (4 oz. 8,9 %), kar kaže na to, da uporabniki stavčne zaključke dojemajo kot samostojno poved, ki jo je treba zaključiti s končnim ločilom.

Pika se sicer pojavlja tudi pri drugih pozdravih, a je v primerjavi z uporabo vejice in klicaja manj pogosta – če iz analize izvzamemo stavčne zaključke, predstavljajo nestavčni zaključni pozdravi s piko le 15,9-odstotni delež, klicaj je uporabljen v 33,8 % in vejica v 38,9 %.²⁹ Pika se enakovredno pojavlja tako v uradovalnih kot v poslovnih dopisih (pri 29,2 % vseh zaključkov v uradovalnih dopisih in v 28,5 % zaključkov v poslovnih), redkejša je v vabilih (le 7,1 % vseh zaključkov v vabilih).³⁰

Pri zaključkih sta torej tako kot pri nagovorih najpogosteje uporabljeni ločili vejica in klicaj, razen pri stavčnih zaključkih, kjer prevladuje uporaba pike. Vendar pa sta v zaključkih brez izraženega povedka v primerjavi z nagovori pogosteje izkazana tudi uporaba pike in opuščanje ločil.

Zanimivo razliko pa pokaže primerjava rabe najpogosteje rabljenih ločil po žanrih: v uradovalnih dopisih prevladuje vejica pred klicajem (43 primerov oz. 38,1 % : 27 oz. 23,9 %), v poslovnih dopisih je ravno obratno (klicaj 22 oz. 36,1 % : vejica 16 oz. 26,2 %), v vabilih pa sploh izrazito prevladuje raba klicaja (klicaj 17 oz. 60,7 % : vejica 6 oz. 21,4 %). Tudi za vabilo značilen zaključek *Vabljeni* oziroma *Lepo/Vljudno vabljeni* se praviloma zaključijo s klicajem (v gradivu je takih 9 od 10 primerov). Čeprav na podlagi analize celotnega gradiva lahko trdimo, da sta tako klicaj kot vejica v uradnih poslovno-uradovalnih besedilih nevtralna izbira, ti rezultati nakazujejo, da je klicaj v zaključkih nekoliko ekspresivnejši, a ne v negativnem smislu kot premočno ločilo (Dobrovoljc idr. 2020: 454),³¹ ki ima lahko celo negativno moč (Potočar Papež 2015: 23), ampak kot stilem, ki se pojavlja v nekoliko manj formalnih besedilih, kjer skušajo organizacije (predvsem podjetja) s klicajem (prijazno, manj strogo oz. formalno) nago-varjati svoje (potencialne) stranke in poslovne partnerje oziroma vabiti na prireditve. Klicaj je namreč izrazito značilen tudi za vabila na prireditve, saj je med 16 primeri uporabljen kar

²⁷ *Lep pozdrav* in *S spoštovanjem* po 5 primerov.

²⁸ V gradivu sicer ni izkazan stavčni zaključek tipa *Lepo te pozdravlja France*, kjer je ime podpisnika del stavčne strukture s povedkom v tretji osebi.

²⁹ Skupaj 157 besedil: vejica 61, klicaj 53, pika 25, brez ločila 18 (11,5 %).

³⁰ Uradovalni dopisi: 33 primerov od 113, poslovni dopisi: 18 primerov od 61, vabila: 2 primera od 28.

³¹ Prim. tudi Jezikovno svetovalnico (Peter Weiss: Ločila pri začetnih in končnih pozdravih. Jezikovna svetovalnica, <http://svetovalnica.zrc-sazu.si/>, dostop 3. 11. 2021).

14-krat (87,5 %),³² pri uradovanih vabilih pa prevladuje, čeprav ne izrazito, uporaba vejice (5 primerov oz. 41,7 %).³³

Predlagana razlika med formalnejšim klicajem in manj formalno piko v zaključnem (nestavčnem) pozdravu (Kalin Golob 2003 in 2015) se, sodeč po našem gradivu, ni uveljavila, prav tako ne funkcionalno utemeljena prednostna raba pike v uradnih besedilih, kjer so podatki o podpisniku pogosto opremljeni tudi z nazivi in funkcijami in zato raba končnega ločila med pozdravom in podatki o podpisniku ne povzroča težav z izbiro ustrezne začetnice³⁴ (Jezikovna svetovalnica).³⁵

Kljub trenutni nekodificiranosti vejice na tem položaju, negativnemu prizvoku zaradi njene rabe pod domnevnim vplivom angleščine in čeprav je ne moremo »utemeljiti kako drugače, kot da med zaključnim pozdravom in podpisom pač mora stati neko ločilo« (Dobrovoljc idr. 2020: 454),³⁶ je vejica pogosta (nevtralna) izbira, kar pomeni, da v poslovno-uradovanih besedilih prav lahko smiselno opravlja vlogo ločevanja zaključnega pozdrava od podatkov o podpisniku, zato bi bilo takšno rabo smiselno standardizirati kot eno izmed možnih variant in ob tem opozoriti na morebitno spremembo začetnice pri podpisniku. Bi pa na podlagi analize našega gradiva težko utemeljili mnenje o vejici kot najustreznejšem ločilu (Androjna 2014: 44), niti pri posameznih avtomatiziranih zaključkih ne, čeprav naše gradivo kaže, da je vejica najpogostejša izbira pri najbolj formalnem pozdravu *S spoštovanjem* (od 40 primerov se kar 20-krat (50 %) zaključí z vejico, s klicajem le 8-krat oz. v 20 %),³⁷ a je ta pozdrav tudi sicer daleč najpogostejše (34-krat) rabljen v uradovanih besedilih, kjer je raba vejice pogostejša. Pri drugih pozdravih je (z izjemo stavčnih zaključkov in zaključkov s sestavino *vabljeni*) izbira ločil bolj razpršena, *Lep pozdrav* npr. se od 58 primerov po 20-krat (34,5 %) zaključí s klicajem oz. vejico, 13-krat s piko (22,4 %) in 5-krat (8,6 %) brez ločila.

Sklep

Analiza poslovno-uradovanih besedil je izpostavila tipične težave pri postavljanju ločil glede na pravopisno normo (SP 2001) in mesta, kjer pogosto prihaja do dvojnične rabe. Predstavljeni primeri tako kažejo na potrebnost dopolnitve pravopisnih pravil s primeri, tipičnimi za ta žanr, ter razmisleka o spremembi nekaterih pravil na podlagi upoštevanja sodobne rabe.

32 Po 1-krat sta uporabljena vejica in pika.

33 Po 3-krat (25 %) se pojavita klicaj in zaključek brez ločila, 1-krat pika.

34 Ker se podatki o podpisniku štejejo za samostojno enoto, ki se obravnava kot poved in se torej začneja z veliko začetnico (Kalin Golob 2015: 217, tudi Dobrovoljc idr. 2020: 454), uporaba vejice lahko povzroči težave, saj velika začetnica v tem primeru ni več pravilna (npr. *Lep pozdrav, Mag. ime in priimek*).

35 Npr. Peter Weiss: Pozdrav v dopisu. Jezikovna svetovalnica, <http://svetovalnica.zrc-sazu.si/>, dostop 3. 11. 2021. Tudi Dobrovoljc idr. (2020: 454).

36 Gl. tudi Jezikovno svetovalnico: Peter Weiss: Pozdrav v dopisu; Ločila pri začetnih in končnih pozdravih. Jezikovna svetovalnica, <http://svetovalnica.zrc-sazu.si/>, dostop 3. 11. 2021.

37 S piko 7-krat (17,5 %) in brez ločila 5-krat (12,5 %).

Spremembe bi bile potrebne s stališča funkcionalnosti pravopisne norme, pri kateri bi morali stremeti k jasnim, nedvoumnim predpisom, ki bi uporabnike ustrezno usmerjali v najrazličnejših jezikovnih položajih. Zato menimo, da bi bilo pri prenovi pravil smiselno upoštevati tudi jezik poslovno-uradovanih besedil, ki v korpusne raziskave še ni zajet, a zaradi svoje razširjenosti predstavlja pomemben segment slovenščine, s katerim se srečuje skorajda vsak odrasel pišoči v stiku z institucijami ali na delovnem mestu.

Literatura in viri

- ANDROJNA, Irena, 2014: *Poslovno sporazumevanje v slovenskem jeziku*. Leila, višja strokovna šola, d. o. o. <<https://www.leila.si/dokumenti/pssj.pdf>>
- BIZJAK KONČAR, Aleksandra, DOBROVOLJC, Helena, 2015: Okrajšave v slovenščini: pravopisni slovar in pravila. Helena Dobrovoljc in Tina Lengar Verovnik (ur.): *Pravopisna razpotja: razprave o pravopisnih vprašanjih*. Ljubljana: Založba ZRC.
- Celostna grafična podoba državne uprave: priročnik*. Republika Slovenija, 2010. <www.gov.si/assets/ministrstva/MJU/CGP/Celostna-graficna-podoba-drzavne-uprave-prirocnik.pdf>
- DOBROVOLJC, Helena, idr., 2020: *Kje pa vas jezik žuli?: prva pomoč iz Jezikovne svetovalnice*. Ljubljana: Založba ZRC.
- ePravopis = <www.fran.si>
- Jezik in oblika dopisa*. Upravna akademija. Direktorat za javni sektor, Ministrstvo za javno upravo RS. <ua.gov.si/jezik-in-oblika-dopisa>
- Jezikovna svetovalnica Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. <svetovalnica.zrc-sazu.si>
- Jezikovni spletovalec. MMC, RTV Slovenija. <www.rtv slo.si/kultura/jezikovni-spletovalec>
- KALIN GOLOB, Monika, 2001: *Jezikovne reže*. Ljubljana: GV Revije.
- KALIN GOLOB, Monika, 2003: *O dopisih*. Ljubljana: GV Založba.
- KALIN GOLOB, Monika, 2015: Pravopis v poslovno-uradovanih besedilih. Helena Dobrovoljc in Tina Lengar Verovnik (ur.): *Pravopisna razpotja: razprave o pravopisnih vprašanjih*. Ljubljana: Založba ZRC.
- Leemeta – blog: praktični in hudomušni nasveti za učinkovito rabo jezika. <www.leemeta.si/blog>
- NOVAK, France, 2006: *Poslovno in uradovno komuniciranje*. Ljubljana: Fakulteta za upravo, Univerza v Ljubljani.
- PAVLIN, Marta, 2010: *Kako naj napišem: priročnik za pisno sporočanje*. Ljubljana: Jutro.
- POTOČAR PAPEŽ, Irena, 2015: *Jezikovna odličnost*. Novo mesto: Peresa, poslovno sodelovanje in izobraževanje.
- Pravopis 8.0, Krajšave = <fran.si/pravopis8/Poglavje/2/krajsave>
- Pravopis 8.0, Prevzete besede in besedne zveze = <www.fran.si/pravopis8/Poglavje/4/prevzemanje_beseda_zveza>
- RADEŠČEK, Mojca, VOVK, Liljana, 2009: *Poslovno sporazumevanje v slovenskem jeziku*. Ljubljana: Zavod IRC.
- SP 2001 = *Slovenski pravopis*. <www.fran.si>
- VOVK, Liljana, 2015: *Koraki do odlične pisne komunikacije*. Maribor: Poslovna založba.

Novosti pri rabi ločil: analiza vprašanj in odgovorov v Jezikovni svetovalnici

Tina Lengar Verovnik

DOI: https://doi.org/10.3986/9789610506201_06

Uvod¹

Prenova pravopisnih pravil, ki pod okriljem Pravopisne komisije pri SAZU in ZRC SAZU poteka od leta 2013 dalje, je razdeljena na več faz (podrobneje v Dobrovoljc in Lengar Verovnik 2015: 165–169). Osrednja faza v procesu prenove je preverba ustreznosti obstoječih pravopisnih pravil in slovarskih rešitev. Tej fazi nato sledi prilagoditev pravila ugotovljenemu stanju oziroma oblikovanje novih ali opuščanje dosedanjih pravil – pri čemer je referenčen trenutno aktualni *Slovenski pravopis 2001* (dalje SP 2001). Preverjanje ustreznosti pravil in njihovih ubeseditiv poteka na različne načine; pri tem upoštevamo relevantne znanstvene prispevke in strokovne kritike veljavnega pravopisa, opravimo pa tudi sistematičen pregled sodobnih uporabniških zadreg v jezikovnih svetovalnicah in korpusih. Eno od osnovnih vodil pri odločanju o obsegu in ubeseditvi vsakega pravopisnega pravila je namreč, kaj potrebuje oziroma išče uporabnik.

V prispevku se osredotočamo ravno na to fazo prenove; natančneje, na novejšo uporabniške zadrege in položaje pri rabi ločil, kot se kažejo v vprašanjih uporabnikov spletne Jezikovne svetovalnice Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša pri ZRC SAZU. Ta vprašanja lahko kažejo tudi na vrzeli ali pomanjkljivosti v obstoječem normativnem opisu, induktivni pristop pa je pri normativnem priročniku pravopisnega (tj. izhodiščno dogovornega) tipa izjemno pomemben: »Zakonitosti, ki veljajo v normativistiki, nam namreč ne dovoljujejo, da bi iz sistema, čeprav je še tako dovršen in skladen ter historično pravilen, na deduktivni način določali jezikovno rabo« (Dobrovoljc in Jakop 2011: 24).

V nadaljevanju bomo problematiko predstavili v povezavi s posameznimi ločili, pri čemer bomo iz obravnave izpustili vejico, ki je s tega vidika že bila predstavljena v Lengar Verovnik (2018a). Terminološko sledimo SP 2001, zato razlikujemo med skladenjsko in neskladenjsko rabo oz. vlogami ločil. Pri posameznih ločilih so navedeni primeri vprašanj uporabnikov Jezikovne svetovalnice, premisleki ob njih pa sledijo ugotovitvam, zapisanim v odgovorih sodelavcev svetovalnice, in drugim strokovnim obravnavam teh tem.

1 Prispavek je nastal v okviru programa P6-0215, ki ga financira ARRS.

V zadnjem delu prispevka se posvečamo rabi ločil v posameznih besedilnih žanrih (npr. dopis, zapisnik) oziroma posameznih besedilnih položajih (npr. alinejni zapis, naslovi). Ugotavljamo, da se tukaj vloga ločil prepleta z drugimi pravopisnimi problematikami oziroma da so ločila (in njihova raba) le del konvencij, vezanih na te žanre oziroma položaje.

1 Pika

1.1 Pri skladenjski rabi pike prihaja do največ zadreg pri citiranih povedih, ki so del širše povedi. Tukaj se vprašanja največkrat ne tičejo le rabe in položaja pike, temveč tudi drugih ločil (dvopičja, narekovajev, vejice, vprašaja in klicaja). Pogosto so vprašanja vezana tudi na besedilni položaj (gl. 8.1, 8.3).

Znašla sem se pred dilemo. Primer:

Drugi starši zahtevajo stvari, ki niso pomembne. Rečejo lahko: »Pobarvaj to žabo zeleno.«, »Obleci modro majčko.« ali »Sladico pojej do konca.«

Zanima me, kako je z ločili. Ali naštetih navedki ohranijo svoje ločilo in so med seboj ločeni z vejico ali se namesto pik v navedkih uporabi vejica? Pa končna pika, se opusti ali piše?

SP 2001 načeloma sicer daje dovolj jasne napotke, da je z njihovo uporabo mogoče razrešiti tovrstne probleme.² Vendar pa so zgledi, ki pravila ponazarjajo, neaktualni in jih uporabniki težko aplicirajo na svoje primere.

1.2 Za neskladenjsko piko SP 2001 pravi, da ta včasih loči tisočice od nižjih enot (§ 255). Iz zgledov so uporabniki sklepali, da to velja le pri številkah, višjih od 10.000, kar se je preneslo tudi v lektorsko prakso:

Vljudno prosim za pojasnilo ali pišem npr. 2.100 oseb ali 2100 oseb. Jaz ves čas pišem s piko, torej 2.100 oseb, vendar me lektorji popravljajo.

V nekaterih besedilnih položajih, npr. v preglednicah, kjer je pričakovana enotnost zapisa, pa je smiselno piko zapisovati tudi pri nižjih številkah. To opažanje je že zajeto v predlogu pravila o zapisu tisočic v *Pravopisu 8.0* (poglavje »Pisna znamenja«, člen 13):

Pri zapisu tisočic do 9999 meje med tisočicami in stoticami navadno ne zapisujemo (2314), pri višjih številih mejo označujemo s piko (41.000) ali z (nedeljivim) presledkom (41 000). V posebnih položajih in preglednicah, kjer je pričakovana enotnost zapisa, lahko pišemo piko tudi pri številih, nižjih od deset tisoč (5.998, 12.400, 56.200).

1.3 Kot novost glede na aktualna pravila, ki navajajo piko zgolj kot znamenje za okrajšanje besed na desni, se v sodobnih besedilih pojavlja tudi krajšavna pika, ki okrajšave zaznamuje na levi. Gre za okrajšave, ki jih uporabljamo kot končnice spletnih domen in datotek, npr. *.net*, *.si*, *.gif*.

2 Gl. Helena Dobrovoljc, Peter Weiss: Pika v citirani povedi ali Helena Dobrovoljc: Pika pri citiranju med narekovaji sredi povedi. Jezikovna svetovalnica, <http://svetovalnica.zrc-sazu.si/>, dostop 1. 4. 2021.

2 Dvopičje

2.1 Dvopičje se v slovenščini najpogosteje uporablja kot skladijsko ločilo. Ker je ena od njegovih rab izrazito besedilno vezana, je obravnavana v zadnjem razdelku prispevka. Naslednji vprašanji pa se nanašata na dvopičje kot neskladijsko ločilo:

Kako zapišemo »osem ur, pet minut, dve sekundi« [...]?

[V]prašal bi, ali res je potrebno pri navajanju ure/časa v uradnih dopisih, ali na plakatih, uporabiti piko med števčkami?

SP 2001 zapisovanja izmerjenih časov ne določa. Gre za vrzel v opisu, saj je način zapisovanja pri nas sicer ustaljen: med urami, minutami in sekundami zapisujemo stično dvopičje (8:05:02), med sekundami in manjšimi enotami pa vejico (3:15,02). Še vedno pa ostaja enak dogovorni predpis za zapisovanje ure – čeprav na elektronskih napravah med urami in minutami stoji dvopičje (skladno s tujejezičnimi načini zapisovanja), v slovenskih besedilih na tem mestu zapisujemo stično piko (*ob* 8.30).

2.2 Druga neskladijska raba dvopičja je vezana na pomen 'proti'.

Kako pravilno zapisati odnos dveh nasprotujočih si dejstev ali npr. moštev ter izida, Slovenija : Norveška ali Slovenija - Norveška, ter 3 : 1, 3 - 1 ali drugače?

SP 2001 določa, da je v vseh takih primerih dvopičje treba pisati nestično. Sodobna raba pri zapisovanju športnih rezultatov s številkami od tega praviloma odstopa, saj je rezultat razumljen kot celota. Poleg tega je ob takem načinu zapisa manj možnosti za prelom na koncu vrstice oziroma deljenje rezultata na dve zaporedni vrstici.

Pri tej in podobnih problematikah je zanimivo pogledati, kako jih rešujejo v jezikih s podobnimi pravopisi. *Hrvaški pravopis* Inštituta za hrvaški jezik in jezikoslovje (*Hrvatski pravopis* 2013, dalje HP 2013) kot novost uvaja poglavje o »belini« (hrv. *bijelina*), ki jo definira kot pravopisno znamenje (), realizirano kot grafično prazen prostor. Gre torej za prazno mesto v besedilu (npr. med dvema besedama; za piko, vejico, klicajem ipd.; med okrajšavami besednih zvez; pred in za matematičnimi znamenji). Tudi pri znamenju za razmerje (v naši terminologiji pri nestičnem dvopičju) HP 2013 pred in za znamenjem predpisuje tako prazno mesto (*Rezultat je bil 1 : 2.*). Zaradi ohranjanja enotnosti skupine primerov, v katerih dvopičje med številkami zaznamuje pomen 'proti' (poleg rezultatov tudi merila in številčno izražena razmerja), bi bilo smiselno ostati pri nestičnosti zapisa, vendar v poglavju o ločilih dodati splošni napotek glede rabe nedeljivega presledka, ki prepreči deljenje v dve zaporedni vrstici (ne le pri nestičnem dvopičju, ampak tudi pred tremi pikami, pred nestičnim pomišljajem, med številko in simbolom za enoto ipd.).

3 Podpičje

3.1 Aktualni pravopis za razliko od prejšnjih pri ločilih tipološko razlikuje njihovo skladenjsko in neskladenjsko vlogo oziroma rabo (Dobrovoljc 2004: 185). Podpičje se po SP 2001 rabi samo skladenjsko. Spodnje vprašanje pa kaže tudi na neskladenjsko rabo tega ločila:

V več znanstvenih člankih o otroškem govoru sem opazila zapis starosti npr. 6;6 ali 7;11 let v pomenu '6 let in 6 mesecev' ali '7 let in 11 mesecev'. Ta zapis se mi zdi posrečen in me zanima, ali bo v novi izdaji pravopisnih pravil tudi normiran.

Ker se zdi, da gre za strokovno rabo, bo treba pri prenovi pravopisnega poglavja o ločilih ugotoviti, ali ta presega zgolj strokovna besedila in bi jo torej bilo treba umestiti med pravila.

3.2 Pri skladenjski rabi podpičja pa bi bilo treba opraviti gradivno raziskavo njegove rabe kontrastivno z ločilom, ki mu je po eni od skladenjskih vlog najbolj podobno: pomišljajem. Vsa tri t. i. ločila višje pismenosti (Toporišič v Dobrovoljc 2004: 188), torej dvopičje, podpičje in pomišljaj, imajo v SP 2001 sicer jasno opredeljene vloge, a se v praksi izkazujejo kot delno zamenljiva. Podpičje med drugim izraziteje kot vejica ločuje »sestavne dele (zlasti zapleteno zloženih) priredij, npr. protivnih, vzročnih ali sklepalnih« (§ 373). Pomišljaj pa lahko prav tako »namesto vejice poudarjeno ločuje kakšno besedo ali misel stavka ali pa kaže na nasprotje posameznih stavkov iste povedi« (§ 381). Skladno s to opredelitvijo bi lahko naslednji zgled iz SP 2001, ki je zdaj naveden le pri pomišljaju, zapisali tudi s podpičjem, ki prav tako kot pomišljaj izraža nasprotje oz. protivnost: *Labod z labodico je hotel v nebesa – labod brez družice je padel na tla* proti *Labod z labodico je hotel v nebesa; labod brez družice je padel na tla*.

Raziskava novejšega gradiva bi tudi pokazala, ali se ni v SP 2001 popisanim vlogam morda pridružila še kakšna novejša. Zagotovo je opazna in še ne raziskana novost vstopanje podpičja na mesta, kjer je tradicionalno predvideno dvopičje – ko gre za zaznamovanje pojasnila, razlage oz. dopolnitve prvega dela povedi (npr. *Radio Slovenija ponuja osem javnih radijskih programov; tri nacionalne, dva regionalna, dva manjšinska in enega mednarodnega* – tukaj bi na mestu podpičja glede na določila SP 2001 pričakovali dvopičje).

4 Vežaj

Pri vežaju se v vprašanih uporabnikih pojavljajo štirje položaji, pri katerih se nakazujejo spremembe glede na aktualno kodifikacijo. Pri prvem in drugem se vežaj na novo uveljavlja, pri tretjem se v rabi umika pomišljaju, pri četrtem in petem pa se opušča.

4.1 Prvi zaznani položaj je pri številčno-simbolnem zapisu tvorjenk, ki se pojavlja v posebnih besedilnih položajih, ko je zahtevana skrajna skopost pisnega izražanja, npr. na embalaži izdelkov ali v strokovnih besedilih.

Zanima me, kako se pravilno napiše 2 x 400 kV daljnovod Beričevo-Krško. Ali je ta zapis pravilen? Kako pa zapisati 110 kV (ali 110kV ali 110-kV) energetski transformator oz. priporočila za 110-kilovoltni energetski transformator?

Gre za izpeljanke tipa *70-odstotni etanol*, kar bi v skrčeni obliki zapisali kot *70-% etanol*; podobno pri zloženkah tipa *Cu-Zn zlitina*. V slovarju SP 2001 je tak zapis že uporabljen pri geslu šestodstoten (6-%); v prenovljenih pravilih *Pravopis 8.0* je kot posebnost vpeljan pri predlogu poglavja »Krajslave« (člen 41, točka 2):

V položajih, ki zahtevajo kratkost izražanja, pridevniške tvorjenke s številčnim prvim delom in simbolom oz. mersko enoto v drugem delu zapisujemo s stičnim vezajem, npr. 110-kV transformator, 40-% raztopina.

4.2 Drugi položaj je vezan na nove pojavnosti v izvenjezikovnem svetu oziroma na lekseme, ki te pojavnosti poimenujejo v besedilih. Gre za samostalniške priredne zloženke, ki nastanejo tako, da iz dveh sicer samostojnih prvin tvorimo nove poimenovalne enote. Besedotvorni algoritem, ki ga pri tem uporabimo, je enak kot pri tvorbi prirednih pridevniških zloženek tipa *Ljutomersko-Ormoške gorice* (*Ljutomerske gorice* + *Ormoške gorice*). Te pridevniške zloženke so bile splošno sprejete, samostalniške pa je SP 2001 povsem izpustil tako v pravilih kot v slovarju. Kljub odsotnosti kodifikacijskega napotka pa so se v zadnjem desetletju opazneje začele pojavljati nove samostalniške tvorjenke, ki pogosto zaznamujejo poklice (*novinar-urednik*, *slikopleskar-črkoslikar*, *vrtnarka-cvetličarka*), vendar obstajajo tudi starejše in v jeziku že prej obstoječe (v fiziki ustaljeni termin *prostor-čas* ali *marksizem-leninizem*, ki ga navaja tudi SSKJ). Da gre res za priredne zloženke, kaže dejstvo, da lahko sestavine v njih umestimo v poljubnem vrstnem redu (*krovec-klepar* in *klepar-krovec*); pregibamo jih v obeh sestavinah (*krovca-kleparja*). Vprašanja na to temo kažejo na veliko omahovanja ter tudi na mešanje te skupine poimenovanj z dvojnimi imeni in podrednimi zvezami, npr.:

Prosim za odgovor na vprašanje, kako pisati dvojna imena poklicev, če kdo enakovredno opravlja dva poklica, in sicer je lektor in redaktor ali je krovec in klepar. Ali je mogoč zapis z nestičnim vezajem (lektor - redaktor, krovec - klepar) po zgledu dvojnih zemljepisnih imen ali pa se taka poimenovanja vseeno uvrščajo med primere, kot so *človek žaba*, *ptica pevka*, *država članica*, in je to, kar je prvemu samostalniku dodano, njegov prilastek? V različnih šifrantih poklicev so ta poimenovanja zapisana zelo neenotno, celo v enem in istem brez vezaja, stičnim ali nestičnim vezajem, npr. *vrtnar cvetličar*, *klepar-krovec*, *slikopleskar - črkoslikar*.

4.3 Tretji položaj je omejen na t. i. dvojna imena. Najpogosteje so to krajevna ali stvarna imena, aktualni pravopis med njimi zahteva nestični vezaj: *Gozd - Martuljek*, *Andragoški zavod Maribor - Ljudska univerza*. Tak položaj je za rabo vezaja nenavaden, pri računalniško podprtem pisanju pa tudi nepraktičen, zaradi česar je v praksi veliko omahovanja.

Zanima me, kaj je med Hribom in Loškim Potokom – nestični vezaj ali nestični pomišljaj? Veliko zapisov na spletu vsebuje celo stični vezaj, vendar si takšne rabe nikakor ne znam pojasniti. Gre morda za dvojno ime (kot je Šmarje - Sap)?

Tudi v strokovnih krogih je bila večkrat izražena želja po večji razlikovalnosti med nestičnim vezajem in pomišljajem. Čeprav Pravopisna komisija še ni pripravila prenovljenega poglavja o ločilih, pa je o tem preliminarno že razpravljala ob zgledih, uvrščenih v poglavje o veliki in mali začetnici. V novih pravilih naj bi se ohranil stični vezaj povsod, kjer je v vlogi povezovalca dveh enakovrednih oz. prirednih delov znotraj ene besede (torej znotraj prirednih zloženek),

medtem ko naj bi med sestavinami dvojnih imen pisali nestični pomišljaj. V prid takemu pisanju govori tudi dejstvo, da so dvojna imena po nastanku raznolika: če gre pri imenu *Šmarje - Sap* res za dve enakovredni naselbinski enoti (in torej za priredno razmerje), pa gre pri imenih *Hrib - Loški potok* ali *Pri Cerkvi - Struge* za naselbinsko in nenaselbinsko enoto (med katerima je podredno razmerje: 'Hrib v Loškem potoku' (= v dolini), 'Pri Cerkvi v Strugah').

Podobna sprememba je predlagana tudi za zapisovanje vzdevkov ali psevdonomov, kjer pa se ločilo (v rabi je prevladujoč pomišljaj) med obema deloma v nekaterih primerih celo opušča: *Karel Destovnik – Kajuh*, vendar *Andrej Rozman Roza*.

4.4 Četrty položaj vezaja, kjer se kažejo spremembe, je pri zapisovanju dvojnih priimkov.

Kako torej pisati vezaj v zapisu dvojnih priimkov – stično ali nestično? Sonja Hercegova-Baškir ali Sonja Hercegova - Baškir? Pravila določajo nestičnost (sicer nelogično posebnostjo), vendar opažam, da se jezikoslovci čedalje pogosteje odločajo za stičnost. Ali naj vseeno vztrajam pri normi ali naj se zlijem z večino?

Prva izdaja je v členu 418 (vezaj med deli zložene besede, ki bi bili v prosti zvezi povezani z *in*) navajala zgled *Zofka Kveder-Jelovšek*; druga izdaja je isti zgled, pisan z nestičnim vezajem (*Zofka Kveder - Jelovšek*) umestila v člen 428 s pojasnilom, da nestični vezaj pišemo med prvotnim in privzetim priimkom. Nobeno od teh pravopisnih določil o nestičnem vezaju ni bilo širše sprejeto; ločilo pri dvojnih priimkih njihovi nosilci danes v veliki večini primerov opuščajo. Temu ni botrovala le nestalna in nejasna kodifikacija, temveč tudi različno razumevanje umestitve drugega priimka glede na osebno ime in prvotni priimek: [*Jana Novak*] *Kuhar* proti [*Jana (Novak-Kuhar)*].

4.5 Peti položaj pa je vezan na novejšo razumevanje t. i. zloženk s kratično oziroma črkovno prvo sestavino kot besednih zvez. Skladno s tem je tip *EKG-preiskava* v predlogu novega poglavja »Krajšave« (*Pravopis 8.0*, člen 19) zdaj pisan kot zveza *EKG preiskava*. Na spremembo je vplivalo predvsem spremenjeno razumevanje (samostalniškega) prilastka levo od jedra (za podrobnejšo utemeljitev gl. Lengar Verovnik 2018b):

Kratice v besednih zvezah nastopajo kot nesklonljive samostojne enote, za njimi je presledek (EKG laboratorij, ABS zavore, UV žarki, AV oprema).

Enako velja za simbole v teh položajih (*Pravopis 8.0*, člen 40):

Simboli v besednih zvezah nastopajo kot nesklonljive samostojne enote, za njimi je presledek (AAA baterija; Cu kristal 'bakrov kristal').

5 Pomišljaj

5.1 V zgoraj omenjenih tretjem in četrtem položaju je t. i. vezajni nestični pomišljaj kot alternativo nestičnemu vezaju ponujala že izdaja pravopisnih pravil iz leta 1990; kasneje je bil kot možnost umaknjen. V sodobnosti se ponovno uveljavlja kot edina nestična črtica (gl. 4.3, 4.4).

5.2 Pri neskladenjski rabi pomišljaja pa uporabniki očitno pogrešajo natančnejšo opredelitev razmerij, ki jih lahko pomišljaj zaznamuje med enotami besedila (§ 396).

S sodelavci nas zanima, kako se pravilno piše zveza videno kupljeno ali pa videno najeto. V rabi smo opazili različne zapise: *videno-kupljeno*, *videno – kupljeno* in tudi *videno kupljeno*.

Poleg nasprotnostnega odnosa, ki ga omenjajo aktualna pravopisna pravila, lahko pomišljaj po Dobrovoljc idr. (2020: 36) zaznamuje tudi:

- ▷ zaporednost dogodkov (*rečeno – storjeno*),
- ▷ protivnost (*finale Nadal – Federer*),
- ▷ sklepalnost (*Podarim – dobim*),
- ▷ dihotomijo (*odnos šola – starši*) ali
- ▷ pojasnjevalnost (*OZN – Organizacija združenih narodov*).

6 Poševnica

6.1 Po SP 2001 (§ 451) je poševnica stično ločilo, v splošni rabi najpogosteje nadomešča veznika »ali« in »oziroma« (*Celovec/Klagenfurt*), lahko tudi »skozi« (*št. 23/6*), ali pa se uporablja za pomen 'del enega in drugega' (*pomlad/poletje 2020*). V jezikoslovju zaznamuje mejo med deli besede (brez presledkov), povedi ali slovanskega sestavka (s presledki); pri zapisovanju pesmi v tekoči vrstici pa poševnico s presledki uporabljamo za zaznamovanje verzov. Pregled gradiva ob prenovi pravopisa in tudi vprašanja v Jezikovni svetovalnici kažejo, da obstajajo položaji rabe, v katerih je stična raba poševnice, ki jo aktualni pravopis predvideva za prve tri pomena, lahko moteča ali nepravilno razumljena. Npr.:

Ali lahko desno poševnico v primerih, kot je 0.00 / 00.00 / 24.00, pišemo nestično (zaradi večje preglednosti)?

Ustvarjam obrazce za območje z dvema uradnima jezikoma (slovenščina in italijanščina). Ali je poševnica stična ali nestična, ko zapišem izraz v obeh jezikih. Ali je prav

a) Ime in priimek / Nome e cognome

b) Ime in priimek/Nome e cognome?

In kaj, če že sam izraz vsebuje poševnico npr.:

c) Ime/priimek / nome/cognome

6.2 V svetovalnici smo v odgovorih zato predlagali tudi rabo nestične poševnice, npr. pri navajanju večbesednih imen na dvojezičnih področjih: *Ovčja vas / Valbruna*; pri navajanju v podpisu na poslovni vizitki: *Direktor prodajnega sektorja / Sales Director* in v vseh podobnih položajih, ko se ob poševnici stikajo večbesedne zveze oziroma deli povedi. To načelo je že upoštevano v predlogu prenovljenih pravopisnih pravil (*Pravopis 8.0*), npr. v poglavju »Prevzete besede in besedne zveze« pri zapisovanju slovenskih imen ob tujih z vmesno poševnico (člen 36):

V posebnih položajih ali ob tujih imenih uporabljamo slovenska imena ob tujih s poševnico: *Beljak/Villach*, *Celovec/Klagenfurt*, *Čeber/Čabar*, *Čedad / Cividale del Friuli*, *Gornji Senik / Felsőszölnök*, *Kotmara vas / Köttmannsdorf*, *Lendava/Lendva*, *Oglej/Aquilea*, *Sovodenj/Gmünd*, *Tablja/Pontebba*, *Žabnice/Camporosso*.

7 Podčrtaj

7.1 Podčrtaj ni novo ločilo, vendar ga doslej ni obravnaval še noben pravopisni priročnik. V slovarskih delih (SSKJ2, SP 2001 in *ePravopis*) so navedeni le razlaga in zgledi rabe, ko gre za besedo »podčrtaj«, ni pa zgledov rabe za ločilo »_«. V Jezikovni svetovalnici so se vprašanja glede podčrtaja pojavljala v povezavi z zapisovalnimi možnostmi, ko gre za zapis različnospolnih oblik besed:

Kako v raznih besedilih pišemo samostalnike (in seveda pridevnike, glagolske oblike), če želimo poudarjati moške in ženske oblike?

učitelj/-ica

zdravnik/-nica (/ica/-ca)

igralec/-lka (/ka)

Ali je še katera druga možnost poleg poševnice in vezaja?

Ali je v slovenščini sprejemljiv zapis s podčrtajem?

učitelj_ica

Kako bi v tem primeru pisali zdravnik_nica?

Pri uvajanju podčrtaja je šlo (vsaj na začetku) za zahtevo po jezikovni prilagoditvi, ki ni izvirala iz jezikovne rabe, temveč je temeljila na simbolni vlogi podčrtaja na zapisovalni ravni in njenih potencialnih učinkih (Lengar Verovnik in Kalin Golob 2019). Podčrtaj naj bi namreč bil uporabljan za zapisovanje nebinarnih možnosti in ne kot varianta v zgornjem vprašanju zapisanim in že uveljavljenim možnostim za zapisovanje moško-ženskih oblik. Podčrtaj ima tudi kot zgolj varianta teh možnosti pred njimi pomembno prednost, saj je mogoče obrniti zaporedje in oblike zapisovati kot žensko-moške (*učiteljice_ji*). Vendar bo šele temeljita gradivna preverba pokazala, ali in kako se je podčrtaj v rabi dejansko uveljavil (tudi podporniki njegove uvedbe namreč npr. ugotavljajo, da dosledna raba ločila pri vseh oblikah, ki razlikujejo spol, torej ne le pri samostalniških enotah, v besedila vnaša nepreglednost in otežuje razumevanje sporočil).

8 Ločila v posameznih besedilnih žanrih in položajih

V nadaljevanju bo predstavljenih nekaj ugotovitev glede rab ločil, ki so vezana na posamezne besedilne žanre ali položaje. Vse tovrstne posebnosti že ureja aktualni pravopis, vendar se pojavljajo tudi nekatere novosti, ki jih bo treba z vidika pravopisne ustreznosti še ovrednotiti.

8.1 Pri nagovoru v dopisih po SP 2001 navadno uporabljamo vejico (§ 283), če ima nagovor povedni značaj, pa je mogoče uporabiti tudi klicaj (*Dragi prijatelj!*). To ločilo danes mnogi dojemajo kot premočno, vendar vsaj pri uradnem dopisovanju velja za bolj formalno ločilo kot vejica. Morda se tudi zaradi tega vedno bolj uveljavlja pika:

Zanima me, ali bo morda pika za začetnim nagovorom dovoljena v novem pravopisu oz. ali jo je v uradnih dopisih treba strogo preganjati. Osebo se mi zdi pika na tem mestu čisto ustrezno ločilo.

Pika je po eni strani nevtralnejša od klicaja, po drugi strani pa kot končno ločilo omogoča, da besedilo v nadaljevanju (tj. v prvi vrstici dopisa) zapišemo z veliko začetnico. Za pozdravi, ki se končujejo z vejico, je namreč nadaljevanje z veliko začetnico ena od pogostejših napak pri pisanju dopisov.

Pika lahko zaključuje tudi končni pozdrav, redkeje se kot končno ločilo pojavlja klicaj. Druga možnost je po trenutnem pravopisu – zlasti če se poved tekoče izteče v podpis – pozdrav brez končnega podpisa. Danes v rabi pogostejša možnost je uporaba vejice za pozdravom, ki pa je pravopisna pravila ne navajajo in jo je tudi težko utemeljiti. Njena stava (kolikor ni povzeta po tujejezičnih predlogah) je bržkone posledica občutka, da med zaključnim pozdravom in podpisom mora stati neko ločilo. To postane očitnejše, kadar se pozdrav in podpis pojavita v isti vrstici, kar se pojavlja pri manj formalnem e-dopisovanju (npr. *Lep pozdrav, Mojca*).

8.2 Pri alinejnem zapisovanju je SP 2001 doslej kot znamenje, ki uvaja alineje (kadar ne gre za črkovne ali številčne oznake), določal pomišljaj (§ 395). Danes se zaradi samodejnega računalniškega oblikovanja besedil na njegovo mesto vedno bolj vriva vezaj. Zaradi raznolikih možnosti, ki jih ponuja digitalno oblikovanje, pa poleg črtic uporabljamo tudi pike, kvadratke in druge grafične znake.

Začetno poved oziroma del povedi (napoved) od nadaljevanja (alineje) skladno s pravopisom ločuje dvopičje. Vendar uporabniki sprašujejo tudi o brezizjemnosti tega načela:

Zanima me, ali lahko naštevam brez dvopičja.

PRIMER:

Pripomočki

-- računalnik, zvezek, pisalo.

Dejstvo je, da danes zlasti pri računalniških predstavitev (npr. na prosojnicah v programu PowerPoint) opažamo, da se prva, tj. uvajalna vrstica spreminja v naslovno, zato dvopičje pogosto opuščamo. Še zlasti to velja, če so alinejno naštete prvine samostojne in medsebojno nepovezane (za zglede gl. Dobrovoljc idr. 2020: 460–61).

8.3 Pogosta so tudi vprašanja uporabnikov o ločilih v naslovih, npr.:

Ali obstaja kakšno posebno pravilo za pisanje ločil v naslovih?

Gre za področje na meji med pravopisjem in stilistiko besedil, a splošna načela so znana in opisana v več odgovorih v Jezikovni svetovalnici.³ Zaradi tovrstnih in njim sorodnih zadreg bi bilo v prihodnje dobro razmisliti, ali bi – ob umankanju splošnega stilističnega priročnika – v pravopis dodali ločena poglavja z obravnavami besedilnih položajev, v katerih morajo uporabniki ob poznavanju zakonitosti posameznih žanrov kombinirati tudi načela iz več pravopisnih poglavij: od pisnih znamenj, ločil, začetnice do oblikoslovnih in drugih posebnosti zapisovalne ravni.

.....
3 Npr. Nataša Gliha Komac: Ločila v časopisnih oz. spletnih naslovih ali Peter Weiss: Ločila v naslovih, med naslovom in podnaslovom ipd. Jezikovna svetovalnica, <http://svetovalnica.zrc-sazu.si/>, dostop 1. 4. 2021.

Sklep

Nabor v prispevku predstavljenih problemov in zadreg uporabnikov Jezikovne svetovalnice Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša pri ZRC SAZU kaže na nekatere nove položaje in spremembe pri rabi ločil glede na kodifikacijo v SP 2001. V prvi fazi prenove pravopisnega poglavja o ločilih za *Pravopis 8.0* bo treba dodatno preveriti strokovne prispevke in utemeljitve (poljudne članke, jezikovne koticke, spletne jezikovne nasvete ipd.), se povezati s strokovnimi javnostmi (npr. lektorji oziroma jezikovnimi svetovalci in prevajalci) ter opraviti temeljite korpusne poizvedbe. Vendar pa že ta pregled kaže tudi, da bo treba k obnovi pristopiti zlasti z mislijo na uporabnika in njegove težave ter na pestrost besedil in komunikacijskih položajev, ki je danes veliko večja, kot je bila v času nastajanja SP 2001.

Literatura in viri

- DOBROVOLJC, Helena, idr., 2020: *Kje pa vas jezik žuli? Prva pomoč iz Jezikovne svetovalnice*. Ljubljana: Založba ZRC.
- DOBROVOLJC, Helena, JAKOP, Nataša, 2011: *Sodobni pravopisni priročnik med normo in predpisom*. Ljubljana: Založba ZRC.
- DOBROVOLJC, Helena, LENGAR VEROVNIK, Tina, 2015: Slovar pravopisnih težav kot sopotnik pravopisnih pravil in pomenskorazlagalnega slovarja. Mojca Smolej (ur.): *Slovnica in slovar – aktualni jezikovni opis*. 34. seminar Obdobja: zbornik predavanj, 1. zvezek. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 163–171.
- DOBROVOLJC, Helena, 2004: *Pravopisje na Slovenskem*. Ljubljana: Založba ZRC.
- HP 2013 = *Hrvatski pravopis*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. <<https://pravopis.hr>>
- Jezikovna svetovalnica Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU = <<https://svetovalnica.zrc-sazu.si>>
- LENGAR VEROVNIK, Tina, KALIN GOLOB, Monika, 2019: Spol med družbo, jezikovno rabo in predpisom. *Slavistična revija* 67/2. 385–394.
- LENGAR VEROVNIK, Tina, 2018a: Vejica v pravopisu. *Jezik in slovstvo* 63/2–3. 87–101.
- LENGAR VEROVNIK, Tina, 2018b: Obravnava kratic v prenovljenih pravopisnih pravilih: novosti in spremembe. *Jezikoslovni zapiski* 24/2. 43–54.
- Pravopis 8.0 = <www.fran.si>
- SSKJ2 = *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja, 2014. <www.fran.si>
- SP 2001 = *Slovenski pravopis*. <www.fran.si>

II

Slovarji, sopotniki pravopisnih pravil

Raba kvalifikatorjev »in« ter »tudi« na primeru oblikoslovnih dvojnic

Manca Černivec, Urška Vranjek Ošlak

DOI: https://doi.org/10.3986/9789610506201_07

Uvod¹

Oblikoslovne dvojnice so v slovenskih slovarjih knjižnega jezika tradicionalno prikazane na več načinov: najpogosteje so razlike v paradigmah prikazane (1) že ob iztočnici, če pa je oblikoslovna dvojnica vezana le na eno obliko, (2) je ta navadno izpostavljena v zaglavju.

Pri vrednotenju dvojnic se v okviru knjižnega jezika lahko ravnamo po različnih merilih: (a) sledimo slovnici in pravopisnim pravilom, pri čemer istovrstne dvojnice v slovarskem priročniku prikazujemo na enak način ne glede na uresničitev v rabi; in (b) v okviru normativno dopustnih možnosti preverjamo uresničevanje v praksi, pri čemer se prikaz razlikuje glede na to, ali je raba dvojnic v rabi enakovredna ali pa je ena od dvojnic pogostejša. Pri prvem tipu (a) je problematično, če je med slovnico in dejanskim stanjem v rabi neskladje, npr. kljub dvojničnosti, izkazani v slovnici, je v rabi izrazito pojavljanje le ene od dvojničnih možnosti, kar kaže na njeno manjšo zaznamovanost oz. večjo nevtralnost. Drugi tip (b) pa je problematičen ob tradicionalnem slovarskem prikazovanju dvojnic z le opredeljenim rodilnikom, saj se lahko v nerodilniških in needninskih oblikah izkazuje drugačna razporeditev dvojničnih možnosti kot v slovarsko prikazanem rodilniku.²

V prispevku je na primeru dvojnic pri sklanjanju samostalnikov druge moške sklanjatve (osredotočava se na osebna lastna imena) predstavljeno, kako v sodobnem slovarskem priročniku – ki ga od starejših bistveno razlikuje medij objave (od knjižnega do neknjižnega, digitalnega medija) in s tem predrugačene možnosti prikaza – prikazati oblikoslovne dvojnice. Slovarski prikaz v pravopisnem slovarju mora biti usklajen z ubeseditvami v pravopisnih pravilih, saj je »v pravilih poda[n] sistemski opis zapisovalnih sredstev, v slovarju pa ta pravila konkretizira[na] ob izbranem naboru besedja« (Dobrovoljc in Jakop 2012: 5). V prispevku je tako predstavljeno, kako so bile oblikoslovne dvojnice obravnavane v do sedaj izdanih pravopisnih pravilih in kako so bile ubeseditve iz pravil na primeru moških imen na *-a* uresničene v slovarjih. Zajeti so vsi pravopisni priročniki, nastali med letoma 1899 in 2001. Ob tem je pred-

1 Prispevek je nastal v okviru programa P6-0038, ki ga financira ARRS.

2 Gl. predlog slovarskega prikaza v 3.3.

stavljeno tudi prikazovanje oblikoslovnih dvojnic v splošnih razlagalnih slovarjih.³ Predlog prikaza upošteva tradicijo prikazovanja oblikoslovnih dvojnic v slovarskih priročnikih in se opira na aktualno stanje, izkazano v rabi, ki bo predstavljeno z analizo korpusnega gradiva.

1 Označevanje oblikoslovnih dvojnic s slovarskimi oznakami v slovarskih delih

Kvalifikatorji oz. slovarske oznake oz. označevalniki⁴ so v slovenski slovaropisni tradiciji uveljavljeni kot »informacije, ki pri jezikovnih prvinah po navadi v okrajšani obliki [...] prikazujejo in pojasnjujejo (1) slovnične (in besedotvorne) podatke ter (2) zvrstno in stilno označenost, strokovnoizrazno pripadnost, čustveno, časovno označenost [...] ipd.« (Weiss 2000: 27). Njihova raba se med slovarji razlikuje glede na jezikovne informacije, ki jih ti prinašajo. Za prispevek so relevantni kvalifikatorji v splošnih in pravopisnih slovarjih slovenskega jezika, s katerimi so prikazane oblikoslovne dvojnice, tj. zlasti raba in pomen kvalifikatorjev »in« ter »tudi«, ki v slovarskih delih najpogosteje prikazujeta razmerje med oblikoslovnimi dvojnici, ob teh pa redkeje še nekateri drugi kvalifikatorji.

1.1 Slovenski pravopisi 1899–2001

Levec (1899) je v slovarju za vrednotenje oblikoslovnih dvojnic uporabil kvalifikator »in« (*marmor, ora in orja*), s katerim so povezane med seboj enakovredne dvojnice, in grafično znamenje križec (*svečán, svečnà* († rod. *svečána*)), ki označuje neknjižno obliko (Levec 1899: 126).

Breznik (1920) je v slovarju za vrednotenje med seboj enakovrednih oblikoslovnih dvojnic uporabil kvalifikator »in« (*bingelj, rod. binglja in bingeljna; kamen, rod. kamena in kamna; Kristus, rod. Kristusa in Krista*).

Breznik in Ramovš (1935) sta za vrednotenje med seboj enakovrednih oblikoslovnih dvojnic uporabila kvalifikator »in« (*sluga, -a in -e; paša; rod. paše in paša; Gama Vasco da; rod. Game (in Gama); dežela ž., rod. množ. dežel in dežela; dopoldan, rod. dopoldne in dopoldneva m.*). Ker Breznik in Ramovš ne pojasnita vrednosti kvalifikatorjev, lahko na podlagi podobnih v slovarju obravnavanih leksemov sklepamo, da imata enako vlogo kot kvalifikator »in« še vejica, zapisana med dvojnici (*dan 1., 4.; 2. dne, dneva; 3. 5. dne, dnevu; 6. z dnem, dnevom; dvoj. 1. dneva (dni), 4. dni, dneva; 2. dni; 5. dne; 6. z dnema, dnevoma; množ. 1. dnevi, dnovi; 2. dni; 3. dnem, dnevom; 4. dni, dneve, dnove; 5. dne; 6. z dnemi, dnevi, dnovi; črv, črva m.; množ. črvi, črve; popoldan m., rod. popoldne, -dneva*), in kvalifikator »ali« (*Vsi sveti (sveti se sklanja pridevniško ali samostalniško); rod. Vseh svetih in Vseh svetov; daj. Vsem svetim ali Vsem svetom*). V slovarju je med dvojnici uporabljen tudi kvalifikator »tudi« (*oje, -esa, tudi oje, oja s*). Opirajoč se na Breznikovo slovnico iz leta 1934, v kateri piše, da se »nekatero osnove

3 Čprav splošni razlagalni slovarji (SSKJ1, SSKJ2, eSSKJ) razen redkih izjem ne obravnavajo lastnih imen, so ti vključeni v prispevek zaradi prikazovanja oblikoslovnih dvojnic.

4 Prim. Weiss 2000: 28. V prispevku enakovredno uporablja izraza *kvalifikator* in *slovarska oznaka*.

na es [...] sklanjajo tudi po osnovah na o« (Breznik 1934: 80), in geslo *čudo* v SP 1935 (*čudo*, *čuda* (redko *čudesa*)), lahko sklepamo, da so s kvalifikatorjem »tudi« označene v rabi manj pogoste oblikoslovne dvojnice.

V *Slovenskem pravopisu* 1950 se med oblikoslovnimi dvojnicami pojavljata kvalifikatorja »in« ter »ali«, ki zaznamujeta enakovrednost oblik, kvalifikator »tudi« pa kaže, da se druga oblika redkeje rabi (SP 1950: 7): *vodja -a in -e m; pas pasa in pasu; Fidiya ali Fidias*, rod. *Fidiya ali -e m; prošnja -e ž*, mn. *prošnje -šenj -am ali prošnje -a -am -e -ah -ami; gost gosta m*, mn. *tudi gostje, gostov; prt -a m*, mn. *prti -ov ali prtovi -ov; pop popa m*, mn. *tudi popje*.

V *Slovenskem pravopisu* 1962 so oblikoslovne dvojnice prikazane s kvalifikatorjema »in« ter »ali«, ob tem se pojavlja še enačaj, ki označuje pomensko enakost besed (SP 1962: 8): *dar -u in dara; ilovica = ilovka*.

Slovar *Slovenskega pravopisa* 2001 (SSP 2001) je kvalifikatorje deloma prevzel od pravopisa iz leta 1962 in *Slovarja slovenskega knjižnega jezika* (Toporišič 2001: 25). Kvalifikatorja »in« ter »tudi«, s katerima so prikazane oblikoslovne dvojnice, sta skupaj s poševnico in slovarsko oznako »ali«⁵ uvrščena med posebne oznake. Poševnica in oznaka »ali« sta namenjeni uvajanju enakovrednih dvojnic, oznaka »in« uvaja nekoliko manj navadne dvojnice, oznaka »tudi« pa še dopustne knjižne dvojnice (SP 2001: 133): *delovódja -e in delovódja -a; nèkmèt -kméta*, člov., im. mn. *nèkmétje tudi nèkméti; vlakovódja -e tudi vlakovódja -a; peškà² -è in peška -e [pə]* ž, rod. mn. *pešk tudi pešká*. Ob tem je lahko ob dvojnica prikazana informacija o pogostnosti, npr. *kmèt' kméta m*, člov., im. mn. *kmétje, redk. kméti*.

Kvalifikatorja »in« ter »tudi« sta zaradi svoje (implicitne)⁶ normativne vloge pogosto interpretirana črno-belo v smislu, da je za knjižno rabo vedno in brez izjeme bolje izbrati dvojnico, ki je napisana na prvem mestu. Da imata kvalifikatorja »in« ter »tudi« normativno vlogo, kaže tudi kvalifikator »redko«, ki prinaša le informacijo o pogostnosti oblike.

1.2 Slovar slovenskega knjižnega jezika (prva (1970–1991) in druga (2014) izdaja)

Kvalifikatorja »in« ter »tudi«, ki prikazujeta razmerje med oblikoslovnimi dvojnicami, spadata v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* (SSKJ1 in SSKJ2) med slovnične kvalifikatorje. Pri tem »in« označuje enakovredne dvojnice, uporabnika pa implicitno informira tudi o pogostnosti, saj »[n]a prvem mestu stoji ali v knjižnem jeziku doslej veljavna in še precej živa oblika ali pa novejša oblika, ki močno spodriva starejšo« (Uvod 1970: XXIV in Uvod 2014: XXIV): *delo-*

5 Kvalifikator »ali« je uporabljen zelo redko, vedno za označevanje enakovrednih posebnih rab, npr. v strokovnem izrazju, nikoli pa v zaglavju. Iz tega je mogoče sklepati, da v splošnem knjižnem jeziku ni zares enakovrednih dvojnic, saj oznaka »in« že označuje rahlo zaznamovanost oz. neenakovrednost.

6 Spadata med posebne, ne normativne oznake – s tem poimenovanjem jim je odvzeta neposredna normativna vloga, ki pa ostaja prisotna, kar je močno razvidno iz lektorske prakse. Na primeru zloženka o tem piše Alenka Gložančev (2012: 130), ki pravi, da naj bi oznaka »in« dvojnici »normativno vsaj izenačila«.

vodja -e in -a. Čeprav sta dvojnici načeloma enakovredni, ima prva (kadar ne gre za zloženke) prednost pred drugo. Kvalifikator »tudi« je nasprotno namenjen označevanju manj navadnih dvojnic, ki se v knjižnem jeziku umikajo ali uveljavljajo (prav tam), kar prav tako implicitno kaže na pogostnost rabe, ob tem pa ne izvemo, ali se dvojnica v knjižnem jeziku umika ali šele uveljavlja: *vlakovodja -e tudi -a*. Ob tem je lahko dvojnicam pripisana tudi stilna zaznamovanost, npr. *někmět -kměta* m, im. mn. *někmětje stil. někměti*; *peškà²* rod. mn. *pěšk stil. pěšká*.

2 Sodobni rastoči slovarji

2.1 eSSKJ, Slovar slovenskega knjižnega jezika, tretja izdaja (2016–)

V rastočem *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* (eSSKJ) je označevanje oblikoslovnih dvojnic uresničeno z normativnimi kvalifikatorji, med katere so uvrščeni kvalifikatorji »in«, »tudi« ter »glej«. Kvalifikator »in« označuje enakovredne dvojnice, kvalifikator »tudi« neprednostne (eSSKJ 2021: b. s.):⁷ *DNA¹ DNA in DNA-ja*; *vlakovodja vlakovodje tudi vlakovodja*. Oblikoslovna dvojnica, ki je vezana le na določeno obliko, v eSSKJ ni predstavljena v zaglavju, ampak v razdelku »Izgovor in oblike«, ki v eSSKJ prinaša pregibnostno-naglasni vzorec za vse sklone in števila ter informacijo o pogostnosti rabe, npr. *peška² (pěška² pěške in pěškà pěškè*; rod. dv. in rod. mn.: *pěšk redko pěška*).

2.2 ePravopis (2014–)

Nastajajoči pravopisni slovar *ePravopis* uporablja za označevanje priporočene rabe normativna napotila, in sicer v obliki navajanja ustrežnejše sopomenke ali ustrežnejšega zapisa, poleg tega pa še z normativno kazalko »glej«, s katero izrecno usmerja k priporočeni ustreznic.⁸ K podobnim ali povezanim iztočnicam napoti z vodilko »primerjaj«, ki pa nima normativne vloge, temveč povezovalno. Za prikazovanje oblikoslovnih dvojnic sta uporabljena kvalifikatorja »in« ter »tudi«, ki kažeta na večjo ali manjšo pogostnost dvojnice, pred katero stojita (*Posebnosti slovarskih prikazov v ePravopisu* b. l.: III).

Iz navedenega je mogoče sklepati, da sta kvalifikatorja »in« ter »tudi«, ki sta v zadnjih aktualnih slovarjih SP 2001 in SSKJ (prva in druga izdaja) spadala med slovnične kvalifikatorje oz. posebne oznake z bolj ali manj normativno vlogo, v novejših priročnikih za slovenščino krenila v nasprotni smeri – v novem splošnem slovarju slovenskega knjižnega jezika eSSKJ sta se

7 V konceptu slovarja je bilo predvideno, da se način informiranja uporabnika o dvojnica h glede na medij – v elektronski in knjižni izdaji – razlikuje. V elektronski izdaji bi bila namesto skrajšanih kvalifikatorjev »in«, »tudi« ter »glej« uporabljena izpisana ubeseditiv »druga dvojnica«, »manj ustrezna dvojnica« in »ustrežnejša dvojnica«, kar je utemeljeno z uporabniku prihranjenim vmesnim korakom interpretacije razmerja med dvojnica mi, ki se mu v knjižnih izdajah slovarjev zaradi varčevanja s prostorom ni mogoče izogniti (Gliha Komac idr. 2015: 32–33).

8 Pri tem so razlogi za usmerjanje različni, od opozarjanja na neustrezno tvorbo (npr. *anžujski gl. anžuwinski*) in neaktualnost nekaterih lastnih imen (npr. *Burma gl. Mjanmar*) do preusmerjanja k ustrezno podomačenim različicam (npr. *Ahiles gl. Ahil*) itd.

usmerila v prikazovanje razmerja *enakovredno* : *neprednostno*, v novem pravopisnem slovarju *ePravopis* pa sta normativno vlogo izgubila in označujeta le pogostnost označenih dvojnic – seveda ob predpostavki, da je vse, kar je v pravopisnem slovarju, primerno za knjižni jezik (prim. Svensén 1993: 45; Glatigny 1978: 700), zaradi česar ni več potrebe po normativnih oznakah tega tipa. Hkrati pa je še vedno prisotna implicitna normativnost, saj izhajamo iz načela, da je pogostejša oblika za uporabnike slovenščine tudi bolj nevtralna.

3 Prikaz oblikoslovnih dvojnic na primeru lastnoimenskih samostalnikov moškega spola na -a

Na primeru pregibanja lastnoimenskih samostalnikov moškega spola na -a bo prikazano, kako je mogoče aplicirati predstavljeni sistem prikazovanja dvojnic v pravopisnem slovarju, ki sledi ubeseditvam v pravilih. Ob tem bosta opisana obravnava te problematike v slovenski pravopisni tradiciji in sodobno stanje, na podlagi ugotovitev pa bo predstavljen tudi predlog prikazovanja oblikoslovnih dvojnic v sodobnem pravopisnem priročniku.

3.1 Obravnava oblikoslovnih dvojnic samostalnikov moškega spola na -a v slovenski pravopisni tradiciji

Že v prvem *Slovenskem pravopisu 1899* (SP 1899) Frana Levca iz leta 1899, ki je hkrati tudi priročnik za šolsko rabo, je prisotno pravilo za sklanjanje moških imen na -a, pri čemer je prednostno sklanjanje po prvi moški sklanjatvi. Levec namreč zapiše, da »[l]astna imena nimajo posebne sklanjatve, ampak se sklanjajo po tistih pravilih kakor drugi samostalniki« (Levec 1899: § 200), kar za moška imena na -a pomeni, da se sklanjajo enako kot občna poimenovanja, torej po moških o-debljih oz. prvi moški sklanjatvi (*oproda*, rod. *oproda*; *vodja*, rod. *vodja*), kar Levec utemeljuje z normo oz. ustaljenostjo v rabi (Levec 1899: § 159). Ob tem ugotavlja, da se ti samostalniki »navadno v novejši pisavi« sklanjajo po drugi moški sklanjatvi (*oproda*, rod. *oprode*; *vodja*, rod. *vodje*), »vendar je taka sklanjatev prisiljena«, po njej se sklanjajo »[s]amo naravnost iz hrvaščine sprejeti samostalniki« (Levec 1899: § 150). Posebej pa opredeli sklanjanje moških osebnih imen na -a, ki se sklanjajo enako kot *travnik* – navede zgled *Trdina*, *Trdina*, *Trdinu*, *Trdina*, *pri Trdinu*, *s Trdinom*, medtem ko sklanjanje po zgledu *riba* (po drugi moški sklanjatvi) prav tako opredeli kot prisiljeno (Levec 1899: § 201). Slovarski del pravopisa teh imen ne obravnava, pri občnih poimenovanjih tipa *vodja*, *oproda* usmerja na člena 150 in 159, pri občnih poimenovanjih tipa *sluga* pa na člen 159.

V *Slovenskem pravopisu 1920* (SP 1920) Antona Breznika pravila za sklanjanje moških imen oz. moških samostalnikov na -a niso navedena, tudi v slovarskem delu ni napotil, ki bi opozarjala na sklanjanje po prvi ali drugi moški sklanjatvi – niti pri občnem besedju ne. V Breznikovi slovnici je sicer navedeno, da se moški samostalniki na -a sklanjajo po prvi moški sklanjatvi, lahko pa se sklanjajo tudi po drugi moški sklanjatvi, kar velja tudi za lastna imena (Breznik 1916: § 107, 127). Pri tem je natančneje opredeljeno sklanjanje tujih imen na -a, ta se navadno sklanjajo po prvi moški sklanjatvi (Breznik 1916: § 127).

V *Slovenskem pravopisu 1935* (SP 1935) Antona Breznika in Frana Ramovša pravila za sklanjanje moških imen oz. moških samostalnikov na *-a* prav tako niso navedena, o njih pa lahko sklepamo na podlagi slovarske obravnave teh imen oz. samostalnikov, ki kaže, da lahko samostalnike na *-a* sklanjamo po prvi ali drugi moški sklanjatvi, kar je skladno z zapisom v Breznikovi slovnici. Slovarska obravnava v SP 1935 ni enotna, glede na sklanjatvene možnosti lahko oblikujemo tri skupine sklanjanja lastnih imen.

(1) Imena, ki se sklanjajo po prvi moški sklanjatvi.

Détela, -a, -u m.; Dételov, -a, -o

Petrarca (petrárka), 2. 4. -ca; 3. 5. -cu; 6. -om; svoj. prid. Petrarčov (-kou), -a, -o

Vólta m. (fizik); vólt, -a m., enota za merjenje električnega tóka

Prikaz 1: Slovarska obravnava sklanjanja moških imen na *-a* po 1. moški sklanjatvi v *Slovenskem pravopisu 1935*.

(2) Imena, ki se sklanjajo po drugi moški sklanjatvi.

Búddha, -e m.; prid. Buddhov, -a, -o; Buddhovo svetišče

Némanja, -e m.; svoj. prid. Némanjin, -ina, -o

Vasco (izg. vásko) **da Gama**; rod. Vasco da Game; svoj. prid Vasco da Gamov

Véga, Lope de; rod. Lope de Vege; daj. Lope de Vegi; prid. Lope de Vegov

Prikaz 2: Slovarska obravnava sklanjanja moških imen na *-a* po 2. moški sklanjatvi v *Slovenskem pravopisu 1935*.

(3) Imena, ki se sklanjajo po prvi ali drugi moški sklanjatvi.

Gama Vasco da (vásko) rod. Game (in Gama), prid. Gamov, -a, -o

Jáma (osebno lastno ime), 2. Jama in Jame, 3. Jamu in Jami; prid Jámov, -a, -o

Matíja m., rod. Matíja in Matíje; daj. Matíju in Matíji; prid. Matíjev, -a, -o

Mesíja m. 2. -íja in -íje; prid. Mesíjev, -a, -o

Trdína; rod. Trdína in Trdíne; svoj. prid. Trdínov, -a, -o; Jánež Trdínova úlica

Prikaz 3: Slovarska obravnava sklanjanja moških imen na *-a* po 1. ali 2. moški sklanjatvi v *Slovenskem pravopisu 1935*.

Dvojnice so navedene na različne načine, saj zaporedje ni enako pri vseh imenih. Tako je pri imenih *Jama*, *Matíja*, *Trdína* na prvem mestu sklanjanje po prvi moški sklanjatvi, pri imenu *Gama Vasco da* pa je na prvem mestu sklanjanje po drugi moški sklanjatvi, v oklepaju sledi možnost sklanjanja po prvi moški sklanjatvi. Neskladna s to informacijo je obravnava imena *Vasco da Gama*, saj je pri tej slovarski iztočnici predvideno sklanjanje le po drugi moški sklanjatvi.

Slovenski pravopis 1937 (SP 1937) Antona Breznika in Frana Ramovša prav tako ne prinaša pravil za sklanjanje moških imen oz. moških samostalnikov na *-a*, o njih lahko sklepamo na podlagi slovarske obravnave teh imen oz. samostalnikov, ki prav tako kot SP 1935 prinaša z Breznikovo slovnico skladne rešitve. Zanimivo je, da se slovarske rešitve pri nekaterih imenih razlikujejo od slovarskih rešitev v SP 1935 (*Mesíja* in *Petrarca*), nekatera imena so iz slovar-

skega dela umaknjena. Pri imenih je predvideno bodisi sklanjanje po prvi moški sklanjatvi bodisi po drugi, v slovarskih sestavkih dvojnice niso predvidene.

(1) Imena, ki se sklanjajo po prvi moški sklanjatvi.

Detela, -a, -u m.; Detelov, -a, -o
Mesija -ja m.; prid. Mesijev, -a, -o
Vólta m. (fizik); vólt, -a m., enota za merjenje električnega tóka

Prikaz 4: Slovarska obravnava sklanjanja moških imen na -a po 1. moški sklanjatvi v *Slovenskem pravopisu* 1937.

(2) Imena, ki se sklanjajo po drugi moški sklanjatvi.

Petrarca (izg.: petrárka), 2. -ce; Petarcov, -a, -o
Buddha, -e m.; prid. Buddhov, -a, -o; Buddhovo svetišče
Nemanja, -e m.; svoj. prid. Nemanjin, -ina, -o

Prikaz 5: Slovarska obravnava sklanjanja moških imen na -a po 2. moški sklanjatvi v *Slovenskem pravopisu* 1937.

Slovenski pravopis 1950 (SP 1950) predvideva sklanjanje lastnih imen po vzoru občnega besedja, kar za moška imena na -a pomeni sklanjanje po prvi moški sklanjatvi, vendar je ob tem dopuščeno tudi sklanjanje po drugi moški sklanjatvi, kar je utemeljeno z imenovalniškimi obrazili, »ki so za občna imena nenavadna« (SP 1950: § 27).

Slovarsko so moška imena na -a obravnavana na enak način, in sicer kot oblikoslovne dvojnice, pri čemer je na prvem mestu zapisana roditeljska končnica prve moške sklanjatve, na drugem pa druge moške sklanjatve. Med njimi je slovarska oznaka »in«, ki označuje enakovrednost obeh oblik (SP 1950: 7). Oznaki »in« je enakovredna oznaka »ali«, ob teh kvalifikatorjih se pojavlja še oznaka »tudi«, ki kaže na obliko, ki se redkeje rabi.

Búda -a in -e m, Búdiv -a -o: ~o svetišče
Détela -a in -e m os. i., Dételov -a -o: ~i spisi
Lope de Vega, Lope de Vega in -e m os. i. špan. dramatika, Lope de Vegov -a -o: ~e igre [povsód: lápe de vé-]
Míhael [-el] -a m os. i., Míhaelov -a -o; Míha -a in -e m, Míhov -a -o
Petrárka -a in -e m os. i. ital. pesnika, Petrárkov -a -o
Trdina -a in -e m os. i. slov. pisatelja, Trdinov -a -o: ~i spisi, spisi Janeza Trdina
Vólta a in -e m fizik

Prikaz 6: Slovarska obravnava sklanjanja nekaterih moških imen na -a po 1. ali 2. moški sklanjatvi v *Slovenskem pravopisu* 1950.

Od tega načina prikaza odstopa slovarska obravnava imena *Gama*. V iztočnici *Gama* je na prvem mestu zapisana druga moška sklanjatev, na drugem pa prva moška sklanjatev; v iztočnici *Vasco* pa je predvideno sklanjanje le po drugi moški sklanjatvi.

Gáma: Vasco [vásko] da ~ m špan. i., rod. Vásko da Gáme in Gáma, Vásko da Gámov -a -o
Vasco [vásko] da Gáma m os. i. portug. pomorščaka, rod. Vasco da Gáme, Vásko da Gámov -a -o

Prikaz 7: Primerjava slovarske obravnave imen *Gama* in *Vasco* v *Slovenskem pravopisu* 1950.

Slovenski pravopis 1962 (SP 1962) izenačuje med obema sklanjatvenima možnostma, saj lahko »[i]mena in priimke za moške, ki se končujejo na -a, sklanjamo bodisi po moški ali po ženski sklanjatvi« (SP 1962, § 51), pri čemer se upošteva v rabi izkazano stanje (SP 1962, § 51). Slovarsko so moška imena na -a obravnavana kot oblikoslovne dvojnice, in sicer na enak način kot v SP 1950: na prvem mestu je zapisana rodilniška končnica prve moške sklanjatve, na drugem pa druge moške sklanjatve. Pri treh imenih je med dvojnicama uporabljena oznaka »ali«, sicer pa je uporabljena oznaka »in«. V poglavju »Navodila za uporabo« je pojasnjeno, da so »[d]vojnice zvezane najpogosteje z veznikom in ali pa ali, včasih tudi z enačajem« (SP 1962: 8), vrednost oznak ni pojasnjena.

Álipaša -a ali -e m os. i., Álipašev -a -o: ~ most
Izaija -a ali -e m [svetopisemski prerok], Izaijev -a -o
Níkias Níkia ali -e m [atenski državnik], Níkiov -a -o: ~ mir

Prikaz 8: Slovarska obravnava sklanjanja moških imen na -a po 1. ali 2. moški sklanjatvi v *Slovenskem pravopisu* 1962 (oznaka »ali« med oblikoslovnima dvojnicama).

Búda -a in -e m, Búdo -a -o: ~o svetišče
Détela -a in -e m os. i., Déteľov -a -o: ~i spisi
Lope de Vega [lopedevéga] Lope de Vega in e m [špan. dramatik] Lope de Vegov -a -o: ~e igre
Míhael [-el] -a m os. i., Míhaelov -a -o; Míha -a in -e m, Míhov -a -o
Petrárka -a in -e m [i. pesnik], Petrárkov -a -o;
Trdína -a in -e m [sl. pisatelj], Trdínov -a -o: ~i spisi
Vólta -a in -e m [fizik]

Prikaz 9: Slovarska obravnava sklanjanja nekaterih moških imen na -a po 1. ali 2. moški sklanjatvi v *Slovenskem pravopisu* 1962 (oznaka »in« med oblikoslovnima dvojnicama).

Glede na SP 1950 je bolj usklajena tudi slovarska obravnava iztočnic *Gama* in *Vasco*, pri čemer je v iztočnici *Vasco* med dvojnicama oznaka »ali«, pri iztočnici *Gama* pa »in«.

Gáma -a in -e m: Vasco [vásko] da rod. Vasca da ~ ali -e, z Vascom da ~ ali -o, Vascov -a -o ali da Gámov -a -o
Vasco [vásko] da Gama, Vasca da Gama ali da -e, Vascov -a -o ali da Gamov -a -o

Prikaz 10: Primerjava slovarske obravnave imen *Gama* in *Vasco* v *Slovenskem pravopisu* 1962.

Slovenski pravopis 2001 (SP 2001) v pravilih prav tako enakovredno obravnava sklanjanje moških samostalnikov na -a po prvi in drugi moški sklanjatvi: »[V] drugo sklanjatev gredo samostalniki, ki imajo v rodilniku ednine končnico -e (izvzet je dán dné), npr. slúga slúge; ti samostalniki se lahko sklanjajo tudi po prvi sklanjatvi« (SP 2001, § 759). Slovarsko so moška imena na -a obravnavana kot oblikoslovne dvojnice, ob tem se v slovarskem delu kažeta dva tipa obravnave.

(1) Imena, ki se prednostno sklanjajo po prvi moški sklanjatvi, med dvojnicama je oznaka »tudi«.

Ískra¹ -e tudi Ískra -a
Júda -e tudi Júda -a |svetopisemska oseba|
Júrca -e tudi Júrca -a

Príkaz 11: Slovarska obravnava sklanjanja moških imen na -a prednostno po 2. moški sklanjatvi v *Slovenskem pravopisu* 2001.

(2) Imena, ki se sklanjajo po prvi ali drugi moški sklanjatvi, med dvojnicama je oznaka »in«, na prvem mestu je sklanjanje po drugi moški sklanjatvi.

Búda -e in Búda -a m, oseb. i. (û; û) |utemeljitelj budizma|
Détela -e in Détela -a m, oseb. i. (é; é) |slovenski pisatelj|
Lópe de Véga -ja ~ -e in Lópe de Véga -ja ~ -a m, prva enota z -em oseb. i. (ô; ô; ô; ô) |španski pesnik in dramatik|
Míha -e in Míha -a, °-ta m, oseb. i. (í; í)
Petrárka -e in Petrárka -a m, oseb. i. (â; â) |italijanski pesnik|
Trdína -e in Trdína -a m, oseb. i. (í; í) |slovenski pisatelj|
Vólta¹ -e in Vólta -a m, oseb. i. (ô; ô) |italijanski fizik|

Príkaz 12: Slovarska obravnava sklanjanja moških imen na -a po 1. in 2. moški sklanjatvi v *Slovenskem pravopisu* 2001.

3.2 Sodobne raziskave

S problematiko sklanjanja občnih poimenovanj in lastnih imen na -a po prvi oziroma drugi moški sklanjatvi se je doslej ukvarjalo relativno malo raziskav. Večinoma gre za novejša dela, ki povzemajo obravnavo v dosedanjih pravopisnih priročnikih in jo nadgrajujejo s podatki iz analize korpusnega gradiva.

Dobrovoljc in Jakop (2012: 126–129) izpostavljata, da so nekateri občni samostalniki na -a prešli med samostalnike ženskega spola (npr. *gorgonzola*, *činčila*), pri čemer pa to ni splošni pojav in je treba morebitno spremembo spola za posamezni samostalnik nujno preveriti v korpusu. Opozarjata, da se nekateri občnoimenski samostalniki na -a v ednini sklanjajo po prvi ali drugi moški sklanjatvi, v množini pa le po eni od njiju – tip *sluga* v dvojini in množini le po drugi moški sklanjatvi, tip *kolega* pa le po prvi. Lastna imena na -a se od občnoimenskih razlikujejo po tem, da se osebna imena (npr. *Miha*, *Luka*) prednostno sklanjajo po prvi moški sklanjatvi, v stranskih sklonih pa prihaja do mešanja sklanjatvenih vzorcev. Po drugi strani pa se priimki pogosteje sklanjajo po drugi moški sklanjatvi, izrazito pogosto izkazujejo tudi orodniško obliko iz tega sklanjatvenega vzorca. O razliki med imeni in priimki piše tudi Povše (2017: 64), ki pravi, da je težava izbire sklanjatvenega vzorca najbolj razvidna in problematična v primerih, ko se tako moško ime kot priimek končata na -a (*Nikola Tesla* in *Jaka Hvala*).

Plesničar (2012: 49) v diplomskem delu ugotavlja, da se moška imena na -a v ednini sklanjajo večinoma po drugi moški sklanjatvi, izstopa le orodnik, kjer se pogosteje pojavlja oblika iz prve moške sklanjatve. Avtorica je v diplomskem delu primerjala obravnavo problematike v

starejših slovenskih pravopisih, s pomočjo korpusne analize pa je pripravila tipologijo (občnih) samostalnikov na *-a* glede na prevladujoči sklanjatveni vzorec (prav tam: 38–47). Prvo skupino samostalnikov sestavljajo tisti, ki se prevladujoče pregibajo po drugi moški sklanjatvi (podskupini samostalnikov, ki se sklanjajo po obeh vzorcih, a prevladuje druga moška sklanjatev (tip *vodja*), ter tistih, ki se sklanjajo samo po drugi moški sklanjatvi (tip *čivava*)), drugo skupino pa tisti samostalniki, ki se večinoma pregibajo po prvi moški sklanjatvi (tip *kolega*). (Tretja skupina za naš prispevek ni relevantna, saj vsebuje samostalnike, ki so oblikoslovno ženskega spola (tip *neroda*).) O lastnih imenih na *-a* avtorica pravi, da sodobni normativni priročniki ne vrednotijo razmerja med sklanjatvenima možnostma, zato sklepa, da je odločitev arbitrarna in odvisna od jezikovnega uporabnika (prav tam: 48). Navaja tudi, da se v nekaterih besedilih, npr. v *Svetem pismu*, moška imena na *-a* sklanjajo le po prvi moški sklanjatvi (prav tam: 7).

Nasprotno pa je Siebenreich (2015) s pomočjo teorije naravne skladnje potrdila sicer skopo opredelitev v *Slovenski slovnici* (Toporišič 2000), da so oblikoslovni vzorci druge moške sklanjatve različni in da izbira ni arbitrarna, na kar pa opozarjajo nekatere novejšje raziskave in normativni slovarski prikazi. Pri tem se je osredotočila le na občnoimenske samostalnike na *-a*, lastnih imen pa ni obravnavala.

Zdi se torej, da se je slovensko jezikoslovje do danes nekako zadovoljilo z manj eksplicitnimi napotki za izbiro sklanjatvenega vzorca pri občnoimenskih samostalnikih na *-a* in s skoraj popolno odsotnostjo teh pri (osebnih) lastnih imenih na *-a*. To morda kaže na dvoravninskost obravnavane problematike: na normativni ravni gre za relativno enakovrednost sklanjatvenih vzorcev – v splošnem sta tako prva kot druga moška sklanjatev primerni in legitimni izbiri pri skoraj vseh samostalnikih na *-a*. Raba pri tem kaže odstopanja v prid eni ali drugi paradigmi (ali njuno mešanje), vendar ne v absolutnem smislu. Tako je pri osebnih moških imenih na *-a* v smislu (četudi implicitne) normativnosti prenegljeno uporabnika usmerjati k uporabi prve moške sklanjatve, pri priimkih pa druge, saj sta obe legitimna izbira, tako usmerjanje v normativnem priročniku ali slovarju pa bi lahko imelo za posledico številne ne popolnoma utemeljene lektorske popravke.

3.2.1 Pregled aktualnega stanja

Želeli sva preveriti realizacijo sklanjatvenih vzorcev v rabi, zato sva analizirali 20 najpogostejših osebnih imen in priimkov v Gigafidi 2.0 (NoSketch Engine – nededuplicirana različica). Seznam najpogostejših osebnih imen in priimkov sva pridobili s CQL iskalnim pogojem [lemma = ».*a« & tag = »SIm.*«], med rezultati sva izbrali za najino raziskavo relevantna osebna imena in priimke na *-a*. Preverili sva tudi kombinacije imen in priimkov; poiskali sva jih z iskalnim pogojem [lemma = ».*a« & tag = »SIm.*«] [lemma = ».*a« & tag = »SIm.*«]. Preverjali sva samo pogostnost edninskih oblik, saj je gradivo v korpusu, ki bi izkazovalo rabo dvojninskih in množinskih oblik, zelo skromno oziroma ga ni, kar ni presenetljivo,⁹ med že tako malo-

9 Že SP 1950 ugotavlja, da »[o]sebna imena rabimo večinoma samo v ednini« (SP 1950: § 27).

številnimi pojavitvami pa prihaja do napak zaradi strojnega pripisa oblikoslovnih podatkov. V preglednici 13 je prikazana uresničitev sklonskih oblik v vseh sklonih in številih, podatki so glede na število pojavitev, ki omogočajo tehtne zaključke, relevantni le za edninske oblike.¹⁰

Ednina			Dvojina			Množina		
Luka	im.	59.722	Luka	im.	0	Luki	im.	2 ¹¹
			Luki	im.	0	Luke	im.	0
Luka	rod.	31	Lukov	rod.	0	Lukov	rod.	1
Luke	rod.	3490	Luk	rod.	0	Luk	rod.	0
Luku	daj.	1310	Lukoma	daj.	0	Lukom	daj.	0
Luki	daj.	0	Lukama	daj.	0	Lukam	daj.	0
Luka	tož.	1	Luka	tož.	0	Luke	tož.	0
Luko	tož.	1054	Luki	tož.	0	Luke	tož.	
Luku	mest.	5	Lukih	mest.	0	Lukih	mest.	0
Luki	mest.	401	Lukah	mest.	0	Lukah	mest.	0
Lukom	or.	0	Lukoma	or.	0	Luki	or.	1 ¹²
Luko	or.	1771	Lukama	or.	0	Lukami	or.	0

Preglednica 1: Uresničitev sklonskih oblik na primeru osebnega imena *Luka*.

Težave z določanjem pogostnosti oblikoslovnih dvojnic se pojavijo tudi pri enakopisnih oblikah, pri katerih je zaradi pogosto velike količine korpusnih podatkov in občasno pomanjkljive lematizacije težko natančno sklepati o razmerju med dvojnicami – najtežje pri sklonskih oblikah na *-a*, torej pri razločevanju imenovalnika od rodilnika in tožilnika prve moške sklanjatve. Natančneje pa je to razmerje mogoče določiti pri (1) manj pogostih imenih na *-a*, kjer je mogoče ročno pregledati vse pojavitve, (2) oblikah za mestnik in orodnik zaradi iskanja predlogov v okolici, (3) oblikah za dajalnik zaradi iskanja oblik z odsotnostjo predloga v okolici ter (4) enkratni obliki prve moške sklanjatve na *-om/-em*. Težava so tudi tuja in domača imena moškega spola, ki so v stranskih sklonih prekrivna z imeni na *-a* v nekaterih oblikah (npr. *Grega* in *Greg*, *Saša* in *Sašo* itd.), ter homonimna ženska imena, ki povsem sovpadajo z oblikami druge moške sklanjatve (npr. *Saša* m in *Saša* ž).

3.2.1.1 Moška imena na *-a*

V raziskavi sva zajeli **osebna imena** (*Luka*, *Miha*, *Mitja*, *Jaka*, *Grega*, *Žiga*, *Saša*, *Matija*, *Nikola*, *Aljoša*, *Nebojša*, *Vanja*, *Vasja*, *Siniša*, *Geza*, *Slaviša*, *Ilija*, *Jaša*, *Ivica*, *Mustafa*) in **primke** (*Janša*, *Obama*, *Velikonja*, *Peterka*, *Košunica*, *Garcia*, *Costa*, *Birsa*, *Dekleva*, *Žonta*, *Vega*, *Hvalica*, *Troha*, *Cjuha*, *Hvastija*, *Senica*, *Mandela*, *Trdina*, *Solana*, *Gliha*) **na *-a***.

¹⁰ Pridobljeno s portala Sloleks 2.0: https://viri.cjvt.si/sloleks/slv/headword/128/Luka?tab=-_oblike.

¹¹ Napaka zaradi strojnega pripisa oblikoslovnih podatkov.

¹² Napaka zaradi strojnega pripisa oblikoslovnih podatkov.

Ugotovili sva, da je pri večini obravnavanih osebnih imen in priimkov na *-a* prisotno pregibanje tako po prvi kot po drugi moški sklanjatvi, pri čemer je pogostejša izbira druge moške sklanjatve, še posebej je to značilno za skupino priimkov, ki se brezizjemno pogosteje sklanjajo po drugi moški sklanjatvi. To je deloma v nasprotju z dosedanjimi raziskavami, po katerih naj bi se imena na *-a* pogosteje sklanjala po prvi moški sklanjatvi, kar pa vsaj za osebna imena in priimke ne drži.¹³

Pri nekaterih osebnih imenih izstopajo redki primeri določenih sklonov, kjer je pogostnost izbire prve ali druge moške sklanjatve približno enakovredna (*Jaka*, mest. o *Jaku/Jaki*; *Grega*, rod. *Gregal/Grege*; *Vanja*, mest. o *Vanju/Vanji*) ali pa prevladuje prva moška sklanjatev (*Jaka*, or. z *Jakom*; *Vanja*, rod. *Vanja*, daj. *Vanju*, tož. *Vanja*). Izjemoma se pojavi tudi odsotnost sklanjanja po prvi moški sklanjatvi, zlasti pri manj pogostih imenih in priimkih (*Geza*, daj. **Gezu*; *Nebojša*, mest. o **Nebojšu*; *Slaviša*, mest. o **Slavišu*).

3.2.1.2 Sopojavljanje imena in priimka na *-a*: izbira sklanjatve

Pri kombinacijah imena in priimka na *-a* se v večini primerov obe sestavini sklanjata po drugi moški sklanjatvi (npr. *Miha Mevlja*, rod. *Mihe Mevlje*). Redkeje se sklanjata po različnih sklanjativah, pri tem pa se tako pri imenih kot pri priimkih pojavljata obe sklanjatveni možnosti. Pri takem mešanju so pogostejši primeri, ko se ime sklanja po prvi moški sklanjatvi, priimek pa po drugi (npr. *Mitja Cjuha*, tož. *Mitja Cjuho*; *Grega Žemlja*, daj. *Gregu Žemlji*).

Grega Žemlja				Jaka Hvala				Mitja Klavora										
Sklanjatev (prva ali druga moška sklanjatev)																		
	1.	2.		1.	2.		1.	2.		1.	2.							
Grega	rod.	rod.	Žemlja	rod.	rod.	Jaka	rod.	rod.	Hvala	rod.	rod.	Mitja	rod.	rod.	Klavora	rod.	rod.	
	daj.	daj.		daj.	daj.		daj.	daj.		daj.	daj.		daj.	daj.		daj.	daj.	daj.
	tož.	tož.		tož.	tož.		tož.	tož.		tož.	tož.		tož.	tož.		tož.	tož.	tož.
	mest.	mest.		mest.	mest.		mest.	mest.		mest.	mest.		mest.	mest.		mest.	mest.	mest.
	or.	or.		or.	or.		or.	or.		or.	or.		or.	or.		or.	or.	or.

Preglednica 2: Primeri sklanjanja imena in priimka na *-a* po različnih sklanjatvenih vzorcih.¹⁴

-
- 13 Razen seveda v svetopisemskih besedilih, pri katerih pa gre za posebno dogovorno rabo prve moške sklanjatve (tip *evangelij po Luku*).
- 14 Svetlosivo senčenje: osebno ime po prvi moški sklanjatvi, priimek po drugi moški sklanjatvi; temnosivo senčenje: osebno ime po drugi moški sklanjatvi, priimek po prvi moški sklanjatvi.

Med obravnavanimi kombinacijami imen in priimkov na *-a* izstopa ime *Jaka*: v kombinaciji s priimkom na *-a* se (1) obe sestavini sklanjata po drugi moški sklanjatvi (*Jaka Hvala*, daj. *Jaki Hvali*) ali pa se (2) ime sklanja po prvi, priimek pa po drugi moški sklanjatvi (*Jaka Hvala*, or. z *Jakom Hvalo*). Primerov, kjer bi se ime *Jaka* sklanjalo po drugi moški sklanjatvi, priimek pa po prvi (pri drugih pogostejših kombinacijah imen in priimkov večinoma obstaja tudi ta možnost), v korpusu Gigafida 2.0 ni. V preglednici 14 je orisano, v kakšnih kombinacijah mešanja sklanjatev se pojavljajo navedena imena in priimki.

3.3 Predlog rabe kvalifikatorjev za označevanje oblikoslovnih dvojnic na primeru moških imen na *-a*

V nadaljevanju predstavlja predlog rabe kvalifikatorjev za označevanje dvojnic v slovarju. Pri določenih tipih dvojnic¹⁵ se kaže, da te niso enako ovrednotene kot enakovredne oz. v določenih položajih rabe enako zaželenene. Raba istih kvalifikatorjev (»in« ter »tudi«) za dva tipa podatkov (*pogostnost* : *ustreznost*) je v tem primeru neustrezna, saj uporabnik slovarja ne more vedeti, kdaj določeni kvalifikator obvešča o pogostnosti in kdaj o ustreznosti. Kvalifikatorji v vlogi označevanja pogostnosti obveščajo uporabnika jezika o frekventnosti pojavljanja označenih dvojnic, in sicer enako pogostih dvojnic in tistih, ki so manj pogoste, a še vedno prisotne in povsem sprejemljive v knjižnem jeziku, kvalifikatorji v vlogi označevanja ustreznosti pa obveščajo uporabnika o dvojnica, ki so v knjižnem jeziku manj ustrezne oz. manj zaželenene v določenih okoliščinah rabe, pogostnost pri teh dvojnica, pa ni izhodiščni kriterij presojanja.

Za reprezentativno in natančno označevanje pogostnosti dvojnic sta nujna dobro poznavanje stanja v aktualni rabi in natančna analiza gradiva, zlasti v obliki korpusnih podatkov, ki pa zaradi določenih pomanjkljivosti korpusnih zbirk za slovenščino ni vedno mogoča, poleg tega se lahko dejansko število posameznih oblik v oblikoslovni paradigmi od primera do primera močno razlikuje. Kot primer bova opisali navajanje oblikoslovnih dvojnic pri moških imenih na *-a* (imena tipa *Miha* in priimki tipa *Velikonja*), ki se sistemsko lahko sklanjajo po prvi ali drugi moški sklanjatvi, zlasti pa problematiko navajanja dvojnic v pregibnostnih vzorcih, torej po sklonih.

V korpusih za slovenščino je zaradi velikega števila pojavitev in pomanjkljive lematizacije enakopisnih oblik ponekod težje z razumno količino vložene truda ugotoviti pogostnost ene

15 V slovarju SP 2001 imata kvalifikatorja »in« ter »tudi« dvojno vlogo, saj sta uporabljena za prikazovanje dvojnic, za katere lahko na podlagi pravil izpeljemo, da so med seboj (a) enakovredne oz. enako priporočljive (npr. sklanjanje samostalnikov moškega spola na *-a*) ali (b) neenakovredne oz. manj priporočljive (npr. pisanje sklopov s (*-koli*)). (a) V SP 2001 (§ 759) tako piše, da lahko samostalnike moškega spola, ki imajo v roditeljski končnici *-e*, sklanjamo po drugi ali prvi moški sklanjatvi. Uresničitev posamezne sklanjatve je v slovarju na konkretnih zgledih prikazana s kvalifikatorjema »in« ter »tudi« (gl. preglednici 13 in 14), pri čemer kvalifikatorja prikazujeta enakovredne dvojnice. (b) V členu 535 je izrecno navedeno, da je sklope s (*-koli*) bolj priporočljivo pisati narazen, tudi v slovarju je iztočnica zapisana narazen (npr. *kakor koli*, *kogar koli*), za kvalifikatorjem »tudi« pa je uvedena manj priporočljiva dvojica (*kakor koli* tudi *kakorkoli*, *kogar koli* tudi *kogarkoli*).

in druge sklanjatve v posameznih sklonih, vprašljiva pa je tudi vrednost tako zamudnega in natančnega preverjanja dejanskega stanja tam, kjer gre za slovnično enakovredne možnosti.¹⁶ Ob tem se lahko ob nadgradnji korpusov in dodajanju novih besedil zgodi, da se izkazana pogostnost posameznih oblik tudi spremeni.

Za označevanje dvojnic v slovarju zato predlagava sistem, ki prednostno prikazuje ustreznost, ob tem pa uporabnika pri enakovrednih dvojnica obvešča tudi o pogostnosti.

Upoštevač sistemsko enakovrednost sklanjanja samostalnikov moškega spola na *-a* po prvi in drugi moški sklanjavi ter uresničitve v rabi,¹⁷ lahko zapišemo ubeseditev pravopisnega pravila takole:

Samostalnike, ki se končajo na nenaglašeni samoglasnik *-a*, lahko sklanjamo po prvi ali drugi moški sklanjavi, npr. *vodja*, rod. ed. *vodja/vodje*; *Jaka*, rod. ed. *Jaka/Jake*; *Peterka*, rod. ed. *Peterka/Peterke*.¹⁸

Odločitev za eno od obeh sklanjatvenih možnosti je torej poljubna. Informacije v pravopisnem slovarju morajo biti v skladu z osnovnim pravilom, pri konkretnem imenu pa dobi uporabnik tudi podatek o tem, katera od obeh oblikoslovnih dvojnic je pogosteje uresničena v posameznem sklonu. Slovarski sestavek mora torej uporabniku prinašati informacijo o sistemski enakovrednosti oblikoslovnih dvojnic, ob tem pa lahko uporabnika seznanjati, katera od oblikoslovnih dvojnic je prednostno uresničena v rabi (katere oblike so pri konkretnem imenu v rabi pogostejše).

Slovar bi ubeseditvi v pravilih sledil z rabo naslednjih kvalifikatorjev.

- (1) **Kvalifikator »in«** vpeljuje enako pogosto enakovredno dvojnico.
- (2) **Kvalifikator »redkeje«** vpeljuje redkeje rabljeno enakovredno dvojnico.
- (3) **Kvalifikator »pogosteje«** vpeljuje pogosteje rabljeno enakovredno dvojnico.

Vpeljava kvalifikatorja »pogosteje« je utemeljena s sistematičnim prikazom sklonskih oblik v sklonskih paradigmah – na prvem mestu so vedno prikazane bodisi sklonske oblike za prvo bodisi drugo moško sklanjatev. Kvalifikator »pogosteje« pomeni sistemsko enakovredno dvoj-

16 Ker sta imela kvalifikatorja »in« ter »tudi« v slovaropisni tradiciji ustaljeno normativno vlogo, obstaja tudi nevarnost, da bodo uporabniki slovarjev spregledali dejstvo, da se je to v nekaterih sodobnih jezikovnih priročnikih spremenilo. Uvodi v jezikovne priročnike so že prej pogosto ostajali neprebrani, s prihodom spletnih različic in možnostjo hkratnega iskanja po vseh slovarjih pa je upravičeno pričakovati, da se to ne bo spremenilo na bolje. Ker pa so vsaj strokovni uporabniki jezika (lektorji, prevajalci itd.) večinoma večji ustrezne uporabe slovarjev, je mogoče upati, da sprememba vloge kvalifikatorjev »in« ter »tudi« ne bo povzročila večjega porasta neutemeljenih lektorskih popravkov.

17 Raziskava je pokazala, da je v rabi pri lastnih imenih moškega spola na *-a* pogosteje uresničeno sklanjanje po drugi moški sklanjavi.

18 Stanja v občenem besedju nisva preverjali in je tukaj dodano le kot oris. Občno besedje se v določenih primerih slovnično vede drugače kot lastnoimensko, npr. beseda *kolega* se pogosteje sklanja po prvi kot po drugi moški sklanjavi.

nico in kaže na prednostno uresničitev druge oblike v rabi (*Jaka*, rod. *Jake* redkeje *Jaka*, or. z *Jako* pogosteje z *Jakom*).¹⁹

(4) **Kvalifikator »ali«** označuje enakovredno dvojnico, pri čemer dvojnične oblike zaradi omejenega gradiva ni mogoče preverjati v rabi ali pa so pri dvojničnih sklonskih oblikah odstopanja, ki so natančneje pojasnjena v paradigmi.²⁰

Pri tem bi geselski članek v zaglavju prinašal informacijo o sistemski enakovrednosti navedenih možnosti, pri čemer bi bila na prvem mestu zapisana oblika, ki je v rabi, upoštevajoč celotno paradigmo, pogostejša oz. tipična. V paradigmi pa bi bila prikazana dejanska uresničitev, ki jo je pri večini slovarskih sestavkov moških imen na *-a* mogoče določiti le za ednino, saj je gradivo pri dvojinskih in množinskih oblikah pomanjkljivo.

Jaka Jake ali **Jaka** Jaka samostalnik moškega spola; ime bitja; osebno ime [moško ime]: članek o Jaki/Jaku Jakopiču;²¹ Mladi val z Jakom/Jako Hvalo je poskrbel za odmevne dosežke na mladinskem svetovnem prvenstvu

{O} EDNINA: im. Jáka, rod. Jáke redkeje Jáka, daj. Jáki redkeje Jáku, tož. Jáko redkeje Jáka, mest. pri Jáki in pri Jáku, or. z Jáko pogosteje z Jákom; DVOJINA: im. Jáki ali Jáka, rod. Jáki ali Jákov, daj. Jáka ali Jákom, tož. Jáki ali Jáka, mest. pri Jákih ali pri Jákih, or. z Jáka ali z Jákom; MNOŽINA: im. Jáke ali Jáki, rod. Jáki ali Jákov, daj. Jákam ali Jákom, tož. Jáke, mest. pri Jákih ali pri Jákih, or. z Jáki ali z Jáki

Prikaz 13: Predlog obravnave moških imen na *-a* v pravopisnem slovarju.

(5) **Kvalifikator »tudi«** vpeljuje neenakovredne dvojnice, ki so sistemsko mogoče, a v določeni položajih manj zaželeni.

Za korektno označevanje sistemsko neenakovrednih dvojnic je nujno vpeljati še kvalifikator »tudi«, ki obdrži svojo tradicionalno normativno vlogo (npr. *Herkul* im. tudi *Herkules*).

19 Če bi znotraj ene sklonske paradigme prihajalo do menjave zaporedja (*Jaka*, rod. *Jake* redkeje *Jaka*, or. z *Jakom* redkeje z *Jako*), bi to uporabnika lahko zmedlo.

20 Uporaba kvalifikatorjev »in« ter »tudi« kot pogostnostnih je lahko v določenih primerih zavajajoča, saj namiguje, da je stanje v rabi jasno in preprosto določljivo, kar pa ne drži vedno. Zato je zaradi natančnega in doslednega navajanja podatkov nujno vpeljati tudi oznako, ki bi pokazala na sistemsko enakovredno oblikoslovno dvojnico in imela hkrati vlogo informiranja uporabnika, da zaradi gradivske pomanjkljivosti (korpusno gradivo ne omogoča razlikovanja homonimnih sklonskih oblik; uresničitev je v rabi premalo) ni mogoče izvesti pregleda uresničitve rabe oz. je tak pregled omejen.

21 Poševnica v zgledu nakazuje sistemsko enakovredne možnosti uresničevanja dvojnic, vrstni red navajanja dvojnic ustreza dejanski rabi, navedeni v paradigmi.

Sklep

Prispevek prinaša podroben pregled rabe slovarskih oznak »in« ter »tudi« v jezikovnih priročnikih in predlog ločevanja njihovih vlog v spletnih slovarjih, zlasti v smislu označevanja dvojničnih razmerij med ustreznostjo in pogostnostjo. Zajema pregled obravnave oblikoslovnih dvojnic v do sedaj izdanih pravopisih in uresničevanje ubeseditev iz pravil v slovarjih. Zajeti so vsi pravopisni priročniki, nastali med letoma 1899 in 2001. Predstavljena je predrugačena možnost prikaza oblikoslovnih dvojnic, saj informacije v pravopisnem slovarju ne smejo biti v neskladju z osnovnim pravilom, ki je zapisano v pravopisnih pravilih, prav tako pa je treba pri razumevanju in tolmačenju pravopisnih pravil in slovarja stopiti naproti uporabnikom, ki tega morda niso vešč.

Ubeseditev pravopisnega pravila prinaša sistemsko enakovredne možnosti (npr. sklanjanja lastnoimenskih samostalnikov moškega spola na -a), slovarske uresničitve pa to informacijo s pomočjo razširjenega nabora kvalifikatorjev dopolnijo s podatkom, katera od obeh oblikoslovnih dvojnic je uresničena v rabi pri konkretnem primeru, saj je za reprezentativno in natančno označevanje pogostnosti dvojnic nujno dobro poznavanje realnega stanja. Da bi lahko to informacijo posredovali uporabniku, moramo na novo določiti pomen in funkcijo uporabljenih oznak za označevanje (oblikoslovnih) dvojnic, pri čemer predlog izhaja iz tradicije oznak v pravopisnih slovarjih in jo nadgradi. Oznake ohranjajo normativno funkcijo, prinašajo pa tudi jasno razvidno in od normativne ločeno informacijo o pogostnosti posamezne oblike v rabi. Uporabniku neprijazna dvojna vloga kvalifikatorjev je v predlogu presežena tako, da se uvede več oznak, pri katerih je ločnica med rabo in slovnično/pravopisno ustreznostjo dvojničnih oblik jasneje začrtana.

Literatura in viri

- BREZNIK, Anton, 1916: *Slovenska slovnica za srednje šole*. Celovec: Družba sv. Mohorja.
- DOBROVOLJC, Helena, JAKOP, Nataša, 2012: *Sodobni pravopisni priročnik med normo in predpisom*. Ljubljana: Založba ZRC.
- ePravopis = *Slovar slovenskega pravopisa*. <<https://fran.si/iskanje?FilteredDictionaryIds=135&View=1&Query=%2A>>
- eSSKJ 2021 = *Kako brati slovar*. <https://www.fran.si/201/esskj-slovar-slovenskega-knjiznega-jezika/datoteke/eSSKJ_Kako_brati_slovar.pdf>
- eSSKJ = *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. <<https://fran.si/iskanje?FilteredDictionaryIds=201&View=1&Query=%2A>>
- Gigafida 2.0 = <<https://viri.cjvt.si/gigafida/>>
- GLATIGNY, Michel, 1978: *Les commentaires normatifs dans le dictionnaire monolingue. V: Wörterbücher: ein internationales Handbuch zur Lexikographie*. Berlin, New York: Walter de Gruyter.
- GLIHA KOMAC, Nataša, idr., 2015: *Koncept novega razlagalnega slovarja slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: Založba ZRC, Znanstvenoraziskovalni center SAZU. <https://fran.si/179/novi-slovar-slovenskega-knjiznega-jezika/datoteke/Potrjeni_koncept_NoviSSKJ.pdf>

- GLOŽANČEV, Alenka, 2012: Novejša slovenska leksika v luči obravnave samostalniških zloženkov v Slovenskem pravopisu 2001. Nataša Jakop in Helena Dobrovoljc (ur.): *Pravopisna stikanja: razprave o pravopisnih vprašanjih*. Ljubljana: Založba ZRC. 125–139.
- LENGAR VEROVNIK, Tina, DOBROVOLJC, Helena, 2016: *Sklanjanje priimka »Vuga«: Je odločitev za sklanjatev poljubna?*. Jezikovna svetovalnica Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. <<https://svetovalnica.zrc-sazu.si/>>
- PLESNIČAR, Karmen, 2012: *Oblikoslovno pregibanje in razvrščanje samostalnikov II. moške sklanjatve v slovenskem jezikoslovju*. Diplomsko delo. Nova Gorica: Univerza v Novi Gorici, Fakulteta za humanistiko.
- Posebnosti slovarskih prikazov v ePravopisu*. <https://fran.si/135/epravopis-slovenski-pravopis/datoteke/ePravopis_Zgradba.pdf>
- POVŠE, Asjaflora, 2017: *Med normo in predpisom: jezikovni uporabniki in njihove zadrege pri oblikoslovnem pregibanju besed*. Diplomsko delo. Nova Gorica: Univerza v Novi Gorici, Fakulteta za humanistiko.
- Pravopis 8.0 = *Pravila novega slovenskega pravopisa za javno razpravo*. <www.fran.si/pravopis8>
- SIEBENREICH, Nika, 2015: Obravnava samostalnikov druge moške sklanjatve s stališča naravne skladnje. *Jezikoslovni zapiski* 21/1. 75–89.
- Sloleks 2.0 = <<https://viri.cjvt.si/sloleks/>>
- SP 1899 = *Slovenski pravopis*. Sestavil Fr. Levec. Dunaj: Cesarsko kraljeva zaloga šolskih knjig.
- SP 1920 = *Slovenski pravopis*. Sestavil dr. A. Breznik. Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna.
- SP 1935 = *Slovenski pravopis*. Ljubljana: Izdalo in založilo Znanstveno društvo.
- SP 1950 = *Slovenski pravopis*. Ljubljana: SAZU (izd.) – Državna založba Slovenije (zal.).
- SP 1962 = *Slovenski pravopis*. Ljubljana: SAZU (izd.) – Državna založba Slovenije (zal.).
- SP 2001 (2003) = *Slovenski pravopis*. Ljubljana: SAZU, ZRC SAZU (izd.) – Založba ZRC (zal.).
- SSKJ1 1970–1991 = *Slovar slovenskega knjižnega jezika I–V*. Ljubljana: SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (izd.) – Državna založba Slovenije (zal.).
- SSKJ2 2014 = *Slovar slovenskega knjižnega jezika. Druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja*. Ljubljana: SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (izd.) – Državna založba Slovenije (zal.).
- SVENSÉN, Bo, 1993: *Practical Lexicography: Principles and Methods of Dictionary-Making*. New York: Oxford University Press.
- TOPORIŠIČ, Jože, 2001: *Novi, šesti slovenski pravopis*. Ljubljana. <https://www.zrc-sazu.si/pravopis/pdf/LK_Toporisc_r32.pdf>
- Uvod 1970 = Uvod. *Slovar slovenskega knjižnega jezika I–V*. Ljubljana: SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (izd.) – Državna založba Slovenije (zal.). <https://fran.si/130/sskj-slovar-slovenskega-knjiznega-jezika/datoteke/SSKJ_Uvod.pdf>
- Uvod 2014 = Uvod. *Slovar slovenskega knjižnega jezika. Druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja*. Ljubljana: SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (izd.) – Državna založba Slovenije (zal.). <https://fran.si/133/sskj2-slovar-slovenskega-knjiznega-jezika-2/datoteke/SSKJ2_Uvod.pdf>
- WEISS, Peter, 2000: Označevanje v slovenskih narečnih slovarjih. *Jezikoslovni zapiski* 6. 27–44.

Dvojnice v terminoloških slovarjih

Tanja Fajfar, Mojca Žagar Karer

DOI: https://doi.org/10.3986/9789610506201_08

Uvod¹

Dvojnice so pogost pojav v jeziku, zato ni nenavadno, da se pojavljajo tudi v terminologiji. Čeprav dvojnice spadajo na področje normativnosti, ki jo praviloma popisujejo splošni slovarski priročniki, nas v prispevku zanima, kako pogosto so navedene v terminoloških slovarjih in kako so v njih prikazane. Poleg tega preverjamo tudi, kateri tipi dvojníc so najpogostejši in kakšno je njihovo razmerje do sinonimov. Na podlagi analize tako želimo odgovoriti na vprašanje, ali je prikazovanje dvojníc v terminoloških slovarjih smiselno. Za gradivno osnovo smo izbrali terminološke slovarje, ki so nastali v Terminološki sekciji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU in so objavljeni na spletišču Terminologišče.²

1 Opredelitev dvojníc

Dvojnica je v SSKJ2 označena s kvalifikatorjem *jezikoslovno* in pojasnjena kot 'vsaka od dveh ali več pojavnih oblik besede', njen sinonim je dubleta. V eSSKJ je uvrščena iztočnica dvojnica z istim pomenom kot v SSKJ2, a brez sinonima dubleta. Termin dvojnica (s sinonimom varianta) najdemo tudi v *Enciklopediji slovenskega jezika* (1992: 34), kjer je osnovni definiciji dodana tudi tipologija dvojníc: »[S]opojavna oblika jezikovnega sredstva, npr. pisna (jazz – džéz), naglasna (pokósil – opokosíl,³ potegníte – potégnite), končniška (sína – sinú), osnove (šepéče – šepetá), besednozvezna (na okó – na očí; na vso moč – na vse pretege), trpniška (To se bo hitro napravilo – To bo hitro narejeno), besedna (dvojjina – dual). Besedne imamo za sopomenke.« Dvojnica je v *Enciklopediji slovenskega jezika* torej razumljena širše kot v SSKJ2, saj ne

1 Prispevek je nastal v okviru programa P6-0038, ki ga financira ARRS.

2 Pri teh slovarjih so sodelovali področni strokovnjaki in terminografi. Ti so po izobrazbi jezikoslovci, zato smo želeli preveriti, v kolikšni meri so v obravnavane terminološke slovarje vključene tudi dvojnice, ki so sicer običajno prikazane v splošnih jezikovnih priročnikih. Dvojnice so namreč v terminoloških slovarjih, ki jih izdelujejo samo področni strokovnjaki brez sodelovanja jezikoslovca, zelo redke.

3 V *Enciklopediji slovenskega jezika* sicer ni navedeno, kaj pomeni znak °, sklepamo pa, da je avtor s tem označil nepravilno dvojnico, ker znak ° v SP 2001 pomeni *nepravilno*.

gre le za pojavne oblike besede, ampak za sopojavne oblike jezikovnega sredstva. Zato je opozorilo avtorja, da so besedne dvojnice pravzaprav sopomenke, v tem smislu logično.

V kontekstu terminologije nekateri avtorji dvojnice razumejo kot sinonime, vzpostavljene na razmerju prevzeto : domače. Tako npr. Toporišič (2000: 119) piše, da so t. i. nevtralnimi sopomenkam, ki jih je relativno malo, še najbližje »dvojnice domače – prevzeto v strokovnem jeziku, npr. *samostalnik – substantiv*«. Tudi Vidovič Muha (2000: 118) meni, da se v terminologiji »sopomenke lahko pojavljajo le kot t. i. dvojnice – dublete [...], se pravi brez slogovne ali kakršnekoli druge besedilne vloge«. ⁴ V nadaljevanju za področje slovenističnega jezikoslovja ugotavlja, da je pojav terminoloških dvojníc povezan s težnjo po oblikovanju nacionalne terminologije, kar podkrepi s primeri *konverzija – sprevrženje*, *palatal – mehkončnik*, *dialektologija – narečjeslovje* itd. S tem se strinja tudi Žele (2009: 130), ki prav tako uporablja poimenovanje terminološka dvojnica, ⁵ Bokal (2009: 112) pa sopomenska dvojnica, npr. »[i]zraz *air condition* je razvil v slovenščini sopomenske dvojnice *klimatizator*, *klimatska naprava*, pogovorno tudi *klima*«. Menimo, da je tovrstno poimenovalno prekrivanje moteče in da velja v terminologiji razlikovati med dvojnico, ki označuje različno pojavno obliko iste besede, in sinonimom, ki označuje enega od vsaj dveh terminov za isti pojem (Žagar Karer in Fajfar 2020: 493).

Natančnejšo opredelitev dvojnice in obravnavo skupin dvojníc najdemo v Konceptu novega razlagalnega slovarja slovenskega knjižnega jezika (Koncept 2015), v katerem so avtorji zapisali, da so lahko vzporedne oblike pojavitev opredeljene kot dvojnice le v primeru, »da vzpostavljajo bolj ali manj identično slovnično-pomensko okolje, torej v veliki meri razvijajo enake pomene, nastopajo z enakimi tipičnimi kolokatorji in se tipično uresničujejo v enakih skladenskih strukturah« (Koncept 2015: 31). Izpostavljene so naslednje skupine dvojníc (Koncept 2015: 30–31):

a) pisne, npr. *gaspačo – gazpacho*, *au – av*, *videokamera – video kamera*, *pitagorov izrek – Pitagorov izrek*, vključno s posameznimi tipi besedotvornih dvojníc, npr. *bordar – border*, *izgovorjava – izgovarjava*;

-
- 4 Še bolj eksplicitna je avtorica nekaj let kasneje, ko zapiše, da »sopomensk[e] par[e] zaradi (besedilne) nefunkcionalnosti ustrežnejše imenujemo dvojničnost (dubletnost)« (Vidovič Muha 2005: 212). Temu sledi npr. Ulčnik (2014: 648), ki namesto o sinonimih piše o dvojníc. Izraza *bolnica* in *bolnišnica* tako razume kot leksikalni dvojnici (uporablja pa tudi zvezi besedna dvojnica in dvojnični izraz).
- 5 O terminološki dvojnici pišeta tudi Bokal in Terčelj (2012: 143–149), pri čemer je ne razumeta v smislu sinonimnega razmerja med prevzetim in domačim terminom, ampak pri opredelitvi izhajata iz načel Čebelarskega terminološkega slovarja in Slovenskega smučarskega slovarja. Menita, da razmerje med daljšo in krajšo obliko termina (npr. *snežni plaz – plaz*) in pretvorbena razmerje (npr. *AŽ-panj – panj AŽ*) nista sinonimni razmerji, ampak gre za terminološke dvojnice, ki so v omenjenih dveh slovarjih prikazane s povratno puščico, ki vzpostavlja razmerje med izrazoma, ki se »popolnoma pomensko prekrivata, delno se razlikujeta le po izrazni obliki« (Slovenski smučarski slovar, Zasnova in zgradba slovarja). Pretvorbena razmerje je kot dvojnično, tj. z oznako glej, prikazano tudi v Botaničnem terminološkem slovarju (sicer nedosledno) in drugi izdaji Farmacevtskega terminološkega slovarja. Natančnejše o tem v razdelku 2.3.

- b) izgovorne, ki vključujejo naglasne in glasovne dvojnice, npr. *lokacijski* – *lokácijski*, iskalka [iskáuka – iskálka], *glóba* – *glôba* [...];
- c) pisno-izgovorne, npr. *jazz* [džês – džés] – *džez* [džês – džés], *kíber* – *cyber* [sájbər]; *judoistični* [judoístični – džudoístični] – *džudoistični*, *musical* [muzikál – mjúzikəl] – *muzikál*, *start* – *štart*;
- č) oblikoslovne, npr. *vodja vodje* – *vodja vodja*; *datelj dateljna* – *datelj datlja*.

Te skupine dvojníc zajemajo najbolj relevantne skupine dvojníc, pri čemer dvojnice razumemo v ožjem smislu, torej kot različne pojavne oblike (iste) besede. Za terminologijo so najbolj zanimive pisne dvojnice in nekatere besedotvorne dvojnice.⁶ Z njimi se normativno vrednoti zapis izlastnoimenskih sestavin z malo oz. veliko začetnico in zapis prevzetih besed.

Koncept (2015: 67) je predvidel tudi normativne kvalifikatorje, ki označujejo razmerja med dvojnícami, in sicer kvalifikator *in* pred normativno enako ustrezno dvojnico, kvalifikator *tudi* pred normativno manj ustrezno dvojnico, ki se v knjižnem jeziku v rabi umika ali uveljavlja, ter kvalifikator *gl.* pred normativno ustreznejšo dvojnico, ki je v rabi bolj razširjena in izkazuje identične slovnično-pomenske značilnosti kot njena pisna dvojnica. Ker dvojnice prikazujejo praktično vsi najpomembnejši sodobni jezikovni priročniki, npr. eSSKJ, SSKJ1 in SSKJ2, *ePravopis*, SP 2001, ni nenavadno, da jih najdemo tudi v nekaterih terminoloških slovarjih.

Vpliv leksikografije pri obravnavi dvojníc v slovenski terminologiji gotovo ni zanemarljiv, kar potrjuje Košmrlj Levačič (2006: 76), ki piše: »V terminološkem slovarju upoštevamo tudi v leksikologiji veljavno načelo, po katerem uvrščamo med dvojnice zlasti pisne in skladenjske različice termina – te prikažemo v zaglavju –, medtem ko štejemo besedotvorne različice z variantnimi obrazilnimi, korenskimi morfemi za sopomenke – prikažemo jih kot razmerne izraze za razlago.«⁷ Iz tega pa sledi tudi, da avtorica ločuje med dvojnícami in sinonimi, ki so v terminološkem slovarju prikazani na različnih mestih.

2 Analiza dvojníc v terminoloških slovarjih

V analizo, predstavljeno v prispevku, so bili vključeni vsi terminološki slovarji, ki so po letu 2000 nastali v Terminološki sekciji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU

6 V zvezi z besedotvornimi dvojnícami avtorji Koncepta (2015: 34) navajajo, da so v slovarju »obravnavane kot dvojnice le v primeru, da so si izrazno zelo podobne«. Tako sta kot dvojnici recimo obravnavani besedi *izgovorjava* – *izgovarjava*, ne pa tudi *zunajzakonski* – *izvenzakonski* ali *grofica* – *grofinja*, saj povprečni uporabnik slovarja ne zazna več besedotvornih procesov, po katerih so nastale, in jih razume kot dva različna leksema (torej sinonima) in ne kot dvojnični obliki istega leksema. Opozoriti pa velja, da so bila redakcijska načela za eSSKJ glede na Koncept 2015 kasneje še natančneje jezikoslovno utemeljena. Besedotvorne dvojnice so v eSSKJ tako praviloma obravnavane kot sinonimi.

7 O vplivu leksikografije piše tudi Humar (2008: 116): »Slovaropisna šola, izhajajoča iz izdelave *Slovarja slovenskega knjižnega jezika*, je nasploh močno vplivala tudi na poimenovanja in zasnovo terminoloških slovarjev (razlagalni, normativni), na način slovničnega označevanja iztočničnih besed, način vrednotenja izrazja (npr. s sopomenkami), rabo označevalnikov ipd.«

in so objavljeni na spletišču Terminologiše ter prikazujejo tudi dvojnice. Teh slovarjev je sedem, in sicer: *Geografski terminološki slovar* (GeogTS, 2005), *Gemološki terminološki slovar* (GemTS, 2005), *Čebelarski terminološki slovar* (ČTS, 2008), *Gledališki terminološki slovar* (GledTS, 2011), *Slovenski smučarski slovar* (SSS, 2011), *Botanični terminološki slovar* (BTS, 2011) in *Farmacevtski terminološki slovar* (2., dopolnjena in pregledana izdaja) (FTS2, 2019). Omenimo še, da sedem terminoloških slovarjev, objavljenih na Terminologišču,⁸ dvojnic ne prikazuje.

Z analizo smo želeli preveriti prikaz dvojnic v terminoloških slovarjih in njihovo pogostnost, oblikovati tipologijo dvojnic, nazadnje pa smo poskušali opredeliti še razmerje med dvojnico in sinonimom ter odgovoriti na vprašanje, ali je prikazovanje dvojnic v terminoloških slovarjih utemeljeno.

2.1 Prikaz in pogostnost dvojnic

Dvojnice so v analiziranih slovarjih prikazane na dva načina. Prvi način je prikaz v slovarskem sestavku z oznako *glej* oz. okrajšavo *gl.*, v katerem ena od dvojnic usmerja na drugo dvojnico. Obe sta kot t. i. podvojena iztočnica⁹ prikazani tudi v polnem slovarskem sestavku z definicijo. Drugi način pa je prikaz samo v polnem slovarskem sestavku s podvojeno iztočnico (torej brez sestavka z *gl.*). Na ta prikaz so vplivali splošnojezikovni priročniki, posebej SP 2001. Podatke o načinu prikaza dvojnic in njihovi pogostnosti smo vnesli v spodnjo preglednico.

slovar	A) dvojnica, prikazana z <i>gl.</i>	B) podvojena iztočnica brez <i>gl.</i>	C) vsota vseh dvojnic	Č) delež dvojnic v %	D) vsi slovarski sestavki
GeogTS	94	48	142	1,6	8922
GemTS	85	/	85	2,8	3025
ČTS	16	215	231	7,5	3073
GledTS	49	6 ¹⁰	55	1,9	2967
SSS	4	162	166	4,1	4052
BTS	46	16	62	0,9	6728
FTS2	67	170	237	3,7	6454

Preglednica 1: Prikaz in pogostnost dvojnic v terminoloških slovarjih.

-
- 8 To so: *Pravni terminološki slovar* (2018), *Terminološki slovar avtomatike* (2., dopolnjena in pregledana izdaja) (2018), *Urbanistični terminološki slovar* (2015), *Terminološki slovar uporabne umetnosti – pohišstvo, ure, orožje* (2015), *Tolkalni terminološki slovar* (2014), *Geološki terminološki slovar* (2006) in *Planinski terminološki slovar* (2002).
- 9 Poimenovanje je povzeto po uvodu BTS (Zasnova in zgradba slovarskega sestavka), v katerem piše, da so termini, ki se uporabljajo v variantnih pisnih oblikah, zapisani s podvojeno iztočnico, npr. *karoten* tudi *karotin*.
- 10 Predvidevamo, da gre v primerih Avgúst *tudi* Avgúst in džézovski balét *in* džézovski balét za napaki, saj bi dvojnici morali biti vključeni v skupino dvojnic, prikazanih z oznako *gl.*, kar je siceršnji prikaz tovrstnih dvojnic v GledTS.

V stolpec A so vključene dvojnice, ki so v pregledanih terminoloških slovarjih prikazane v slovarskem sestavku z oznako *gl.* V stolpcu B so dvojnice, ki niso prikazane v samostojnem slovarskem sestavku z oznako *gl.*, ampak samo v polnem slovarskem sestavku s podvojeno iztočnico. V stolpcu C je število vseh dvojníc v posameznem slovarju, v stolpcu Č njihov delež v odstotkih glede na vse termine v slovarju in v stolpcu D vsi slovarski sestavki v posameznem slovarju.

Navedimo najprej primera za dvojnice, vključene v stolpec A, ki so v slovarjih prikazane v slovarskem sestavku z oznako *gl.*:

melicitóza -e ž *gl.* melicitóza (ČTS)
tsunami -ja [cunámi] m hidgeogr. *gl.* cunámi (GeogTS)

Oznaka *gl.*¹¹ skladno z uvodi terminoloških slovarjev (razdelek Krajšave in oznake) usmerja k pisno ustreznejši različici (FTS2, GledTS, GeogTS), k prednostni pisni obliki termina (BTS) ali k ustreznejši in pogostejši pisni dvojnici (SSS, ČTS). Čeprav naj bi torej glede na te opredelitve oznaka *gl.* usmerjala k prednostni, ustreznejši oz. pogostejši dvojnici, pa to razmerje ni vedno izkazano tudi v polnem slovarskem sestavku, v katerem sta dvojnici prikazani v okviru podvojene iztočnice. V polnem slovarskem sestavku sta dvojnici namreč lahko povezani z oznako *tudi*, ki je v uvodih slovarjev opredeljena kot oznaka, ki uvaja manj rabljeno pisno različico oz. pisno, naglasno ali oblikoslovno dvojnico. Lahko pa sta povezani z oznako *in*, ki je v uvodih slovarjev opredeljena kot oznaka, ki uvaja enakovredno pisno, naglasno ali oblikoslovno dvojnico. Navajamo primera dvojníc, prikazanih kot podvojeni iztočnici, z oznako *in* ter oznako *tudi*:

melicitóza -e in melicitóza -e (ČTS)
cunámi -ja tudi tsunami -ja (GeogTS)

V primeru *cunami*ja so podatki o statusu dvojníc v obeh slovarskih sestavkih usklajeni: *tsunami* je neprednostna dvojnica, ki v slovarskem sestavku z oznako *gl.* usmerja na *cunami*, v drugem slovarskem sestavku pa sledi oznaki *tudi*. Tega pa ne moremo trditi za *melicitozo*, ki je v slovarskem sestavku z oznako *gl.* opredeljena kot manj ustrezna in manj pogosta dvojnica, v polnem slovarskem sestavku pa je do dvojnice *melecitoza* v enakovrednem razmerju.

V stolpcu B so dvojnice, ki niso prikazane v samostojnem slovarskem sestavku z oznako *gl.*, ampak samo v polnem slovarskem sestavku s podvojeno iztočnico. Praviloma to velja za pisne dvojnice z izlastnoimensko sestavino, izgovorne dvojnice in oblikoslovne dvojnice. Primeri:

Jaccardov koeficiént -ega -ênta tudi jaccardov koeficiént -ega -ênta (BTS)
obnóžina -e in obnožina -e (ČTS)
ADH ADH-ja in -- [adehá] (FTS2)

Izjema je GledTS, v katerem so pisne dvojnice z izlastnoimensko sestavino in izgovorne dvojnice predstavljene tudi v slovarskem sestavku z *gl.* Primera:

11 V SSKJ2 je skladno s členom 24 oznaka *gl.* dodana »[m]anj rabljen[i] ali normativno manj ustrezn[i] dvojníc[i] kake iztočnice v slovarju«. Ta dvojnica se imenuje kazalčna iztočnica.

atmosfêrska mēgla -e -e ž **gl.** atmosfêrska meglà (GledTS)
fresnélov refléktor -ega -ja m **gl.** Fresnélov refléktor (GledTS)

Prav tako izstopa SSS, ki samo v polnem slovarskem sestavku s podvojeno iztočnico (in brez slovarskega sestavka z oznako *gl.*) prikaže poseben tip pisnih dvojnic. To je posebnost tega slovarja, ki je utemeljena s t. i. družinsko kazalko; več o tem v razdelku 2.2.1.2. Primer:

stártna lísta -e -e in štártna lísta -e -e (SSS)

Sklenemo lahko, da so dvojnice v analiziranih terminoloških slovarjih prikazane relativno poenoteno, kar ne preseneča, saj je prikaz prenesen iz slovenskih splošnih slovarjev. Posamezne izjeme v prikazu predstavljajo odmik od siceršnje prakse navajanja dvojnic, ki v uvodih teh slovarjev sicer ni posebej utemeljen.

Naj dodamo še komentarja k stolpcema C in Č, v katera so vključeni številčni podatki o pogostnosti dvojnic oziroma njihovi deleži v odstotkih glede na vse slovarske sestavke v posameznem slovarju. Dvojnice so vključene v 7 od skupno 14 terminoloških slovarjev, ki so objavljeni na Terminologišču. V slovarjih, v katerih so zabeležene, so različno pogoste. Najmanj jih je v BTS, v katerem ima manj kot 1 % terminov dvojnice, sledita mu GeogTS in GledTS z 1,6 % in 1,9 % dvojnic, nato GemTS, v katerem dvojnice predstavljajo 2,8 % vseh terminov, slab odstotek več dvojnic pa je v FTS2. Največ dvojnic imata SSS, in sicer 4,1 %, in ČTS s skoraj podvojenim številom dvojnic glede na SSS (7,5 %). V povprečju dvojnice predstavljajo le 3,2 % vseh terminov (pa še to samo v skupini slovarjev, ki dvojnice sploh prikazujejo). Glede na tako različne deleže uslovarjenih dvojnic sklepamo, da na vključitev dvojnic v slovar vplivajo zlasti izhodiščne konceptualne predpostavke slovarja, na katere ima največji vpliv terminograf, ki vodi slovarski projekt.¹²

2.2 Tipologija dvojnic v terminoloških slovarjih

V pregledanih terminoloških slovarjih se pojavljajo pisne, izgovorne in oblikoslovne dvojnice.

2.2.1 Pisne dvojnice

Pisne dvojnice smo našli v vseh pregledanih slovarjih. Glede na pregledano gradivo se delijo v štiri skupine.

2.2.1.1 Dvojnice, ki temeljijo na razmerju podomačeni zapis : nepodomačeni zapis

Tipično dvojnično razmerje v skupini pisnih dvojnic je razmerje med zapisom v podomačeni obliki in zapisom v nepodomačeni obliki. Ta tip je v terminologiji pričakovan, saj je relativno velik delež terminologije prevzete. V prvi fazi se skupaj s pojmom pogosto sprejme tudi poimenovanje, ki se praviloma govorno in pisno prilagodi slovenskemu jeziku. Potrjujejo ga

12 SSS in ČTS, ki vsebujeta največ dvojnic, je terminografsko vodila ista oseba.

vsi slovarji razen ČTS. GeogTS in BTS pri nepodomačenih dvojnicaх dosledno usmerjata na podomačeni zapis, v GledTS in še zlasti v GemTS pa so tudi primeri usmeritev na nepodomačeni zapis.¹³ Nekaj primerov:

blizzard -a [blízárd] m klimatogeogr. **gl.** blízard (GeogTS)
campo cerrado -a -a [kámpo serádo] m **gl.** kámpo serádo (BTS)
búfokomédija -e ž **gl.** búfokomédija (GledTS)
birgerít -a m **gl.** bürgerít (GemTS)

V primeru ČTS, GeogTS, BTS, GemTS in GledTS velja opozoriti na t. i. posredno usmerjanje. Termin *carnica* usmerja na termin *karnika*, ki pa je prikazan v kazalčnem slovarskem sestavku in z označevalnikom žargonsko. Prednostni termin je *kranjska čebela*:

carnica -e [kárnika] ž **gl.** kárnika (ČTS)
kárnika -e in **carnica** -e [kárnika] ž žarg. → kránjska čebéla (ČTS)

Našli smo tudi primere, ko je med dvojnicaма normativni kvalifikator *tudi*, ki pomeni, da razmerje med dvojnicaма ni enakovredno, hkrati pa usmerjata na ustreznejši sinonim. Pravzaprav gre za dvojno normiranje (najprej med dvojnicaма, potem pa še med sinonimoma), ki do uporabnika nikakor ni prijazno. Primera:

mór húmus -- -a tudi mohr húmus -- -a [mór] m pedogeogr. → prhlína (GeogTS)
bíser burginjón -a -- [buržinjón] tudi bíser bourgignón -a -- [buržinjón] m trg. → voščéni bíser (GemTS)

Za poseben podtip pri dvojničnem razmerju podomačeni zapis : nepodomačeni zapis bi lahko šteli razmerje med dvojnicaма, zapisanimi z grškimi črkami in simbolom za grško črko, ki se pojavlja v BTS in FTS2. Primera:

β-karotén -a [béta] m fiziol., biokem. **gl.** bétakarotén (BTS)
délta bilirubín -- -a m **gl.** δ-bilirubín (FTS2)

V polnem slovarskem sestavku ima prednostna dvojnica iz slovarskega sestavka z *gl.* tako enakovredno dvojnico, ki jo uvaja *in*, kot neenakovredno dvojnico, ki jo uvaja *tudi*.¹⁴

bétakarotén -a tudi bétakarotín -a in β-karotén -a (BTS)
δ-bilirubín -a [délta] in déltabilirubín -a tudi délta bilirubín -- -a (FTS2)

Pri primeru iz FTS2 velja izpostaviti dvojnično razmerje, ki temelji na zapisu skupaj in naražen, ki se v pregledanih slovarjih pojavlja zelo redko. Poleg poimenovanj tipa *delta bilirubin* : *deltabilirubin* iz FTS2, v katerem je še 33 takih dvojničnih parov, se v pregledanem gradivu pojavita samo še dva primera:

álbaréllo -a m **gl.** álbar éllo (FTS2)
búffo komédija -- -e ž **gl.** búfokomédija (GledTS)

13 Glede na uvod GemTS (Zasnova in zgradba slovarja) je izvorna pisava prednostna pri mineralih, poimenovanih zlasti po osebnih lastnih imenih.

14 Dvojnica najpogosteje označuje vsako od dveh oblik istega termina, lahko pa tudi vsako od treh itd. pojavnih oblik istega termina.

2.2.1.2 Dvojnice z variantnim zapisom znotraj slovenskega jezika

Posebno skupino, ki v pregledanih terminoloških slovarjih ni prepoznana kot tipična, predstavljajo dvojnice z variantnim zapisom znotraj slovenskega jezika. Pri tem je očitno vpliv SSKJ1 in SP 2001, kar potrjuje tudi uvod ČTS (Zasnova in zgradba slovarja), v katerem je eksplicitno poudarjeno, da se slovar pri normiranju izrazov opira na ta priročnika. Primera:

izpodrézati mátičnike -réžem -- in spodrézati mátičnike -réžem -- (ČTS)
inšpiciènt -ènta tudi inspiciènt -ènta (GledTS)

Razlika med ČTS in GledTS je, da so v ČTS tovrstne dvojnice prikazane tudi v slovarskem sestavku z oznako *gl.*, v GledTS pa niso. Prikazane so le v okviru podvojene iztočnice v polnem slovarskem sestavku.

Pri pisnih dvojnica iz te skupine velja omeniti še rešitev iz SSS, v katerem je v slovarskem sestavku z *gl.* prikazana samo dvojnica osnovnega termina, npr. *štárt*, dvojnice povezanih terminov, npr. *skupínski štárt*, pa so prikazane le v okviru podvojene iztočnice v polnem slovarskem sestavku. V tem sestavku je na prvem mestu navedena dvojnica, ki je kot prednostna vzpostavljena pri osnovnem terminu (v našem primeru torej *skupínski štárt*). Na ta sistem opozarja t. i. družinska kazalka *ipd.* pri osnovnem terminu, ki je opredeljena kot kazalka, ki »usmerja na pisne dvojnice v okviru besedne družine« (SSS, Krajšave in oznake). Navajamo omenjene primere:

štárt -a m *ipd.* **gl.** stárt
stárt -a in štárt -a
skupínski stárt -ega -a in skupínski štárt -ega -a

2.2.1.3 Dvojnice z izlastnoimensko sestavino

Tipično skupino pisnih dvojníc pa sestavljajo dvojnice z izlastnoimensko sestavino, ki je lahko pisana z veliko ali malo začetnico. GemTS teh dvojníc ne izkazuje, v SSS pa je vključena samo ena oblika termina, in sicer z zapisom izlastnoimenske sestavine z veliko začetnico. V vse ostale slovarje sta vključeni obe obliki, na prvem mestu pa je navedena oblika, v kateri je izlastnoimenska sestavina pisana z veliko začetnico.¹⁵ Primera:

Beltovo telésce -ega -a tudi beltovo telésce -ega -a (BTS)
Álbersova projékcija -e -e in álbersova projékcija -e -e (GeogTS)

Dajanje prednosti zapisu z veliko začetnico pomeni odmik od pravopisne norme, uveljavljene v SP 2001. V uvodu k ČTS je utemeljeno tako: »Pri pisavi izlastnoimenskih pridevnikov je na prvem mestu pisava z veliko začetnico. To je odraz še žive povezave lastnega imena in pojma samega.« Košmrlj Levačič (2007: 590) o normiranju dvojníc z izlastnoimensko sestavino v GeogTS pojasnjuje, da so ob dvojnica z veliko začetnico »vpeljali tudi pravopisno ustrežnejše z malo začetnico«. Nadaljuje pa, da za zapis z malo začetnico »v literaturi praviloma nismo

¹⁵ Razlika je le v tem, katera oznaka je uporabljena med obema dvojnica – pri BTS gre za neenakovredno razmerje (oznaka *tudi*), pri GeogTS pa za enakovredno razmerje (oznaka *in*).

našli potrditve, ker se, kot je znano, večina pišočih strokovnjakov s takim zapisom ne strinja, zato tudi nismo upoštevali zaporedja, kot ga priporoča SP 2001«.16 Kot omenjeno, se SSS odmakne od tradicije navajanja obeh oblik, saj so vanj vključeni le termini, v katerih je izlastnoimenska sestavina pisana z veliko začetnico. To velja tudi za slovarje, ki trenutno nastajajo v Terminološki sekciji.

2.2.1.4 Besedotvorne dvojnice

Posebno skupino pisnih dvojnic tvorijo tudi besedotvorne dvojnice, ki jih najdemo zlasti v GeogTS in BTS, zanje pa je značilno, da gre za izhodiščno latinske termine. Košmrlj Levačič (2006: 75, 76) piše, da sta za del mednarodne terminologije značilni zlasti latinski končnici *-us* oz. *-um/-ium*, ki se v angleščini in nemščini večinoma ohranjata, v slovenščini pa le v določenih primerih. Zato pri delu tovrstnih terminov raba omahuje med dvojnicami z ohranjenima končnicama *-us* in *-um* ter dvojnicami brez njiju.17 Nekaj primerov:

altostrátus -a m klimatogeogr. **gl.** altostrát (GeogTS)

kúmulus -a m klimatogeogr. **gl.** kúmul (GeogTS)

ánulus -a m **gl.** ánul (BTS)

Pisne dvojnice v terminoloških slovarjih torej izkazujejo več tipov. Najpogostejše razmerje je razmerje med podomačenim in nepodomačenim zapisom, kamor štejemo tudi razmerje med dvojnicami, zapisanimi z grškimi črkami in s simbolom za grško črko. Pogoste so tudi dvojnice z izlastnoimensko sestavino, ki je lahko pisana z veliko ali malo začetnico. Posebno skupino tvorijo besedotvorne dvojnice pri izhodiščno latinskih terminih, ki lahko obdržijo latinsko končnico ali pa ne. Dokaj redko se pojavljata dvojnično razmerje, ki temelji na zapisu skupaj oz. narazen, in dvojnično razmerje med variantnim zapisom znotraj slovenskega jezika. To je pravzaprav pričakovano, saj je razmerje prevzeto : domače tipično terminološko razmerje, prav tako so v terminologiji pogosta poimenovanja po osebi, ki je s pojmom (bodisi predmetom ali pojavom) povezana, npr. ga je izumila ali pri tem sodelovala. Hkrati pa sta zapis skupaj oz. narazen in dvojničnost znotraj slovenskega jezikovnega sistema tipični splošnojezikovni dilemi, zaradi česar sta v terminoloških slovarjih problematizirani le izjemoma.

16 V zvezi s poimenovanji z izlastnoimensko sestavino, pisano z veliko oz. malo začetnico, gl. tudi Jakop (2012: 43), ki ugotavlja, da »[ž]e bežen prelet jezikovnega gradiva pokaže, da bo ob ponovnem normativnem ovrednotenju rabe začetnice pri pridevnikih iz lastnega imena težko brez zadržkov slediti trenutni kodifikaciji«, v skladu s katero je v SP 2001 oblika z veliko začetnico navedena na drugem mestu. To potrjuje tudi predlog poglavja »Velika in mala začetnica« *Pravopisa 8.0*, v katerem je zaporedje glede na SP 2001 obrnjeno: na prvem mestu so navedene dvojnice z veliko začetnico; dvojnic tipa *Pitagorov/pitagorov izrek* pa sploh ni več (gl. člene 110–114).

17 Tovrstno razmerje je lahko v terminoloških slovarjih prikazano tudi kot sinonimno, npr. termin *estuar* je v *Geološkem terminološkem slovarju*, ki sicer ne prikazuje dvojnic, usmerjen na *estuarij*, medtem ko je razmerje med *estuarjem* in *estuarijem* v GeogTS prikazano kot dvojnično.

2.2.2 Izgovorne dvojnice

Izgovorne dvojnice so navedene v SSS, ČTS in GledTS. Nekoliko višji delež teh dvojnic je v SSS, na kar vpliva pogostnost izrazov *skok*, *doskok*, *poskok* in *preskok*, ki se kot iztočnice ali deli iztočnice pojavijo 76-krat. Navajamo primere:

kvalifikacijski skóki -ih skókov in kvalifikacijski skóki -ih skókov (SSS)

pršičavost -i in **pršičavost** -i (ČTS)

GledTS pri prikazu izgovornih dvojnic izstopa zato, ker jih navaja tudi v slovarskem sestavku z oznako *gl.* in ne samo v okviru podvojene iztočnice:

sátir -a tudi satír -a

satír -a m *gl.* sátir

Izgovornih dvojnic je bistveno manj kot pisnih (poleg tega jih najdemo le v treh slovarjih), kar je razumljivo, saj je v terminologiji (vsaj v kontekstu terminoloških slovarjev) primaren pisni prenosnik. Izgovornih dvojnic je v rabi gotovo še veliko več, a so bolj kot na samo terminologijo vezane na druge dejavnike (npr. geografska pripadnost strokovnjaka), zlasti pa velja poudariti vpliv splošnojezikovnih priročnikov, pri katerih so sodelovali posamezni terminografi, ki so nato prakso navajanja dvojnic v teh slovarjih prenesli tudi v terminološke slovarje, ki so jih vodili.

2.2.3 Oblikoslovne dvojnice

Oblikoslovne dvojnice so prikazane v FTS2, SSS in ČTS. V FTS2 so v tej skupini dvojnic samo kratice, za katere so avtorji predvideli obe možnosti sklanjanja – po 1. moški sklanjatvi in z ničto končnico.¹⁸ Po deležu teh dvojnic izstopa ČTS, in sicer zaradi pogostnosti izraza *med*, ki se kot iztočnica ali kot del iztočnice pojavi 125-krat. Primeri:

CDR CDR-a in -- [cedeèr cedeèra] (FTS2)

vódjja tekMOVÁNJA -e -- in -a -- (SSS)

borovníčev méD -ega međú in -ega méda (ČTS)

Tudi oblikoslovne dvojnice so vključene le v tri slovarje, v katerih jih je relativno malo, zato se pojavlja vprašanje smiselnosti njihovega navajanja. Očitno je, da gre za vpliv splošnojezikovnih priročnikov, v katerih je navajanje tovrstnih dvojnic funkcionalno. Terminografi, ki so kot soavtorji sodelovali pri nastajanju SSKJ1 in SP 2001, so to prakso v nekaterih primerih avtomatsko prenesli tudi v terminološke slovarje.

.....
¹⁸ Teh kratic je 168; med obema končnicama je normativni kvalifikator *in*, ki kaže na njuno enakovrednost.

2.3 Razmerje do sinonimov

Sinonimija je v terminologiji pojav, ko en pojem označujeta vsaj dva termina – sinonima.¹⁹ Dvojnica pa se nanaša na pisno, izgovorno ali oblikoslovno obliko istega termina. Načeloma je razlika jasna – *tera rosa* in *terra rossa* sta dvojnici, medtem ko sta *pigment* in *barvilo* sinonima –, vendar pa to razmerje ni vedno tako nedvoumno. Tako sta npr. v BTS kot pisni dvojnici (ožje besedotovorni dvojnici) opredeljeni poimenovanji *CAM-rastlina* in *rastlina CAM*. Tudi FTS2 par *G-protein* in *protein G* obravnava kot pisni dvojnici. V obeh slovarjih je ena od dvojníc prikazana v slovarskem sestavku z *gl.*, le da je v BTS prednostna dvojnica z vezajem, v FTS2 pa je dvojnica z vezajem neprednostna. Primeri:

rastlína CAM -e -- [kám] ž **gl.** CAM-rastlína (BTS)
G-proteín -a [gé] m **gl.** proteín G (FTS2)

V BTS ta tip dvojnícničnosti ni dosledno izpeljan, saj sta npr. termina *faza G₁* in *G₁-faza* v slovarju predstavljena kot sinonima, čeprav gre za isto razmerje kot v primeru *rastlina CAM* in *CAM-rastlina*.

fáza G1 -e -- [gé êna] ž cit. → G1-fáza

V SSS in ČTS pa je razmerje med tovrstnimi termini prikazano z dvosmerno puščico, ki »kaže na enakovredno izrazno obliko in pomensko popolnoma prekrivajoča se termina« (ČTS) oz. »kaže na sobesedilno enakovreden strokovni izraz« (SSS). Primeri:

pánj AŽ -a -- [ažé] m ↔ AŽ-pánj (ČTS)
tóčka FÍS -e -- ž (fr. Fédération Internationale de Ski) ↔ FÍS-tóčka (SSS)

Novjši slovarji to razmerje opisujejo kot sinonimno, pri čemer se opirajo na terminološko rabo. Če ta ne potrjuje ene od dvojníc, potem v terminološki slovar načeloma ni vključena. Če je prikaz sinonimije v terminoloških slovarjih pomemben zaradi njene normativne funkcije v smislu urejanja poimenovalnega sistema stroke, pa dvojnícam takšne vloge ne moremo pripisati. Poleg tega je dvojníc relativno malo in razen predvidljivih razmerij (npr. podomačeni zapis : nepodomačeni zapis, zapis izlastnoimenskih sestavin terminov z veliko oz. malo začrtico) v slovarje niso vključene sistematično.

Sklep

Dvojnica je v kontekstu terminologije vsaka od najmanj dveh pojavnih oblik istega termina. Pri navajanju dvojníc v pregledanih slovenskih terminoloških slovarjih gre za očiten vpliv splošnojezikovnih priročnikov, zlasti SSKJ1 in SP 2001, pri katerih so kot soavtorji sodelovali kasnejši terminografi, ki so prakso navajanja dvojníc prenesli tudi v terminološke slovarje. Analiza je pokazala, da so dvojnice vključene samo v polovico od 14 terminoloških slovarjev na Terminologišču. V teh 7 slovarjih v povprečju predstavljajo le 3,2 % vseh terminov. Poleg

.....
¹⁹ Podrobneje o sinonimiji v terminologiji in tipih sinonimnih razmerij v Žagar Karer in Fajfar (2020: 491–507).

tega prikaz dvojnic v analiziranih slovarjih ni popolnoma poenoten in je, vsaj v nekaterih primerih, nesistematičen (zlasti na ravni vključevanja posameznih tipov).

Z zmanjševanjem vpliva koncepta splošnega slovarja na koncept terminoloških slovarjev, ki so drugače teoretično in metodološko utemeljeni, se navajanje dvojnic v novejših terminoloških slovarjih, ki nastajajo v Terminološki sekciji, opušča (z izjemo FTS2).²⁰ Navajanje dvojnic namreč ni osnovna naloga terminološkega slovarja. Terminologija sicer sledi pravopisnim pravilom, ki veljajo za jezik v celoti,²¹ na ravni pojmovnega sistema, uslovarjenega v terminološkem slovarju, pa dvojničnost za uporabnika ni bistvena, ker v terminologiji nima posebne funkcije (za razliko od sinonimije).

V prispevku so predstavljeni tipi dvojnic, ki jih izkazujejo analizirani terminološki slovarji. Pričakovano prevladujejo pisne dvojnice (potrjujejo jih vsi slovarji z dvojniciami), znotraj njih pa dvojnice, ki so zapisne v podomačeni in nepodomačeni obliki, ter dvojnice, katerih izlastnoimenska sestavina je pisana z veliko in malo začetnico. Izgovorne dvojnice so vključene v tri slovarje (ČTS, GledTS in SSS), prav tako se oblikoslovne dvojnice pojavljajo le v treh slovarjih (ČTS, FTS2 in SSS). Menimo, da gre pri vključevanju teh dveh skupin dvojnic v terminološke slovarje – za razliko od pisnih dvojnic, ki jih potrjujejo vsi slovarji – v večji meri za terminografove osebne odločitve kot za sistematično oz. metodološko usklajeno vključevanje.

Posebej velja opozoriti na skupino, v katero so vključena poimenovanja, ki so v terminoloških slovarjih sicer prikazana kot dvojnice, vendar gre pravzaprav za sinonime. Sinonim je eden od vsaj dveh terminov za isti pojem, dvojnica pa se nanaša na pisno, izgovorno ali oblikoslovno obliko istega termina. Prikaz sinonimije v terminoloških slovarjih je pomemben zaradi njene normativne funkcije v smislu urejanja poimenovalnega sistema stroke, dvojnice pa takšne vloge nimajo. Seveda ne zanikamo, da dvojničnost v terminologiji obstaja, vendar pa je dosledno zapisovanje vseh možnosti zapisa lahko tudi moteče – recimo dosledno navajanje izlastnoimenskih sestavin terminov z malo začetnico, čeprav je v strokovni rabi ustaljen zapis z veliko začetnico.

Tip informacij, ki jih je smiselno vključiti v terminološki slovar, določa koncept slovarja, ki je prilagojen naslovniku. Terminološki slovarji, ki so utemeljeni na pojmovnem pristopu, so primarno namenjeni strokovnjakom, ki v njih iščejo novo znanje oz. preverjajo svoje znanje. Dvojnice, še posebej če v slovar niso vključene sistematično in se hkrati celo oddaljujejo od ustaljene terminološke rabe, povzročajo zmedo in ne prispevajo k poenotenju terminologije, ki je ena od funkcij terminološkega slovarja.

Literatura in viri

BOKAL, Ljudmila, 2009: Prevezemanje glede na vrste. Nina Ledinek, Mojca Žagar Karer in Marjeta Humar (ur.): *Terminologija in sodobna terminografija*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 111–124.

20 Sklepamo, da v FTS2 ta tip normativnosti ostaja zato, ker gre za dopolnjeno izdajo slovarja iz 2011.

21 Razen v primeru t. i. ožje terminološke norme (gl. Žagar Karer 2015: 221–229).

- BOKAL, Ljudmila, in TERČELJ, Andrej, 2012: O dveh terminografskih novostih v Čebelarškem terminološkem in Slovenskem smučarskem slovarju. *Jezikoslovni zapiski* 18/1. 143–156.
- BTS = *Botanični terminološki slovar*, 2011. <<https://doi.org/10.3986/978-961-254-463-8>>
- ČTS = *Čebelarški terminološki slovar*, 2008. <<https://doi.org/10.3986/978-961-254-467-6>>
- eSSKJ = *eSSKJ: Slovar slovenskega knjižnega jezika*, 2016-. <www.fran.si>
- FTS2 = *Farmacevtski terminološki slovar*, druga, dopolnjena in pregledana izdaja, 2019. <<https://doi.org/10.3986/978-961-05-0450-4>>
- GemTS = *Gemološki terminološki slovar*, 2005. <<https://doi.org/10.3986/978-961-254-469-0>>
- GeogTS = *Geografski terminološki slovar*, 2005. <<https://doi.org/10.3986/978-961-254-470-6>>
- GledTS = *Gledališki terminološki slovar*, pregledana in dopolnjena izdaja, 2011. <<https://doi.org/10.3986/978-961-254-466-9>>
- GLIHA KOMAC, Nataša, idr., 2015: *Koncept novega razlagalnega slovarja slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: Založba ZRC. <https://www.fran.si/179/novi-slovar-slovenskega-knjiznega-jezika/datoteke/Potrjeni_koncept_NoviSSKJ.pdf>
- HUMAR, Marjeta, 2008: Slovaropisno izrazje v slovenskih terminoloških slovarjih. *Jezikoslovni zapiski* 14/1. 103–122.
- JAKOP, Nataša, 2012: Pisanje pridevnikov na -ov, -ev, -in iz lastnih imen. Nataša Jakop in Helena Dobrovoljc (ur.): *Pravopisna stikanja: razprave o pravopisnih vprašanjih*. Ljubljana: Založba ZRC. 43–50.
- KOŠMRLJ LEVAČIČ, Borislava, 2006: O terminološkem slovarju in njegovi izdelavi z vidika terminografske ravnine. *Jezikoslovni zapiski* 12/1. 71–87.
- KOŠMRLJ LEVAČIČ, Borislava, 2007: O terminih z vidika terminografske prakse. Irena Orel (ur.): *Razvoj slovenskega strokovnega jezika*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. 583–598.
- Pravopis 8.0, Velika in mala začetnica. <https://www.fran.si/pravopis8/Poglavje/3/velika_in_mala_zacetnica>
- SP 2001 = Slovenski pravopis, 2001. <www.fran.si>
- SSKJ2 = *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja, 2014. <www.fran.si>
- SSS = *Slovenski smučarski slovar*, 2011. <<https://doi.org/10.3986/978-961-254-465-2>>
- TOPORIŠIČ, Jože, 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- TOPORIŠIČ, Jože, 2000: *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja.
- ULČNIK, Natalija, 2014: Dvojnici *bolnica* – *bolnišnica* v 19. stoletju in danes. *Slavistična revija* 62/4. 647–663.
- VIDOVIČ MUHA, Ada, 2000: *Slovensko leksikalno pomenoslovje*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- VIDOVIČ MUHA, Ada, 2005: Medleksemski pomenski razmerji – sopomenskost in protipomenskost. Marko Jesenšek (ur.): *Knjižno in narečno besedoslovje slovenskega jezika*. Maribor: Slavistično društvo Maribor. 206–221.
- ŽAGAR KARER, Mojca, 2015: Ožja terminološka norma in odstopi od pravopisne norme v terminologiji. Helena Dobrovoljc in Tina Lengar Verovnik (ur.): *Pravopisna razpotja: razprave o pravopisnih vprašanjih*. Ljubljana: Založba ZRC. 221–229.
- ŽAGAR KARER, Mojca, in FAJFAR, Tanja, 2020: Sinonimija v terminologiji: analiza normativnih odločitev v terminoloških slovarjih. *Slavistična revija* 68/4. 491–507.
- ŽELE, Andreja, 2009: Pomenotvorne zmožnosti z vidika /de/terminologizacije (v slovenščini). Nina Ledinek, Mojca Žagar Karer in Marjeta Humar (ur.): *Terminologija in sodobna terminografija*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 125–139.

Poimenovanja oseb v terminologiji

Mateja Jemec Tomazin

DOI: https://doi.org/10.3986/9789610506201_09

Uvod¹

Eno od področij, kjer mnogo jezikovnih uporabnikov čuti zadrego, je poimenovanje oseb, ki opravljajo najrazličnejše vrste dela, poklice, naloge, zato s svojimi dejanji v jezikovni skupnosti povzročijo potrebo po ustreznem poimenovanju. Jezikovni priročniki s sodobnimi metodološkimi pristopi lahko spremljajo, katera poimenovanja od možnih, ki jih ponujajo pomenotvorni postopki, so uresničena in katera ne. V prispevku se posvečamo sistemskemu poimenovanju oseb v terminoloških slovarjih, ki so v prvi vrsti namenjeni področnim strokovnjakom. Praviloma sicer poimenovanja oseb niso termini v ožjem pomenu, ker ne označujejo samostojnih pojmov v pojmovnem sistemu, zato je njihova zastopanost v terminoloških slovarjih različna in je odvisna od koncepta slovarja oziroma od odločitve skupine avtorjev. Vseeno pa se med sestavljalci terminoloških slovarjev pojavi želja po normiranju več možnih poimenovanj, med uporabniki pa vedno znova potreba po preverjanju poznanih načinov tvorjenja in iskanju rešitev za nova vprašanja. Kljub temu pa so nekatera poimenovanja strokovnjakov ali pripadnikov določenih področij tako redka, da se po korpusnih merilih ne uvrstijo niti med izluščene terminološke kandidate niti med kandidate za uvrstitev v splošni slovar, zato je pomembno, da so sistemsko predstavljene vsaj možnosti, kako tvoriti poimenovanja oseb v stroki.² Za prispevek smo pregledali terminološke slovarje na portalu Termania in spletišču Terminologišče ter vključenost poimenovanj za osebe preverili v opisanih konceptih terminoloških slovarjev v uvodih ali opisih ali povprašali nekatere avtorje, kakšno je bilo njihovo merilo in katere odločitve so jih vodile pri vključevanju poimenovanj. Število poimenovanj za osebe v posameznih slovarjih je različno, prav tako so različni tudi tipi njihovih definicij, kar bo predstavljeno v nadaljevanju.

1 Prispevek je nastal v okviru programa P6-0038, ki ga financira ARRS.

2 Več o korpusnem pristopu pri izdelavi terminoloških slovarjev prim. Logar Berginc in Vintar (2008).

1 Poimenovanja oseb in njihova predstavitev v slovarjih

Poimenovanja oseb načeloma ne predstavljajo poimenovalne prioritete v stroki, saj je temeljni terminološki sistem usmerjen v ubeseditev pojmovnega sistema. Iz tega temeljnega nabora terminov pa je načeloma mogoče tvoriti poimenovanja za osebe po ustaljenih besedotvornih pravilih, ki veljajo v jeziku (npr. *jezikoslovje* > *jezikoslovec*). Poleg tega pomembna skupina poimenovanj izvira iz lastnega jezika, torej slovenščine, pri čemer se v procesu terminologizacije³ pomenu v splošnem jeziku pripiše specializirani pomen v stroki, npr. *otrok* v pravu ni le 'deček ali deklica v prvih letih življenja ter človeški potomec' (prim. SSKJ2), temveč tudi 'oseba do dopolnjenega 18. leta, ki nima poslovne sposobnosti' in 'mladoletni prestopnik do dopolnjenega 14. leta, zoper katerega ni dopusten kazenski ali prekrškovni postopek' (prim. Pravni terminološki slovar, v nadaljevanju PTS).

Prevzemanje poimenovanj poteka tudi iz tujih jezikov, pri čemer je jezik dajalec najpogosteje angleščina. Pojem, ki v slovenščini še nima ustreznega poimenovanja, prevzamemo tako skupaj s tujim poimenovanjem (npr. *manager*⁴), v postopku podomačevanja pa ga pisno in glasovno prilagodimo (npr. *kovč*⁵), saj se približna, četudi domača poimenovanja, kljub načelni arbitrarnosti jezikovnega znaka in posledično dogovornosti v strokovni skupnosti težje ustallijo, ker jih strokovnjaki zavračajo zaradi nenatančnosti.

V splošnih slovarjih (zlasti SSKJ in SSKJ2) je večina poimenovanj za osebe moškega spola. Če je v Uvodu v SSKJ to utemeljeno še z omejenim obsegom: »Zaradi omejenega obsega v slovarju tudi ni glagolnikov, manjšalnic, svojilnih pridevnikov, abstraktnih samostalnikov, imen za delujoče (ženske) osebe ipd.«,⁶ v digitalni dobi obseg slovarja ni več merilo za izključitev poimenovanj. V SSKJ (in SSKJ2) ne najdemo *odločevalca*, ki je samostojna iztočnica v Sprotnem slovarju, pri čemer je razlaga pri *odločevalki* v istem slovarju celo natančnejša in ustrezejša, saj je slovar zaznal ponovno terminologizacijo.⁷

Prepoznavanje poimenovanj za osebe na strokovnem področju je v SSKJ vezano na tip razlage:

- ▷ kdor se ukvarja S ČIM / (poklicno) opravlja KAJ / ima⁸ pravico DO ČESA (npr. *sodnik*, *odvetnik*, *voznik*, *laborant*)
- ▷ moški, ki dela KJE/KAJ⁹ (npr. *garderober*, *sobar*)

3 Več o terminologizaciji prim. Žele (2004), Žagar (2007).

4 Prim. Tina Lengar Verovnik: Tujka ali poslovenjena beseda: »menedžer« ali »manager«? Jezikovna svetovalnica, <https://svetovalnica.zrc-sazu.si/>, dostop 9. 12. 2021.

5 Prim. Kovč, izvršni kovč. Terminološka svetovalnica, <https://isjfr.zrc-sazu.si/sl/terminologisce/svetovanje>, dostop 10. 11. 2021.

6 Prim. Uvod SSKJ, XVII (https://fran.si/130/sskj-slovar-slovenskega-knjiznega-jezika/datoteke/SSKJ_Uvod.pdf), dostop 10. 12. 2021.

7 *Odločevalec* 'kdor o čem odloča, zlasti v političnih, gospodarskih, družbenih zadevah', *odločevalka* 'ženska ali država, ustanova, ki o čem odloča, zlasti v političnih, gospodarskih, družbenih zadevah' (Domen Krvina: *Sprotni slovar slovenskega jezika 2014-*, www.fran.si, dostop 10. 12. 2021).

8 Vsi glagoli, uporabljeni v razlagah, imajo širok pomenski obseg.

9 V primerjavi s poimenovanji za ženske zelo redka oblika razlage, ker moška poimenovanja največkrat začenja razlaga *kdor* ...

- ▷ strokovnjak za KAJ (npr. *agronom, bakteriolog, pravnik, izvedenec*)
- ▷ ženska, ki poklicno opravlja KAJ / se ukvarja S ČIM, ponuja KAJ (npr. *agentka, babica,¹⁰ čistilka*)
- ▷ strokovnjakinja za¹¹ ... (npr. *pravnica, dialektologinja, obramboslovka*)
- ▷ ženska oblika od¹² ... (npr. *odvetnica*)

Ledinek (2019: 192 in dalje) opozarja na konceptualno vprašanje o razlagah iztočnic v splošnih slovarjih za poimenovanja oseb, ki so v moškem slovničnem spolu, čeprav z njimi v generičnem smislu poimenujemo oba spola, in pri tem navaja Vidovič Muho (1997: 69), da je nevtralnost ali generičnost slovničnega moškega spola sicer razumljena kot odraz družbenih danosti, vendar je treba ločiti generičnost od zabrisanosti razmerja med vzrokom (družbenim stanjem) in posledico (jezikovnim izrazom). Generična poimenovanja oseb (npr. *učitelj, samohranilec*) torej uvaja razlaga 'kdor ...', nekatera specifična poimenovanja oseb pa se začenjajo z 'moški, ki ...' (npr. *gospodinjec*, čeprav s kvalifikatorjem *šalj*. v SSKJ2).

Pravila *Slovenskega pravopisa* 2001 v členih 993–995 opozarjajo, da imajo občna poimenovanja, ki so izpeljanke za moški spol, načeloma vzporednice za ženski spol, ki jim je treba dodati ustrezno žensko priponsko obrazilo (npr. *učitelj – učiteljica, sodnik – sodnica*). Pri tem je pomemben tudi pravopisni napotek, da ženskih poimenovanj, ki so parna moškimi, ne izpodrivamo z moškimi, torej naj bi uporabljali *bibliotekarka, profesorica*.¹³

O ženskih poimenovanjih (poklicev) je v zadnjih letih nastalo veliko literature,¹⁴ vendar je osrednja pozornost teh del bolj kot na poimenovanja delujočih oseb ali nosilcev pravic in obveznosti usmerjena v enakopravno zastopanost poimenovanj za moški in ženski spol, česar pa z redkimi izjemami v terminoloških slovarjih sploh ne najdemo (prim. Gledališki terminološki slovar).

Poimenovalno potrebo za pripadnice in pripadnike različnih skupin ter zlasti uslužbenke in uslužbenke pa pretresa tudi Pravopisna komisija pri SAZU in ZRC SAZU, ki je oblikovala naslednje problemske sklope v ePravopisu: *Pripadniki in pripadnice jezikovnih in verskih, rasnih skupin; Pripadniki in pripadnice redov; Pripadniki in pripadnice nazorskih, političnih in*

10 Kot poimenovanje poklica.

11 89 razlag za ženska poimenovanja v SSKJ in kar 370 za moška poimenovanja, kar potrjuje izhodišče v Uvodu.

12 Dosledno samo v SSKJ (784 iztočnic), v SSKJ2 se razlage vseh teh iztočnic začenjajo kot *ženska, ki ...*

13 Še tako dobra pravila pa ne morejo uravnati rabe in družbene konotiranosti pomena, ki se razširi med jezikovnimi uporabniki pri poimenovanju poklicev. *Tajnik fakultete* je delovno mesto, ki je primerljivo z direktorskim mestom v gospodarski družbi. Če to delo opravlja ženska, bi jo morali imenovati *tajnica fakultete*, vendar kljub razlagi besede *tajnica* v SSKJ2 'ženska, ki opravlja administrativne, organizacijske, tehnične posle', ki sicer nikakor ne izključuje stopnje odgovornosti, poimenovanje *tajnica fakultete* zavračajo zlasti ženske, ki to delo opravljajo. Res pa je, da slovar pri besedi *tajnik* prinaša še drugi pomen, ki bi ga moral tudi pri ženski obliki (pa ga ne), in sicer 'visok funkcionar kake organizacije, telesa'.

14 Prim. npr. Markežič (2019).

vojaških skupin; Pripadniki in pripadnice umetnostnih, kulturnih in subkulturnih skupin (slednji kategoriji sta terminološko relevantni za poimenovanja pripadnikov posameznih smeri, posebnosti na strokovnih področjih, npr. *antagonist* v Gledališkem terminološkem slovarju, *transverzalec* v Planinskem terminološkem slovarju, *vokalni perkusionist* v Tolkalnem terminološkem slovarju) ter *Uslužbenci in uslužbenke, uporabniki in uporabnice storitev*, ki je potencialno terminološko najzanimivejša kategorija, čeprav bolj v pomenski kategoriji, ki je navedena v splošnem slovarju, torej (*poklicnega*) *ukvarjanja, opravljanja česa*.

Osnovno vprašanje je torej, v katerih jezikovnih priročnikih naj najdejo mesto poimenovanja za osebe na določenem strokovnem področju.

2 Poimenovanja oseb v terminoloških slovarjih

Košmrlj Levačič (2006: 74) poudarja, da je za vključevanje terminov v slovar pomemben logično-ontološki vidik, zato naj iztočnice predstavljajo posamezne člene pojmovnega sistema, jezikovni vidik pa je zanemaren. Členi pojmovnega sistema namreč zahtevajo terminološko definicijo z uvrščevalnim pojmom in razlikovalnimi značilnostmi od drugih členov pojmovnega sistema iste vrste, poimenovanja oseb pa lahko pojasnimo zgolj s sklicevalno razlago (npr. *procesualist* 'strokovnjak za področje procesnega prava').¹⁵ Fajfar (2013: 97) prav tako poudarja pojem kot miselno enoto v središču raziskovanja, kar seveda niso vsa poimenovanja oseb, lahko pa to trdimo za nosilce nekaterih pravic in obveznosti.

3 Metodologija in namen raziskave

Za namen raziskave so bili pregledani uvodi in dostopni opisi terminoloških slovarjev na portalu Termania in Terminologiše. Preverjene so bile izrecne omembe poimenovanj delujočih oseb, strokovnjakov, poklicev in nosilcev pravic v uvodih ali konceptih ter merila za vključitev terminov v slovar. Poleg tega so bili preverjeni nabori iztočnic in začetki definicij v razlagalnih terminoloških slovarjih, npr. *oseba, ki ...*, *strokovnjak za ...*, *strokovni naziv za osebo ...* K preverjanju števila poimenovanj za osebe so nas spodbudila različna vprašanja in odgovori v Jezikovni svetovalnici, npr. »Kako rečemo tastu in tašči po ločitvi?«, v katerem je omenjen Pravni terminološki slovar, ki ne vsebuje poimenovanj družinskih članov in sorodstvenih razmerij z izjemo *starš in otrok*.¹⁶

15 V terminološke slovarje naj torej ne bi vključevali terminov, za katere zadostuje posredna razlaga (več v Košmrlj Levačič (2007)).

16 Pravni terminološki slovar, do 1991 (v nadaljevanju PTS do 1991), ki je leta 1999 izšel kot gradivo, je sicer vseboval iztočnice *mati* 'ženska v odnosu do svojega otroka', *starši* 'oče in mati v odnosu do svojega otroka', *oče* 'moški, ki ima otroka', *brat* 'moški v odnosu do drugih otrok svojih staršev', *sestra* 'ženska v odnosu do drugih otrok svojih staršev', tudi *snaha, zet, tašča, tast, svak, svakinja, pastorek, pastorka, ded, babica, praded, prababica*, ne pa npr. *strina, teta, stric*. Razlage so identične razlagam v SSKJ in niso terminološke.

Druga spodbuda so bile polemike ob poimenovanju čina *general* za žensko in iskanje najbolj systemskega obrazila.¹⁷

3.1 Terminološka načela

Oblikovanje geslovnika terminološkega slovarja načeloma že z luščenjem kandidatov upošteva najpogostejše termine in s tem tudi najpomembnejše terminološko načelo ustaljenosti (v primeru dveh ali več poimenovanj za isti pojem je navadno eno pogostejše tudi zato, ker ga strokovnjaki pogosteje uporabljajo). Drugo je načelo gospodarnosti (krajša poimenovanja so bolj stabilna in manj podvržena variacijam, npr. *polipatrid* namesto *oseba z več državljanstvi*), sledi načelo jezikovnosistemske ustreznosti (možnost tvorjenja novih poimenovanj, zlasti ženskih oblik po splošnih jezikovnih načelih). V terminologiji je prisotno tudi jezikovnokulturno načelo, da se uporabijo domača poimenovanja, če je to mogoče, vendar ne z zamenjavo ustaljenih in uveljavljenih terminov (v Pravnem terminološkem slovarju npr. *izvedenec* namesto *ekspert*, vendar *priložnosti arbiter* in ne *priložnostni razsodnik*, kar bi bilo možno poimenovanje).

3.2 Terminološki slovarji na portalih Termania in Terminologiše

V terminoloških slovarjih najdemo različno število poimenovanj za osebe. Pregledani so bili terminološki slovarji na portalu Termania in terminološki slovarji na spletišču Terminologiše. Ker slovarski portal Termania vključuje tudi splošnojezikovne vire, smo za analizo izbrali 56 slovarjev¹⁸ s prepoznavnim strokovnim področjem, 15 slovarjev s spletišča

17 Načelnica Generalštaba Slovenske vojske Alenka Ermenc je bila pred imenovanjem na to mesto 23. 11. 2018 povišana tudi v čin generalmajorke. V splošnem jeziku so nosilci posameznih činov poimenovani s stopnjo in ne konkretnim činom, zato so se odprla vprašanja, ali je gospa Ermenc postala *generalka*, *generalinja* ali *generalica*. Najbolj systemsko poimenovanje je bilo glede na ostale čine, npr. *majorka*, *brigadirka*, seveda *generalka*, čeprav so se prej že pojavljali posamezni zadetki za *generalinjo*, prim. npr. Jelušič in Pešec (2002).

18 Po abecedi: ALEKS: Leksikalno-skladenjska podatkovna zbirka slovenskega strokovno-znanstvenega jezika, Angleško-slovenski astronomski slovar, Angleško-slovenski gledališki slovar, Angleško-slovenski glosar filmske terminologije, Angleško-slovenski glosar fotografske terminologije, Angleško-slovenski glosar izrazov s področja igralništva, Angleško-slovenski glosar s področja konjenišva, Angleško-slovenski slovar bibliotekarske terminologije, Angleško-slovenski slovar bibliotekarske terminologije 2, Angleško-slovenski slovar izbranih izrazov iz biokemije in molekularne biologije, Angleško-slovenski slovar ortopedskih izrazov, Angleško-slovenski slovar strojništva, Angleško-slovenski slovar zavarovalništva, Besednjak socialnega dela, Bibliotekarski terminološki slovar, Biotehnoški slovar, Hrvaško-slovenski glosar glasbenih terminov, Inženirsko seizmološki terminološki slovar, Mali klekljarski slovar iz žirovskih del Tončke Stanonik, Mali leksikon biokemije in molekularne biologije, Mikrobiološki slovar, Nemško-slovenski avtomobilistični slovar, Nemško-slovenski gledališki slovar, Nemško-slovenski glosar maziv, Nemško-slovenski slovar tehnike in naravoslovja, Računalniški slovarček, Slovar borzne terminologije, Slovar družboslovne informatike, Slovar telesne kulture, Slovar zvonjenja in pritrkavanja, Slovenska pomorska terminologija, Slovenski medicinski slovar, Slovensko-angleški gledališki slovar, Slovensko-angleški glosar jezikoslovnega izrazja, Slovensko-angleški kozmetični glosar, Slovensko-angleški pojmovnik s področja vzgoje in izobraževanja, Slovensko-angleški slovar

Terminologiče¹⁹ in nastajajoči Davčni terminološki slovar. Obseg slovarjev zelo variira, najmanjši²⁰ ima le 57, največji²¹ pa 190.822 slovarskih sestavkov. V uvodih ali opisih slovarjev so poimenovanja oseb kot kategorija izrecno omenjena samo v Farmacevtskem terminološkem slovarju, Tolkalnem terminološkem slovarju in Gledališkem terminološkem slovarju na Terminologiču, v Slovarju zvonjenja in pritrkavanja na Termanii, v Angleško-slovenskem glosarju filmske terminologije na istem portalu pa je navedena posebna kategorija *Člani ekipe, osebe in vpletene osebe*. Drugi slovarji v uvodih ne omenjajo poimenovanj za delujoče osebe kot posebnih kategorij iztočnic, čeprav jih vključujejo.

Poimenovanj za osebe od vseh pregledanih 71 slovarjev nismo našli le v 15 slovarjih,²² ki tako upoštevajo logično-ontološki vidik po Košmrlj Levačič (2006).

Vsi drugi slovarji pa vsebujejo vsaj po eno poimenovanje osebe.²³ O sistemski vključitvi poimenovanj oseb bi lahko govorili samo v Angleško-slovenskem glosarju filmske terminologije, kjer je osebam namenjena posebna pojmovna skupina, drugi slovarji pa se, če osebe sploh omenijo, opredelijo do ženskih oblik, npr.:

.....

varstvoslovne terminologije – FVV UM, Slovensko-angleški vojaški priročni slovar, Slovensko-angleško-latinski zdravstveni terminološki slovar, Slovensko-italijanski slovar elektronike, elektrotehnike in telekomunikacij, Slovensko-nemški gledališki slovar, Slovensko-nemški glosar maziv, Slovensko-nemški glosar s področja okoljevarstva, Statistični terminološki slovar, Tehniški metalurški slovar, Teološki vokabular, Terminološki slovar elektronskega kajenja, Terminološki slovar vzgoje in izobraževanja, Termis: Terminološka podatkovna zbirka odnosov z javnostmi, Trijezični glosar navtičnih terminov, Turistični terminološki slovar, Veliki angleško-slovenski (moderni) poslovni slovar, Vojaški slovar študentov obramboslovja, Vojaški terminološki slovar MOterm in Začasni angleško-slovenski vojaški priročni slovar.

- 19 Po abecedi: Botanični terminološki slovar, Čebelarski terminološki slovar, Farmacevtski terminološki slovar (2. izdaja), Gemološki terminološki slovar, Geografski terminološki slovar, Geološki terminološki slovar, Gledališki terminološki slovar, Planinski terminološki slovar, Pravni terminološki slovar, Slovar betonskih konstrukcij, Slovenski smučarski slovar, Terminološki slovar avtomatike, Terminološki slovar avtomatike, Terminološki slovar uporabne umetnosti: pohištvo, ure, orožje, Tolkalni terminološki slovar, Urbanistični terminološki slovar.
- 20 Angleško-slovenski glosar s področja konjeništv.
- 21 Nemško-slovenski slovar tehnike in naravoslovja.
- 22 Angleško-slovenski astronomski slovar, Angleško-slovenski slovar bibliotekarske terminologije 2, Angleško-slovenski slovar izbranih izrazov iz biokemije in molekularne biologije, Angleško-slovenski slovar ortopedskih izrazov, Besednjak socialnega dela, Biotehnoški slovar, Hrvaško-slovenski glosar glasbenih terminov, Mali leksikon biokemije in molekularne biologije, Slovensko-angleški kozmetični glosar, Slovensko-angleški slovar varstvoslovne terminologije, Slovensko-angleško-latinski zdravstveni terminološki slovar, Slovensko-nemški glosar s področja okoljevarstva, Statistični terminološki slovar, Terminološki slovar elektronskega kajenja, Botanični terminološki slovar.
- 23 Npr. *pooblaščen inženir* s sinonimom *odgovorni projektant* kot edinima poimenovanjema oseb v Terminološkem slovarju betonskih konstrukcij ali vsega 4 termini – *razseljena oseba, geograf, hidrograf in topograf* v Geografskem terminološkem slovarju, pri čemer samo *razseljena oseba* nima posredne razlage.

Kadar gre za termin, ki označuje osebo, je v zaglavju navedena tudi ženska oblika. (Terminološki slovar betonskih konstrukcij, Uvod, Terminologišče)

Slovar vsebuje [...] poimenovanja za ženske poklice in strokovne nazive, ki pa so zaradi ekonomičnosti pridani moški obliki. (Farmaceutski terminološki slovar 2, Uvod, Terminologišče)

Tako npr. pri poklicih v Farmaceutskem terminološkem slovarju dosledno najdemo v iztočnicah moško in žensko obliko, tudi definicija se začenja z *magister farmacije* ..., vendar pa samo iztočnico *bolnik*, *navidezni pacient*, ne pa tudi **bolnica*, **navidezna pacientka*. Izrecno feminativne omenja Gledališki terminološki slovar (Uvod, Terminologišče):

Slovar navaja razmeroma veliko ženskih oblik za poklice v gledališču. Kot samostojne iztočnice so te prikazane tudi zaradi tujejezičnih ustreznikov (režiserka). Upoštevana je tudi novejša raba, ki jo izkazujejo elektronski viri (umetniška vodja).

Odločitev sestavjalcev slovarja za vključitev ženskih poimenovanj za osebe je bila načelna in tudi kaže na svojevrsten manifest enakopravne zastopanosti poimenovanj moških in ženskih poklicev.

Potrebe po poimenovanjih oseb so na različnih strokovnih področjih različne, uporabniki morajo poznati zlasti tista poimenovanja, ki niso tvorjena s pripenjanjem različnih obrazil za vršilca dejanja, nosilca stanja, opravkarja²⁴, zato je smiselno glede na strokovno področje že v slovarski zasnovi premisliti, ali sploh vključiti poimenovanja oseb in katera od teh poimenovanj so za stroko relevantna.

3.3 Tipologija poimenovanj oseb v terminoloških slovarjih

Prisotna poimenovanja oseb v terminoloških slovarjih kažejo nekatere skupne lastnosti, zato jih lahko glede na njihove definicije²⁵ razdelimo v skupine, predstavljene v nadaljevanju.

3.3.1 Nazivi za poklice, strokovni nazivi, čini

Termini te skupine niso prisotni v vseh analiziranih slovarjih. V nekaterih naštetih slovarjih so sistemsko popisani vsi nazivi, povezani s formalno izobrazbo ali usposabljanjem. Tako v Bibliotekarskem terminološkem slovarju²⁶ najdemo 11 poimenovanj *bibliotekarjev*, npr. *bibliotekar specialist*, *samostojni bibliotekar*, *višji bibliotekar*; v Farmaceutskem terminološkem slovarju so vključeni tudi nazivi, ki niso več aktualni, npr. *specialist iz biofarmacije*, *specialist iz konziliarne farmacije* in drugi, s pojasnilom *med letoma 1976 in 1986*, prav tako so navedene

24 Več v Stramljič Breznik (1995).

25 Delitev na podlagi definicij ni mogoča pri slovarjih, ki imajo navedene samo tujejezične ustreznike. V razdelitvi so bili upoštevani slovarjih tistih področij, kjer obstajajo področni razlagalni viri, npr. na področju vojske, ali pa so drugi elementi namesto definicije omogočili vsebinsko razvrstitev (npr. poimenovanje pojmovne skupine).

26 Poimenovanja oseb v uvodu niso izrecno omenjena, zato smo se povezali z nekaterimi avtorji, ki so zapisali, da so tovrstne termine vključili glede na »predloge redaktorjev, omembe v drugih definicijah in izpise iz strokovnih besedil.« Osebna korespondenca.

veljavne specializacije (po letu 2000), npr. *specialist lekarniške farmacije*. V Pravnem terminološkem slovarju najdemo nazive, ki označujejo položaj v hierarhiji, npr. v mednarodnem pravu *častni konzul, nuncij, poslanik*. V Malem klekljarskem slovarju se pojavi npr. *mentorica klekljanja*, v Turističnem terminološkem slovarju pa npr. *natakarski pomočnik, vodnik*. V to skupino sodijo tudi temeljna poimenovanja za področne strokovnjake, npr. *mikrobiolog* v Mikrobiološkem slovarju, *geolog* in *seizmolog* v Geološkem terminološkem slovarju.

V to skupino lahko uvrstimo tudi vsa poimenovanja položajev, ki se izražajo s čini, npr. *admiral, kapitan* v Slovenski pomorski terminologiji, *štabni višji vodnik, praporščak, vodnik* v Začasnem angleško-slovenskem vojaškem priročnem slovarju ipd.

Tipični začetki definicij so *naziv za ..., strokovnjak za ..., strokovni naziv v ..., čin (v) ...*

3.3.2 Nosilci lastnosti, pravic in obveznosti

Skupina združuje poimenovanja za osebe, ki so v resnici termini in del pojmovnega sistema stroke. Ne gre za besedotvorno kategorijo, temveč pojmovno skupino, ki pa ni v enakem deležu zastopana v vseh strokah. Od prve skupine poimenovanj za osebe se razlikuje predvsem po definiciji, saj posredna razlaga ne omogoča umestitve v pojmovni sistem.

V Farmaceutskem terminološkem slovarju v to skupino uvrščamo npr. *bolnika, kontrolo*²⁷, *monitor v kliničnem preskušanju*²⁸, *navideznega pacienta, pacienta*²⁹, *preskušanca v kliničnem preskušanju*,³⁰ *presojevalca v kliničnem preskušanju, primer*³¹. V Planinskem terminološkem slovarju najdemo npr. *gospodarja, gorskega reševalca pripravnika, vodjo sidrišča*, v Slovenskem medicinskem slovarju *varuha bolnikovih pravic*, ki je sicer naveden med prostimi zvezami, prav tako tudi iztočnici *preiskovalec, proband*³². V Slovarju borzne terminologije v to skupino uvrščamo npr. *neprofesionalno stranko, nefinančno nasprotno stranko*, v zbirki Termis npr. *posrednika, avtoriteto, borznega posrednika*, v nastajajočem Davčnem terminološkem slovarju sem sodijo npr. *čezmejni delovni migrant, zaposlenec, povezana oseba*.

Ta skupina je zelo obsežna na področju prava, saj zgolj v terminih, ki pokrivajo področje procesnega prava, najdemo: *absolutno nesposobna priča, agent provokator, finančni izterjeva-*

27 Z definicijo 'oseba, s katero se primerjajo osebe, označene kot primeri'.

28 Pri takšnih primerih poimenovanje ni pričakovano (oseba in ne stvar), kar povzroči mnogo jezikovnih popravkov ali predlogov, zlasti področnih nestrokovnjakov, za ustreznejše poimenovanje.

29 Poudariti je treba, da ne gre za sinonim *bolnika*.

30 Ne pa tudi *preskuševalec v kliničnem preskušanju*, ki označuje klinično ustanovo, ki da soglasje k imenovanju glavnega in drugih raziskovalcev, k uporabi prostorov, osebju in opremi pri izvajanju kliničnega preskušanja.

31 Z definicijo: oseba v populaciji ali skupini, določena z boleznijo, motnjo, drugim zdravstvenim stanjem ali načinom zdravljenja, ki se opazuje.

32 Samostojna iztočnica je *probandka*, vendar medicinski slovar nima dosledno vključenih feminativov, prav tako združuje več pojmov: '1. član družine ali pacient, zaradi katerega se opravlja genska analiza družine; 2. kdor je predmet psihološkega testa, pa ni bolnik; 3. poskusna oseba v kliničnem poskusu'.

*lec, intervenient, izvedenec, obsojenec, ogledni predmet*³³, *ovadenec, ovaditelj, pooblaščenec za sprejem pisanj, priča, prijavitelj, pritožnik, procesni subjekt, skupni predstavnik, sodni izvršitelj, stranski udeleženec, strokovni pomočnik, tolmač, tretja oseba, udeleženec postopka, vložnik, vročevalec, zastopnik v postopku.*

Poimenovanja v skupini 3.3.2 so sicer pomensko motivirana, vendar za nestrokovnjake lahko tudi zavajajoča, če primerjamo samo *stranskega udeleženca* in *udeleženca v postopku* v Pravnem terminološkem slovarju.

V tej skupini posebej velja opozoriti na termine, ki označujejo (tudi) osebe, v splošnem jeziku pa ne gre za poimenovanja oseb. Tako npr. v Pravnem terminološkem slovarju najdemo npr. iztočnice *predmet napada*³⁴, *neprimerni predmet napada*³⁵, *ogledni predmet, tiha družba*, v Angleško-slovenskem izrazu s področja igralništva pa *donkey*³⁶, *fish*³⁷, *underdog*³⁸, ki imajo v slovenščini navedene samo definicije, ne pa tudi ustreznikov, kar kaže, da so namesto opisnih slovenskih poimenovanj v rabi angleška enobesedna.

Nobena od definicij ni tako prozorna, da bi ob nepoznavanju področja lahko sklepali na obseg njenih pravic, pooblastil in dolžnosti.

Sklep

Poimenovanja oseb v terminologiji se delijo na dve večji skupini. V prvi so poimenovanja strokovnjakov, nazivov, činov in so v pretežni meri izpeljana iz terminov, ki označujejo pojme v pojmovnem sistemu posamezne stroke. Njihovo oblikovanje je predvidljivo in uporabnikom jezika ne predstavljajo večjih zadreg. Načeloma niso uvrščena v terminološke slovarje. Kadar se sestavljenci terminološkega slovarja kljub temu odločijo, da jih vključijo, želijo popisati in/ali normativno urediti stanje nazivov. To se kaže tudi v navajanju okoliščin (npr. z letnicami veljavnosti ali ožjim področjem, zlasti v vojski, mornarici), vendar se pojavi utemeljen pomislek, ali je slovar pravo mesto za beleženje sprememb, ki so npr. v farmaciji povezane z veljavnostjo zakonov. Vsekakor pa mora vključitev poimenovanj ostati sistemska in v skladu z merili, ki veljajo za uvrstitev drugih terminov v slovar (npr. pogostost, reprezentativnost, sistemski popis nekega področja).

Druga skupina poimenovanj za osebe pa kaže specifičnost področja, kjer so poimenovanja oseb pojmovno razlikovalna in na vsebino pojma ne moremo sklepati zgolj po besedotvornem vzorcu, saj *izvedenec* ni le 'dober poznavalec česa', kar najdemo v SSKJ, ampak 'oseba z

33 Z definicijo 'stvar ali oseba, ki služi za ugotovitev pravno pomembnega dejstva v postopku'.

34 Oseba (tudi stvar), ki je s konkretnim kaznivim dejanjem napadena ali ogrožena.

35 Oseba (tudi stvar), proti kateri se brez uspeha poskuša izvršiti kaznivo dejanje, ker to iz objektivnih razlogov ni mogoče, npr. poskus ropa osebe, ki nima denarja.

36 Slab igralec pri pokru.

37 Slab igralec pri pokru.

38 Igralec ali karte, ki matematično niso favorit za zmago pri pokru.

določenim strokovnim znanjem ali opremo, ki na zahtevo sodišča ali upravnega organa pripravi izvedenski izvid in mnenje o pravno pomembnih dejstvih, kadar je za to potrebno strokovno znanje ali oprema, ki ju nima sodnik ali uradna oseba, ki vodi postopek', kar najdemo v pravnem slovarju. Prav tako je pomembno v slovar vključiti tiste termine, ki v splošnem jeziku ne označujejo oseb, npr. *predmet ogleda, monitor v kliničnem preizkušanju*, kar kaže na ožjo terminološko normo. V tej skupini so zelo pomembna merila uvrstitve, saj je poleg pogostnosti pomembno tudi mesto v pojmovnem sistemu. Prav zato ta skupina nima enotnega začetka definicij, ki bi bile primerljive med slovarji, načeloma pa so znotraj slovarja oblikovane samostojne pojmovne skupine, npr. *udeleženci postopka v pravu, igralci v igrah*, kot je poker, *nosilci činov* ali *pripadniki posameznih enot* v vojski. Odločitev za posamezno poimenovanje bi morale vključevati celo skupino terminov, kar pa ni lahka naloga, saj zahteva tako dobro pripravo specializiranega korpusa, namenjenega luščenju terminoloških kandidatov, kot dobro poznavanje pojmovnega sistema stroke.

Nekateri slovarji imajo res le nekaj primerov poimenovanj oseb, npr. v Tehniškem metalurškem slovarju *strokovnjak, ekspert, tehnolog, inženir, strojnik, kemik*. V takšnih primerih je pred objavo smiselno premisliti vključitev v terminološki slovar, zlasti če so razloženi abstraktni pojmi, npr. *inženirstvo*. V vsakem primeru pa nam mora pri odločitvi služiti analizirano korpusno gradivo.

Ženske oblike so navedene na dveh mestih: le v redkih slovarjih kot samostojne iztočnice, ponekod pa so v zaglavju. Odločitev za dosledno izpeljavo bi npr. v Pravnem terminološkem slovarju pomenila tudi navajanje ženskih poimenovanj, kot so *domnevna storilka kaznivega dejanja, pobudnica za izvršitev kaznivega dejanja, storilka kaznivega dejanja iz navade*. Nekateri termini pa bi bili že blizu oksimoronu, npr. **kazenska ovadba zoper neznano storilko*.

Literatura in viri

- FAJFAR, Tanja, 2013: Terminologija in njeno uslovarjanje. Boža Krakar Vogel (ur.): *Slavistika v regijah – Nova Gorica* (zbornik Slavističnega društva Slovenije 24). Ljubljana: Zveza društev SDS. 97–103.
 Fran = <fran.si>
 Gigafida 2.0 = <<https://viri.cjvt.si/gigafida/>>
 JELUŠIČ, Ljubica, PEŠEC, Mojca (ur.), 2002: *Seksizem v vojaški uniformi*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Ministrstvo za obrambo Republike Slovenije, Generalštab Slovenske vojske.
 JEMEC TOMAZIN, Mateja, ŠKRUBEJ, Katja, STRBAN, Grega (ur.), 2019: *Med jasnostjo in nedoločenostjo*. Ljubljana: Lexpera, GV založba, Pravna fakulteta.
 KOŠMRLJ LEVAČIČ, Borislava, 2006: O terminološkem slovarju in njegovi izdelavi z vidika terminografske ravnine. *Jezikoslovni zapiski* 12/1. 71–87.
 KOŠMRLJ LEVAČIČ, Borislava, 2007: O terminih z vidika terminografske prakse. Irena Orel (ur.): *Razvoj slovenskega strokovnega jezika* (Obdobja 24). Ljubljana: Filozofska fakulteta. 583–598.
 LEDINEK, Nina, 2019: Spol v slovenskih enojezičnih splošnih razlagalnih slovarjih kot slovnična in družbena kategorija. *Slavistična revija* 67/2. 189–201.

- LOGAR BERGINČ, Nataša, in VINTAR, Špela, 2008: Korpusni pristop k izdelavi terminoloških slovarjev: od besednih seznamov in konkordanc do samodejnega luščenja izrazja. *Jezik in slovnost* 53/5. 3–17.
- MARKEŽIČ, Tjaša, 2019: *Feminativi v slovenskem jeziku*. Doktorska disertacija. Maribor.
- STRAMLJIČ BREZNIK, Irena, 1995: Specializiranost obrazil za izpeljanke s pomenom vršilca dejanja, nosilca lastnosti ali stanja in opravkarja. *Jezik in slovnost* 40/8. 285–291.
- ŠTUMBERGER, Saška, 2019: Slovarska obravnava samostalnikov za poimenovanje oseb. *Slavistična revija* 67/2. 203–211.
- Termania = <<https://www.termania.net/>>
- Terminologišče = <<https://isjfr.zrc-sazu.si/sl/terminologisce>>
- VIDOVIČ MUHA, Ada, 2000: *Slovensko leksikalno pomenoslovje: govorica slovarja*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- ŽAGAR, Mojca, 2007: Determinologizacija v splošnih in terminoloških slovarjih. Irena Orel (ur.): *Razvoj slovenskega strokovnega jezika* (Obdobja 24). Ljubljana: Filozofska fakulteta. 599–609.
- ŽELE, Andreja, 2004: Aktualizacijsko širjenje/oženje pomenja ustaljenega besedja kot odraz besedilne različnofunkcijskosti. Erika Kržišnik (ur.): *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem* (Obdobja 22). Ljubljana: Filozofska fakulteta. 133–148.

III

Pravopisni in širši pogledi na imena in poimenovanja v slovenščini

Prepoznavanje lastnih imen v besednih zvezah

Rok Dovjak

DOI: https://doi.org/10.3986/9789610506201_10

Uvod

Vprašanje zapisa velike začetnice je zahtevno pravopisno poglavje in bolj kot katerikoli drugo povezano z zunajjezikovno dejanskostjo in njenim dojemanjem (Lengar Verovnik 2021: 44–45) – o tem priča dejstvo, da se je število členov, ki ga urejajo, v dobrih 100 letih povečalo za 266 % (pri vejici za 150 %).¹ Prispevek obravnava stalne zveze z lastnim imenom, da bi s primerjavo imenskih vzorcev nakazal mejo med občnobesednim in lastnoimenskim delom besedne zveze ter vzroke za zadrego pri zadevnem pisanju v publicističnih in poljudnoznansvenih besedilih.²

1 Opredelitev lastnega imena

Pri lastnih imenih pomen izraza ni nujno razberljiv iz posameznih sestavin, nanaša se na en nanosnik, dvojnice pa so nezaželene (vendar že SP 1935, § 6: *Družba sv. Mohorja in Mohorjeva družba*). Tudi imena se spreminjajo skozi čas (*Osrednje Alpe* (SP 1950, § 19) – *Centralne Alpe*;

1 Lastna imena § 572–601 (SP 1899) oz. § 34–109, 115 in 126–155, 157–159 (SP 2001) ter vejica § 698–720, 794–796 (SP 1899) oz. § 288–352 (SP 2001).

2 Imensko gradivo v prispevku, katerega vir ni posebej zaznamovan, je pridobljeno na spletnih straneh Gigafida 2.0, Poslovni asistent Bizi, nekatera pa iz lastne izkušnje in ankete, opravljene med sedmimi lektoriciami (Z. Budkovič, M. Čepar, A. Gruden, P. Jordan, T. Kačar, M. Mansoor, N. Miloš; izkušnje lektoriranja pri Delu (štiri), RTV Slovenija (ena), dve sta samostojni podjetnici). Anketa je obsegala 16 vprašanj (težavnost poglavja o veliki začetnici, dvoumni primeri, viri ob pravopisu, vrednotenje zapisa imen v medijih, opredelitev pojmov *ustaljenost* in *skrajšano ime*, poseganje v registrirana imena, velika začetnica in besedilno krajšanje, značilni imenski vzorec v slovenščini) in 23 imen, katerih zapis je bilo treba popraviti ali pa ne. Za druge podatke o imenskem gradivu, evidentiranju del, prevajanju naslovov ipd. se zahvaljujem še T. Ažman, M. Filipčič Redžić (SNG Ljubljana), H. Bras Kernel (Narodni muzej Slovenije), M. Bregarju, I. Strelec (MOL), B. Činč Juhant (Prirodoslovni muzej Slovenije), A. Dvanajščak, S. Krečiču in B. Vircu (SNG Maribor), I. Furlan (ZOO Ljubljana), N. Gajšek (Sektor za prevajanje Generalnega sekretariata Vlade Republike Slovenije), A. Hirciju, A. Smrekarju (Narodna galerija), A. Kalagasidu (Kinodvor), B. Klepač (Ajpes), K. Kovačec Naglič (Ministrstvo za kulturo RS), A. Naglič (Slovenska kinoteka), D. Perku (Geografski inštitut Antona Melika), M. Sever (LifeLynx), Ž. Zwitteru (UL FF).

Nilovi pragovi (SP 1920, § 15) – *Nilske brzice* (SP 2001, § 203) – *K/katarakti*), a so mnoga, zlasti zemljepisna, ohranila arhaične ali narečnorazvojne posebnosti na ravni: a) glasov in naglasa (*čremša* : *Čemšenik*), b) oblikoslovja (*Banovci*, rod. *Banovec*; *Lazi im.*, *iti v Laze tož.* → *Laze im.*), c) skladnje (spremenjena raba predlogov: *iti na goro* – *iti v Kranjsko Goro*) in č) pomena (*Hudajužna* ‘breg, kjer sneg kmalu skopni’). Prepoznavna so tudi zaradi brisanja besednih mej: *Vinakoper*, *Slovenijales*.

Večina lastnih imen izraža krnitev števila ter možnosti besedotvorne in skladenjske pretvorbe (Furlan idr. 2000: 12). Vse to najočitneje velja za uradna lastna imena (in znotraj teh standardizirana kot tista z najvišjo stopnjo družbenega priznanja):³ z odlokom oz. vpisom v register jim je priznana izključna pravica do rabe v uradnih dokumentih; nimajo dvojnic, nastopajo pa v dolgi in kratki obliki (Furlan idr. 2000: 15; ZGD-1, 19. in 72. člen; ZPod, 155. člen; ZDru-1, 10. člen).

Breznik opozarja, da lastno ime »zaznamuje določene osebe ali predmete« (SP 1920, § 1) oz. »posamezne osebe, živali in stvari« v nasprotju z občnimi besedami, ki izražajo vrsto (Breznik 1934, § 81; SP 1935, § 1), čemur sledijo tudi kasnejši pravopisi (SP 1950, § 4; SP 1962, § 36; SP 2001, § 34). S poimenovanjem je neka danost individualizirana (Šivic Dular 1998/99: 263), neponovljivi entiteti pa po imenu lahko pripišemo lastnosti ne glede na njeno abstraktnost ali osebno izkušnjo z njo (Lambert 1997: 100). Lastno ime s sobesedilom sicer razpoznavamo (Lubaš 1967: 149; Šivic Dular 1998/99: 264–265), a je od njega neodvisno: v vseh okoliščinah označuje določeno individualnost, ni pa nujno, da jo z besedo tudi opisuje ali razvršča (Lambert 1997: 99–100, 102–106). Velja, da so lastna imena pomensko izpraznjene občne besede, ki se prav zato v celoti izenačijo z nosilcem imenovanja in tega šele po vzpostavitvi razmerja izraz – nanosnik tudi vrstno identificirajo (Lubaš 1967: 149–150; Šivic Dular 1998/99: 260, 263–264; Lambert 1997: 100, 103–104).

Kadar imena ni mogoče najti v uradnih evidencah ali splošnoreferenčnih delih (leksikoni, enciklopedije), za razbiranje lastnega imena iz širše besedne zveze obstaja več pomagal:

- a) možnost izpusta ali nadomestitve jedrne besede ali besedne zveze kaže, da jedro ni del lastnega imena (*podjetje Lek* → *Lek* ali *tovarna Lek*) (Dobrovoljc idr. 2020: 104, 118);
- b) možnost stave nadpomenke pred besedno zvezo kaže, da je lastno ime vse, kar sledi nadpomenki (*Radio Štajerski val* → *medij Radio Štajerski val*) (Lengar Verovnik 2021: 48);
- c) omejena možnost prevoda nakazuje, da se besedna zveza razume kot lastno ime in ne občno poimenovanje – lastnih imen načeloma ne prevajamo, razen stvarnih (*Čopova ulica* → *la rue Čopova*, *Stritarjeva ulica* → *Stritar Street*) (PSJ 1995, § 9b; Paternoster 2011: 10; Benedičič 2018: 124).

3 Do zdaj je Komisija za standardizacijo zemljepisnih imen standardizirala vse tri različice imen držav (slovenska kratka, uradna kratka in uradna polna) ter vsa zemljepisna imena na Državni pregledni karti v merilu 1 : 1.000.000 in Državni pregledni karti v merilu 1 : 250.000 (D. Perko, ustno).

2 Zgradba lastnega imena

2.1 Lastna imena se po pomenu delijo na poimenovanja bitij, zemljepisnih in stvarnih danosti (SP 2001, § 40, 61, 77), po zgradbi pa na enodelna, ki so eno- ali večbesedna (*Orlovo pero; Škofja Loka; Veliki briljantni valček*), in večdelna (*Ivan Cankar; Ljubljana Center; Smelt Olimpija*). Furlan idr. (2000: 12) opozarjajo, da so enodelna imena enojna (*Stari trg, Cerovec Stanka Vraza*) ali dvojna (*Šmarje - Sap*) (prim. SP 2001, § 34). Mnoga večbesedna lastna imena so sestavljena iz samih občnih besed in šele kot celota učinkujejo kot lastno ime (*Rdeča kapica*). Lastno ime pa lahko postane tudi del večjih imenovalnih enot: *Ljubljana Moste - Polje* → *Zveza prijateljev mladine Ljubljana Moste - Polje*. Ločimo torej lastno ime kot celoto in lastno ime kot (imensko) najprepoznavnejši del te celote, kar Gložančev (2002: 120) poimenuje širše oz. ožje lastno ime. Ker se večbesedno lastno ime lahko krajša, je treba ločiti še polno od skrajšanega imena. Glede na skladensko-pomenska razmerja med sestavinami širšega imena na primeru samostalniških zvez z imenovalniškim prilastkom Šivic Dular (1998/99: 260) navaja 3 tipe:⁴

1. mesto Ljubljana ($S_o^d S_L$) – *mali Kris, prelaz Vršič, muzej Louvre*;
2. Volga reka ($^d S_L S_o$) – *Pehtra baba, Pivka jama, Pajk klobuki*;
3. Ljubljana mesto ($S_L^d S_o$) – *Alexandre Dumas mlajši, Ljubljana vzhod, Sokol Ljubljana III*.

Pri tipu 1 in 2 celota izraža pomen lastnega imena, pri tipu 3 pa ga občna sestavina zoži (del Ljubljane, ki je mesto). Občnobesedno jedro besedne zveze tipa 1 in 2 ni del imena in izraža njegov vrstni pomen, zato se lahko opusti, če je ime dovolj razpoznavno in sobesedilno razumljivo (Šivic Dular 1998/99: 264–265); pri tipu 3 pa se jedro opusti le, če določilo samo razumemo kot lastno ime (*Center 'središče Ljubljane'*).

2.2 Po tem zgledu razširjam nabor tipov glede na besedno vrsto določila oz. razmerje s samostalnikom (ujemalno, vezavno, primično):

4. Občina Kranj ($(S_o^d S_L)_L$)
- 5a. slap Mostnice ($S_o^d S_{LR}$) in 5b. cerkev sv. Petra ($S_o^d (P_{OR} S_{LR})$)
6. Ulica Ivanke Kožuh ($(S_o^d S_{LR})_L$)
7. Frana Albrehta ulica, Tkalcia jama ($(^d S_{LR} S_o)_L$)
8. slovenska Istra ($^d P_o S_L$)⁵
- 9a. Prešernova/Litijska cesta ($(^d P_s S_o)_L$) in 9b. Rdeča kapica ($(^d P_o S_o)_L$)
10. Pekarna domača ($(S_o^d P_o)_L$)

4 Legenda: S – samostalnik ali samostalniška zveza, P – pridevnik, Pr – predložna zveza; indeksi: O – občnobesedna sestavina, L – lastnoimenska sestavina; R – sestavina v rodilniku, S – svojilni pridevnik, P – posamostaljeni pridevnik; nadpisani d (^d) – določilo (prilastek).

5 Vendar *Slovenska Istra* 'primorski vinorodni okoliš', *Štajerska Slovenija* 'podravske vinorodne okoliš' (ZVin, 8. člen) – tak zapis je pričakovan kot napis na etiketi, v veznem besedilu pa že manj. Prim. *štajerska Slovenija* 'štajerski del Slovenije' – *Beneška Slovenija* 'območje Furlanije - Julijske krajine'. Drugačen zapis zadnjega zgleda je utemeljen z enakozvočnim imenom območja (Slovenija) zunaj Republike Slovenije. Glede na zgled *slovenska Istra*, ki označuje del strnjene območja, pa je vprašljiv zapis *slovenska Benečija*, saj ne gre za del Benečije (Veneto), ampak za vzporedno poimenovanje, torej *Slovensko Benečijo*. Ker pa ime v takšni obliki ni uveljavljeno, se *slovenski* lahko razume kot ukrasni pridevek in tako vendarle zapisuje z malo začetnico, če izraz Benečija označuje dve ločeni območji..

- 11a. Boka Kotorska/Matica Slovenska ((S_L^dP_o)_L) in 11b. Republika Srbska ((S_o^dP_p)_L)⁶
 12a. reka Iška (S_o^dP_{PL}) in 12b. grof Celjski (S_o^dP_{PL})⁷
 13. Dol pri Ljubljani (S_L^dPr)/(S_o^dPr)_L
 14. gostilna Pri Žabarju (S_o^dPr)_L
 15. Gostilna Pri Peclju ((S_o^dPr)_L)

Pri naštetih primerih⁸ se jedro opusti teže kot pri tipih 1 in 2 (tema sta podobna le tip 12 in 14), saj so bolj povezani, tako skladenjsko (5 je rodilniška besedna zveza z lastnim imenom, 15 predložno ime, 6–11a in 13 so enodelna imena, 4, 11b in 15 pa dvodelna) kot pomensko (jedro je pri 4 bistveno za vrstno identifikacijo, zato se je polastnoimenilo (Furlan idr. 2000: 13, 17)). Pri tipu 11a opustitev jedra ni mogoča, saj je pri tem prav jedro kratka oblika imena. Zdi se, da se polastnoimenijo rodilniške zveze, pri katerih rodilnik pomeni opredelilnost (*Ulica bratov Babnik, Kip svobode*)⁹, ne pa vzroka ali odnosa (*korita Tolminke*), prave svojine (*dvorec pl. Erberga*), izražanja osebe (*busta Antona Försterja*) (prim. Šekli 2008: 428–429).

2.3 Po Furlan idr. (2000: 13–14) so navedeni tipi prekrivni z naslednjimi modeli:

- levo določilo + jedro (8 – zlasti zemljepisna lastna imena; 7, 8 – zlasti stvarna lastna imena),
- jedro + desno določilo (samostalnik v im.: 4, 11b, 12 – zlasti stvarna lastna imena; samostalnik v rod.: 6 – zemljepisna in stvarna lastna imena; pridevnik: 10, 11 – zlasti stvarna lastna imena;¹⁰ predložna zveza: 12 – zemljepisna in stvarna lastna imena; predložno ime: 13, 14 – zlasti stvarna lastna imena).

Furlan idr. (2000: 27–30, 35–42) opozarjajo, da se jedro imenovalniških samostalniških zvez z veliko začetnico piše, kadar označuje administrativne enote (država, občina, upravna enota, krajevna, vaška in četrtna skupnost, območna geodetska uprava,¹¹ ne pa volilna enota, volilni okraj, katastrska občina¹² in šolski okoliš), pri izrazih, ki označujejo izvir, slap, izliv, jezero, ledenik ipd. pa le v predložni zvezi (*Ledenik pod Skuto, Jezero pod Vrščacem*) in kot možnost

-
- Levec (SP 1899, § 579) omenja možnost inverzije *Ljubljanski Sokol* → *Sokol Ljubljanski*, a uradna bi bila le ena oblika. Prim. *Mestno gledališče ljubljansko*.
 - Tip 11b v nasprotju z 11a načeloma poimenuje le bitja; posebnost je ta, da v ednini ni pretvorljiv v tip 8a (**Celjski grof*), v množini pa (*grofje Celjski* ali *Celjski grofje*).
 - Nadaljnja obravnava bi morala zajeti še tipe z več zaporednimi pridevniki: *Severne A/apneniške Alpe, Kranjsko-Sorško polje* 'Kranjsko in Sorško polje', *Kamniško-Savinjske Alpe* 'Kamniške ali Savinjske Alpe', *Nemško-poljsko nižavje* 'nižavje v Nemčiji in na Poljskem', *Berlinsko-varšavska dolina* 'dolina od Varšave proti Berlinu'.
 - Lektorice so v anketi zapisa *kip Umirajočega Galačana* in *kip Umirajoči Galačan* ocenile kot primernejša od *Kip umirajočega Galačana*.
 - Tipi 7 ter 9 in 10a so inverzne oblike k 6 oz. 8; okoliščine njihove rabe so redke, predvsem vzvišen slog in vezana beseda.
 - Sem sodi še zgled *Izpostava območne geodetske uprave + kraj*, ki pa je nenavaden, saj so navedeni isti kraji (Ljubljana, Škofja Loka), zato bi pričakovali zapis *Izpostava Območne geodetske uprave + kraj*.
 - Kot zanimivost opozarjam na razliko *naselje Srednja vas v Bohinju – katastrska občina Bohinjska Srednja vas* (SKO).

ob roditeljski vezavi (**Ustje Dragonje*).¹³ Domačije zapisujejo s predložnim imenom (*domačija/kmetija Pri + ime*), kar potrjuje Škofic (2014: 300) pri sestavi slovarja hišnih imen, vendar pa sem niso vključena poljudna imena turističnih kmetij. Izrecno opozarjajo na zgled *kanal Ledava–Mura*, ker nasprotuje zgledu *Prekop Donava–Tisa–Donava* (SP 2001, § 203). Manjka podatek za sakralne stavbe (*C/cerkev sv. Jakoba*)¹⁴ in naravne pojave, npr. slap, z roditeljsko vezavo (*S/slap Savinje* 'Rinka'), pa tudi navedba zapisa sodnega, zdravstvenega, policijskega, požarnega, lovskega in ribolovnega okoliša, mejnih prehodov, planin in planinskih koč,¹⁵ turističnih naselij, območij delovanja teritorialne obrambe in Slovenske vojske, civilne zaščite, naravnih vrednot in zavarovanih območij (npr. območja Natura 2000) ipd.

3 Neenotnost imenskega vzorca

3.1 Skladenjsko-besedna raznovrstnost lastnih imen oz. stalnih zvez, v katerih ta nastopajo, močno otežuje prepoznavanje lastnoimenskosti, sploh ker imenske dvojnice, ki jih je mogoče iz nepoznavanja zamenjati za opisno poimenovanje, niso redke: nastajajo s prevodi (*Kronprinz Rudolph Schacht* → *Rudolf jašek, jašek Rudolf, Jašek prestolonaslednika Rudolfa* (PV), *Boroveljsko pregradno jezero* (AS 1996: 31) – *Boroveljsko zaježitveno jezero* (VAS 2013: 25)), poljudnim opisom (*grad Vipolže – Vvila Vipolže* (Gigafida 2.0, RKD)), iz potrebe po natančnejšem izražanju (*Stol in kobariški Stol*) in poimenovanjem novosti, pri čemer se imenski vzorec sčasoma lahko poenoti z večino podobnih imen ali vsaj najbolj uveljavljenimi (*jezeri Pernica I in II* (Savnik 1980: 237), *Jezero Pernica* (VAS 2013: 37) → *Perniško jezero* (Geopedia) po *Blejsko jezero*).

Imenske različice se pojavljajo tudi v atlasih, enciklopedijah in leksikonih, kar daje vtis, da so dvojnice dopustne, če so zgradbeno in pomensko prekrivne (npr. *Havajski otoki – Havajsko otočje*), sploh ker odstopa bralci lahko sprejemajo kot eno izmed možnosti, ne pa izjemo. *Veliki atlas Slovenije* (2013) npr. vseh entitet ne obravnava enako: z imenom ne označi gradu v Brežicah (150), zato pa redundantno kljub izrisanemu simbolu izpiše *Dvorec Betnava* (37); večje zemljepisne enote (doline, podolja, kotline, gorice) na zemljevidih načeloma niso označene (izjema so hribovja), tudi na predlistu atlasa označena *Zgornja Savinjska dolina* ne, zato pa *Pesniška dolina* (49, 55), *Dravinjska dolina* (89), ne pa tudi *Ščavniška dolina* (39), čeprav jo omenjata *Enciklopedija Slovenije* (1999: 306) in *Slovenski veliki leksikon* (2005: 475). Na neu-

13 VAS (2013) navaja *Dolina Bele* (54), *Dolina Korošice* (80), *Dolina Mrzle vode* (46), *Planina Bavhe* (rod.?) (23), *Slap Male Pišnice* (47), *Slap Suhe* (74). Takšne primere Furlan idr. (2000: 14) opredeljujejo kot dvojnični zapis na zemljevidu, ki se v prostem besedilu realizira z malo začetnico: *dolina Korošice*. Vendar pa uporabnik takšne zglede v VAS (2013) lahko razume kot posebno ustaljene in polastnoimenjene: (*brezno*) *Čehi 2 – Brezno Hudi Vršič* (127); (*dvorec*) *Zemona* (156), (*grad*) *Hmeljnik* (166) – *Dvorec Betnava* (37), *Grad Borl* (92); (*jama*) *Dimnice* (127) – *Jama Koliševka* (158), (*jezero*) *Jasna* (24) – *Jezero Dežno* (90), *Koprivna/Kopriunabach* (22) – *Potok Suha/Zauchenbach* (39); (*samostan*) *Stična, Pleterje* (128) – *Stiški samostan* (144), *Samostan Pleterje* (167). Dosledno je z veliko začetnico zapisanih 205 planin (579), izjeme (tiskovne napake?) so *Planina dol* (81), *Planina kot* (71), *Planina rovt* (52).

14 Na dvom pri zapisu sakralnih objektov so opozorile tudi lektorice: *Trg sv. Petra – B/bazilika sv. Petra*.

15 Klinar (1996: 74) zagovarja zapis z veliko, enako VAS (2013: 579), ki pa ne navaja sopomenke (*planinski*) *dom*.

sklajenost kazala z zemljevidi kaže tudi primer *Koča na Planini pri Jezeru* (598) – *Koča na planini Pri jezeru* (74).¹⁶

Da bi se izognili nedoslednemu navajanju imen, jih referenčna literatura zaradi jasnega nanosnika večkrat podaja opisno. Pravopisno napotilo *Ljubljanski grad* 'vzpetina' (SP 2001, § 73) tako verjetno izvira iz *Krajevnega leksikona* (Savnik 1971: 304), ki omenja *hrib Grad* ali *Ljubljanski grad*, grad pa le kot *grajsko poslopje* (ES 1992: 239 pa navaja *Grajski grič* in *grad*). Podobno se omenjata cistercijska samostana v Kostanjevici in Stični le z navedeno vrstno oznako, zato pa *Kostanjeviška jama*, ker se je za takšno ime odločilo tamkajšnje jamarsko društvo (Savnik 1971: 150; 1976: 144).

3.2 Anketa med lektoriciami je potrdila različno uzaveščenost imen (nekatero so zapisale več možnosti): *Zgornja Savinjska dolina* (4), *zgornja Savinjska dolina* (1), *Zgornjesavinjska dolina* (1), *zgornjesavinjska dolina* (2); *severna Triglavska stena* (2), *Severna Triglavska stena* (2), *severna triglavska stena* (1) in le enkrat kot v VAS (2013: 48) *Triglavska severna stena*;¹⁷ *Triglavska* in *Sedmera jezera* dojemajo kot sinonima ali stalno zvezo (*sedmera triglavska jezera*); pri *stiškem samostanu* kolebajo med vrstnostjo in lastnoimenskostjo, pri *Kamniški Bistrici* in *Polhograjski Grmadi* pa bi se tri strinjale z zapisom druge sestavine z malo, če bi tako sprejel pravopis. Opozarjajo na različne zapise *K/kras*, kar kaže tudi preglednica 1: v rabi prevladujejo *matični Kras*, *sežanski Kras*, *tržaški Kras*, vendar *Divaški kras*, *Podgorski kras*, *Petrinjski kras*, *Dolenjski kras* (prim. VAS 2013: 190 *Podgorski kras*, *Petrinjski kras*, *Veliki kras*, *Srednji kras*), kar se da utemeljiti s tem, da sta sežanski in tržaški Kras del matičnega Krasa, vendar pa bi morali k temu prištevati tudi divaškega (*Živi Kras/Craso*; če gre za občno oznako podobmočja, je razumljivo, da ga v VAS 2013 ni najti), zaradi vrstnosti (oznaka tipa površja) pa povsem izločiti *Dolenjski kras* (pravilno *dolenjski kras*, tako kot *kitajski*, *srednjeameriški kras*). Vrstna oznaka *kraški rob* se vse bolj čuti kot lastno ime, to pa vpliva tudi na zapis *Podgorski Kras*.

	Št. konkordanc	K... K... (%)	K... k... (%)	k... k... (%)	k... K... (%)	N (%)
MATIČNI KRAS	120	2,5	2,5	15,0	73,3	6,7
SEŽANSKI KRAS	118	7,6	0,8	0,8	80,5	10,2
TRŽAŠKI KRAS	309	31,0	7,0	4,0	57,5	0,5
DIVAŠKI KRAS	21	19,0	33,3	9,5	14,3	23,8
PODGORSKI KRAS	51	23,5	64,7	5,9	5,9	0,0
PETRINJSKI KRAS	13	15,4	46,2	7,7	23,1	7,6
DOLENJSKI KRAS	188	2,1	55,9	37,2	1,1	3,7
KRAŠKI ROB	878	/	66,0	31,5	/	2,5

Preglednica 1: Zapis pokrajinskih imen z neprvo sestavino *K/kras* (Gigafida 2.0). N označuje nerelevantne pojavitve. Delež je izračunan glede na pojavnost med prvimi 200 konkordancami.

¹⁶ Lektorice so se v anketi najpogosteje odločile za zapis *Koča na Planini pri jezeru*.

¹⁷ Ime *Severna triglavska stena* sicer navaja Kolarič (1955/56: 122). Zgradbeno je sedanje ime nenavadno, saj obstaja tudi zahodna triglavska stena.

Največ težav je zaznati pri prevzemanju: lektorice v anketi bi pri zvezi *letališče Charles de Gaulle Paris* osebno ime pisale v roditeljski (2), popravile začetnico v *Letališče* (2), predvsem pa poslovenile *Paris* (*pariško letališče, letališče v Parizu*) (4).

4 Zgradba uradnih oz. registriranih imen

Osebna lastna imena se vpišejo v matični register (ZOI-1, 6. in 22. člen; ZMatR, 4. člen), zemljepisna v Register prostorskih enot (RPE) in Register zemljepisnih imen (REZI), imena podjetij ali firme¹⁸ pa v sodni register (ZPod, členi 183–187) in neposredno vključijo v Poslovni register Slovenije (PRS). PRS je tudi izvedeni register, torej zbira imena subjektov, npr. družtev in strank, registriranih pri drugih organih (Ajpes), te podatke pa zajemajo zbirni portali, kot je Poslovni asistent Bizi. Razpršen vpis v evidence ob odsotnosti jezikoslovcev, pri krajevnih napisih pa tudi umanjkanje preverbe v RPE in REZI (Petek, 2013: 441, 444–447), je vzrok nekaterih pravopisnih napak in neenotnega zapisa, pri čemer se v tipografijo imen, zaporedje enot in stavo ločil po registraciji ob vključitvi v druge podatkovne zbirke ne posega.

4.1 V smislu sestavin (ne pa njihovega zaporedja, tipografije in ločil) je zakonsko najnatančnejše opredeljena firma: sestavljena je iz oznake dejavnosti (ZGD-1, 12. člen; ZPod, 84., 152., 153. člen) v slovenščini (ZGD-1, 20. člen; ZJRS, 17. člen), oznake pravnoorganizacijskega tipa družbe, npr. d.d. (ZGD-1, 19. in 72. člen, ZPod, 84., 153. člen), v nekaterih primerih tudi imena družbenikov oz. članov (ZPod, 111. in 116. člen), ter neobvezne dodatne sestavine (ZGD-1, 13. člen). Oznaka dejavnosti ni tipizirana in že sama prispeva k prepoznavnosti podjetja, npr. *Frizer, Frizerstvo, Frizerski studio, Frizerski salon, Frizeraj, Frizerski atelje, Frizeraj, FrizeRaj, Frizerska Kamrca, Frizerija* (Bizi). Kot dodatna sestavina imena nastopa priimek podjetnika, rojstno ime ali njegova različica, včasih pa prosto izbrana beseda, t. i. domišljjski/fantazijski dodatek.

Ime društva sestavljajo besede *društvo, združenje, družina* ali *klub*, oznaka dejavnosti in neobvezna dodatna sestavina (ZDru-1, 10. člen).

4.2 Stavbe se evidentirajo le po naslovu,¹⁹ izjeme so enote kulturne dediščine, h katerim se prištevajo tudi arheološka najdišča in deli naselij kot celota. Register kulturne dediščine (RKD) uvaja dvodelno ime vpisane enote, ločeno z vezajem, po zgledu *Kraj - Ime objekta (Ljubljana - Cerkev sv. Nikolaja)*, v razdelku Sinonimi pa navaja vzporedna poimenovanja. Ker za ime prevzema najpogosteje rabljen izraz v literaturi, imena pogosto niso niti uradna niti sistematizirana. Prva beseda v imenu se privzeto piše z veliko začetnico, preostale z malo, ne glede na vsebnost lastnega imena (*Dornava - Dvorec Dornava : Dornava - Park dvorca Dornava*). Enaka

¹⁸ Gložančev (2002: 111) imena podjetij skupaj z imeni izdelkov imenuje poslovna imena. Zdi se, da se izdelki obravnavajo vrstno ter se identificirajo le s proizvajalcem ali znamko (tip 1: *jajčne testenine Mlinotest, kremni sladoleg Planica*).

¹⁹ Imena, kot so *Kozolec, Peglezen, Esmeralda*, so poljudna. Lektorice takšna imena sicer ločujejo na nezaznamovana (*Benečanka - Ulica IX. korpusa 2, Piran*) in zaznamovana (*Bajadera - Stegne 23c, Ljubljana*).

imena razločuje s predložnim krajevnim določilom, dodanim imenu objekta (*Ljubljana - Cerkev sv. Simona in Jude na Viču : Ljubljana - Cerkev sv. Simona in Jude v Črnučah*) (Navodila 2014: 15, 16; RKD).

5 Težave pri prepoznavanju lastnega imena

Vsak izpis s samimi velikimi črkami onemogoči izločitev imena, dvojnice porajajo dvom o najprepoznavnejši različici, opisne zveze pa ime celo zamolčijo. Enotnost imen v referenčni literaturi je zato zelo pomembna, saj najnovejša izdaja ni vedno najdstopnejša (*Potoški stol* (Geopedia) – *Potoški Stol* (VAS 2013: 51)).

5.1 Vsebinska protislovja

Zdi se, da neuzaveščenost posameznih imen ne izvira le iz dvojnične rabe ter neustaljene obravnave imen na ravni pomenskih skupin (brezna – jezera – gradovi – podjetja ipd.), temveč izhaja iz notranje pomenske napetosti.

5.1.1 Besedilna določnost

Če gre skozi Bohinj samo ena železniška proga, gre za edinstvenost, kar nakazuje lastnoimenskost, hkrati pa umanjkanje podobne danosti in s tem potrebe po razločevanju pomeni, da opisna zveza *bohinjska proga* (ES 1987: 300) povsem zadošča; Jezikovna svetovalnica sicer priporoča zapis *Bohinjska železnica* (Dobrovoljc 2019).²⁰ Zaradi ustaljenosti, jasnega sotvarja ali pretežnega sklicevanja na eno izmed danosti se občna zveza rabi tudi tedaj, ko vrstna oznaka ni več nedvoumna: oba karavanaška predora sta poimenovana opisno – kot *predor Karavanke* in (*železniški*) *predor Karavanke (pri Hrušici nad Jesenicami)*. Prim. *knežji kamen, franciscejski kataster* (edini v tedanji Avstriji), (*Urškin*) *povodni mož*.²¹

5.1.2 Prvine vrstnega pomena (*Celjan* ‘(vsak) prebivalec Celja’)

Pravopis lastnoimenskosti ne omejuje na otipljivo, zato posameznost lahko razumemo v okviru binarnega nasprotja (nosilec lastnosti – nenosilec lastnosti). To utemeljuje zapis *Slovenec* in *Neslovenec, Praslovenec, jaz (mi) – Drugi* (fil., psih.), pa tudi stopenjsko dojetanje posameznosti: prebivalec planeta (*Zemljan*), celine (*Azijec*), države (*Belgijec*), pokrajine (*Valonec*), mesta (*Kairčan*), četrti (*Rožnodolec* ‘prebivalec Rožne doline’). Zgolj dogovorno sem ne prištevamo poimenovanj posameznikov glede na prepričanje ali udejstvovanje pri kakem pro-

20 Podobno so lektorice v anketi poudarile, da drugi tir občutijo kot vrstno poimenovanje, čeprav bi zvezo lahko razumeli kot ime projekta.

21 V anketi lektorica opozarja na zadrego pri baletni predstavi ob otvoritvi slovenskega predsedovanja Svetu Evropske unije – v nasprotju s slovarskim delom SP 2001 se je odločila za zapis *Urška* in *Povodni mož* zaradi sklicevanja na Franceta Prešerna. Podoben primer še *Ojdip* in *S/sfinga*.

jektu, slabšalna imena pa se pišejo z veliko in malo začetnico. V predlogu novih pravopisnih pravil o veliki in mali začetnici (VMZ 2021, § 39–40) se mala začetnica povezuje z izpeljavo iz »stereotipno pripisane lastnosti« (polentar 'kdor je polento = Italijan'), vendar pa to ne razloži zapisa *čefur*, saj ta ne izraža pomenske motivacije kot npr. *južnjak* ali *dvakrat žgani*. Podobno se dvojno obravnavajo bajeslovna bitja, a brez utemeljitve: *Giganti*, *Erinije*, *Titanide* – *gorgona*, *harpija* (VMZ 2021, § 31, 32). Ker gre za prvobitna grška božanstva, bi jih bilo smiselno obravnavati enotno (kot družino, narod), čeprav bi jih bilo mogoče ločevati glede na množičnost²² ali možnost porajanja (dojemanje kot vrsta, rasa). O mali začetnici ne dvomimo le pri metaforičnem prenosu, ki je izrazito vrsten: *gorgona* 'grda, strašljiva ženska', *satan* 'hudoben človek'.

5.1.3 Možnost dvojne razlage

V trditvi *Slovani so se do 8. stoletja naselili v V/vzhodnih Alpah* sta mogoči tako velika kot mala začetnica. Pojem vzhodnoalpskega prostora je lahko razumljen opisno 'vzhodni del Alp', torej manj določno (*vzhodne Alpe*), ali pa kot geografska enota (*Vzhodne Alpe*). Velika začetnica bi se lahko pridržala le za geografska strokovna besedila, vendar pa bi to zavrlo prenos znanja med različnimi znanstvenimi disciplinami, če je v resnici mišljeno točno določeno območje.

5.1.4 Izražanje (tj. polastnoimenjenje) jedrne sestavine (O/*občina Kranj*)

Zdi se, da si prej omenjeni tipi 1, 5, 12, 14 oz. 4, 6, 15 nasprotujejo: pri prvi skupini se občnobe-sedno jedro zaradi splošnega pomena (lahko) opušča, pri drugi pa kljub temu polastnoimeni (Šivic Dular 1998/99: 265).²³ Razliko lahko utemeljimo z neskladjem med pomensko skupino širšega in ožjega imena: *Ljubljana* je zemljepisno ime, *Občina Kranj* pa stvarno, čeprav je določilo samo po sebi zemljepisno ime.²⁴ Zastavlja pa se vprašanje vsebinske razlike zapisov *občina Kranj* in *Občina Kranj*.²⁵

22 Množina načeloma nakazuje vrstnost, vendar so entitete lahko poimenovane tudi kot kolektiv, zlasti kadar je posamezno znotraj njega natančneje določeno z desnim določilom ali vzporednim poimenovanjem: *Brižinski spomeniki* – *Brižinski spomenik (BS) I, BS II, BS III*; *Dioskurja* – *Kastor in Polidevk*.

23 Prim. tvorbo skrajšanih imen iz jedra in ne določila: *Ljubljansko barje* → *Barje* (Dobrovoljc in Jakop 2011: 60).

24 Seveda to ne velja za predmetnost, ki jo dojemamo vrstno: *jablana Majda* (*posaditi majdo*), *torta Pavlova* (*pavlova z vaniljevo kremo*), *nagrada Goncourt* (*prejeti goncourta*), *koktejl Sex on the Beach* (*piti sex on the beach*).

25 Furlan idr. (2000: 20, 35) razliko razlagajo pri zgledih *Republika Slovenija* 'državna skupnost in njeno vodstvo, uprava' – *republika Slovenija* 'ozemlje pod upravo Republike Slovenije'. Tovrstno ločevanje na družbenoupravno enoto in ozemlje, ki ga upravlja, bi lahko razširili tudi na pravne osebe v smislu ustanov in poslopij v njihovi lasti/posesti (Državni zbor RS 'državnoupravno telo iz 90 poslancev' – državni zbor RS 'poslopije Državnega zbora RS'). Vprašanje je, ali je ta redko rabljeni pomenski odtенок smiselno zaznamovati v pisavi: *V občini Kamnik živi 30.000 ljudi*. – *Na območju Občine Kamnik živi 30.000 ljudi*. To utegne še bolj zapelesti izražanje zaradi vprašanja dopustnosti metonimije: *obiskali smo Državni zbor* ali *državni zbor*?

5.1.5 Zgradbena pretvorljivost imena oz. dvojničnost

Možnost krajšanja zveze z rodilniškim določilom kaže na sprejemljivost nerodilniških dvojnic (*cerkev sv. Jožefa* → [*cerkev*] *Sv. Jožef*), kar pa vpliva na dojemanje določila (SP 2001, § 68, 97), da naj bi bila ime in priimek kot del stvarnega imena v rodilniku (*Gimnazija Franceta Prešerna – Licej France Prešeren, Institut Jožef Stefan*). Pravopisna zgleda *Banjška planota – Banjšice, Negevška puščava – Negev* (SP 2001, § 140, 204; VMZ 2021, § 71) pa kažeta še nesorazmernost pri obravnavi občne sestavine: ob pridevniškem določilu se ta pojmuje kot del lastnega imena (*Savinjska dolina, Blejski strateški forum*), ob samostalniškem pa ne (*dolina Savinje, strateški forum Bled*). A ustaljeni so tudi zapisi, ki od tega odstopajo, npr. *Dolina Triglavskih jezer, celjski grad (Stari grad)*.

5.1.6 Sopomenskost raznopisnih izrazov (*marsovec – Nezemljan*)

Prebivalci Zemlje so *Zemljani*, Marsa pa *Marsovci*. V vesolju pa živijo *Nezemljani* ali *marsovci*, *vesoljci*, isti pomen se torej izraža z različno rabo velike začetnice. Prim. *satan – Skušnjavec* (VMZ 2021, § 32, 33).

5.1.7 Poimenovanja, ki ustrezajo več kategorijam (mejna poimenovanja tipa *Jud*)

Pravopisna pravila pri homonimih za pripadnika narodne, jezikovne in verske skupnosti si lahko nasprotujejo. Dobrovoljc in Jakop (2011: 67–69) zato razmišljata o prednostni lestvici pravil. Imena skupnosti, katerih etnična zavest je tesno povezana z jezikom ali vero (*Judje, Druzi, Parsi, Jezidi*), bi se zapisovala kot narodi z veliko začetnico tudi ob temi vere ali jezika, takšna razlika je informativna, hkrati pa ne odpravlja razlikovalnega zapisa, kadar je sobesedilno jasno, kateri vidik je poudarjen (prim. SP 2001, § 134–135: *Latinec* ‘pripadnik ljudstva’ – *latinec* ‘kdor zna latinščino’). Drugi tovrstni nasprotujoči primeri so: dogodek in prirediteljski projekt (sploh ker se danes dogodek rabi tudi v pomenu ‘prirediteljski projekt’), etnična in vrstna pripadnost (*smrkec* ‘vrsta bitij’, kot lisica, jazbec).

5.1.8 Lastna imena v razlagalni vlogi (metaimena)

Kadar se stalni pridevek ali lastno ime opisnega značaja ohrani v izvorni obliki, se pomen pogosto izrazi v oklepaju ali navednicah kot prosto prevedeno pojasnilo, pri čemer se rabi velika ali mala začetnica in včasih zveza *tako imenovani* ipd.: *Eratosten Pentathlon (peteroboječ)*, *Baal Hamon*, »*gospodar kadilnih oltarjev*« (ČČ2 1997: 154, 208). V anketi pa se lektorice za navednice v tem primeru niso odločale.

5.1.9 Stavčna imena

Lektorice opozarjajo na poimenovanja s stavčno zgradbo, ki da jih pogosto oddelimo od preostalega besedila z navednicami, ležečim zapisom in tudi veliko začetnico: *Igrali smo se »Človek, ne jezi se« in »Ugani kdo?«, Pri pisanju uporabite možnost Sledi spremembam.*

5.2 Uradno in poljudno ime

Raba v državni upravi in strokovnih (zlasti pravnih) besedilih ob pravopisu upošteva nomenklature smernice ter poenoteno lektorsko prakso službe, pristojne za jezikovna vprašanja v državni upravi. Njeno stališče je, da se vsa nepolna in neuradna imena zapisujejo z malo začetnico,²⁶ s čimer se vsi državni organi obravnavajo enako; kot imena razumejo zlasti ustanove in njihove odseke ter naslove listin, kot občna poimenovanja pa označbe finančnih skladov, kohezijskih programov, razvojnih mehanizmov ipd.²⁷ Načelo je včasih v nasprotju z rabo (pravniki) in medinstitucionalnim slogovnim priročnikom Evropske unije, ki težita k pogostejši rabi velike začetnice, sklicujoč se na nesistemske zapise v že sprejetih aktih. A noveliranje zakona je priložnost tudi za jezikovne popravke.

5.2.1 Obstoj uradnega imena se pri stvarnih lastnih imenih tudi pri neuradovnih zvrsteh pogosto upošteva kot merilo pri zapisu velike začetnice, čeprav se že v osnovi krši z opuščanjem pravnoorganizacijskih oznak. Opira se na člen 103 (SP 2001): »[O]rganizacijsk[e] enot[e] pišemo z veliko začetnico samo, če gre za uradne naslove.« Pravilo ni povsem jasno, saj kot primerno navaja neuradno ime *Filozofska fakulteta v Ljubljani*.²⁸ Utemeljitev z naslovi (SP 1950, § 23) je kritiziral že France Tomšič (1955: 244–245), češ da je s tem razumeti le naslove na poštinih dopisih ali samostojne napise, saj gre za občne zveze, katerih razločevalna prvina je krajevno ime (*kmetijska zadruga Velike Lašče*).

Tudi če je merilo zapisa vnos v PRS, ta ne vsebuje:

- a) imen podenot, ki niso samostojni subjekti: *Center starejših Pristan Vipava* (enota Zavoda Pristan), *Sektor za prevajanje* (enota Generalnega sekretariata Vlade Republike Slovenije);
- b) imen proizvodnih enot oz. obratov na napisih, jedilnikih, informativno-promocijskem gradivu, spletnih straneh, v e-naslovu (ZJRS, 18. člen): podjetje Gostišče Ribič, d.o.o., Seča, upravlja gostinska obrata z napisoma *Gostilna Ribič* in *Beach bar*;
- c) imen iz registra izbrisanih enot (hramba papirne dokumentacije je obvezna 10 let, ZPRS-1, 23. člen).

26 Služba malo začetnico zagovarja tudi za odsek besedila, če ni rabljen v naslovu, saj je tedaj dojet vrstno, velika začetnica pa je rabljena le položajno v naslovju (*Priloga 1* → *Seznam volišč je v prilogi 1*, *Sklep št. 12* → *Zadeva se uredi skladno s sklepom št. 12*); podobno bi veljalo v zaključnih delih in člankih (napisi nad preglednico in pod sliko): *Slika 1: Zemljevid Posočja*. – *S slike 1 je razvidno ...* Prim. VMZ 2021: § 102c.

27 Zapis tovrstne predmetnosti je begal tudi lektorice v anketi, npr. *K/jotski protokol*, *P/pariški podnebni sporazum*, *R/rimski pogodbi*; *S/sklad za pravični prehod*, *S/sklad za okrevanje in odpornost*; *N/norveški finančni mehanizem*, *M/mehanizem za skladnost*; *P/program EU za mir in spravo*. Iate in Evroterm pri tem nista enotna (*Sklad za pravični prehod* – *sklad za pravični energetski prehod*; *sklad ETF* – *Sklad HNS*).

28 Če besedno zvezo razumemo vrstno, jo pišemo z malo (*Tobačna tovarna Ljubljana* – *Delam v tobačni tovarni v Ljubljani*; *Univerza v Mariboru*, *Univerza v Ljubljani* – *Študira na univerzi v Mariboru, ne v Ljubljani*) (SP 2001: § 104). Toda zgledi prvega tipa niso več v celoti enakozvočni dejanskim imenom, zaradi predložnega dopolnila dobijo opisni značaj; drugi tip zgledov izraža nasprotje, torej zaradi dvočlenosti že sam kaže na vrsto.

5.2.2 Načina polnega izpisa, tj. zaporedja enot, pravopis ne določa. V strokovnih člankih s področja naravoslovja se ob avtorjih navede ustanova delovanja, a v pristavčni obliki: *Enota za virologijo, Veterinarska fakulteta, Univerza v Ljubljani*. Namesto roditeljske veze se včasih uporabi predložna (*Sektor za prevajanje pri Generalnem sekretariatu Vlade RS*). Ta imena se pogosto zapisujejo z veliko začetnico tudi brez navedbe nadrejenih enot, zlasti v internih besedilih.

Iz registrov prav tako ni mogoče izhajati pri imenih nekdanjih držav in upravnih enot. Samostalniške imenovalniške zveze se pogosto navajajo vrstno (*vojvodina Koroška, dežela Kranjska, L/ljubljanska gubernija*), saj prevod zavestno ne upošteva uradnega imena, ker je to težko dostopno ali pa se pojavlja v več (jezikovnih) različicah.²⁹

Zgradba registriranih imen je določena, a ni poenotena in je pogosto pravopisno neustrezna. Večji del besedila je lahko izpisan s samimi velikimi črkami, kar otežuje rabo velike začetnice. Proti merilu uradnosti govori tudi to, da imena vse bolj le olajšujejo predstavitev neke danosti v širši javnosti, v registrih pa nedvoumno identifikacijsko funkcijo prevzemajo evidenčne številke. V Registru kulturne dediščine (RKD) je to evidenčna številka dediščine (EŠD),³⁰ pri živalih matična številka in številka čipa (ZOO Ljubljana, LifeLynx), zavedena v državnem veterinarskem registru, pri muzejskih eksponatih in likovnih delih inventarna številka. Muzealije načeloma sploh nimajo imena, prirodoslovne zato, ker gre za vzorce iz narave, neodvisne od človeka, arheološke, ker prvotno ime ali lastnik nista znana. Pri likovnih delih pa obstajajo celo imenske dvojnice, nastale zaradi avtorjeve spremembe naslova dela, ljudskega ali prevodnega poimenovanja. Dvom o uradnosti teh poimenovanj je tudi vzrok, da se pogosto zapisujejo z malo začetnico ali v navednicah.

Kadar je za promocijo izbrano osebno ali prebivalsko ime, ni težav, saj ga kot tako tudi prepoznavamo (*Leonora* – okostje samice brazdastega kita, *Anka* – model ankilozavra; oboje v Prirodoslovnem muzeju Slovenije (PMS); *Emonec* – rimski nagrobni spomenik v Narodnem muzeju Slovenije (NMS)); kadar pa je opisnost poimenovanja prepoznavna glede na sotvarje, se izraz dojema kot občna besedna zveza: *neveljski mamut* ali *mamut iz Nevelj* (PMS), *pozlačen bronast kip (emonskega meščana)*³¹ (NMS). Mejni primeri pa so izjemni, a v javnosti manj uza-veščeni primeri najdb, npr. *časa bogov* (NMS), *sovji skifos* (Tolminski muzej), *modra posoda*

²⁹ Zgled je *rimski imperij* (*rimsko cesarstvo*) kot splošno ime za rimsko državo ne glede na državno ureditev (to ime se rabi že za leto 121 pr. n. št. (AEZ 1999: 28–29)): imperij torej v pomenu 'velika država' in ne 'država z dednim vodjo z neomajno oblastjo'. Vzrok za to je verjetno tudi nejasen prehod v cesarstvo, saj se je Oktavijan Avgust razglašal za branitelja republike, vendar bi potem pričakovali tudi zapis *vzhodnorimsko cesarstvo* in ne *Vzhodnorimsko*, saj gre za kasnejšo, zgodovinarsko poimenovanje. Sploh bi za državo tolikšnega obsega in kulturnega pomena pričakovali nedvoumno pravo ime.

³⁰ V predpisih naslov ni vselej usklajen s polnim imenom, ki ga uvaja napovednik »enota dediščine« in EŠD, npr. *Odlok o razglasitviu Gradu Ptuj za kulturni spomenik državnega pomena in »enota dediščine Ptuj - Grad (EŠD 583)«*. V besedilu se po navedbi EŠD rabi občna nanašalnica *grad*.

³¹ *Enciklopedija Slovenije* (1989: 37) in *Slovenika* (2011: 278) kipu sicer že namenjata samostojno geslo Emonski meščan.

z *Gospovetske* (Mestni muzej Ljubljana) (GSS; Hieng 2019; MPG), ki bi se prav lahko pisali z veliko začetnico, zlasti ob krajšanju ustaljenih zvez (*modra posoda z Gospovetske* → *modra posoda* → **Modra posoda*).

5.2.3 Tudi naslovi knjig, filmov, oper in baletov izkazujejo dvojničnost, kar otežuje izbor imena, ki nedvoumno označuje izvirno delo (novi prevodi pa so prepoznani po vsakokratnem naslovu, če se ta razlikuje od ustaljenega). Dela se zaradi uveljavljenosti imen le redko preimenujejo, največkrat zaradi vsebinskega približevanja izvirniku (*Beg iz seraja* → *Ugrabitev iz seraja* (W. A. Mozart: *Die Entführung aus dem Serail*)) ob soglasju širše skupine strokovnjakov. Pri ustaljeni rabi imen se ustanove opirajo na strokovne priročnike in lasten arhiv.

Sklep

Zapis velike začetnice je zaradi izražanja zunajjezikovne stvarnosti izredno zapleteno pravopisno poglavje. V več primerih je pisava velike začetnice prepuščena piscu glede na pomen (prim. PSJ 1995., § 11, 25, 27, 28, 30, 36c; SP 2001, § 104, 141, 145; MVZ 2020, § 102), a pisec lahko zaradi uzaveščenega pravila o slogovno ustrežnejši mali začetnici preveč posploši vrstno razumevanje imena. Uveljavljeno načelo, da se velika začetnica rabi le pri navedbi uradnega imena, je smiselno, a ne zanesljivo in vseobsegajoče pomagalo. Tudi raba v leksikonih in enciklopedijah pogosto ni enotna in opisna poimenovanja ali izpisi s samimi velikimi črkami še poglabljajo zadrego pišočių.

Elaborat Furlan, Gložančev in Šivic Dular (2000) je zaradi sistematičnosti ter upoštevanja pravopisa in obstoječih registrov trdno izhodišče za dopolnitev in ažuriranje pomensko-imenskega nabora stalnih besednih zvez z lastnim imenom, ki se načeloma polastnoimenijo, znotraj zemljepisnih in stvarnih lastnih imen. Glede na zgradbene in pomenske značilnosti bi bilo takšen nabor mogoče oblikovati tudi za lastna imena bitij, hkrati pa bi bilo smiselno natančno popisati in razložiti izjeme.

Z veliko začetnico načeloma zapisujemo imenovalniške samostalniške zveze pri sodobnih administrativnih enotah, ustanovah in podjetjih, društvih in strankah (*Občina Kranj; Splošna bolnišnica Izola; Pivovarna Laško Union (d.o.o.); Društvo Srebrna nit*), kadar ne označujejo ozemlja, ki ga upravljajo, ali stavbe sedeža, preostala stvarna in zemljepisna imena pa redko oziroma le v nekaterih okoliščinah (označbe na zemljevidih). Zapis jedrnega poimenovanja z veliko začetnico ob rodilniškem določilu je zelo pogost pri stvarnih imenih (*Ulica Tončke Čečeve*), pri zemljepisnih pa razmeroma redek (*dolina Save – Dolina smrti*). Podobno so pri stvarnih imenih, enodelnih ali dvodelnih, pogosta predložna imena (*ulica Pod Hribom – Gostilna Pri Peclju*), pri zemljepisnih imenih ter podvrsti stvarnih – naslovih umetniških del – pa prevladuje nepolastnoimenjena predložna zveza kot del celote (*Ledenik pod Skuto – slika Dekle v naslanjaču*). Zveza pridevnika in lastnega imena se kot celota pri imenih bitij načeloma ne polastnoimeni (*mali Kris*), pri zemljepisnih pa pogosto, če označuje točno določen podareal (*slovenska Istra – Vzhodne Alpe*).

Novi pravopis bi rabo velike začetnice med piščočimi še bolj uzavestil, če bi za sezname, kazala in označbe na zemljevidih določil pisavo vrstnega dodatka z malo začetnico, četudi proti pravilu o veliki začetnici kot znamenju začetka povedi (SP 2001, § 29), oziroma bi se v kazalnih občna beseda v stalnih zvezah z lastnimi imeni stavila za imena, ločena z vejico (Savica, slap), na zemljevidih pa bi se opustila, če bi bila vsebina razvidna iz vrisanih znamenj (npr. izvir, jezero, slap), namesto samih velikih črk v nekaterih imenih pa bi se rabile velika začetnica in kapitелke. Potrebna je še jasna hierarhizacija nekaterih pravil ter določilo o interpretaciji občne besede za kazalnim ali svojilnim zaimkom (prim. PSJ 1995: 32); z malo začetnico je smiselno pisati razlagalni prevod, podan v pristavku.

Literatura in viri

- AEZ 1999 = Meta Sluga (ur.), 1999: *The Times: Atlas evropske zgodovine*. Ljubljana: Slovenska knjiga.
- Ajpes = <www.ajpes.si>
- AS 1996 = Miha Kovač (ur.), 1996: *Atlas Slovenije*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- AS 2015 = Karel Natek (ur.), 2015: *Atlas sveta za osnovne in srednje šole*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- BENEDIČIČ, Tjaša, 2018: Lastna imena v turističnih brošurah o Ljubljani in njihovi prevodi v angleščino. *Jezik in slovstvo* 24/1. 117–129.
- BIZI = Poslovni asistent Bizi. <www.bizi.si/>
- BREZNIK, Anton, 1934: *Slovenska slovnica za srednje šole*. Celje: Družba sv. Mohorja.
- ČČ2 1997 = Irena Trenc Frelih (ur.), 1997: *Klasična doba: Helenistična doba*. Zbirka Človek in čas. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- DOBROVOLJC, Helena, 2019: *Kako pisati »Južna železnica«?*. Jezikovna svetovalnica Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. <<https://svetovalnica.zrc-sazu.si/topic/3510/kako-pisati-ju%C5%BEna-%C5%BEEleznica>>
- DOBROVOLJC, Helena, idr., 2020: *Kje pa vas jezik žuli? Prva pomoč iz Jezikovne svetovalnice*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- DOBROVOLJC, Helena, JAKOP, Nataša, 2011: *Sodobni pravopisni priročnik med normo in predpisom*. Ljubljana: Založba ZRC.
- ES 1987–2002 = Marjan Javornik (ur.), 1987–2002: *Enciklopedija Slovenije*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Evroterm = Večjezična terminološka zbirka. <evroterm.vlada.si>
- FURLAN, Metka, GLOŽANČEV, Alenka, ŠIVIC DULAR, Alenka, 2000: *Pravopisno ustrezen zapis zemljepisnih in stvarnih lastnih imen*. Ljubljana: Geodetska uprava RS.
- Geopedia = <http://www.geopedia.si/#T105_x499072_y112072_s9_b4>
- Gigafida 2.0 = <<https://viri.cjvt.si/gigafida/>>
- GLOŽANČEV, Alenka, 2002: Hrematonimi. *Jezikoslovni zapiski* 8/2. 109–131.
- GSS = Grški sovji skifos. Tolminski muzej. <www.tol-muzej.si/zanimivosti/atiski-sovji-skifos-z-mosta-na-soci>
- HIENG, Primož, 2019: Starodavna modra posoda z Gosposvetske zaslovela po svetu. *Delo*, 9. 3. 2019.
- IATE = <iate.europa.eu/home>
- KLINAR, Stanko, 1996: Široke, globoke pravopisne razpoke. *Planinski vestnik* 96/2. 70–75.
- KOLARIČ, Rudolf, 1955/56: Stenarjeve krnice. *Jezik in slovstvo* 1/4–5. 121–123.
- LAMBERT, Aaron, 1997: *Proper Names*. Kingston: Queen's University. <www.bac-lac.gc.ca/eng/services/theses/Pages/item.aspx?idNumber=46559911>

- LENGAR VEROVNIK, Tina, 2021: Velika začetnica: med odslikavanjem stvarnosti, jezikovnim sistemom in pravopisnim dogovorom. *Jezik in slovstvo* 66/2. 43–53.
- LUBAŚ, Władysław, 1967: Pripombe o pomenu lastnih imen. *Jezik in slovstvo* 12/5. 146–151.
- MPG = Modra posoda z Gosposvetske. Mestni muzej Ljubljana. <mgml.si/sl/mestnimuzej/razstave/470/modra-posoda-z-gosposvetske>
- NAVODILA 2014 = BENEDIK KREITMAYER, Katja, idr., 2014: Navodila za pripravo predloga za vpis v register nepremične kulturne dediščine. Ljubljana: Ministrstvo za kulturo. <www.gov.si/assets/ministrstva/MK/DEDISCINA/INDOK/3344b674ef/RKD_opis_navodila_09.pdf>
- PATERNOSTER, Alenka, 2011: Slovenska imena bitij in zemljepisna imena v turističnih vodnikih in virih informativne narave, prevedenih v francoščino. *Vestnik za tuje jezike* 3/1–2. 7–22.
- PETEK, Tomaž, 2013: Jezikovna (ne)pravilnost zapisov zemljepisnih lastnih imen na cestnih krajevnih tablah v Republiki Sloveniji s poudarkom na slovenski Istri. *Annales: Serries historia et sociologia* 23/2. 439–450.
- PSJ = PEŠIKAN, Mitar, JERKOVIĆ, Jovan, PIŽURICA, Mato, 1995: *Pravopis srpskoga jezika: školsko izdanje*. Novi Sad, Beograd: Matica srpska, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- PV = Premogovnik Velenje. Jaški. <www.rlv.si/o-nas/o-podjetju/zgodovina-in-tradicija/jaski>
- RKD = Register kulturne dediščine. <gisportal.gov.si/portal/apps/webappviewer/index.html?id=df5b0c8a300145fda417eda6b0c2b52b>
- SAVNIK, Roman, 1971–1980: *Krajevni leksikon Slovenije: repertorij z uradnimi, topografskimi, zemljepisnimi, zgodovinskimi, kulturnimi, gospodarskimi in turističnimi podatki vseh krajev Slovenije*. Ljubljana: DZS.
- SKO = Seznam katastrskih občin. <cen.gov.si/JavniVpogled/help/KO.html>
- Slovenika 2011 = IVANIČ, Martin (ur.), 2011: *Slovenika: slovenska nacionalna enciklopedija*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- SP 1899 = *Slovenski pravopis*. Dunaj: C.-kr. zaloga šolskih knjig.
- SP 1920 = *Slovenski pravopis*. Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna.
- SP 1935 = *Slovenski pravopis*. Ljubljana: Znanstveno društvo.
- SP 1950 = *Slovenski pravopis*. Ljubljana: SAZU (izd.) – DZS (zal.).
- SP 1962 = *Slovenski pravopis*. Ljubljana: SAZU (izd.) – DZS (zal.).
- SP 2001 = *Slovenski pravopis*. <www.fran.si>
- SVL 2003–2005 = KOCJAN BARLE, Marta, BAJT, Drago (ur.), 2003–2005: Slovenski veliki leksikon. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- ŠEKLI, Matej, 2013: K Miklošičevi primerjalni skladnji sklonov slovanskih jezikov. Andreja Žele (ur.): *Družbena funkcijskost jezika (vidiki, merila, opredelitve)*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 427–433.
- ŠIVIC DULAR, Alenka, 1998/99: Skladijska določitev lastnega imena. *Jezik in slovstvo* 44/7–8. 259–268.
- ŠKOFIC, Jožica, 2014: Zasnova vseslovenskega slovarja narečnih hišnih in ledinskih imen. *Annales: Series historia et sociologia* 24/2. 293–306.
- TOMŠIČ, France, 1955: Še o veliki začetnici. *Jezik in slovstvo* 1/8–9. 241–245.
- VAS 2013 = MLAKAR, Vlasta (ur.), 2013: *Veliki atlas Slovenije*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- VMZ 2021 = Velika in mala začetnica. Pravopis 8.0. <www.fran.si/pravopis8/Poglavje/3/velika_in_mala_zacetnica>
- Zakon o društvih (ZDru-1). *Uradni list RS*, št. 64/2011. <pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO4242>
- Zakon o gospodarskih družbah (ZGD-1). *Uradni list RS*, št. 42/2006, 60/2006, 26/2007, 33/2007, 67/2007, 100/2007, 10/2008, 68/2008, 42/2009, 65/2009, 3/2011, 91/2011, 32/2012, 57/2012, 82/2013, 55/2015, 15/17, 158/2020, 18/2021. <www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO4291>

- Zakon o javni rabi slovenščine (ZJRS). *Uradni list RS*, št. 86/2004, 8/2010. <www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO3924>
- Zakon o javni rabi slovenščine (ZJRS). *Uradni list RS*, št. 86/2004, 8/2010. <www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO3924>
- Zakon o matičnem registru (ZMatR). *Uradni list RS*, št. 37/2003, 33/2006, 59/2008, 106/2010, 11/2011, 67/2019. <www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO3354>
- Zakon o osebnem imenu (ZOI-1). *Uradni list RS*, št. 20/2006, 43/2019. <www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO3890>
- Zakon o podjetjih (ZPod). *Uradni list RS*, št. 55/1992. <pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO1877>
- Zakon o poslovnem registru Slovenije (ZPRS-1). *Uradni list RS*, št. 49/2007, 33/2007, 19/2015, 54/2017. <www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO3726>
- Zakon o poslovnem registru Slovenije (ZPRS-1). *Uradni list RS*, št. 49/2007, 33/2007, 19/2015, 54/2017. <www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO3726>
- Zakon o vinih (ZVin). *Uradni list RS*, št. 105/2006, 72/2011, 90/2012, 111/2013, 27/2017. <www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO4816>
- Živi Kras/Carso = <www.krascarso-carsokras.eu/images/stories/KATJA/kras_brosura.pdf>

Standardizirana zemljepisna imena v slovenskem jeziku

Drago Perko

DOI: https://doi.org/10.3986/9789610506201_11

Uvod¹

V Sloveniji je vsaj nekaj sto tisoč zemljepisnih imen, Zemljani pa jih v različnih jezikih uporabljamo celo več kot milijardo (Perko, Jordan in Komac 2017). Z njimi se vsakodnevno srečujemo na osebnih dokumentih, poštnih pošiljkah, smerokazih, zemljevidih, svetovnem spletu, televiziji, zato so izjemnega pomena na vseh ravneh sporazumevanja, njihova poenotena raba pa nujna. Procesu poenotenja rabe posameznega zemljepisnega imena pravimo standardizacija, pri tem pa so pomemben, pogosto tudi odločilen dejavnik pravopisna pravila. V slovenskem jeziku so v celoti standardizirana samo imena držav, ostale vrste zemljepisnih imen pa le deloma (Kladnik, Geršič in Perko 2020).

Odločilno vlogo pri standardizaciji zemljepisnih imen imajo jezikoslovci, zemljepisci in odločevalci na različnih ravneh, saj so zemljepisna imena na splošno lahko sporna s treh vidikov:

- ▷ **jezikovnega**, predvsem kadar imena niso usklajena s pravopisnimi pravili (na primer ime naselja *Konc* bi bilo jezikovno ustrežneje *Konec*),
- ▷ **zemljepisnega**, predvsem kadar imena niso usklajena z zemljepisnimi okoliščinami (če ima na primer naselje ime po enem vodotoku, dejansko pa leži ob drugem),
- ▷ **pravnoformalnega**, predvsem kadar imena niso usklajena s pravnimi akti in enoznačno določena (Perko in Geršič 2021).

Nekatera zemljepisna imena, podobno kot imena in priimki ljudi, spadajo med uradna imena, zato se še posebej s tistimi, ki so del zakonodaje in pomembna za življenje državljanov, ukvarjajo tudi države. Taka zemljepisna imena so v Sloveniji predvsem imena držav, (bodočih) pokrajin, občin, naselij, ulic in trgov (Perko in Geršič 2021).

Slovenija se je lotila urejanja zemljepisnih imen po osamosvojitvi. Skladno z resolucijami OZN je leta 1995 ustanovila Komisijo za standardizacijo zemljepisnih imen, na katero je prenesla skrb za zemljepisna imena. Ena od njenih glavnih nalog je postopna standardizacija posameznih vrst zemljepisnih imen (Kladnik, Geršič in Perko 2020).

.....
1 Poglavje je nastalo v okviru raziskovalnega programa Geografija Slovenije (P6-0101), ki ga financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

Komisija se je najprej lotila imen držav, ki jih je standardizirala že dvakrat, ter imen naselij in slovenskih eksonimov, ki jih standardizira postopoma. V celoti je standardizirala tudi vse vrste zemljepisnih imen znotraj Slovenije na državnih zemljevidih v merilu 1 : 1.000.000 in 1 : 250.000.

1 Temeljni izrazi

Temeljni izrazi pri standardizaciji zemljepisnih imen so predvsem uradno in standardizirano zemljepisno ime ter standardizacijsko telo.

1.1 Zemljepisno ime

Zemljepisno ime se veže na strogo določen zemljepisni pojav, ki ga nedvoumno določa in poposamezni (Furlan, Gložančev in Šivic Dular 2000). Oblikuje se na natančno določenem jezikovnem območju in v določenem času (Šivic Dular 1988, 55).

Organizacija združenih narodov opredeljuje zemljepisna imena kot pomembno kulturno dediščino sveta in vsakega naroda ali jezika. Zemljepisna imena prostor polnijo s pomeni in so temeljni gradnik vseh civilizacij oziroma kultur. Prostorske identitete se razvijejo šele, ko zemljepisni pojavi dobijo ime. Na območjih stika različnih kultur se zemljepisna imena lahko prekrivajo (Perko, Jordan in Komac 2017), kar pomeni, da ima lahko isti zemljepisni pojav v različnih kulturah različna imena.

Izraz zemljepisno ime ima še tri sopomenke oziroma blizupomenke: geografsko ime, krajevno ime in toponim (Kladnik in Perko 2013). V geografiji se najbolj pogosto uporabljata izraza zemljepisno ime in toponim kot enakovredni sopomenki.

Toponime lahko delimo predvsem na pet načinov (Kladnik, Geršič in Perko 2020):

- ▷ glede na **lego** poimenovanega zemljepisnega pojava ločimo geonime (imena pojavov na Zemlji) in kozmonime (imena pojavov v vesolju zunaj Zemlje);
- ▷ glede na **razsežnost** poimenovanega zemljepisnega pojava ločimo makrotoponime (imena obsežnih pojavov, na primer puščav, ledenikov, vasi) in mikrotoponime (imena najmanjših pojavov, na primer izvirov, kmetij, cerkva);
- ▷ glede na **poseljenost** poimenovanega zemljepisnega pojava ločimo anojkonime (imena neposeljenih pojavov) in ojkonime (imena poseljenih pojavov, ki se delijo na astionime za imena mest in pojavov v njih ter komonime za imena vasi in pojave na podeželju);
- ▷ glede na **izvirnost** imena ločimo endonime (imena pojavov v enem od jezikov, ki se govorijo na ozemlju določenega zemljepisnega pojava) in eksonime (imena pojavov v enem od jezikov, ki se ne govorijo na ozemlju določenega zemljepisnega pojava, če se razlikuje od endonima tega pojava);
- ▷ glede na **vrsto** poimenovanega zemljepisnega pojava pa ločimo različne *-nime*, kot so na primer oronimi za imena oblik površja ali horonimi za imena prostorskih enot (večina od teh temeljnih vrst zemljepisnih imen ima tudi podvrste).

Glede na lego, poseljenost in vrsto poimenovanega zemljepisnega pojava lahko toponime na najvišjih ravneh hierarhično razdelimo na naslednji način (Gundacker 2014; Backus Borshi 2015; Urazmetova in Shamsutdinova 2017; Bijak 2019):

I kozmonimi (imena pojavov zunaj Zemlje)

II geonimi (imena pojavov na Zemlji)

IIA anojkonimi (imena neposeljenih pojavov)

IIA1 oronimi (imena oblik površja)

IIA2 hidronimi (imena voda)

IIA3 horonimi (imena prostorskih enot)

IIB ojkonimi (imena poseljenih pojavov)

IIB1 astionimi (imena mest in pojavov v njih)

IIB2 komonimi (imena vasi in pojavov v njih)

1.2 Uradno zemljepisno ime

Neenotna raba zemljepisnih imen povzroča težave pri sporazumevanju, zato številne države skladno z resolucijami OZN urejajo tudi področje zemljepisnih imen. Ena od stopenj tega urejanja so uradna zemljepisna imena, končni cilj pa poenotena oziroma standardizirana zemljepisna imena.

Uradna zemljepisna imena se ločijo od neuradnih zemljepisnih imen samo po svojem statusu: razglašena so za uradna in se uporabljajo v uradnih dokumentih (Furlan, Gložančev in Šivic Dular 2000).

Urejene države želijo odpraviti vsaj pravnoformalno spornost zemljepisnih imen, kar med drugim pomeni, da se pri uradnih imenih znotraj posamezne vrste zemljepisnih imen ne pojavljata dve enaki imeni dveh ali celo več različnih zemljepisnih pojavov. Pri imenih naselij, na primer, to pomeni, da znotraj države ne sme biti dveh naselij z istim imenom, lahko pa se enako kot naselje imenuje tudi zemljepisni pojav druge vrste, recimo reka ali vzpetina, na primer v Sloveniji naselje *Kokra* in reka *Kokra* (Perko in Geršič 2021). Problematično pa je, da imamo v Sloveniji, na primer, več naselij z imenom *Črni Vrh* in vzpetin z imenom *Črni vrh*.

Problem enakih zemljepisnih imen, predvsem imen naselij, se najpogosteje rešuje z dodajanjem levega ali desnega pojasnjevalnega določila. Na primer pri imenu naselja *Črni Vrh v Tuhinju* je *Črni* levo določilo v *Tuhinju* pa desno določilo.

1.3 Standardizirano zemljepisno ime

Standardizacija je načrtno vzpostavljanje usklajenih pravil za najprimernejšo urejenost nekega področja. Izvaja jo standardizacijski organ, ki ga sestavljajo strokovnjaki, uporabniki in odločevalci na tem področju.

Standardizacija zemljepisnega imena je proces, ki na temelju izbranih meril določi enotno in obvezujočo pisno podobo imena zemljepisnega pojava (Dobrovoljc 2013), oziroma postopek

ugotavljanja in določanja enotne obvezujoče pisne oblike imen zemljepisnih pojavov na temelju izbranih meril (Splet 1).

Standardizacijski organ za vsak zemljepisni pojav praviloma izbere le eno ime, določi jezikovno in zemljepisno pravičen zapis tega imena, po potrebi pa tudi njegov zapis in ustrezno rabo v tujih jezikih (Kladnik in Perko 2013).

Šele standardizirano zemljepisno ime, ki ima opredeljene vse sestavine in njihov nespremenljivi vrstni red, omogoča nedvoumno identifikacijo zemljepisnega pojava, ki ga poimenuje, saj je eno samo in nima dvojnic, torej je invariantno (Furlan, Gložančev in Šivic Dular 2000). Na primer ime naselja *Pristava* v Občini Vojnik je uradno ime, saj je v taki obliki zapisno v različnih uradnih dokumentih, ni pa standardizirano ime. Slovenski standardizacijski organ ga še ni standardiziral, ker ni invariantno, saj so v Sloveniji še druga naselja z enakim imenom.

1.4 Standardizacijsko telo

Na svetovni ravni za zemljepisna imena skrbi OZN, ki je leta 1959 ustanovila strokovno delovno telo Skupina izvedencev Združenih narodov za zemljepisna imena (*United Nations Group of Experts on Geographical Names*) ali krajše UNGEGN, v okviru katerega deluje 23 regionalnih jezikovno-zemljepisnih skupin, med katerimi je tudi Skupina za vzhodni del srednje Evrope in jugovzhodno Evropo (*East Central and South-East Europe Division*), kjer deluje Slovenija (Kladnik in Perko 2013).

Na nacionalni ravni resolucije OZN obvezujejo države k ustanovitvi nacionalnih teles za zemljepisna imena, zato je Slovenija 14. 9. 1995 ustanovila nacionalni standardizacijski organ kot stalno vladno delovno telo in ga poimenovala Komisija za standardizacijo zemljepisnih imen Vlade Republike Slovenije. Sestavljajo jo geografi, jezikoslovci, kartografi in predstavniki nekaterih pristojnih ministrstev (Kladnik in Perko 2013).

Vlada je na komisijo prenesla več nalog. Komisija:

- ▷ na **nacionalni ravni** skladno z zakoni daje soglasja k spremembam zemljepisnih imen, standardizira endonime v Sloveniji in slovenske eksonime v tujini ter izdaja standardizacijske dokumente;
- ▷ na **regionalni ravni** sodeluje s sorodnimi komisijami sosednjih držav, kjer živijo pripadniki slovenske manjšine, in deluje v svojem jezikovno-zemljepisnem oddelku Skupine izvedencev Združenih narodov za zemljepisna imena;
- ▷ na **globalni ravni** pa v imenoslovnih organih OZN zastopa interese Slovenije.

1.5 Imeniki in zbirke zemljepisnih imen

Več resolucij OZN o zemljepisnih imenih spodbuja standardizacijska telesa držav, da v postopku standardizacije zemljepisnih imen pripravljajo zbirke zemljepisnih imen in izdajajo sezname zemljepisnih imen (imenike ali gazetirje) v različnih jezikih (Kladnik in Perko 2013, 2015b).

Do zdaj je komisija sodelovala pri pripravi štirih zbirk zemljepisnih imen ter standardizaciji in izdaji dveh imenikov zemljepisnih imen.

2 Zbirka imen držav

Najstarejši od omenjenih seznamov slovenskih zemljepisnih imen je zbirka imen držav. Nastala je leta 1994 kot gradivo za prvo standardizacijo slovenskih imen držav, od takrat pa se stalno posodablja.

Imena držav so na svetovni ravni najbolj znana in pogosto uporabljena zemljepisna imena. Slovenski pravopis zahteva njihovo domačenje, zato so skoraj vsa slovenska imena držav slovenski eksonimi na različnih stopnjah slovenjenja (Kladnik in Perko 2013, 2015a, 2015b). So edina skupina slovenskih zemljepisnih imen, ki je v celoti standardizirana.

Imena držav kot del toponimov so:

- ▷ geonimi glede na lego poimenovanega zemljepisnega pojava,
- ▷ makrotoponimi glede na razsežnost poimenovanega zemljepisnega pojava,
- ▷ ojkonomi glede na poseljenost poimenovanega zemljepisnega pojava,
- ▷ horonimi glede na vrsto poimenovanega zemljepisnega pojava in
- ▷ večinoma eksonimi glede na izvornost imena.

Komisija je slovenska imena držav prvič standardizirala leta 1996 in objavila v slovenskem standardu SIST ISO 3166:1996 (Perko 1996a, 1996b; Kladnik in Perko 2013, 2015a, 2015b), ki loči tri različice imen držav: kratko ime, uradno kratko ime in uradno polno (dolgo) ime države.

Vsaka država svoji uradni imeni določi ali spremeni sama in ju prijavi v OZN v izvirnem, angleškem in francoskem jeziku. Če predlaganima imenoma ne nasprotuje nobena članica, ju OZN potrdi in vključi v mednarodni standard ISO 3166, s tem pa dobita mednarodno veljavo. Kratko ime države, ki se lahko razlikuje od uradnega kratkega imena te države, pa se oblikuje znotraj posameznega jezika in ima nacionalno veljavo. Slovenjenje kratkih imen držav torej sledi tradiciji slovenskega jezika (na primer *Rusija* ali *Severna Koreja*), slovenjenje uradnih kratkih in polnih imen držav pa sprejetim imenom v OZN (*Ruska federacija*, *Demokratska ljudska republika Koreja*). Pri večini držav je kratko ime države enako uradnemu kratkemu imenu države.

Komisija je pri pripravi vseh treh različic slovenskih imen držav združila pravopisna pravila v eno samo pravilo, da imena držav v slovenskem jeziku slovenimo, v izvirni obliki pa obdržimo le tiste sestavne dele imen držav, ki so manj znana zemljepisna ali osebna imena, in da pri pridevniški rabi osebnih imen uporabljamo svojilno obliko (Perko 1996b). Od takratnih 185 imen držav komisija ni v celoti slovenila le dveh imen držav po manj znanih zemljepisnih imenih (*Gvineja Bissau* in *Sierra Leone*) in osem imen držav po osebah oziroma svetnikih (na primer *Saint Kitts in Nevis*).

Zaradi številnih političnih sprememb po letu 1996 je komisija leta 2004 ustanovila podkomisijo za imena držav, sestavljeno iz zemljepiscev in jezikoslovcev, ki je znova sistematično pregleдалa vsa imena, poenotila rabo občnoimenske sestavine *otoki* namesto *otočje* na desni strani večbesednih imen in dosledneje domačila imena držav po svetnikih in rodbinah. Po dobrih dveh letih rednih posvetovanj in usklajevanj s predsednikom Pravopisne komisije Jožetom Toporiščem (Kladnik in Perko 2007) je komisija usklajeni predlog imen leta 2007 soglasno standardizirala. To je bila druga standardizacija slovenskih imen držav.

Glede na standardizirana imena iz leta 1996 sta bili le dve pravi novosti: za ločevanje med dvema državama z imenom *Kongo* je po zgledu poimenovanj *Južna Koreja* in *Severna Koreja* glede na njuno medsebojno lego komisija sprejela kratki imenski obliki *Zahodni Kongo* in *Vzhodni Kongo*, za državo *Papua Nova Gvineja* s problematično skladnjo imena v slovenskem jeziku pa je standardizirala ime *Papuanska Nova Gvineja* (podobno kot *Ekvatorialna Gvineja*), saj je sledila francoski uradni obliki imena *la Papouasie-Nouvelle-Guinée* (Kladnik in Perko 2007, 2015b).

Po letu 2007 komisija spremembe imen držav po njihovi objavi v biltenu OZN sproti standardizira. Zadnja sprememba slovenskega standarda je bila leta 2020 ob spremembi imena afriške države *Svazi* v *Esvatini* (sisvatsko *eSwatini*).

Na trenutno veljavnem spisku 198 standardiziranih imen držav je 29 imen držav v slovenskem jeziku enakih izvirnemu endonimu, ostala imena držav pa so slovenski eksonimi na različnih stopnjah podomačitve: od majhnih sprememb, na primer *Poljska* (poljsko *Polska*), do popolnega prevoda, na primer *Slonokoščena obala* (francosko *Côte d'Ivoire*), pravo slovensko ime pa je le *Nemčija* (nemško *Deutschland*).

Na začetku leta 2021 je zbirka imen držav obsegala 250 enot (poleg 198 držav še 52 odvisnih ozemelj z visoko stopnjo samostojnosti) s številnimi podatki, med njimi so tudi vse različice imen v slovenskem, angleškem, francoskem in izvirnem jeziku. Zbirka teoretično obsega 750 standardiziranih zemljepisnih imen, ker pa so pri 230 enotah kratka imena enaka uradnim kratkim imenom (na primer *Slovenija*), pri 18 enotah kratka uradna imena enaka uradnim polnim imenom (na primer *Ruska federacija*), 76 enot pa sploh nima uradnega polnega imena (na primer *Irska*), je dejansko število različnih standardiziranih imen 426. Pri 3 enotah so enake celo vse tri oblike imena (*Dominikanska republika*, *Srednjeafriška republika* in *Združeni arabski emirati*).

3 Zbirka imen naselij

Zbirka imen naselij je samo leto mlajša od zbirke imen držav. Pripravljena je bila leta 1995 kot gradivo za standardizacijo slovenskih in dvojezičnih imen naselij v Sloveniji.

Imena naselij kot del toponimov so:

- ▷ geonimi glede na lego poimenovanega zemljepisnega pojava,
- ▷ makrotoponimi glede na razsežnost poimenovanega zemljepisnega pojava,

- ▷ ojkonomi glede na poseljenost poimenovanega zemljepisnega pojava,
- ▷ astionimi glede na vrsto poimenovanega zemljepisnega pojava in
- ▷ endonimi glede na izvirnost imena.

S pravopisnega vidika je za zapisovanje imen naselij pomembna predvsem raba velike začetnice, ki za imena naselij ni zapletena, in ločil, ki pa v standardiziranih imenih niso zaželeni:

- ▷ pika se uporablja za okrajšave, na primer *Št. Jurij*,
- ▷ nestični vezaj, ki nadomešča priredni veznik *in*, se pojavlja v dvojnih imenih naselij, na primer *Kačiče - Pared* namesto *Kačiče in Pared* (prenovljeno poglavje *Pravopisa 8.0* o veliki in mali začetnici (Splet 2) na tem mestu predvideva nestični pomišljaj, na primer *Kačiče - Pared, Šmarje - Sap* ali *Hrastje - Mota*),
- ▷ nestični pomišljaj, ki nadomešča pomen *in sicer*, pa se uporablja pri pojasnjevalnem pri-stavku, na primer *Zaplana del* namesto *Zaplana, in sicer njen del* (Furlan, Gložančev in Šivic Dular 2008).

Pri zapisu dvojezičnih endonimov in eksonimov sta v uporabi tudi:

- ▷ stična poševnica, ki nadomešča veznik *ali* pri uradnih dvojezičnih imenih naselij, na primer *Piran/Pirano* namesto *Piran* ali *Pirano* in *Hodoš/Hodós* namesto *Hodoš* ali *Hodós* (prenovljeno poglavje *Pravopisa 8.0* o prevzemanju besed in besednih zvez (Splet 3) pri večbesednih zvezah na eni strani ali obeh straneh poševnice predvideva nestično poševnico, na primer *Spodnje Škofije / Valmarin* ali *Dolga vas / Hosszúfalu*),
- ▷ oklepaj, ki se uporablja pri zapisu endonima in eksonima za isti zemljepisni pojav, na primer *Wien (Dunaj)* za nemški endonim in slovenski eksonim avstrijske prestolnice ali *Ljubljana (Laibach)* za slovenski endonim in nemški eksonim našega glavnega mesta (Perko, Jordan in Komac 2017).

Imena slovenskih naselij so večinoma sporna v jezikovnem pogledu, saj so mnoga zapisana narečno, in formalnopravnem pogledu, saj zaradi njihovega podvajanja niso enoznačno določena.

Komisija je na začetni stopnji standardizacije naselij določila tri pravila:

- ▷ jezikovno ali zemljepisno spornih imen naselij se ne spreminja, saj so se že ustalila;
- ▷ pravnoformalno spornih imen naselij se ne spreminja v celoti, ampak le z dodatkom levega ali desnega določila k obstoječemu imenu;
- ▷ pri preimenovanjih ali novih poimenovanjih naselij se strogo upoštevajo jezikovni, zemljepisni in pravnoformalni vidik.

Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU je leta 1995 na podlagi teh pravil preveril imena 5972 tedanjih naselij (1. 1. 2021 jih je bilo 6035). Našel je 1216 spornih in 4756 nespornih imen (Perko in Orožen Adamič 1995) ter izdelal imenik naselij (Gabrovec in Perko 1997). Za sporna imena je predlagal nova imena (Gabrovec in Perko 1996).

Imena naselij so bila sporna predvsem zaradi treh razlogov:

- ▷ okrajšave v imenu, na primer *Gradišče (K. o. Št. Lovrenc)*,
- ▷ besedice *del* v imenu, do katere je prišlo zaradi delitve naselja v dve sosednji občini, na primer *Čeče (del)*, ter
- ▷ več enakih imen različnih naselij, na primer ime *Pristava* se je pojavilo kar osemkrat.

Predlogi novih imen so sledili pravilom:

- ▷ da se nobeno ime naselja v Sloveniji ne ponovi,
- ▷ da ob enakem imenu naselja to ime ohrani le največje naselje, imena naselij z manjšim številom prebivalcev pa dobijo levo ali desno določilo,
- ▷ da v imenu naselja ni okrajšav in
- ▷ da se v imenu naselja od ločil lahko uporabljata le nestični vezaj in stična poševnica.

Inštitut je za imena naselij, ki imajo v svojem imenu okrajšavo, predlagal, da se imena v celoti izpišejo, na primer *Sv. Ema* v *Sveta Ema*, *Št. Jurij* v *Šentjurij* in *Razbore* (*K. o. Ježni vrh*) v *Razbore nad Kostrevnico*.

Za imena naselij, ki so imela v svojem imenu besedico *del*, je inštitut predlagal, da vsak izmed obstoječih delov deljenih naselij dobi status samostojnega naselja in zato tudi novo ime. Na primer naselje *Zaplana (del)* v občini Logatec naj bi se preimenovalo v *Log pri Logatcu*, ker je zaselek *Log* osrednji del logaške *Zaplane*, naselje *Zaplana (del)* v občini Vrhnika pa v *Zaplana*, saj v Sloveniji ni drugega naselja z enakim imenom in zato levo ali desno določilo ni potrebno (Gabrovec in Perko 1996).

Za naselja z enakim imenom je predlagal, da se vsem naseljem, razen največjemu, ime dopolni z desnim določilom. Predlogi novih imen za najbolj pogosto ime naselja *Pristava* so bili: *Pristava nad Borovnico*, *Pristava pri Ljutomeru*, *Pristava pri Novi Gorici*, *Pristava pri Podgradu*, *Pristava pri Štjaku*, *Pristava pri Vojniku* in *Pristava v Halozah*. Prvih šest določil so imena bližnjih naselij, zadnje določilo pa je ime pokrajine. Po številu prebivalcev največja *Pristava* pa naj bi ohranila svoje ime.

Vseh predlogov novih imen je bilo 779, in sicer: 35 za naselja z okrajšavo v imenu, 46 za naselja z besedico *del* v imenu in 698 za naselja z enakim imenom (437 takih naselij ohrani ime).

Vse predloge novih imen naselij so pregledali jezikoslovni člani komisije, da bi bili predlogi tudi jezikovno nesporni. Nato je komisija končni seznam preimenovanj (Gabrovec in Perko 1996) poslala občinam, ki so v Sloveniji pristojne za poimenovanje naselij, vendar so občine do zdaj uspešno izpeljale le nekaj predlaganih preimenovanj (Perko in Geršič 2021).

Na začetku leta 2021 je zbirka imen naselij obsegala 6035 imen. Od tega jih je komisija standardizirala 3605, kar je 59,7 % vseh imen naselij v Sloveniji. Zbirka se stalno posodablja skladno z deljenjem ali združevanjem obstoječih naselij in ustanavljanjem novih naselij.

4 Zbirka slovenskih eksonimov

Zbirka slovenskih eksonimov je približno današnji obseg dosegla leta 2010. Vključuje dobrih 5000 najpogosteje rabljenih eksonimov, ki so bili izbrani izmed več kot 50.000 različnih oblik tovrstnih zemljepisnih imen, zajetih iz 14 slovenskih atlasov sveta (Kladnik, Ciglič, Hrvatini, Perko, Repolusk in Volk 2013), med katerimi je tudi Cigaletov *Atlant*, prvi atlas sveta v slovenskem jeziku (Urbanc, Fridl, Kladnik in Perko 2006), pa tudi iz nekaterih pomembnejših leksikonov in *Slovenskega pravopisa 2001*. Zbirka je namenjena lažjemu poenotenju oziroma standardizaciji slovenskih eksonimov.

Eksonimi kot del toponimov so:

- ▷ glede na lego poimenovanega zemljepisnega pojava lahko tako geonimi kot kozmonimi,
- ▷ glede na razsežnost poimenovanega zemljepisnega pojava makrotoponimi, le redko mikrotoponimi,
- ▷ glede na poseljenost poimenovanega zemljepisnega pojava ojkonimi in anojkonimi,
- ▷ glede na izvornost imena nasprotje endonimov,
- ▷ glede na vrsto poimenovanega zemljepisnega pojava pa najdeni med vsemi vrstami.

OZN nasprotuje pretirani uporabi eksonimov in daje prednost endonimom, vendar pa so tudi eksonimi del kulturne dediščine, zato jih je treba ustrezno varovati.

Vsak eksonim v zbirki ima 35 vsebinskih rubrik (imenovalnik, roditelj, pridevnik, izvorni endonim, etimologija, vrsta itd.). Pomembna je rubrika o priporočljivosti rabe eksonima, ki loči nujno, priporočljivo, manj priporočljivo, nepriporočljivo in neprimerno rabo, kar je zelo pomembno za morebitno standardizacijo konkretnega eksonima (Kladnik in Geršič 2014).

Na začetku leta 2021 je zbirka slovenskih eksonimov obsegala 5044 enot, od tega je za 543 imen raba nujna, za 2154 imen pa priporočljiva. Zbirka se posodablja občasno. Komisija je do zdaj standardizirala 219 slovenskih eksonimov (197 imen držav in 22 drugih vrst zemljepisnih imen), kar je 4,3 % vseh eksonimov v zbirki, 40,3 % eksonimov z nujno rabo in 8,1 % eksonimov z nujno in priporočljivo rabo.

5 Imenik zemljevida v merilu 1 : 1.000.000

Leta 2001 je komisija standardizirala slovenska imena na zemljevidu Slovenije v merilu 1 : 1.000.000. Zemljevid in imenik sta izšla v okviru slovensko-angleške publikacije *Zgoščeni imenik zemljepisnih imen Slovenije*, ki je izšla v okviru *Zbirke državnih imenikov zemljepisnih imen Združenih narodov* (slika 1).

Uvodni del knjige je namenjen zemljepisnemu pregledu Slovenije in opisu slovenskega jezika. Sledi preglednica z najpogostejšimi splošnimi (apelativnimi) izrazi v slovenskih zemljepisnih imenih v angleškem, nemškem, francoskem in španskem jeziku. Večino knjige pa zavzemajo dvostranski zemljevid (slika 2), legenda in imenik vseh zemljepisnih imen. Vsakemu zemljepi-

snemu imenu je dodan tip zemljepisnega pojava, ki ga to ime poimenuje, njegova lega v zemljevidnem kvadrantu ter njegovi zemljepisni širina in dolžina (Perko 2001).

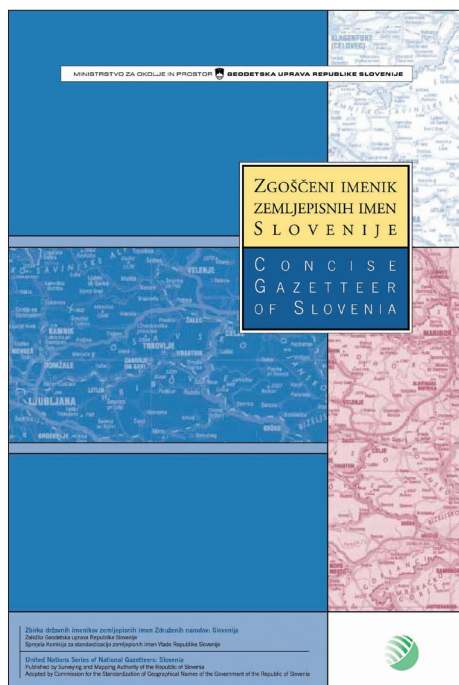
Na zemljevidu je zapisanih 843 zemljepisnih imen, od tega jih je 464 ali 55,0 % v Sloveniji.

Glede na tip zemljepisnega imena je v Sloveniji 8,6 % oronimov, 11,6 % hidronimov, 7,1 % horonimov, 8,4 % astionimov in kar 64,2 % komonimov (Kladnik, Geršič in Perko 2020).

Dvojezično je zapisanih 14 imen na meji (ločena so s stično poševnico), na primer *Karavanke/Karawanken*, pa tudi 100 slovenskih endonimov in eksonimov zunaj Slovenije (slovensko ime je zapisano v oklepaju). V Sloveniji je na obeh dvojezičnih območjih zapisanih 12 dvojezičnih imen: 4 so slovensko-madžarska, 8 pa je slovensko-italijanskih. Madžarsko oziroma italijansko ime je dodano v oklepaju, na primer *Koper (Capodistria)*, danes pa bi ga zapisali za poševnico, torej *Koper/Capodistria*.

Komisija je torej na zemljevidu v merilu 1 : 1.000.000 standardizirala znotraj Slovenije 438 slovenskih zemljepisnih imen, 14 slovenskih imen pri dvojezičnih imenih na meji, 4 dvojezična slovensko-madžarska imena in 8 dvojezičnih slovensko-italijanskih imen, zunaj Slovenije pa 22 slovenskih eksonimov, kar je skupaj 486 standardiziranih slovenskih imen.

Za standardizacijo 78 slovenskih endonimov na zemljevidu zunaj Slovenije in 14 neslovenskih imen pri dvojezičnih imenih na meji so pristojna standardizacijska telesa Avstrije, Madžarske, Hrvaške in Italije.

Slika 1: Naslovnica knjige *Zgoščeni imenik zemljepisnih imen Slovenije* z zemljevidom v merilu 1 : 1.000.000, na katerem je standardiziranih 646 zemljepisnih imen v Sloveniji.

Slika 2: Povečani izsek zemljevida Slovenije v merilu 1 : 1.000.000
(© Geodetska uprava Republike Slovenije).

6 Imenik zemljevida v merilu 1 : 250.000

Leta 2007 je komisija standardizirala vsa slovenska zemljepisna imena v Sloveniji in slovenske eksonime v Avstriji, Madžarski, Hrvaški in Italiji še na zemljevidu v merilu 1 : 250.000.

Slovensko-angleški imenik s tem zemljevidom *Imenik zemljepisnih imen Državne pregledne karte Republike Slovenije v merilu 1 : 250 000* (Furlan, Gložančev, Kladnik, Perko in Šivic Dular 2008) ima na sprednji strani zemljevid (slika 3), na hrbtni strani pa seznam zemljepisnih imen (slika 4). Vsakemu zemljepisnemu imenu je dodana vrsta zemljepisnega pojava, ki ga to ime poimenuje, njegova lega v zemljevidovem kvadrantu ter njegovi metrski koordinati v univerzalnem transverzalnem Mercatorjevem sistemu.

Na zemljevidu so zapisana 8203 zemljepisna imena, od tega jih je 4273 ali 52,1 % v Sloveniji.

Glede na tip zemljepisnega imena je v Sloveniji 8,1 % oronimov, 6,5 % hidronimov, 1,0 % horonimov, 0,9 % astionimov in 83,5 % komonimov (Kladnik, Geršič in Perko 2020).

Dvojezično je zapisanih 44 imen na meji (ločena so s stično poševnico) ter 26 slovenskih eksonimov in 613 slovenskih endonimov zunaj Slovenije (od endonimov v jezikih večinskih narodov so ločeni s poševnico). V Sloveniji je na obeh dvojezičnih območjih zapisanih 52 dvojezičnih imen: 32 je slovensko-madžarskih, 20 pa slovensko-italijanskih. Madžarsko oziroma italijansko ime je zapisano skladno z veljavnim pravopisom, torej stično za poševnico, na primer *Izola/Isola*.

Imenik zemljepisnih imen Državne pregledne karte Republike Slovenije v merilu 1 : 250 000 *Gazetteer of the National general map of the Republic of Slovenia at the scale 1 : 250,000*

znotraj Slovenije		inside Slovenia	
Koper/Capodistria	slovenski endonim/italijanski endonim	Koper/Capodistria	Slovene endonym/Italian endonym
Lendava/Lendva	slovenski endonim/madžarski endonim	Lendava/Lendva	Slovene endonym/Hungarian endonym
zunaj Slovenije		outside Slovenia	
Trieste/Trst	tujejezični endonim/slovenski endonim	Trieste/Trst	foreign endonym/Slovene endonym
Rijeka (Reka)	tujejezični endonim (slovenski eksonim)	Rijeka (Reka)	foreign endonym (Slovene exonym)

Vsa zemljepisna imena na ozemlju Republike Slovenije in slovenske eksonime na ozemlju Italije, Avstrije, Madžarske in Hrvaške je leta 2007 standardizirala Komisija za standardizacijo zemljepisnih imen Vlade Republike Slovenije.

All geographical names within the territory of Slovenia and the Slovene exonyms names within the territory of Italy, Austria, Hungary and Croatia were standardized by the Commission for the standardization of geographical names of the Government of the Republic of Slovenia in 2007.

Pojasnilo

Abitanti, n., C7
408215, 5032299

zemljepisno ime, tip imena, lega na karti
koordinati E in N sistema UTM v metrih

Okrajšave država
kraško brezno
kraška jama
naselje
narodni park
pokrajina
reliefna oblika
vodovje
zaselek

Abbreviations
country
abyss
cave
place, settlement
national park
region
terrain formation
waters
hamlet

Explanation

Abitanti, n., C7
408215, 5032299

geographical name, name type, position on the map
E and N coordinates of UTM system in metres

Slovenija

Bizajsko, n., I5, 505626, 505667	Brezica pod Lubnikom, n., D4, 440597, 5112258	Črnki, n., G5, 500259, 5089333	Dežela vas, n., E4, 466492, 5065991	Dolenjske Toplice, n., G6, 505592, 5066787	Florjan, n., F3, 496805, 5123964	Gorenje Brezovo, n., F5, 479423, 5091958	Gradišče pri Materni, n., C7, 424578, 5043815	Hudi Kot, n., G2, 517348, 5153059	Jesenovo, n., F4, 491820, 5175468	Kobilje, n., H5, 532024, 5088809
Bizeljško grčevje, p., H5, 503082, 5089907	Brezno, n., G4, 517425, 5116211	Cmilr, r. o., C3, 411581, 5138100	Desinec, n., G7, 518838, 5045160	Doğa Brda, n., F2, 494945, 5102081	Florjan pri Gorjem Gradu, n., F3, 492473, 5130081	Gorenje Gradišče pri Sestremju, n., G5, 505595, 5084568	Gradišče pri Trahovem, n., G5, 481930, 5066943	Hudi Vrh, n., E6, 481930, 5066943	Jakovce pri Kozjem, n., H4, 543042, 5102883	Kobilje, n., K2, 508181, 5115159
Blagovica, n., F4, 483710, 5113791	Brezno, n., G2, 504718, 5104254	Copelinski, n., I2, 517002, 5158391	Doğa Gora, n., H4, 530791, 5142657	Doğa Njiva pri Sentovencu, n., F5, 494943, 5089373	Fojana, n., B5, 303898, 5094312	Gorenje Jezero, n., E6, 454482, 5084468	Gradišče pri Vipavi, n., G5, 420507, 5072623	Hudinja, v., G3, G4, 521432, 5113262	Javčnica, n., F4, 478178, 5102632	Kobljanska, n., C6, 610409, 5172879
Adrijski, n., G7, 522036, 5104099	Blagaj, n., J2, 515251, 5153771	Col, n., G5, 420271, 5081839	Daskovo vas, n., G7, 505576, 5038405	Dešen, n., I3, 587536, 5148644	Folovci, n., J1, 594358, 5177153	Gorenje Kamence, n., D4, 454482, 5084468	Gradišče v Tuhinju, n., F4, 484433, 5115362	Hudinja, n., G3, 522016, 5140075	Javčnik, n., B4, 389002, 5110295	Koblarji, n., F6, 487120, 5058992
Adrijanci, n., J1, 594014, 5185293	Blanca, n., H5, 528741, 5035356	Brezova Reber, n., G6, 444801, 5118274	Curek, v., J1, 587536, 5148644	Dešen, n., F4, 587536, 5148644	Doğa Pejana, n., F4, 494943, 5089373	Forme, n., D4, 444433, 5115362	Gorenje Jezero, n., E6, 454482, 5084468	Hudinja, n., G3, 522016, 5140075	Javčnik, n., B4, 389002, 5110295	Koblarji, n., F6, 487120, 5058992

Slika 3: Del naslovnice publikacije *Imenik zemljepisnih imen Državne pregledne karte Republike Slovenije* v merilu 1 : 250 000, na katerem je standardiziranih 4273 zemljepisnih imen v Sloveniji.

Slika 4: Povečani izsek zemljevida Slovenije v merilu 1 : 250.000

(© Geodetska uprava Republike Slovenije).

Komisija je torej na zemljevidu v merilu 1 : 250.000 standardizirala znotraj Slovenije 4177 slovenskih zemljepisnih imen, 44 slovenskih imen pri dvojezičnih imenih na meji, 32 dvojezičnih slovensko-madžarskih imen in 20 dvojezičnih slovensko-italijanskih imen, zunaj Slovenije pa 26 slovenskih eksonimov, kar je skupaj 4299 standardiziranih slovenskih imen.

Za standardizacijo 613 slovenskih endonimov na zemljevidu zunaj Slovenije in 44 neslovenskih imen pri dvojezičnih imenih na meji so pristojna standardizacijska telesa Avstrije, Madžarske, Hrvaške in Italije.

7 Zbirka Register zemljepisnih imen

Register zemljepisnih imen ali REZI je največja zbirka zemljepisnih imen v Sloveniji. Vodi jo Geodetska uprava Republike Slovenije. Vzpostavljena je bila leta 1997. Vsebuje zemljepisna imena z državnih zemljevidov v štirih merilih: 1 : 1.000.000, 1 : 250.000, 1 : 25.000 in 1 : 5000 (oziroma 1 : 10.000 za redko poseljena območja).

Vsako zemljepisno ime je opredeljeno z lego na zemljevidu, povezanostjo z drugimi zbirkami državnih prostorskih podatkov in vrsto. Zbirka loči 37 vrst zemljepisnih imen: 9 vrst oronimov (na primer ime gore ali jame), 10 vrst hidronimov (na primer ime reke ali slapa), 3 vrste horonimov (na primer ime države ali pokrajine), 4 vrste astionimov (na primer ime mesta ali ulice) in 11 vrst komonimov (na primer ime vasi ali kmetije). Od tega je 11 vrst mikronimov (na primer ime cerkve ali osamljene skale) in 26 vrst makronimov (na primer ime gorovja ali železniške proge).

Vseh zapisov v registru je skoraj 220.000, od tega je 45,0 % ojkonomimov (1993 ali 0,9 % astionimov in 95.501 ali 44,1 % komonimov), delež imen naselij pa je 12,1 % (505 ali 0,2 % imen mestnih naselij in 25.856 ali 11,9 % imen podeželskih naselij). Med ojkonomimi je delež naselij 27,0 % (Perko in Geršič 2021).

Komisija je vsa zemljepisna imena za merili 1 : 1.000.000 in 1 : 250.000 že standardizirala, saj gre za ista imena, kot so zapisana v obeh tiskanih imenikih. Razlika je le v tem, da je temeljna enota imenikov zemljepisno ime, temeljna enota registra pa zapis zemljepisnega imena. Ker je neko ime lahko zapisano večkrat, dvojezično ali v več različicah, je število zapisov v registru večje od števila imen v imenikih.

Za merilo 1 : 25.000 so zemljepisna imena le toponomastično preverjena, kar je šele začetna stopnja njihove standardizacije, za merilo 1 : 5000 oziroma 1 : 10.000 pa še to ne.

Na začetku leta 2021 je bilo v zbirki 216.638 zapisov zemljepisnih imen, od tega jih je bilo 9854 ali 4,5 % standardiziranih in 31,6 % toponomastično pregledanih (Kladnik, Geršič in Perko 2020).

Vrsta	1 : 5000	1 : 25.000	1 : 250.000	1 : 1.000.000	Skupaj
oronimi	16.095	15.314	655	122	32.186
hidronimi	13.233	7703	717	132	21.785
horonimi	54.843	10.228	76	26	65.173
astionimi	976	823	97	97	1993
komonimi	53.170	34.399	7266	666	95.501
Skupaj	138.317	68.467	8811	1043	216.638

Preglednica 1: Število zapisov v zbirki Register zemljepisnih imen glede na merilo zemljevida in vrsto zemljepisnega imena.

Vrsta	1 : 5000	1 : 25.000	1 : 250.000	1 : 1.000.000	Skupaj
oronimi	50,01	47,58	2,04	0,38	100,00
hidronimi	60,74	35,36	3,29	0,61	100,00
horonimi	84,15	15,69	0,12	0,04	100,00
astionimi	48,97	41,29	4,87	4,87	100,00
komonimi	55,67	36,02	7,61	0,70	100,00
Skupaj	63,85	31,60	4,07	0,48	100,00

Preglednica 2: Delež zapisov v zbirki Register zemljepisnih imen glede na merilo zemljevida znotraj posamezne vrste zemljepisnega imena.

Vrsta	1 : 5000	1 : 25.000	1 : 250.000	1 : 1.000.000	Skupaj
oronimi	11,64	22,37	7,43	11,70	14,86
hidronimi	9,57	11,25	8,14	12,66	10,06
horonimi	39,65	14,94	0,86	2,49	30,08
astionimi	0,71	1,20	1,10	9,30	0,92
komonimi	38,44	50,24	82,47	63,85	44,08
Skupaj	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Preglednica 3: Delež zapisov v zbirki Register zemljepisnih imen znotraj posameznega merila zemljevida glede na vrsto zemljepisnega imena.

Sklep

Komisija za standardizacijo zemljepisnih imen Vlade Republike Slovenije je skladno z resolucijami OZN o zemljepisnih imenih, slovensko zakonodajo na področju zemljepisnih imen ter jezikovnim, zemljepisnim in pravnoformalnim vidikom do 1. 1. 2021 standardizirala:

- ▷ 426 ali 100,0 % imen od 426 imen v zbirki imen držav,
- ▷ 3605 ali 59,7 % imen od 6035 imen v zbirki imen naselij,
- ▷ 219 ali 4,3 % imen od 5044 imen v zbirki slovenskih eksonimov,

- ▷ 464 ali 100,0 % imen od 464 imen v Sloveniji in 22 eksonimov zunaj Slovenije v imeniku zemljevida v merilu 1 : 1.000.000,
- ▷ 4273 ali 100,0 % imen od 4273 imen v Sloveniji in 26 eksonimov zunaj Slovenije v imeniku zemljevida v merilu 1 : 250.000 in
- ▷ 9854 ali 4,5 % imen od 216.638 imen v Sloveniji v zbirki Register zemljepisnih imen.

Zbirke in imeniki so skoraj v celoti javno dostopni na spletni strani komisije (Splet 1).

Trenutno je najpomembnejši vir standardiziranih slovenskih endonimov imenik zemljevida v merilu 1 : 250.000, saj obsega vsa standardizirana imena iz zbirke imen naselij, imenika zemljevida v merilu 1 : 1.000.000 ter Registra zemljepisnih imen za merili 1 : 1.000.000 in 1 : 2500.000.

Komisija je torej od ustanovitve leta 1995 v četrto stoletja standardizirala dobrih 10.000 slovenskih zemljepisnih imen, kar je 400 imen letno. Standardizirala je slabo dvajsetino od približno 215.000 slovenskih endonimov in prav tako slabo dvajsetino od približno 5000 slovenskih eksonimov. To pomeni, da jo standardizacija večine slovenskih zemljepisnih imen še čaka in da je pred njo zelo dolgotrajno delo, še posebej ker bo ob morebitnih spremembah pravopisnih pravil za pisanje zemljepisnih imen morala znova preveriti že standardizirana zemljepisna imena.

Literatura in viri

- BACKUS BORSHI, Orkida, 2015: *Formal Expression of Definiteness in Albanian*. Ph.D thesis. Praga: Charles University.
- BIJAK, Urszula, 2019: The Development of Polish Toponomastic Terminology. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska sectio FF, Philologiae* 37/1. 91-103. <<https://doi.org/10.17951/ff.2019.37.1.91-103>>
- DOBROVOLJC, Helena, 2013: Predgovor. V: KLADNIK, Drago, PERKO, Drago: *Slovenska imena držav*. Ljubljana: Založba ZRC. (Zbirka Geografija Slovenije, 25.)
- FURLAN, Metka, GLOŽANČEV, Alenka, KLADNIK, Drago, PERKO, Drago, ŠIVIC DULAR, Alenka, 2008: *Imenik zemljepisnih imen Državne pregledne karte Republike Slovenije v merilu 1 : 250.000*. Državna pregledna karta Republike Slovenije 1 : 250.000: standardizirana slovenska zemljepisna imena. Ljubljana: Geodetska uprava Republike Slovenije.
- FURLAN, Metka, GLOŽANČEV, Alenka, ŠIVIC DULAR, Alenka, 2000: Pravopisna ustreznost zapisa lastnoimenskega gradiva v registru zemljepisnih imen in registru prostorskih enot. *Geografski vestnik* 72/1. 73–86.
- GABROVEC, Matej, PERKO, Drago, 1996: *Seznam predlogov novih uradnih imen za sporna uradna imena naselij v Sloveniji*. Elaborat. Ljubljana: Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU.
- GABROVEC, Matej, PERKO, Drago, 1997: *Imenik uradnih imen naselij v Sloveniji*. Elaborat. Ljubljana: Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU.
- GUNDACKER, Roman, 2014: The Significance of Foreign Toponyms and Ethnonyms in Old Kingdom. Felix Höflmayer (ur.): *The Late Third Millennium in the Ancient Near East*. Chicago: The Oriental institute. (Zbirka Oriental institute seminars, 11.)

- KLADNIK, Drago, CIGLIČ, Rok, HRVATIN, Mauro, PERKO, Drago, REPOLUSK, Peter, VOLK, Manca, 2013: *Slovenski eksonimi*. Ljubljana: Založba ZRC. (Zbirka Geografija Slovenije, 24.) <<https://doi.org/10.3986/9789612546021>>
- KLADNIK, Drago, GERŠIČ, Matjaž, 2014: A Gazetteer of Slovenian Exonyms. Peter Jordan, Paul Woodman (ur.): *The Quest for Definitions*. Proceedings of the 14th UNGEGN Working Group on Exonyms Meeting. Hamburg: Verlag Dr. Kovač.
- KLADNIK, Drago, GERŠIČ, Matjaž, PERKO, Drago, 2020: Slovenian geographical names. *Acta geographica Slovenica* 61/1. 1–240. <<https://doi.org/10.3986/AGS.9394>>
- KLADNIK, Drago, PERKO, Drago, 2007: Problematična imena držav v slovenskem jeziku. *Geografski vestnik* 79/2. 79–95.
- KLADNIK, Drago, PERKO, Drago, 2015a: Družbena občutljivost standardizacije imen držav na primeru Južne Afrike in Moldavije. Helena Dobrovoljc, Tina Lengar Verovnik (ur.): *Pravopisna razpotja: razprave o pravopisnih vprašanjih*. Ljubljana: Založba ZRC SAZU. 235–249.
- KLADNIK, Drago, PERKO, Drago, 2015b: Problematika poimenovanja držav in odvisnih ozemelj. Helena Dobrovoljc, Tina Lengar Verovnik (ur.): *Pravopisna razpotja: razprave o pravopisnih vprašanjih*. Ljubljana: Založba ZRC SAZU. 251–259.
- KLADNIK, Drago, PERKO, Drago, 2013: *Slovenska imena držav*. Ljubljana: Založba ZRC. (Zbirka Geografija Slovenije, 25.)
- PERKO, Drago, 1996a: Sporna imena držav v slovenskem jeziku. *Geografski obzornik* 43/3. 20–27.
- PERKO, Drago, 1996b: Standardizirana imena držav v slovenskem jeziku. *Geografski obzornik* 43/4. 18–26.
- PERKO, Drago, 2001: *Concise gazetteer of Slovenia = Zgoščeni imenik zemljepisnih imen Slovenije*. Ljubljana: Geodetska uprava Republike Slovenije. (Unated Nations Series of National Gazetteers, Slovenia = Zbirka državnih imenikov zemljepisnih imen Združenih narodov, Slovenija.)
- PERKO, Drago, GERŠIČ, Matjaž 2021: *Sporna imena naselij v Sloveniji*. Ljubljana: Založba ZRC. (Zbirka Georitem, 32.)
- PERKO, Drago, JORDAN, Peter, KOMAC, Blaž, 2017: Exonyms and other geographical names. *Acta geographica Slovenica* 57/1. <<https://doi.org/10.3986/AGS.4891>>
- PERKO, Drago, OROŽEN ADAMIČ, Milan, 1995: *Uradna imena naselij v Sloveniji*. Elaborat. Ljubljana: Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU.
- Splet 1 = <<https://www.gov.si/teme/standardizacija-zemljepisnih-imen>> (2. 2. 2021)
- Splet 2 = <https://www.fran.si/pravopis8/Poglavje/3/velika_in_mala_zacetnica> (30. 7. 2021)
- Splet 3 = <https://www.fran.si/pravopis8/Poglavje/4/prevzemanje_beseda_zveza> (30. 7. 2021)
- URAZMETOVA VLADIMIROVNA, Aleksandra, SHAMSUTDINOVA KHANIFOVNA, Julia, 2017: Principles of place names classifications. *XLinguae* 10/4. 26–33. <<https://doi.org/10.18355/XL.2017.10.04.03>>
- ŠIVIC DULAR, Alenka, 1988: K normiranju slovenskih zemljepisnih imen. Breda Pogorelec (ur.): *Zbornik predavanj, XXIV. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 55–66.
- URBANC, Mimi, FRIDL, Jerneja, KLADNIK, Drago, PERKO, Drago, 2006: Atlant and Slovene national consciousness in the second half of the 19th century. *Acta geographica Slovenica* 46/2. 251–283. <<https://doi.org/10.3986/AGS46204>>

Analiza oblikovnih in pomenskih značilnosti zemljepisnih frazeoloških nadomestnih poimenovanj za *ePravopis*

Matej Meterc

DOI: https://doi.org/10.3986/9789610506201_12

Uvod

ePravopis je pravopisni slovar, ki nastaja kot gradivska razširitev novih pravopisnih pravil. Vanj vključujemo tudi frazeološka nadomestna poimenovanja (v nadaljevanju FNP)¹ za zemljepisna imena. Ta poimenovanja slonijo bodisi na najbolj značilni lastnosti primerjane zemljepisne danosti (npr. *peta celina* za Avstralijo, *dežela tisočerih jezer* za Finsko) ali na primerjavi z že znanim krajem (npr. *male Benetke* za *Chioggio*,² *drugi Rim* za Carigrad). V prispevku obravnavamo del izrazov, glede katerih je bilo že opozorjeno (Dobrovoljc in Jakop 2012: 60), da »se pojavljajo v različnih kategorijah imen in niso vedno pisana z veliko začetnico (*Otok, Zahod, Jenki, stara celina*). Gre za eno- ali večbesedna sopomenska nadomestila lastnim imenom ali občnim poimenovanjem«. Obenem je bilo ugotovljeno, da »se je pri nekaterih nekdanj uveljavljenih nadomestnih lastnih imenih pisanje z veliko začetnico že umaknilo zapisu z malo začetnico: novi svet – ‘Amerika’, stara celina – ‘Evropa’, kar potrjujejo tudi poimenovanja iz novejšega časa, npr. bela celina – ‘Antarktika’« (Dobrovoljc in Jakop 2012: 61).

1 Nadomestna poimenovanja v širši množici večbesednih in enobesednih izrazov

O tem, da nadomestnih imen in poimenovanj člen 38 iz pravil *Slovenskega pravopisa* 2001 ni reševal dovolj celovito in enoumno, sta pisali že Jakop in Ramadanović (2015) ter pri tematiki, ki jo obravnavamo v tem prispevku (pri nadomestnih poimenovanjih), predlagali: »[Z]aradi neenotnosti v rabi in dogovornega značaja pravil bi bilo pri večbesednih nadomestnih lastnih imenih ob prenovi pravil smiselno razmisliti tudi o možnosti, ki bi dopuščala zapis prve sestavine frazeoloških nadomestnih imen z veliko začetnico« (Jakop in Ramadanović 2015: 30). Za primerjavo sta prikazali, kako hrvaški pravopis pri kodifikaciji začetnice nadomestnih lastnih imen sledi načelu pisanja ostalih skupin lastnih imen. Ocenjujemo, da je ustrezna pravopisna

1 V preteklosti sta se zanje uporabljala tudi izraza večbesedna občnoimenska poimenovanja in nadomestna občna poimenovanja (Jakop in Ramadanović 2015: 27).

2 V primerjavi z *malimi Benetkami*, ki je FNP za *Chioggio*, *Male Benetke*, ime londonske mestne četrti, pišemo z veliko začetnico.

rešitev, da se nadomestna poimenovanja pišejo z malo začetnico – temu pravilu pritrjuje ustaljenost zapisa z malo začetnico (Dobrovoljc in Jakop 2012: 61; Jakop in Ramadanović 2015: 29), poleg tega pa tudi nekatere oblikovne in pomenske značilnosti (npr. pestra variantnost in različne stopnje širitve pomena), ki jih bomo obravnavali v tem prispevku. V zgledih rabe v članku ohranjamo rabo velike ali male začetnice, kakršna je v gradivu, čeprav zagovarjamo kot pravopisno bolj ustrezno rabo male začetnice.

Funkcija enobesednih in večbesednih FNP je opis česa z drugimi besedami, da bi z bolj slikovitim in ekspresivnim sredstvom izrazili dodatno pomensko sestavino določenega pojma. Po tem se ločijo od nadomestnih imen tipa *Otok* za Veliko Britanijo (Toporišič 1992: 115; Jakop in Ramadanović 2015: 29). Medtem ko Dobrovoljc in Jakop (2012) te vrste stalnih besednih zvez obravnavata s perspektive njihove nadomestne vloge v besedilu, pa jih Lengar Verovnik v Jezikovni svetovalnici (2021) skuša pojasniti tudi skladenjsko, saj se pogosto pojavljajo v položajih za imeni kot neke vrste opisna poimenovanja ali perifraze.

Nadomestna poimenovanja (enobesedna ali večbesedna) lahko označujejo raznovrstna pomenska polja denotatov. Poleg v članku posebej obravnavanih FNP za zemljepisna imena poznamo npr. tudi nadomestna poimenovanja za imena skupin prebivalcev (*žabar* za Ljubljančana ali Francoza), snovi (*hormon sreče* za serotonin), rastline (*zeleno zlato* za hmelj), živali (*kralj živali* za leva) podjetja (*najboljši sosed* za Mercator), izdelke (*striček Google* za brskalnik Google), časovne pojme (*najdaljša noč v letu* za noč z 31. decembra na 1. januar), fiziološke pojave (*tiha ubijalka* za možgansko kap) domišljajska in mitološka bitja (*princ teme* za hudiča), poklice (*modri angel* za policista) osebe (*goriški slavček* za Simona Gregorčiča) ali skupine oseb (*veliki trije* za Churchilla, Roosevelta in Stalina). Mlacek (2007: 290–291) ocenjuje, da so frazemi tipa *zeleno zlato* nastali v publicističnih besedilih in predstavljajo jedro publicistične frazeologije. To bi bilo dobro v prihodnosti posebej raziskati, poleg korpusa Gigafida (v tem prispevku uporabljamo korpus Gigafida 2.0), ki je pretežno sestavljena iz novinarskih besedil, pa uporabiti še druge korpuse.

1.1 Mesto večbesednih FNP v frazeologiji

Večbesedna FNP lahko obravnavamo bodisi kot specifično podmnožico besednozveznih frazemov bodisi kot prehodno območje med frazemi in stalnimi besednimi zvezami. Večbesedna FNP težko prištejemo k jedrnemu delu množice stalnih besednih zvez nefrazeološkega tipa, ker so v večji ali manjši meri zaznamovana, ekspresivna. Njihova bistvena funkcija je posredovanje konotativnega pomena (Jakop in Ramadanović 2015: 29). Če izhajamo iz definicije frazema, ki izpostavlja večbesednost, stalnost, nezamenljivost sestavin, nemotiviranost oz. neizpeljivost pomena iz sestavin in ekspresivnost (Kržišnik 1994: 92), jih lahko obravnavamo v okviru frazeologije, vendar je zanje značilno poimenovanje ožje določenega denotata, kot je to značilno za tipične frazeme. Kot bomo pokazali (glej poglavje 2.4), gre pri FNP pogosto tudi za različne oblike širitve tega ozkega pomena. Med frazemi jih navaja tudi *Slovar slovenskih fra-*

zemov (Keber 2012), npr. *dežela tisočerih jezer in dežela vzhajajočega sonca*. Večbesedna FNP je poleg tega, da jih ločujemo od jedrnih besednozveznih frazemov, treba ločevati tudi od opisnih sopomenskih občnih nadomestil, prej imenovanih tudi »občnoimenska nadomestna poimenovanja, npr. *najvišja slovenska gora za Triglav*« (Jakop in Ramadanović 2015: 27). Opisna sopomenska nadomestila ne temeljijo na pomenskem prenosu in so neustaljene (čeprav lahko dokaj pogoste) kolokacije ter zaradi odsotnosti pomenskega prenosa sestavin tudi niso tako zaznamovana kot FNP.

2 Značilnosti FNP za zemljepisna imena

V nadaljevanju si bomo ogledali nekatere pomenske in oblikovne značilnosti FNP, ki smo jih zabeležili ob pripravi geslovnika za *ePravopis*. Najbolj podrobno si bomo ogledali vzorec *dežela X*, pozornost pa bomo namenili tudi drugim FNP.

2.1 Frazeološki vzorci FNP

Za frazeologijo je značilna visoka stopnja anomalnosti (Čermák 2001: 93), vendar v njej zasledimo tudi princip analogije. Analogičen princip se kaže v vrsti vzorcev v frazeologiji – tako je na primer pri frazemih s statusom povedi v okviru paremiologije (Đurčo 2014: 15; Meterc 2016: 115; 2017: 101). Poleg frazemov, ki so zgrajeni po vzorcih, poznamo tudi take z unikatno zgradbo (Đurčo 2014: 15; Meterc 2017: 82), kakršno je med FNP npr. *dežela tam spodaj* za Avstralijo.

V nadaljevanju si oglejmo nekaj tematsko-konstruktivskih vzorcev. Po vzorcu *drugi X* je nastalo FNP *drugi Rim* za Carigrad. V rabi zasledimo še nekaj zvez, ki se sicer ponavljajo, vendar v nizkem številu in za več denotatov, npr. *drugi Pariz* s pomensko sestavino mode in kulture, *drugi Amsterdam* s sestavino razširjenosti uporabe drog in *druga Praga* z zgodovino bogate srednjeevropske prestolnice:

Kranj je tukaj splošno znan kot **drugi Amsterdam** in vsi vam bodo povedal, da »kranjsterdam« ni nič novega izmišljenega, ker je to dejanska domača označba za Kranj [...]

Na severozahodnem obrobju Arlita, ki je nekoč veljal za **drugi Pariz**, stoji hrib iz 35 milijonov ton odpadnega rudarskega materiala.

[...] trdijo, da je šele Plečnik pod Masarykovim okriljem naredil Prago za **drugi Pariz** [...]

Ljubljana je na prvem mestu in vse bolj postaja »**druga Praga**« [...]

Za Ljubljano je veliko bolj kot FNP *druga Praga* v rabi FNP *mala Praga* po vzorcu *mali X*: »Ljubljana je znana kot privlačen turistični cilj, imenujejo jo kar **Mala Praga** [...]«. Vzorec *mali X* je prav tako dokaj produktiven in pomensko razpršen.

Vzorcu *drugi X* je sorodna zgradba *tretji X*, ki pa jo najdemo le pri FNP *tretji Rim* za Moskvo. Ta zveza sledi zgodovinskemu sosledju vzpostavljanj cerkvenih središč.

Nekateri frazemi si vzorec delijo z nadomestnimi poimenovanji, npr. *drugi X* v frazemu *druga Švica*, ki se sicer najpogosteje nanaša na blagostanje, h kateremu je po osamosvojitvi stremela Slovenija, vendar, kot kažejo zgledi, tudi na druge kraje:

Hrvatje so samozavestni in verjamejo, da so oni lahko **druga Švica**.

[...] odkar je prišel v »**drugo Švico**«, kot je tedaj poimenoval med hribe ujeto dolino v zgornjem toku Kolpe, deluje, kot bi še vedno bili.

Mesto ima največje letališče na Bližnjem vzhodu, več kilometrov dolge peščene plaže ob toplem morju, 200.000 avtomobilov, menda več denarja, kot ga je v vseh švicarskih bankah, najobsežnejšo posredovalno trgovino med Vzhodom in Zahodom. Pravijo, da je to **druga Švica**, otok razkošja med revščino sosednjih dežel.

Frazem se uporablja za široko množico denotatov. Po drugi strani pa je po vzorcu *X Švica* nastalo FNP *srednjeameriška Švica* za Kostariko:

Ob legendarnem Pinochetu je posebna zgodba Kostarika, ki je slovela kot **srednjeameriška Švica**.

Pogostnost zapolnjevanja vzorca FNP vodi k osamosvajanju pomena stalne sestavine vzorca (npr. *biser*, podobno tudi npr. *slavček* v FNP *goriški slavček*, *pariški slavček* in *štajerski slavček*), zaradi česar zveze s tem vzorcem lahko uvrstimo med povsem pomensko prozorne (a pogoste) kolokacije.

Zelo produktiven je vzorec FNP *dežela X*, kar izpostavljata (poleg vzorca *X celina* in *X mesto*) že Jakop in Ramadanović (2015: 29). Temu vzorcu se bomo v nadaljevanju posebej posvetili.

2.2 Variantnost FNP

V primeru variantnosti FNP je za predstavitev v *ePravopisu* treba določiti najbolj reprezentativno varianto – tudi tako imenovano »ničto varianto« (Grzybek in Chlosta 1995: 72) – za osnovno slovarsko obliko, pogosto pa moramo biti pozorni tudi na razmejitve (ustaljenih) variant od prenovitev (Kržišnik 1990), ki za vključitev v slovarsko geslo niso ustrezne. Ob pregledu variant in prenovitev FNP se zgledujemo po tipologijah variant in prenovitev v frazeologiji (Mlacek 1984: 106–124; Mlacek 2001: 124; Kržišnik 1990).

Ko se frazeološki varianti razlikujeta po sestavinah, ki sta z vidika pravopisa pisni dvojnici, imamo opraviti s tako imenovano pravopisno variantnostjo (Mlacek 2001: 124). Med gradivom, ki smo ga zajeli z iskanjem po vzorcu *dežela X*, take variante najdemo pri FNP *dežela javorovegaljavorjevega lista* z oblikoslovnima variantama *dežela javorjevihljavorovih listov*. Po pogostnosti zgledov v Gigafidi 2.0 si sledijo: *dežela javorjevega lista* (24 konkordanc), *dežela javorovega lista* (16 konkordanc), *dežela javorovih listov* (10 konkordanc), *dežela javorjevih listov* (4). Za uslovarjenje je najbolj primerna prva izmed naštetih variant. V *Slovenskem pravopisu* 2001 je bila ob pridevniku *javorov* preusmeritev na prednostno dvojnico *javorjev*. V *ePravopisu* bosta pisni dvojnici najverjetneje predstavljeni kot enakovredni, saj sta v sodobnem korpusnem gradivu njuni pogostnosti dokaj uravnoteženi, v jeziku pa se, kot je bilo navedeno v Jezikovni svetovalnici Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU ob vprašanju

sklanjanja moškega imena *Emir* (Dobrovoljc 2015), kaže tendenca, da po določenem času pri samostalnikih, ki se končajo na *r*, prevladajo oblike s podaljšavo z *j* (npr. *gejzir* – *gejzirja*, *semafor* – *semaforja*, *hektar* – *hektarja*).

V primerjavi z zgornjim primerom gre pri enoti *dežela Šerpa/šerp* za Nepal že za sestavinsko variantnost, saj ne gre le za različen zapis, temveč za homonima: občno poimenovanje in lastno ime:

Ker smo do Lukle, majhnega kraja na robu Solu Khumbuja ali **deže**le Šerp, poleteli z letalom [...]

Dolg treking po Nepalju v **deželo šerp** – Solo Khumbu [...] sta začinila z vzponom na dva vrhova, visoka več kot 5500 metrov.

Variantni frazeološki sestavini sta bili že obravnavani v *ePravopisu*: *šerpa* v pomenu 'himalajski nosač in alpinist' ter *Šerpa* kot prebivalsko ime. Glede na korpusno gradivo ocenjujemo, da je raba FNP z obema sestavinama dokaj enakomerno zastopana in bi bila zato ter zaradi pomanjkanja dokazov, da se FNP pomensko nanaša bolj na eno kot na drugo sestavino, tudi opredelitev ene izmed njiju za bolj ustrezno v okviru tega konkretnega FNP neutemeljeno. FNP *dežela faraonov* z varianto *dežela piramid* je bila s pomenom 'Egipt' vključena tudi v eSSKJ pri iztočnici *faraon*. V gradivu smo našli tudi primer sestavinskih variant FNP z izpustom sestavine, npr. *dežela (dolgega) belega oblaka* (s sestavino *dolg* okoli 30 zgledov v Gigafidi, z izpustom te sestavine zgolj 6) in *dežela dvoglavega orla* (zgolj 4 zgledi v Gigafidi) poleg *dežela orlov* (veliko bolj pogosta varianta z več kot 100 zgledi) za Albanijo:

Vse kaže, da se bodo nemiri v kratkem preselili tudi na vzhod **deže**le orlov, kjer ima prav tako največ zaslonbe nekdanji predsednik.

Število obiskovalcev **deže**le dvoglavega orla v zadnjih letih vztrajno narašča.

[...] s svojimi bogovi so jih povezovali tudi prvotni prebivalci na povsem drugem koncu sveta, v **deže**li dolgega belega oblaka, na Novi Zelandiji.

Po več kot 24-urnem potovanju v **deželo belega oblaka** čaka voznike dirka na 413 metrov dolgem ovalu stadiona Western Springs.

Posebno problematiko predstavlja ločevanje variantnosti od sinonimije med FNP. Prihaja tudi do nizanjan sestavin različno motiviranih FNP za isti denotat:

dežela tulipanov (Gigafida: 290 zgledov)

dežela mlinov na veter (14 zgledov)

dežela cokel (ni zgledov)

dežela mlinov na veter in tulipanov (1 zgled)

dežela tulipanov, mlinov na veter in cokel (1 zgled)

dežela tekile (3 zgledi)

dežela tekile in mariačijev (1 zgled)

dežela sombrero (3 zgledi)

dežela sombrero in tekile (1 zgled)

deželo sombrero, mariačijev in kaktusov (1 zgled)

dežela mariačijev/mariačijev (ni zgledov)

Izhodiščni frazemi s po eno motivacijo (označeni s krepkim tiskom), so v rabi ustaljeni in pogosti, ostali navedeni primeri pa so, kot kažejo pogostnosti v oklepajih, priložnostne oblike oziroma križanjske prenovitve (Kržišnik 1990: 403).

Naleteli smo tudi na vrsto zgledov oblikoslovnih variant s spremembo kategorije števila. Včasih je veliko pogostejša edninska varianta (*dežela smehljaja*: 80 zgledov, *dežela smehljajev*: 15 zgledov), včasih pa množinska (*dežela kivijev*: 17 zgledov, *dežela kivija*: 2 zgleda).

Pri FNP pogosto naletimo tudi na skladenjske variante. Varianta *dežela ledu in ognja* (Gigafida: 12 zgledov; slWaC: 8 zgledov) je rahlo pogostejša od variante *dežela ognja in ledu* (Gigafida: 10; slWaC: 12) glede na korpus Gigafida, glede na korpus slWaC pa ne. Varianti sta v rabi tako izenačeni, da bi bilo za osnovno slovarsko obliko primerno izbrati katerokoli izmed njiju. Varianta *Hamletova dežela* (80) je mnogo pogostejša od variante *dežela Hamleta* (15).

2.3 Pogoste motivacije FNP na primeru vzorca *dežela X*

Z iskanjem po desni okolici leksema *dežela* smo našli zlasti FNP za države, poleg njih pa še FNP *dežela mormonov* za ameriško zvezno državo Utah, FNP *dežela Božička* za kulturno regijo Laponsko ter nekaj slovenskih pokrajin: *dežela cvička* ('Dolenjska'), *dežela refoška* ('Slovenska Istra'), *dežela suhe robe* ('Ribnica z okolico'), *dežela kurentov* ('Prekija') in *dežela hmelja* ('Savinjska dolina')³. V nadaljevanju prikazujemo zveze, ki se v besedilih korpusov Gigafida in slWaC pojavijo vsaj nekajkrat v različnih virih, za *ePravopis* pa smo izbirali FNP, ki so se v korpusu Gigafida pojavila vsaj okoli dvajsetkrat.

Zelo obsežna skupina FNP izpostavlja naravno-geografsko značilnost. Gre za značilne ali simbolične rastline (*dežela tulipanov* za Nizozemsko, *dežela ceder* za Libanon, *dežela javorjevega lista* za Kanado), značilne ali simbolične živali (*dežela kengurujev* za Avstralijo, *dežela galskih petelinov* za Francijo, *dežela orlov* za Albanijo) ali druge geografske značilnosti: *dežela vzhajajočega sonca* ('Japonska'), *dežela polnočnega sonca* ('Norveška', 'Aljaska' ipd.), *dežela zahajajočega sonca* ('Maroko'), *dežela tisočerih jezer* ('Finska'), *dežela na sončni strani Alp* ('Slovenija'), *dežela tisočerih gričev* ('Ruanda'), *dežela modrega neba* ('Mongolija'), *dežela fjordov* ('Norveška'), *dežela ledu in ognja*, *dežela gezirjev* (oboje 'Islandija'), *dežela mlinov na veter* ('Nizozemska')⁴.

V gradivu korpusa Gigafida smo redkeje zasledili FNP z resničnimi osebami (npr. *dežela Hansa Christiana Andersena* za Dansko), zelo pogosta pa so poimenovanja s sestavino imena izmišljenih oseb: *dežela Hamleta* ('Danska'), *dežela Švejka* ('Češka'), *dežela Drakule* ('Romunija'), *dežela Božička* ('Laponska'). Pogoste sestavine FNP so tudi prebivalska imena, med katerimi so tako imena za današnje prebivalce (*dežela Aboriginov* za Avstralijo in *dežela*

3 *Deželo hmelja* najdemo v gradivu celo v varianti *dežela zelenega zlata*, kar je prvo dvojno FNP, ki smo ga našli.

4 Nekatera FNP izvirajo iz sloganov, npr. *Slovenija – dežela na sončni strani Alp*.

Maorov za Novo Zelandijo), kakor tudi za nekdanje (*dežela Inkov* za Peru, *dežela Vikingov* za Dansko in *dežela Galcev* za Francijo). Nekaj FNP se tiče tudi za prebivalce dežele tipičnih oz. tradicionalnih oblačil ali obutve: *dežela kiltov* ('Škotska'), *dežela sombrero* ('Mehika'), *dežela cokel* ('Nizozemska').

Pogoste motivacije so tudi poklici, dejavnosti in značajske lastnosti prebivalcev: *dežela pesnikov* ('Čile'), *dežela pomorščakov* ('Portugalska'), *dežela Šerp/šerp* ('Nepal'), *dežela gavčev* ('Argentina'), *dežela kavbojev* ('ZDA'), *dežela samurajev* ('Japonska'), *dežela kurentov* ('Prlekija'), *dežela svetnikov in učenjakov* ('Irska'), *dežela pokončnih ljudi* ('Burkina Faso'), *dežela svobodnih* ('ZDA'). Na stereotipno dejavnost določene dežele se navezujejo tudi FNP s sestavino, ki predstavlja tipičen izdelek: *dežela lego kock* ('Danska'), *dežela ur in čokolade* ter *dežela sira in čokolade* (oboje 'Švica'), *dežela babuš* ('Rusija'), *dežela cigar* ('Kuba'), *dežela suhe robe* ('Ribnica z okolico').

V vlogi sestavin so v gradivu, ki smo ga zajeli iz korpusa, jedi (*dežela sušija* za Japonsko, *dežela riža* za Kitajsko), še pogosteje pa pijače, zlasti alkoholne: *dežela viskija* ('Škotska'), *dežela vodke* ('Rusija'), *dežela čaja* ('Šrilanka', 'Kitajska', 'Velika Britanija' ...),⁵ *dežela cvička* ('Dolenjska'), *dežela refoška* ('slovenska Istra'), *dežela tekile* ('Španija'), *dežela šampanjca* ('Francija').

Zelo pogosta so tudi FNP s sestavino glasbe in plesa: *dežela salse* ('Kuba'), *dežela sambe* ('Brazilija'), *dežela tanga* ('Argentina'), *dežela sirtakija* ('Grčija'), *dežela flamenka* ('Španija'), *dežela fada* ('Portugalska'), *dežela čardaša* ('Madžarska'), *dežela regija* ('Jamajka').

Posebno skupino predstavljajo FNP z izpostavljanjem značilno priljubljenega, razvitega športa: *dežela košarke* (ZDA), *dežela hokeja* ('Kanada'), *dežela nogometa* ('Brazilija'). V primerjavi s FNP s sestavino glasbe in plesa pri športnih sestavinah opažamo pogosto priložnostno rabo za druge dežele npr. *dežela hokeja* poleg Kanade (20 zgledov v Gigafidi) še za Češko (5), Finsko (4), Slovenijo (2), Latvijo (2), ZDA (2) in Švedsko (1), tako da v mnogih primerih rabe verjetno ne gre za frazeološko nadomestno poimenovanje.

Naštujemo še FNP, ki jih nismo mogli uvrstiti v nobeno izmed zgoraj obravnavanih skupin: *dežela grmečega zmaja* ('Butan'), *dežela dolgega belega oblaka* ('Nova Zelandija'), *dežela jutranjega miru* ('Južna Koreja') in *dežela smehljaja* ('Tajska').

2.4 Sinonimna FNP: več FNP za en denotat

Kot je delno razvidno že iz prejšnjega poglavja, se za mnoge države in pokrajine uporablja več FNP. Razlikujejo se v pogostnosti, zato je bilo za prikaz v *ePravopisu* potrebno ugotoviti, katero je ustaljeno in najbolj reprezentativno. Razlikujejo se v posredovanju različnih pomenskih sestavin in s tem pogosto tudi z vrsto in mero zaznamovanosti. Nekatera izmed njih so nare-

5 Pri zvezi *dežela čaja* je v rabi mogoče zaslediti veliko dokaj dobesednih zgledov, tako da je frazeološkost tega poimenovanja vprašljiva.

jena po enakem vzorcu *dežela X* (ta navajamo prva in razvrščena po pogostnosti), mnoga pa tudi ne. Navajamo podatke o pogostnosti v Gigafidi 2.0 za navedeno (najpogostejšo) varianto:⁶

Avstralija: *dežela tam spodaj* (ok. 230), *dežela kengurujev* (ok. 130), *dežela Aboriginov/aboriginov* (11), *peta celina* (ok. 700);

Argentina: *dežela gavčev* (22), *dežela tanga* (18);

Brazilija: *dežela sambe* (ok. 190), *dežela nogometa* (2);

Danska: *dežela Vikingov* (36), *dežela lego kock* (7), *dežela Hansa Christiana Andersena* (3), *Hamletova dežela* (80);

Francija: *dežela galskih petelinov* (210), *dežela šampanjca* (8);

Irska: *dežela svetnikov in učenjakov* (3), *smaragdni otok* (38);

Islandija: *dežela gejzirjev* (60), *dežela ledu in ognja* (12);

Japonska: *dežela vzhajajočega sonca* (185), *dežela samurajev* (18), *dežela sušija* (4);

Kanada: *dežela javorjevega lista* (24), *dežela hokeja* (12), *veliki beli sever* (1);

Kitajska: *dežela riža* (15), *dežela čaja* (Gigafida: 1, slWaC: 1), *speči velikan* (5), *rdeči zmaj* (4);

Kuba: *dežela salse* (4), *dežela cigar* (2);

Nova Zelandija: *dežela dolgega belega oblaka* (30), *dežela kivijev* (17), *dežela Maorov* (9);

Nizozemska: *dežela tulipanov* (ok. 290), *dežela mlinov na veter* (14);

Norveška: *dežela fjordov* (18), *dežela polnočnega sonca* (2);

Portugalska: *dežela pomorščakov* (3), *dežela fada* (2);

Rusija: *dežela vodke* (Gigafida: 8), *dežela babušk* (Gigafida: 1, slWaC: 1), *mati Rusija* (80);

Slovenija: *dežela na sončni strani Alp* (650), *slovenska kura* (27);

Škotska: *dežela viskija* (12), *dežela kiltov* (9);

Španija: *dežela flamenka* (12), *dežela tekile* (5);

Šrilanka: *dežela čaja* (3), *Budina solza v Indijskem oceanu* (Gigafida: 0, slWaC: 2)⁷;

Švica: *dežela sira in čokolade* (46), *dežela ur in čokolade* (5);

ZDA: *dežela svobodnih* (50), *dežela kavbojev* (7), *obljubljena dežela* (ok. 200), *striček Sam* (49).

Smisel obstoja različnih FNP za isti denotat je prav v dodatnih pomenskih sestavinah, ki jih posredujejo. Relevantne so v okviru različnih vrst besedil, kar preko pogostnosti določene vrste besedila vpliva tudi na pogostnost njihove rabe v vzorcu besedil, kakršen je pisni korpus.

6 Če posebej ne navajamo, je število zgledov iz korpusa Gigafida 2.0.

7 Pravopisno pravilno bi se to FNP glasilo *Budova solza v Indijskem oceanu*.

FNP *dežela čaja* poudarja tradicionalnost in davno kulturno značilnost Kitajske (in Šrilanke), zato je vezana na besedila s področja turizma:

Vabljeni na potopisno predavanje o Šrilanki, **deželi čaja** in izjemnega turističnega potenciala [...]

V podobnih besedilih najdemo FNP za Kitajsko *dežela riža*. FNP *speči velikan* poudarja njen gospodarski potencial, uporablja pa se tudi kot frazem s širšim pomenom (takšne primere bomo obravnavali v poglavju 2.4.3). FNP *rdeči zmaj* (z varianto *veliki rdeči zmaj*) postavlja v ospredje pomensko sestavino komunizma, ko govori o Kitajski, včasih pa se uporablja še v ožjem pomenu ('kitajska komunistična partija'):

[...] je, kot pravi prvakinja opozicijske Demokratične napredne stranke (DPP) Sisy Chen, »med nami in **rdečim zmajem** na drugi strani Tajvanske ožine (LR Kitajska) le ameriško sedmo ladjeve«. Z drugimi besedami: če Tajvana ne bi ščitile ZDA, bi ga LR Kitajska bržkone že zdavnaj znova osvojila.

Kitajske oblasti so že leta 2012 aretirale več kot 1000 članov tega kulta zaradi širjenja sporočila o apokalipsi, ki da bo vodila v strmoglavljenje »**velikega rdečega zmaja**«, torej komunistične partije.

2.4 Različne širitve pomena: več denotatov za eno FNP

Nekatera FNP se uporabljajo izključno za en denotat. Taka so na primer poimenovanja *dežela tisočerih jezer* za Finsko, *dežela sambe* za Brazilijo ali pa *dežela na sončni strani Alp* za Slovenijo. V takih primerih redko zasledimo kakšno priložnostno rabo za drug denotat in jih lahko razumemo kot prava frazeološka nadomestna poimenovanja. S korpusno analizo smo ugotovili pet gradivsko izpričanih načinov širitve pomena FNP. Pri prvem (2.4.1) gre za zgolj priložnostne in redke rabe enopomenskega FNP za drug denotat, pri drugem (2.4.2) za manjšo zaključeno množico denotatov večpomenskega FNP, pri tretjem (2.4.3) za večpomensko FNP z izhodiščnim pomenom ter pomenom, nastalim s sekundarno frazeologizacijo, pri četrtem (2.4.4) pa za odprto množico denotatov brez pomenskega prenosa (nefrazeološke) zveze zaradi leksikalizacije pomena sestavine.

2.4.1 Priložnostne rabe enopomenskega FNP za druge denotate

Zavedati se je treba, da je vedno mogoča raba s hotenim, avtorskim premikom pomena kakega izraza, vendar gre v saussurjevskem smislu za *parole* in ne *langue*, v frazeoloških klasifikacijah pa za sobesedilno prenovitev (Kržišnik 1990: 403), saj tak pomenski premik ni ustaljen, sistemski, ne pomeni torej večpomenskosti izraza. Taka je npr. raba FNP *kralj živali*, ki se odmika od svojega ustaljenega denotata ('lev'): »Človek misli (upa), da je kralj živali.« Med FNP za zemljepisna imena si oglejmo sobesedilno prenovitev FNP *dežela smehljajev*: »Sicer pa, smejte se tudi vi ali pa se vsaj smehljajte. Zdaj, ko imamo pravcato **deželo smehljajev**, vam drugega niti ne preostane.«

2.4.2 Večpomensko FNP z omejeno množico denotatov (brez sekundarne frazeologizacije)

Severne Benetke je ustaljeno nadomestno poimenovanje za tri obmorska mesta na severu Evrope ('Amsterdam', 'Sankt Peterburg' in 'Stockholm'), ki se v gradivu pojavljajo v velikem številu zgledov:

Posebno doživetje je vožnja z ladjico po kanalih Amsterdama, ki ga nekateri imenujejo tudi **Severne Benetke** [...].

Mesto leži na otokih, povezanih s kanali in mostovi, tako da si je pridobilo ime **Severne Benetke**. Skozenj teče reka Neva.

Švedsko glavno mesto imenujejo **severne Benetke**.

Kot kažejo zgledi, so pogoste tudi rabe FNP z veliko začetnico. Pridevniška sestavina *severni* je v FNP z Benetkami najpogostejša poleg sestavine *mali*. To pridevniško mesto ni poljubno odprto kot v primeru vzorca *X biser*, ki ga bomo obravnavali v naslednjem podpoglavju. V korpusih Gigafida in slWaC tako na primer ne najdemo zgloda za potencialni zvezi *južne Benetke* in *zahodne Benetke*. Najdemo pa nekaj zgledov za FNP za Bangkok *vzhodne Benetke/Benetke vzhoda*:

Ogled se bo zaključil še z ogledom Thonburija, zahodnega dela Bangkoka na desni strani Chao Phraye, ki je prepreden s kanali zaradi česar je mesto dobilo naziv »**vzhodne Benetke**«.

Bangkoški kanali – nekateri jih imenujejo tudi **vzhodne Benetke**.

Glavno mesto Tajske ima več kot osem milijonov prebivalcev in je znano tudi kot »**Benetke vzhoda**«, ker je povezano z nešteti kanali.

2.4.3 Večpomensko FNP z izhodiščnim in sekundarno frazeologiziranim denotatom

Do sekundarne frazeologizacije prihaja tudi v jedrnem delu besednozvezne frazeologije. Frazem *ljubezen na prvi pogled* tako izhodiščno pomeni takojšnje ljubezensko čustvo, s sekundarno frazeologizacijo pa se je raba tega frazema razširila na pomen takojšnje naklonjenosti v širšem smislu, npr. poklicnem ali interesnem:

Je strastna zbirateljica vudujske umetnosti. 'Bila je **ljubezen na prvi pogled**', pravi.

FNP *speči velikan* je bilo izhodiščno rabljeno v zvezi s Kitajsko. Napoleon naj bi bil avtor citata, ki se v slovenščini navaja v različnih oblikah, npr.: »Kitajska je kot **speči velikan**. Pustimo jo ležati in počivati v miru, kajti ko se bo zbudila, bo presenetila svet.« Kasneje je bil izraz populariziran v nanašanju na Japonsko, a gradivo kaže, da se v zvezi s Kitajsko uporablja pogosteje:

Slovenija s svojo glasbeno ustvarjalnostjo je **spečemu velikanu** – tej z 1,2 milijarde prebivalcev poseljeni državi – še popolna neznanka.

Vsakemu vsiljivcu se lahko pripeti to, kar je genialni admiral Isoroku Jamamoto dejal ob japonskem napadu na Pearl Harbor: Bojim se, da bomo zbudili **spečega velikana**. Po domače bi se reklo: Ne diraj lava dok spava. Ne drezaj v leva, ko spi.

Pomen se je kasneje močno razširil na kaj, kar ima še neuporabljeno, a veliko moč, neuresničen, a velik potencial:

Vsi ostali so – kot da bi bežali iz potaplajoče se barke – zapustili **spečega velikana** slovenske košarke.

Nekateri te ogromne rezervoarje vode imenujejo kar »**speči velikan**«.

[...] je nekatere republikance strah, da je Trump zdramil **spečega velikana** (ženske, manjšine, mlade), zaradi česar bodo imeli tam v prihodnje veliko težje delo.

Pri FNP *obljubljena dežela* je izhodiščno šlo za Kanaan, kot razlaga *Slovar slovenskih frazemov* (Keber 2012): »Frazem *obljubljena dežela* izhaja iz biblijskega poimenovanja *Obljubljena dežela* za Palestino, kamor je Bog v skladu s svojo obljubo poslal potomce Abrahama, tj. Žide iz egiptovskega suženjstva.« Ta zveza pa se je sekundarno frazeologizirala in danes pomeni poleg nadomestnega imena za Palestino še: »1. dežela, kjer je izobilje; 2. dežela, kjer se izpolnijo želje, pričakovanja, in 3. izredno ugoden kraj za koga ali za kako dejavnost« (Keber 2012). V tem drugem pomenu se v gradivu zvrsti poljubna množica krajev, čeprav so med njimi iz povsem zunajjezikovnih razlogov zelo pogoste ZDA:

V sredini osemdesetih si je Jugoslavija privoščila posel stoletja: izvoz svoje avtomobilske tehnologije v **obljubljeno deželo**.

Ko so podrl berlinski zid, se je za njim odprl nov svet. Nov trg, nova **obljubljena dežela** za evropski kapital.

[...] ko se je za dva meseca sama podala na potep po Indiji, svoji **obljubljeni deželi**.

Jože se je kmalu začel ozirati naokoli, kako bi našel priložnost, da bi družinici olajšal življenje. Devet mesecev po rojstvu hčerke se je pojavila: Argentina. S težavo je nabral skupaj denar za vozovnico, kajti **obljubljena dežela** je bila daleč in treba je bilo prepluti Atlantik, če si hotel priti do nje.

Sekundarno se je frazeologizirala tudi *ječa narodov* – FNP za nekdanjo Avstro-Ogrsko. Drugi pomen je širši: 'politična tvorba, ki duši posamezne narode, jim onemogoča suverenost, razvoj':

Ali si države gradijo trdnjavo EU kot »zlato kletko« ali kot **ječo narodov**?

Če naj bi bila Jugoslavija res »**ječa narodov**«, potem je osamosvojitve Slovenije leta 1991 tudi oblika postkolonialne emancipacije.

Samo globalne spremembe so omogočile Slovencem, da so ušli iz prve in druge »**ječe narodov**«.

Lepa misel – na koncu noči je Slovenija. Uporabna v primeru, če se bo še kdaj osamosvajala, na primer iz kakšne prihodnje »**ječe narodov**«.

2.4.4 Raba zveze za odprto množico denotatov (leksikalizacija pomena sestavine)

Ocenjujemo, da v tej skupini ne gre za FNP v pravem pomenu besede, temveč za opisna sopomenska občna nadomestila. *Biser* se zaradi svojega povsem leksikaliziranega pomena (SSKJ2: »kar zaradi izredne lepote, plemenitosti vzbuja občudovanje«) veže pravzaprav s poljubnim številom pridevnikov in se nanaša na množico potencialnih denotatov. Šele iz sobesedila raz-

beremo, kateri pomen ima pisec v mislih, ko uporabi izraz *gorenjski biser/biser Gorenjske* ('Bled', 'Blejsko jezero', 'Bohinj', 'Bohinjsko jezero', 'Kranjska gora', 'Brdo pri Kranju'):

Gorenjska bisera brez presežnikov Na Bledu je letos manj gostov, še posebno v zasebnih sobah, v Bohinju pa je obisk komaj dosegel lansko raven

Gre za lahko, ravninsko pot okoli **gorenjskega bisera**. Start bo ob 10. uri v Mali Zaki v veslaškem centru.

Ne moremo se znebiti občutka, da je Kranjska Gora, idilična vasica, obdana z visokimi vrhovi Julijcev, polnimi legend in bajk, nekako zakleti kraj. Priprava na kolesarsko prireditev Juriš na Vršič je spet odprla dvome o tem, ali je z **gorenjskim biserom**, ki že mnoga leta privablja pristne narave željne turiste, vse v redu.

Spodobi se, da na Brdu pripravijo tudi tiskovne konference. Tako se začne velika selitev slovenske in tuje novinarske srenje v ta **gorenjski biser**, ki ga je tudi Tito zelo cenil.

Podobno je z zvezo *jadranski biser/biser Jadrana*, ki lahko označuje najrazličnejša mesta in otoke.

Sklep

Odločitev, da se FNP, ki smo jih obravnavali v tem prispevku, obravnava ločeno od nadomestnih imen (npr. *Otok* za Veliko Britanijo) in se ločeno presoja tudi o njihovem najbolj ustreznem zapisovanju, smo podprli z gradivsko analizo zgledov rabe iz korpusov Gigafida 2.0 in slWaC. FNP predstavljajo poseben del frazeologije, saj imajo mnoge oblikovne in pomenske značilnosti, kakršne imajo tudi besednozvezni frazemi v ožjem smislu (razen zoženega, konkretiziranega denotata). Z njimi si, kot smo pokazali, lahko delijo tematsko-konstrukcijske vzorce, pogosto pa s sekundarno frazeologizacijo, ki prinaša širitev pomena, tudi prehajajo vanje. V pisni tradiciji je že tako ali tako močno ustaljeno zapisovanje FNP z malo začetnico (Jakop in Ramadanović 2015: 29). V prid sistematičnemu zapisovanju tega tipa frazemov z malo začetnico po naši oceni govorijo še z oblikovne plati njihova močna variantnost, s pomenske pa poleg približevanja občnoimenskosti (Jakop in Ramadanović 2015: 29) tudi raznolike širitve pomena in soobstajanje več sopomenskih FNP za en denotat. Opisane značilnosti smo v *ePravopisu* upoštevali tako, da smo 1. za prikaz v njem izbirali zlasti enopomenska FNP brez pomenskih premikov oziroma širitev;⁸ 2. prikazali v primeru več FNP za en denotat zgolj najpogostejše izmed njih in 3. prikazali najpogostejšo (ničto) varianto posameznega FNP.

Literatura in viri

- DOBROVOLJC, Helena, JAKOP, Nataša, 2012: *Sodobni pravopisni priročnik med normo in predpisom*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- DOBROVOLJC, Helena, 2015: *Sklanjanje moškega imena »Emir«*. Jezikovna svetovalnica Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. <<http://svetovalnica.zrc-sazu.si/>>

8 Izjemo smo naredili v primeru FNP *severne Benetke*, ki smo ga prav tako vključili v *ePravopis*.

- ĐURČO, Peter, 2014: Paremiologija i korpusnaja lingvistika. *Vesti Novgorodskogo gosudarstennogo universiteta. Serija: filologičeskiye nauki* 77. 13–17.
- ČERMÁK, František, 2001: Propoziční frazémy a idiomy v češtině. Mieczysław Balowski, Wojciech Chlebda (ur.): *Frazeografia słowiańska*. Opole: Uniwersytet Opolski. 93–101.
- Gigafida 2.0 = <viri.cjvt.si/gigafida/v>
- GRZYBEK, Peter, CHLOSTA, Christoph, 1995: Empirical and Folkloristic Paremiology: Two to Quarrel or to Tango? *Proverbium* 12. 67–85.
- JAKOP, Nataša, RAMADANOVIĆ, Ermina, 2015: K pravopisnemu pravilu o rabi začetnice pri nadomestnih imenih v slovenščini ob primerjavi s hrvaškim pravopisom. Helena Dobrovoljc, Tina Lengar Verovnik (ur.): *Pravopisna razpotja: razprave o pravopisnih vprašanjih*. Ljubljana: ZRC SAZU, Založba ZRC. 25–31.
- KEBER, Janez, 2011: *Slovar slovenskih frazemov*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- KRŽIŠNIK, Erika, 1990: Tipologija frazeoloških prenovitev v Cankarjevih prozih besedilih. *Slavistična revija* 38/4. 399–421.
- KRŽIŠNIK, Erika, 1994: Frazeologija kot izražanje v »podobah«. Martina Križaj-Ortar, Marja Bešter, Erika Kržišnik (ur.): *Pouk slovenščine malo drugače*. Trzin: Different. 91–140.
- LENGAR, VEROVNIK, Tina, 2021: *Desni ujemalni prilastek in pristavek*. Jezikovna svetovalnica Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. <<http://svetovalnica.zrc-sazu.si/>>
- MLACEK, Jozef, 1984: *Slovenská frazeológia*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- MLACEK, Jozef, 2001: *Tvary a tváre frazém v slovenčine*. Bratislava: Edícia Studia Academica Slovaca.
- MLACEK, Jozef, 2007: *Štúdie a state o frazeológii*. Ružomberok: Katolícka univerzita v Ružomberku, Filozofická fakulta.
- METERC, Matej, 2017: *Paremiološki optimum. Najbolj poznani in pogosti pregovori ter sorodne paremije v slovenščini*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- METERC, Matej, 2016: Tematsko-konstruktivski vzorci nastanka in prenovitev stavčnih frazemov. *Slavistična revija* 64/2. 125–138.
- slWaC = <https://www.clarin.si/noske/run.cgi/corp_info?corpname=slwac>
- SP 2001 = *Slovenski pravopis*. <www.fran.si>
- SSKJ2 = *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja, 2014. <www.fran.si>
- ePravopis = <www.fran.si>
- TOPORIŠIČ, Jože, 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

IV

Prevzemanje v slovenščino med načeli in konkretnimi rešitvami

Prevzemanje lastnih imen in opuščanje ali ohranjanje neme črke -e

Marta Kocjan Barle

DOI: https://doi.org/10.3986/9789610506201_13

Uvod

Prevzemanje lastnih imen s t. i. končnim nemim *e* je bilo v slovenščini že večkrat tematizirano kot problematično (Ilc in Stopar 2004, 2012; Kocjan Barle 2012), saj aktualno pravopisno pravilo v *Slovenskem pravopisu* 2001 oziroma njegovi elektronski različici (eSP 2003) od uporabnika zahteva dobro poznavanje izreke imena, če ga želi ustrezno pregibati.

Pri prevzemanju tujih imen v slovenščino je treba pozornost nameniti predvsem zapisu končaja in njegovemu izgovoru, zaradi jezikovnega sistema našega jezika pa tudi njegovemu morebitnemu prilagajanju. V članku so obravnavani predvsem končaji s črko *-e* in pregibanje lastnih imen moškega spola, predvsem tistih s končno nemo črko *-e* (npr. *Mike*, *Duke*). Dvočrkji *-(ey)* in *-(ew)* sta bili obravnavani že v prispevku *Končaj v tujih moških lastnih imenih iz evropskih jezikov, zapisanih v latiničnih pisavah* (Kocjan Barle 2012: 90).

Zaradi lažjega razlikovanja črk, dvočrkij (dve črki za en glas) in črkovnih sklopov (kolikor črk, toliko glasov, tj. glasovni sklop), fonemov in glasov ter izvirnega in poslovenjenega izgovora je v članku uporabljen naslednji zapisovalni sistem:

- ▷ črke in dvočrkja (razen v naslovih in citatih) so zapisani v lomljenih oklepajih;
- ▷ črkovni sklopi so zapisani s črkama v lomljenem oklepaju, povezanima z znamenjem plus (+);
- ▷ izvirni fonemi in izvirni izgovor besed so kot v delu *The Cambridge Encyclopedia of English Language* (Jones 1995) zapisani v poševnicah;
- ▷ poslovenjeni izgovor, ki se ravna po slovenskem jezikovnem sistemu, je zapisan v oglatih oklepajih.

Soglasnik (črka ali glas) je v shematskih prikazih zapisan s C, samoglasnik (črka ali glas) pa z V.

1 Nema črka -e v končaju

Nemi -(e) v končaju se v angleščini pojavlja za različnimi kombinacijami črk, in sicer:

1. za dvema črkama za soglasnika, npr. *Constable, Locke*;
2. za črko za soglasnik, pred katero je samoglasniško dvočrkje, npr. ⟨oo⟩ v *Moore*, ⟨ai⟩ v *Astaire*;
3. za črko za soglasnik, pred katero je črka za samoglasnik in je -(e) sestavina t. i. deljenega dvočrkja, npr. *Blake, Duke*;
4. za črkama ⟨g⟩ in ⟨c⟩, npr. *George, Bruce*.

Končni -(e) v končaju za črko za samoglasnik je del samoglasniškega dvočrkja, npr. *Monroe, Attlee*, zato ga nimamo za nemega.

Ker pripomb na opuščanje nemega -(e) v tipih 1 (*Locke Locka*) in 2 (*Astaire Astaira*), v katerih nemi -(e) nima vpliva na izgovor, v kritikah SP 2001 ni bilo, je treba natančneje pregledati preostala dva in dvočrkja s končnim -(e).

1.1 Slovenisti in anglisti o nemi črki -e

Slovenisti so svoje rešitve predstavili v eSP 2003. Pri prevzemanju tujih lastnih imen v slovenščino se je eSP 2003 ukvarjal z nemimi črkami in njihovim ohranjanjem ali izpuščanjem pri pregibanju. Za angleški nemi -(e) v končaju je predpisoval dvoje: izpuščanje -(e) (§ 772) in s tem krajšanje osnove v odvisnih sklonih, npr. *Wilde Wilda*, ter ohranjanje, kadar je -(e) del »pisnega večglasnika« (§ 982), npr. *Monroe* [monró] – *monroejski*, in samo v primerih, ko vpliva na izgovor »pred njim stoječih črk za glasove č ž š dž in s (pisanega s c)«, npr. *George Georgea* in *Wallace Wallacea* (§ 772).

Po mnenju Ilca in Stoparja (2012) je pravilo za slovensko govoreče prezapleteno in končni -e za njih odvečen, češ da v slovenskem glasovnem sistemu nima nobene vrednosti. Navajata argument, ki ga v eSP 2003 ni: »Nemi -e ima kvečjemu razločevalno vlogo, saj ločuje angleško ime *George* od nemškega imena *Georg*« (n. d.: 104). Zaradi opuščanja nemega -e pri pregibanju, ko ta ne vpliva na izgovor pred njim stoječega soglasnika, opozarjata tudi na zamenljivost imen, ki se razlikujejo v osnovni obliki, npr. *Blake* nasproti *Blak* (n. d.: 106), pri pregledu zgledov v korpusu FidaPLUS pa sta opazila tudi oblike s podaljšano osnovo *z j*, npr. *Milneja*, poleg *Milna* in *Milnea* za priimek *Milne* /mɪln/ (n. d.: 107).

V članku navajata tudi dvojno označevalno vlogo »glasovno neizraženega končnega -e«, ki »označuje dolžino predhodnega samoglasnika /eɪ/« in »določa glasovno vrednost črke *g* kot /dʒ/ oziroma *c* kot /s/« (n. d.: 102).

Na koncu ponujata dve možnosti: da se končni -e vedno ohranja, pri čemer bi se ohranila razločevalna vloga končnega -e »v izgovorjavi in/ali zapisu v vseh primerih, kot to določajo pravila angleškega jezika«, ali da se končni -e vedno opusti (n. d.: 111).

2 Dvočrkje v angleščini

Dvočrkje je ustaljeno zaporedje dveh črk za en glas.¹ Osnovni latinični črkopis za zapis vseh angleških fonemov ne zadošča. Tako so v angleški pisavi tri dvočrkja ⟨ch⟩, ⟨sh⟩ in ⟨th⟩ za soglasnike ter večje število dvočrkij za samoglasnike in dvoglasnike, ko je

- ▷ ⟨e⟩ na drugem mestu, mdr. ⟨Ve⟩: ⟨ae⟩, ⟨ee⟩, ⟨ie⟩, ⟨ue⟩, ⟨oe⟩;
- ▷ ⟨e⟩ na prvem mestu: ⟨eV⟩: ⟨ea⟩, ⟨ei⟩, ⟨eu⟩.

V angleščini se je v zgodovinskem razvoju »med t. i. velikim premikom samoglasnikov« v 14. stol. glasovni sistem spremenil in različne foneme »v zapisu označuje le končnica -e« (Ilc in Stopar 2012: 101). Ta se je nekoč izgovarjala, zdaj se ohranja le v zapisu. Na videz podobna dvočrkja, npr. ⟨ae⟩, ⟨ie⟩, so v zapisu ločena s soglasniki (izjemoma z dvočrkjem ⟨th⟩), npr. ⟨aCe⟩ (npr. *Blake*) in ⟨iCe⟩ (npr. *Mike*), od tod verjetno tudi poimenovanje »deljeno dvočrkje« (angl. *split digraph*).

Kljub pravilu v angleščini, da končni -(e) v deljenih dvočrkjih spreminja glasovno vrednost črke za samoglasnik v položaju pred črko za soglasnik, je mogoče videti, da se črke za samoglasnike tudi v drugih položajih lahko izgovarjajo enako, čeprav seveda redkeje, kar je s poglavitnimi fonemi za črke za samoglasnike, vendar ne ob črki ⟨e⟩, prikazano v spodnji preglednici (oklepajne oznake za foneme in glasove v preglednici so izpuščene). Samoglasniki in dvoglasniki so zapisani v sistemu, kakršnega je predlagal Daniel Jones (Crystal 1995: 237).

Črka	Izgovor	Izgovor v deljenem dvočrkju
a	æ, a:, ɒ, ɔ: ə, ɪ, eɪ*	eɪ (dvoglasnik)
e	e, ə, nemi ⟨e⟩ i: (dolgi)**	i: (dolgi)
i	ɪ, i:, ə (redko) aɪ***	aɪ
o	ɒ, ʌ, ʊ, u:, ɜ:, ə əʊ****	əʊ
u	ʌ, ʊ, u:, ə, jʊ ju:	ju:
y	(soglasnik j) ɪ, i, i: aɪ*****	aɪ

Preglednica 1: Črke za samoglasnike iz angleškega črkopisa in angleški fonemi.

* Izjeme, npr. *Bacon* /'beɪ.kən/.

** V položaju pred dvema soglasnikoma, npr. *secret* (Jones 1995: 168).

*** V položaju pred dvema soglasnikoma (*wild*, *mind*), pred ⟨gh⟩ (*high*), razen v nekaterih imenih (*Brigham*), Jones 1995: 265).

**** Tudi v izglasju, npr. *San Francisco*, *Fargo*, *Reno*, *Monro* (poleg *Monroe*).

***** V izglasju, npr. *apply* (Jones 1995: 602).

1 Prim. prispevek v tej monografiji: *Od črke in pismenke do črkopisa in pisave*.

2.1 Deljeno dvočrkje

Končni *-(e)* (v tvorjenkah tudi sredi besede) je govorno neizražen, v angleški literaturi in na spletu zaradi vpliva na izreko predhodnega samoglasnika poimenovan tudi z izrazi, ki vsak po svoje odražajo njegovo funkcijo, npr. tihi, nemi, čudežni ali oblastni *e* (angl. *silent (e)*, *magic (e)* in *bossy (e)*).² Ilc in Stopar (2015: 102) opozarjata na vpliv v izgovoru: »Pri besedah brez končnega *-e* je predhodni samoglasnik kratek, pri besedah s končnim *-e* pa dolg, največkrat dvoglasnik.«

T. i. deljenih dvočrkij, ki jih sestavljajo ena črka za samoglasnik (ne dvočrkje za samoglasnik, izjema je nemo dvočrkje ⟨gh⟩) in izglasni *-(e)*, med katerima je črka za soglasnik (C), je šest, in sicer: ⟨a...e⟩, ⟨e...e⟩, ⟨i...e⟩, ⟨u...e⟩, ⟨o...e⟩, redko ⟨y...e⟩. V angleščini deljenja dvočrkja označujejo s stičnimi tremi pikami med črkama za samoglasnika,³ čeprav je na spletu mogoče v tej vlogi predvsem v gradivih za angleške šolarje najti tudi vezaj in stični pomišljaj. Za naš namen in glede na našo rabo ločil so tudi v članku uporabljane tri pike.

K deljenim dvočrkjem lahko prištevamo tudi tiste položaje, v katerih za ⟨e⟩ stojita črki *-(r)* ali *-(s)*, npr. ⟨a...er⟩ v npr. *Baker* [bêjker]; ⟨a...es⟩ v npr. *James* [džêjms], *Gates* [gêjts]; ⟨e...er⟩ v npr. *Peter* [pítør]; ⟨o...es⟩ v npr. *Jones* [džòjns]; ⟨u...es⟩ v npr. *Dukes* [djúks]. Zanje namreč za samoglasnik pred črko za soglasnik veljajo enaka izgovorna pravila kot sicer za dvočrkja. V preglednico 2 niso vključena, so pa zanimiva zaradi opaznih razlik med angleškim in slovenskim izgovorom končaja. Pri končnem *-(s)* se izgovor v slovenščini odmakne od izvorno angleškega /z/ (npr. *James* [džêjms]⁴ < angl. /dʒeɪmz/), ⟨r⟩ v slovenščini v nasprotju z angleščino vedno izgovarjamo z [r].

Pri določanju dvočrkij moramo biti pri črkah za soglasnike pozorni na ⟨w⟩ in ⟨y⟩, saj kot /w/ in /j/ nista tipična soglasnika (Jones 1995: x), zato vpliva končnega nemega *-(e)* na izgovor ni. Poleg tega sta lahko sestavina dvočrkij ⟨ew⟩ za [u] (angl. /u:/), ⟨ow⟩ za [ou] (angl. /əʊ/ in am. /oʊ/) in ⟨ay⟩ za [ej] (angl. /eɪ/), končni nemi *-(e)* pa je lahko napisan ali ne, npr. *Crewe* in *crew* [krú], *Marlowe* in *Marlow* [márloʊ], *Stowe* in *stow* [stòʊ], *Kaye* in *Kay* [kêj], *Gaye* in *gay* [gêj].

Če v vlogi soglasnika nastopa ⟨r⟩, z njim deljenih samoglasnikov nimamo za deljena dvočrkja, saj se izgovor razlikuje od navedenih v preglednici, npr.:

- ▷ ⟨are⟩ je / eə/ (*Clare* [klêr]),
- ▷ ⟨ere⟩ je / ɪə/ (*Windermere* [vínðərmír]),
- ▷ ⟨ire⟩ je / aɪə/ (*Spitfire* [spítfájər]), vendar ne v *-(shire)*, v katerem je /ɪə/ in /ə/ (*Hampshire* [hêmpšír]),

2 Dostopno na: https://en.wikipedia.org/wiki/Silent_e.

3 Dostopno na: https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_Latin-script_digraphs.

4 Verjetno nima smisla vztrajati pri [e] za /eɪ/, saj nam v izgovoru ne povzroča nikakršnih težav; poleg tega eSP 2003 ni dosleden in ima tako *James* [džéms] kot *Yale* [jêjl]. Izgovor z [e] se ohranja izjemoma, npr. v *Shakespeare* [šékspir].

- ▷ ⟨ore⟩ je am. /ɔ:r/⁵ (*Barrymore* [bêrimor]),
- ▷ za ⟨ure⟩ je možnih več različnih izgovorov, vendar so med lastnimi imeni izredno redki (razen z občno besedo prekrivnega imena skupine *Cure*).

V preglednici so angleški fonemi zapisani po Jonesovem sistemu, ob njih so navedeni slovenski glasovi, ki so prilagojeni slovenskemu jezikovnemu sistemu, ameriška izgovarjava ni upoštevana. Ob zgledih za lastna imena je izgovor zapisan po pravilih iz eSP 2003, ki se bodo ponekod v novih pravopisnih pravilih še spremenila,⁶ delno usklajeno z že predvidenimi, a še ne povsem dorečenimi novostmi v novem poglavju »Prevzete besede in besedne zveze« (*Pravopis 8.0*), danem v javno razpravo na portalu Fran, delno z novimi dognanji po pregledu nastajajočih novih preglednic za tuje jezike. V tvorjenkah je v zapisu prva sestavina imena z deljenim dvočrkjem od druge ločena s pokončnico.

Deljeno dvočrkje	Položaj	Izgovor		Zgled
		v angleščini	v slovenščini	
a...e	⟨aCe⟩*	dvoglasnik eɪC	ejC	<i>Blake</i> [blêjk], <i>Yale</i> [jêjl], <i>Waterlgate</i> [vótørgejt], <i>Maselfield</i> [mêjsfild-], <i>Shakelspeare</i> [šêkspir]
e...e	⟨eCe⟩	dolgi i i:C	iC	<i>Pete</i> [pít], <i>Eve</i> [ív-], <i>Speke</i> [spík], <i>Steve</i> [stív-]
i...e	⟨iCe⟩	dvoglasnik aɪC	ajC	<i>Mike</i> [májk], <i>Updike</i> [ápďajk], <i>Rice</i> [rájs], <i>Kline</i> [klájń], <i>Levine</i> [livájń], <i>Whitelhead</i> [vájthed-]
o...e**	⟨oCe⟩	dvoglasnik əʊC	ouC	<i>Pope</i> [pôup], <i>Crome</i> [krôum], <i>Jerome</i> [džerôum], <i>Blackstone</i> [blêkstoũn], <i>Walpole</i> [vólpoũl], <i>Stonelhenge</i> [stóũnhéndž-], <i>Moselley</i> [môũzli]
u...e		dolgi u ⁷ ju:C	juC	<i>Hume</i> [hjúm], <i>Duke</i> [djúk]
	za ⟨j⟩, ⟨r⟩, ⟨sh⟩ [š]	u:C	[uC]	<i>June</i> [džún], <i>Bruce</i> [brús], <i>Shute</i> [šút]
y...e	⟨yCe⟩	dvoglasnik aɪC	ajC	<i>Forsythe</i> [fórsajt],*** <i>Tyne</i> [tájń], <i>Ryle</i> [rájl], <i>Carlyle</i> [karlájł]

Preglednica 2: Angleški in slovenski izgovor samoglasnika v deljenih dvočrkjih.

* O -(age) in -(ace) gl. 4.1.

** Mogoč je tudi drugačen izgovor: poleg /həʊm/ za *Home* tudi /hju:m/ (Jones 1995: 256).

*** Obstaja tudi različica *Forsyth* z enakim izgovorom.

5 Izgovor v britanski angleščini je /ɔ:r/.

6 To velja predvsem za ⟨er⟩, v angleščini izgovorjen [ə⁷], ki je bil v poslovenjenem izgovoru realiziran kot [er].

7 Poimenovanje in zapis se razlikujeta: t. i. dolgi u se zapisuje kot /u:/ tudi kot zaporedje dveh glasov (/j/ + /u:/), vendar /ju:/ ni fonem, čeprav je podoben dvoglasniku.

2.1.1 Pravopisne zadrege pri opuščanju ali ohranjanju neme črke -e

Poznavanje pravil o nemem -(e) v dvočrkjih je za pravopis gotovo pomembno za prikazovanje pravil o izgovoru lastnih imen v angleščini. Ilc in Stopar (2012: 106) opozarjata na prekrivnost imen v stranskih sklonih, saj po njunem iz njih ne bi mogli sklepati na osnovno (imenovalniško) obliko. Vendar se to dogaja tudi z drugimi imeni: iz rod. *Marka* ne moremo sklepati, ali gre za im. *Marko* ali *Mark*, iz rod. *Bakra* ne, ali gre za im. *Baker* ali *Bakar*. Prav tako iz svojilnega pridevnika *Evin* ne vemo, ali je tvorjen iz imena *Eva* ali *Eve*. Enako velja tudi za rod. *Blaka*, *Dika*, *Mallona*, ki ju omenjata Ilc in Stopar, ki so, kot navajata, v osnovni obliki pisani *Blak/Blake*, *Pan/Pane* in *Mallon/Mallone* (2012: 106). Oblik *Pan*, *Dik* in *Mallon* ni mogoče najti v *Cambridge English Pronouncing Dictionary* (Jones 1995), tu je le *Malone* (Jones 1995: 329), imen *Blak*, *Dik*, *Mallon* ni v *Longman Pronunciation Dictionary* (Wells: 1992) in v *Oxford Dictionary of Pronunciation for Current English* (Upton, Kretzschmar, Jr, Konopka: 2001), ni ga v Dudnovem *Ausspracheworterbuch* (2015), le *Mallon* je mogoče najti na Wikipediji kot priimek več oseb;⁸ *Pan* je nekaj drugega ((*Peter*) *Pan*, *Pan* iz grške mitologije). Iskanje drugih imen iz preglednice brez -(e) kaže, da je mogoče najti nekatera, vendar gre za redka zgodovinska (*Klin*, *Crom*, *Pop*, *Blackston*, *Hum*, *Duk*, *Jun*, *Shut*, *Forsyth*), prevzeta (judovsko *Levin*) ali umetniška imena (*Spek* kanadskega hip hop glasbenika), vsa le redko rabljena.⁹

Argument o prekrivnosti imen v stranskih sklonih torej ni prepričljiv, saj moramo imeti pred očmi besedilo, v katerem se imena pojavljajo, in tudi npr. francoščino, v kateri ima končni -(e) seveda drugačno vlogo in izgovorni vpliv. Poleg tega -(e) v angleščini nima nujno vpliva na izgovor predhodnega samoglasnika (*Kay/Kaye* [kêj], *Gay/Gaye* [gêj], *Marlow/Marlowe* [márloʊ], *Wilde/Wilde* [vájld-]). V takih primer je bil v zgodovinskem razvoju angleškega jezika končni -(e) lahko zapisan tudi zaradi estetskih razlogov in brez vpliva na izgovor;¹⁰ podobno je brez vpliva na izgovor tudi v drugačnih položajih, npr. v imenih *Blackburn/Blackburne* in *Ford/Forde*. Poznavanje dvočrkij je pomembno predvsem za tiste, ki imena izgovarjajo, poznavanje izgovora pa se začne v osnovni (imenovalniški) obliki, v kateri je zaradi sicer redkih izjem v angleščini vendarle treba vedeti, ali -(e) pišemo ali ne.

3 Samoglasniško dvočrkje z nemo črko -e

V angleščini je veliko dvočrkij za samoglasnike in dvoglasnike, ki so sestavljena iz zaporedja dveh črk za samoglasnike (samoglasniško dvočrkje), ne nujno samo za en glas. Tu nas zanimajo tista, ki imajo na drugem mestu (e) in se pojavljajo v končaju z enako glasovno vrednostjo, kot jo imajo sredi besede:

8 Dostopno na: <https://en.wikipedia.org/wiki/Mallon>.

9 Dostopno na: <https://www.houseofnames.com/Pop-family-crest>.

10 Dostopno na: https://en.wikipedia.org/wiki/Silent_e.

- ▷ ⟨ee⟩ – /i/ – *Attlee* [étli], *Lee* [lí]),
- ▷ ⟨ie⟩ – /i/ – *Archie* [árči],¹¹
- ▷ ⟨oe⟩ angl. /əʊ/ *Poe* in am. /ou/ *Monroe*.

Britanski dvoglasnik s polglasnikom je tuj slovenskemu izgovoru, ameriški z [ou] pa ne. Po eSP 2003 je v imenu *Poe* (angl. /pəʊ/ in am. /pou/) dvoglasnik zamenjan s slovenskim [o], torej [pó]. V angleščini -(e) ne spreminja izgovora ⟨o⟩, saj temu ustreza enak glas /əʊ/ oz. /ou/, tako da se imeni *Monro* in *Monroe* izgovarjata enako (angl. /mən'rəʊ/ in /mʌn'rəʊ/ in /'mʌnrəʊ/, am. /mən'rou/, poslov. [mənró] in [manró] in [mánro]). (Prim. tudi opombe k Preglednici 1 (*Fargo, Reno*)).

Dvočrkje ⟨ae⟩, ki se pojavlja v prevzetih besedah, se v lastnih imenih razlikuje v izgovoru, npr. *Mae* /meɪ/, *Rae* /reɪ/, *MacCrae* /mæk'reɪ/, poslov. [měj], [rêj], [mæk'rêj]. Končni -(e) v teh redkih imenih vpliva na izgovor ⟨a⟩, da je /eɪ/ in ne polglasnik, kot je npr. v *Camila* angl. /kə'mɪlə/, poslov. [kəmíla]. Razen ⟨ae⟩, ki se pojavlja v prevzetih besedah, se samoglasniška dvočrkja v izgovoru ne razlikujejo od tistih, ki se pojavljajo sredi besede, le ⟨ie⟩ je v izglasju lastnih imen vedno /i/ (*Bertie* kot osebno ime /'bɜ:ti/, kot priimek /'bɑ:ti/, poslov. [bærti], [bárti]), čeprav ima to dvočrkje tudi druge glasovne ustreznike, npr. /aɪ/ (*pie* /paɪ/) (Jones 1995: 267).

3.1 Pravopisne zadrege pri imenih na -oe

eSP 2003 (§ 982) ima končni -(e) za »[n]emi e kot del pisnega večglasnika«¹² in navaja zgled »*Monroe* [monró] – *monroejski*«, v čl. 959 je govor o »pisnem dvoglasniku«, med drugimi zgledi je tudi »*Poe* [pó] – *Poejev*«, v čl. 781 je kot zgled za daljšanje osnove z j »*Crusoe* -ja«, v slovarskem delu so še *Defoe* -ja [fó], *Joe* -ja [džó] in podomačeni *Robinzon Crusoe* -a -ja [róbizon kruzó], skratka, vsi z naglasnim [ó] in brez težav v pregibanju. Če pustimo ob strani angleški izgovor imena *Crusoe* /'kru:..səʊ/, še vedno ostaja vprašanje, kaj storiti z imeni, ki nimajo končniškega naglasa, npr. *Sillitoe* angl. /'sɪl.ɪ.təʊ/, *Twinhoe* angl. /'twɪn.əʊ/.

V Pravopisni komisiji pri SAZU in ZRC SAZU smo zaradi razširjenega znanja angleščine že ob imenu *Joe* razmišljali, da bi le v imenovalniku dopuščali izgovor, ki je bližje ameriški angleščini, torej [džóu], v stranskih sklonih in tvorjenkah pa ohranili uveljavljeni [ó], npr. *Joeja* [džója]. O tem piše Dobrovoljc (2020) v Jezikovni svetovalnici in navaja trenutno slovarsko rešitev v ePravopisu (2014–) »**Joe**, rod. **Joeja** [džó tudi džóu, rod. džója]«. To naj bi rešilo tudi zadrege pri imenih z naglasom na prvem zlogu, npr. *Sillitoe* [sílitou], rod. ed. *Sillitoeja* [sílítója]. Za ohranjanje [ou] v stranskih sklonih in tvorjenkah se člani komisije ne bi odločili, saj bi končni dvoglasniški dvoustnični *u* pred rodilniško končnico postal zobnoustnični, npr.: *Joe* [džóu], rod. ed. *Joea* [džóva], prid. *Joeov* [džóvou] in *Sillitoe* [sílitou], rod. ed. *Sillitoea* [sílitova], prid. *Sillitoeov* [sílitovou]. Seveda pa se ob tem zastavi tudi vprašanje, kaj bi storili z imeni na

11 V francoščini ni dvočrkje, ampak samoglasniški sklop, sestavljen iz ⟨i⟩ in nemega -(e), npr. *Curie* [kiri].

12 Primernejši bi bil izraz *samoglasniško dvočrkje*.

-⟨o⟩ z /ou/ v končaju, npr. *Buffalo* /'bʌfə.lou/ – bi ga res izgovarjali [báfəlou] in ne [báfəlo]? Razmišljamo pa tudi o možnosti, da bi ravnali takole: *Joe* [džôu], rod. ed. *Joea* [džóa], prid. *Joeov* [džôov] in *Sillitoe* [sílitou], rod. ed. *Sillitoea* [sílitoa], prid. *Sillitoeov* [sílitoou].

Če bi se odločili za glasovno prilagoditev izglasja, potem bi morali sprejeti, da se tudi samostalniki moškega spola na nenaglašeni [o] v prevzetih besedah z dvočrkjem -(oe) lahko podaljšujejo z j, npr. *Sillitoe* [sílito], rod. ed. *Sillitoeja* [sílitoja], prid. *Sillitoejev* [sílitojeu] (Kocjan Barle 2012: 89).¹³ Kaj pa rodilniška oblika *Sillita*? Kot *Fargo*, rod. ed. *Farga*? To bi bila neprimerna rešitev, saj bi morali potem tudi v bolj zapletenih primerih razmišljati o oblikah v stranskih sklonih, ki bi se glede na kombinacijo dvočrkja in nemi soglasniški sklop preveč oddaljile od osnovne (imenovalniške) oblike, npr. *Marlborough*, rod. ed. *Marlbora*. Tudi te bi lahko rešili s podaljšavo osnove z j v izgovoru *Marlborougha* [márlboroja]¹⁴ (< /'ma:rl.bə.rou/; Jones 1995: 332).

Da vprašanja pregibanja in tvorbe prevzetih imen niso preprosta, je mogoče videti tudi v prevzetih imenih ženskega spola, npr. *Zoe* in *Zoë*, v kateri je ⟨o+e⟩ ali ⟨o+ë⟩ črkovni sklop, ki mu ustreza glasovni sklop (angl. /'zəʊ.ɪ/ in am. /'zoʊ.ɪ/), v slovenščini izgovorjen [ui] ([zôui]), ustrežna svojilna pridevnika pa bi bila *Zoejin* in *Zoëjin* [zôuijin], podobno kot velja za *Phoebe* [fíbi], prid. *Phoebejin* [fíbijin].

4 Črkovni sklopi in dvočrkja s črkama g in c ter črkami e in i oz. y

Črka ⟨e⟩ spreminja glasovno vrednost ⟨g⟩ in ⟨c⟩ v več jezikih. V romanskih jezikih na primer velja, da se njuna glasovna vrednost spremeni pred prednjima samoglasnikoma [e] in [i], v francoščini tudi pred polglasnikom. Tako je v francoščini

- ▷ ⟨g⟩ pred ⟨e⟩, ⟨é⟩, ⟨è⟩, ⟨i⟩, ⟨y⟩ [ž], npr. *Bergerac* [beržerák],
- ▷ ⟨c⟩ pred ⟨e⟩, tudi izglasnim -⟨e⟩, [s], npr. *Cergy* [serží], *Laplace* [laplás],
- ▷ ⟨ge⟩ dvočrkje pred ⟨a⟩, ⟨o⟩, ⟨u⟩ [ž], npr. *Georges* [žôžž-].

V Wikipediji¹⁵ je dvočrkje ⟨ge⟩ predstavljeno samo za francoščino, v kateri je zanesljivo pravilo, da je ⟨ge⟩ dvočrkje, ki ga pred črkami ⟨a⟩, ⟨o⟩, ⟨u⟩ izgovorimo kot [ž], npr. *Peugeot* [pežó]; sicer ⟨e⟩ mdr. v izglasju varuje izgovor ⟨g⟩ kot [ž], npr. *George/Georges* [žôžž-] (končni -⟨s⟩ je nem).

Italijanščina ima dvočrkji ⟨gi⟩ za [dž] in ⟨ci⟩ za [dž] pred črkami ⟨a⟩, ⟨o⟩, ⟨u⟩. Dvočrkja *⟨ce⟩ ni v Wikipedijinem seznamu.

¹³ To je tako kot *Crusoeja*, pri katerem seveda ne vemo, kako ga Slovenci izgovarjajo, saj ob njem pišejo tako ime *Robinzona* (11 pojavitev v Gigafidi 2.0) kot *Robinsona* (30 pojavitev).

¹⁴ Tako pregibanje bi lažje upravičili, če bi v daljši prevzetih imenih uveljavili stranski naglas. (Prim. opombo 16.)

¹⁵ Dostopno na: https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_Latin-script_digraphs.

Jones (1995: 219) opozarja, da ⟨e⟩, ⟨i⟩ in ⟨y⟩ v angleščini lahko vplivajo na izgovor črke ⟨g⟩ kot /dʒ/, ni pa to zanesljivo. Tako so lahko imena z ⟨g⟩ pred ⟨e⟩ (tudi zaradi samoglasniških dvočrkij ⟨eV⟩) ali ⟨i⟩ izgovorjena z /g/ ali /dʒ/, npr. *Gilbert* [gílbərt], *Gingrich* [gíngrič] nasproti *Giles* [džájls], *Georgia* [džórdža], možen pa je tudi dvojnični izgovor z /g/ ali /dʒ/ (*Gillian*).

Jones (1995: 77) navaja, da se pisni ⟨c⟩ pred črkami ⟨e⟩, ⟨i⟩ in ⟨y⟩ izgovarja kot /s/, npr. *Chaucer* [čóser], *Cyril* [síril], *Runcie* [ránsi], ⟨c⟩ pred ⟨i⟩ pa je lahko tudi /ʃ/, npr. *Patricia* [pətríša], in je ⟨ci⟩ v tem primeru dvočrkje za [š].

4.1 Črkovna sklopa g in e ter c in e v končaju angleških imen

V angleških imenih je pisni končaj -(g+e) praviloma izgovorjen /dʒ/. Kadar dvema črkama ustreza en glas, govorimo o dvočrkju. To bi lahko veljalo za /dʒ/ v vzglasju in izglasju imena *George* [džórdž-]. Vendar je črkovni sklop ⟨g+e⟩ glasovno lahko uresničen kot glasovni sklop, npr. *Sege* [sígar], trdnih pravil za razlikovanje med obema pa ni. Zaradi tako redkih izjem ⟨g+e⟩ nimamo za dvočrkje, v končaju pa je ⟨e⟩ nema črka (kot je tudi sicer pogosto), ki le vpliva na izgovor predhodne črke ⟨g⟩.

Črkovni sklop -(g+e) se v angleščini najpogosteje pojavlja za črkami za soglasnik, npr.

- ▷ ⟨d⟩ *Cambridge* [kêmbriđž-], *Dodge* [dôdž-],
- ▷ ⟨r⟩ *George* [džórdž-],
- ▷ ⟨n⟩ *Stonehenge* [stòŋhéndž-].¹⁶

V črkovnem sklopu -(c+e) je v angleščini črka ⟨e⟩ nema in varuje izgovor črke ⟨c⟩, da je [s] in ne [k], npr. *Mace* [mêjs] nasproti *Mac* [mêk]. Pojavlja se

- ▷ v končaju: *Joyce* [džôjs], *Lawrence* [lórəns],¹⁷
- ▷ sredi besede: *Gloucester* [glóštər],
- ▷ pred ⟨y⟩: *De Quincey* [de kúinsi].

Položaj ⟨Vge⟩ načeloma sodi v sklop deljenega dvočrkja, vendar ⟨e⟩ nima enakega vpliva na spreminjanje izgovora ⟨a⟩ v /eɪ/ kot pri drugih deljenih dvočrkjih v občnih besedah (npr. *stage* /steɪdʒ/, *space* /speɪs/) – spreminja ga namreč v /ɪ/ (*Babbage* [bébidž-], *Wallace* [vólis]), a tudi to ni brezizjemno, saj ⟨e⟩ v deljenem dvočrkju, v katerem je črka za samoglasnik ⟨i⟩, spreminja izgovor v pričakovanega (npr. *Price* [prájs]).

¹⁶ Načrtujemo, da bi pika pod *e* (*Stonehenge* [stòŋhéndž-]) označevala stranski naglas, v katerem je e ozek (Weiss 2020).

¹⁷ Ležeče označena črka v izgovoru pomeni variantnost (Jones 1995: xviii): *Lawrence* /'lar.ənts/, podobno *prince* /prints/, ne pa *price* /prais/.

4.2 Pravopisna rešitev v SP 2001

Zaradi preglašenih končnic oz. obrazil ($o > e$) in pisne podobe – za (c) je o preglašen, za (g) pa ne –, so se pravopisci v SP 2001 odločili za ohranjanje nemega -(e) v črkovnem sklopu -(g+e) za [dž] in [ž] in -(c+e) za [s] v končaju, podobno kot je pomemben izgovor končnih črk za soglasnike v tujih imenih (npr. *Franz* [fránc]), ki se izgovarjajo *c j č ž š dž* (§ 791).

5 Pregibanje imen na končni -e v pravopisu in rabi

Ko razmišljamo o odločitvah, kaj storiti z nemim -(e), ni odveč omeniti izglasnega -(e), ki ima glasovno vrednost [e], lahko tudi [i] ali [ə]. V rabi namreč povzroča težave tudi pri pregibanju nepodomačeno pisanih prevzetih besed, saj jih sklanjamo različno:

1. Črko -(e) imamo za del osnove, ki jo podaljšujemo z *j*, npr. *Goethe Goetheja, duce duceja*.
2. Črko -(e) imamo za končnico, ki jo pri sklanjanju nadomeščamo z ustreznimi končnicami za sklone, npr. *finale finala, Čile Čila*.
3. Črko -(e) imamo ali za končnico ali del osnove, npr. *Bonaparte Bonaparta* ali *Bonaparteja*.

5.1 Pregibanje imen z nemo črko -e, ki ne vpliva na izgovor pred njimi stoječega soglasnika

Zaradi prekrivnosti imen je v Gigafidi 2.0 težko preverjati *Browne* nasproti pogostemu *Brown*¹⁸ (*Browneja* in *Brownea* po 5 pojavitev), ravno tako *Mike* nasproti finskemu *Mik*, zato ju v preglednici 3 ni. V imenu *Capote* ni nemega -(e), ampak [i], zato je podaljšava z *j* obvezna, a je kljub temu mogoče najti roditeljski *Capota* (38 pojavitev nasproti *Capoteja* 76 pojavitev).

Med tistimi, ki kljub prevladujoči pravopisni obliki brez -(e) v roditeljski vendarle kažeta na nezanemarljivo rabo z ohranjenim -(e), sta *Blake Blakea* (194 pojavitev) in *Steve Stevea* (239 pojavitev). Kako močan signal je -(e), lahko vidimo na dobro znanem imenu *Shakespeare*, ki ima v Gigafidi 2.0 v kar 42 pojavitvah pisno osnovo podaljšano z *j* (*Shakespeareja*).

V preglednici 3 so angleška imena z nemim -(e), med njimi so tudi taka, ki so v Gigafidi 2.0 redko rabljena. Da zapisovanje roditeljskih za uporabnike ni preprosto, kažejo tudi podaljšane osnove z *j*, pri čemer še posebej izstopa *Milne* (priimek avtorja *Medvedka Puja*), kot sta ugotovila tudi Ilc in Stopar (2012: 107). Med imeni so tudi taka z deljenim dvočrkjem, npr. *Steve*, *Blake*.

Imena so razvrščena po pogostosti pojavitev v Gigafidi 2.0. V oklepaju je navedena redkejša različica imena, krepko je natisnjeno ime iz rabe, katerega najpogostejša oblika odstopa od pravopisnih pravil; številke ob oblikah pomenijo pojavitve roditeljskih oblik v korpusu.

¹⁸ V Gigafidi 2.0 je kot osnovna oblika navedena samo ta, čeprav obstaja tudi priimek *Browne*.

Ime	Po predlogu anglistov		Po eSP 2003	Rodilnik v Gigafidi 2.0
	ohranjanje -(e)	izpuščanje -(e)		
Steve [stív-]	Stevea	Steva	Steva	Steva 2412, Stevea 239, Steveja 8
Shakespeare [šékspir]	Shakespearea	Shakespearea	Shakespeareja in Shakespearea	Shakespearea 1525, Shakespeareja 437, Shakespearea 87, Shakespeareja 42
Blake [bléjk]	Blakea	Blaka	Blaka	Blaka 423, Blakea 194, Blakeja 1
Wilde (Wild) [vájld-]	Wildea	Wilda	Wilda	Wilda 358, Wildea 59, Wildeja 3 (Oskar, sicer 9)
Locke [lók]	Lockea	Locka	Locka	Locka 167, Lockeja 15, Lockea 4
Boyle [bójl]	Boylea	Boyla	Boyla	Boyla 150, Boylea 13, Boyleja 3
Marlowe (Marlow) [márlov-]	Marlowea	Marlowa	Marlowa	Marlowa 146, Marlowea 12, Marloweja 1
Stallone* [stalóun]	Stallonea	Stallona	Stallona	Stallona 123, Stallonea 42, Stalloneja 85
Milne [míln]	Milnea	Milna	Milna	Milneja 20, Milna 10 (ročno), Milnea 1
Lamartine [lamartín]	Lamartinea	Lamartina	Lamartina	Lamartina 13, Lamartinea 2, Lamartineja 0
Stowe [stóv-]	Stowea	Stowa	Stowa	Stowa 12, Stowea 0, Stoweja 0
Joule [džúl]	Joulea	Joula	Joula	Joula 6, Joulea 1, Jouleja 0

Preglednica 3: Ohranjanje ali opuščanje nemega -(e).

* Italijanski priimek se izgovarja [stalóne] in je v rod. *Stalloneja* ali *Stallona*, priimek ameriškega igralca Sylvestra, čigar oče je bil Italijan, pa [stalóun] (deljeno dvočrkje (o...e)) in je v rod. *Stallona*.

Če upoštevamo predlog anglistov o izpuščanju nemega -(e), dosedanja pravopisna pravila in rabo, pravopisnih pravil v tej kategoriji ni treba spreminjati. Enako velja za nekatera francoska imena na črko ⟨e⟩ v izglasju, ki jo pri pregibanju izpuščamo, npr. *Marseille Marseilla*, *Montaigne Montaigna*, *Corneille Corneilla*.

5.2 Pregibanje imen na samoglasniška dvočrkja

Ilc in Stopar (2012) se vprašanja samoglasniških dvočrkij z -(e) ne dotikata. V eSP 2003 je pri daljšanju osnove z *j* (§ 781) najti krovno pravilo, vendar so za dvočrkje -(oe) v eSP 2003 le zgledi s končniškim naglasom, zato v preglednici 4 izgovora in rodilnika za imena z naglasom

na prvem zlogu ni (gl. 3.1), saj se bomo morali o izreki in pregibanju člani Pravopisne komisije še dogovoriti.

Ime	Po eSP 2003	Rodilnik v Gigafidi 2.0
-(oe)		
<i>Poe</i> [pó]	<i>Poeja</i>	<i>Poeja</i> 205, <i>Poea</i> 19, <i>Poa</i> 7
<i>Joe</i> [džó]	<i>Joeja</i>	<i>Joeja</i> 1401, <i>Joea</i> 339, <i>Joa</i> 71 (nezanesljivo)
<i>McEnroe</i> [-]	–	<i>McEnroeja</i> 116, <i>McEnroea</i> 12, <i>McEnroa</i> 11
<i>Defoe</i> [defó]	<i>Defoeja</i>	<i>Defoeja</i> 64, <i>Defoea</i> 14, <i>Defoa</i> 8
<i>Crusoe</i> [kruzó]	<i>Crusoeja</i>	<i>Crusoeja</i> 42, <i>Crusoea</i> 10, <i>Crusoa</i> 6
<i>Monroe</i> [monró]	<i>Monroeja</i>	<i>Monroeja</i> 36, <i>Monroea</i> 3, <i>Monroa</i> 6
<i>Ivanhoe</i> [-]	–	<i>Ivanhoeja</i> 6, <i>Ivanhoea</i> 0, <i>Ivanhoa</i> 0
<i>Tahoe</i> [-]	–	<i>Tahoeja</i> 8, <i>Tahoea</i> 0, <i>Tahoa</i> 0
<i>Sillitoe</i> * [-]	–	<i>Sillitoeja</i> 1, <i>Sillitoea</i> 0, <i>Sillitoea</i> 0
-(ee)		
<i>Lee</i> [lí]	<i>Leeja</i>	<i>Leeja</i> 1865, <i>Leea</i> 26, <i>Lea</i> **
<i>Dundee</i> [dandí]	<i>Dundeeja</i>	<i>Dundeeja</i> 52, <i>Dundeea</i> 0, <i>Dundea</i> 0
<i>Attlee</i> [êtli]	<i>Attleeja</i>	<i>Attleeja</i> 14, <i>Attleea</i> 0, <i>Atlea</i> 0
-(ie)		
<i>Bowie</i> [bôvi]	<i>Bowieja</i>	<i>Bowieja</i> 653, <i>Bowiea</i> 24, <i>Bowia</i> 2
<i>Leslie</i> [lézli] in [lésli]	<i>Leslieja</i>	<i>Leslieja</i> 68, <i>Lesliea</i> 3, <i>Leslia</i> 5
<i>Christie</i> [krísti]	<i>Christieja</i>	<i>Christieja</i> 134, <i>Christiea</i> 2, <i>Christia</i> 5
<i>Archie</i> [árči]	<i>Archieja</i>	<i>Archieja</i> 51, <i>Archiea</i> 0, <i>Archia</i> 1

Preglednica 4: Pregibanje angleških imen, ki se končujejo na samoglasniško dvočrkje.

* V Gigafidi 2.0 vsega skupaj 13 pojavitev, od tega 12 v imenovalniku.

** Prekrivno z rodilnikom imena *Leo* in tožilnikom imena *Lea*.

V rabi ni opaziti bistvenih razlik med rodilnikom imen, ki jih je mogoče najti v eSP 2003, in tistimi, ki jih ni. Odstopanja od pravopisnega pravila kažejo, da bo ta tip sicer redkih imen treba v pravopisu izrecno omeniti.

5.3 Pregibanje imen z nemo črko -e, ki vpliva na izgovor pred njimi stoječega soglasnika

V preglednici 5 z zgledi iz Gigafide 2.0 so imena, v katerih nemi -(e) vpliva na izgovor ⟨g⟩, da je [dž], in ⟨c⟩, da je [s]. Pogostega angleškega imena *George* [džórdž-] ni mogoče preverjati, saj je ime prekrivno z nemškim, francoskim in romunskim imenom *George*, pridružuje pa se mu še nemški in švedski *Georg*. Rodilniških oblik tipa *Georgea* je v Gigafidi 2.0 8823, *Georga* 3113, *Georgeja* pa 67.

Ime	Po predlogu anglistov		Po eSP 2003	Rodilnik v Gigafidi 2.0
	ohranjanje -(e)	izpuščanje -(e)		
-(g+e)				
Cambridge [kêmbriðž-]	Cambridgea	Cambridga	Cambridgea	Cambridgea 357, Cambridga 48, Cambridgeja 5
Stonehenge [stôŋhédž-]	Stonehengea	Stonehenga	Stonehengea	Stonehengea 146, Stonehenga 50, Stonehengeja 1
Coleridge [kólriðž-]	Coleridgea	Coleridga	Coleridgea	Coleridgea 35, Coleridga 1, Coleridgeja 0
Stevenage [stívèniðž-]	Stevenagea	Stevenaga	Stevenagea	Stevenagea 29, Stevenaga 3, Stevenageja 0
Coolidge [kúliðž-]	Coolidgea	Coolidga	Coolidgea	Coolidgea 13, Coolidga 2, Coolidgeja 0
Babbage [bébiðž-]	Babbagea	Babbaga	Babbagea	Babbagea 7, Babbaga 5, Babbageja 0
Redbridge [réðbriðž-]				v/pri Redbridgeu 7,* v Redbridgu 0, v Redbridgeju
-(c+e)				
Bruce [brús]	Brucea	Bruca	Brucea	Brucea 1165, Bruca 229,** Bruceja 0
Lawrence [lórəns]	Lawrencea	Lawrenca	Lawrencea	Lawrencea 442, Lawrenca 202,** Lawrenceja 1
Joyce [džójs]	Joycea	Joyca	Joycea	Joycea 535, Joyca 49, Joyceja 7
Prince [príns]	Princea	Princa	Princea	Princea 416, Princa 7, Princeja 0
Wallace [vólis]	Wallacea	Wallaca	Wallacea	Wallacea 283, Wallaca 61, Wallaceja 5

Preglednica 5: Ohranjanje ali opuščanje nemega -(e) v angleških črkovnih sklopih -(g+e) in -(c+e).

* Rodilniških oblik ni.

** Tudi napake (im. *Bruce*), potrebno bi bilo ročno štetje.

Izbrani zgledi kažejo razhajanja med enim od predlogov anglistov, po katerem bi nemi -(e) vedno opuščali, ter pravopisnimi pravili in večinsko rabo, ki tem pravilom sledi ali pa priča o zadregah, vendar odstopanja od pravopisnih pravil niso tako velika, da bi bilo treba razmišljati o spremembi. Poleg tega je teh imen malo: na črkovni sklop -(g+e) sem jih našla manj kot 20 (večina se jih končuje na -(bridge)), na -(c+e) pa še manj. Vsa bi lahko vključili v slovarski del pravopisa, v tematskem sklopu »Pregibanje« pa bi pri preglednici za angleščino navedli ilustrativne zgleds.

Sklep

Kompleksnost obravnavane problematike kaže, da je zasnova t. i. preglednic za prevzemanje iz tujih jezikov, ki nastajajo ob prenovi pravopisnih pravil v Pravopisni komisiji pri SAZU in ZRC SAZU, tesno povezana s specifikami posameznih jezikov. Zasnova in načrtovanje preglednic za jezike, ki imajo trdnejša pravila za razmerje med črkami in črkji ter ustreznimi glasovi, je precej preprostejša od jezikov, v katerih teh pravil ni.

Med jeziki z latinično pisavo je po nepredvidljivosti razmerja in položajev ter obilice slovenshini tujih fonemov na prvem mestu angleščina. Pri njej ni najbolj zagonetno vprašanje, kako jo – glede na to, da za razmerje med črko/črkjem in glasom (grafemom – fonemom) prav trdnih pravil ni – predstaviti, ob tem, ko se večini zdi, da jezik že skoraj vsi obvladamo. Z vsakim pregledom posebnosti v tem jeziku se namreč pokaže, da jo bo ravno zaradi omenjenih dejstev treba predstaviti drugače, ne s podobnim seznamom črk in črkij ter slovenskimi glasovnimi ustrezniki, kot to velja za druge jezike, ki uporabljajo latinično pisavo. Osrediniti se bo treba na vse tisto, kar nam pri prevzemanju angleških besed, predvsem lastnih imen, povzroča težave na glasovni, oblikoslovni ali besedotvorni ravni. Primerjave med preglednicami za različne jezike nam bodo pomagale razlikovati tudi med tako zahtevnimi zgledi, kot je na eni strani *-(e)* kot del dvočrkja, npr. *⟨oe⟩* v *Sillitoe*, ali nemi *-(e)* za samoglasnikom, npr. *⟨u⟩* za *[i]* v *Bellevue*, ali samoglasniškimi dvočrkjem, npr. *⟨ou⟩* za *[u]* v *Bourdaloue*, ki ga v stranskih sklonih ohranjamo, ali nemi *-(e)* za dvočrkjem *-(qu)* za *[k]* v npr. *Bracque*, ki ga pri pregibanju – tako kot sicer za soglasniki – izpuščamo, pozorni pa bomo tudi na po videzu podobne končaje v različnih jezikih, kot sta angleški *Albaquerque* [elbəkərki], rod. ed. *Albaquerqueja* [elbəkərkija], in francoski *Dunkerque* [denkêrk], rod. ed. *Dunkerqua* [denkêrka].

Pri spreminjanju ali dopolnjevanju pravopisnih pravil v Pravopisni komisiji upoštevamo tudi rabo, mnjenja strokovnjakov za posamezne jezike in sistemskost, pri preučevanem primeru tudi skladnost med reševanjem zapletenih vprašanj v različnih jezikih. Pregled gradiva, rabe in odstopanj od eSP 2003 kaže, da pravil o ohranjanju oz. izpuščanju *-(e)* ne bo treba spreminjati. Razmisliti bo treba, kako zaradi zadreg uporabnikov natančneje razložiti in dopolniti krovno pravilo in pri preglednicah za posamezne jezike, v katerih je tudi predviden tematski sklop »Pregibanje«, nazorno prikazati in razložiti težje primere ter jim v slovarskem delu dodati vse tiste, za katere smo ugotovili večje zadrege v rabi. Pri predstavitvi izgovornih osnov pa nam utegne koristiti prikaz deljenih dvočrkij.

Literatura in viri

- CRYSTAL, David, 1995: *The Cambridge Encyclopedia of English Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- DOBROVOLJC, Helena, 2020: *Sklanjanje imena »Joe Biden«*. Jezikovna svetovalnica Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. <<https://svetovalnica.zrc-sazu.si/>>
- DUDEN 2015 = *Das Aussprachewörterbuch*, 6. zv. 7. izdaja. Berlin: Institut für Deutsche Sprache, Duden Verlag.

Gigafida 2.0 = <viri.cjvt.si/gigafida/v>

ILC, Gašper, STOPAR, Andrej, 2004: Angleški končni -e in Slovenski pravopis. *Jezik in slovstvo* 49/6. 25–31.

ILC, Gašper, STOPAR, Andrej, 2012: Pravopisna obravnava angleškega nemega -e. Nataša Jakop in Helena Dobrovoljc (ur.): *Pravopisna stikanja: razprave o pravopisnih vprašanjih*. Ljubljana: Založba ZRC. 101–112.

JONES, Daniel, 2003: *English Pronouncing Dictionary*. Cambridge: Cambridge University Press.

KOČJAN BARLE, Marta, 2012: Končaj v tujih moških lastnih imenih iz evropskih jezikov, zapisanih v latiničnih pisavah. Nataša Jakop in Helena Dobrovoljc (ur.): *Pravopisna stikanja: razprave o pravopisnih vprašanjih*. Ljubljana: Založba ZRC. 85–100.

ePravopis = <www.fran.si>

SP 2001 = *Slovenski pravopis*. <www.fran.si>

eSP 2003 = *Slovenski pravopis*. Elektronska izdaja. Ljubljana: SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (izd.) – Založba ZRC (zal.).

WEISS, Peter, 2020: Naglaševanje črkovalnih kratic v slovenščini. 1. *slovenski pravorečni posvet: zbornik povzetkov*. Ljubljana: SAZU, ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani. 28–29. <<https://www.sazu.si/uploads/files/zbornik/Zbornik712.pdf>>

Domačenje angleškega polglasnika v slovenskem pravopisu

Andrej Stopar, Gašper Ilc

DOI: https://doi.org/10.3986/9789610506201_14

Uvod

Prispevek¹ obravnava domačenje angleškega polglasnika /ə/ v *Slovenskem pravopisu* 2001 (SP 2001), ki je odvisno od angleške izgovarjave, slovenske izgovarjave in glasovne vrednosti črk v obeh jezikih. Polglasnik je tako obravnavan z vidika transfonemizacije, tj. prenosa angleškega glasu na najbližji slovenski glas, in vokalizacije, tj. nadomeščanja angleškega polglasnika z necentralnim samoglasnikom, največkrat s samoglasnikom, ki ustreza slovenski izgovarjavi črke v zapisu angleške besede. SP 2001 pri prevzemanju tujih glasov sicer zagovarja njihovo zamenjavo s slovenskimi (bližnjimi) ustrezniki (prim. § 222), vendar pregled podatkov iz slovarskih gesel v SP 2001 pokaže, da prihaja do več odmikov od pravopisnih smernic (prim. § 1100, 1069, 1070, 1167). Prispevek je osredinjen predvsem na pravopisno obravnavo angleških lastnih imen in (ne)doslednosti pri transfonemizaciji oziroma vokalizaciji angleškega polglasnika /ə/.

1 Pregled literature

Slovenski pravopis (SP 2001, § 222) pri prevzemanju tujih glasov zagovarja njihovo zamenjavo z »najbližjimi slovenskimi knjižnimi [glasovi]«. Takšna zamenjava, t. i. transfonemizacija, predstavlja zapleten proces, ki vključuje interpretacijo akustičnih informacij iz izhodiščnega jezika in njihovo artikulacijo v okviru omejitev glasovnega sistema ciljnega jezika – posamezni glasovi v obeh jezikih se namreč lahko prekrivajo, se bistveno razlikujejo ali so si le podobni. Dodatno težavo predstavljajo tudi številčno različni nabori fonemov, ki lahko povzročijo, da za posamezen glas v ciljnem jeziku lahko tekmuje več glasov iz izhodiščnega jezika.

Best (1995) tako v analizi samoglasnikov med drugim pokaže, da lahko tuje foneme asimiliramo v različne glasove ali pa v isti glas ciljnega jezika; podobno tudi Flege (1995) in Cruttenden (2014) poudarjata, da je težave pričakovati predvsem, ko se npr. dva fonema izho-

1 Prispevek je nastal v sklopu raziskovalnega programa št. P6-0218 (Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta), ki ga je sofinancirala Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

diščnega jezika prekrivata z enim v ciljnem jeziku. Primerjalne razčlembе sledijo tem ugotovitvam in z opazovanjem glasovnih naborov posameznih jezikovnih parov skušajo predvideti, kako se fonemi enega jezika transfonemizirajo v drugega.

Za jezikovni par angleščine in slovenščine se pri opisu transfonemizacije naslanjamo predvsem na dela Šuštaršiča (1990 in 1990/91) in Sicherl (1999), ki temeljijo na Filipovičevi (1986) teoriji o fonološkem prilagajanju. V osnovi obstajajo tri različice transfonemizacije: (a) popolna ali niča transfonemizacija, pri kateri fonemi ciljnega jezika v celoti ustrezajo fonemom izhodiščnega jezika, (b) delna ali kompromisna transfonemizacija, pri kateri se fonemi ciljnega jezika delno razlikujejo od fonemov izhodiščnega jezika (največkrat na ravni alofonske realizacije in izgovornih značilnosti), in (c) prosta transfonemizacija, pri kateri se fonemi ciljnega jezika v celoti razlikujejo od fonemov izhodiščnega jezika. Šuštaršič (1990 in 1990/91) in Sicherl (1999) ponudita celovit opis glasoslovnih sistemov angleščine in slovenščine, ki pokaže, kateri slovenski glasovi v celoti ustrezajo fonemom izhodiščnega jezika (npr. /m n j/),² kateri se delno razlikujejo (npr. glasilčni angleški pripornik /h/ postane slovenski mehkonebnojezični pripornik /x/) in kateri se v celoti razlikujejo (npr. angleški zobni pripornik /θ/ postane slovenski zobnojezični zapornik /t/).

Za boljše razumevanje problematike, ki jo odpira pričujoči prispevek, velja izpostaviti transfonemizacijo angleških samoglasnikov. Kot med drugim ugotavljajo Šuštaršič, Komar in Petek (1999: 136), dolžina samoglasnikov v slovenščini za večino govorcev nima več razločevalne funkcije, pri čemer se dolgi samoglasniki pojavljajo v naglašeni in kratki samoglasniki v nenaglašeni zlogih. To pomeni, da se pri transfonemizaciji v slovenščino izgubi razločevalna funkcija dolžine angleških samoglasnikov. Tako se, na primer, angleški dolgi /i:/ v *Leeds* in angleški kratki /ɪ/ v *Lincoln* slovenščini izgovorita kot /i/ v naglašeni zlogu ter angleški dolgi /u:/ v *Liverpool* in angleški kratki /ʊ/ v *Hollywood* kot /u/ v nenaglašeni zlogu. Nadalje, v slovenščini dvoglasniki niso posamezni fonemi, zato angleške dvoglasnike transfonemiziramo z dvoglasniškimi zvezami oziroma fonetičnimi dvoglasniki: angleške dvoglasnike z /ɪ/ in /ʊ/ (/aɪ/, /eɪ/, /ɔɪ/, /aʊ/ in /əʊ/) transfonemiziramo z dvoglasniškimi zvezami oziroma fonetičnimi dvoglasniki /aj/, /ej/, /oj/, /aʊ/ in /oʊ/ ter angleške dvoglasnike z /ə/ (/eə/, /ɪə/ in /ʊə/) praviloma transfonemiziramo z dvoglasniškimi zvezami /er/, /ir/ in /ur/ (prim. Šuštaršič, Komar in Petek 1999: 137).

Opis možne transfonemizacije, ki izhaja iz artikulacijskih značilnosti fonemov, pa ne napove njihove dejanske rabe. Šuštaršič (1990/91: 62), Sicherl (1999: 31) in Komar (2017: 161–162) pri tem izpostavljajo pomemben vpliv zapisa, ki ga lahko zaznamo v slovenski izgovorjavi tujih besed. Izgovorjava zaradi tega vpliva torej pogosto ne sledi pričakovani transfonemizaciji in je zato nepredvidljiva.

2 V prispevku sledimo uveljavljeni konvenciji, da so grafemi zapisani v lomljenih oklepajih (t), fonemi pa v poševnih oklepajih /t/. Pri navedbi fonemov sledimo leksikografski praksi obeh jezikov: mednarodna fonetična abeceda (IPA) za angleščino in fonetični zapis v SP za slovenščino.

Zapleteno razmerje med glasovno vrednostjo črk in zapisovanjem glasov v slovenščini v SP 2001 ponazarjata preglednici v členih 1069 in 1070, zamenjave pri domačenju angleških besed pa razpredelnica člena 1100. SP 2001 navaja, da se pri domačenju »držimo izgovora, kakor se je večinoma uveljavil pri naših izseljencih«, sicer pa sledimo pravilom »za izgovor angleških črk« (SP 2001, § 1100), kot jih navaja omenjena razpredelnica: tako se angleški zapisani ⟨a⟩, na primer, domači z govornimi /a/, /e/, /ej/ in /o/ ipd. Čeprav so takšne preglednice vsekakor koristne za uporabnike, je treba izpostaviti, da lahko takšni pregledi pri jeziki, kot je angleščina, pri katerih zapis besede ne napoveduje (nujno) tudi izgovorjave, povzročijo težave. Če ponazorimo. Angleški ⟨u⟩ v *pull* ('povleči'; /pʊl/) in *cut* ('rezati'; /kʌt/) in *cute* ('ljubek'; /kju:t/) ima tri različne izgovorjave: /ʊ/, /ʌ/ in /u:/. Zadevo dodatno zapleta še dejstvo, da v angleščini prihaja do postopne redukcije nenaglašanih samoglasnikov, ki vodi do polglasniške realizacije, na primer, angleški kratki /ʌ/ v *son* ('sin'; /sʌn/) prehaja v polglasnik v nenaglašenem zlogu v zloženci *Johnson* (/ˈdʒɒnsən/), ali celo prehod dvoglasnika /aʊ/ v *mouth* ('usta, ustje'; /ˈmaʊθ/) v polglasnik v *Portsmouth* /ˈpɔ:tsməθ/.

Ker je pričujoči prispevek osredinjen predvsem na slovensko domačenje angleškega polglasnika /ə/, naj najprej izpostavimo njegovo rabo v slovenščini. Po SP 2001 (§ 1069) slovenski polglasnik zastopa črka ⟨e⟩ (*megla, pes*), pojavlja pa se tudi v nekaterih soglasniških sklopih v kombinaciji z ⟨l⟩, ⟨m⟩, ⟨n⟩, in ⟨r⟩: *grl, film, tovarn, rdeč*. Podatke o polglasniku potrjuje razpredelnica v členu 1070, ki kot zapis polglasnika navede črko ⟨e⟩ oziroma njegovo pojavnost pred ⟨r⟩, ⟨l⟩, ⟨m⟩, ⟨n⟩ in ⟨v⟩.

Angleški polglasnik /ə/ se po opisih Šuštaršiča in Sicherl transfonemizira s slovenskim polglasnikom, a velja izpostaviti, da ga razpredelnica v SP 2001 (§ 1100) navaja kot možno izgovarjavo le v naslednjih primerih:

- ▷ kot izgovor črke ⟨e⟩ na koncu besede pisno *er*: *Booster* /bústər/;
- ▷ kot možno izgovarjavo črkovnega sklopa ⟨er⟩ v *Buster* /bástər/ (lahko tudi /er/ v *Perth*, kot transfonemizacijo angleškega dolgega samoglasnika /ɜ:/);
- ▷ kot del izgovarjave črkovnih sklopov ⟨sion⟩ in ⟨tion⟩ v *mansion* /ménšən/ in *nations* /nêjšənz/.

Za primere angleškega polglasnika, zapisanega z ⟨a⟩, ⟨i⟩, ⟨o⟩ in ⟨u⟩, je tako glede na pravopisne smernice pričakovati, da se vokalizirajo po zapisu,³ medtem ko se njegov zapis z ⟨e⟩ domači kot bodisi /e/ (tj. vokalizira) bodisi /ə/ (tj. transfonemizira).

Podrobnejši pregled podatkov v SP 2001 pokaže, da prihaja do več odmikov od zapisanih smernic. V nadaljevanju se prispevek osredini na pravopisno obravnavo angleških lastnih imen, ki so domačena in vključena v SP 2001, s posebnim poudarkom na transfonemizaciji in vokalizaciji angleškega polglasnika /ə/ in njeni (ne)napovedljivosti glede na pravopisno normo.

3 Termin *vokalizacija po zapisu* v prispevku uporabljamo kot sinonim izraza *transfonemizacija po zapisu* (prim. Sicherl 1999: 30–37).

2 Pravopisna obravnava: podatki

2.1 Vokalizacija po zapisu: /ɜ:/ in /ə/ → /a e i o u/

Angleščina pozna dva srednja samoglasnika: dolgi naglašeni /ɜ:/ in kratki nenaglašeni /ə/. Kot smo predstavili v uvodu, Šuštaršič (1990/91) in Sicherl (1999) zanju privzemata transfonemizacijo s slovenskim polglasnikom /ə/ v naglašenem in /ə/ v nenaglašenem položaju.

Dolgi angleški samoglasnik /ɜ:/ v *nurse* ('bolniška sestra'; /nɜ:s/) se v slovenščini po SP 2001 udejanji kot /e/, npr. v *New Jersey* /njú džêrsi/ ali *Pêrth* /pɛrt/, pa tudi kot /i/ in /u/, npr. v *Birmingham* /gɛm/ in *Pittsburgh* /pidzburg-/.⁴

Kratki nenaglašeni angleški /ə/ v nenaglašenem zlogu samostalnika *letter* (/ˈletə; 'pismo') naj bi transfonemizirali s slovenskim polglasnikom, vendar slovenščina pogosteje sledi vokalizaciji po črki, ki predstavlja ta angleški fonem. Tako je angleški /ə/ vokaliziran z /a/, npr. *Buffalo* /ˈbʌfəlo/ postane v slovenščini /báfalo/; /e/, npr. *Canbêrra* /ˈkænbɛrə/ postane /kanbêra/; /i/, npr. *Cincinátí* /sɪnsɪnæti/ postane /sɪnsɪnati/; in /o/, npr. *Clipperton* /ˈklɪpətən/ postane /kliptɛrɔn/. Poseben primer sta primera vokalizacije z /aʊ/, ki ne sledita zapisu: *Plymouth* /ˈplɪməθ/ in *Pórtsmouth* /ˈpɔ:tsmɒθ/, za katera SP 2001 predlaga izgovorjavo /plímaʊt/ in /pɔrcmaʊt/.

2.2 Transfonemizacija s polglasnikom

SP 2001 za angleški glas /ə/ predvideva tudi slovenjenje z /ə/, sploh v sklopih ⟨sion⟩, ⟨tion⟩ in ⟨er⟩ (SP 2001, § 1100).

V slovarskem delu pravopisa za črkovni sklop ⟨sion⟩ najdemo le geslo *jam session* /džém séšən/ ('improvizirano igranje'), pravila v SP 2001 sicer navajajo še primer *Mansion* /ménšən/ (SP 2001, § 1100). Za ⟨tion⟩ v najdemo gesli *aircondition* /êrkondíšən/ ('klimatizator') in *science fiction* /sájəns fíksən/ ('znanstvena fantastika'); pravila SP navajajo še *United Nations* /junájtíd nêjšənz/ ('Združeni narodi') in *public relations* /páblik rilêjšənz/ ('stiki z javnostjo') (SP 2001, § 1100).

Poleg črkovnih sklopov, navedenih v omenjeni preglednici, pa angleščina pozna še vrsto drugih, pogosto enakozvočnih črkovnih sklopov oziroma pon, ki se v nenaglašenem položaju izgovorijo s polglasnikom. V spodnjih podrazdelkih sledimo seznamu, ki ga je v svoji obravnavi odnosa med angleškim črkovanjem in izgovorjavo pripravil Carney (1994: 417–441).

4 SP 2001 na izgovor opozarja z naglasnimi znamenji, ki so del iztočnice (npr. strešica pri *Pêrth*), in s podatki v oklepaju (npr. /pɛrt/). Opozoriti velja, da SP 2001 uporabniku pogosto ne ponudi celotne transkripcije (gl. npr. /gɛm/ za *Birmingham*), saj v členu 1167 pojasnjuje, da je zapis izgovora odvisen od njegove predvidljivosti. Naglasna znamenja na iztočnici in podatke o izgovoru iz oklepaja navajamo tudi v tem prispevku.

2.2.1 ⟨ent⟩, ⟨ence⟩

Sklop ⟨ent⟩ v SP 2001 ponazori tudi primer *State Department* /stéjt dipártment/, kjer je polglasnik vokaliziran z /e/. Takšno vokalizacijo najdemo tudi pri končnem sklopu ⟨ence⟩, ki ga v SP 2001 predstavlja *Lawrence* /lórens/. Slednjega velja primerjati tudi s *science* /sájəns/, ki pa se izgovarja s polglasnikom.

Carneyjevima črkovnim sklopoma ⟨ent⟩ in ⟨ence⟩ na tem mestu dodajamo še sklop ⟨en⟩. SP 2001 navaja zgolj štiri angleška lastna imena s končnim ⟨en⟩: *Bríttén*, *Còvent Gárden*, *Edén* in *Ówen*. Pri vseh se končni angleški polglasnik transfonemizira s polglasnikom (po členu 222 je polglasnik pričakovan, kadar se v roditeljskem opušča: *Bríttén* -*ttén*). Zanimiv je primer *Còvent Gárden*, pri katerem je glede na zapis v SP 2001 moč sklepati, da se polglasnik v *Còvent* vokalizira z /e/, torej enako kot ⟨ent⟩ v *State Department*, medtem ko je polglasnik v *Gárden* transfonemiziran s polglasnikom.

2.2.2 ⟨or⟩, ⟨our⟩

Vpliv pisave na slovensko izgovarjavo je viden tudi v primeru sklopa ⟨our⟩, ki je po Carneyju enakozvočen ⟨or⟩, vendar se v slovenščini ne izgovarja z /o/, pač pa z /u/: po SP 2001 angleški *Balfour* /'bælfə/ postane slovenski /bélfur/.

Sklopoma ⟨or⟩ in ⟨our⟩, ki ju obravnava Carney, je vzporeden sklop ⟨on⟩. Glede na podatke v SP 2001 se polglasnik pri vseh angleških lastnih imenih, ki se končajo z ⟨on⟩ (32), in lastnih imenih s končnico ⟨or⟩ (5) konsistentno vokalizira kot /o/, torej *Eton* kot /ítón/ in ne /ítən/ ter *Windsor* kot /víntsor/ in ne /víntsər/.⁵

2.2.3 ⟨er⟩

Zanimivejši je sklop ⟨er⟩, ki je v slovenščini v končnem položaju razmeroma pogost (1048 zadetkov v pravopisu na portalu Fran, med njimi 35 zadetkov lastnih imen z angleškega govornega področja). Pričakovana izgovarjava je /er/ (kot npr. v besedah *amater* ali *transfer*), vendar pri angleških lastnih imenih najdemo več izjem.

Lastna imena, kot so *Róckefeller* /rokfeler/, *Challenger* /čélendžer/, *Chaucer* /čóser/, *Spéncer* /nsər/, *Wébster* /ve/, *Wéstminster* /ve/, so transkribirana z /-er/ ali pa izgovarjave končnega dela besede v (delni) transkripciji sploh ne ponudijo. Tako je *Wilder*, na primer, transkribiran le z /váj/, dodana pa je tudi informacija o sklonski končnici -ja, torej *Wilderja*. Po drugi strani ima *Wébster* v SP 2001 roditeljski sklop *Webstra*, kar (skladno s členom 222) lahko signalizira izgovarjavo imenovalnika s polglasnikom, čeprav takšna informacija ni zapisana v transkripciji /ve/.

5 SP 2001 pri *Windsor* ne upošteva dejstva, da ⟨d⟩ v tej besedi v angleški izgovorjavi nima fonetične realizacije, tj. /'wɪnzə/. Novi *ePravopis* navaja izgovarjavo /víntsor/.

V slovarskem delu SP 2001 se razmeroma pogosto pojavijo tudi transkripcije s polglasnikom /ə/, npr. Gloucester /glóštər/. Pregled zadetkov besed, ki se po SP 2001 končajo na ⟨er⟩, pokaže, da med 35 angleškimi oziroma ameriški lastnimi imeni, ki jih obravnava slovar, najdemo devet takšnih, ki polglasnik ohranjajo: *Beecher-Stowe* /bíčər-stóv/, *Cooper* /kúpər/,⁶ *Gloucester* /glóštər/, *Lancaster* /lénkestər/, *Róchester* /ročestər/, *Thatcher* /téchər/, *Tower* /távər/, *Worcester* /vústər/ in *Thunder Bay* /tándər bėj/.

Da imajo uporabniki zadrege pri rabi angleških lastnih imen s končnim ⟨er⟩, ponazorijo tudi podatki iz korpusa Gigafida 2.0. Pri imenu *Lancaster*, na primer, ki se glede na SP 2001 domači po vzorcu *Booster/Buster* (SP, § 1100), torej s polglasnikom /lénkestər/, in brez podaljšanja osnove pri sklanjanju, torej *Lancastra*, korpusni podatki sicer pokažejo, da so normirane oblike v večini, vendar število primerov nepravilne rabe ni zanemarljivo: npr. *Lancastra* (34 zadetkov) proti *Lancasterja* (22 zadetkov).

2.2.4 ⟨ary⟩, ⟨ery⟩, ⟨ury⟩

Sklopi ⟨ary⟩, ⟨ery⟩ in ⟨ury⟩ so v angleščini enakozvočni: /əri/. SP 2001 vsebuje tri gesla angleškega izvora, ki se končajo na ⟨ary⟩: *Calgary* /kélgeri/, *Híllary* /hilari/ in *Rótary Clúb* /rotari klub/. Tu angleški polglasnik torej vokaliziramo z /e/ ali /a/, pri čemer izpostavljamo predvsem primer *Calgaryja*, v katerem slovenska izgovarjava /kélgeri/ ne sledi niti izvirni izgovarjavi /'kælgəri/ z angleškim polglasnikom /ə/ niti vokalizaciji črke ⟨a⟩ po zapisu, pač pa v sklopu ⟨ary⟩ črki ⟨a⟩ pripiše glas /e/. Slednje je analogno številnim primerom, v katerih črka ⟨a⟩ v angleščini zastopa glas /æ/,⁷ ki se v slovenščino tipično transfonemizira z /e/.

Geslo iz SP 2001 *Montgómerý* /ri/ ponazori, da angleški polglasnik v sklopu ⟨ery⟩ slovenščina lahko nadomesti z /e/.

Najzanimivejši v tem razdelku pa je primer črkovnega sklopa ⟨ury⟩, ki ga v slovenščini normiramo z /eri/, /uri/ in /əri/ – vsak od treh primerov iz SP 2001 se torej izgovarja drugače: *Cánterbury* /kanterberi/, *Mércury* /merkjuri/, *Salisbury* /sólzbəri/.

6 Tu velja opozoriti na nedosledno obravnavo tega priimka v SP 2001 in v *ePravopisu*. SP 2001 za *Cooper* navaja roditeljsko končnico -pra, medtem ko *ePravopis* navaja obliko, podaljšano z -j-, vendar z zapisom *Copperja*. Tak zapis je napačen, saj z dvema črkama ⟨p⟩ vodi k izgovoru /'kɔpə/ (slo. 'baker'). Opazimo tudi, da kadar se ime podaljšuje z -j-, sklop ⟨er⟩ načeloma nima polglasniškega izgovora, kar pomeni, da naj bi izpeljane oblike vplivale na izgovor v imenovalniku (prim. § 781). V SP 2001 najdemo tudi primere, kjer se imenovalniška oblika izgovarja s polglasnikom (npr. *Thatcher*), vendar naj bi v roditeljski obliki prišlo podaljšanje osnove z -j-. Ti primeri kažejo, da je oblikoslovno pogojeno sklepanje o izreki imenovalniške oblike morebiti stvar preteklosti. Dodajamo, da korpus Gigafida 2.0 vsebuje 71 zadetkov za obliko *cooperja/Cooperja*, medtem ko se v SP 2001 predpisana oblika *coopra* pojavi le enkrat. Anonimni recenzent opozarja, da gre pri imenu *Cooper* za dve različni osebi (v *ePravopisu* naj bi to bil zdravnik Kenneth H. Cooper, v SP 2001 pa igralec Gary Cooper), ki naj bi se slovenila različno: prvi s podaljšanjem osnove (*Cooperja*, *Cooperjev test*), drugi brez podaljšanja osnove (*filmi Garyja Coopra*). Razmisliti bi veljalo, ali je takšna dvojnost res smiselna.

7 Cruttenden (2014: 119) navaja, da je /æ/ v 99 odstotkih zapisan z ⟨a⟩.

2.2.5 ⟨le⟩, ⟨al⟩, ⟨el⟩

Črkovni sklop ⟨le⟩ v SP 2001 predstavljajo gesla *Gable* /gɛjɓəl/, *Seattle* /sijétəl/, *Space Shuttle* /spɛjs šátəl/ in *Little Rock* /litəl rok/ – vsa so transfonemizirana s slovenskim polglasnikom. Enakozvočna sklopa ⟨al⟩ in ⟨el⟩ zastopata ime kraja *Cape Canaveral* /kɛjp kenéverel/ in priimek *Wiesel* /vís/, pri tem pa je angleški polglasnik vokaliziran kot slovenski /e/.

2.2.6 ⟨am⟩, ⟨em⟩, ⟨um⟩

Sklop ⟨am⟩ zastopajo gesla *Birmingham* /gem/, *Gráham*, *Nóttingham* /notingem/ in *Óckham* /okəm/. Angleški polglasnik je torej vokaliziran z /e/ (v *Nóttingham* in *Birmingham*) in z /a/ v *Gráham*, pri katerem izgovor sicer ni naveden. Med primeri na ⟨am⟩ se pojavi tudi *Óckham*, ki je edini v tej skupini transfonemiziran s polglasnikom.

Gesla *Birmingham*, *Gráham* in *Nóttingham* nazorno prikažejo tudi različne pristope k zapisu izgovarjave v SP 2001 (prim. načelo predvidljivosti, ki ga navaja SP 2001 v členu 1167): (1) za *Birmingham* (ang. /'bɜ:mɪŋəm/) dobimo delen podatek kljub pomembni razliki v izgovarjavi naglašene zloga; (2) za ime *Gráham* (ang. /'greɪəm/) transkripcije ne dobimo, čeprav se angleški izgovor bistveno razlikuje tistega, ki ga narekuje slovenski zapis, (3) slovenska izgovarjava za *Nóttingham* (ang. /'nɒtɪŋəm/) pa je izpisana v celoti, čeprav je med opazovanimi primeri prav ta najbližje angleški.

Sklop ⟨em⟩ najdemo v primeru *Hárlema*, ki ne ponuja transkripcije, torej sklepamo, da je angleški polglasnik vokaliziran z /e/. Pri obravnavi sklopa ⟨um⟩ pa se lahko naslonimo le na primer *British Museum*, ki je transkribiran kot /brítíš mjuzíəm/, kar pomeni, da pričakujemo izgovarjavo s polglasnikom in ne vokalizacije z /u/, h kateri potencialno vodi zapis.

2.2.7 ⟨land⟩

Dosedanje raziskave (Stopar in Ilc 2021) so pokazale tudi, da težko napovemo, ali angleški /æ/ v SP 2001 postane slovenski /a/ ali /e/, tj. ali bomo zapis ⟨a⟩ brali kot slovenski /a/ ali /e/ (gl. tudi *Calgary* v razdelku 2.2.4). To je mogoče najlažje opaziti na primeru izgovarjave končnega ⟨land⟩. Slednji se v angleških krajevnih imenih zaradi procesa redukcije nenaglašene samoglasnika vedno izgovarja s polglasnikom (/lənd/), a se v slovenski normi vokalizira razmeroma nepredvidljivo: bodisi z /lend/ bodisi z /land/.

SP 2001 na portalu Fran ponudi petnajst zadetkov gesel, ki se končajo na črkovni sklop ⟨land⟩. Štiri lahko izločimo kot neangleške, med preostalimi pa prevladuje usmeritev k izgovarjavi z /lənd/: *Cópland* /koplend-/, *dísneyland* /diznilend-/, *Long Island* /lóng ájland-/, *Maryland* /mêrilend-/, *Oakland* /ôyıklend-/, *Queensland* /kvínslend-/ in *Rhode Island* /rôud ájland-/.

Izjema je *Pórtland*, ki se kot mesto v ZDA očitno v slovenščini izgovarja z /land-/. Sem sodi tudi *Scótlánd Yárd*, pri katerem je transkripcija v SP 2001 le delna: /sk ja/, torej za *Scótlánd* enako sklepamo, da ga izgovarjamo z /land-/.

Cleveland je poseben primer, saj zanj obstajata dve izgovarjavi – prva /klívlend-/ sledi osnovnemu načelu z /lend-/, druga pa je v večji meri slovenjena v /klévlend-/. sklepamo, da slednja izgovarjava sodi v kategorijo izgovora, ki naj bi se po SP 2001 uveljavil pri slovenskih izseljencih.

3 Razprava

Predstavljeni primeri domačenih angleških lastnih imen iz SP 2001 ponazarjajo, da angleški polglasnik v slovenščini bodisi transfonemiziramo z ustreznim slovenskim fonemom bodisi ga vokaliziramo, največkrat, vendar ne vedno, po zapisu. S pomočjo Carneyjevega (1994) seznama črkovnih enakozvočnih sklopov smo na primeru angleških lastnih imen, vključenih v SP 2001, preverili, kako dosledna je njihova obravnava v slovenščini.

Naj povzamemo glavna opažanja.

- ▷ Angleški polglasnik iz enakozvočnih črkovnih sklopov ⟨ent⟩ in ⟨ence⟩ se v slovenščini izgovarja kot /ə/ ali /e/; podobni ⟨en⟩ se izgovarja s polglasnikom.
- ▷ Sklopa ⟨or⟩, ⟨our⟩ se vokalizirata z /o/ in /u/, vzporedni primeri z ⟨on⟩ pa z /o/.
- ▷ Sklop ⟨er⟩ se povečini vokalizira z /e/, vendar obstaja vrsta primerov, kjer SP 2001 navaja izgovarjavo s polglasnikom /ə/.
- ▷ Angleški enakozvočni sklopi ⟨ary⟩, ⟨ery⟩ in ⟨ury⟩ se vedno vokalizirajo, a je njihova vokalizacija nedosledna: ⟨ary⟩ z /e/ in /a/, ⟨ery⟩ z /e/, ⟨ury⟩ pa z /e/, /a/ in /u/.
- ▷ Med v angleščini enakozvočnimi ⟨le⟩, ⟨al⟩ in ⟨el⟩ se prvi dosledno transfonemizira s polglasnikom, preostala pa se vokalizirata z /e/.
- ▷ Sklopi ⟨am⟩, ⟨em⟩ in ⟨um⟩ se vokalizirajo z /a/ in /e/ ali transfonemizirajo z /ə/. Izbira med tremi možnostmi glede na primere iz SP 2001 ni napovedljiva.
- ▷ Črkovni sklop ⟨land⟩ se bere s slovenskima /a/ in /e/. Prevlada vokalizacija z /e/, a nedosledno. Možnost transfonemizacije s polglasnikom ni uporabljena.

Zgornji podatki kažejo, da domačenje angleškega polglasnika za uporabnike SP 2001 ni napovedljivo. Opazen je pričakovani vpliv zapisa na izreko, sploh v primerih, ko je angleški polglasnik zapisan s črkami ⟨a⟩, ⟨i⟩, ⟨o⟩ in ⟨u⟩, toda ugotovljamo tudi, da norma nenapovedljivo niha med transfonemizacijo in vokalizacijo (⟨er⟩ kot /ə/ in /e/) ter da obstajajo tudi nedoslednosti znotraj obeh pristopov k domačenju tujih glasov, kar najbolje ponazarja primer vokalizacije črkovnega sklopa ⟨ury⟩ z /e/, /a/ ali /u/. Dodatno težavo predstavljajo primeri, katerih izgovarjava je nepričakovana iz npr. zgodovinskih razlogov in zato navzkriž s sicer razmeroma doslednimi rešitvami v SP 2001: gl. npr. sklop ⟨land⟩, ki ga običajno vokaliziramo z /e/, usklajeno pravopisno obravnavo pa kvarita *Cleveland* (ena od dveh izgovarjav) in *Pórtland* z izgovarjavo z /a/ na zadnjem samoglasniku.

Ugotovitve potrjujejo možnost, da se angleški polglasnik v slovenščini transfonemizira s slovenskim (Šuštaršič 1990, 1990/91; Sicherl 1999), vendar se to zgodi razmeroma redko in vsaj

na videz nedosledno. Pravilo v členu 1100 ustrežno napove, kdaj do takšne transfonemizacije pride, toda hkrati spregleda vrsto drugih primerov in črkovnih sklopov z angleškim polglasnikom, ki so prav tako potencialni kandidati za isto vrsto transfonemizacije. Pregled teh črkovnih sklopov, v katerem smo sledili Carneyju (1994), je pokazal, da so v SP 2001 bodisi spregledani bodisi transkribirani nedosledno.

Vokalizacija oziroma transfonemizacija angleškega polglasnika vplivata tudi na sklanjatvene vzorce in izpeljavo izimenskih pridevnikov. SP 2001 pri tem pomaga uporabnikom z roditeljskimi končnicami in podiztočnicami, vendar pravila, ki usmerjajo k podaljševanju z -j-, niso razvidna, sploh če primerjamo npr. gesla *Cooper* -pra /kúpər/, *Thatcher* -ja /técər/ in *Chaucer* -ja /čóser/. Prva se izgovarjata s polglasnikom, a se v podaljšavi z -j- razlikujeta, tretji pa vsebuje vokalizacijo z /e/ in sklonsko končnico pričakovano podaljšuje z -j-. Navkljub dokumentirani spremenljivosti sklanjatvenih vzorcev samostalnikov na -r (ob samostalniku *poker* gl. npr. Dobrovoljc 2021) se zdi pravopisna rešitev *Cooper* – *Coopra* z vidika korpusnih podatkov in z vidika primerjave z vzporednimi primeri neustrezna in bi se veljalo strinjati s predlogom, podanim že v Šuštaršič (1990/91: 63), da se v SP 2001 (§ 1100) pri končnem ⟨er⟩ dvojnost obravnave (tj. *Booster/Buster* proti *charter/Mayflower*) odpravi.

Uporabnikom slovarja bi bila lahko v pomoč pri izgovoru angleških besed transkripcija, ki pa je SP 2001 ne izpiše vedno in v celoti. V členu 1167 izvemo, da je zapis izgovora odvisen od njegove »predvidljivosti«, a sodeč po obravnavanih podatkih, načelo predvidljivosti ni dovolj razdelano. Na primer, kljub znanim težavam z izgovorom ameriške zvezne države *Utah* /'ju:ta:/ slovar izgovora v oglatih oklepajih ne ponudi (novejšo obravnavo problematike najdemo v Dobrovoljc 2015); podobno tudi pri mestu *Vancouver* /væn'ku:və/ dobimo le delno transkripcijo /vankú/. Oba kraja sta za govorce slovenščine zagotovo izgovorno težavna: pri *Utahu* se zatakne pri začetnem /j/ in končnem /h/, pri *Vancouvru* pa slovarska obravnava lahko celo zavaja, saj kombinacija zapisa in delne transkripcije vodi k izgovoru /vankúver/ (z roditeljskim *Vancouverja*), četudi je z dodano roditeljsko končnico -vra nakazana pričakovana izgovarjava /vankúvər/ (v roditeljskem torej *Vancouvra*), gl. tudi Mirtič in Lengar Verovnik (2016).

Sklep

Prispevek s pomočjo analize slovarskih sestavkov v SP 2001, ki vključujejo angleška lastna imena, obravnava proces transfonemizacije oziroma vokalizacije angleškega polglasnika v slovenščino. Razčlemba podatkov je pokazala, da je moč opaziti več neskladnosti in nedoslednosti, o katerih bi veljalo razmisliti pri prenovi pravopisnega priročnika. Predvsem velja izpostaviti naslednje točke.

- ▷ Člen 1100 se razširi s črkovnimi sklopi, ki imajo v angleških nenaglašanih zlogih predvidljivo (tj. polglasniško) izgovorjavo. Če jih ponovimo, so to sklopi ⟨ent⟩, ⟨ence⟩, ⟨en⟩, ⟨or⟩, ⟨our⟩, ⟨on⟩, ⟨er⟩, ⟨ary⟩, ⟨ery⟩, ⟨ury⟩, ⟨le⟩, ⟨al⟩, ⟨el⟩, ⟨am⟩, ⟨em⟩, ⟨um⟩ in ⟨land⟩.

- ▷ Za omenjene sklope se določi, ali se angleški polglasnik transfonemizira s slovenskim polglasnikom ali vokalizira po zapisu. Glede na obstoječe stanje kaže, da je vokalizacija bolj pogosta in v nekaterih primerih tudi dosledno rabljena, na primer vokalizacija polglasnika v ⟨on⟩ z /o/.
- ▷ Pri tujejezičnih iztočnicah se transkripcija iztočnice poda v celoti, saj je delni zapis lahko zavajajoč, predvsem z vidika pojasnila v členu 1167, da je izgovor zapisan, kadar »ni predvidljiv (ali pa je predvidljiv le s težavo)«.
- ▷ Odpravijo se napake pri predlagani izgovorjavi, ki so posledice napačnih analogij (npr. *Plymouth* in *Pórtsmouth*).

Za uporabnike je vsekakor najustreznejša rešitev tista, ki omogoča čim večjo predvidljivost in konsistentnost, na kar pri obravnavi angleških besed opozarja že Šuštaršič (1990/91).

Literatura in viri

- BEST, Catherine T., 1995: A direct realist view of cross-language speech perception. Winifred Strange (ur.): *Speech perception and linguistic experience: theoretical and methodological issues*. Baltimore: York Press. 171–203.
- CARNEY, Edward, 1994: *A Survey of English Spelling*. London, New York: Routledge.
- CRUTTENDEN, Alan, 2014: *Gimson's pronunciation of English. 8th edn*. London: Routledge.
- DOBROVOLJC, Helena, 2015: *Sklanjanje imena »Savannah«*. Jezikovna svetovalnica Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU Frana Ramovša ZRC SAZU. <<https://svetovalnica.zrc-sazu.si/topic/1071/sklanjanje-imena-savannah>>
- DOBROVOLJC, Helena, 2021: *Ustrezen zapis pridevnika: »pokrski« ali »pokerski«*. Jezikovna svetovalnica Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU Frana Ramovša ZRC SAZU. <<https://svetovalnica.zrc-sazu.si/topic/4859/ustrezen-zapis-pridevnika-pokrski-ali-pokerski>>
- ePravopis = <www.fran.si>
- FILIPOVIĆ, Rudolf, 1986: *Teorija jezika u kontaktu: uvod u lingvistiku jezičnih dodira*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- FLEGE, Jim E., 1995: Second language speech learning: theory, findings and problems. Winifred Strange (ur.): *Speech perception and linguistic experience: theoretical and methodological Issues*. Baltimore: York Press. 233–272.
- Gigafida 2.0 = <viri.cjvt.si/gigafida/v>
- KOMAR, Smiljana, 2017: The relationship between the perception and production of four General British vowels by Slovene university students of English. *Linguistica* 57/1. 161–170. <<https://doi.org/10.4312/linguistica.57.1.161-170>>
- MIRTIČ, Tanja, in LENGAR VEROVNIK, Tina, 2016: *Kako pisati: »vancouverški« ali »vankuverski« stil?*. Jezikovna svetovalnica Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU Frana Ramovša ZRC SAZU. <<https://svetovalnica.zrc-sazu.si/topic/1688/kako-pisati-vancouverski-ali-vankuverski-stil>>
- SICHERL, Eva, 1999: *The English Element in Contemporary Standard Slovene: Phonological, Morphological and Semantic Aspects*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- SP 2001 = *Slovenski pravopis*. <www.fran.si>
- STOPAR, Andrej, in ILC, Gašper, 2021: O izgovorjavi angleških zemljepisnih imen v slovenščini. *Jezik in slovstvo* 66/2–3. 225–241.

- ŠUŠTARŠIČ, Rastislav, 1990/91: Izgovorjava angleških besed: predlogi k pravilom novega slovenskega pravopisa. *Jezik in slovstvo* 36/3. 62–69.
- ŠUŠTARŠIČ, Rastislav, 1990: Fonološko prilagajanje soglasnikov v angleških slovskih enotah, prevzetih v slovenščino. *Slavistična revija* 38/2, 141–156.
- ŠUŠTARŠIČ, Rastislav, KOMAR, Smiljana, in PETEK, Bojan, 1999: Slovene. *Handbook of the International Phonetic Association*. Cambridge: Cambridge University Press, 135–139.
- TOPORIŠIČ, Jože, 2000: *Slovenska slovnica*. Maribor: Založba obzorja.

Iz Afrike vedno pride nekaj novega

Aleš Pogačnik

DOI: https://doi.org/10.3986/9789610506201_15

Uvod

Sedma pravila slovenskega pravopisa (SP 2001) v poglavju »Pisave za posamezne jezike« omenjajo tudi »afriške pisave«. V luči preнове pravil se zdi, da je razumevanje pisne kulture afriških jezikov tako pomanjkljivo kot napačno. V tem preglednem prispevku bo na kratko opisana sicer obsežna tema: afriška pisna kultura ter nekateri vzroki in težave, s katerimi se pisec v slovenščini srečuje pri prevzemanju besed iz tega prostora.

1 Abeceda katerega jezika in pisave

Aprila 1928 je v mestu, ki ga najpogosteje zapišejo kot Rejaf (tudi Rejef, Rageef, Rajjāf) in je danes že južni del južnosudanskega glavnega mesta Džuba, potekala petdnevna jezikovna konferenca. Bila je tretja v vrsti konferenc, za katere so pobudo dali misijonarji različnih katoliških združenj, ki so delovala v takratnem Beligijskem Kongu ter (britanskih) kolonijah Uganda in Sudan. Prva konferenca je bila leta 1918 v ugandskem mestu Arua, druga v mestu Aba v današnjem Vzhodnem Kongu v bližini Južnega Sudana. Konference so se udeležili le predstavniki katoliških misijonarskih združenj, manjkali so misijonarji, ki so kot jezikoslovci delali v Francoski ekvatorialni Afriki, podprle pa so jo tudi kolonialne oblasti, predvsem britanske. Te so v skladu z ugotovitvami terenske raziskave v Afriki iz leta 1924, ki jo je financirala ameriška človekoljubna Phelps-Stokesova fundacija, ugotavljale, da je jezik osnova izobraževanja (prim. Berman 1971; Abdelhay, Makoni in Makoni 2016). V memorandumu iz oktobra 1927, v katerem so povzemali rezultate konference, so Britanci zapisali, da bi na tem jezikovno zmedenem območju, kjer naj bi govorili okoli 130 jezikov, morali poiskati splošen pogovorni jezik, kot je bila to npr. arabščina v današnjem Sudanu. Le tako bi lahko izobrazili tamkajšnje Afričane in jih seznanili s civilizirano kulturo oziroma evropskimi jeziki. Ti pa so veljali za edine jezike, primerne za več kot zgolj osnovnošolski pouk v Afriki. Kolonialisti so nenazadnje potrebovali izobražene domačine, je še ugotavljal isti memorandum.

Drugi razlog za pobudo je bil še bolj splošen. Učinkovita oblast je potrebovala tudi standardno različico pisave tako imenovanih jezikov brez pisave, s katero ne bi le začeli s poukom,

ampak bi jo lahko tudi uporabili za zapisovanje lastnih imen. Različno zapisana zemljepisna in osebna imena so bila velika težava kolonialnih oblasti, ki so jo v Združenem kraljestvu začeli odpravljati že sredi 18. stoletja (prim. Tucker 1948). V štirih delih obsežne in bogato ilustrirane knjige *A New General Collection of Voyages and Travels* (1745–47) se je neznani urednik odločil, da pri pisanju imen iz eksotičnih krajev uporabi naslednje enostavno pravilo: soglasniki kot pri angleščini, samoglasniki pa kot pri italijanščini. To je bila osnova za prečrkovalni sistem, ki ga je za »orientalske jezike« leta 1788 zasnoval sloviti jezikoslovec William Jones. Leta 1836 ga je za pisanje zemljepisnih imen posvojilo Kraljevo geografsko društvo (*Royal Geographical Society*) in leta 1873 je postal osnova za t. i. Hunterjev prečrkovalni sistem, po katerem še danes zapisujejo indijska imena. Po angleškem zgledu so tudi druge velike države vzpostavile svoje nacionalne komisije za zapisovanje zemljepisnih imen, ki pa v pravilih niso sledile angleškemu vzoru, ampak so posamezne glasove pisale bliže ortografiji lastnega jezika. Angleški sistem Kraljevega geografskega društva so dopolnili leta 1919 (*R. G. S. System II.*), vendar za pisanje afriških imen ni izpolnil pričakovanj. Obnesel se je pri svahilijščini, zalomilo pa se je pri kenijskih, ugandskih, južnoafriških in več drugih afriških jezikih.

Konferenca v Rejafu velja za začetek jezikovne politike kolonialistov v Afriki (Abdelhay, Makoni in Makoni 2016), zato je pomemben tudi širši zgodovinski kontekst. Najprej poudarimo, da Evropejci Afrike niso kolonizirali že v 15. stoletju, ko so portugalske karavele prvič prišle do zahodnoafriških obal, niti leta 1871, ko je Stanleyjevo iskanje Livingstona dvigalo naklade časopisov in po vsem svetu vzbudilo zanimanje za Afriko. Vse do začetka 20. stoletja je bil vpliv evropskih misijonarjev in kolonialistov na domače življenje v Afriki predvsem posreden, saj je trgovina, ki so jo uvedli, posebej s sužnji, zamajala tradicionalne odnose. Kolonialisti so obvladovali sorazmerno majhne kose ozemelj, navadno ob obalah, in upravne oblasti niso širili v notranjost. Razmere so se spremenile šele potem, ko so začeli izvajati odločitve berlinske konference 1884–1885 (prim. Pakenham 1991). Afriška premetanka, kakor bi lahko prevedli sintagmo *scramble for Africa*,¹ ki jo uporabljajo za na berlinski konferenci dorečene kolonialne delitve, je od kolonialistov zahtevala vzpostavitev učinkovite oblasti in v naslednjih 20–30 letih se je z vojaškimi osvajanji razlezla tudi kolonialna uprava. Šele potem so na vrsto prišla tudi tako obrobna vprašanja, kot je pisna raba afriških jezikov.

Pomembno je bilo tudi prizorišče konference. Po koncu prve svetovne vojne si je Egipt, ki ga je Združenemu kraljestvu pod svoje okrilje uspelo spraviti leta 1883, obetal neodvisnost. Egipčanski nacionalizem se je v letih 1924–1927 z vstajo proti kolonialistom začel v Sudanu, ki je že tako ali tako veljal za bolečo rano Združenega kraljestva. Leta 1885 so se tam namreč uprli mahdisti in pregnali britansko-egiptovske enote. Britanci so ozemlje z nemalo težavami vojaško ponovno osvojili šele leta 1898, čeprav so se oboroženi spopadi nadaljevali vse do leta 1916. Začetek konca mahdistične države je bila bitka pri Rejafu, kjer Nil postane ploven. Februarja 1897 so enote Belgijskega Konga tam premagale mahdiste in osvobodile enklavo Lado. Belgijci so celotno Ekvatorijo, kakor so takrat imenovali območje današnjega Južnega

1 V slovenskih prevodih različno: tekmovanje, pehanje, ruvanje za Afriko.

Sudana, od Združenega kraljestva v upravljanje dobili leta 1894, v zameno za podporo pri velikopoteznem načrtu, ki je narekoval britanske interese za afriške kolonije: železnico, ki bi povezala Cape Town in Kairo. Po letu 1910, dve leti po tem, ko je moral belgijski kralj Leopold svojo zasebno posest, ki je obsegala večji del današnjega Vzhodnega Konga in se je imenovala Svobodna država Kongo, prodati Belgiji, so Britanskemu južnemu Sudanu ponovno priključili Lado. Leta 1921 je Združeno kraljestvo Britanskemu severnemu Sudanu podelilo delno avtonomijo, slabo leto kasneje je neodvisnost dobil Egipt. Južni Sudan, ki je bil islamiziran v manjši meri in kjer so že nekaj časa delovali evropski misijonarji (v letih 1846–1854 tudi Slovenec Ignacij Knoblehar), so nameravali pridružiti Britanski vzhodni Afriki (današnji Keniji). Ko se je začela konferenca v Rejafu, je Združeno kraljestvo, ki je sicer upravljalo z obsežnim vzhodnoafriškim ozemljem (še z današnjo Ugando in Tanzanijo, ki so jo po prvi svetovni vojni prevzeli od Nemcev), iz območja današnjega Južnega Sudana hotelo narediti vzorno ozemlje, ki bi ustrezalo britanski kolonialistični politiki posrednega vladanja (angl. *indirect rule*), po kateri so kolonije obvladovali prek lokalnih oblastnikov.

Prvo vprašanje konference je bilo, kateri naj bo šolski jezik Britanskega južnega Sudana. Študija Phelps-Stokesove fundacije je ugotavljala, da to ne more biti angleščina, ki je dejansko veljala za uradni jezik območja, s katerega je zato tudi v Britanski severni Sudan prihajalo nekaj več uradnikov. Model so namreč že preizkusili na britanskih ozemljih v zahodni Afriki, a se po mnenju iste študije ni najbolje obnesel. Ni pospešil izobraževanja, prinesel pa je tudi moteč stranski produkt, kreolske oziroma pidžinizirane oblike angleščine. Boljši model naj bi bilo osnovno izobraževanje v domačem jeziku; angleščina bi prišla v poštev le za najbolj nadarjene, je ugotavljala študija. Čeprav to danes deluje malce rasistično, se je na začetku 20. stoletja pravica do izbire jezika poučevanja v katerem od afriških jezikov zdela tako napredna, kot je približno 100 let pred tem za napredno veljala odprava suženjstva. Francoske in portugalske kolonialistične oblasti v Afriki so npr. menile, da je izobraževanje domačinov smiselno le v evropskih jezikih.

Združenemu kraljestvu po prevzemu oblasti v Britanskem severnem Sudanu ni uspelo vzpostaviti učinkovitega šolskega sistema. Izobraževanje je tam večinoma še vedno potekalo mimo kolonialnih oblasti, v medresah, tradicionalnih islamskih šolah ter v klasični in sudanski arabščini. Južni Sudan je sicer veljal za krščanskega, a vodilni medetnični jezik območja je bila tako imenovana džubajska arabščina (*juba arabi*). Džubajska arabščina je različica sudanske arabščine, na katero so močnejše vplivali tamkajšnji afriški jeziki in turščina, zato pri nekaterih še danes velja za pidžin oziroma kreolščino. Kot trgovski jezik je pomen pridobila potem, ko je območje (od 1821) koloniziral (turški) Egipt, še posebej pa potem, ko so se z domačini zlili egiptovsko-turški vojaki. Ti so po mahdistični vstaji ostali odrezani v današnjem Južnem Sudanu. Bežali so globlje v notranjost, tudi na območje današnje Ugande in Kenije (tam džubajsko arabščino imenujejo *nubi*), in se asimilirali z domačini. Z razumevanjem džubajske arabščine imajo težave tudi govorniki sudanske arabščine, zaradi še vedno nerešenih sporov s svojo večjo severno sosedo se je vsaj načelno (in neuspešno) skuša otresti mlada država Južni

Sudan, kar naj bi bilo povezano že z odločitvami konference v Rejafu (prim. Manfredi in Tosco 2016). Udeleženci konference so pri iskanju jezika medetničnega sporazumevanja tega območja namreč poudarjali, da za osnovni jezik sporazumevanja ne smejo izbrati katerega od dialektov. To je bilo sicer protislovno z njihovim dejanskim početjem, ločevanjem med seboj zelo podobnih afriških jezikov, kar je še danes vzrok medetničnih konfliktov v Južnem Sudanu (prav tam). Zdi se mogoče, da so se z izločanjem dialekta na splošno hoteli znebiti arabščine.

Arabščina je namreč jezik s številnimi različicami, ki so medsebojno težko izmenljive. Žive govorjene različice, ki ne bi veljala za dialekt, ni. Kot jezik je enotna v pisavi, arabici, uporabljeni v islamski sveti knjigi, Koranu. V vseh drugih jezikoslovnih lastnostih (predvsem izgovorjavi, kot tudi skladnji in besedišču) pa se arabščine lahko močno razlikujejo. Toliko, da se npr. govorca magrebske in bližnjevzhodne arabščine med seboj ne razumeta. V islamskem svetu je arabica sveta pisava, ki ni doživela reformacije, po kateri je bilo vsaj po Evropi sveto besedo moč pisati tudi v pogovornem jeziku ali drugi pisavi (prim. Kamusella 2017). Zato jezikoslovci (ne pa tudi govorniki arabščine) ločijo med tremi medsebojno le pogojno izmenljivimi oblikami:

- ▷ klasično arabščino (pisavo Korana, v kateri so zapisani tudi samoglasniki, zanjo pa uporabljajo posebno obliko izgovorjave),
- ▷ moderno standardno arabščino (soglasniško knjižno arabščino, ki redko zapisuje samoglasnike in se v pisavi opira na Koran, v izgovorjavi pa sledi kateri od pogovornih različic) in
- ▷ pogovorno arabščino (kot so npr. sudanska, egiptovska ali džubajska arabščina), ki je še tesneje povezana s katero od regionalnih različic tudi v besedišču in slovnici.

Razlika med knjižno in pogovorno arabščino, ki je med drugim tudi jezik arabske popularne glasbe, je neprimerno večja, kot to velja npr. za knjižno in pogovorno slovenščino; podobna je razliki med dvema jezikoma, čeprav je v pisavi (moderne standardne arabščine) ni moč zaznati.

Pogovorna arabščina leta 1928, ko je potekala konferenca v Rajafu, nikjer ni bila pisni jezik, saj je bilo prepričanje, da se pogovorne oblike arabščine ne spodobi pisati v arabici, še močno. Tudi malteščina, edina oblika pogovorne arabščine, ki jo trenutno tudi uradno pišejo (z latinico), je svojo pisno normo dobila šele leta 1929. Predvsem v Egiptu so rabo pogovorne egiptovske arabščine v pisavi (arabici) zagovarjali že pred drugo svetovno vojno. Pomen je pridobila z Gemalom Abdelom Nasserjem, ki jo je uporabljal v svojih govorih. V istem obdobju se je več pojavljala v (panarabski) literaturi, a se dejansko ni uveljavila. Ponovno se je pojavila po arabski pomladi na začetku 21. stoletja. Leta 2007 je npr. začela nastajati Wikipedija v egiptovski arabščini; trenutno vsebuje 1,2 milijona člankov, kar je več, kot jih ima različica v (moderni standardni) arabščini; nekaj več kot 3000 člankov ima tudi Wikipedija v maroški arabščini. Zadnja tunizijska ustava (2014) je prevedena tudi v tunizijsko arabščino, za katero si nekateri prizadevajo, da bi jo razglasili za uradni jezik.²

2 Kadar ni navedeno drugače, so sociolingvistični podatki povzeti po več enciklopedičnih virih, predvsem Wikipediji (v več jezikih), in podrobnih analizah jezikovne politike na posameznih ozemljih, ki jih na spletu že vrsto let vzdržuje kanadski jezikoslovec Jacques Leclerc.

Čeprav so udeleženci konference v Rejafu aprila 1928 ugotavljali, da je svobodna izbira jezika osnovna pravica vseh, tudi Afričanov, se zdi, da se jim kot krščanskim misijonarjem, ki so Afričanom v prvi vrsti hoteli približati Sveto pismo, pravica do izbire pisave teh jezikov ni zdela tako samoumevna. Z arabico so vsaj že od 17. stoletja dalje namreč pisali veliko afriških jezikov (prim. Mumin in Versteegh 2014). To ni bila klasična arabica, ampak z nekaterimi črkami in naglasi dopolnjena arabska pisava, ki jo v Afriki največkrat imenujejo adžami (عجمي, prečrkovano kot *ajami*, *ʾaǰamī*, *aǰami*, *ājam*, *ajamiya* ipd.). Prvi evropski preučevalci afriških jezikov, kot je bil npr. Maurice Delafosse, so menili, da arabskih zapisov ne velja jemati povsem zares. V prvi vrsti zato, ker pisna norma afriških jezikov v adžamiju nikoli ni bila stabilna, pa tudi zato, ker je arabica veljala za uvoženo, Afriki tujo pisavo (prim. npr. Delafosse 1904).

Arabica je torej odpadla. Kaj je preostalo? Če odmislimo antične pisave, od hieroglifske do feničanske, različne piktograme in simbole, pa tudi berbersko pisavo (*tifanagh*), ki so jo obudili šele proti koncu 20. stoletja, ali od 19. stoletja pa do danes v Afriki izumljene pisave (prim. npr. Mafundikwa 2006; Kootz in Pasch 2008), je edina pisava, ki jo je Evropa povezovala z Afriko, etiopijska pisava oziroma etiopijica (ግዕዝ; prečrkovano kot *ge'ez* ali *gə'əz*, kar bi lahko transkribirali v gez). Etiopija je v Evropi vse od križarskih vojn veljala za polmitično deželo. Uspelo ji je ohraniti krščansko kraljestvo, čeprav je bila obkrožena z muslimani, ki so preprečevali stik Evrope z bogatimi daljnovzhodnimi deželami. Legenda o duhovniku Janezu, ki vlada Etiopiji, je bila eden od vzgibov za to, da so Portugalci obkrožili Afriko in v 17. stoletju nazadnje tudi obiskali Etiopijo. Prvi obiskovalci so poročali o visoki pismenosti v Etiopiji in krščanski misijonarji so se že pred prihodom v Etiopijo opremili s tiskanimi knjigami v etiopijici, za katere je poskrbela kar etiopijska izpostava v Rimu (prim. npr. Salvatore 2017); papeško podporo si je etiopijska cerkev zagotovila po florentinskem koncilu (1441). A ker so špansko-portugalski jezuiti sprožili teološki spor, se je Etiopija po letu 1634 zaprla tudi za evropske prišleke. Bila je edina država, ki je po afriški premetanki konec 19. stoletja ohranila samostojnost (če odmislimo Liberijo) in celo povečala svoje ozemlje.

Čeprav tudi z etiopijico pišejo še nekatere jezike Afriškega roga in si Etiopija danes z Južnim Sudanom deli mejo, udeležencem konference v Rejafu ni prišlo na misel, da bi za južnosudanske jezike izbrali to pisavo. Izbrali so latinico, pisavo svojih maternih jezikov. Pisavo, s katero so Portugalci 1624 zapisali jezik prvega afriškega kraljestva, ki so ga vsaj za nekaj časa uspeli prepričati v krščanstvo. *Doutrina Christāa*, katekizem v kongovskem jeziku, je najzgodnejša ohranjena knjiga Evropejcev iz podsaharske Afrike. Ko so Evropejci začeli trgovati s sužnji, so se v Kongu (ki se je večinoma raztezal po današnji Angoli) uprli in tudi z jezikoslovno dejavnostjo je bilo konec. Z istega območja prihaja še nekaj jezikoslovnih del, Evropa se je ukvarjala še z etiopijskimi jeziki in arabščino, vse drugo pa so bili skromni glosarji, ki so jih uporabljali trgovci. Trgovina s sužnji pokristjanjevanja ni olajšala in tudi knjige o afriških jezikih so usahnile vse do začetkov širjenja abolicionizma na prelomu iz 18. v 19. stoletje (prim. Cole 1971; Glottolog).

2 Standardna Lepsiusova abeceda

Spomladi 1928, ko je potekala konferenca v Rejafu, je bila latinica moderna, dobesedno: posebej v islamskem svetu so jo povezovali z modernizacijo. Julija 1928 je Mustafa Kemal Atatürk namreč naznanil, da bo Turčija, ki je vse od 16. stoletja, ko je zasedla tudi velik del arabizirane Afrike in vse od takrat veljala za vodilno islamsko državo, varuhinjo svete pisave, prevzela latinico (prim. Aytürk 2008). Opustitev arabice in začetek pisanja turščine v latinici novembra 1928, ki so mu pri turških jezikih s cirilico kmalu sledili tudi v Sovjetski zvezi, je bil zelo pomemben dogodek.

Manj opazno so istega julija 1928 v Londonu ustanovili Osrednji ortografski odbor (*Central Orthographic Committee*) z več podkomisijami, ki naj bi v skladu s politično doktrino o samozadostnih »južnih plemenih« priskrbele standardno pisno normo njihovih afriških jezikov in dovolj šolske oziroma krščanske literature (prim. Abdelhay, Makoni in Makoni 2016). Konkretno je to pomenilo »harmonizacijo« latiničnih pravopisnih pravil za afriške jezike, ki so jih dotlej misijonarji različnih izpostav in narodnosti zapisovali po svoje. Odločali so se med tremi osnovnim načeli: ali izbrati latinično pisavo, ki ne bo povzemala vseh izgovornih posebnosti, ali izbrati Lepsiusovo univerzalno abecedo ali novejšo mednarodno fonetično abecedo IPA (*International Phonetic Alphabet*).

Karl Richard Lepsius je bil prvi predstojnik leta 1842 ustanovljene berlinske katedre za egiptologijo, za katerega je veljalo, da je preučevanje Egipta dvignil na višji znanstveni nivo, ukvarjal pa se je tudi z jezikoslovjem. Leta 1855 je tako v angleščini kot nemščini objavil knjigo o tako imenovani splošni abecedi (Lepsius 1855), z ambiciozno postavko: sestaviti abecedo, v kateri bo za vsak posamezen glas vseh svetovnih jezikov obstajal le en znak. Standardna Lepsiusova abeceda (*Standard Alphabet by Lepsius*) se je izogibala dvočrkjem in predstavila svojski sistem zapisovanja različnih diakritičnih znamenj pod ali nad latiničnimi črkami. Uvedla je tudi nekatere grške črke in druge znake. Rabo abecede je Lepsius demonstriral s prevodom besedila iz 78 »pisnih« in 31 »nepisnih« jezikov, med slednjimi so bili predvsem afriški jeziki. Njegov predlog za pisanje (petih) različnih tleskov (klikov), značilnih za kojsanske jezike, se je obdržal do danes, po njegovem zgledu pri prečrkovalnih sistemih goltni zapornik še vedno prečkrujejo z opuščajem (') (kar je prevzel iz nekaterih sistemov za prečrkovanje arabice). S svojo abecedo je močno vplival na mednarodno fonetično abecedo IPA, ki so jo angleško-francoski jezikoslovci začeli sestavljati dve leti po Lepsiusovi smrti, v letih 1886–1888 (pomembne popravke so naredili v letih 1900, 1932, 1989).

Lepsiusovo abecedo je že pred objavo knjige posvojilo angleško misijonarsko združenje Church Missionary Society (CMS), ki je bilo zelo dejavno predvsem v zahodni Afriki. To anglikansko združenje je leta 1816 ustanovilo uspešen misijon v Sierr Leone, kjer je končalo veliko nesojenih sužnjevs s širšega območja Gvinejskega zaliva, predvsem iz današnje Nigerije. Z njihovo pomočjo so nastala prva pomembna jezikoslovna dela o afriških jezikih iz anglofonega dela zahodne Afrike. Leta 1841 je npr. v britanski odpravi v Nigerijo sodeloval Samuel Adjai (po zdajšnjih pravopisnih pravilih Ajayi) Crowther. Crowtherja so z ene od portugalskih ladij

rešili Britanci, ga odpeljali v Sierro Leone in nato še dodatno izobrazili v Angliji. Prvo resno evropsko odpravo v notranjost južne Nigerije je Crowther oborožil z jezikoslovnim znanjem o tamkajšnjih jezikih, za katere so sistematično začeli uporabljati izraza *yorubščina* in *ibojščina*. Med letoma 1847 in 1854 je v Sierri Leone deloval Sigismund Koelle (nemška oblika priimka je Kölle), ki je malo pred izidom Lepsiusove knjige objavil vplivno knjigo *Polyglotta Africana* (Koelle 1854). V njej je na osnovi pogovorov z osvobojenimi sužnji z različnih območij zahodne Afrike primerjal izraze iz 156 jezikov (kasneje so nekatere razglasili za dialekte, zato danes jezikoslovci govorijo o številki 126) in jih zapisal po načelu, ki ga je uporabil tudi Lepsius: vsak glas naj bo svoja črka. Koelle se ni oprl na Lepsiusa, ampak na leta 1848 objavljeno anonimno navodilo CMS (*Rules for reducing unwritten languages to alphabetical writing in Roman characters*). V svojih kasnejših delih, ko se je ukvarjal tudi z jeziki Afriškega roga, je uporabljal izključno Lepsiusovo abecedo.

Kot Lepsius navaja v predgovoru druge izdaje knjige, so pri CMS njegovo ortografijo uporabili vsaj še za prva besedila evejskega (dve dialektni obliki), akanskega, bornujskega, fulanskega, gajskega [gaa]³, havškega, hererojskega, ibojskega, masajskega, namajskega [naq], nubijskega [kcn], nupejskega [nup] in zulujskega jezika (Lepsius 1863: XI.). Torej za jezike iz vseh pomembnih lingvističnih skupin jezikov v Afriki. Lepsiusovo abecedo je npr. uporabljal tudi južnoafriški jezikoslovec Wilhelm Bleek, avtor temeljnega dela o bantujskih jezikih (Bleek 1869).

Vendar nad Lepsiusovo abecedo niso bili navdušeni vsi, saj je bila zaradi številnih diakritičnih znamenj in posebnih črk tipografsko zahtevna, zahtevala je več kot 200 tip in je bila prava mora za tiskarje (prim. Solleveld 2020). Že omenjeni francoski jezikoslovec Maurice Delafosse, ki je v letih 1895–1907 služboval v Slonokoščeni obali in objavil več razprav o zahodnoafriških jezikih, je odklonil standardno Lepsiusovo abecedo in razvil svoj sistem zapisovanja samoglasnikov, ki se je delno opiral tudi na arabščino. Uporabljal je le naglasna znamenja nad samoglasniki, ne tudi posebnih črk (nadomestil jih je z dvočrkji). Prav tako ni zapisoval tonemov. Pravopisna pravila je v osnovi oprl na francoska pravila o zapisovanju glasov (npr. *ch* za [š] in *dj* za [ž]), čeprav je poudaril, da je predvsem pri samoglasnikih zapise afriških jezikov nemogoče uskladiti s francoskim zapisovanjem glasov (Delafosse 1904: 2–3). Njegove pionirske raziskave niso vplivale na razvoj pisne norme afriških jezikov Slonokoščene obale, saj francoska uprava tudi v Slonokoščeni obali ni spodbujala rabe domačih jezikov. Posredno pa

3 Podomačena poimenovanja jezikov (in etničnih skupin) so težava, s katero se spopadajo vsi svetovni jeziki in bi zahtevala posebno študijo. Nekatere dileme so navedene v zadnjem poglavju tega prispevka, ki se pri navajanju slovenskih poimenovanj večinoma opira na splošne rešitve, kot sta jih v uvodu slovenske izdaje obsežnega *Velikega splošnega leksikona* opisali Nada Colnar in Ana Starešinič (VSL 1997: XVII–XVIII). Načela so bila kasneje uporabljena vsaj še v priročni izdaji tega leksikona v 20 knjigah (2005) in nekaterih drugih prevedenih publikacijah, kot sta npr. *Atlas jezikov* (1999) ali *Divja misel* Clauda Lévi-Straussa (2004). Največkrat uporabljeno enotno poimenovanje so bržkone dvo- ali tričrkovne kode, ki sta jih predpisala standarda ISO 639-1 in ISO 639-2. Pri omembi nekaterih jezikov v tem prispevku, kjer slovensko poimenovanje ni povsem ustaljeno ali enoznačno, je zato kot pojasnilo v oglatem oklepaju dodana tričrkovna koda standarda ISO 639-2.

so zakrivila neenotno pisno normo, predvsem obsežne skupine mandejskih jezikov. Svoja pravopisna pravila je uporabljal tudi red belih očetov, francoski katoliški red, ki je od leta 1868 deloval iz Alžirije, izpostave pa je imel tako po zahodni kot vzhodni Afriki.

3 Mednarodna afriška abeceda

Ko se je začela konferenca v Rejafu, je bila kritika Lepsiusovega sistema javna skrivnost vseh tistih, ki so se morali spopadati s praktičnimi težavami pisanja ali tiska. Sistem sta v predhodnih 50 letih sicer še izpopolnila Carl Meinhof, ki je s knjigo o glasoslovju bantujskih jezikov (*Grundriss einer Lautlehre der Bantusprachen*, 1906) postavil temelje klasifikacije afriških jezikov, in etnolog Wilhelm (P. W.) Schmidt, ki je preučeval jezike Jugovzhodne Azije in Oceanije. A ni postal enostavnejši. Dve leti pred konferenco v Rejafu, junija 1926, so v Londonu ustanovili Mednarodni inštitut za afriške jezike in kulturo (*International Institute of African Languages and Cultures*, IALC). Predsednika sta postala nemški misijonar Diedrich Westermann in Delafosse. Ker je Delafosse že novembra umrl (nasledil ga je Henri Labouret), je delo inštituta poosebljal Westermann. Ta se je med letoma 1900–1903 v Gani menda kot prvi belec uspel naučiti evejskega jezika, nacionalnega jezika takratne nemške kolonije Togo, ter kasneje objavil še danes veljavno slovnico (1907) in slovar evejskega jezika (1906, ²1954) z več kot 20.000 iztočnicami. Leta 1911 je objavil knjigo *Die Sudansprache*, v kateri je klasificiral jezike vse od Senegala pa do Etiopije in zanje uporabil danes opuščeno oznako sudanski jeziki (druge tri klasifikacijske skupine so bile hamitski, semitski in bantujski jeziki). S podporo ameriškega baptističnega združenja je služboval tudi v današnjem Južnem Sudanu in opisal šiluški jezik (1912).

Westermann je leta 1921 po Meinhofu prevzel leta 1887 v Berlinu ustanovljeno katedro Seminar za orientalske jezike (*Seminar für orientalische Sprachen*). Katedra, ki jo je po za Nemčijo uspešnem izidu afriške premetanke odprl sam kancler Otto von Bismarck, je nadaljevala tradicijo študijev eksotičnih jezikov, ki jo je vzpostavil Lepsius, a njena prva naloga je bila priprava nemških uradnikov za delo v kolonijah. Čeprav je Nemčija po prvi svetovni vojni kolonije izgubila, je seminar obstal, saj so Nemci izgubo kolonij razumeli kot nekaj začasnega (prim. Poewe 2005). Nemški afrikanisti večinoma niso imeli težav z nacisti, saj je bilo v ozadju jezikoslovnih raziskav afriških jezikov (ne le nemških!) biblijsko vprašanje o nastanku jezikov in razvoj (sporne) hamitske teorije. Teorijo o razvitejšem (hamitsko-semitskem) afriškem vzhodu oziroma severu in primitivnem zahodu oziroma jugu, ki so ju omikala kultivirana ljudstva in si ju podredila, kar se odraža tako v rasah kot jezikih, je razvijal Carl Meinhof, prisotna je bila že pri Lepsiusu in Bleeku, ni pa se je izogibal niti Westermann. V očeh nemške politike med obema svetovnjima vojnama je bilo preučevanje afriških jezikov skratka priprava za ponoven zmagovit prihod močnejše rase v Afriko. Predvsem od leta 1936, ko je Westermann izstopil iz IALC, je berlinski seminar velikodušno podpirala NSDAP. Po nemškem porazu pri Stalingradu so Westermannu sicer odstavili, a dotlej čvrsto vez med londonskimi in berlinskimi afrikanisti je vojna skrhalo.

Zgodovinarji si niso gotovi, kakšna je bila Westermannova vloga med nacistično Nemčijo, bil pa je eden prvih Nemcev, ki so mu po drugi svetovni vojni dovolili vstop v Združeno kraljestvo (prim. Pasch 2005). V prvi vrsti velja za praktika in takšna so bila tudi njegova jezikoslovna načela. Na konferenci v Rejafu leta 1928 je bil najuglednejša oseba, saj je že imel nekaj izkušenj tudi s podobnimi nalogami. Leto poprej je po povabilu obiskal britansko kolonijo Zlata obala (današnja Gana), sestavil pravopisna pravila za štiri tamkajšnje jezike (fantejski, tvijjski, gajski [gaa] in evejski jezik) in memorandum za »praktično ortografijo«. Menil je, da sodobna znanstvena dognanja na področju fonetike omogočajo zapis glasov, ki niso del glasovnega repertoarja tistih, ki se jezik želijo naučiti. Afriška abeceda, ki jo je predlagal, je poenostavila Lepsiusove rešitve, a še vedno je skušala slediti pravilu o enotnem zapisovanju glasov in odstopanju od osnovne latinične abecede. Rabo posebnih črk je Westermann opravičil s tem, da so že vizualno učinkovitejše kot diakritična znamenja, ki so jih postavljali zelo različno ali celo izpuščali (Westermann 1930: 5). Vsak glas naj bi imel svojo črko, vendar so npr. za medzobne soglasnike namesto pik pod črkami izbrali dvočrkja *nh*, *dh*, *th*, za [ŋ] pa fonetično črko *ŋ*. To ni bila edina fonetična črka; v Westermannovi abecedi je še okoli 10 črk, ki jih ni v osnovni latinični abecedi. Zapisovali naj bi le visoke toneme (z ostrivcem), dolge samoglasnike pa s podvojenimi črkami.

IILC, ki je pod svoje okrilje vzel omenjeni Osrednji ortografski odbor, je objavil pisne norme za šest jezikov, ki jih še danes kot šolske jezike uporabljajo predvsem v Južnem Sudanu: dinški, zagavijski, nuerski, šiluški, lotuški [lot] in zandejski jezik. Westermann je objavo pospremil z drobno knjižico o tako imenovani praktični ortografiji (Westermann 1930), v kateri je bila objavljena mednarodna afriška abeceda (*International African Alphabet, IAI alphabet*), skupaj z načeli za zapisovanje in primeri zapisov iz 22 afriških podsaharskih jezikov. Knjižica je nastala v sodelovanju z angleškim fonetikom Danielom Jonesom, enim od ustanoviteljev IPE, in jezikoslovko Ido C. Ward, s katero sta kasneje skupaj podpisala še vplivnejši priročnik za jezikoslovce, ki bi hoteli sestaviti pravopisna pravila jezikov brez pisave (Westermann in Ward 1933).

Westermann je na povabilo britanskih oblasti leta 1929 delo nadaljeval v Nigeriji, kjer je učinkovito britansko kolonijo pomagal vzpostaviti častni predsednik IILC Frederick Lord Lugard. Lugard velja za glavnega zagovornika načela o kolonializmu kot posrednem vladanju. Menil je tudi, da v Nigeriji uvedba latinice za domače jezike sicer ni tako koristna, kot bi bila stroga raba angleščine, a to naj bi bilo še vedno boljše, kot če takega pouka ne bi bilo ali bi bil omejen na pisanje v arabici, kar so prakticirale islamske medrese med fulansko-havškim prebivalstvom severne Nigerije (Mumin in Versteegh 2014: 263). Na jugu Nigerije je bila latinična pisna norma uspešnejša, imenovali so jo tudi Adams-Wardova abeceda, kljub temu da je že obstajalo kar nekaj pisnega gradiva, ki je temeljilo na Lepsiusovi abecedi. Za uspeh je vsaj delno gotovo zaslužna tudi kolonialna podpora izvirni nigerijski literaturi; v Adams-Wardovi abecedi so bili napisani prvi nigerijski romani v jorubščini in še nekaterih domačih jezikih.

Kritiki mednarodne afriške abecede so že takrat menili, da raba nekakšne kvazi fonetične pisave domačinom v resnici ne bo koristila, saj se bodo tako ali tako še vedno morali spopa-

dati tudi z angleškim in francoskim načinom zapisovanja glasov (po Westermann in Ward 1933: xiv). A fonetične črke niso bile rešitev, ki bi trdno povezala izgovorjavo in pisavo, to niti ni bil njen osnovni namen. Afriška abeceda Westermanna in Wardove je bila namenjena več jezikom, zato je morala svoja pravila o enotnem zapisovanju glasov prilagoditi; priročnik npr. opisuje tudi, da se v nekaterih afriških jezikih *d* izgovarja nekako kot poudarjeni [l] (Westermann in Ward 1933: xxvi). Pravopisna vprašanja, ki so govorce istih oziroma podobnih jezikov delila, namesto da bi jih združevala, so ostala. Piscev niso zanimale jezikoslovne dileme npr. o tem, kako v afriških jezikih pisati toneme, saj so bili osnovni problemi že to, da so norme vsebovale nestandardne črke ali diakritična znamenja, govorniki istega jezika pa so se znašli pod različnimi kolonialnimi oblastniki oziroma razvijalci pravopisnih pravil (Klíma, Růžička in Zima 1976: 24). Latinične pisne norme posameznih jezikov so bile še vedno tesno povezane predvsem s krščanskim bogoslužjem, ki so ga opravljali misijonarji različnih narodnosti. Pri tem ne gre pozabiti, da je bilo širjenje verskih nauk v prvi vrsti vedno povezano z govorico, ne pa pisavo.

Afriška abeceda Westermanna in Wardove v bistvu ni bila predpis, ni imela zagovornikov na vseh območjih, kjer so delovali misijonarji, več so jo uporabljali nemško in angleško govoreči misijonarji. Zanimivo je, da je bila bolj priljubljena v vseh nekdanjih nemških kolonijah (Togo, Kamerun, Namibija, Tanzanija, Ruanda, Burundi), kjer je raba domačih jezikov še danes uspešnejša kot drugje, celo bolj kot v nekdanjih britanskih kolonijah. Te se praktične ortografije niso zvesto držale, kar npr. lahko razberemo iz vzpostavitve pisne norme za svahilijščino, ki so jo uspešno opravili v letih 1925–1930. Svahilijščino so takrat še precej pisali v arabici, Britanci pa so iz nje hoteli narediti lingvo franko celotne vzhodne Afrike. V pisno normo za nekatere glasove niso vključili posebnih črk, npr. *ɲ*, kot je predpisovala praktična ortografija (prim. Simpson 2008: 252–266). Omenimo še dva primera. Leta 1944 so v Malakalu v današnjem Južnem Sudanu popravili na konferenci v Rejafu sprejeto pisno normo za nuerski jezik in jo še dodatno poenostavili (prim. Nuer Field Notes 2003). V Nigeriji so Adams-Wardovo abecedo pri Ibojcih prevzeli le katoliki, ne pa tudi protestanti in razvnela se je prava črkarska vojna, ki je trajala vse do 50. let 20. stoletja (prim. Pritchett 2012).

Velja dodati, da je bila afriška abeceda načeloma namenjena tudi bantujskim jezikom, ki se začinjajo nekoliko nad ekvatorjem in so večinski jeziki celotne južne polovice afriške celine. Med konferenco v Rejafu je bilo to politično enostavnejše ozemlje, kot je danes. Gabon in Zahodni Kongo sta bila najmanj atraktivni francoski ozemlji v Afriki, ki sta se nadaljevali v obsežno območje Belgijskega Konga (danes Vzhodni Kongo). Belgija je od Nemcev dobila še koloniji Ruando in Burundi. Portugalci so imeli Angolo in Mozambik, Španci Ekvatorialno Gvinejo. Etiopija, v kateri se je nadaljevala modernizacija, pomen pa je pridobival ras Tafari, od leta 1930 bolj znan kot neguš negesti Heile Salassie I., je bila še vedno skoraj devet let oddaljena od maščevalne šestletne okupacije fašistične Italije. Preostanek si je pripisalo Združeno kraljestvo.

Pomembna izjema je bilo ozemlje povsem na jugu, kjer je leta 1910 nastala samostojna Južnoafriška zveza. Južnoafriška zveza je bila prva afriška država, ki ji je uspelo zrahljati kolo-

nialistični jarem, več kot 50 let pred razglasitvijo neodvisnosti Gane (1957), čeprav so tako imenovane burske vojne na prelomu stoletja izgubili. Ena prvih nalog, ki si jo je ob razglasitvi neodvisnosti zadala burska država, je bila normiranje afrikanerščine, kreolizirane različice nizozemščine, ki se je udomčila med Buri. Prevzela jo je leta 1909 ustanovljena Južnoafriška akademija za jezik, literaturo in umetnost (*South African Academy for Language, Literature and Arts / De Zuid-Afrikaanse Akademie voor Taal, Lettere en Kuns*). S prevodom celotnega Svetega pisma (1933) in sistematičnim uvajanjem afrikanerščine v šole so v zelo kratkem času vzpostavili učinkovit pisni jezik, ki je sicer že od leta 1882 veljal za drugi uradni jezik (britanske) Kapske kolonije. Afrikanerščina je bila pomemben vzvod za vzpostavitev južnoafriške nacionalne zavesti. Enakega so južnoafriške oblasti poskusile uporabiti tudi za spodbujanje nacionalizma med različnimi južnoafriškimi ljudstvi, ko so začela ustanavljati bantustane (evfemistično kasneje sicer imenovane *Homelands*), ki so nastajali že vse od leta 1913 (prim. Mesthrie 2002).

Podkomisijo IALC za tako imenovane jezike iz soto-cvanajske skupine (*Sutu-Pedi-Chwana Sub-Committee*) so razpustili že leta 1929, ko je Westermann začel z delom v Nigeriji. Podobno je bilo tudi s podkomisijo za ngunijske jezike, še eno večjih južnoafriških bantujskih jezikovnih skupin. Poleg omenjenega političnega je bil eden od razlogov za neuspeh obeh odborov gotovo dejstvo, da je bilo pisnega gradiva za južnoafriške jezike preprosto že sorazmerno veliko, jezikoslovna dejavnost je bila bolj razgibana. Južnoafriški jezikoslovci so poskus IALC zavrnilo že kmalu po zaključku konference, saj so menili, da bi enotna pisna norma zahtevala kopico novih črk. To bi bilo nepraktično, zaradi pomanjkljivega vzvoda pri vzpostavljanju novih pisnih norm tudi nesmiselno (prim. Lestrade 1927).

Na območju so pri postavljanju pravopisnih norm dobesedno tekmovala različna misijonarska združenja. Južnejši (ngunijski) del, kjer sta prednjačili kosajščina [xho] in zulujščina, so prevzeli angleški misijonarji, severneje pa so si različna ljudstva podajali švicarsko-francoski in nemški misijonarji. Ti niso le umetno delili istih etnij (prosluli belgijski primer Hutujev in Tutsijev v današnji Ruandi in Burundiju), ampak so jih tudi izumljali. Patrick Harries je v več delih, objavljenih od 80. let 20. stoletja dalje (npr. Harries 2007), dokazoval, da je bilo razlikovanje med ljudstvi v severnem Transvaalu posledica ambicij različnih misijonarskih združenj, kar je kasneje s pridom izkoristil apartheid, ki je v omikanosti in lastni pisni kulturi določene jezikovne skupine videl razlog za segregacijo in dodatno spodbujanje nacionalizmov. Pedijski jezik so npr. pripisovali ljudstvu, ki so živela v Transvaalu in niso imela svojega imena; *Pedi* je bilo ime klana, s katerim so imeli belci največ stikov. Njihov jezik so poimenovali severna sotojščina, včasih pa so govorili tudi o vzhodni sotojščini. Razlika je bila povsem nejezikoslovna, saj so oboji pripadali isti klanovski in večetnično urejeni skupnosti. Drugo poimenovanje je preprosto označevalo ljudstva, ki so živela vzhodneje (proti Mozambiku). Harries in drugi jezikoslovci ugotavljajo, da so tako na pedijščino kot sotojščino vplivali severnongunijski jeziki, kot tudi da je nemogoče zarisati jezikovno mejo med pedijščino in cvanajščino. Nekateri dialekti pedijščine naj bi bili bližje cvanajščini kot pedijščini. Kot ugotavljajo danes,

je npr. Karl Endemann v obsežnem razlagalnem slovarju *Wörterbuch der Sotho Sprache* (1911) dejansko sestavil slovar za danes tri ločene jezike: sotojščino, pedijščino in cvanajščino.

V 20. letih 20. stoletja so v Južnoafriški zvezi začeli nastajati časopisi v katerem od južnoafriških jezikov. Z njimi se je začel ukvarjati C(lement) M(artyn) Doke, v Veliki Britaniji rojeni baptist, čigar oče je napisal prvo biografijo o Mahatmi Gandhiju. Leta 1925 je v doktorski disertaciji o zulujski fonetiki (objavljena leto kasneje) predlagal nekaj temeljnih popravkov, povezanih z zulujskim pravopisom (poenostavitve v zapisovanju klikov), in v letih 1929–1931 sestavil pisno normo za šonajščino, zimbabvejski jezik iz skupine ngunijskih jezikov. Po uspešno opravljeni nalogi se je posvetil preučevanju jezikov Transvaala, s katerimi se je od leta 1929 ukvarjalo transvaalsko ministrstvo za izobraževanje (*Transvaal Education Department*, TED). Doke je leta 1937 predsedoval komisiji, ki je sestavila pisno normo za pedijski in svatijski jezik, istega leta je nastala tudi uradna norma za cvanajski jezik. Leta 1941 je Doke prevzel uredništvo leta 1921 ustanovljene revije *Bantu Studies*, ki ji je leto kasneje spremenil ime v *African Studies*. V letih 1935–1953 je urejal zbirko *Bantu Treasury Series*, v kateri so izhajala dela afriških avtorjev, tudi v njihovih domačih jezikih. Doke, avtor pomembnih zulujskih slovarjev (*Zulu–English Dictionary*, z B. W. Vilakazijem, 1948, ²1953; *English–Zulu Dictionary*, z D. M. Malcolmom in J. M. A. Sikakano, 1958), je delil usodo Westermanna, tudi njegovo delo so ugrabili politiki, zato se je nazadnje distanciral od apartheida.

4 Afriška referenčna abeceda

Med petim (1950) in šestim (1962) slovenskim pravopisom, ko smo v slovenščini začeli slediti (ciriličnim) načelom »piši, kot govoriš« zapisovanja prevzetih besed iz ne tako znanih jezikov, tudi sodobnih osebnih in zemljepisnih imen, je kolonialni sistem začel razpadati. V 60. letih 20. stoletja so pod vplivom vseafriškega gibanja novonastale afriške države začele s serijo konferenc o pravopisnih pravilih za posamezne jezike in za izhodišče vzele mednarodno afriško abecedo, ki so jo leta 1928 sprejeli v Rejafu (prim. Bisharat!). Že na prvih konferencah leta 1962 v Abidjanu (Slonokoščena obala) in Ibadanu (Nigerija) so udeleženci ugotovili, da lahko skušajo razviti enotna pravopisna pravila, vendar pa morajo pri tem upoštevati tudi obstoječe zapise in posebnosti, ki veljajo v posameznih državah. Kot tudi dejstvo, da opismenjevanje v domačih jezikih ni bilo enakovredno. V Nigeriji je bilo npr. pisanje v domačih jezikih nepri- merno bolj razširjeno kot v Maliju.

Konference je podpiral UNESCO, saj so se zavedali pomena šolanja v maternem jeziku. Jezikovne komisije posameznih držav so zato dobile nalogo, naj analizirajo glasovne vrednosti najpomembnejših jezikov v svojih državah in zanje sestavijo poskusne abecede (večinoma na osnovi že obstoječih). Tako naj bi nastala enotna pisna norma katerega od zahodnoafriških jezikov, povrhu pa še vseafriška abeceda. Prve rezultate so predstavili na konferenci v Bamaku leta 1966. Na konferenci so postregli s priporočljivimi normami za šest regijskih jezikov zahodne Afrike: mandinščino, fulanščino, tamaščino (tuareščino), havščino, songajščino in kanu-

rijščino. Le pri havščini so se lahko oprli na normo, ki so jo že nekaj časa uporabljali v Nigeriji, abecede za vse druge jezike so bile zelo teoretične.

Kasnejše konference, ki jih je pod svoje okrilje vzela Afriška unija, so se v prvi vrsti ukvarjale s poenotenjem pisnih norm oziroma z ugotavljanjem razlik v pravopisnih normah za isti jezik v različnih državah – pri katerih so posamezne države kljub temu vztrajale. Konference zato niso bile tako uspešne in so se na nek način končale leta 1978, s konferenco v Niameyu (Niger), na kateri so povzeli razlike in ves svoj napor preusmerili v sestavljanje afriške referenčne abecede (*African reference alphabet*). Vseafriška abeceda s konference v Niamayu vsebuje 57 črk (v angleški verziji 56), ki so jih za okoli 300 jezikov sprejele zahodnoafriške države. Med njimi so tudi fonetične črke iz zgodnjih poskusov oziroma abecede IPA. Abecede, ki so sledili IPI, so se namnožile v 60. letih 20. stoletja (prim. Hartell 1993). Čeprav se je tehnologija izboljšala, tudi pisalni stroji niso imeli teh posebnih črk, težave tiskarjev so bile podobne kot v prejšnjih časih. Zato so sklenili, da morajo najprej odpraviti to tehnično pomanjkljivost. Leta 1982 sta udeleženca niameyske konference Michael Mann in David Dalby oblikovala vseafriško tipkovnico, imenovano tudi njamejska tipkovnica (angl. *Niamey keyboard*). Zaradi velikega števila črk sta se morala odreči kapitalkam, ki jih je vseboval izvirni predlog iz Niameya, vanjo pa sta vključila še 14 črk, ki jih v niameyskem predlogu ni. Standardizirana tipkovnica naj bi omogočila množično proizvodnjo pisalnih strojev in pospešila opismenjevanje, do česar pa ni nikoli prišlo.

Razvoj enotnih pisnih norm je po ponesrečenem poskusu enotne tipkovnice zastal in je bil v celoti prepuščen posameznim nacionalnim odborom, UNESCO pa je skušal ostati krovna pravopisna organizacija. Pisne norme, ki jih je leta 1993 objavil UNESCO, niso nujno tudi pisne norme, ki so jih kot uradne pisne norme za katerega od jezikov sprejele posamezne države. Povrhu so svoje pisne norme še vedno razvijala tudi različna misijonarska združenja, saj so bile nove države okorne. Že nekaj časa med njimi prevladuje SIL International, ki je bilo leta 1934 ustanovljeno kot prezbiterijanski Summer Institute of Linguistics. Vzdržuje obsežno bazo vseh svetovnih jezikov *Ethnologue*, v kateri je trenutno 7117 živih jezikov,⁴ od tega 2140 v Afriki. Skupno se intenzivneje ukvarjajo z več kot 500 afriškimi jeziki. Združenje je bilo nekdanj zelo dejavno v Gani, danes pa deluje predvsem v Čadu, Togu in Kamerunu ter vsaj še v 17 afriških državah. V Kamerunu imajo npr. več kot 200 zaposlenih, doslej pa so sestavili pisne norme za več kot 250 kamerunskih jezikov. SIL je dal pobudo za ustanovitev podjetja Keyman (sprva Tevultesoft), ki na zelo učinkovit način ponuja prilagoditev standardne računalniške tipkovnice glede na abecedo katerega od jezikov. UNICODE npr. še vedno ne more prikazati nekaterih črk vseafriške abecede.

Gotovo lahko s precejšnjo zanesljivostjo rečemo, da je afriške težnje po vzpostavitvi enotnih pravopisnih pravil pognalo računalništvo, politične pobude so še naprej neuspešne. Leta 1997

.....

4 Podatek je iz decembra 2020; novembra 2021 navedena številka je 7139, afriških jezikov naj bi bilo 2154.

so predstavniki 51 afriških držav v Harareju sprejeli enotno deklaracijo o afriški jezikovni politiki (prim. Harare Declaration), vendar je ostalo pri načelnih opredelitvah (na vseafriški, državni in regionalni ravni). Med splošnimi pobudami je bila tudi zamisel o vseafriških jezikovnih načelih (*All African Language Policies*) in pograbil jo je še istega leta ustanovljeni južnoafriški *The Centre for Advanced African Studies* (CASAS). CASAS je objavil več kot 300 monografij, med njimi so tudi enotne pravopisne norme za 31 jezikov oziroma skupin jezikov, vsaj še dve sta v pripravi (prim. Brock-Utne in Mercer 2015). V povezavi z norveškimi jezikoslovci so sestavili vsaj sedem enojezičnih slovarjev. S štirimi državami (Uganda, Zambija, Namibija, Angola) so celo podpisali sporazum, po katerem naj bi pripravili šolsko učno gradivo v enotni ortografiji, ki se izogiba tako fonetičnim črkam kot diakritičnim znamenjem.

Težava prizadevanj CASAS-a, kjer je bilo leta 2012 zaposlenih manj kot deset ljudi, je v tem, da nima nobenega vpliva na to, ali bo katera od držav sprejela njihove predloge. CASAS npr. z enotno in poenostavljeno pisno normo ni uspel v svoji matični domovini Južni Afriki, kjer je kar devet afriških jezikov povrh tudi uradnih. Govorci posameznih afriških jezikov so namreč menili, da bodo z enotno pisno normo izgubili svojo kulturno identiteto. Lesotska pisna norma sotojščine se razlikuje od tiste, ki jo za isti jezik uporabljajo v Južni Afriki, pa čeprav v obeh državah uporabljajo zgolj osnovno abecedo, brez posebnih črk. A za pismenost v Lesotu so poskrbeli švicarski misijonarji, ki so npr. namesto *we* uporabljali *oe*, namesto *ch* pa *tj* ipd. (glej Sesotho Online). Podobno je tudi v Maliju in drugih zahodnoafriških državah, kjer danes npr. glas [ʃ] (zveneči dvoustnični grlni zapornik) v istih jezikih zapisujejo kot: *ʃ*, *'b*, *bb*, *bh*, *ʃ*, *gb* (Karan 2006: 160). Zdi se, da so se aktivnosti CASAS-a upočasnile, ko je potekel skupni projekt z norveškimi jezikoslovci. Podobno velja za wikijevski portal *PanAfriL10n*, ki ga prav tako vodijo iz Južne Afrike (s podporo kanadskega *International Development Research Centre*, IDRC) in ki naj bi ponudil celovit pregled položaja pisnih praks posameznih jezikov, za kar skrbi izpostava *Bisharat Ltd*. Od leta 2001 naj bi zanje skrbela Afriška akademija za jezike (*African Academy of Languages*, AAL, *Académie Africaine des Langues*, ACALAN, *Academia Africana de Línguas*, ACALIN) s sedežem v Bamaku, ki sodeluje s CASAS-om in naj bi imela boljše politične povezave, da bi se v prihodnje vendarle izboljšalo šolanje v afriških jezikih.

Dolgoletni predstojnik CASAS-a Kwesi Kwaa Prah poudarja, da je jezikovna raznovrstnost Afrike pravzaprav evropski izum in pomembno sredstvo pri razbijanju afriške enotnosti. Meni, da 75 % afriškega prebivalstva govori katerega od 13 osnovnih (*core*) jezikov: ngunijskega in soto-cvanajskega (govorijo ju v južni Afriki), amharskega (Afriški rog), fulanskega, mandejskega, ibojskega, havškega, jorubskega in idžojskega (zahodna Afrika), luojskega, svahilijskega (srednja in vzhodna Afrika) ter t. i. vzhodnojezerske in zahodnojezerske jezike (skupini podobnih jezikov držav okoli Velikih jezer v srednji Afriki). Če jim dodamo še grozd somalijskih (Afriški rog), gbejskih in gurskih jezikov (tj. nekaterih jezikov Gane in Toga) ter jezikov ob Kongu (srednja Afrika), razdelitev zajema 90 % govorcev katerega od afriških jezikov. Zato meni, da organizacije, kot je SIL, ki vedno znova objavljajo temeljne raziskave o domnevno novih jezikih, še vedno umetno vzdržujejo prepričanje o Afriki kot babilonskem stolpu jezikov (Prah 2011: 6).

Kot enotno ugotavljajo raziskovalci zgodovine afriških jezikov (npr. Pasch 1994; Miti 2017; Ekkehard Wolff 2019), so bili slovnčni opisi afriških jezikov evropskih jezikoslovcev v prvi vrsti namenjeni njim samim, ne pa govorcem teh jezikov. So tudi zanimiv poizkus, kako bi ustvarili pisavo in jo karseda neposredno povezali z govoricco. A žal je ta poizkus, ki naj bi pravopisna pravila poenostavil, ortografije zapletel. Nobenega dvoma ni, da je pisava tesno povezana z govoricco. A izgovorjava je v bistvu zelo zapletena reč, še posebej če se z njo ukvarjajo v različnih okoljih (državah, ljudstvih) ali tisti, ki so se glasovnega sistema priučili, ko skratka ne gre za isti ali sorodni jezik. Mislim, da je povezana z bolj splošno trditvijo, ki bi se poenostavljeno lahko glasila takole: s črkami nikoli ne moremo zapisati govoricce. V zgodovini je to spodletelo vsem poskusom, ni ji kos tudi abeceda IPA z več kot 300 črkami, čeprav je gotovo še najboljši približek. Pisna komunikacija je več kot le pripomoček govoricce, pisava je svojska oblika sporazumevanja (prim. Heselwood 2013).

5 Slovenska transkripcijska abeceda

Vrnimo se torej spet na izhodišče, k pravilom SP 2001. Ta v poglavju »Pisave za posamezne jezike« mimogrede omenijo eno od posebnosti v izgovorjavi egiptovske arabščine (§1121), posebna razdelka pa sta namenjena svahilijščini (§1133) in havščini (§1134). To sta edina afriška jezika, ki sta poimensko omenjena v znanem priročniku za angleščino *Chicago Manual of Style*, na katera se je ta dodatek SP 2001 verjetno naslanjal (Pogačnik 2003: 34). Da sta bila to tudi uradna jezika britanskih kolonialnih vojaških enot v današnji Nigeriji in vzhodni Afriki, je morda le naključna okoliščina za sestavjalce tega priročnika, kjer v istem poglavju (9.12) zapišejo tudi, da afriške jezike pišejo z latinico. Oba afriška jezika so nekdaj sicer pisali z arabico, kar pa so kolonialisti odpravili, danes ju pišejo skorajda izključno le še v latinici.

Teza ameriškega priročnika, ki pravi, da afriške jezike pišejo z latinico, sicer ni povsem točna. V Afriki živi 65 % vseh govorcev arabščine, ki jo pišejo v arabici, etiopijico pa za več jezikov uporabljajo na ozemlju, ki je večje od evropskega dela Francije, Združenega kraljestva in Španije skupaj (v Etiopiji in Eritreji). Pri latiničnih zapisih iz teh afriških pisav, arabice in etiopijice, je težavna ista stvar: za izraze s teh območij uporabljajo več prečrkovalnih shem v latinico.

- ▷ V Etiopiji za uradne zapise uporabljajo vsaj štiri različne prečrkovalne sisteme. Prvega je na začetku 40. let 20. stoletja uporabljal vpliven jezikoslovec Wolf Leslau, avtor najbolj cenjenega amharskega slovarja (*Concise Amharic Dictionary*, 1976, ²1990), in je razširjen med jezikoslovci; uporablja ga tudi obsežno referenčno delo *Encyclopaedia Aethiopica*, ki je v letih 2003–2014 (v angleščini) v petih delih izšla v Nemčiji. Drugega so za potrebe komisije OZN za geografska imena UNGEGN razvili etiopijski geografi (leta 1962, UNGEGN ga je potrdil leta 1967). Tretji je britanski standard za zapisovanje etiopijskih imen BGN/PCNG, prav tako iz leta 1967, vendar ga celo Etiopiji posebej za zemljepisna imena uporabljajo več kot svojega oziroma UNGEGN-ovega. Četrtega od leta 1997 uporabljajo ameriški bibliotekarji in je verjetno najbolj pogost za zapisovanje osebnih imen v

nestrokovnih besedilih. K tem štirim sistemom bi lahko dodali vsaj še italijanski prečrkovalni sistem, ki so ga npr. uporabili sestavljalci amharsko-italijanskega slovarja iz leta 1901 (Ignazio Guidi, Francesco Gallina, Enrico Cerulli: *Vocabolario amarico-italiano*). Sistem se je močno naslanjal na italijanska pravila o zapisovanju glasov, nanj pa naletimo predvsem pri starejših besedilih.

- ▷ Arabsko govoreče države uporabljajo zelo raznolike oblike prečrkovanja (prim. UNGEGEN). V Egiptu je npr. angleščina prvi tuji jezik, Združeno kraljestvo je bilo zadnji kolonist Egipta. Vseeno pa ne uporabljajo katerega od angleških prečrkovalnih sistemov, pač pa sistem egiptovskih geodetov, po katerem je zapisovanje vokalov podobno zapisom iz francoskega prečrkovalnega sistema arabščine. Tunizijski odbor za zemljepisna imena je leta 1983 za uradni prečrkovalni sistem sprejel dopolnjeni bejrutski sistem (tega neuradno uporablja večina frankofonih držav Magreba) in mu dodal nekaj črk, ki se uporabljajo lokalno. V Libiji so Italijani arabska imena transkribirali po svoje, za nekatera pa so uporabljali celo italijanizirano obliko antičnega imena (npr. Apolonia za mesto Susa, pisano tudi kot Soussa). Ko so območje upravljali Angleži, so uporabljali italijanske zemljevide. V 70. letih, ko je arabica postala edina uradna pisava, so skušali marsikdaj tudi nasilno arabizirati krajevna imena in jim v skladu s standardno arabščino celo spremenili obliko njihovega (libijsko-arabskega) zapisa v arabici. V Wikipediji zato obstaja posebna stran z izrecno navedbo treh standardnih oblik krajevnih imen (prim. Transliteration of Libyan place Names). Še večja zmeda je pri libijskih osebnih imenih. Jezikoslovci so našli več kot 650 možnih kombinacij zapisa osebnega imena, ki ga v slovenščini največkrat domačimo kot Moamer Gadafi. Novinarji in posebni preiskovalci, ki so se s širšim krogom javnosti spraševali, pod katerimi zapisi se je ime dejansko pojavljalo in v katerih različicah naj iščejo Gadafijeve bančne račune, so jih nazadnje našli nič manj kot 112. Ko so našli njegov potni list, je v njem (ročno) napisana latinična oblika (*Gathafi*) postala novica (prim. Fischer 2011). Težko je ugotoviti, zakaj je bila izbrana, enako velja tudi za druge. Tudi v angleščini še vedno pogosto uporabljena oblika prečrkovanja *Qaddafi* npr. prihaja iz italijanskih prečrkovalnih shem, ki danes pravzaprav nimajo nobene mednarodne veljave.

Za najpomembnejšo sociolingvistično posebnost v Afriki velja večjezičnost, zato je afriški nacionalizem zapleten termin (prim. Simpson 2008). Afričani pogosto tekoče govorijo več jezikov, ki jih večše izmenjujejo glede na okoliščine, v katerih jih uporabljajo. Prvi pogovorni jezik Afričanov pogosto ni tudi njihov materni jezik (prim. Pasch 1994). Povprečen Kenijec npr. govori vsaj dva jezika, v urbanih središčih vsaj tri.⁵ Prvi (ali materni) jezik je kateri od domačih jezikov, drugi jezik je svahilijščina in/ali, redkeje, angleščina. Angleščino tudi v pogovorni obliki (navadno v rahlo pidžinizirani obliki, imenovani kenijska ali vzhodnoafriška angleščina) pogosto uporablja kaka petina bolje izobraženih oziroma premožnejših Kenijcev.

.....
 5 Za vire navedb tega in naslednjih odstavkov glej opombo 2.

Zato velja za jezik prestiža, prvi jezik šolstva in javnih sporočil, svahilijščina pa za »ljudski« jezik. Med politiki na splošno velja, da svahilijščino uporabijo takrat, kadar hočejo spodbuditi patriotizem; tako so npr. politični govori, tako na zborovanjih kot v skupščini, praviloma v angleščini, vendar jih pogosto zaključijo v svahilijščini. Ko npr. v Nigeriji govorijo o ljudskih modrostih ali tradicionalnih verstvih, uporabijo jorubščino ali katerega od drugih manjšinskih domačih jezikov. Havščina je povezana z islamom, ibojščina s krščanstvom, angleščina pa je jezik urbanih središč. Uradno je to evropski različici podobna angleščina Nigerije, pogovorno pa pidžin nigerijska angleščina.

V večini afriških držav prevladuje prepričanje o večvrednosti evropskih jezikov, ki so ostali jeziki elit; tudi afriška literatura večinoma nastaja v evropskih jezikih (prim. Prah 2017; Kamusella 2017). Celó v tistih državah, kjer državne meje po spletu naključij sovpadajo z območjem, kjer je večinski jezik kateri od afriških jezikov, so evropski jeziki pomemben znak prestiža. Ruanda, kjer je ruandščina (*Kinyarwanda*) materni jezik skoraj vsakega prebivalca, ima tri uradne jezike; poleg ruandščine še francoščino in angleščino. V sosednjem Burundiju, kjer je le malce nižji odstotek maternih govorcev ruandščini zelo podobne rundščine (*Kirundi*), ki je sicer edini uradni burundijski jezik, državna uprava dejansko še vedno deluje v francoščini, šolanje pa je pogosto tudi v angleščini (in svahilijščini). V Ekvatorialni Gvineji je fangščina materni jezik več kot 80 % prebivalstva, 90 % prebivalstva kot drugi jezik govori španščino, država pa ima trenutno tri uradne jezike: španščino, francoščino in portugalščino.

Le šest od skupno 54 afriških držav za uradni jezik nima katerega od evropskih jezikov. Poleg Etiopije, kjer so uradni jezik amharščina in nekaj drugih etiopijskih jezikov, to velja še za severnoafriške, pretežno arabsko govoreče države (Egipt, Libija, Tunizija, Alžirija, Maroko). V Etiopiji veljavo pridobiva angleščina, v severnoafriških državah pa še vedno tudi v upravi uporabljajo katerega od jezikov kolonialistov. Tudi v Libiji, ki je vrsto let živela v samoizolaciji in je po padcu Gadafijevega režima v bistvu razpadla, je angleščina močno pridobila. Angleščina je eden od uradnih jezikov vsaj na delu ozemlja še ene od trenutno kaotičnih držav, v Somaliji, čeprav je somalijščina zelo pogost materni jezik, z zelo stabilno pisno normo. V katerem od evropskih jezikov večinoma deluje uprava tudi v tistih afriških državah, ki uradnega jezika izrecno ne imenujejo: angleščina je najpogostejši upravni jezik v Gambiji, Sierr Leone, Gani, Tanzaniji (s svahilijščino) in Eritreji (s tigrinijščino in arabščino), portugalščina pa v Gvineji Bissau ter Svetem Tomažu in Princu.

V bistvu je edini pomemben podatek glede »afriških pisav«, ki ga moramo poznati, ko nas v slovenščini zanima prevzemanje besed iz Afrike, ta, da smo jih dobili iz katerega od evropskih jezikov, ki je (podobno kot angleščina v Indiji ali Izraelu) tudi tisti jezik, ki so ga za uradnega izbrali prebivalci katere od afriških držav. Nekatere države svoje afriške jezike pišejo z drugačnim naborom črk, kot jih ima njim najljubši evropski jezik. To so lahko čudne črke in črkja, a nenazadnje to velja npr. tudi za islandščino, latvijščino, poljščino ali slovenščino. Ko iste besede Afričani zapišejo v katerem od evropskih jezikov, jih tipografsko poenostavijo; zapise v afriških jezikih (v latinici) je pravzaprav težko najti. Nelatinične pisave iz Afrike, torej arabica

in etiopijica, nimajo stabilnih prečrkovalnih sistemov, a tudi za to obstajajo tehtni jezikoslovni in zgodovinski razlogi. Ne glede na to tudi za ti nelatinični afriški pisavi velja, da jih njihovi govorniki sami pišejo z latinico, praviloma tudi v katerem od evropskih jezikov. Skrajno podcenjujoče bi bilo verjeti, da tega ne znajo in da so nedoslednosti v latiničnih zapisih, tudi ko gre za prečrkovanje iz arabice ali etiopijice, nekaj, kar moti le Slovence.

Težava pravila SP 2001 je najprej to, da jezike po nepotrebnem deli na tiste z latinično in nelatinično pisavo, saj v veliki večini primerov ni dvoma, da izraze iz teh jezikov, podobno kot večina svetovnih jezikov, v slovenščino prevzemamo iz latinice (prim. Pogačnik 2005). Delitev, ki ima za posledico glasovno domačenje, le slovenščini lastno pisanje teh imen, je tudi zelo problematična, če npr. pogledamo le primer osebnih lastnih imen. Po SP 2001 bi morali ime, ki ga v Ukrajini latinično zapisujejo kot Liudmyla, v slovenščini zapisati kot Ljudmila. A kaj, če se ta gospa s tem ne strinja ali se preseli v katero od držav, kjer je uradni jezik kateri od jezikov z latinično pisavo? Bi morali ime diplomata Bana Ki-moona pisati drugače, ko je v New Yorku ali ko je v Južni Koreji? Bosta Ajša in Mohamed, ki sta iz Sirije pribežala v Nemčijo, zdaj tudi v pisni slovenščini lahko postala Aisha in Muhammad, bo po novem z Indijskega polotoka v London priseljeni Radživ končno lahko postal Rajiv?⁶

V bistvu pa SP 2001 jezikov ne ločuje na tiste z latinično pisavo in tiste z nelatinično pisavo, ampak na tiste, ki naj bi bili po neznanem kriteriju slovenskemu govorniku znani, in tiste, ki mu niso, saj glasovne podomačitve v pisavi predlaga tudi za jezike z latinično pisno normo (Pogačnik 2003: 40). To velja tudi za oba afriška jezika, opisana v preglednicah SP 2001, havščino in svahilijščino. Lahko bi rekli, da je v ozadju te proizvedene delitve model idealnega slovenskega pisca, ki naj bi nekako vedel, kako prevzemati besede iz angleščine, nemščine, celo islandščine ali latvijščine ipd. jezikov, pri nekaterih ne tako znanih jezikih pa zaradi težav z izgovorjavo ne. Zato jih lahko (s pomočjo dodanih preglednic) premosti v pisavi, in sicer tako, da jih glasovno podomači. Pomembno je poudariti, da je v luči SP 2001 idealni slovenski pisec tudi idealni govorec. Ob pomanjkanju priročnikov za pravorečje je slovenski pravopis tudi pri-

6 Aprila 2021 (ko je bil ta prispevek bolj ali manj končan) je bilo objavljeno gradivo Pravopisne komisije pri SAZU in ZRC SAZU, ki prinaša nova priporočila glede prevzetih besed in besednih zvez. Nova pravila ohranjajo razlikovanje med latiničnimi in nelatiničnimi pisavami, dodajajo pa zelo pomembno novost: pri prečrkovanjih iz nelatiničnih pisav na prvo mesto postavljajo mednarodni zapis (prim. *Pravopis 8.0*). Zdi se škoda, da nadaljevanje to preprosto in samoumevno opredelitev relativizira predvsem z dvema argumentoma: (1) sprašuje se, ali mednarodna pravila za prečrkovanje nelatiničnih pisav sploh obstajajo (§7, §46), ter (2) glasovno domačenje predpisuje za vsa imena iz cirilice, če se drugače ne odloči sam nosilec tega imena (§7). Glede prečrkovalnih tabel (1) nima smisla izgubljati besed, prečrkovalnih shem je preveč in pri nekaterih primerih se vsaj mednarodna skupnost kvečjemu težko odloči, katera je najbolj relevantna. Prečrkovanje lastnih imen iz cirilice po slovenskih pravilih (2) se je tudi meni zdelo smiselna izjema (prim. Pogačnik 2003, 2005), saj z njo (večinoma) zapisujejo slovanske jezike s podobnimi glasovnimi vrednostmi kot slovenščina. Danes menim drugače. Tudi govorniki jezikov s cirilično pisavo se lahko povsem kompetentno odločijo, zakaj in kako svoja imena zapisujejo v latinici.

ročnik za izgovorjavo, zato za slovenščino velja, da »pisni jezik (p)ostaja pomemben dejavnik pri oblikovanju javnega govora« (Tivadar 2012: 592).

Vsako pisanje v slovenščini seveda ni namenjeno javnemu govoru. Če bo pravopis ohranil svoje pravorečno poslanstvo, mora biti nujno vpletanje izgovorjave v pisavo nedoumno in jasno opredeljeno, predvsem pa redko, saj gre za zapleteno operacijo. Verjetno bi bilo težko reči, da slovenski pravopis pri ne tako znanih jezikih izgovorjavo opredeljuje s pisavo, nekako obratno, kot to npr. velja za opisane pisne norme afriških jezikov, pri katerih so sestavljalci pravopisnih pravil izhajali iz tolmačenja glasov. A pravila SP 2001 za prevzemanje iz manj znanih jezikov bi lahko razumeli tudi v tej smeri: predpisane podomačitve v resnici zadevajo pisavo, ne izgovorjave.

Pri domačenju pravila SP 2001 uporabljajo nekaj, čemur bi lahko rekli univerzalna slovenska transkripcijska abeceda, saj je ta v ozadju vseh »prečrkovalnih sistemov« v poglavju »Pisave za posamezne jezike«. Zdi se, da sledi osnovnemu pravilu, da v slovenščini izraze in nekaterih jezikov tudi v pisni obliki lahko v skladu s slovenskim izgovorom zlahka podomačimo kar iz pisave, če upoštevamo naslednje zamene: $ch = \check{c}$, $sh = \check{s}$, $zh = \check{z}$, $q = k$, $w = v$, $x = ks$, $y = j$. V prvem koraku torej rehabilitira tri svojske črke slovenske abecede in odpravi tiste štiri črke, ki jih ima angleška oziroma osnovna latinična abeceda, ne pa tudi slovenska. V naslednjih korakih to pravilo korigira glede na ortografijo posameznega jezika: kako bi v pravilo spravili oziroma tipografsko poenostavili še katero od črk, ki je slovenska abeceda nima (npr. \check{d} ali \check{c}), kdaj je y lahko i , w pa u ipd., kako ravnati s samostojnimi črkami j in c oziroma x in q ali kako bi v kakem jeziku pretolmačili še katera dvočrkja, ki jih slovenščina ne pozna (ali je ch lahko \check{s} ali h ali kaj drugega). V primeru svahilijščine so se npr. sestavljalcem pravil zdela problematična dvočrkja dh , gh , kh in th , za katera so predlagali poenostavitve d , g , k in t . Zakaj pa? Zato da bi karkoli iz svahilijščine v slovenščini zanesljivo napačno izgovorili? Pri havščini se SP 2001 ne pogloblja v izgovorjavo, ne omenja različnih pisnih norm, prav tako ne predvideva tipografskih poenostavitev, čeprav so v najpopularnejšem (nigerijskem) pravopisu še iz 30. let 20. stoletja tudi črke β , d' , ℓ , y in r s tildo, na kar npr. opozarja tudi *Chicago Manual of Style*.

V slovenščini verjetno res na osnovi slovenskega tolmačenja izgovorjave pogosto domačimo občne besede, saj to poenostavi ravnanje z njimi (prim. Bizjak Končar 2012). Podobno velja za nekatera druga lastna imena, kot so imena različnih etničnih skupin ali jezikov; čeprav tvorijo obsežno množico, je končna. Za tvorjenje takih izrazov bi pravopisnemu priročniku bolje kot opisana univerzalna slovenska transkripcijska abeceda na osnovi pisav posameznih jezikov koristila preglednica glasov vseh jezikov, abeceda IPA s slovenskimi ustrezniki. Izgovorjava je seveda zelo pomembna tudi zaradi izglasja, ki je npr. pri samostalnikih, torej vseh lastnih imenih, osnova pregibanja in tvorjenja pridevnikov. A resnici na ljubo ni prav pogosto, ko bi se slovenski pisci morali spraševati, kakšna točno je izgovorjava in kako vpliva na določeno prevzeto besedo. Problematiko prevzetih besed zlahka lahko posplošite in predimenzionirate, saj je povezana s kopico jezikov, dejansko pa se z njo še največkrat srečujemo pri rabi osebnih in zemljepisnih imen. Ostati mora enostavna.

Menim, da prevzemanje izrazov iz tujih jezikov v bistvu ni pravopisni, ampak prevodni problem. Pravopisne probleme rešujejo govorniki posameznega jezika. Pri jezikih z latinično pisavo, kot je slovenščina, na splošno velja, da za prevajanje »neprevedljivih« izrazov nespremenjeno (tj. polcitatno) povzamemo (najpogostejši) latinični zapis. Ker je sodobni svetovni jezik, podobno kot nekdanja latinščina, danes postala angleščina, ga zelo pogosto povzamemo prek angleščine. Ta v veliki večini na enak način, torej pisno nepodomačeno (polcitatno), sama prevzema besede iz drugih jezikov. Včasih v slovenščini seveda besede prevzamemo tudi od katerega drugega jezika ali, v primeru nelatiničnih pisav, po kateri od prečrkovalnih shem, ki jo uporabljajo govorniki tega jezika (in so pogosto enake kot tiste, ki jih uporabljajo govorniki angleščine). Zaradi zelo enostavnega razloga, ponovimo ga še enkrat: ker v 21. stoletju govorniki vseh jezikov, tudi tistih, ki se pišejo s katero od nelatiničnih pisav ali pa imajo nestabilno pisno normo, lahko sami odločijo, kako bodo nekaj zapisali v latinici.

V prvi vrsti to velja za osebna in zemljepisna imena, ki jih zelo redko prevajamo. Resda pa v slovenščini za nekatera zgodovinska imena, kot sta npr. Dunaj ali Pariz, uporabljamo svojske zapise. Zanje si od geografov lahko sposodimo besedo eksonim. Eksonimi so strogo nadzorovani sezname, v katerih so zbrana imena, ki odstopajo od pravila o pisno nepodomačenem (polcitatnem) prevzemanju. So izjeme in veljajo za ustaljene. Niso povezani le z izgovorjavo, zaradi katere tako ime lahko dobi nekemu drugemu jeziku lastno obliko. Svojski zapis, podomačena ali enostavno napačna izgovorjava je le ena od okoliščin procesa pri ustvarjanju eksonimov (prim. Kladnik 2007). Eksonimi so svojevrstna strokovna terminologija, ki pa je smiselna le pri redkih primerih. Sodobna osebna in zemljepisna imena bi slovenski pravopis moral pustiti pri miru, saj (če odmislimo vse druge težave) domačenje takih imen vodi v nenadzorovano in nesmiselno generiranje izjem. Težava vseh pravil so namreč izjeme: če jim prilagodimo pravila, zmeda postane še hujša.

Sklep

Pri tej kritiki pravopisnih pravil ne gre za to, da bi bilo glasovno domačenje v slovenščini povsem nekoristen instrument in da prevzemanje lastnih imen iz Afrike ni težavno. Problemi pri prevajanju besed, ki v osnovi prihajajo iz afriških jezikov, so lahko drugačni od tistih, na katere naletimo v katerem od drugih jezikov, a bržkone so jim v nekaterih splošnih potezah podobni. Gotovo npr. je tudi, da se pri prevajanju iz afriških jezikov težje sklicujemo na ustaljeno terminologijo ali po korpusih preverljivo pogostnost rabe. Sploh če v zakup vzamemo, da se o črni celini sorazmerno malo piše in da še v tistih redkih primerih nesmiselno pravilo o glasovnem domačenju lastnih imen iz dežel tretjega sveta, ki so s SFRJ pogosto delila usodo nevrščenih, vztraja že več desetletij. Ko iz enačbe odstranimo sodobna osebna in zemljepisna imena, vanjo vstavimo druga lastna imena in glasoslovju dodamo še področje oblikoslovja ali besedotvorja, lahko opozorimo na nekatere zanimive posebnosti, ki bi lahko koristile pri sestavljanju splošnih pravil o prevzemanju besed v slovenščini oziroma dodajanju leksikografskih primerov v slovarskem delu. V tem članku izbrane rešitve morda niso tako jasno razvidne

ali najboljše, zato jih nakažimo v njihovi splošni formi. Znano Plinijevo reklo *Semper aliquid novi Africam adferre*, ki sem si ga (v prevodu Mateja Hriberška) izposodil za naslov, namreč drži tudi v jezikoslovju.

- ▷ Če je izvornih latiničnih različic nekega zapisa več, katera je izhodiščna? Če to ni mednarodno najpogostejša, ki je torej pogosta tudi v angleščini, zakaj in katera druga?
- ▷ Kateri prečrkovalni sistem arabice in etiopijice je za posamezni izraz referenčen? Če bi tak zapis želeli tudi glasovno podomačiti, na katero izgovorjavo se opreti?
- ▷ Kako določiti spol? Je npr. beseda *adžami* moškega ali ženskega spola? Bi bilo bolje, glasovno bliže morda *ajami*, *aiami* ali kaj takega kot *agami* oziroma *adjami*? Ali kar *adžamica*, saj gre za pisavo?
- ▷ Katero obliko poimenovanja izbrati pri ljudstvih, za katera imajo veliki jeziki že utečene prevode? Morda je lastno ime *San* boljše kot *Grmičarji* oziroma *Bušmani*? Če vemo, da tako *Dinka* kot *Nuer* pomeni 'ljudje', ali to lahko uporabimo kot prevod? Je havška oblika imena *Fulani* res tako uveljavljena, da je boljša kot *Fulbejci* (po najpogostejši ortografiji *Fulbe*). Bi morali biti *Pulejci* (*Pulle* je v fulanščini namreč edninska oblika besede *Fulbe*)?
- ▷ Če obrazilo, ki ga lahko uporabimo za tvorjenje slovenskih poimenovanj, ni sporno, ali je vedno nujno? Ali iz pisav oziroma jezikov, ki imajo v lastnem poimenovanju teh jezikov močno ukoreninjen pomen, sploh velja tvoriti besedno zvezo, kot je npr. nkojska pisava ali fanakalojski jezik? *Fanakalo*, južnoafriški pidžin, je ime namreč dobil po besedni zvezi 'Naredi tako, da ...'; *n'ko*, izvirna zahodnoafriška pisava, pa iz pogoste fraze v mandejskih jezikih, 'Jaz pravim, da ...'.
- ▷ Kako ravnati pri tistih imenih ljudstev, ki se končajo na samoglasnik? Če je izvirna oblika *Luo* in je »pripadniki ljudstva *Luo*« preokorno, kako potem: *Luojci*, *Loujčani*, *Luoji*, morda celo *Lvoji* ali *Lvojci*?
- ▷ Kako v izgovorjavi ravnati z glasovi, ki jih slovenščina nima in jih zato poenostavljamo? Kaj če je v poimenovanju črka, ki je povezana z zapisom slovenščini povsem tuje izgovorjave? Ali veččrkje? Res *Havsi* ali morda vseeno *Hausi* (iz *Hausa*)? *Njamejska* ali *niameyska* tipkovnica (iz *Niamey*)? *Kosi*, *Hosi* ali *Khosi* ali morda celo kaj takega kot *Tlkhosi*, saj v besedi *Xhosa*, ki jo različni jeziki, tudi koški jezik, največkrat uporabljajo za poimenovanje tega južnoafriškega ljudstva, *x* označuje tlesk?
- ▷ Etiopijci ali Etiopci? Somalijski ali somalski? Svahilijski ali svahilski oziroma swahilijski?
- ▷ Zakaj pravzaprav svahiliščina, ne pa kisvahiliščina oziroma kisvahilščina? Pri bantujskih jezikih so predpone semantične in izvirni izraz za svahilijski jezik je *Kiswahili*. Predpona *ki-* za jezik velja za svahiliščino, drugi bantujski jeziki imajo lahko drugačne predpone. Poglejmo si primer Ugande. Najpogostejši prefiksi ugandskih jezikov so *mu-* (posameznik) in *ba-* (skupina) ter *bu-* (ozemlje skupine), *lu-* (njihov jezik) in *ki-* (njihova kultura). Tako npr. *Muganda* pomeni pripadnika etnije *Baganda*, ki živi na ozemlju *Buganda*, govori jezik *Luganda*, njihove navade in običaji pa so *Kiganda*. Če bi pri tvorjenju predpono izpustili, bi v vseh naštetih primerih kot izhodiščna beseda morala veljati beseda *Ganda*: tako za Bagandce (*Baganda*) kot njihov jezik luganščino (*Luganda*) ali

državo Uganda (ki je poimenovanje dobila po svahilijski predponi *u-*, s katero označujejo dežele). Velja poudariti, da je v splošnem pravilu glede teh predpon treba upoštevati, da celo matične države bantujskih jezikov zelo različno ravnaajo s predponami: včasih v prevodu v katerega od evropskih jezikov predpono vestno povzemajo, včasih pa pri prevodih uporabljajo zgolj koren.

Literatura in viri

- ABDELHAY, Ashraf, MAKONI, Busi, MAKONI, Sinfree, 2016: The colonial linguistics of governance in Sudan: the Rejaf Language Conference, 1928. *Journal of African Cultural Studies* 28/3. 343–358. <<https://doi.org/10.1080/13696815.2016.1146129>>
- ACALAN (African Academy of Languages) = <<https://acalan-au.org/index.php>>
- AYTÜRK, İlker, 2008: The First Episode of Language Reform in Republican Turkey: The Language Council from 1926 to 1931. *Journal of the Royal Asiatic Society* 18/3. 275–293. <<https://www.jstor.org/stable/27755954>>
- BERMAN, Edward H., 1971: American Influence on African Education: The Role of the Phelps-Stokes Fund's. Education Commissions. *Comparative Education Review* 15/2. 132–145. <<https://www.jstor.org/stable/1186725>>
- Bisharat! = <<http://www.bisharat.net/Documents/>>
- BIZJAK KONČAR, Aleksandra 2012: Pisno podomačevanje novejših prevzetih besed v slovenščini. Nataša Jakop, Helena Dobrovoljc (ur.): *Pravopisna stikanja*. Ljubljana: Založba ZRC. 63–71. <https://doi.org/10.3986/9789610504412_06>
- BROCK-UTNE, Birgit, MERCER, Malcolm, 2014: Using African languages for democracy and lifelong learning in Africa: A post-2015 challenge and the work of CASAS. *Int Rev Educ* 60. 777–792. <<https://doi.org/10.1007/s11159-014-9448-7>>
- CASAS (The Centre for Advanced African Studies) = <<http://www.casas.co.za>>
- COLE, Desmond T., 1971: The History of African Linguistics to 1945. Jack Berry in Thomas Albert Sebeok (ur.): *Linguistics in Sub-Saharan Africa*. Haag – Pariz: Mouton. <<https://doi.org/10.1515/9783111562520-003>>
- DELAFOSE, Maurice, 1904: *Vocabulaires comparatifs de plus de 60 langues ou dialectes parlés à la Côte d'Ivoire et dans les régions limitrophes: avec des notes linguistiques et ethnologiques, une bibliographie et une carte*. Pariz: Ernest Leroux. <<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k824366>>
- EKKEHARD WOLFF, Heinrich, 2016: *A History of African Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press. <<https://doi.org/10.1017/9781108283977>>
- FISHER, Max, 2011: Rebel Discovers Qaddafi Passport, Real Spelling of Leader's Name. *The Atlantic*, 24. 8. 2011. <<https://www.theatlantic.com/international/archive/2011/08/rebel-discovers-qaddafi-passport-real-spelling-of-leaders-name/244077/>>
- Glottolog = <<https://glottolog.org>>
- Harare Declaration = <http://ocpa.irmo.hr/resources/docs/Harare_Language_Declaration-en.pdf>
- HARRIES, Patrick, 2007: *Butterflies and Barbarians: Swiss Missionaries and Systems of Knowledge in South-East Africa*. Oxford: James Currey.
- HARTELL, Rhonda L. (ur.), 1993: *Alphabets des langues africaines*. Dakar: UNESCO (Tudi kot spletna verzija z možnostjo iskanja: <<http://sumale.vjf.cnrs.fr/phono/index.htm>>.)
- HESELWOOD, Barry, 2013: *Phonetic Transcription in Theory and Practice*. Edinburgh: Edinburgh University Press. <<https://doi.org/10.3366/edinburgh/9780748640737.001.0001>>

- KAMUSELLA, Tomasz, 2017: The Arabic Language: A Latin of Modernity? *Journal of Nationalism, Memory & Language Politics* 11/2. 117–145. <<https://doi.org/10.1515/jnmlp-2017-0006>>
- KARAN, Elke, 2006: *Writing System Development and Reform: A Process. Thesis*. Grand Forks: University of North Dakota. <https://arts-sciences.und.edu/academics/summer-institute-of-linguistics/theses/_files/docs/2006-karan-elke.pdf>
- Keyman = <<https://keyman.com/>>
- KLADNIK, Drago, 2007: *Pogledi na podomačevanje tujih zemljepisnih imen*. Ljubljana: Založba ZRC (Georitem 2.). <<https://doi.org/10.3986/9789612545253>>
- KLÍMA, Vladimír, RŮŽIČKA, Karel František, ZIMA, Petr, 1976: *Black Africa. Literature and Language*. Dordrecht – Boston: D. Reidel Publishing Company. <<https://doi.org/10.1007/978-94-010-1761-9>>
- KOELLE, S[igismund] W[ilhelm], 1854: *Polyglotta Africana. Or a comparative vocabulary of nearly threehundred words and phrases in more than hundred distinct african languages*. London: Church Missionary House. <<https://resolver.sub.uni-hamburg.de/goobi/PPN862704383>>
- KOOTZ, Anja, PASCH, Helma, 2008: *5000 Jahre Schrift in Afrika. Entstehung – Funktionen – Wechsel*. Köln: Kleine Schriften der Universitäts- und Statsbibliothek Köln.
- LECLERC, Jacques, b. d.: *L'aménagement linguistique dans le monde*. Québec: CEFAN, Université Laval. <<http://www.tlfq.ulaval.ca/axl/>>
- LESTARDE, G. P., 1927: Some Remarks On The Practical Orthography Of The South African Bantu Languages. *Bantu Studies* 3/1. 261–273. <<http://dx.doi.org/10.1080/02561751.1927.9676211>>
- LEPSIUS, Richard, 1855: *Das allgemeine linguistische Alphabet: Grundsätze der Übertragung fremder Schriftsysteme und bisher noch ungeschriebener Sprachen in europäische Buchstaben / Standard Alphabet for Reducing Unwritten Languages and Foreign Graphic Systems to a Uniform Orthography in European Letters*. London: Seeleys.
- LEPSIUS, Richard, 1863: *Standard Alphabet for Reducing Unwritten Languages and Foreign Graphic Systems to a Uniform Orthography in European Letters. Second edition*. London – Berlin: Williams & Norgate – W. Hertz. <<https://archive.org/details/standardalphabe00lepsyooq>>
- MANFREDI, Stefano, TOSCO, Mauro, 2016: A new state, an old language policy, and a Pidgin Creole: Juba Arabic in South Sudan. *III Congresso Coordinamento Universitario per la Cooperazione allo Sviluppo*, Université de Turin, Sep 2013, Turin, Italy. <<https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-01102624>>
- MESTHRIE, Rajend (ur.), 2002: *Language in South Africa*. New York – Cambridge: Cambridge University Press. <<https://doi.org/10.1017/CBO9780511486692>>
- MITI, L. M., 2017: Africanisation of the Study of African Languages and Linguistics in African Universities. Cross, Michael, in Ndofirepi, Amasa (ur.): *Knowledge and Change in African Universities. African Higher Education: Developments and Perspectives*. 101–119. Rotterdam: Sense Publishers. <https://doi.org/10.1007/978-94-6300-845-7_6>
- MUNDIKWA, Saki, 2006: *Afrikan Alphabets: The story of writing in Africa*. New York: Mark Batty Publisher.
- MUMIN, Meikal, VERSTEEGH, Kees (ur.), 2014: *The Arabic Script in Africa. Studies in the Use of a Writing System*. (Studies in Semitic Languages and Linguistics, Volume: 71.) <<https://doi.org/10.1163/9789004256804>>
- Nuer Field Notes, 2003 = <<http://www.dlib.indiana.edu/collections/nuer/edward/linguistics.html>>
- PAKENHAM, Thomas, 1991: *The Scramble for Africa: The White Man's Conquest of the Dark Continent from 1876 to 1912*. London: Abacus.
- PanAfriL10n = <<http://www.panafril10n.org>>
- PASCH, Helma, 1994: *Standardisierung internationaler afrikanischer Verkehrssprachen*. Opladen: Westdeutscher Verlag GmbH. <<https://doi.org/10.1007/978-3-663-05317-0>>

- PASCH, Helma, 2005: Westermann, Diedrich Hermann. *Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon*, 1531–1547. Nordhausen: Verlag Traugott Bautz. <<https://kups.ub.uni-koeln.de/5196/>>
- PASCH, Helma, 2008: Competing scripts: the introduction of the Roman alphabet in Africa. *International Journal of the Sociology of Language* 191. 65–109. <<http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:hbz:38-56691>>
- POEWE, Karla, 2005: Liberalism, German Missionaries, and National Socialism. Ulrich van der Heyden, Holger Stoecker (ur.): *Mission und Macht im Wandel politischer Orientierungen: Europäische Missionsgesellschaften in politischen Spannungsfeldern, in Afrika und Asien zwischen 1800 und 1945*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag. 633–662.
- POGAČNIK, Aleš, 2003: Prevezmanje besed v slovenščini. *Jezik in slovstvo* 48/6. 25–48. <<https://www.jezikinslovstvo.com/pdf/2003-06-Pogacnik.pdf>>
- POGAČNIK, Aleš, 2005: O lastnih imenih. *Veliki angleško-slovenski slovar OXFORD. Prva knjiga*. Ljubljana: DZS. XL–LVI. <<https://slovarji.dzs.si/imgDir/slovarji/O%20lastnih%20imenih.pdf>>
- POGAČNIK, Aleš, 2006: Pisava = latinica. *Jezik in slovstvo* 54/3–4. 25–36. <<https://www.jezikinslovstvo.com/pdf/2006-03-04-Razprave-AlesPogacnik.pdf>>
- POGAČNIK, Aleš, 2012: Glasovno domačenje imen iz nelatiničnih pisav. Nataša Jakop, Helena Dobrovoljc (ur.): *Pravopisna stikanja*. Ljubljana: Založba ZRC. 73–83. <https://doi.org/10.3986/9789610504412_07>
- PRAH, Kwesi Kwaa, 2011: The Language of Development and the Development of Language in Contemporary Africa: The Challenge of African Development in the Context of Current Linguistic Realities and Dominant Knowledge in Applied Linguistics. “Knowledge Construction in Applied Linguistics: A Critical Perspective” at the *Annual Conference of the American Association for Applied Linguistics (AAAL)* in Chicago. (26–29, March 2011). <<http://www.casas.co.za/FileAssets/NewsCast/misc/file/Chicago%20AAAL%20Paper%20%20March%202011%20%282%29%20%282%29.pdf>>
- PRAH, Kwesi Kwaa, 2017: The Centrality of the Language Question in the Decolonization of Education in Africa. The Centrality of the Language Question in the Decolonization of Education in Africa. *Alternation* 24/2. 226–252. <<https://doi.org/10.29086/2519-5476/2017/v24n2a12>>
- Pravopis 8.0 = <<https://www.fran.si/pravopis8/>>
- PRITCHETT, Frances W., 2012: About the Igbo Language. <http://www.columbia.edu/itc/mealac/pritchett/00fwp/igbo_index.html#index>
- SALVATORE, Matteo, 2017: *The African Prester John and the Birth of Ethiopian-European Relations, 1402-1555*. London – New York: Routledge. <<https://doi.org/10.4324/9781315612294>>
- Sesotho Online = <<http://www.sesotho.web.za/index.htm>>
- SIL International = <<http://www.sil.org>>
- SIMPSON, Andrew (ur.), 2008: *Language & National Identity in Africa*. Oxford: Oxford University Press.
- SOLLEVELD, Floris, 2020: Lepsius as a linguist: fieldwork, philology, phonetics, and ‘the Hamitic hypothesis’. *Language & History* 63/3. 193–213. <<https://doi.org/10.1080/17597536.2020.1760066>>
- SP 2001 = *Slovenski pravopis* (Jože Toporišič idr.). Ljubljana: SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (izd.) – Založba ZRC (zal.).
- The Chicago Manual of Style. 14th edition*, 1993. Chicago – London: The University of Chicago.
- TIVADAR, Hotimir, 2012: Nove usmeritve pri raziskavah govora s pogledom v preteklost. *Slavistična revija* 60/4. 587–602. <https://srl.si/ojs/srl/article/view/COBISS_ID-51412322>
- Transliteration of Lybian place Names = <https://en.wikipedia.org/wiki/Transliteration_of_Lybian_placenames>
- TUCKER, A. N., 1948: The Spelling of African Place-Names on Maps. *Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London* 12/3-4. 824–830. <<https://www.jstor.org/stable/608739>>
- UNGEGN. Working Group on Romanization Systems. = <<https://www.eki.ee/wgrs/>>

VSL 1997 = *Veliki splošni leksikon* (ur. Marija Javornik). Ljubljana: DZS.

WESTERMANN, Diedrich 1930: *Practical Orthography of African Languages*. London: Routledge (1990). <<http://www.bisharat.net/Documents/poal30.htm>>

WESTERMANN, Diedrich, WARD, Ida 1933: *Practical phonetics for students of African languages. With the introduction of John Kelly*. London: Routledge (1990).

Wikipedia = <<https://www.wikipedia.org/>>

V
Pravopis v preseku z
glasovno-naglasno, oblikoslovno
in besedotvorno problematiko

Odnos jezikovnih uporabnikov do naglasnomestne problematike

Tanja Mirtič

DOI: https://doi.org/10.3986/9789610506201_16

Uvod¹

V prispevku na podlagi analize dveh spletnih anketnih raziskav problematiziramo in komentiramo nekatera vprašanja v okviru naglasnomestne problematike sodobnega slovenskega knjižnega jezika. Zanimalo nas je, kako jezikovni uporabniki vrednotijo pomembnost različnih dejavnikov pri ugotavljanju naglasnega mesta v knjižni slovenščini in njihov odnos do naglasnomestne dvojničnosti. Na primeru naglaševanja rojstnih imen se bomo dotaknili tudi problematike razlikovanja med onaglaševanjem občnoimenskega in lastnoimenskega besedja.

Pričujoča raziskava je torej opravljena s stališča naglasnomestne problematike, ki je v slovenskem knjižnem jeziku zelo široka. Poleg ugotavljanja knjižno najustrežnejšega mesta naglasa pri posameznih besedah oz. razmerja med dvojničnimi uresničitvami je v sodobni slovenščini odprtih tudi precej drugih problemov, povezanih z naglasnim mestom, npr. primarni/sekundarni naglas (prim. Gliha Komac 2015; Jurgec 2017), mesto naglasa v črkovalno izgovorjenih kraticah (prim. Weiss 2020). Problematika postane še bolj kompleksna, ko obravnava občnoimenskega besedja dodamo še lastnoimensko, ki izkazuje deloma lastne zakonitosti naglaševanja.² Zapletenost omenjene teme potrjujejo tudi vprašanja jezikovnih uporabnikov v jezikovnih svetovalnicah (prim. ŠUSS 2004; Dobrovoljc in Lengar Verovnik 2015; Snoj 2016; Lengar Verovnik 2017).

Pri preučevanju govorenega knjižnega jezika je treba upoštevati, da govorni jezik, četudi brani, izkazuje drugačne značilnosti kot zapisani. Hitreje se spreminja, pozna več dvojničnosti oz. variantnosti in je pogosto bolj individualno obarvan, zlasti z jezikovnimi značilnostmi okolja, iz katerega govorec izhaja oz. kjer govorec živi, pojavljajo pa se tudi razlike zaradi različne starosti, izobrazbe in poklica. Pravorečja zato nikoli ne moremo kodificirati tako natančno in podrobno kot pravopis (Urbančič 1987: 111–112).

1 Prispevek je nastal v okviru programa P6-0038, ki ga financira ARRS, in v okviru aplikativnega podoktorskega projekta Rastoča baza pravorečnih težav (Z6-1890) ter aplikativnega projekta OptiLEX (L7-9406), ki ju delno financira ARRS.

2 Tudi sicer se moramo pri obravnavi glasoslovnih zakonitosti besedja zavedati, da obstajajo pomembne razlike med domačim in prevzetim besedjem, npr. fonem /dž/, ki se pojavlja le v prevzetih besedah (in kot zvencnostna različica fonema /č/).

1 O metodologiji³

V empirični raziskavi smo uporabili spletno metodo anketiranja. Metoda anketiranja se v slovenistični stroki tradicionalno uporablja za zbiranje glasoslovnih podatkov (prim. Toporišič 1969; Rigler 1970; Rigler 1981). V sodobnem času je zaradi spleta postala širše dostopna (prim. Mirtič 2019), saj omogoča sodelovanje respondentov različne starosti, lokalnega porekla, poklica in kraja bivanja, kar so pomembni dejavniki, ki vplivajo na naglaševanje v knjižni slovenščini. Metoda anketiranja omogoča tudi stik raziskovalcev slovenščine z uporabniki slovenskega jezika, kar je pri opisih sodobne – zlasti govornice – slovenščine zelo dragoceno, saj s tem odpravljamo nevarnost opisa jezikovnega stanja na podlagi lastnega jezikovnega čuta, ki ima sicer vedno svojo vlogo pri raziskovanju, vendar nikoli se sme biti odločujoči kriterij (Tivadar 2010: 106). Jezikovni čuti posameznih govorcev slovenskega knjižnega jezika se namreč med seboj zelo razlikujejo (Urbančič 1987: 111).

Ob tem se zavedamo tudi pomanjkljivosti tovrstne metode, saj vedno obstaja možnost nasprotja med odgovorom in dejanskim ravnanjem oz. prepričanjem respondenta. Respondenti namreč lahko odgovarjajo po svojih prepričanjih, po katerih se ravna, ali pa odgovore prilagodijo splošno veljavnemu razmišljanju v družbi, jezikovnim priročnikom ipd. (prim. Cingerle 2011: 46). Kljub vsemu moramo zaradi pomanjkanja ustreznega gradiva za preučevanje govornega (knjižnega) jezika (prim. *ePravopis*, Uvod)⁴ uporabljati metodo anketiranja, pri čemer je za splošno veljavnost izsledkov treba zagotoviti reprezentativnost vzorca. Poleg uravnoteženega vzorca (npr. po lokalnem izvoru govorca, starosti, izobrazbi) dodatno objektivnost zagotavlja tudi veliko število respondentov.⁵

2 Raziskava odnosa jezikovnih uporabnikov do nekaterih splošnih naglasnomestnih vprašanj

Izsledki raziskav odnosa jezikovnih uporabnikov slovenskega (knjižnega) jezika, tj. nosilcev različnih jezikovnih praks, do posameznih naglasnomestnih vprašanj nas lahko informirajo o aktualnih potrebah uporabnikov, obenem pa ti podatki pomagajo pri usmerjanju raziskav sodobnega jezikovnega razvoja slovenskega (knjižnega) jezika.

V nadaljevanju bomo analizirali del anketnega vprašalnika, kjer smo zastavili raziskovalna vprašanja o dejavniki, ki so pomembni pri ugotavljanju naglasnega mesta, in vprašanje o dvojničnosti oz. variantnosti naglasnega mesta v knjižni slovenščini.

3 Iskreno se zahvaljujem vsem, ki sodelujejo pri spletnih anketnih raziskavah.

4 Potrebovali bi kakovostno zbirko besedil v govornici knjižni slovenščini, na podlagi katere bi lahko lažje raziskovali glasoslovne značilnosti sodobne govornice knjižne slovenščine. Tudi na 1. Slovenskem pravorečnem posvetu, ki je potekal 15. decembra 2020, je bilo v več referatih opozorjeno na pomanjkanje ustreznega gradiva za raziskovanje sodobnega govornega knjižnega jezika.

5 Pri analizi anketnega vprašalnika vedno upoštevamo le odgovore respondentov, ki so anketo izpolnili v celoti. (Število respondentov v nekaterih dozrajšjih anketah: 432, 328, 500, 749.)

Spletni anketni vprašalnik je v celoti izpolnilo 112 respondentov,⁶ demografske podatke je navedlo 105 sodelujočih. Največ respondentov je starih 21–40 let (53 respondentov), temu sledi starostna skupina 41–60 let (32 respondentov). Glede na stopnjo dosežene izobrazbe je največ sodelujočih zaključilo univerzitetni program ali drugo bolonjsko stopnjo (51 respondentov) ter magisterij znanosti, doktorat znanosti in tretjo bolonjsko stopnjo (35 respondentov). 55 respondentov se ukvarja z govornim knjižnim jezikom, in sicer na zelo raznolikih področjih (npr. radijski govor, moderiranje, narečjeslovje, slovaropisje, napovedovanje, poučevanje, lektoriranje (npr. gledališki lektor), prevajanje, jezikovno svetovanje, vzgoja, pisanje besedil). Približno polovica respondentov živi v Ljubljani, ostali prebivajo na drugih območjih, ki pripadajo različnim narečnim skupinam. Anketa je bila vsebinsko zahtevnejša, saj je bila pripravljena s stališča naglasnomestne problematike, predpostavljali smo tudi, da respondenti poznajo osnovno jezikoslovno izrazje. V tej spletni anketni raziskavi so zato sodelovali zlasti uporabniki slovenskega jezika, ki se poklicno ukvarjajo s slovenskim govornim knjižnim jezikom (in ga tudi sooblikujejo), ter tisti, ki se sicer z govornim knjižnim jezikom ne ukvarjajo poklicno, ampak jih tovrstna problematika (poglobljeno) zanima. Pri vsakem vprašanju so imeli respondenti tudi možnost komentiranja.

2.1 Ali je problematika naglasnega mesta v knjižni slovenščini dovolj raziskana?

Ker celovita obravnava sodobne naglasnomestne problematike v knjižni slovenščini še ni izdelana, nas je najprej zanimalo, ali problematiko naglasnega mesta uporabniki slovenskega jezika prepoznavajo kot pereč problem. Na vprašanje »Ali je problematika naglasnega mesta v knjižni slovenščini dovolj raziskana?« je približno 70 % respondentov odgovorilo pritrdilno.⁷ V (neobveznih) maloštevilnih komentarjih pod anketnim vprašanjem so opozorili, da je problematika naglasnega mesta v šolskih sistemih premalo poudarjena, posledično se naglasno mesto v procesu izobraževanja premalo uzavesti. Izpostavili so tudi, da se še vedno preveč razmišlja v smislu pravilno/napačno, hkrati pa so tudi izrazili zavedanje, da gre za zelo dinamično področje, ki vedno znova potrebuje nove raziskave.

2.2 Kateri dejavniki so pomembni pri ugotavljanju naglasnega mesta v knjižni slovenščini?

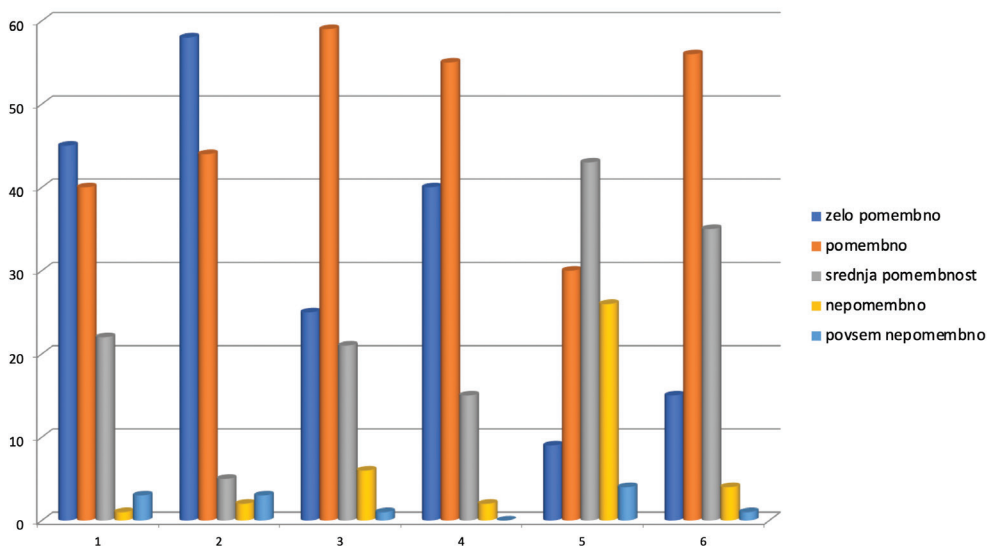
Pri normiranju se praviloma upoštevajo splošna normativna oz. kodifikacijska načela: načelo izročila (tradicije), jezikovne rabe, sistema in jezikovne gospodarnosti (prim. *ePravopis*, raz-

6 Vprašalnik je bil pripravljen s spletnim orodjem za anketiranje Ika in je bil uporabnikom slovenščine, ki se poklicno ukvarjajo z govornim knjižnim jezikom, poslan po elektronski pošti. Prek družbenih omrežij smo za sodelovanje zaprosili tudi vse tiste, ki jih problematika govornega knjižnega jezika zanima.

7 Ko smo analizo ankete razdelili na dva dela, smo ugotovili, da je med tistimi, ki se ukvarjajo z govornim knjižnim jezikom, pritrdilno odgovorilo 69 % respondentov, med tistimi, ki se ne ukvarjajo z govornim knjižnim jezikom, pa je odstotek še nekoliko višji (79 %).

delek *O slovarju*; Gliha Komac 2015). V raziskavi smo želeli preučiti mnenje jezikovnih uporabnikov o upoštevanju različnih dejavnikov pri ugotavljanju naglasnega mesta v sodobnem govornem knjižnem jeziku.

Pri raziskovalnem vprašanju, ki se je glasilo »Kateri dejavniki so po vašem mnenju pomembni pri ugotavljanju (določanju) naglasnega mesta v knjižni slovenščini?«, smo uporabili petstopenjsko Likertovo lestvico in respondente prosili, naj ovrednotijo odgovore glede na pomembnost. Izbirali so lahko med ocenami *zelo pomembno*, *pomembno*, *srednja pomembnost*, *nepomembno* in *povsem nepomembno*.

Grafikon 1: Izsledki anketne raziskave o dejavnikih pri ugotavljanju naglasnega mesta v knjižni slovenščini (1 = splošna sodobna raba, 2 = jezikovna raba šolanih govorcev, 3 = zgodovinskorazvojno upravičen naglas, 4 = sistem slovenskega knjižnega jezika, 5 = upoštevanje narečnih naglasnih sistemov, 6 = tradicija).⁸

⁸ Grafikon prikazuje analizo ankete v celoti. Ko smo analizo razdelili na dva dela (1. respondenti, ki se ukvarjajo z govornim knjižnim jezikom; 2. respondenti, ki se ne ukvarjajo z govornim knjižnim jezikom), smo ugotovili, da so razlike zelo majhne. Respondenti, ki se ukvarjajo z govornim knjižnim jezikom, nekoliko večjo pomembnost posvečajo jezikovni rabi šolanih govorcev (oceno *zelo pomembno* je namreč izbralo 55 % respondentov, pri respondentih, ki se ne ukvarjajo z govornim knjižnim jezikom, pa 45 %); respondenti, ki se ne ukvarjajo z govornim knjižnim jezikom, pa nekoliko večjo pomembnost pripisujejo splošni rabi (možnost *zelo pomembno* je izbralo 47 % respondentov, pri respondentih, ki se ukvarjajo z govornim knjižnim jezikom, pa 33 %).

Raziskovali smo šest dejavnikov, in sicer splošno sodobno jezikovno rabo, jezikovno rabo šolanih govorcev, zgodovinskorazvojno upravičen naglas, sistem slovenskega knjižnega jezika, upoštevanje narečnih naglasnih sistemov in tradicijo.

Splošno sodobno jezikovno rabo so respondenti opredelili kot zelo pomemben (41 % respondentov) ali pomemben (36 % respondentov) dejavnik pri ugotavljanju naglasnega mesta v knjižni slovenščini. Še nekoliko večjo relevantnost so prisodili jezikovni rabi šolanih govorcev, saj jo je kot zelo pomemben dejavnik ovrednotilo 52 % respondentov, kot pomemben pa 39 % respondentov. Zgodovinskorazvojno upravičen naglas je največ respondentov opredelilo kot pomemben dejavnik (približno 53 % respondentov), kot zelo pomemben dejavnik pa 22 % respondentov. Tudi sistem slovenskega knjižnega jezika je bil prepoznan zlasti kot pomemben (49 %) ali zelo pomemben (36 %) dejavnik pri ugotavljanju sodobne jezikovne norme pri naglasnem mestu. Upoštevanju narečnih naglasnih sistemov je 38 % respondentov pripisalo srednjo pomembnost, 27 % respondentov pa meni, da so narečni sistemi pomembni. 23 % respondentov je opredelilo upoštevanje narečnih naglasnih sistemov kot nepomemben dejavnik. Tradicijo so sodelujoči ovrednotili pretežno kot pomemben (50 %) oz. srednje pomemben (32 %) dejavnik.

Izsledki raziskave nakazujejo, da se respondenti zavedajo relevantnosti vseh navedenih dejavnikov pri ugotavljanju sodobnega naglasnega mesta, največjo pomembnost pa pripisujejo sodobni jezikovni rabi, torej želijo opis, ki izhaja iz sodobne jezikovne stvarnosti. Z ugotavljanjem in upoštevanjem sodobne jezikovne prakse se lahko v največji mogoči meri izognemo subjektivnemu opisovanju sodobnega jezikovnega stanja (prim. Urbančič 1987: 28). Respondenti so kot pomemben dejavnik prepoznali tudi sistem slovenskega knjižnega jezika. Knjižni jezik je namreč idiom, ki ima konkreten jezikovni sistem (slovar, slovnica, glasovje), za katerega je značilna kodificirana jezikovna norma, določena v procesu njegove standardizacije (Šekli 2018: 39). Svojo sistemsko naravo mora ohranjati na vseh točkah razvoja, kar pa ne pomeni, da se ne spreminja oz. razvija.

Pri ugotavljanju naglasnega mesta v sodobni knjižni slovenščini ima torej po mnenju respondentov najpomembnejšo vlogo sodobna jezikovna praksa,⁹ vendar je v določeni meri treba upoštevati tudi sistem, zgodovinskorazvojno upravičen naglas, tradicijo in narečne naglasne sisteme. Upoštevanje slednjih dejavnikov je pomembno tudi zato, ker je spremljanje sodobne jezikovne prakse na področju govorenega knjižnega jezika težje uresničljivo in za zdaj omejeno pretežno na anketne raziskave.

Omenjene dejavnike smo želeli ovrednotiti še na primeru naglaševanja samostalnika *aneks*, ki je bilo v strokovni javnosti že večkrat izpostavljeno (npr. Kalin Golob 2001: 80–81). Respondente smo prosili, da na petstopenjski lestvici (*povsem se strinjam*, *strinjam se*, *niti se strinjam niti se ne strinjam*, *ne strinjam se*, *sploh se ne strinjam*) označijo stopnjo strinjanja z

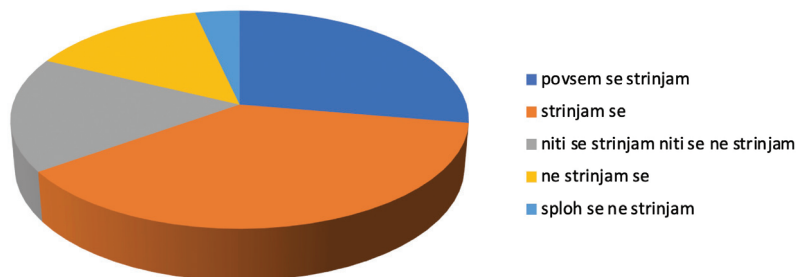
9 V okviru sodobne jezikovne prakse so nekoliko večjo pomembnost pripisali vplivu šolanih govorcev kot splošni jezikovni praksi. Obe jezikovni praksi sta sicer med seboj vzajemno prepleteni – tako kot splošna jezikovna praksa vpliva na šolane govorce, tudi šolani govorce vplivajo na splošno jezikovno prakso.

naslednjo trditvijo: »V knjižnem jeziku bi moral biti samostalnik *aneks* naglašen na drugem besednem zlogu (*anéks*), čeprav v sodobni splošni rabi izrazito prevladuje naglas na prvem besednem zlogu (*áneks*)«. ¹⁰ Skupno 74 % respondentov je izbralo možnosti *ne strinjam se* (40 % respondentov) ali *sploh se ne strinjam* (34 % respondentov). 11 % respondentov se s trditvijo strinja, 10 % respondentov pa se ni opredelilo. Samostalnik *aneks* je bil namreč v starejših jezikovnih priročnikih (npr. v SP 1962, SSKJ1, SP 2001) naglašen na drugem besednem zlogu, kar je izvorno latinski naglas, ki v sodobni rabi ni uveljavljen. Naglas na drugem besednem zlogu v sodobni knjižni rabi med govorce navadno ni sprejet kot nevtralen in je zato tudi v sodobnih jezikovnih priročnikih opredeljen kot manj običajna izgovorna možnost (prim. eSSKJ). ¹¹ Naglasno mesto se je ustalilo na prvem besednem zlogu, kljub temu da je vzglasni *a* izvorno predponsko obrazilo (prim. Dobrovoljc 2016), česar pa praviloma uporabniki, ki nimajo klasične izobrazbe, ne prepoznajo.

2.3 Dvojničnost v slovenskem govornem knjižnem jeziku

Ker je dvojničnost oz. variantnost pomembna značilnost slovenskega govornega knjižnega jezika (prim. Tivadar 2015), smo želeli raziskati tudi odnos jezikovnih uporabnikov do naglasnomestnih dvojnic v govornem knjižnem jeziku. Naglasnomestne dvojnice so pri opisih govornega knjižnega jezika povsem običajne in so za slovenski naglasno zelo razčlenjen jezikovni prostor nujne (prim. SSKJ1). Na pojav dvojničnosti je opozorjeno tudi v uvodnem delu rastočega *ePravopisa*, kjer je posebej izpostavljena dvojničnost na izrazni jezikovni ravni, in sicer na primeru naglasnomestne dvojnice *Aléš/Áleš* (prim. razdelek Uvod).

Naglasnomestne dvojnice oz. variante (npr. *dvánajst/dvanájst*) so v knjižnem jeziku nujne.

Grafikon 2: Izsledki anketne raziskave o naglasnomestni dvojničnosti.

-
- 10 Kot je razvidno iz trditve, dvojnična možnost ni bila ponujena, saj nas je konkretno pri tem vprašanju zanimal odnos jezikovnih uporabnikov do naglasa, ki je sicer izvorno pričakovan, vendar v sodobni rabi ni prevladujoč.
- 11 V spletni anketni raziskavi, ki je bila izvedena ob pripravi novega splošnega razlagalnega slovarja eSSKJ in v kateri je sodelovalo 500 respondentov, je naglas na prvem besednem zlogu izbralo nekaj več kot 85 % sodelujočih.

V anketnem vprašalniku smo navedli trditev »Naglasnomestne dvojnice oz. variante (npr. dvánajst/dvanájst) so v knjižnem jeziku nujne« in respondente prosili, da na petstopenjski lestvici (od povsem se strinjam do sploh se ne strinjam) opredelijo, koliko se strinjajo z navedeno trditvijo.

Skupno 66 % respondentov se s trditvijo strinja (povsem se strinjam (28 %), strinjam se (38 %)), 18 % respondentov se s trditvijo ne strinja (ne strinjam se (14 %), sploh se ne strinjam (4 %), 17 % sodelujočih se ni opredelilo (niti se strinjam niti se ne strinjam).

Izsledki analize navedenega raziskovalnega vprašanja nakazujejo, da se respondenti v veliki meri zavedajo raznolikosti slovenskega (knjižnega) naglasnega sistema in sprejemajo naglasnomestno dvojničnost. Kot je razvidno iz zgornjih podatkov, se s trditvijo skupno povsem strinja 28 % respondentov. Ko smo analizo ankete razdelili na dva dela ter ločeno obravnavali respondente, ki se ukvarjajo z govornim knjižnim jezikom, in tiste, ki se z govornim knjižnim jezikom ne ukvarjajo, smo ugotovili, da se s trditvijo povsem strinja 41 % respondentov, ki se ukvarjajo z govornim knjižnim jezikom, in le 17 % respondentov, ki se ne posvečajo govornemu knjižnemu jeziku. Slednje jasno nakazuje, da se tisti uporabniki, ki so podrobno seznanjeni s problematiko govornega knjižnega jezika, bolj zavedajo, da so (naglasnomestne) dvojnice nujni sestavni del govornega knjižnega jezika. Vedno pa je pomembno, da so te dvojnice, ki se zaradi raznovrstnih vplivov pojavljajo tako v branem kot nebranem govoru, na podlagi raziskav prepoznane iz rabe, torej dovolj splošno razširjene in s tem sprejemljive za čim širši krog govorcev slovenščine.¹²

3 Problematika naglaševanja lastnoimenskega besedja

Besedje zaradi specifičnih funkcij pri sporazumevanju delimo na občnoimensko in lastnoimensko sfero, pri čemer ima lastno ime še nekatere druge značilnosti, ki jih občno poimenovanje ne izkazuje. Predmet poimenovanja namreč lastno ime poimenuje kot neponovljivo posameznost, omogoča razlikovanje v okviru pojavnosti iste vrste ter ga umesti v odnose in sisteme v zunajjezikovni stvarnosti. Za lastno ime je značilno referenčno razmerje eno poimenovanje – en denotat. Med lastnoimensko in občnoimensko sfero obstajajo dinamični prehodi (Šekli 2008: 11–13).

3.1 Naglaševanje prevzetih lastnih imen

Lastnoimenska leksika, ki ima torej pogosto drugačne funkcije in značilnosti kot občnoimenska, izkazuje tudi posebnosti pri naglaševanju,¹³ pri čemer se zavedamo, da tudi ta skupina

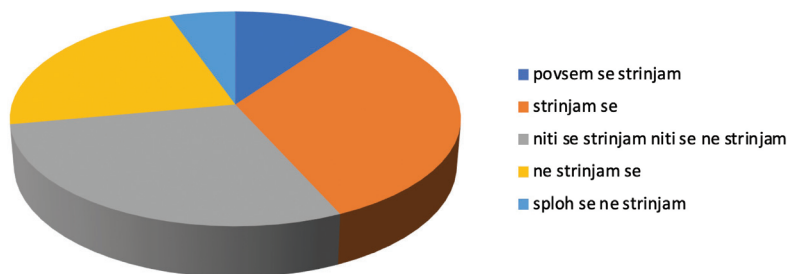
12 Obravnava posameznih dvojnic v jezikovnih priročnikih in ugotavljanje razmerij med njimi je odvisno od posameznega primera, saj je poleg sodobne rabe pomemben tudi sistem, stanje v obstoječih jezikovnih priročnikih in s tem povezano določilo mehkega prehoda med posameznimi priročniki (tj. izogibanje za dve stopnji drugačni normativni vrednosti glede na trenutno veljavne priročnike, prim. Gliha Komac 2016: 6).

13 Posebnosti oz. razlike se izkazujejo tudi drugod, npr. v oblikoslovju (npr. požar/Požar, noč/Noč).

ni homogena, saj imajo denimo rojstna imena za razliko od zemljepisnih imen še bolj poudarjeno identifikacijsko funkcijo (Šekli 2008: 33). Še dodatne posebnosti pa izkazuje prevzeto lastnoimensko besedje.

V SP 2001 je navedeno, da v slovenski knjižni jezik prevzete besede izgovarjamo z glasovi in naglasom slovenskega knjižnega jezika (SP 2001: § 222). V členu 224 je nato še zapisano, da premikanja naglasa v tujih jezikih običajno ne upoštevamo (npr. *Krakov Krákova*), naglas s končnice pa prestavljamo na osnovo (npr. *Móskva*) ali z enega zloga na drugega (npr. *Hajdúk*).¹⁴ V *ePravopisu* je v predlogu prenovljenega poglavja o prevzemanju zapisano, da mesto naglasa pri prevzetih besedah načeloma ohranjamo.

Pri lastnoimenskem besedju je bolj pomembno naglasno mesto v izvornem jeziku kot slovenskemu sistemu bližji naglas.

Grafikon 3: Izsledki anketne raziskave o naglaševanju prevzetega lastnoimenskega besedja.

V raziskavi smo respondente prosili, naj ocenijo svoje strinjanje s trditvijo »Pri lastnoimenskem besedju je bolj pomembno naglasno mesto v izvornem jeziku kot slovenskemu sistemu bližji naglas«. Največ sodelujočih je na petstopenjski lestvici izbralo možnost *strinjam se* (33 %), temu sledi 29 % respondentov, ki se je odločilo za odgovor *niti se strinjam niti se ne strinjam*, 25 % respondentov pa se s trditvijo ne strinja. Iz analize je razvidno, da respondenti pripisujejo precejšnjo pomembnost tako naglasnemu mestu v izvornem jeziku kot tudi sistemu slovenskega knjižnega jezika.

Pri lastnih imenih, prevzetih iz tujih jezikov, naglaševanje pogosto prilagodimo zakonitostim slovenske knjižne izreke, npr. odpravljanje končniškega naglaševanja pri lastnoimenskih besedah, prevzetih iz jezikov, ki ne poznajo končniškega naglaševanja (prim. Lengar Verovnik in Dobrovoljc 2015). Odpravljamo denimo končniško naglaševanje pri lastnoimenskih besedah, prevzetih iz ruščine (npr. *Moskva*), španščine (*Bogota*, *Panama*). Tudi grško naglasno mesto praviloma prilagodimo zakonitostim slovenskega knjižnega govora (npr. *Panathinaikos*). Zapletenost naglasnomestne problematike lahko prikažemo tudi na primeru prevzetih besed

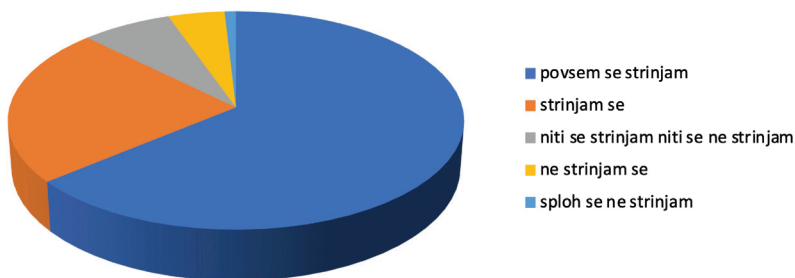
¹⁴ Naglas na zadnjem besednem zlogu *Hajdúk* je v sodobni jezikovni praksi redke. Vse pogosteje se namreč v rabi pojavlja naglas jezika dajalca. Na ta naglasnomestni problem opozarja tudi Dobrovoljc (2019).

iz poljskega jezika. Pri nekaterih leksemih se denimo poleg izvirnega poljskega naglasnega mesta (npr. *Varšáva, Katowíce, Zakópáne*) v sodobni rabi pojavlja tudi naglas na prvem besednem zlogu (*Váršava, Kátovice, Zákopane*). Prav tako pri prevzemanju ne upoštevamo poljskih naglasnomestnih sprememb, ki so sicer v poljščini pogoste, saj je praviloma naglašen predzadnji besedni zlog (npr. *Katovíce, iz Katowíc* (SP 2001)).¹⁵ Posebno obravnavo imajo tudi osebna imena, ki se končujejo na končaj *-slav*, saj izkazujejo v poljščini naglas na predzadnjem besednem zlogu (prim. Govorni pomočnik, kategorija Poljščina), v slovenščini pa jih običajno izgovarjamo z naglasom na prvem besednem zlogu (npr. *Bronislaw*).¹⁶ Sicer pa pri vseh enakopisnih prevzetih osebnih imenih običajno slovenimo tudi naglasno mesto (*Andrej Babiš, Andrej Plenkovič*) (prim. Lengar Verovnik 2017), vendar ne povsod. V nekaterih primerih se kljub obstoju enakopisnih imen v slovenščini ohranja prevzeto naglasno mesto (npr. *Ángela Mêrkel*).

3.2 Naglaševanje rojstnih imen

V Enciklopediji slovenskega jezika je osebno lastno ime opredeljeno kot »lastno ime človeka (in človekolikega bitja), nekoč enodelno eno- (*Črtomir, Gorazd*) ali večbesedno (*Sokolje oko*), danes večinoma dvodelno, sestojече iz (krstnega) imena in priimka (*France Prešeren*)« (Toporišič 1992: 168). Osebna imena neslovanskega izvora so se med slovansko govorečim plemstvom začela širiti že v 9. in 10. stoletju. Iz mest so pričela prodirati na podeželje v 13. stoletju. Do konca 13. stoletja so postopoma izpodrinila prvotna predkrščanska osebna imena slovanskega izvora. V 14. in 15. stoletju so osebna imena slovanskega izvora skoraj popolnoma nadomeščena s krščanskimi imeni (Šekli 2008: 191). V nadaljevanju se bomo posvetili naglaševanju nekaterih rojstnih imen.

Pri osebnih imenih (npr. *Tamara, Martin*) je pomembno, kako ime naglašuje nosilec imena.

Grafikon 4: Izsledki anketne raziskave o naglaševanju rojstnih imen.

¹⁵ Nekatero prevzeto besede so naglašene tudi na predpredzadnjem zlogu.

¹⁶ Tovrstni napotek je naveden tudi v Govornem pomočniku na RTV SLO, kjer pri imenih na *-slav* priporočajo, da se naglasno mesto podomači in naglasi kot identično slovensko ime (<https://govornipomocnik.rtv slo.si/category/poljscina/>).

Najprej smo skušali z raziskavo ugotoviti odnos jezikovnih uporabnikov do onaglaševanja rojstnih imen. Respondenti so označevali stopnjo strinjanja s trditvijo »Pri osebnih imenih (npr. *Tamara, Martin*) je pomembno, kako ime naglašuje nosilec imena«.

64 % respondentov se povsem strinja z navedeno trditvijo, 23 % respondentov je izbralo možnost *strinjam se*. Skupno torej 87 % respondentov priznava velik pomen naglaševanju nosilca imena. Ostale možnosti (*niti se strinjam niti se ne strinjam, ne strinjam se, sploh se ne strinjam*) je izbralo 13 % sodelujočih. Sodelujoči so navedli tudi nekaj komentarjev, s katerimi ponazarjajo svoje poglede na izpostavljeno problematiko:

»Pri osebnih imenih je po mojem mnenju zelo pomembno, kaj meni nosilec imena, vendar ne v absolutnem smislu – močna odstopanja so v nekem okolju lahko prevelika, da bi se prijela, prav tako ni mogoče za vsakega vedeti, kako se naglašuje«; »Pri naglaševanju lastnih imen (*Martin, Furlan*) posameznik lahko odloča za svoj zasebni krog, nima pa pravice zahtevati posebne rabe kot uradne oz. standardne«; »Trditev bi bolj (ali pa sploh) podprl glede priimkov, medtem ko naj bi izgovor osebnih imen sledil normi knjižnega jezika; meni se zdi izgovor navedenih dveh z naglasom na prvem zlogu izumetničen«.

Tudi v novem pravopisu (prim. rastoči *ePravopis*) je predvidena obravnava izgovora imena in priimka glede na narečne oz. regionalne posebnosti, saj bo pri imenih in priimkih povzeto v jezikovni rabi že zelo uveljavljeno pravilo, da posameznik lahko ohrani naglas in izgovor imena, kot ga je navajen iz svojega okolja (npr. *Mártin* namesto *Martín*) (Lengar Verovnik 2019: 84).¹⁷ Tudi M. Snój v *Jezikovni svetovalnici Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša* piše, da si vsak lahko sam določi naglas in naglasni vzorec svojega rojstnega imena in priimka, tudi če je ta drugačen od najpogostejšega ali pričakovanega, kot ga navaja SP 2001. Če je izgovor skladen s pravili slovenske knjižne izreke, smo jezikovni uporabniki to dolžni spoštovati (Snój 2016).

3.2.1 Raziskava izgovora nekaterih rojstnih imen

V drugi spletni anketni raziskavi smo raziskovali naglaševanje petih rojstnih imen, in sicer dveh ženskih (*Tamara, Agata*) in treh moških (*Martin, Albin, Jernej*). Sodelovalo je 432 respondentov, največ iz starostnih skupin 21–40 let (48 % respondentov) in 41–60 let (39 % respondentov). 55 % sodelujočih je končalo univerzitetni program ali drugo bolonjsko stopnjo, 17 % respondentov ima zaključen magistririj znanosti, doktorat znanosti ali tretjo bolonjsko stopnjo, 15 % sodelujočih pa je zaključilo višješolski program, visokošolski program ali prvo bolonjsko stopnjo. Približno polovica respondentov se profesionalno ukvarja z jezikom, in sicer na različnih področjih: največ jih deluje na področju prevajanja, lektoriranja in pisanja besedil, sledi vzgoja in izobraževanje, nato pa visoko šolstvo, raziskovanje in zna-

17 O posebnem statusu priimkov je pisal tudi J. Toporišič (2002: 3) v odgovoru radijcem: »Za osrednjo normalno naglašujočo Slovenijo velja naglaševanje tipa *Kováčič*, medtem ko je naglas na prvem zlogu hrvaški, pa tudi nemški in slovenskogosposki. Če kdo za svoj priimek zahteva posebno naglaševanje, mu pač ustrezemo, norma pa je v SP 2001 zapisana.«

nost. Sodelujoči prihajajo z območij različnih narečnih skupin (iz Ljubljane prihaja 99 respondentov), prav tako tudi danes živijo in ustvarjajo na območjih različnih narečnih skupin (v Ljubljani biva 170 respondentov). Raziskovali smo izgovor v javnem formalnem govornem položaju (npr. v javnih nastopih pred širšo publiko). Vsa imena, ki smo jih preučevali, smo uporabili v krajših povedih. Pri vseh vprašanih smo poleg vseh naglasnih različic navedli tudi možnost »kot naglasi nosilec/nosilka imena«, saj nas je med drugim zanimalo, koliko odstotkov respondentov bo izbiro naglasnega mesta prepustilo jezikovnim uporabnikom. Preučevali smo torej predvidoma zlasti brani govor, pri čemer se zavedamo, da imamo na Slovenskem »enoten knjižni govor, tako brani kot nebrani, govorcev iz vse Slovenije« (Tivadar 2018: 168) ter da nebrani govor izkazuje nekoliko drugačne značilnosti.

3.2.1.1 Rojstni imeni *Tamara* in *Agata*

Tamara je svetopisemsko ime, ki izhaja iz latinskega in starogrškega imena *Thamar*, to pa iz hebrejske besede *tamár*, kar pomeni »palma, datljeva palma«. Ker na jezikovno rabo pogosto vplivajo tudi družbene okoliščine, je treba izpostaviti, da je priljubljenost imena *Tamara* začela naraščati v 60. letih, vrhunec priljubljenosti je ime doseglo v 80. letih. Na priljubljenost imena je najprej najverjetneje vplival ep *Demon* ruskega književnika Mihaila Lermontova, pozneje, v 80. letih, pa najverjetneje tudi južnoslovanski prostor prek glasbe (Lenarčič 2012: 751). Tovrstni vplivi so vidni tudi na naglasni ravni, saj v slovenščini v sodobni jezikovni praksi poznamo tako rusko naglasno različico z naglasom na drugem besednem zlogu kot tudi izgovorno različico, ki izkazuje južnoslovanski vpliv z naglasom na prvem besednem zlogu. V SP 1962 ime *Tamara* ni bilo obravnavano, v SP 2001 pa je navedena samo možnost z naglasom na drugem besednem zlogu.

V anketni raziskavi se je največ respondentov odločilo za naglas na prvem besednem zlogu (48 % respondentov), 34 % respondentov bi ime naglasilo tako kot nosilka imena, 16 % respondentov pa na drugem besednem zlogu. Respondenti, ki ne bi upoštevali naglaševanja nosilke imena, so torej prevladujoče izbrali naglas na prvem besednem zlogu.

Agata je svetniško ime, ki izhaja iz latinskega imena *Agatha*, to pa iz grškega imena *Agathe*, ki ima v osnovi pridevnik *dober* (Lenarčič 2012: 16–17). V nemščini in grščini je naglasno mesto na predzadnjem besednem zlogu, v hrvaščini na prvem besednem zlogu. V slovenskem govornem jeziku se pojavljata obe izgovorni možnosti.

SP 2001	Izsledki spletne anketne raziskave					
Tamára	Támara	48 %	Tamára	16 %	kot nosilka	34 %
Ágata	Ágata	56 %	Agáta	13 %	kot nosilka	31 %

Preglednica 1: Naglaševanje rojstnih imen *Tamara* in *Agata* v SP 2001 in izsledki spletne anketne raziskave.

Tudi pri rojstnem imenu *Agata* bi respondenti, ki ne bi upoštevali naglaševanja nosilke imena, prevladujoče izbrali naglas na prvem besednem zlogu (56 % respondentov). 13 % respondentov pa bi ime naglasilo na drugem besednem zlogu. 31 % bi jih besedo naglasilo kot nosilka imena.

3.2.1.2 Rojstno ime *Martin*

Martin je svetniško ime, ki izhaja iz starorimskega imena *Martinus*, kar je nastalo iz rodilniške oblike imena rimskega boga vojne Marsa. Osnovni pomen bi bil »pripadajoč/posvečen Marsu«, »bojevit«. Ime *Martin* je pri nas zelo stanovitno, saj je eno od petnajstih imen, ki so bila med sto najbolj priljubljenimi célo 20. stoletje in v začetku 21. stoletja (Lenarčič 2012: 519–520).¹⁸ Zaradi pogoste rabe in raznovrstnih vplivov ima ime v slovenskem govornem jeziku več izgovornih možnosti.¹⁹

V SP 1962 je bil naglašen kratki *i* (*Martín*), v SP 2001 je bila dodana naglasna dvojnica z naglasom na dolgem naglašenem *i* (*Martín*). Tudi v novem rastočem *ePravopisu* sta navedeni naglasni možnosti *Martín* *Martína* in *Martin* *Martína* (prim. *ePravopis*).

Izsledki spletne anketne raziskave nakazujejo, da se je največ respondentov odločilo za naglas na dolgem *i*, in sicer 44 %. 12 % respondentov bi naglasilo prvi besedni zlog, 7 % pa kratki naglašeni *i* na zadnjem besednem zlogu. 36 % respondentov bi pri naglaševanju sledilo želji nosilca imena. 62 % respondentov bi torej rojstno ime *Martin* naglasilo ne glede na naglaševanje nosilca imena.

SP 2001	ePravopis	Izsledki spletne anketne raziskave			
Martín in Martin	Martín in Martin	Martín 44 %	Mártin 12 %	Martin 7 %	kot nosilec 36 %

Preglednica 2: Naglaševanje rojstnega imena *Martin* v SP 2001, *ePravopisu* in izsledki spletne anketne raziskave.

Naglasno mesto se pri imenih pogosto ustali glede na normativno prevladujoče območje, tj. osrednjo Slovenijo (prim. *ePravopis*, Prevzete besede in besedne zveze). Tako se denimo imena *Martin Krpan*, *Martin Kačur*, *Anton Martin Slomšek*, *Martin Hvastja*, *Martin Čater* običajno izgovarjajo z naglasom na dolgem samoglasniku *i*. Ime *Martin*, prevzeto iz nemščine, pa običajno izgovarjamo z naglasom na prvem besednem zlogu (*Martin Luther*, *Martin Koch*, prim.

¹⁸ Zagotovo so na pogostost imena *Martin* na Slovenskem vplivala tudi znana slovenska književna dela, npr. *Martin Krpan*, *Mejnik*, *Martin Kačur*, *Kaplan Martin Čedermac*. Iz iste osnove je tvorjenih tudi veliko priimkov, krajevnih imen; veliko je tudi cerkva, ki so posvečene sv. Martinu (Lenarčič 2012: 520–521).

¹⁹ Naglaševanje rojstnega imena *Martin* vzbuja veliko zanimanja, kar je vidno tudi v razpravah na forumih, kjer nekateri zagovarjajo regionalne različice, drugi pa menijo, da regionalne izgovorne možnosti niso sprejemljive (prim. <https://med.over.net/forum5/viewtopic.php?t=2540260>, 5. 3. 2021).

ePravopis slovarski gesli *Martin*¹ in *Martin*²). Ime *Martin* torej v slovenščini izkazuje tri različice izgovora, prevladujoč pa je izgovor z naglasom na dolgem samoglasniku *i*. *Martin* kot prevzeti priimek je vedno naglašen na prvem besednem zlogu (npr. *George Martin*).

3.2.1.3 Rojstni imeni *Albin* in *Jernej*

Tudi rojstno ime *Albin* v sodobni slovenščini izkazuje naglasno dvojnico. Gre za svetniško ime, ki izhaja iz latinskega *albinus* »bel, belec«, kar ima v osnovi pridevnik *albus* »bel« (prim. SES 2015), in iz staronemškega imena *Albwin* (Lenarčič 2012: 25). V nemščini in hrvaščini je ime naglašeno na prvem besednem zlogu.

Spletna anketna raziskava je pokazala, da se je približno enako število respondentov odločilo za naglas na prvem (35 %) ali zadnjem besednem zlogu (33 %), 30 % respondentov pa bi ime naglasilo tako kot nosilec imena. V SP 1962 in SP 2001 je navedena le različica z naglasom na zadnjem besednem zlogu (*Albín*), kar odraža latinski naglas. Različica z naglasom na prvem besednem zlogu je najverjetneje nastala pod vplivom nemščine ali/in hrvaščine.

Jernej je svetopisemsko svetniško ime, ki izhaja iz latinskega imena *Bartholomaeus* (Lenarčič 2012: 357–359). V slovenščini se pojavljata dve različici naglaševanja imena, in sicer premični naglasni tip na osnovi (*Jêrnej Jernêja*) in nepremični naglasni tip na drugem besednem zlogu (*Jernêj Jernêja*). Spletna anketna raziskava je pokazala, da se je približno 37 % respondentov odločilo za naglas na prvem besednem zlogu, torej za premični naglasni tip, in 27 % respondentov za nepremični naglasni tip. 35 % respondentov pravi, da bi se ravnali skladno z željo nosilca imena. V SP 1962 in SP 2001 je bil naveden le naglas *Jêrnej*. O naglaševanju imena *Jernej* piše tudi T. Lengar Verovnik v spletni Jezikovni svetovalnici (prim. Lengar Verovnik 2017), kjer izpostavlja drugačno naglaševanje imen *Matej*, *Andrej* in *Jernej*. Nekatera rojstna imena, ki se končujejo na končaj *-ej*, imajo v slovenščini več izgovornih možnosti, npr. *Sêrgej/Sergêj*, *Tímotej/Timótej*²⁰/*Timotêj*. Tako SP 2001 kot rastoči *ePravopis* za imeni *Matej* in *Andrej* določata naglas na zadnjem zlogu, tj. *Matêj* in *Andrêj*. Nekoliko pa se razhajata pri imenu *Jernej*, kjer je po SP 2001 mogoč le izgovor *Jêrnej Jernêja*, v rastočem *ePravopisu* pa je že dodana dvojnica *Jernêj Jernêja*.²¹

SP 2001	ePravopis	Izsledki spletne anketne raziskave					
Albín	/	Albín	33 %	Álbin	35 %	kot nosilec	30 %
Jêrnej Jernêja	Jêrnej Jernêja in Jernêj Jernêja	Jêrnej	37 %	Jernêj	27 %	kot nosilec	35 %

Preglednica 3: Naglaševanje rojstnih imen *Albin* in *Jernej* v SP 2001, *ePravopisu* in izsledki spletne anketne raziskave.

20 O naglasu *Timótej*, ki je grškega izvora, tudi Toporišič (2002: 3).

21 Ženska imena *Jerneja*, *Albina* in *Martina* ne izkazujejo naglasnomestnih dvojnic.

Sklep

Osrednji namen prispevka je bil analizirati odnos jezikovnih uporabnikov do naglasnomestne problematike sodobnega slovenskega knjižnega jezika. Analiza raziskav je pokazala, da je pri ugotavljanju sodobnega naglasnega mesta treba upoštevati več različnih dejavnikov, pri čemer ima najvidnejšo vlogo sodobni jezikovni razvoj. Največji izziv torej predstavlja vzpostavljanje ustreznega ravnotežja med sistemom, tradicijo, narečnimi sistemi in sodobnim razvojem govorjenega knjižnega jezika.

Lekseme zaradi njihovih specifičnih funkcij delimo na občnoimenske in lastnoimenske, kar je treba upoštevati tudi pri onaglaševanju, hkrati pa se moramo ozirati tudi na medsebojno neločljivo povezanost občnih in lastnih leksemov, saj se je veliko lastnoimenskega besedja razvilo iz občnoimenskih enot, poleg tega pa tudi z apelativizacijo vse pogosteje nastajajo občna poimenovanja.

Pravila onaglaševanja prevzetih lastnih imen so nekoliko bolj ohlapna, saj so pri tovrstnem besedju pomembne tako izgovorne značilnosti jezika dajalca oz. posrednika kot dejstvo, da ima tudi sistem slovenskega knjižnega jezika svojo moč, saj je razvil (oz. še vedno razvija) svoja pravila naglaševanja. Preveliko približevanje naglasnemu mestu izvirnega jezika ni vedno mogoče oz. velikokrat ni skladno s sistemom slovenskega knjižnega jezika (npr. naglas pri besedah, prevzetih iz grščine). Pri nekaterih prevzetih besedah prihaja do trčenja obeh načel in se zato v rabi oblikujejo naglasnomestne dvojnice. Posebne specifikke naglaševanja izkazujejo tudi rojstna imena, saj je pri njih identifikacijska funkcija še bolj izrazita. V sodobnem času se zato vse pogosteje – tudi v knjižnem govoru – upošteva regionalne oz. rodbinske razlike naglaševanja, če so skladne s pravili knjižne izreke.

Literatura in viri

- CINGERLE, Katja, 2011: *Odnos do knjižnojezikovne norme v Sloveniji in na Slovaškem: na primerih Mestne občine Nova Gorica in slovaškega mesta Prešov*. Diplomsko delo. Ljubljana.
- DOBROVOLJC, Helena, LENGAR VEROVNIK, Tina, 2015. *Naglaševanje grških imen »Samaras«*. Jezikovna svetovalnica Inštituta za slovenskih jezik. <<https://svetovalnica.zrc-sazu.si/topic/1483/naglasovanje-grskih-imen-samaras>>
- DOBROVOLJC, Helena, 2016: *Izgovor besed »kolk« in »aneks«*. Jezikovna svetovalnica Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. <<https://svetovalnica.zrc-sazu.si/topic/1537/izgovor-besed-kolk-in-aneks>>
- DOBROVOLJC, Helena, 2019: Kategorizacija prevzetih lastnih imen ob prenovi pravopisa in prikaz prevzemanja imen iz hrvaškega jezika. Matej Šekli in Lidija Rezončnik (ur.): *Slovenski jezik in njegovi sosedje*. Zbornik slavističnega društva Slovenije 29. Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije.
- ePravopis = <www.fran.si>
- eSSKJ = <www.fran.si>
- GLIHA KOMAC, Nataša, idr., 2015: *Koncept novega razlagalnega slovarja slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. <https://fran.si/179/novi-slovar-slovenskega-knjiznega-jezika/datoteke/Potrjeni_koncept_NoviSSKJ.pdf> (dostop 30. 1. 2021)
- Govorni pomočnik RTV SLO = <<https://govornipomocnik.rtvsllo.si>>

- JURGEC, Peter, 2015: Izgovor v Slovarju sodobnega slovenskega jezika. Vojko Gorjanc, Polona Gantar, Iztok Kosem, Simon Krek (ur.): *Slovar sodobne slovenščine: problemi in rešitve*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 382–390.
- KALIN GOLOB, Monika, 2001: *Jezikovne reže. Šestdeset komentarjev o slovenščini v pravni praksi*. Ljubljana: GV revije, PP Pravna praksa.
- LENARČIČ, Simon, 2012: *Vse o imenih v Sloveniji: izvir in pomen več kot 12.800 imen, pogostnost in pokrajinska razširjenost, zanimivosti*. Ljubljana: Modrijan.
- LENGAR VEROVNIK, Tina, 2017: *Naglas moških imen »Andrej«, »Jernej« in »Matej«*. Jezikovna svetovalnica Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. <<https://svetovalnica.zrc-sazu.si/topic/2217/naglas-moških-imen-andrej-jernej-in-matej>>
- LENGAR VEROVNIK, Tina, 2019: Pogledi na prevzemanje lastnih imen ter načrtovane novosti in spremembe v prenovljenem pravopisnem poglavju o prevzemanju. Matej Šekli in Lidija Rezoničnik (ur.): *Slovenski jezik in njegovi sosedje*. Zbornik slavističnega društva Slovenije 29. Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije.
- MIRTič, Tanja, 2019: Glasoslovne raziskave pri pripravi splošnega razlagalnega slovarja. Hotimir Tivadar (ur.): *Slovenski javni govor in jezikovno-kulturna (samo)zavest*. Obdobja. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 81–90.
- RIGLER, Jakob, 1970: Akcentske variante. I. Opisni deležniki ženskega spola tipa želela in delala. *Slavistična revija* 18/1–2. 5–15.
- RIGLER, Jakob, 1981: Naglas, pravorečje in oblikoslovje v SSKJ. *Splošne informacije za urednike SSKJ1*. Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša SAZU. 169–189.
- SES 2015 = *Slovenski etimološki slovar*. <www.fran.si>
- SNOJ, Marko, 2016: *Naglaševanje osebnih imen*. Jezikovna svetovalnica Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. <<https://svetovalnica.zrc-sazu.si/topic/324/nagla%C5%A1evanje-osebnih-imen>>
- SP 1962 = *Slovenski pravopis*. Ljubljana: SAZU (izd.) – Državna založba Slovenije (zal.).
- SP 2001 = *Slovenski pravopis*. <www.fran.si>
- SSKJ2 = *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja, 2014. <www.fran.si>
- ŠEKLI, Matej, 2008: *Zemljepisna in osebna lastna imena v kraju Livek in njegovi okolici*. Ljubljana: Založba ZRC SAZU.
- ŠEKLI, Matej, 2018: *Tipologija lingvogenез slovanskih jezikov*. Ljubljana: Založba ZRC SAZU.
- ŠUSS 2004 = ŠUSS. Odgovori na jezikovna vprašanja. <<http://www2.arnes.si/~lmarus/suss/arhiv/suss-arhiv-000074.html>>
- TIVADAR, Hotimir, 2010: Normativni vidik slovenščine v 3. tisočletju – knjižna slovenščina med realnostjo in idealnostjo. *Slavistična revija* 58/1. 105–116.
- TIVADAR, Hotimir, 2015: Variantnost v prihodnjem slovenskem pravopisu (s poudarkom na pravorečju). Helena Dobrovoljc in Tina Lengar Verovnik (ur.): *Pravopisna razpotja: razprave o pravopisnih vprašanjih*. Ljubljana: Založba ZRC. 109–121.
- TIVADAR, Hotimir, 2018: Slovensko pravorečje kot samostojna kodifikacijska knjiga? *Slavia Centralis* 2/XI. 158–171.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1969: Ankete za določitev naglasnega mesta ter kakovosti in količnosti naglašene samoglasnika. *Jezik in slovstvo* 14/8. 249–260.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1992: Enciklopedija slovenskega jezika. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- TOPORIŠIČ, Jože, 2002: *Radijci o Slovenskem pravopisu 2001*. <<https://www.zrc-sazu.si/pravopis/pdf/top-radijci-6.pdf>>
- URBANČIČ, Boris, 1987: *O jezikovni kulturi*. Ljubljana: Delavska enotnost.
- WEISS, Peter, 2020: Naglaševanje črkovalnih kratic v slovenščini. 1. *Slovenski pravorečni posvet: zbornik povzetkov*. Ljubljana, 15. december 2020. <<https://www.sazu.si/uploads/files/zbornik/Zbornik712.pdf>>

Vpliv pisne knjižne norme na govorjeno slovenščino

Metka Furlan

DOI: https://doi.org/10.3986/9789610506201_17

Uvod

Povod¹ za prispevek so vprašanja, komentarji ali pa izgovarjava nekaterih posameznikov, ki so se mi posebej vtisnili v spomin, povezani pa so z izgovorom knjižne slovenščine, ki tudi v tem oziru marsikomu povzroča težave. Čeprav se kot v diahrono raziskavo usmerjena jezikoslovka z normativistiko sodobne knjižne slovenščine profesionalno ne ukvarjam, želim kot zunanja opazovalka in uporabnica slovenskega knjižnega jezika opozoriti na slabo uzaveščen ali pa sploh neuzaveščen dejavnik, ki že dalj časa vpliva na govorjeno slovenščino: na vpliv pisne knjižne norme na govorjeno slovenščino.

1 Dvojnična izgovarjava kot vpliv pisne knjižne norme

1.1 Ponazoritev pojavnosti

Že dolgo je, odkar me je sorodnik iz Črnomlja vprašal, ali Belokranjci nepravilno izgovarjajo ime reke Kolpe, ker ji rečejo [koupa] in ne [kolpa], kot je slišati v medijih in od drugih slovenščino govorečih, ki jim Kolpa morda ni tako blizu,² kot je njim. Z vašo izgovarjavo ni z vidika knjižne izreke nič narobe, sem ga pomirila, tisti, ki ime reke izgovarjajo kot [kolpa], izgovarjavo uravnavajo po njenem zapisu in se ne zavedajo, da v isti sapi zapis *volk* pravilno preberejo kot [vouk].³ Pokojni Pavle Merkuš se je kar zdrznil, ko je ugotavljal, da se *Kanalska dolina* v

1 Prispevek je nastal v okviru programa P6-0038, ki ga financira ARRS.

2 Čeprav se v SP 2001 na izgovor grafema *l* v polsamoglasniški varianti opozarja, avtorji tega normativnega priročnika še niso zaznali, da bi bilo na ustrezno izgovarjavo treba opozoriti tudi v geslu za hidronim *Kolpa*.

3 Naj izpostavim, da belokranjski izgovor [koupa] ne odraža splošno narečnega na tem območju, saj se po podatkih SLA v vseh evidentiranih belokranjskih narečnih točkah zlogotvorni **l* odraža kot u-jevski samoglasnik z izjemo metliškega govora, kjer se glasi *ou*. Tudi v črnomaljskem narečnem govoru se za **l* potrjuje isti refleks, npr. *bouha* 'bolha', *povh* 'polh', *povn* 'poln', *použ* 'polž', *vouk* 'volk', *kouk* 'kolk' itd. (Kramarič 2014), toda v istem slovarju sporočene kot narečne besede z izgovorom *molk* 'molk', *polt* 'polt', *volnen* 'volnen', *volkulja* 'volkulja', *žolna* 'žolna' kažejo, da te niso del avtohtone narečne leksike, ampak pisni infiltrati iz knjižnega jezika, če seveda niso le redakcijske napake.

centralni Sloveniji izgovarja kot [kanalska] z *l*, čeprav bi se bolj ustrezno [kanaŋska], je menil.⁴ V kabinet Franceta Bezljaja na Filozofski fakulteti je predvsem v 80-ih letih prejšnjega stoletja prihajala tržaška Slovenka jezikoslovka Fedora Ferluga, ki je besedo *potovalka* 'torba za potovanje' izgovarjala [potovaŋka], kar se mi je zdelo zanimivo in tudi nenavadno, saj sem do tedaj besedo vedno slišala izgovarjano kot [potovalka] in enakega izgovora sem bila naučena tudi sama.

1.2 Izgovor med zgodovinsko pogojenim razvojem in knjižno normativnostjo

Vsem primerom je skupno, da so vsi trije govorniki knjižni zapis soglasnika *l* pred soglasnikom izgovarjali kot polsamoglasniški *u* in ne kot *l*, kot se beseda zapisuje in odraža že dolgo ustaljeno pisno knjižno normo. Kdo ima prav? Tisti, ki kot moj sorodnik, Pavle Merku in Fedora Ferluga udejanjajo / so udejanjali izgovor z [u], ali drugi z izgovarjavo [kolpa], [kanalska], [potovalka]? Imajo prav oboji?

Na čem temelji ta dvojnična izgovarjava, če je že Fran Ramovš na začetku prejšnjega stoletja ugotavljal, da se »v narečjih, merodajnih za knjižno pisavo in izreko«, stari *l* izgovarja kot *u*, kar temelji na glasoslovnem razvoju »-l > -u in predsoglasniški l > u« (Ramovš 1971 (= 1912): 188), pred njim pa je Maks Pleteršnik v prvem slovenskem normativnem *Slovensko-nemškem slovarju* (1894–1895), ki je bil pomembna predloga pri izdelavi *Slovarja slovenskega knjižnega jezika* (1970–1991) in posredno tudi za kasnejše izdaje, to že tedaj dobro uzaveščeno glasoslovno spoznanje udejanjil z zapisovanjem *l*, ki ga je fonetično pojasnil »za **l**, ki se kakor **u** izgovarja, pa je sprejet poljski **ł** (Pleteršnik 1894–1895: X)⁵ in v slovarju sistemsko ponazarjal z zapisi tipa *sól*, toda roditeljski *solí*; pridevnik *běl*; samostalnik *pâtłc*, *-łca*; *riłc*, *-łca*; *tkâtłc*, *-łca*, *tkâtka*, *vôłk* z roditeljskoma *vôłka* in *volkâ*, ki so implicirali branje [soŋ, soli; beŋ; paŋɔc -ɔca; riŋɔc, -ɔca; tkaŋɔc, tkaŋca; tkaŋka; voŋk, vōŋka, voŋkâ]?⁶

Odgovor na vprašanje, od kod dvojnične izgovarjave izvornega soglasnika **l* in zlogotvornega **l̥* v predsoglasniški legi in *l* v izglasni, pri katerih zgodovinsko jezikoslovje utemeljeno ugotavlja, da se je že praslovenski odraz glasil z velarnim *l*, ki se je v nadaljevanju razvil v polsamoglasniški *u*, bi bilo treba videti tudi v pisni knjižni normi, ki vpliva na branje in posledično na knjižni izgovor besede, četudi ob izgovoru govorec zapisa besede nima pred sabo. Ker je bil pojav variantnega branja grafema *l* kot [l] in/ali kot [u] žal uporabljen tudi pri normiranju pomena enakopisnic, kot je npr. *drsalka* 'ženska, ki se drsa' in 'kovinska priprava za drsanje', je toliko bolj pomembno, da se vpliv pisne knjižne norme na knjižni izgovor besedja posebej izpostavi in v slovenski normativistiki kot pomemben spreminjevalni dejavnik izgovora tudi čim bolj uzavesti. Ni dovolj, da jezikoslovci, ki se ukvarjajo z normativistiko knjižne slo-

4 Prim. Merku (1999: 38) v geslu *Kanalska dolina* s ponazorjenim izgovorom *-áu-* in komentarjem »Izgovarjava z *-ál-* je novejši učeni spaček«.

5 Iz Pleteršnikovih ponazoritev je razvidno, da je mislil na izreko s polsamoglasnikom *u*.

6 O Pleteršnikovem tipu *pâtłc* z branjem [paŋɔc] v nadaljevanju besedila.

venščine, le opisujejo njeno sodobno stanje in morebiti še ugotavljajo tendence spreminjanja, ampak bi bilo treba vsaj poskušati najti tudi vzroke zanje.

1.3 Uzaveščenost spreminjevalnega dejavnika govornje slovenščine

Čeprav je bilo na navezanost govornega knjižnega jezika na pisno varianto večkrat opozorjeno (Tivadar 2004: 438;⁷ Tivadar 2011: 489, 491⁸), se pomembnega odločujočega dejavnika vpliva pisne knjižne norme na razvoj sodobne govornje slovenščine posebej eksplicitno ni izpostavljalo, če pa že, je bilo to storjeno bolj ali manj mimogrede (Tivadar 2012: 209⁹), lahko pa se celo prebere, da »branje po črki ni vodilo sodobnega govora in njegovega raziskovanja« (Tivadar 2011: 491). Ko je Rigler (1980: 115) kot odgovor na kritiko o zapletenih pravorečnih rešitvah izgovora grafema *l* v SSKJ1 zapisal

Mnogo enostavneje bi bil problem rešen in predvsem mnogo enostavneje bi bilo delati slovar, če bi enostavno rekli: tu je *u* in tu je *l*. Celo naučiti (vsaj teoretično) bi se bilo mogoče takega izgovora. Toda izhodišče SSKJ je drugačno. On poskuša po svojih močeh, ki so seveda časovno, personalno in gmotno močno omejene, slovenski knjižni jezik prikazati čim bolj objektivno, takega, kakršen je oz. se sestavljalcem na podlagi številnega gradiva, anket in občutka vsaj **zdi** (krepko označila avtorica), da je. In v bistvu samo to lahko tudi stori.

je ta spreminjevalni dejavnik, ki ga je ubesedil kot izgovor po pisavi, omenil po avtorici kritike Mari Pirnat (Pirnat 1979). Ni pa omenjen v obravnavi pravorečne problematike grafema *l* v SP 2001 (Tivadar in Jurgec 2003: 212s.). V okviru te tematike je pomenljiva najnovejša ugotovitev v Mirtič (2021: 57),¹⁰ »da se v sodobni knjižni slovenščini izgovor z *l* krepi«, kar je treba razumeti kot vedno večjo krepitev moči vpliva pisne knjižne norme na govornjo slovenščino. Zanimivo je, da ob prvem slovenskem pravorečnem posvetu, ki je 15. decembra 2020 potekal v Ljubljani, nobeden od referentov temu pomembnemu dejavniku, ki med drugim pojasnjuje tudi vprašanje, zakaj izgovor *l* in ne *u*, ni posvetil niti majhne pozornosti. Branje [l], kjer bi bilo treba brati [u], je Škrabec (1998 (= 1870): 45) sicer pripisoval tujemu, nemškemu vplivu, a je bil ta verjetno le povod oziroma zgled, kot se je kasneje izrazil Vodušek (1959: 194), za branje po črki, ki ga je spodbudil naš pravopis.

7 »Govorjeni knjižni jezik je vsekakor navezan na pisno obliko (sekundarnost knjižnega govora).«

8 »Veliko vlogo v sodobnem javnem govoru pa ima tudi navezanost govornega besedila na pisno predlogo.« (489) in »Vezanost na pisno podobo jezika je v sodobnem govornem medijskem prostoru še vedno prisotna« (491).

9 »[O]benem pa ne smemo pozabiti tudi na soodvisnost s pisno podobo jezika (brani govor), ki pravzaprav pogojuje knjižni jezikovni odraz.«

10 Pred tem se pojav opisuje kot novodobno elkanje (Lengar Verovnik 2015: 105 op. 12 s starejšima viroma).

2 Pisna knjižna norma in njen vpliv na knjižno izreko

Pisni knjižni jezik je le normativno sistematiziran govorni jezik, ki je primarna in prvobitna realizacija vsakega živega jezika.¹¹ Če je pisni knjižni jezik, kot je slovenski, ob začetni stopnji formiranja temeljil na abstrahiranju jezikovnega gradiva iz izbranih narečnih podlag, saj na primer v slovenskem narečnem izgovoru nikjer nikoli ni bilo mogoče niti slišati in seveda tudi ne prebrati [čelo], kot je pokazal Fran Ramovš (1936: 97s.) in po njem izpostavil France Bezljaj (2003 (= 1964): 772), pa ustaljenost knjižnega jezika povzroči, da se sicer kot umetno ustvarjen jezikovni sistem zaradi kontinuirane rabe večjega števila njegovih uporabnikov osamosvoji in začne živeti svoje lastno življenje. Tako da se o knjižnem jeziku kot abstrakciji ne more več govoriti, ker na njegovo udejanjanje in spreminjanje vpliva živa jezikovna praksa znotraj njegove normativnosti, ki je posredno lahko spodbujena tudi z narečno podlago posameznih govorcev knjižnega jezika, a ne nujno, saj je med nami vsak dan več takih, ki se svojega materne jezika niso naučili v narečni, ampak bolj ali manj standardizirani knjižni obliki. Vidnejši znak, da knjižni jezik živi svoje življenje, je prav pojav, da pisna knjižna norma začne vplivati na izgovarjavo besedja predvsem v primerih, kjer pisna knjižna norma ne temelji na pravilu en glas = en grafem. Zapis besede zato hočeš nočeš vpliva na izgovor zapisanega. Bolj ko govorci jezika pišejo in berejo, več je možnosti, da bo pisna podoba jezika vplivala na njegovo izreko: da si bo pisna knjižna norma podredila knjižno izreko.

Ko je bil bivši ameriški predsednik Trump pogosto predmet tudi naših medijskih novic, se je v televizijskem pogovoru dobremu poznavalcu ameriških razmer in angleškega jezika prikradel izgovor predsednikovega priimka s samoglasnikom *u*, torej tako, kot je priimek zapisan in ne izgovarjan. Lapsus je bil hitro obžalovan, povzročil pa ga je lahko le zapis priimka.

Čeprav je verjetno dobro znano, da priimek *Erjavec* vsebuje pridevnik *rjav*, bolj verjetno v narečnem pomenu 'rdeč' kot 'rjav', ga danes vsi preberemo z vzglasnim *e*-, kot narekuje njegov zapis, ki je še iz časov pisne knjižne norme, ko se je zlogotvorni *r* zapisoval še kot *er*, enako kot v *smert* 'smrt', in se je priimek izgovarjal kot [rjaʋc] ali [ərjaʋc]. Izgovor priimka z vzglasnim *e*-je danes seveda tudi edini ustrezen, saj spadajo priimki med tisto plast lastnih imen, ki pravopisnim reformam ne smejo biti podvržena oziroma z novimi ne smejo biti usklajevana, razen na izrecno željo nosilca priimka.

Podrejenost izgovora pisni knjižni normi se odraža tudi v t. i. pisnih izposojenkah, kot je npr. navadno množinsko rabljeno *skûnk* 'v Ameriki živeče živali z dragocenim krznom, košatim repom in žlezami smradnicami ob zadnjici, Mephitinae' (SSKJ1), ki reproducira angleški zapis *skunk* 'isto' in ne izgovora [skaŋk], čeprav je izposoja v 20. stoletju temeljila na poznavanju obeh variant, tj. pisne in izgovorne podobe jezika dajalca.

11 Prim. podobno ubesedeno, »da je jezik najprej tisto, kar govorimo in slišimo, in šele potem tisto, kar pišemo, da je prvotnejša govorna in ne pisana beseda« (Rupel 1946: 3). Tivadar (2011: 491) govori o ontološki primarnosti govora nasproti pisnemu jeziku.

V slovenščini se za zapisovanje polglasnika ə in e-jevskih samoglasnikov uporablja en grafem *e*, posledično se danes npr. zapis *čebela*, v katerem prvi *e* ponazarja prvoten polglasnik ə, ki ga je Pleteršnik še ponazoril z zapisom *čbēla*,¹² pogosto sliši izgovarjan kot [čebela]. Medtem ko je bila v SP 1950 in SP 1962 še normirana edina izreka [čəb-],¹³ se v SSKJ1 in SSKJ2 že pojavljata dvojnici [čəb-] in [čəb-], od katerih prva jasno kaže, da je na normirano izreko vplivala pisna norma, ali kot je pojav opisal Rigler (1980: 118 op. 6), da *e* namesto polglasnika prodira »v tipih megla, deska, dežnik ipd.« Nasprotno pa je glagol *deževati*, ki se po moji slušni percepciji že izgovarja tudi kot [deževati], še vedno kot v Pleteršnikovih časih *dəževáti* tudi v SSKJ1 in SSKJ2 glede izreke prvega zloga predstavljen enako, kar je verjetno posledica vpliva podstavnega samostalnika *dež* [dǝž] (SSKJ1; SSKJ2) < *dǝžd'v, v katerem *e* ponazarja polglasniško izreko.

3 Pisni / in izgovor z / in/ali ʉ

Če se upošteva fonetične razvojne zakonitosti slovenskega jezika, Pleteršnikovega normiranega izgovora besede *palec* 'najdebelejši prst na roki ali nogi'¹⁴ kot [paʉɔc] z udejanjenim razvojem prvotnejšega slovenskega *l* > *ʉ* pred polglasnikom, ki sta ga kot normo upoštevala še Levec (1899: 6)¹⁵ in Breznik (1916: 30), pred njima pa zagovarjal Škrabec (1998 (= 1870): 45), ni mogoče upravičiti, ampak ga je treba prepoznati kot analoškega po npr. roditeljski *palca*, v katerem je bil *l* v predsoglasniški legi. Analogijo potrjuje zapis *palz* v 16. stoletju namesto pričakovanega **palěz*, prim. *tkalěz*, toda *shebráuzi*, ne nazadnje tudi novi cirkumfleks v imenovalniku *pálec* za prvotno **pálec* < **pálbcv* = hrv., srb. *pálac* z roditeljskim *pálca*. V tem oziru je imel prav Breznik (n. d.), ki je pri besedju s pisnim izglasjem *-lec* dopustil tudi izgovor s srednjim *l*, kot edino možen pa je normiran v sodobnih normativnih priročnikih, npr. SSKJ1, SP 2001, SSKJ2.¹⁶

Izgovor grafema *l* je v znotrajparadigmatskem razmerju *palec palca* normiran po vzorcu [l] pred samoglasnikom, [ʉ] pred soglasnikom¹⁷, če se vključi še izgovor pisnega *l* v izglasju kot npr. *bel* [beʉ], ki se jezikoslovno enači s predsoglasniško lego, je udejanjanje izgovora pisnega *l* preprosto, predvidljivo in se z lahkoto udejanja:

l C/# → [ʉ] C/#

l V → [l] V

12 Gre za eno izmed vokalizacij praslovanskega polglasnika v šibki poziciji **čbela* > praslovensko **čbēla*, ki jih potrjuje slovensko gradivo.

13 Zanimivo pa je, da je na e-jevski izgovor zapisanega polglasnika z *e* že prej opozoril Rupel (1946: 26), ko je zapisal: »Ker vpliva črka (e) tudi na ljudi iz drugih narečnih območij, da beró ali celo govoré včasih e namesto ə, ne bo odveč, če naštejemo primere, kjer je treba govoriti polglasnik.«

14 Primer je bil izbran namerno, ker je v njem stari **l* nedvomen, medtem ko npr. pri *bralec* ni, ker se v njem enako kot v *delavec* bolj verjetno ohranja stari aktivni deležnik na *-*ʉv* (Bezljaj 2003 (= 1964): 782; Nahtigal 1952: 105). Pleteršnik je še zapisal *brávc*, sodobni zapis pa je posledica elkanja.

15 Z razlago, da se »[p]red soglasniki, na koncu besed in tudi pred poluglasnim e [...] l izgovarja kakor v«, torej *ogorelec* z *ʉ*.

16 Pred tem že v SP 1950, SP 1962.

17 Razen pred *j*.

Tako sistemsko predvidljivost rušijo številni primeri, kot je *tkalec tkalca*, pri katerem se ob izgovoru imenovalnika [tkalɛç] in roditeljskem oziroma stranskosklonskem ob zgodovinsko utemeljenem izgovoru [tkauça] danes dopušča tudi [tkalca], ob *čistilec* [čistilɛç] se kot enakovredna navajata izgovora [čistilca] in [čistiŭca], v eni besedni družini predvidljivega vzorca pa ni, npr. branje z [l] *bralec, bralen, -lna, bralnica, bralnik*, z [ŭ] pa *bralca, bralka*, z [l] *spalec, spalca, spalen, -lna, spalnica, spalnik*, z [ŭ] *spalca* itd.

Analogija je močna spreminjevalka in tudi rušilka sistemskosti jezika, kot je iz teh sodobnih primerov razvidno. Čeprav je lahko tudi sistematizatorica, se kot taka ne izkaže, če sistematizacija ni dosledno izvedena, ampak se ustavi na pol poti. Če je Pleteršnik na primer *spalnica* še normiral kot *spālnica* [spaŭnica], *bralnica* še kot *brālnica* [brauŭnica] itd., sodobna zmeda pri normiranju izgovora odraža prav to nedosledno, nesistemsko izvedeno analogijo, ki je po mojem mnenju ni spodbudil le izgovor besedja tipa *tkalec* s prvotnim izgovorom [tkalɛç] in tipa *čistilo* [čistilo], ampak tudi njihov zapis, saj se izgovor knjižnega jezika pretežno ravna po pisavi, posebnosti pa so pri govorcih različno uzaveščene, še posebej če niso dovolj predvidljivo sistematizirane.

3.1 Kolpa

V vodnem imenu *Kōlpa* se v zaporedju *-ol-* enako kot *-u-* v hrvaškem *Kūpa* odraža južnoslovanski refleks zlogotvornega **l* v **Klpa* za starejše **Kǎlpa* kot fonetičnega substituta antičnega *Culpa* (Ramovš 1927: 24), zato spada hidronim v skupino slovenskega besedja s prvotnim zlogotvornim **l*, kot so *poln, volna, volk, molk, kolk, polt, polž, bolha, žolna, žolč* itd., pri katerih zapis *-ol-* ponazarja izreko *-ou-* kot razvoj iz prvotnejšega *-o-* v predsoglasniški legi. Izgovor zaporedij *-ol-* v občnih samostalnikih tipa *volna* je v knjižnem jeziku brezizjemno normiran kot [ou], zato je izreka hidronima *Kolpa* z [ol] namesto [koupa] lahko le posledica avtomatičnega branja besede po črki in brez kakršnega koli zavedanja, da grafem *l* lahko ponazarja tudi fonetično vrednost [ŭ].

3.2 Kanalska dolina

V zapisu *Kanalska dolina* grafem *l* stoji pred soglasnikom, zato bi v zaporedju *-ls-*, upoštevajoč fonetične razvoje slovenščine, prek [-ls-] pričakovali razvoj v [-ŭs-].¹⁸ Tako fonetično realizacijo npr. potrjuje pridevnik na *-ski kalski* [kaŭski] iz v Sloveniji številnih krajevnih imen *Kal*

18 Pričakovani vzorec fonetičnega razvoja bi veljal tudi za vsa druga primerljiva zaporedja, v katerih je *l* v predsoglasniški legi. Nasprotno pa je v zaporedjih, v katerih je *l* v predsamoglasniški legi, izgovor enak zapisu, npr. *tkalec* [tkalɛç], toda roditelj *tkalca* [tkauça]. SSK1 in SSK2 ob *tkalca* [tkauça] kot izgovor dopuščata tudi [tkalca], verjetno pod vplivom imenovalnika, toda pri *igralec* [igralɛç] z roditeljskim *igralca* [igrauça] enaka možnost ni navedena. Iz pričakovanega vzorca izstopa tudi normiranost sestavine *pol-* v zloženkah, ki naj se izgovarja kot [poŭ-] ne glede na glas, ki sledi soglasniku *l*. Torej [poŭ-] v *polizdelek, polotok, polobla* in enako tudi v *polbrat*.

[kaʉ] ‘naselje v občini Črnomelj, naselje v občini Grosuplje, naselje v občini Hrastnik, naselje v občini Tolmin itd.’ (SKI 1985: 119).

V SSKJ1 je bilo evidentiranih 260 pridevnikov na *-ski* z osnovo, izglasno na *-l*, tj. *-l-ski*, izgovor pisnega zaporedja *-lski* pa je normiran s tremi variantami, in sicer kot enak zapisu [-lski] ali [-ʉski] ali varianten [-lski] in [-ʉski]. Številčno močno prevladuje prva možnost [-lski] z osnovami pretežno tujega izvora, tudi pri takih, kot je npr. samostalnik *bivol*, ki je že dalj časa naša beseda, saj je bil zapisan že v 17. stoletju; v tej skupini pa so tudi primeri domačega izvora, kot sta na primer *dežela* in *žival*. Torej [-lski]: *molekulski*, *mongolski*; *bivolski*; *deželski*, *živalski*. Najmanj pa je primerov z razvojno fonetično pričakovanim izgovorom [-ʉski], npr. *izkoriščevalski*, *malikovalski*, *nakolski*.

Med besedje tujega izvora spada tudi samostalnik *kanal*, ki je besedotvorna podstava v lastnem imenu *Kanalska dolina*. Pleteršnik je samostalnik kot mlado sestavino slovenske leksike zapisal kot *kanāl* brez izglasnega *-l* in enako je predstavljena, torej z izglasnim *-l*, tudi v SSKJ1 in SP 2001 kot *kanāl* [kanal]. Sodeč po imenskem gradivu, pa samostalnik ni mlada sestavina slovenskega leksikona, kot je sklepati iz slovarskih zapisov, saj se pojavlja tudi v krajevnih imenih, potrjena pa je vsaj v rovtarskem črnovrškem narečju kot *kānāy* z rodilnikom na *-lq* (Tominec 1964) in v primorskem kraškem kot *kə'naʉ* (Cossutta 2015: 38). V SP 2001 je krajevno ime *Kanāl* v izgovoru predstavljeno z alternativno izreko, tj. [kanal] in [kanaʉ], medtem ko *Kanāl* kot sinonim za *Rokavski preliv*, ki označuje nedomačo pojavnost, variantne izreke [kanaʉ] nima normirane. Enako je v SP 2001 glede izreke predstavljeno lastno ime *Kanalska dolina* ‘pokrajina v severni Italiji’, čeprav označuje območje slovenske poselitve, ki se danes zrcali v že bolj redkih, a zato toliko bolj pomembnih ostankih ziljskega narečja. Merku se je pomembnosti te doline za slovenstvo dobro zavedal, ko je njeno ime izgovarjal po prvotnem vzorcu, ki ustreza fonetičnemu razvoju ljudske slovenščine.

Čeprav se besedje tujega izvora v pisavi in izgovarjavi postopno prilagaja in tudi prilagodi sistematiki jezika prejemnika, kot je lepo vidno iz *kakao* (SP 1950), *kakav* in tudi še *kakao* (SP 1962), toda danes le *kakav* (SSKJ1; SP 2001), se izgovor primerov na izglasni *-l*, kot so npr. *kanal*, *bivol*, *bokal*, domači sistematiki trdovratno upira, kot je videti iz normiranosti izgovora *kanal* in *bivol*, malo manj pa za izgovor *bokal*, pri katerem je bila starejša norma z [-ʉ] v novejšem času celo dopolnjena z varianto [-l]: [bokaʉ] (SP 1950; SP 1962), toda [bokaʉ] tudi [bokal] (SSKJ1; SP 2001).

Razvoj živih jezikov na različnih stopnjah sprožajo in uravnavajo konvergentne in divergentne silnice, ki izmenično in komplementarno poskrbijo, da se sistematičnost in predvidljivost jezika ohranja, zato pa tudi njegova komunikacijska uporabnost. Če se to dejstvo aplicira na umetno ustvarjeni knjižni jezik, bi bila naloga kodifikatorjev, da zvesto spremljajo njegov razvoj in ga uravnavajo, da bi bila verjetnost jezikovnih šumov čim manjša, saj se jih izničiti seveda nikoli ne da. Trojnična možna izreka pisnih izglasij na *-lski*, pri kateri povprečno izobražen uporabnik slovenščine resnično ne more prepoznati vzorca, kdaj naj bere tako, drugič drugače, tretjič pa zopet drugače, je po mojem mnenju že klic po normativnem posegu. Ker pa

se knjižna pisna zaporedja *samoglasnik + l + soglasnik* sinhrono dojema kot enaka, čeprav so različnega izvora, kot ponazarja razmerje *Kolpa : Kanalska dolina*, iz normirane izreke ne bi bilo smiselno izločiti variante [-ŭski] za *-lski*.

3.3 Potovalka

Pokojna kolegica Fedora Ferluga je besedo *potovalka* 'torba za potovanje' kot [potovaŭka] izgovarjala, ker je upoštevala izgovorno normo, po kateri se v zaporedju *samoglasnik + l + soglasnik* grafem *l* izgovarja kot [ŭ], ki odraža upoštevanje fonetičnih razvojnih zakonitosti slovenskega jezika. Nasprotno pa normirana izreka [potovalka] za isto besedo v SSKJ1, SP 2001, SSKJ2 tega ne upošteva, ampak izgovor uravnava po zapisu. Enako normativno odločitev odraža tudi enakopisnica *drsalka*, ki se po navodilu v istih normativnih priročnikih v pomenu 'kovinska priprava za drsanje' izgovori kot [drsalka], v pomenu 'ženska, ki se drsa' pa sta brani [drsalka] in [drsaŭka] enakovredni. Tudi izgovor danes že zastarele besede *potovalka* v pomenu 'potnica' je namreč v SSKJ1 in SP 2001 normiran dvojnično, ob [potovalka] tudi [potovaŭka].¹⁹ Normirana izreka pri pisnih enakozvočnicah tipa *drsalka*, ko se edina izreka z [l] enači s predmetom, dvojnična z [l] in [ŭ] pa z osebo, pojav vpliva pisne knjižne norme na knjižni izgovor besedja potrjuje, saj je bil v takih primerih uporabljen kot pomenotvorno sredstvo, s čimer z vidika jezikovne tipologije ni nič narobe, poraja pa se vprašanje, ali je taka kodifikacija sploh potrebna, če je za prepoznavanje pomena besede merodajen kontekst. Toda že *brisalka* 'kos blaga določene oblike za brisanje posode' z branjem [brisaŭka] zgornje sistemskosti ne potrjuje. Čeprav je brez enakopisnice v pomenu 'ženska, ki briše', bi v pričakovanju čim večje jezikovne sistemskosti slovenskega knjižnega jezika pričakovali normiran izgovor [brisalka].

Sklep

Če bi se v slovenskem knjižnem jeziku dosledno in še danes upoštevala jezikovna dejstva narečne podlage / narečnih podlag, na osnovi katere/katerih se je v preteklosti formiral, bi v sodobni knjižni slovenščini vse avtohtono besedje z izglasnim pisnim *-l* in zaporedjem *samoglasnik + l + soglasnik* moralo biti normirano z izgovorom [ŭ], taki izgovarjavi bi sledili neologizmi, tvorjeni iz v slovenščini obstoječih sestavin, enakemu izgovoru pa bi se počasi prilagodilo tudi besedje tujega izvora z enakimi zapisovalnimi značilnostmi. Ker pa je vidno, da

¹⁹ Razlika v normiranju je le v tem, da sta pri *drsalka* izgovora [drsalka] in [drsaŭka] predstavljena kot enakovredna, pri *potovalka* pa je razmerje med [potovalka] in [potovaŭka] povezano s *tudi*, kar drugo izgovarjavo postavlja v podrejen položaj. Pešanje sodobne rabe besede *potovalka* 'potnica' odraža njeno samodejno postopno izločanje iz sistema za odpravo jezikovnega šuma, ki ga povzroča pisna enakost s *potovalka* 'torba za potovanje'. Podobno postopno izločitev ene od enakopisnic se lahko pričakuje tudi v drugih podobnih primerih. V jezikovni rabi se »umetno« oziroma sistemsko utemeljen pomenskorazlikovalni izgovor enakopisnic ni uveljavil, sta opozorili Dobrovoljc in Jakop (2011: 42).

je pisni knjižni *l* začel izpodrivati pričakovani izgovor z [u], na kar najbolj nedvomno opozarja primer *Kolpa*, tako branje pa je med drugim povzročilo nastanek dvojničnih izgovorov, tudi takih, kot sta pričakovani [živau] ob nepričakovanem [živalski], sodobna knjižna slovenščina ni le za učenje težaven jezik, ampak tudi jezik, ki se počasi, a vztrajno tudi pod vedno močnejšim vplivom pisne knjižne norme izmika jezikovnim značilnostim, ki so bile podlaga pri njegovem začetnem formiranju. Izgovor knjižne slovenščine se pri grafemih *l* in *e* torej vedno bolj uveljavlja in vrača k principu, ki se je v sredini 19. st. zagovarjal, a tudi močno kritiziral,²⁰ da naj se slovenščina govori enako, kot se piše.²¹

Literatura in viri

- BEZLAJ, France, 2003 (= 1964): Blišč in beda slovenskega jezika – Tovariš XX/10, 13. III, 1964, 24–25; Tovariš XX/13, 13. IV. 1964, 24–25. France Bezlaj, *Zbrani jezikoslovni spisi 2*, uredila Metka Furlan. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 769–772, 780–783.
- BREZNIK, Anton, 1916: *Slovenska slovnica za srednje šole*. Celovec: Tiskala in založila tiskarna Družbe sv. Mohorja.
- COSSUTTA, Rada, 2015: *Ribiška jezikovna in kulturna dediščina v Tržaškem zalivu in slovenski Istri*. Koper: Univerzitetna založba Annales.
- DOBROVOLJC, Helena, JAKOP, Nataša, 2011: *Sodobni pravopisni priročnik med normo in predpisom*. Ljubljana: Založba ZRC.
- KRAMARIČ, Janez, 2014: *Slovar črnomaljskega narečnega govora*. Črnomelj: Knjižnica Črnomelj.
- LENGAR VEROVNIK, Tina, 2015: Pravorečje v pravopisnem slovarju in ob njem. Helena Dobrovoljc in Tina Lengar Verovnik (ur.): *Pravopisna razpotja: razprave o pravopisnih vprašanjih*. Ljubljana: Založba ZRC.
- LEVEC, Fran, 1899: *Slovenski pravopis*. Dunaj: V cesarski kraljevi zalogi šolskih knjig.
- MERKŪ, Pavle, 1999: *Slovenska krajevna imena v Italiji: Priročnik/Toponimi sloveni in Italia: Manuale*. Trst: Mladika.
- MIRTIČ, Tanja, 2021: Odpiranje pravorečnih vprašanj pri pripravi rastočega slovarja SSKJ. Tanja Mirtič in Marko Snój (ur.): *1. slovenski pravorečni posvet*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti. 53–64.
- NAHTIGAL, Rajko, 1952: *Slovenski jeziki: druga popravljena in pomnožena izdaja*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.
- NOVICE 1861 = O slovenskem govornem (parlamentarnem) jeziku. *Kmetijske in rokodelske novice* 19/25, 19. 6. 1861. 198–199.
- PIRNAT, Mara, 1979: Izgovor črke *l* (*u*, *w* ali *v*) kot *u*. *Slavistična revija* 27/2. 215–229.
- PLETERŠNIK, Maks, 1894–1895: *Slovensko-nemški slovar I–II*, uredil M. Pleteršnik. Ljubljana: Založilo in na svetlo dalo Knezoškofijstvo (= Maks Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar: Transliterirana izdaja I–II*, uredila Metka Furlan. Ljubljana 2006: Založba ZRC, ZRC SAZU).
- RAMOVŠ, Fran, 1927: O naravi psl. *tort-* in *tert-* v praslovenščini. *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino* 6. 22–26.
- RAMOVŠ, Fran, 1936: *Kratka zgodovina slovenskega jezika*. Ljubljana: Pri akademski založbi.

20 Prim. Rupel (1946: 12).

21 »Izgovarjajmo svoj jezik, kakor ga pišemo« (Novice 1861: 199).

- RAMOVŠ, Fran, 1971 (= 1912): Izgovor slovenskega knjižnega jezika (Letopis Matice Slovenske za l. 1912, 50–67). Fran Ramovš, *Zbrano delo: Prva knjiga*, uredila Tine Logar in Jakob Rigler. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti. 186–191.
- RIGLER, Jakob, 1980: O izgovoru črke l v SSKJ. *Slavistična revija* 28/1. 114–120.
- RUPEL, Mirko, 1946: *Slovensko pravorečje: Navodila za zborna ali knjižno izreko*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- SKI 1985 = *Slovenska krajevna imena*, avtorji Franc Jakopin, Tomo Korošec, Tine Logar, † Jakob Rigler, Roman Savnik, Stane Suhadolnik. Ljubljana 1985: Cankarjeva založba.
- SLA = *Gradivo za Slovenski lingvistični atlas*, hrani Dialektološka sekcija Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.
- SP 1950 = *Slovenski pravopis*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- SP 1962 = *Slovenski pravopis*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- SP 2001 = *Slovenski pravopis 2001*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša.
- SSKJ1 = *Slovar slovenskega knjižnega jezika I–V*. Ljubljana 1970–1991: Državna založba Slovenije.
- SSKJ2 = *Slovar slovenskega knjižnega jezika I–II*, druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja. Ljubljana 2014: Cankarjeva založba.
- ŠKRABEC, Stanislav, 1998 (= 1870): O glasu in naglasu našega knjižnega jezika v izreki in pisavi. *Jezikoslovna dela* 4. Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica. 11–50.
- TIVADAR, Hotimir, 2004: Podoba in funkcija govornega knjižnega jezika glede neknjižne zvrsti. Erika Kržišnik (ur.): *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem: Členitev jezikovne resničnosti*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. 437–452.
- TIVADAR, Hotimir, 2011: Vzpostavitev razmerij med govorom in branjem, recitacijo in igranjem. Simona Kranjc (ur.): *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 489–495.
- TIVADAR, Hotimir, 2012: Nevarna razmerja med pisnim in govornim jezikom. Nataša Jakop in Helena Dobrovoljc (ur.): *Pravopisna stikanja: razprave o pravopisnih vprašanjih*. Ljubljana: Založba ZRC.
- TIVADAR, Hotimir, JURGEC, Peter, 2003: Podoba govornega slovenskega knjižnega jezika v Slovenskem pravopisu 2001. *Slavistična revija* 51/2. 203–220.
- TOMINEC, Ivan, 1964: *Črnovrški dialekt: Kratka monografija in slovar*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- VODUŠEK, Božo, 1959: Historična pisava in historična izreka. *Jezik in slovstvo* 4/7. 193–200.

Podaljšava večzložnih tujih priimkov moškega spola z osnovo na *-r*

Ana Rotovnik Omerzu, Irena Stramljič Breznik

DOI: https://doi.org/10.3986/9789610506201_18

Uvod¹

Pregibanje tujih moških lastnih imen v slovenskem knjižnem jeziku se velikokrat zelo razlikuje od pregibanja v rabi (Černivec, Dobrovoljc in Lengar Verovnik 2021: 5, 7), še posebej glede podaljšave osnove z *j*. Večje omahovanje je posebej opazno pri prevzetih/tujih priimkih, saj je – predvsem za tvorbo svojilnih oblik – nujno poznavanje izgovora priimka v izvornem jeziku. S tovrstno težavo smo se soočili tudi pri ustvarjanju aplikacije SPiPP (*Svojilni pridevniki iz prevzetih priimkov*). Da bi uporabnikom aplikacije ponudili sistemske in relevantne rešitve, smo se odločili ta problem podrobneje raziskati. Namen jezikovne študije je preveriti neimenovalniške oblike in svojilne pridevnike iz priimkov oseb moškega spola, katerih osnova se konča na pisni/izgovorni *r*, ki se pri pregibanju neobvezno podaljšuje z *j*. Posebno pozornost smo namenili štirim položajem črke *r* kot delu osnove, in sicer: pred končnico (zgleđ *Ignarro* [ignáro]), pred izgovornim nemim *e* (zgleđ *Daguerre* [dagêr]), pred ničto končnico in naglasom osnove na zadnjem zlogu (zgleđ *Pasteur* [pastêr]), pred ničto končnico in naglasom na nezadnjem zlogu osnove (zgleđ *Bolivar* [bolívar]). S pomočjo besedilnih korpusov bomo opazovanja o podaljšavah v rabi primerjali z napotili jezikovnih priročnikov in drugih že izvedenih jezikovnih študij.

1 Teoretična izhodišča

1.1 Podaljšava moškospolskih samostalnikov z *j* pri pregibanju

Že uvodoma smo nakazali, da samostalniki, ki imajo v imenovalniku ednine osnovo na *-r*, v rabi pri sklanjanju omahujejo glede (ne)podaljšave osnove z *j*. Tanja Mirtič (Mirtič 2016) v Jezikovni svetovalnici pojasnjuje, da je razlog za tovrstno omahovanje jezikovnozgodovinski, in sicer zgodovinski razvoj praslovanskega mehkega *r* – v izglasju in pred soglasniki je *r* otrdel, pred samoglasniki pa se oblikoval v zvezo *rj*. Sklanjatvena vzorca samostalnikov z otrdelim in

1 Prispevek je nastal v okviru Raziskovalnega programa št. P6-0156 (Slovensko jezikoslovje, književnost in poučevanje slovenščine (2020–2025) vodja programa prof. dr. Marko Jesenšek), ki ga sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

mehkim *r* sta sovpadla, zato se še danes veliko tovrstnih samostalnikov moškega spola uvršča v obe sklanjatvi ((neobvezna) podaljšava osnove *z j*).

Podaljšavo *z j* *Slovenski pravopis* 2001 obravnava v okviru poglavja »Posebnosti 1. moške (o-jevske) sklanjatve«, in sicer v členih 780–782. Pravopis določa, da osnovo – tako v pisavi kot v izgovoru – *z j* daljšajo samostalniki, katerih osnova se v govoru končuje na *-r*, *-i/-í* ali *-u/-ú*, *-ó* ali *-á* in na *-e/-é* (če se osnova ne podaljšuje s *t* in če seveda *-e* ni končnica), primer: *Schiller Schillerja*, *Nehru Nehruja*, *Sever Severja*. Podaljšave *z j* ne poznajo nekatere skupine samostalnikov, čeprav se njihova osnova konča na *-r*. To so: (neprevzete) enozložnice – *mir*, *dar*; izglagolske izpeljanke in zloženske – *govor*, *vir*, *prodor*, *samomor*; osnove, ki se končujejo na neobstojni samoglasnik + *r* – *veter vetra*, *blagor blagra*, *Zadar Zadra*; nekaj drugih besed: *sever*, *Madžar*, *Alžir* (SP 2001: 90). Pravopis v okviru člena 781 navaja, da nekateri samostalniki glede daljšanja osnove še vedno omahujejo. Pri tem velja opozoriti, da posebne skupine v pravopisnih pravilih, ki bi določala daljšanje osnove *z j* pri tujih priimkih, katerih nosilci so osebe moškega spola, ni. Pravopis obravnava samo lastna imena in lastnoimenske zloženske tipa *Vladimir*, *Črtomir*, ki jih – kot navaja *Slovenski pravopis* – čedalje pogosteje pregibamo s podaljšano osnovo (*Vladimirja*, *Črtomirja*). Aktualni korpusni podatki izkazujejo, da je to danes ne samo pogostejša, ampak tudi večinska raba. Opažamo, da si glede daljšanja osnove na *-r z j* pravopisni priročniki že od nekdaj niso enotni. *Slovenski pravopis* 1962 podaljšave ne predvideva (*Vladimir Vladimira*) (SP 1962: 946). Helena Dobrovoljc (Dobrovoljc 2014a) v Jezikovni svetovalnici na vprašanje o daljšanju osnove *z j* pri imenih, ki se končajo na izgovorni *-r*, opozarja, da nimamo systemskega določila, ki bi predvidevalo daljšanje osnove pri pregibanju, zato lahko v rabi zasledimo več različnih rešitev: samostalniki, ki osnovo podaljšujejo *z j* (*motor motorja*), samostalniki, ki osnove ne podaljšujejo (izpad polglasnika – *meter metra*) ali dopuščajo obe možnosti (*Shakespeareja/Shakespearea*, *amperja/ampera*).

Z j daljšajo osnovo besede, prevzete iz grščine in latinščine s končnico *-c/-as/-es/-os/-us/-um*, če je pred njimi samoglasnik: *Eneas Eneja*, *Menelaos Menelaja*, *Ovidius Ovidija*, *Sirmium Sirmija*. Pri pregibanju teh besed končnice odpadejo. Samo v izgovoru osnovo *z j* podaljšujejo samostalniki na izgovorni samoglasnik ali *r* z nemim soglasnikom za seboj: *Macquart Macquarta* [makár makár(j)a] (SP 2001: 91). Zapis črke *j* v oklepaju [makár makár(j)a] nakazuje celo izgovorno omahovanje – oklepaj je zapisan samo v členu 784, v členu 792 pri istem primeru pa ne.

Toporišič (2004: 280) v *Slovenski slovnici* predvideva dve skupini besed, ki se jim osnova končuje na *-r* in zato pri pregibanju osnovo podaljšujejo *z j*. V prvo skupino spadajo besede z večzložnimi osnovami. Izjema so izpeljanke z ničtim obrazilom iz glagolov (*izvir izvira*), besede z neobstojnim samoglasnikom v osnovi (*veter vetra*) in nekatera prevzeta (lastna) imena: *satir*, *Alžir*, *Tatar*, *Madžar*. V drugi skupini so besede z enozložno osnovo, ki to podaljšujejo *z j* (*car*, *far*, *star*,² *jur*³). Torej v skupino prevzetih moških imen na izgovorni *-r* ne spadajo

2 V pomenu 'prostorninska mera za žito, približno 100 l'.

3 V pomenu 'tisoč denarnih enot valute, ki je v obtoku v Sloveniji (dinarjev, tolarjev, evrov)'.

preri kot *Bor Bora* – napačno: *Borja*. Helena Dobrovoljc (2015) povzema, da večzložna moška imena na izgovorni *-r* po pravilih *Slovenske slovnice* pregibamo tako, da osnovo podaljšujemo z *j* (*Emir Emirja*). *Slovenska slovnica* (Toporišič 2004: 280) v nekaterih primerih dopušča tudi oboje – daljšanje in nedaljšanje osnove –, vendar kot prednostno obravnava podaljšano obliko: *Shakespeare Shakespearja/Shakespearra*.

Glede na to, da *Slovenski pravopis* 2001 o daljšanju osnove z *j* pri priimkih na pisni ali izgovorni *r* ne daje končnega odgovora, bi bilo smiselno upoštevati Toporišičevo razdelitev tovrstnih samostalnikov na enozložne in večzložne. Pri enozložnih samostalnikih sledimo priporočilu pravopisa (§ 780) in slovnice: enozložnih neprevzetih besed, katerih osnova se konča na pisni ali izgovorni *-r*, ter besed z zvezo [ər] ne podaljšujemo (*mir miru, oder odra*, razen nekaterih izjem: *car, far, star, jur*). Samostalnike z večzložno osnovo, ki se konča na pisni ali izgovorni *-r*, podaljšujemo z *j* (*helikopter helikopterja, Sever Severja*). Realizacijo takšne posplošitve preverjamo v razdelku z analizo, in sicer na primeru tujih priimkov, katerih nosilci so osebe moškega spola.

1.2 Podaljšava (tujih) osebnih imen, katerih nosilci so osebe moškega spola, z j pri priimkih z osnovo na -r in nemim e

Nemi *e* pri pregibanju lastnih imen uporabnikom slovenskega jezika povzroča kar nekaj težav, ker ga moramo pri pregibanju v določenih primerih ohranjati. *Slovenski pravopis* 2001 v členu 772 določa, da nemi soglasnik na koncu osnove pri pisnem krajšanju opuščamo, če ne vpliva na izgovor pred njim stoječih črk za glasove *č, ž, š, dž* in *s* (pisanega *s c*): *Wilde Wilda* proti *George Georgea* (SP 2001: 89). Dobrovoljc in Jakop (2011: 123–124) ugotavljata, da krajšanje nemega *e* v izglasju pri tujih oziroma prevzetih imenih uporabnikom še vedno povzroča težave, saj ti niso prepričani, ali je končni *e* res nemi. Ta podatek je pomemben za zapis tujih osebnih imen, ker nemi *e* v končaju, če vpliva na izgovor besede, ohranjamo. To pravilo je bilo uveljavljeno že v Breznik-Ramovševem pravopisu (1935). Imena z nemim *e*, ki se v rabi pojavljajo pogosteje, npr. *George, Wilde, Bruce, Maurice*, uporabnikom pri zapisovanju ne povzročajo večjih težav (nemi *e* v zapisu ohranjajo). Več razlik v rabi pa nakazujejo tuja/prevzeta imena, pri katerih uporabniki niso prepričani, ali gre v izglasju za nemi *e* ali ne: *Gere, Moore, Phare, Gore* ... Podaljšava z *j* pri tujih priimkih s končajem na *-r* in nemim *e* je pogosta pri francoskih lastnih imenih, vendar kot kaže raba, tudi pri tem prihaja do omahovanja. Avtorici monografije ugotavljata, da obstajajo predlogi v smeri izenačevanja zapisa nemega *e* tako, da se v vsakem primeru ohranja ali opušča (*Wilde – Wilda* ali *Wildea* in *Wallace – Wallacea* ali *Wallaca*), vendar pa zbrani podatki za nekaj primerov kažejo, da uporabniki v večji meri sledijo normi, ki upošteva njegovo izgovorno opuščanje. Ohranjanje nemega *e* v obeh primerih (*Wildea* in *Wallacea*) bi bila za uporabnike enostavnejša in sistemska rešitev, hkrati pa bi »zavarovali« tiste neme *e*-je, ki v izglasju vplivajo na izgovor.

Tudi Kocjan Barle (2012: 95) opozarja, da bi bilo treba v pravopisu še posebej poudariti razlikovanje vpliva končnega nemega *e* na *c* in *g* ter na izgovor samoglasnika v osnovi, saj večini piščičih razlika ni jasna: *Mike Mika* (napačno: *Mikea*), *Duke Duka* (napačno: *Dukea*). Za ohranjanje

nemega *e* Helena Dobrovoljc (2019) navaja pravilo, da se ta pri pregibanju ohranja v angleških in francoskih imenih, ki se končajo na *-ge* ali *-ce* (*Lesage Lesagea, Maurice Mauricea*), ter v primerih, ko je nemi *e* del pisnega izglasnega sklopa *ue, ee, oe ...* (*Bellevue Bellevueja*). Problematiko podaljšave priimkov z osnovo na *r* in nemim *e* z *j* ista avtorica (Dobrovoljc 2018) izpostavi tudi v odgovoru na vprašanje *Svojljni pridevnik iz francoskega priimka »Lavoisier«* v Jezikovni svetovalnici. Zapiše, da lahko pri imenih, ki se končujejo na govornjeni *r* (z nemim *e*), osnovo podaljšujemo (*Tesnière -rja* in *Tesnière -ra* [tenjêr]).

1.3 Podaljšava (tujih) osebnih imen, katerih nosilci so osebe moškega spola, z *j* pri priimkih z ničto končnico in naglasom na nezadnjem zlogu

Pregled gradiva kaže, da se osebna imena, ki imajo ničto končnico in naglas na nezadnjem zlogu, npr. *-or, -ar, -ur*, podaljšujejo z *j*. Težava se pojavi pri imenih, ki se končajo na *-er*, saj se *e* lahko izgovori kot polglasnik ali ne. Če se *e* izgovarja kot polglasnik, osnove ne podaljšujemo, pri tvorbi svojljnega pridevnika ji dodamo pripono *-ov* (*Haber* [háber] *Habrov* [hábrov-]).

Pri pregibanju prevzetih imen je izpad neobstojnega polglasnika v osnovi manj pogost kot v slovenskih besedah, zato je bolj verjetno, da jih (sploh če je ime novejše) podaljšujemo z *j* (*Nymer Nymerja* [nímer nímerja]). Prevzete besede, predvsem osebna lastna imena, v slovenščini šele po določenem času, glede na prevladujočo rabo, začnemo sklanjati tako, da neobstojni polglasnik opuščamo, sprva pa osnovo podaljšujemo z *j* (*Hofer Hoferja* [hófer hóferja]) (Vranjek Ošlak 2020).

1.4 Podaljšava osnove (tujih) osebnih imen, katerih nosilci so osebe moškega spola, z *j* pri priimkih z ničto končnico in naglasom na zadnjem zlogu

V okviru kategorije priimkov, ki se pri pregibanju podaljšujejo z *j* in imajo ničto končnico ter naglas na zadnjem zlogu, izpostavljamo francoske priimke. Francoska lastna imena, ki se končujejo na pisni ali izgovorni *r*, se pri pregibanju vedejo zelo različno. Pri tem moramo upoštevati pravopisno pravilo (§ 1090), ki določa, da je naglas v francoskih lastnih imenih vedno na zadnjem zlogu (izjema je polglasnik). Pri pregibanju francoskih lastnih imen moramo biti pozorni na to, ali se lastna imena (v našem primeru priimki) končajo na pisni ali izgovorni *r*. Tovrstno ločevanje predlaga tudi Helena Dobrovoljc (2014b). Če se francosko lastno ime konča na pisni *r*, ga lahko izgovarjamo ali ne. V primeru samo zapisanega *r*, ki se pri izgovoru ne uresničuje, osnovo v izgovoru (in ne tudi zapisu) podaljšujemo z *j* (*Daumier Daumiera* [domjé domjéja]). Če končni *r* izgovorimo in zapišemo, osnovo (tako kot pri ostalih francoskih imenih) podaljšujemo z *j* (*Pasteur Pasteurja* [pastêr pastêrja]). Sem prištevamo samostalnike z ničto končnico in naglasom na zadnjem zlogu. Če se ime konča na izgovorni *r*, ga pregibamo glede na to, ali ima v izglasju nemi *e* (*Daguerre* [dagêr]) ali nemi soglasnik z izgovornim *r* (*Flaubert* [flobêr]). Na splošno samostalniki, ki se končajo na *r* + nemi *e*, posebno, a ne nujno le francoski, glede daljšanja osnove omahujejo, zato je možno daljšanje osnove z *j* ali ne

(*Tesnière Tesnièra/Tesnièra, Shakespeare Shakespearja/Shakespearea*). Pri francoskih imenih, ki imajo v izglasju nemi soglasnik, osnovo z *j* podaljšujejo samo v izreki (*Flaubert Flauberta* [flobêr flobêrja]).

1.5 Pravopisne kategorije ePravopisa

Portal Fran med drugim ponuja tudi zbirko *Pravopisne kategorije ePravopisa* (2015), ki vsebuje »nabor opisov pravopisnih kategorij, ki uporabnikom omogoča vpogled v proces prenove pravopisnih pravil in pravopisnega slovarja«. Med obravnavanimi pravopisnimi kategorijami je tudi kategorija Svojilni pridevniki (iz priimkov), ki opozarja na problematično tvorbo svojilnih pridevnikov iz priimkov in njihovo uslovarjenje, med drugim tudi zaradi podaljšave z *j* (*Astairov, Astairjev* [astêrov-, astêrjev-]). V naboru slovarskih iztočnic (335 priimkov) je tudi 18 takšnih, ki ustrezajo problematiki, obravnavani v tem članku, zato smo jih vključili v nabor priimkov. Ti priimki so: *Astair, Avogadro, Guevara, Bessemer, Cocker, Fassbinder, Kruger, Gardner, Geiger, Granger, Heidegger, Hitler, Kepler, Potter, Richter, Turner, Sacher, Weizsäcker*.

2 Jezikovna študija primera

2.1 Metoda dela

Jezikovna študija primera je bila opravljena na gradivu 86 priimkov, katerih nosilci so osebe moškega spola in ustrezajo merilu: njihova osnova je večzložna na *r* ter se pri pregibanju in tvorbi svojilnih pridevnikov neobvezno podaljšuje z *j*. Priimke smo zbrali iz *Velikega splošnega leksikona* (Bele idr. 2006) in *Pravopisnih kategorij ePravopisa*. Ustrezne priimke smo iz virov vključevali glede na to, ali so vključeni v bazo izbranih korpusov z vsaj dvema pojavitvama, pri tem smo upoštevali še dodatno merilo, da je nosilec priimka rojen po letu 1000.

Priimke, relevantne za študijo primera, smo ročno izpisali iz baze priimkov in njihovo neimenovalniško (rodilniško) rabo ter obliko/-e za svojino preverili v korpusih⁴ slovenskega jezika: Gigafidi 2.0,⁵ Novi besedi⁶ in KAS-u.⁷ Število pojavitev rodilniških oblik in oblik za svojino upošteva pojavitve v vseh treh številih, pri svojilni tudi v vseh sklonskih oblikah.

4 Korpusi so bili izbrani po hierarhiji treh meril: obseg in reprezentativnost (Gigafida 2.0), tradicija, kljub neuravnoteženosti (Nova beseda), in vpogled v aktualni akademski diskurz (KAS).

5 Gigafida 2.0 (2019) je referenčni korpus slovenskega (pisnega) jezika in nadgradnja korpusa Gigafida (2012). Zajema besedila iz časopisov, revij, knjižnih publikacij in s spleta.

6 Nova beseda je besedilni korpus, namenjen predvsem za slovaropisne potrebe Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša.

7 KAS (Korpus akademske slovenščine) vsebuje besedila diplomskih, magistrskih in doktorskih nalog, zbranih z namenom okrepitve slovenskega znanstvenega jezika in zagotavljanja odprtosti znanstvenih rezultatov.

Izbrane priimke smo glede na tvorbo neimenovalniških (rodilniških) oblik in svojine smiselno razvrstili v štiri skupine. V nadaljevanju sledi interpretacija pridobljenih korpusnih podatkov in ujemanje rezultatov s predstavljenimi teoretičnimi izhodišči (vključno z njihovo obravnavo v *Slovenskem pravopisu 2001* in *ePravopisu*). Pojavnost posameznih oblik (število konkordanc) smo predstavili v preglednici za vsako kategorijo.

2.2 Podaljšava z j pri priimkih z osnovo na -r in končnicama -a in -o

Prvo analizirano skupino predstavljajo priimki, katerih večzložna osnova se konča na pisni in izgovorni *r* in končnici -a ali -o (19 priimkov) – *Avogadro*, *Bandura*, *Capra*, *Herrera*, *Kundera*, *McNamara*, *Navarra*, *Pereira*, *Uchimura*, *Castro*, *Guevara*, *Ignarro*, *Molinara*, *Ribeiro*, *Navarro*, *Butero*, *Escudero*, *Fredro* in *Turturro*. Pri teh priimkih podaljšave z *j* ne pričakujemo. Večina priimkov ima v splošnem nekoliko nižjo pojavnost v korpusih. Vsi priimki v tej skupini so izkazali prepričljivo in pričakovano težnjo: osnove pri pregibanju ne podaljšujejo in se sklanjajo v skladu s pravili prve moške sklanjatve. Izpostavili bomo priimke, ki glede na pojavnost izkazujejo podobne značilnosti.

Med vsemi glede na pojavnost (predvsem v korpusu Gigafida 2.0) izstopajo priimki *Castro*, *Guevara* in *Bandura*. Pri tem priimka *Castro* in *Guevara* nimata niti ene pojavitve s potrjeno podaljšavo:⁸ *Castro* (2258 pojavitev) in *Guevara* (759 pojavitev). Priimek *Bandura* ima le 7 pojavitev s podaljšavo *Bandurjev* (v različnih besedilih), in sicer v korpusu KAS. Glede na pojavitve tega priimka brez podaljšave (256 pojavitev) je teh 7 pojavitev zanemarljivih. Razlog za pojav oblik s podaljšavo lahko iščemo v dejstvu, da so v korpusu KAS besedila, ki niso lektorirana ali pa so lektorirana slabo (avtorji zaključnih del lekturo zaupajo tudi neizkušenim lektorjem).

Priimki *Avogadro*, *Bandura* in *Kundera* od drugih v tej skupini izstopajo po visokem številu pojavnosti svojilnih oblik v korpusu KAS – *Avogadrov* (101 pojavitev), *Bandurov* (108 pojavitev) *Kunderov* (42 pojavitev). To ugotovitev lahko povežemo s prepoznavno zapuščino nosilcev priimka. Tako se v korpusu KAS svojilne oblike večinoma pojavljajo v besednih zvezah: *Avogadrovo število / Avogadrova konstanta*, *Bandurov eksperiment / Bandurova (tudi Bandurjeva) teorija*, *Kunderov roman*. Ugotovitev ne preseneča ob podatku, da so v korpusu zbrana zaključna dela z različnih strokovnih področij.

Od 19 analiziranih priimkov v izbranih korpusih so vsi izkazali prepričljivo težnjo, da osnove ne podaljšujejo. Štirje priimki so izkazali zanemarljivo število pojavitev s podaljšavo v primerjavi s številom pojavitev brez podaljšave: *Bandura/-e* in *Bandurov* (246 pojavitev), *Bandurjev* (7 pojavitev); *Herrera/-e* in *Herrerov* (81 pojavitev), *Herrerja* (2 pojavitvi); *Pereira/-e* in *Pereirov* (128 pojavitev), *Pereija* (2 pojavitvi); *Molinara* in *Molinarov* (22 pojavitev), *Molinarja* (1 pojavitev).

8 Število korpusnih pojavitev v oklepaju ob priimku vključuje rodilniške oblike in oblike za svojino brez podaljšave.

Priimek, izgovor + neimenovalniška oblika + oblika za svojino	ŠTEVILO POJAVITEV V KORPUSIH			
	Gigafida 2.0	Nova beseda	KAS	Skupaj
Avogadro [avogádro] ⁹				
Avogadra	1	0	2	3
* ¹⁰ Avogadrja	0	0	0	0
Avogadrov	59	0	101	160
*Avogadrjev	0	0	0	0
Bandura [bendúra]				
Bandura	0	0	0	0
Bandure	8	0	140	148
*Bandurja	0	0	0	0
Bandurov	0	0	108	108
*Bandurjev	0	0	7	7
Capra [kápra]				
Capra	3	0	1	4
Capre	57	9	12	78
*Caprja	0	0	0	0
Caprov	0	0	0	0
*Caprjev	0	0	0	0
Herrera [herèra]				
Herrera	13	0	4	17
Herrere	39	13	6	58
*Herrerja	1	0	1	2
Herrerov	4	2	0	6
*Herrerjev	0	0	0	0
Kundera [kúndera]				
Kundera	7	0	0	7
Kunderere	75	55	35	165
*Kunderja	0	0	0	0
Kunderov	3	9	42	54
*Kunderjev	0	0	0	0
McNamara [məknəmára]				
McNamara	0	0	0	0
McNamare	33	9	38	80
*McNamarja	0	0	0	0
McNamarov	2	0	5	7
*McNamarjev	0	0	0	0
Navarra [navará]				
Navarra	16	32	0	48
Navarre	1	1	88	90

9 Podatki o izgovoru priimkov so vzeti iz *Velikega splošnega leksikona* (2006).

10 Zvezdica ob priimku označuje obliko, ki ni skladna s teoretičnimi izhodišči članka in napoliti normativnih priročnikov.

Priimek, izgovor + neimenovalniška oblika + oblika za svojino	ŠTEVILO POJAVITEV V KORPUSIH			
	Gigafida 2.0	Nova beseda	KAS	Skupaj
*Navarrja	0	0	0	0
Navarro	1	0	16	17
*Navarrjev	0	0	0	0
Pereira [perêjra]				
Pereira	61	4	0	65
Pereire	49	5	4	58
*Pereirja	2	0	0	2
Pereirov	0	0	5	5
*Pereirjev	0	0	0	0
Uchimura [učimúra]				
Uchimura	0	0	0	0
Uchimure	5	0	0	5
*Uchimurja	0	0	0	0
Uchimurov	0	0	0	0
*Uchimurjev	0	0	0	0
Castro [kástro]				
Castra	1604	440	0	2044
*Castrja	0	0	0	0
Castrov	147	67	0	214
*Castrjev	0	0	0	0
Guevara [gevára]				
Guevare	455	184	87	729
*Guevarja	0	0	0	0
Guevarov	14	7	9	30
*Guevarjev	0	0	0	0
Ignarro [ígnáro]				
Ignarra	1	1	1	3
*Ignarrja	0	0	0	0
Ignarro	0	0	0	0
*Ignarrjev	0	0	0	0
Molinaro [molinaró]				
Molinara	20	1	0	21
*Molinarja	0	0	1	1
Molinarov	1	0	0	1
*Molinarjev	0	0	0	0
Navarro [nəvêro]				
Navarra	33	27	0	60
*Navarrja	0	0	0	0
Navarro	1	0	16	17
*Navarrjev	0	0	0	0
Ribeiro [ribêjru]				
Ribeira	48	5	1	54

Priimek, izgovor + neimenovalniška oblika + oblika za svojino	ŠTEVILO POJAVITEV V KORPUSIH			
	Gigafida 2.0	Nova beseda	KAS	Skupaj
*Ribeirja	0	0	0	0
Ribeirov	0	0	0	0
*Ribeirjev	0	0	0	0
Botero [botêro]				
Botera	60	30	4	94
*Boterja	0	0	0	0
Boterov	2	1	3	6
*Boterjev	0	0	0	0
Escudero [eskudêro]				
Escudera	25	0	1	26
*Escuderja	0	0	0	0
Escudarov	0	1	1	2
*Escuderjev	0	0	0	0
Fredro [frédro]				
Fredra	7	0	0	7
*Fredrja	0	0	0	0
Fredrov	0	0	0	0
*Fredrjev	0	0	0	0
Turturro [turtúro]				
Turturra	14	2	1	17
*Turturrja	0	0	0	0
Turturrov	0	0	0	0
*Turturrjev	0	0	0	0

Preglednica 1: Korpusni podatki za priimke z osnovo na *-r* in končnicama *-a* ali *-o*.

2.3 Podaljšava z *j* pri priimkih z osnovo na *-r* in nemim *e*

V analizo smo vključili 10 priimkov, ki ustrezajo merilu, in sicer: *Astaire*, *Molière*, *Daguerre*, *Faure*, *Moore*, (*de*) *Saussure*, *Shakespeare*, *Tesnière*, *Voltaire* in *Baudelaire*. Vsi priimki z izjemo *Tesnièrja* izkazujejo visoko stopnjo pojavitve v vseh treh korpusih, pri čemer izstopajo priimki *Shakespeare*, *Moore*, *Saussure*, *Voltaire* in *Baudelaire*. Vseh deset priimkov v vseh korpusih izkazuje pojavnost tako oblik s podaljšavo (npr. *Shakesperja*, *Shakesperjev*) kot tistih brez (npr. *Shakespear*, *Shakespearov*). Glede na razmerje opazimo težnjo po nepodaljševanju osnove.

Vsi priimki z izjemo primerov *Faure* in *Daguerre* so vključeni v *Slovenski pravopis* 2001, nekateri med njimi tudi v rastoči *ePravopis*. Preden analiziramo te, ki so vključeni v priročnik/-a, še navajamo podatke o pojavnosti oblik za priimek *Faure* (48 pojavitve, 9 pojavitve)¹¹ in *Daguerre*

11 V oklepaju je navedena vsota pojavitve oblik za roditeljsko in svojilno obliko s podaljšavo ali brez nje. Na prvem mestu je število pojavitve brez podaljšave, na drugem pa z njo.

(46 pojavitev, 5 pojavitev).¹² Oba torej izkazujeta prepričljivo težnjo brez daljšanja osnove. Priimek *Astaire* je z rodilniškima oblikama vključen v *ePravopis*, ki med obliki postavi kvalifikator *tudi*¹³ – *Astaire*, *Astaira* tudi *Astaire*, *Astairja*. Geslo *ePravopisa* potrjujejo tudi korpusni podatki (*Astaira* 58 pojavitev, *Astairja* 2 pojavitvi).

Slovenski pravopis 2001 v slovarskem delu vključuje priimke *Molière*, (*de*) *Saussure*, *Shakespeare*, *Tesnière*, *Voltaire* in *Baudelaire*. Vsem priimkom je skupno troje: med dvojnici (oblika s podaljšavo in tista brez nje) SP postavi kvalifikator *in*, ki uvaja nekoliko manj navadno dvojnico; na prvo mesto v dvojničnem paru SP postavi obliko s podaljšano osnovo. Korpusna analiza je pokazala, da vsi priimki (razen (*de*) *Saussure*) v vseh korpusih osnove pri pregibanju ne podaljšujejo – niti pri sklanjanju niti pri tvorbi svojilnih pridevnikov. To dokazuje visoko število pojavitev v prid nepodaljšanju osnove:¹⁴ *Molière* (265 pojavitev, 19 pojavitev), *Shakespeare* (2700 pojavitev, 681 pojavitev), *Tesnière* (2 pojavitvi, 0 pojavitev), *Voltaire* (448 pojavitev, 25 pojavitev), *Baudelaire* (386 pojavitev, 39 pojavitev). Pričakovano je bilo, da se bodo v korpusih oblike s podaljšavo pojavljale, ker k tej rabi usmerja SP, vendar preseneča nizka pojavnost. Zastavi se vprašanje, zakaj SP na prvo mesto v dvojničnem paru postavi obliko s podaljšavo, rezultati so namreč pokazali, da v današnji rabi, tj. dvajset let po izidu pravopisa, oblika brez podaljšave zagotovo ni manj navadna dvojnica – velja obratno.¹⁵

V *ePravopisu* se izmed obravnavanih pojavita le priimka *Molière* in *Voltaire*. Opazili smo, da *Slovenski pravopis* 2001 v dvojničnem paru na prvem mestu navaja podaljšano obliko (*Molière-rja* in *Molière-ra*, *Voltaire-rja* in *Voltaire-ra*), medtem ko *ePravopis* na prvo mesto postavlja obliko brez podaljšave (*Molière-ra* in¹⁶ *Molière-rja*, *Voltaire-ra* in *Voltaire-rja*). Ugotovljamo, da *ePravopis* kot rastoči slovar upošteva prevladujočo rabo, saj korpusni podatki kažejo prepričljivo težnjo po nepodaljšanju osnove: *Molièra* (176 pojavitev), *Molièrov* (89 pojavitev), *Molièrja* (8 pojavitev), *Molièrjev* (11 pojavitev), *Voltaira* (310 pojavitev), *Voltairov* (76 pojavitev), *Voltairja* (33 pojavitev), *Voltairjev* (6 pojavitev).

12 Glej opombo 8.

13 Kvalifikator v tem primeru opisuje samo pogostnost pojavljanja dvojničnih variant in nima normativne vrednosti.

14 Glej opombo 8.

15 SP je bil izdan leta 2001, podatkov o pogostnosti določene variante za tisti čas nimamo. V času nastajanja pravopisa sta bila razpoložljiva korpusa Fida (1999) in Nova beseda (1999). Prva različica Gigafide (2012) ne govori v prid podaljšavi, ki jo na prvo mesto postavlja pravopis: *Shakespearea* (1298) in *Shakespeareja* (402 pojavitvi). SP 2001 je v veliki meri prepisan iz SSKJ1, ki je nastajal od sedemdesetih let 20. stoletja naprej – pri pregibanju lastnih imen se je SP 2001 morda ravnal po vedenju drugih (slovenskih) večzložnih besed na *-r*, ki pa so do devetdesetih let nekoliko redkeje izkazovale podaljšavo (npr. *Vladimira*). V ozadju je morda dejansko stanje v slovenščini v devetdesetih letih in prej. SP 2001 je bil od izida do danes le malenkostno popravljen.

16 V *Slovenskem pravopisu* 2001 nastopajo trije slovnični kvalifikatorji, »in«, »ali« ter »tudi«, v *ePravopisu* le »in« ter »tudi«, iz česar je mogoče sklepati, da »in« vpeljuje le enakovredno dvojnico, ki jo je v SP 2001 kvalifikator »ali«, saj »tudi« stoji pred manj navadno, a še dopustno dvojnico.

Priimek *Moore* se pojavi tako v *Slovenskem pravopisu* 2001 kot *ePravopisu*, pri čemer oba priročnika navajata samo obliko brez podaljšave (*Moore Moora*) za dva izgovorno različna priimka dveh različnih oseb [múr] (SP 2001) in [mór] (*ePravopis*).¹⁷ Napotitev priročnikov potrjujejo tudi korpusni podatki: *Moora* (1153 pojavitev), *Moorja* (1 pojavitev), *Moorov* (764 pojavitev), *Moorjev* (0 pojavitev).

Največja odstopanja so se pojavila pri priimku (*de*) *Saussure*, ker nepodaljšane oblike ne prevladujejo: (*de*) *Saussura* (141 pojavitev), (*de*) *Saussurja* (111 pojavitev), (*de*) *Saussurov* (120 pojavitev) in (*de*) *Saussurjev* (388 pojavitev). Največ pojavitev je bilo v korpusu KAS. Opažamo, da se podaljševanje uresničuje tako v svojilni obliki pridevnika kot v rodilniku, ki je le za pet pojavitev (108) nižje od pojavnice s podaljšavo v rodilniku (113). Rezultate korpusne analize lahko interpretiramo z dejstvom, da so si lektorji in/ali avtorji zaključnih del pri tvorbi svojilnega pridevnika pomagali z napotili *Slovenskega pravopisa* 2001 (*Saussure -rja* in *Saussure -ra*).

Pojavnost priimkov z osnovno na *r* in nemim *e* kaže največje odstopanje od trenutnih normativnih napotil slovarskega dela in pravil *Slovenskega pravopisa*, ki pri vseh vanj vključenih priimkih (analiziranih v tem podpoglavju) na prvo mesto v dvojničnem paru (med kvalifikator *in*) postavlja obliko s podaljšavo pri pregibanju, čeprav korpusni podatki kažejo ravno obratno. Rastoči *ePravopis* pri dveh tovrstnih vključenih priimkih *Voltaire* in *Molière* očitno bolj upošteva rabo.

Priimek, izgovor + neimenovalniška oblika + oblika za svojino	ŠTEVILO POJAVITEV V KORPUSIH			
	Gigafida 2.0	Nova beseda	KAS	Skupaj
Astaire [astêr] ¹⁸				
* ¹⁹ Astaira	36	20	2	58
Astairja	1	0	1	2
*Astairov	5	4	0	9
Astairjev	0	0	0	0
Molière [moljêr]				
*Molièra	130	22	24	176
Molièrja	3	2	3	8
*Molièrov	59	9	21	89
Molièrjev	6	0	5	11
Daguerre [dagêr]				
*Daguerra	13	4	12	29
Daguerrja	0	0	4	4

17 Gre za enozložni priimek, pri katerih ni predvidena podaljšava, podobno kot pri domačih (*Bor Bora*).

18 Podatki o izgovoru priimkov so vzeti iz *Velikega splošnega leksikona* (2006), razen *Moore* – izgovor [mór] predvideva *ePravopis*, [múr] pa *Veliki splošni leksikon*.

19 Zvezdica ob priimku označuje po veljavnem *Slovenskem pravopisu* (2001) manj navadno dvojnico.

Priimek, izgovor + neimenovalniška oblika + oblika za svojino	ŠTEVILO POJAVITEV V KORPUSIH			
	Gigafida 2.0	Nova beseda	KAS	Skupaj
*Daguerrov	0	0	17	17
Daguerjev	0	0	1	1
Faure [fór]				
*Faura	40	2	1	43
Faurja	7	2	0	9
*Faurov	2	0	3	5
Faurjev	0	0	0	0
Moore [múr]/[mór]				
*Moora	655	303	195	1153
Moorja	0	0	1	1
*Moorov	216	83	465	764
Moorjev	0	0	0	0
Saussure [sosír]				
*Saussura	18	4	119	141
Saussurja	0	3	108	111
*Saussurov	6	1	113	120
Saussurjev	5	4	379	388
Shakespeare [šékspir]				
*Shakespeara	1013	497	224	1734
Shakespearja	295	75	80	450
*Shakespearov	350	141	475	966
Shakespearjev	65	17	149	231
Tesnière [tenjêr]				
*Tesnière	0	0	1	1
Tesniêrja	0	0	0	0
*Tesniêrov	0	0	1	1
Tesniêrjev	0	0	0	0
Voltaire [voltêr]				
*Voltaire	155	75	87	317
Voltairja	4	4	4	12
*Voltaireov	38	17	76	131
Voltairjev	3	1	9	13
Baudelaire [bodlêr]				
*Baudelaire	160	77	73	310
Baudelairja	20	3	10	33
*Baudelaireov	20	5	51	76
Baudelairjev	1	0	5	6

Preglednica 2: Korpusni podatki za priimke z osnovo na *-r* in nemim *e*.

2.4 Podaljšava z *j* pri priimkih z ničto končnico in naglasom na nezadnjem zlogu

Skupina priimkov z ničto končnico in naglasom na nezadnjem zlogu je izmed vseh obravnavanih najštevilčnejša (43 priimkov). Vsi priimki z razmeroma visoko pojavnostjo v vseh treh korpusih brez izjeme izkazujejo podaljševanje osnove z *j*. Od 44 priimkov se 14 priimkov pojavlja v *Slovenskem pravopisu* 2001 (ti so normirani s podaljšavo), 9 priimkov pa v *ePravopisu* (tudi ta priporoča podaljšavo z *j*).

Korpusna analiza je pokazala, da se pri 24 od 43 priimkov – glede na tiste s podaljšavo – pojavi zanemarljivo število pojavitev brez podaljšave v roditeljskem in pri svojilnem pridevniku, tj. od 1 do 6 pojavitev, pretežno v korpusih Gigafida 2.0 in KAS. 17 priimkov ni izkazalo niti ene pojavitve s podaljšano osnovo. Med vsemi po številu nepodaljšanih oblik izstopata priimka *Strossmayer* in *Heiddeger*.

Rodilniška oblika priimka *Strossmayer* v korpusu KAS beleži 17 pojavitev brez podaljšave (*Strossmayera*) in 72 pojavitev s podaljšavo (*Strossmayerja*), tudi *Slovenski pravopis* 2001 v slovarskem delu usmerja k podaljšavi. Razlog za odstopanja lahko ponovno iščemo v vrstah besedil, vključenih v korpus KAS – avtorji in/ali lektorji zaključnih del pri tvorbi roditeljske oblike niso upoštevali usmeritev normativnega priročnika.

Priimek *Heiddeger* se pojavi tako v *Slovenskem pravopisu* 2001 kot v *ePravopisu*, vendar s pomembno razliko. Prvi predpisuje samo obliko s podaljšavo (*Heiddeger Heiddegerja*). Podaljšavo podkrepi tudi korpusna analiza, saj je pojavitev s podaljšavo v vseh korpusih skoraj enkrat toliko kot pojavitev brez podaljšave – *Heiddegerja* (383 pojavitev), *Heiddegera* (201 pojavitev). *ePravopis* pa predlaga dvojnico *Heiddegerja* in *Heiddegera*. Če pojavitev roditeljskih oblik preverimo v korpusu Gigafida, opazimo, da se je število pojavitev brez podaljšave (*Heiddegera*) v besedilih, vključenih v nadgrajeni korpus Gigafida 2.0, izjemno povečalo – 2 pojavitvi v *Gigafidi* in 201 pojavitev v *Gigafidi 2.0*. Za primerjavo z oblikami s podaljšavo: *Heiddegerja* – 115 pojavitev v *Gigafidi* in 383 pojavitev v *Gigafidi 2.0*. Omahovanje pri (ne)podaljšanju osnove priimka *Heiddeger* so opazili tudi avtorji Slogovnega priročnika: sporazumevanje v slovenskem jeziku (2011) in pojasnili, da do podaljšave večzložne osnove ne pride v primeru, ko *e* pred končnim *r* izgovorimo kot polglasnik. Rezultati analize kažejo, da večina pišočih *e* pred končnim *r* ne dojemajo kot polglasnik, zato osnovo pri pregibanju podaljšujejo. Korpusni podatki tudi pri tvorbi svojilnega pridevnika potrjujejo podaljšanju – *Heiddegerjev* (377 pojavitev) pred *Heiddegerov* (37 pojavitev).

Zaradi izkazane težnje priimka *Heiddeger* smo podrobneje analizirali še ostale priimke v tej skupini, za katere je lahko v rabi uresničen tudi polglasniški izgovor *e*-ja – *Baker*, *Barber*, *Cooper*. V preglednici 3 smo za te priimke predvideli dve možnosti izgovarjave končnega *e* – kot neobstojni polglasnik ali kot [e] – ter na podlagi tega tvorili oblike za roditeljsko in svojino.

S podrobno korpusno analizo smo ugotovili, da pišoči v vseh štirih priimkih končnega *e* ne dojemajo polglasniško, saj osnovo pri pregibanju podaljšujejo z *j*. Število pojavitev s podaljšano osnovo je bistveno višje od števila pojavitev brez daljšanja osnove – do omahovanja ne pride.

Korpusni podatki torej tudi v tej skupini izkazujejo težnjo pišočių po daljšanju osnove:²⁰ *Baker* (761 pojavitev, 0 pojavitev), *Barber* (245 pojavitev, 0 pojavitev), *Cooper* (930 pojavitev, 22 pojavitev). Analiza dodatnih priimkov v naši študiji tako potrjuje ugotovitve avtorjev *Slogovnega priročnika* pri priimku *Heidegger*. Dodati je treba, da lahko pišoči oblike priimkov nevede tvorijo napačno (glede na izgovor končnega *e*), zato ne moremo zagotoviti, da v vseh pojavitvah pišoči *e*-ja ne dojemajo polglasniško in zaradi tega tvorijo oblike s podaljšavo.

Zbrano gradivo potrjuje teoretična izhodišča: priimki z ničto končnico in osnovo na *r* ter naglasom na nezadnjem zlogu pri pregibanju osnovo podaljšujejo z *j*. Ugotavljamo tudi, da pri priimkih, pri katerih se lahko uresniči polglasniški izgovor črke *e*, pišoči tega glasu ne dojemajo kot polglasnik, zato osnovo teh priimkov pri pregibanju podaljšujejo, a ne povsem brezizjemno, kar kažejo priimki *Heidegger*, *Bieber* in *Cooper*.

Priimek, izgovor + neimenovalniška oblika + oblika za svojino	ŠTEVILO POJAVITEV V KORPUSIH			
	Gigafida 2.0	Nova beseda	KAS	SKUPAJ
Adler [ádler] ²¹				
* ²² Adlera	0	0	2	2
Adlerja	98	24	69	397
*Adlerov	0	0	0	0
Adlerjev	5	2	225	232
Baader [báder]				
*Baadera	0	0	0	0
Baaderja	42	12	11	65
*Baaderov	0	0	0	0
Baaderjev	1	0	6	7
²³ Baker [bějker]/[bějkar]				
*Bakera	10	5	1	16
Bakra	0	0	0	0
Bakerja	297	118	113	528
*Bakrja	0	0	0	0
*Bakerov	0	0	0	0
Bakrov	0	0	0	0
Bakerjev	18	5	210	233

-
- 20 V oklepaju je na prvem mestu navedeno število pojavitev za oblike s podaljšavo osnove (*e* ni dojet polglasniško), na drugem mestu pa navajamo število pojavitev za oblike brez daljšanja osnove (*e* dojet polglasniško). Tako tudi pri priimkih *Barber*, *Bieber* in *Cooper*.
- 21 Podatki o izgovoru priimkov so vzeti iz *Velikega splošnega leksikona* (2006), razen za priimek *Potter* je vzet iz *ePravopisa*.
- 22 Zvezdica ob priimku označuje obliko, ki ni skladna s teoretičnimi izhodišči članka in nاپotili normativnih priročnikov.
- 23 Priimki te skupine imajo po *VSL* (2006) izgovorni *e* pred *r*. Za poševnico je zapisan izgovor s polglasnikom le v primeru, ko smo v virih našli oblike takih priimkov, ki nakazujejo, da so uporabniki *e* pred *r* upoštevali kot polglasnik in ga v neimenovalniških oblikah ali svojini opuščali. Take oblike so seveda označene z zvezdico. Tako tudi pri priimkih *Barber*, *Bieber*, *Cooper* in *Heidegger*.

Priimek, izgovor + neimenovalniška oblika + oblika za svojino	ŠTEVILO POJAVITEV V KORPUSIH			
	Gigafida 2.0	Nova beseda	KAS	SKUPAJ
*Bakrjev	0	0	0	0
Barber [bárber]/[bárbør]				
*Barbera	0	0	0	0
Barbra	0	0	0	0
Barberja	89	37	67	193
*Barbrjev	0	0	0	0
*Barberov	0	0	0	0
Barbrov	0	0	0	0
Barberjev	0	1	51	52
*Barbrjev	0	0	0	0
Baumgartner [báumgartner]				
*Baumgartnera	0	0	0	0
Baumgartnerja	121	20	35	176
*Baumgartnerov	0	0	0	0
Baumgartnerjev	3	15	22	40
Becher [béher]				
*Bechera	0	0	0	0
Becherja	7	0	7	14
*Becherov	0	0	0	0
Becherjev	0	0	2	2
Becker [béker]				
*Beckera	1	0	0	1
Beckerja	422	154	138	714
*Beckerov	0	0	0	0
Beckerjev	4	9	278	291
Berliner [bêrliner]				
*Berlinera	0	0	0	0
Berlinerja	16	8	12	36
*Berlinerov	0	0	0	0
Berlinerjev	0	1	31	32
Bessemer [bésimer]				
*Bessemerna	0	0	0	0
Bessemerja	1	0	1	2
*Bessemernov	0	0	1	1
Bessemerjev	8	1	29	38
Bieber [bíber]				
*Biebera	1	0	0	1
Bieberja	380	0	17	397
*Bieberov	1	0	1	2
Bieberjev	2	0	1	3
Boetticher [bétičer]				
*Boettichera	6	0	0	6
Boetticherja	4	3	1	8

Priimek, izgovor + neimenovalniška oblika + oblika za svojino	ŠTEVILO POJAVITEV V KORPUSIH			
	Gigafida 2.0	Nova beseda	KAS	SKUPAJ
*Boetticherov	0	0	0	0
Boetticherjev	0	0	0	0
Bolívar [bolívar]				
*Bolívara	0	0	0	0
Bolívarja	70	9	19	89
*Bolívarov	1	0	0	1
Bolívarjev	0	8	3	11
Boyer [bójer]				
*Boyera	4	2	3	9
Boyerja	12	3	16	31
*Boyerov	0	0	0	0
Boyerjev	0	0	18	18
Chaucer [čóser]				
*Chaucera	0	0	1	1
Chaucerja	56	15	14	85
*Chaucerov	0	0	0	0
Chaucerjev	0	0	5	5
Cocker [kóker]				
*Cockera	1	0	0	1
Cockerja	120	29	2	151
*Cockerov	0	0	0	0
Cockerjev	12	2	0	14
Cooper [kúper]/[kúper]				
*Coopera	0	0	1	1
Coopra	4	14	3	21
Cooperja	280	70	129	479
*Cooprja	0	0	0	0
*Cooperov	0	0	0	0
Cooprov	1	0	0	1
Cooperjev	0	18	433	451
*Cooprjev	0	0	1	1
Donner [dóner]				
*Donnera	0	0	0	0
Donnerja	25	8	3	36
*Donnerov	0	0	0	0
Donnerjev	3	0	0	3
Dürer [dírer]				
*Dürera	0	0	0	0
Dürerja	187	63	86	336
*Dürerov	0	0	2	2
Dürerjev	0	7	97	104
Eisenhower [ájzənhaver]				
*Eisenhowera	0	0	1	1

Priimek, izgovor + neimenovalniška oblika + oblika za svojino	ŠTEVILO POJAVITEV V KORPUSIH			
	Gigafida 2.0	Nova beseda	KAS	SKUPAJ
Eisenhowerja	217	77	216	510
*Eisenhowerov	0	0	1	1
Eisenhowerjev	22	4	201	227
Eisler [ájsler]				
*Eislera	0	0	0	0
Eislerja	21	6	6	33
*Eislerov	0	0	0	0
Eislerjev	0	0	9	9
Enzensberger [éncənsberger]				
*Enzensbergera	0	0	0	0
Enzensbergerja	38	16	6	60
*Enzensbergerov	0	0	0	0
Enzensbergerjev	0	0	3	3
Euler [ójlər]				
*Eulera	0	0	0	0
Eulerja	19	5	15	39
*Eulerov	0	0	0	0
Eulerjev	10	0	1810	1820
Fassbinder [fásbinder]				
*Fassbintera	0	0	0	0
Fassbinderja	113	33	2	148
*Fassbinderov	0	0	0	0
Fassbinderjev	15	3	2	20
Faulkner [fólkner]				
*Faulknera	0	0	0	0
Faulknerja	94	37	51	182
*Faulknerov	0	0	0	0
Faulknerjev	11	5	25	41
Foerster [fêrster]				
*Foerstera	0	0	1	1
Foersterja	123	29	66	218
*Foersterov	0	0	0	0
Foersterjev	27	3	77	87
Kruger [kriger]				
*Krugera	1	0	0	1
Krugerja	24	6	14	44
*Krugerov	0	0	0	0
Krugerjev	24	12	43	79
Gardner [gárdner]				
*Gardnera	0	0	1	1
Gardnerja	113	12	142	267
*Gardnerov	0	0	0	0
Gardnerjev	8	3	493	504

Priimek, izgovor + neimenovalniška oblika + oblika za svojino	ŠTEVILO POJAVITEV V KORPUSIH			
	Gigafida 2.0	Nova beseda	KAS	SKUPAJ
Geiger [gájger]				
*Geigera	1	0	0	1
Geigerja	58	25	11	94
*Geigerov	0	0	0	0
Geigerjev	19	10	71	100
Gellner [gélner]				
*Gellnera	0	0	0	0
Gellnerja	15	1	33	49
*Gellnerov	0	0	0	0
Gellnerjev	3	0	22	25
Granger [gréjndžer]				
*Grangera	1	0	6	7
Grangerja	41	7	0	48
*Grangerov	0	0	0	0
Grangerjev	2	0	375	377
Heidegger [hájdeger]/ [hájdegor]				
*Heideggera	1	0	11	12
Heideggera	149	48	104	201
Heideggerja	117	60	206	383
*Heideggerja	0	0	0	0
*Heideggerov	0	0	6	6
Heideggrov	13	8	16	37
Heideggerjev	21	10	346	377
*Heideggerjev	0	0	0	0
Herder [hérder]				
*Herdera	0	0	1	1
Herderja	40	17	49	106
*Herderov	0	0	0	0
Herderjev	10	6	74	90
Himmler [hímpler]				
*Himmlera	0	0	0	0
Himmlerja	138	23	90	251
*Himmlerov	0	0	0	0
Himmlerjev	39	8	94	141
Hitler [hítler]				
*Hitlera	0	0	2	2
Hitlerja	3585	1142	1770	6497
*Hitlerov	0	0	0	0
Hitlerjev	976	307	2936	4219
Kepler [képler]				
*Keplera	0	0	0	0
Keplerja	102	33	60	195

Priimek, izgovor + neimenovalniška oblika + oblika za svojino	ŠTEVILO POJAVITEV V KORPUSIH			
	Gigafida 2.0	Nova beseda	KAS	SKUPAJ
*Keplerov	0	0	1	1
Keplerjev	67	14	318	429
Potter [póter]				
*Pottera	5	0	1	6
Potterja	1449	398	311	2158
*Potterov	0	0	0	0
Potterjev	33	12	71	116
Richter [rihter]				
*Richtera	0	0	0	0
Richterja	257	79	70	406
*Richterov	0	0	0	0
Richterjev	10	3	227	230
Sacher [záher]				
*Sachera	0	0	0	0
Sacherja	22	6	3	31
*Sacherov	0	0	0	0
Sacherjev	4	1	2	0
Scheler [šéler]				
*Schelera	0	0	0	0
Schelerja	19	2	56	77
*Schelerov	0	0	0	0
Schelerjev	5	1	44	50
Schopenhauer [šópønhaver]				
*Schopenhauera	0	0	1	1
Schopenhauerja	72	33	120	225
*Schopenhauerov	0	0	0	0
Schopenhauerjev	10	3	154	167
Strossmayer [štrósmajer]				
*Strossmayera	0	0	17	17
Strossmayerja	25	14	33	72
*Strossmayerov	1	0	2	3
Strossmayerjev	13	3	412	428
Turner [tòrner]				
*Turnera	1	0	0	1
Turnerja	429	80	233	742
*Turnerov	0	0	0	0
Turnerjev	57	7	451	515
Weizsäcker [vájczeker]				
*Weizsäckera	0	0	0	0
Weizsäckerja	27	9	4	40
*Weizsäckerov	0	0	0	0
Weizsäckerjev	3	1	8	12

Preglednica 3: Korpusni podatki za priimke z ničto končnico in naglasom na nezadnjem zlogu.

2.5 Podaljšava z *j* pri priimkih z ničto končnico in naglasom na zadnjem zlogu

Tudi korpusna analiza zadnje skupine priimkov je pokazala omahovanje pri (ne)podaljševanju osnove z *j*. V to skupino smo zajeli priimke z ničto končnico in naglasom na zadnjem zlogu. Izbrali smo 14 priimkov – štirje od njih imajo končni *r* samo pisni. V nadaljevanju interpretacije so priimki razvrščeni v dve skupini, in sicer glede na to, ali je kočni *r* pisni in izgovorni ali le pisni.

Priimki, pri katerih je končni *r* pisni in izgovorni, osnovo podaljšujejo. V analizo je bilo vključenih 9 tovrstnih priimkov, in sicer *Althusser*, *Aznavour*, *Berlinguer*, *Cavour*, *Gadjar*, *Pasteur*, *Renoir*, *Senghor* in *Vidor*. Pojavitve brez podaljšave so zanemarljive, na primer *Pasteurja* (76 pojavitev) in *Pasteurjev* (142 pojavitev), oblika z nepodaljšanjem je izjema: *Pasteura* (1 pojavitev) in *Pasteurov* (0 pojavitev).

Med priimki, ki izkazujejo nekoliko višje število oblik brez podaljšave,²⁴ so *Althusser* (7 pojavitev), *Gadjar* (11 pojavitev) in *Renoir* (17 pojavitev), razen 3 (Nova beseda) se vse pojavljajo v korpusu KAS.

V drugi podskupini so priimki, pri katerih se končni *r* v izgovoru ne uresničuje – *Auger*, *Chénier*, *La Corbusier*, *Fourier* in *Lavosier*. Pri teh priimkih osnovo z *j* podaljšujemo samo v izgovoru (in ne tudi v zapisu). Analiza teh priimkov je pokazala, da so glede na vse skupine analiziranih priimkov pri teh oblike s podaljšavo in brez nje precej izenačene. Ugotovitev potrjujejo štirje priimki:²⁵ *Le Corbusier* (222 pojavitev, 192 pojavitev); *Fourier* (1230 pojavitev, 1194 pojavitev) in *Chénier* (17 pojavitev, 15 pojavitev), *Lavosier* (20 pojavitev, 44 pojavitev). Razlog za to lahko – kot že napovedano – iščemo v napačni interpretaciji pravila: podaljšava z *j* se pri tovrstnih imenih uresničuje samo v izgovoru, ne pa tudi v zapisu. Če se osnova konča na pisni nemi soglasnik ali soglasniški sklop, izgovorno na naglašeni ali nenaglašeni samoglasnik ali *r*, so oblike od roditelja dalje le na govorjeni *j*, zato imajo svojilni pridevniki pisno dvojnico z *-ev* in *-ov*, izgovorno pa le [-jeu] (SPiPP 2020). Ne gre spregledati dejstva, da je največ pojavitev s podaljšavo vseh petih priimkov prav v korpusu KAS. Strokovna raba namreč pogosto odstopa od splošne, odstopanje od norme pa lahko povežemo tudi s slabim jezikovnim pregledom besedil, umeščenih v korpus.

Zaključimo lahko, da v zadnji skupini priimkov, katerih nosilci so večinoma Francozi, opazimo dve težnji. Priimki, pri katerih je končni *r* tudi izgovorni, osnovo v vseh primerih prepričljivo (z visokim številom pojavitev) podaljšujejo. Pri priimkih, pri katerih končni *r* ni izgovorni, pa zaradi naslonitve na pravilo za primere z izgovornim *r* prihaja do napačnega podaljševanja.

24 V oklepaju je navedena vsota pojavitev oblik brez podaljšave za roditelja in svojilno obliko.

25 V oklepaju je navedena vsota pojavitev oblik za roditelja in svojilno obliko. Na prvem mestu je število pojavitev s podaljšavo, na drugem brez podaljšave.

Priimek, izgovor + neimenovalniška oblika + oblika za svojino	ŠTEVILO POJAVITEV V KORPUSU			
	Gigafida 2.0	Nova beseda	KAS	SKUPAJ
Althusser [altisêr] ²⁶				
* ²⁷ Althussera	0	0	6	6
Althusserja	49	17	344	410
*Althusserov	0	0	1	1
Althusserjev	17	5	644	666
Auger [ožé]				
Augera	1	0	0	1
*Augerja	18	8	3	29
Augerov	0	0	0	0
Augerev	0	0	0	0
*Augerjev	2	0	143	145
Aznavour [aznavúr]				
*Aznavoura	3	1	0	4
Aznavourja	35	12	0	47
*Aznavourov	0	0	0	0
Aznavourjev	0	1	0	1
Berlinguer [berlingvêr]				
*Berlinguera	0	0	0	0
Berlinguerja	50	2	3	55
*Berlinguerov	0	0	0	0
Berlinguerjev	14	0	1	15
Cavour [kavúr]				
*Cavoura	1	0	1	2
Cavourja	18	8	8	36
*Cavourov	0	0	0	0
Cavourjev	2	1	7	10
Chénier [šenjé]				
Chéniera	7	5	1	13
*Chénierja	13	3	0	16
Chénierov	0	0	0	0
Chénierjev	1	1	0	2
*Chénierjev	1	0	0	1
Le Corbusier [lə korbizjé]				
Le Corbusiera	37	27	41	115
*Le Corbusierja	45	20	48	113
Le Corbusierov	34	8	34	76
Le Corbusierjev	1	0	0	1
*Le Corbusierjev	53	3	53	109
Fourier [furjé]				

26 Podatki o izgovoru priimkov so vzeti iz *Velikega splošnega leksikona* (2006).

27 Zvezdica ob priimku označuje obliko, ki ni skladna s teoretičnimi izhodišči članka in napoliti normativnih priročnikov.

Priimek, izgovor + neimenovalniška oblika + oblika za svojino	ŠTEVILO POJAVITEV V KORPUSU			
	Gigafida 2.0	Nova beseda	KAS	SKUPAJ
Fouriera	19	1	15	35
*Fourierja	5	0	5	10
Fourierov	1	0	750	751
Fourierev	1	0	407	408
*Fourierjev	6	2	1244	1250
Gajdar [gajdár]				
*Gajdara	0	1	5	6
Gajdarja	36	24	11	71
*Gajdarov	0	1	4	5
Gajdarjev	2	3	3	8
Lavoisier [lavoazjé]				
Lavoisiera	12	2	3	17
*Lavoisierja	12	2	2	16
Lavoisierov	2	1	23	26
Lavoisierev	1	0	0	1
*Lavoisierjev	0	0	4	4
Pasteur [pastér]				
*Pasteura	0	1	0	1
Pasteurja	47	16	13	76
*Pasteurov	0	0	0	0
Pasteurjev	18	6	118	142
Renoir [renoár]				
*Renoira	0	0	15	15
Renoirja	180	54	26	260
*Renoirov	0	1	1	2
Renoirjev	13	9	9	31
Senghor [sengór]				
*Senghora	2	0	1	3
Senghorja	13	8	6	27
*Senghorov	0	0	0	0
Senghorjev	0	1	0	1
Vidor [vidór]				
*Vidora	0	0	0	0
Vidorja	19	5	0	24
*Vidorov	0	0	0	0
Vidorjev	0	1	0	1

Preglednica 4: Korpusna analiza za priimke z ničto končnico in naglasom na zadnjem zlogu.

Sklep

Na gradivu 86 tujih priimkov, katerih osnova se konča na pisni in izgovorni ali le izgovorni *r*, smo preverili, kako dosledno se v rabi pri pregibanju in tvorbi svojilnih pridevnikov uresničuje pravilo o (ne)obveznem in neustreznem (ne)podaljševanju z *j*. Priimke smo razdelili v štiri skupine glede na položaj črke *r* v osnovi in mesto naglasa.

Ugotovimo lahko, da priimki prve skupine, katerih osnova se konča na *r* pred različnimi končnicami, osnove pri pregibanju ne podaljšujejo in je pravilo z redkimi izjemami upoštevano tudi v rabi.

Opazen odmik od predpisane norme se kaže pri priimkih z osnovno na *r* in nemim *e*. Slovenski pravopis 2001 namreč v pravilih in slovarskem delu na prvo mesto v dvojničnem paru (med kvalifikator *in*) postavi obliko s podaljšavo pri pregibanju, čeprav korpusni podatki kažejo, da jezikovni uporabniki podaljšave z *j* pri pregibanju ne uresničujejo ali jo le redko oz. jo uresničujejo opazno le pri določenem priimku (*Saussure*). Rastoči *ePravopis* pri priimkih tega tipa (zajeta le *Voltaire* in *Molière*) bolj upošteva rabo in na prvo mesto v paru postavlja obliko brez podaljšave.

Največjo skupino priimkov predstavljajo tisti, katerih osnova se konča na *-r*, ki mu sledi ničta končnica, naglas je na nezadnjem zlogu. V tej skupini vsi priimki v skladu s pravopisnimi pravili pri pregibanju osnovo podaljšujejo z *j* tudi v rabi. Omahovanje kaže le priimek *Heidegger*, in sicer zaradi dveh različnih izgovornih možnosti. Ugotovimo, da tudi pri ostalih priimkih, pri katerih se lahko uresniči polglasniški izgovor črke *e*, pišoči tega *e*-ja ne dojemajo polglasniško, zato osnovo teh priimkov pri pregibanju podaljšujejo (a ne povsem brezizjemno), pri čemer pojavitve teh priimkov ne kažejo tako velikega omahovanja pri (ne)podaljševanju kot pri priimku *Heidegger*.

Zadnja skupina priimkov (priimki na *-r* z ničto končnico in naglasom na zadnjem zlogu) združuje dve podskupini, ki se pregibata glede na izgovor končnega *r*. Priimki, pri katerih je končni *r* tudi izgovorni, osnovno podaljšujejo; pri priimkih, pri katerih je končni *r* le pisni, pa prihaja v rabi do napačnega podaljševanja z *j*. Najverjetneje zaradi napačne analogije po prvi skupini zaradi nepoznavanja izgovora. Korpusna analiza je pokazala, da v rabi prihaja do opaznega odklona od pravopisne norme. Zato bi bilo treba za tovrstno skupino v novonastajajoči pravopis dodati čim več aktualnih in po frekvenci pogostih tovrstnih priimkov.

Ne gre spregledati dejstva, da so odstopanja od pravopisnih pravil v vseh skupinah priimkov zelo pogosta v korpusu KAS. Ker so vanj običajno vključena besedila izobraženih piscev, lahko rezultate raziskave dojemamo kot prikaz bodisi njihove pravopisne kompetence bodisi doslednega dela lektorjev. Analizirane skupine priimkov očitno predstavljajo precejšnje pravopisno zadrego tudi za jezikovno izobražene, zato bi bilo smiselno, da v slovarskem delu pravopisa analizirane priimke obravnavamo po predstavljenih štirih skupinah. Pišočim bi tako obenem omogočili jasen, sistematičen pregled problematike in hitro iskanje rešitev ob dilemi (ne)podaljševanja osnove iskanega priimka. Glede na predstavljeno število pojavitev bi bilo treba med možni dvojnici vstaviti ustrezni kvalifikator in navesti pogoste pojavnosti oblik besednih zvez, npr. *delo Shakespeara* in *Shakespeareja*.

Literatura in viri

- BELE, Ivan, idr., 2006: *Veliki splošni leksikon: priročna izdaja v dvajsetih knjigah*. Drugi zvezek. Aleš Pogačnik (ur.). Ljubljana: DZS.
- BIZJAK KONČAR, Aleksandra, idr., 2011: *Slogovni priročnik: sporazumevanje v slovenskem jeziku*. <http://projekt.slovenscina.eu/Media/Kazalniki/Kazalnik17/Kazalnik_17_Slogovni_prirocnik_SJ.pdf>
- ČERNIVEC, Manca, DOBROVOLJC, Helena, VEROVNIK, Tina, 2021: Oblikoslovje in besedotvorje lastnih imen: analiza zapisovalnih težav uporabnikov. Franc Marušič, Petra Mišmaš, Rok Žaucer (ur.): *Škrabčevi dnevi 11: zbornik prispevkov s simpozija 2019*. Nova Gorica: Univerza v Novi Gorici. 1–10. <<http://www.ung.si/sl/zalozba/>>
- DOBROVOLJC, Helena, 2014a: *Sklanjanje imena »Aleš Šteger«*. Jezikovna svetovalnica Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. <<https://svetovalnica.zrc-sazu.si/topic/461/sklanjanje-imena-ale%C5%A1-%C5%A1teger>>
- DOBROVOLJC, Helena, 2014b: *Sklanjanje ime francoskega kraja »Honfleur«*. Jezikovna svetovalnica Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. <<https://svetovalnica.zrc-sazu.si/topic/717/sklanjanje-ime-francoskega-kraja-honfleur>>
- DOBROVOLJC, Helena, 2015: *Sklanjanje moškega imena »Emir«*. Jezikovna svetovalnica Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. <<https://svetovalnica.zrc-sazu.si/topic/1090/sklanjanje-mo%C5%A1kega-imena-emir>>
- DOBROVOLJC, Helena, 2018: *Svojlilni pridevnik iz francoskega priimka »Lavoisier«*. Jezikovna svetovalnica Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. <<https://svetovalnica.zrc-sazu.si/topic/2898/svojlilni-pridevnik-iz-francoskega-priimka-lavoisier>>
- DOBROVOLJC, Helena, 2019: *Sklanjanje francoskega priimka Hermite*. Jezikovna svetovalnica Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. <<https://svetovalnica.zrc-sazu.si/topic/3660/sklanjanje-francoskega-priimka-hermite>>
- DOBROVOLJC, Helena, JAKOP, Nataša, 2011: *Pravopisna pravila v odnosu do sodobne jezikovne norme. Sodobni pravopisni priročnik med normo in predpisom*. Ljubljana: Založba ZRC. 122–142.
- ePravopis = <www.fran.si>
- Fran.si = <www.fran.si>
- Gigafida = <<http://www.gigafida.net/>>
- Gigafida 2.0 = <virijvt.si/gigafida/v/>
- KAS = <https://www.clarin.si/noske/all.cgi/corp_info?corpname=kas>
- KOCJAN BARLE, Marta, 2012: Končaj v tujih moških lastnih imenih iz evropskih jezikov, zapisanih v latiničnih pisavah. Nataša Jakop in Helena Dobrovoljc (ur.): *Pravopisna stikanja: razprave o pravopisnih vprašanjih*. Ljubljana: Založba ZRC. 85–100.
- MIRTIČ, Tanja, 2016: *Sklanjanje samostalnika »prapor«*. Jezikovna svetovalnica Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. <<https://svetovalnica.zrc-sazu.si/topic/1186/sklanjanje-samostalnika-prapor>>
- Nova beseda = <http://bos.zrc-sazu.si/s_beseda3.html>
- TOPORIŠIČ, Jože, 2004: *Slovenska slovnica: Četrta, prenovljena in razširjena izdaja, 2. natis*. Maribor: Založba Obzorja.
- SPiPP = *Svojlilni pridevniki iz prevzetih priimkov: spletna aplikacija za pomoč uporabnikom pri izražanju svojine za prevzete moške priimke*, 2019, 2020.²⁸ <<http://spipp.ff.um.si/>>

28 Projekta sta bila izvedena v programu Študentski inovativni projekti za družbeno korist (ŠIPK). Naložbo sta sofinancirala Republika Slovenija in Evropska unija iz Evropskega socialnega sklada. Prijaviteljica projekta: Irena Stramljič Breznik.

SP 1935 = *Slovenski pravopis*. Ljubljana: Znanstveno društvo.

SP 1962 = *Slovenski pravopis*. Ljubljana: SAZU (izd.) – Državna založba Slovenije (zal.).

SP 2001 = *Slovenski pravopis*. <www.fran.si>

Pravopisne kategorije ePravopisa = <www.fran.si>

VRANJEK OŠLAK, Urška, 2020: *Sklanjanje moških imen »Tibor« in »Nymer«*. Jezikovna svetovalnica

Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. <<https://svetovalnica.zrc-sazu.si/topic/4282/sklanjanje-mo%C5%A1kih-imen-tibor-in-nymer>>

Tuji priimki na pisni soglasniški sklop *tz* [c] in pregláševanje

Elin Kamenšek Krajnc, Irena Stramljič Breznik

DOI: https://doi.org/10.3986/9789610506201_19

Uvod¹

Pregibanje in tvorba svojilnih pridevnikov iz osebnih lastnih imen jezikovnim uporabnikom pogosto povzročata preglavice, še zlasti ko gre za tuje priimke. Posebej težavni so tisti, katerih izgovor se oddaljuje od zapisa, kot sta pokazali priložnostna anketa (Nadelsberger 2018) in izdelava aplikacije *Svojilni pridevniki iz prevzetih priimkov* (2019, 2020). V nadaljevanju bomo zato predstavili posebno skupino priimkov, pri katerih izglasni soglasniški sklop osnove ne ustreza slovenskemu razmerju med črko in glasom. To ima za posledico omahovanje v rabi pri pregláševanju ustreznih sklonskih oblik in svojilnih pridevnikov, kar bomo ponazorili s korpusnimi podatki.

Pri priimkih, ki se končajo na pisni in izgovorni *z* (*Berlioz* [berlióz] *Berlioz* *Berliozov*), do sprememb pri pregibanju in svojini ne prihaja, posledično v rabi ni odstopanj od pravopisne norme. Težava nastane, ko končni *z* sledi črki *t* in ti skupaj tvorita pisni soglasniški sklop *tz* pred ničto končnico v tujem priimku. *Slovenski pravopis* 2001 namreč za tak sklop v slovenščini predvideva izgovorni *c* (*Fritz* [fríc] *Fritza* [fríca]). Tak pisni in izgovorni končni *c* pred končnico domačega priimka pri pregibanju v orodniku ednine, rodilniku, dajalniku in orodniku dvojine ter v rodilniku in dajalniku množine zahteva preglas, pri tvorbi svojilnega pridevnika pa zahteva dve glasovni premeni: obrazilo *-ov* se zaradi preglasa premeni v *-ev*, samoglasnik *e* pa zmečča *c* v *č* (kot po pravilu za domače priimke, npr. *Bevc* *Bevca* *Bevčev*). Težava nastopi pri tujih priimkih, saj se tudi pri tvorbi njihovih svojilnih pridevnikov ravnamo po izgovoru, zato obrazilo *-ev* (torej *Fritzev* [fríčev]). Različnost pisne in izgovorne podobe skuša *Slovenski pravopis* 2001 premostiti s predlaganim podomačevanjem zapisa po izgovoru pri svojilnih pridevnikih tako v pravilih kot v slovarskem delu. V pravilih to ureja v členu 957 z določilom, da v »tujih besedah, kjer *c* ni priponsko obrazilo podstave, črke za *c* lahko tudi ostanejo«, npr. *Clausewitz* *Clausewičev* poleg *Clausewitzev* (vendar tudi tu izgovor [klaŷzevičev-]). V slovarskem delu pa pri tovrstnih priimkih prednostno predlaga podomačevanje in ohranjanje tujega zapisa kot manj primerno dvojnico (*Clausewitz* [klaŷzevic] *Clausewičev* tudi *Clausewitzev* [-čev-]).

1 Prispevek je nastal v okviru Raziskovalnega programa št. P6-0156 (Slovensko jezikoslovje, književnost in poučevanje slovenščine (2020–2025) vodja programa prof. dr. Marko Jesenšek), ki ga sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

Slovenski pravopis 2001 ni enoten niti pri različnih sklopih z enako govorno uresničitvijo [c], ki je poleg soglasniškega črkovnega sklopa *tz* mogoča tudi v sklopih *ds* (*Woods*), *dz* (*Solondz*) in *ts* (*Barents*, *Yeats*, *Keats*). Sklopa *tz* in *ts* sta celo obravnavana diametralno: pravopis opozarja, da je svojilni pridevnik od *Smuts* le *Smutsov* (tudi izgovorno) in ne *Smutsev*, na kar kaže tudi *Barentsovo morje*. Pri priimkih *Keats* in *Yeats* je znova zaznati nedoslednost, ko pravopis tvori oblike z obema obraziloma (*Keatsev* in *Keatsov* ter *Yeatsev* in *Yeatsov*). Tako zaznamo odstopanja tako znotraj napotitev glede preglasačenja pri priimkih na pisni soglasniški sklop *tz*, kjer se zahteva preglas ali podomačevanje, kot tudi neenotnost v primerjavi s priimki, ki se končujejo na druge soglasniške sklope z enako glasovno uresničitvijo.

Nas je zanimalo – podobno kot v raziskavi (Černivec, Dobrovoljc in Lengar Verovnik 2021: 7) na priimku *Ferentz* –, v kolikšni meri jezikovni uporabniki sledijo napotilom pravopisnih priročnikov, podomačevanju in ali ohranjajo tuji zapis pri pregibanju in tvorbi svojilnih pridevnikov. Zato smo v *Velikem splošnem leksikonu* (Bele idr. 2006) izbrali 76 priimkov te skupine. Večina njihovih nosilcev izhaja iz nemško govorečih držav, Nemčije in Avstrije, precej pa jih ima opredeljeno ameriško, celo švedsko, dansko, rusko, poljsko, francosko ali izraelsko nacionalnost. Ne glede na izvorni jezik je pri vseh zbranih priimkih predviden zlitniški izgovor soglasniškega črkovnega sklopa *tz* [c]. Pregledali smo še *Slovenski pravopis* 2001, kjer je zabeleženih šest tovrstnih priimkov in vsi so tudi zajeti v *Velikem splošnem leksikonu*. Upoštevali smo še tri priimke iz *ePravopisa*, od katerih sta v *Veliki splošni leksikon* uvrščena dva, eden pa je enak kot v SP 2001.

Dejansko rabo pišočin smo preverjali v besedilnih korpusih Gigafida 2.0, Nova beseda in v Korpusu akademske slovenščine – KAS. V nadaljnjo analizo smo vključili 57 priimkov, ki se v korpusih pojavljajo. Zbrane podatke smo kategorizirali po korpusih, analizirali in interpretirali. Pred tem pa na kratko povzemamo, kako je pregibna in tvorbeno problematika za tovrstne priimke predstavljena v sodobnih pravopisnih priročnikih in monografijah.

1 Teoretična izhodišča

1.1 Slovenski pravopis

SP 2001 v členu 694 navaja, da pri zvezah *t*, *d* ali *c*, *č* *dž* + *s*, *z*, *š*, *ž*, kar predstavlja tudi za raziskavo aktualno zvezo *t* + *z*, lahko izgovarjamo oba glasova ali ustrezni dolgi zlitnik. V našem primeru namesto končnega soglasniškega črkovnega sklopa izgovarjamo zlitnik *c*.

V členu 791 nas pravopis opozori, da se pri sklanjanju v orodniku za govornjem *c* končnica *-om* preglasi v *-em*. Med primeri navaja tudi dva tuja moška priimka na *-tz* [c], in sicer *Franz* (*s Franzem*) in *Fritz* (*s Fritzem*). Kot že omenjeno, nas v členu 957 usmerja na pravilo za tvorbo svojilnih pridevnikov, katerih osnova se končuje na govornjeni *j*, *c*, *č*, *ž*, *š* ali *dž* in se *-ov* preglasi v *-ev*. Omenja tudi možnost, da se govornjeni *c* premeni s *č* in da to upoštevamo ne le v izgovoru, ampak tudi v podomačenem zapisu, ki mu pravopis daje prednost.

1.2 Pravopisne monografije

Tudi monografija *Sodobni pravopisni priročnik med normo in predpisom* (Dobrovoljc in Jakop 2011: 126) se dotakne obravnavane problematike, ko povzema pravila SP 2001 in na primeru *bruc* izpostavi, da je pri samostalniku, katerega osnova se konča na govorjeni *c*, končnica brez preglasa *-om* (z *brucem*) neknjižno pogovorna, v nasprotju z normativno priporočeno končnico *-em* (z *brucem*). Sistemsko pa se v to skupino uvrščajo tudi nekatera tuja lastna imena (*Ignaz, Cavazza*). Pri slednjih se pogosteje pojavljata neknjižni obliki orodnika in svojilnega pridevnika brez preglasa. Zato avtorici menita, da je slabost trenutnih normativnih priročnikov ta, da pogosto rabo neknjižnih oblik v veliki meri prezrejo in uporabniku s tem ne zagotavljajo pojasnila glede njihove normativne vrednosti. Ustreznejše bi bilo, če bi bile take pogoste nesistemske rabe vključene in normativno ovrednotene.

Marta Kocjan Barle (2012: 94) sicer posebej izpostavi sklop *ts*, ki ima v *Slovenskem pravopisu* 2001 različne izgovorne rešitve, a neposredno omenja tudi za nas aktualno soglasniško dvočrkje *tz*, ki mu je v slovarskem delu pravopisa dosledno predpisan izgovor *c* in s tem upoštevanje usistemljene in normirane premene.

2 Študija primera

2.1 Metodološki pristop

Jezikovno študijo smo opravili na naboru 57 tujih moških priimkov, ki ustrezajo merilu, da se končajo na pisni soglasniški sklop *tz*, ki se izgovarja kot *c*, in imajo vsaj eno pojavitev za katero od upoštevanih oblik v vsaj enem od izbranih treh korpusov slovenskega jezika. Glavni vir za izbor priimkov je bil *Veliki splošni leksikon*, v katerem so zajeti tudi vsi ustrezni priimki iz *Slovenskega pravopisa* 2001 in *ePravopisa*, razen enega.

Iz celotnega nabora priimkov *Velikega splošnega leksikona* smo izpisali vseh 76 s pisno osnovo na *tz* ter po pregledu *Slovenskega pravopisa* 2001 in *ePravopisa* dodali še priimek *Windischgrätz*. Priimke smo abecedno razvrstili v preglednico, kamor smo vsakemu pripisali morebitno omembo v slovarskem delu *Slovenskega pravopisa* 2001 ali *ePravopisa* in število preglašanih oziroma nepreglašanih pojavitev. Te smo za vsak priimek posebej poiskali v korpusih – pri tem smo upoštevali vse sklone in svojilne pridevnike s preglasom ali brez njega v vseh številih.

Iz virov smo tako izpisali 77 ustreznih priimkov, vendar smo pri iskanju ustreznih oblik v treh korpusih našli samo 57 takih z vsaj eno pojavitvijo za upoštewane oblike. Prvi, v katerem smo preverjali zastopanost priimkov in njihovih oblik, je referenčni korpus pisne slovenščine Gigafida 2.0,² kjer smo našli oblike za 54 priimkov. Zastopanost obravnavanih priimkov smo

2 Gigafida 2.0 vključuje dnevne časopise, revije, spletna besedila in knjižne publikacije s področja leposlovja, stvarne literature in tudi učbenike. Je nadgradnja korpusa Gigafida (Logar idr. 2012) in zajema besedila, nastala med letoma 1990 in 2018.

preverili tudi v besedilnem korpusu Nova beseda,³ v katerem se pojavi 30 priimkov. Postopek smo ponovili še v Korpusu akademske slovenščine (KAS),⁴ ki vključuje pojavitve za 43 priimkov oziroma njihovih oblik. V vseh korpusih smo poiskali še morebitne podomačene oblike s č pri zapisu svojilnih oblik, kot predlaga pravopis. Zbrane podatke smo nato ustrezno označili in analizirali po pojavnosti v posameznem korpusu.

2.2 Pregled po korpusnih zbirkah

Med vsemi 57 obravnavanimi priimki v Gigafidi 2.0 najdemo pojavitve za 54 izmed njih (4 z izenačenimi preglašeni in nepreglašeni oblikami, 27 s prevlado preglašene oblike in 23 s prevlado oblike brez preglasa). V Novi besedi jih najdemo 30 (1 priimek ima izenačeno število preglašeni in nepreglašeni oblik, v 20 primerih je več preglašeni oblik, v 9 primerih pa je več oblik nepreglašeni). KAS zajema 43 priimkov (3 z enakim številom pojavitev s preglasom in brez njega, 12 z večjim številom preglašeni oblik in 28 s prevlado nepreglašeni). V vseh korpusih se tako pojavlja 127 oblik priimkov, v katerih je utemeljeno pričakovati preglas. Ko odštejemo priimke, kjer je število preglašeni pojavitev enako nepreglašeni (8), ostane 119 priimkov s prevlado ene ali druge oblike pojavitev. Če seštejemo vse priimke, kjer normativno ustrezne preglašene oblike prevladujejo, ugotovimo, da je teh 59, na drugi strani pa nastopa več priimkov s prevlado nepreglašeni oblik, in sicer 60. Glede na napotila pravopisnih priročnikov, ki nedvoumno narekujejo potrebo po preglasu, bi bilo pričakovati večjo doslednost pišočin in posledično prevlado normativnih oblik oziroma precej večji razkorak med oblikami s preglasom od takih brez njih.

Korpus, kjer je glede na obravnavo izbranih priimkov odstopanje od norme najmanjše, je Nova beseda z 69-odstotnim deležem priimkov, pri katerih so bolj zastopane preglašene oblike. Sledi Gigafida 2.0, kjer je odstotek priimkov s prevlado preglašeni oblik 54-odstoten. Najbolj od napotkov pravopisnih priročnikov odstopa korpus KAS, v katerem priimki z nepreglašeni končnicami oziroma obrazili celo prevladujejo. Delež priimkov z normativno ustreznimi končnicami oziroma obrazili je zgolj 28-odstoten.

Za vse priimke smo v korpusih poiskali tudi morebitne podomačene oblike, h katerim nas napotuje *Slovenski pravopis* 2001, ki v slovarskem delu glede tega tudi sam ni posebej dosleden, kot bomo prikazali v nadaljevanju. Vsi korpusi kažejo njihovo neuveljavljenost, saj se podomačena oblika (*Schwarčeva*⁵ za priimek *Schwartz*) pojavi le enkrat v korpusu Gigafida 2.0.

3 Nova beseda zajema leposlovna besedila, gradivo časopisa Delo, govornjena besedila zapisov sej Državnega zbora RS, leposlovna dela, revije, polleposlovna besedila in znanstvene monografije. Zajema besedila do leta 2008.

4 KAS je zbirka diplomskih, magistrskih in doktorskih del portala odprte znanosti, nastalih med letoma 2000 in 2018.

5 Oskrbovalka Ksenija Schwarz delo, ki vsekakor ni lahko, opravlja šesto leto [...], je povedala *Schwarčeva*.

2.2.1 Podomačevanje priimkov na pisni črkovni sklop tz

Slovenski pravopis 2001 daje prednost podomačevanju v oblikah zapisa takih priimkov. To pomeni, da se izgovorni *c* spremeni s *č* (*Baselitz* [bázelic] *Baseličev*). V slovarskem delu k izhodiščnim priimkom *Clausewitz*, *Fritz*, *Helmholtz* in *Hertz* kot prednostne oblike navaja podomačene (*Clausewičev*, *Fričev*, *Helmholčev* in *Herčev*), ki jim kot neprednostno dvojnico sicer pripiše tudi nepodomačene (*Clausewitzev*, *Fritzev*, *Helmholtzev* in *Hertzev*). Pri priimku *Windischgrätz* prihaja v protislovje, saj kot edino navaja le nepodomačeno obliko svojilnega pridevnika (*Windischgrätzev*).

Po pregledu vseh treh korpusov smo ugotovili, da podomačenih oblik pri svojilnem pridevniku skoraj ni. Našli smo jih le pri pisno in izgovorno podomačenih, sicer tujih priimkih na sklop *tz* (*Fričev* za *Fric*, *Genčev* za *Genc*) ali pri slovenskih priimkih in imenih (*Gečev* za *Geč*, *Kačev* za *Kac*, *Koničev* za *Konič*, *Minčev* za *Minč*, *Prinčev* za *Princ*), ki niso bili relevantni za našo raziskavo. Edini priimek, kjer je *č* odraz podomačevanja, je že omenjeni *Schwarz*, pri katerem sicer ni končnega sklopa *tz*, a je primer za našo raziskavo vseeno relevanten, ker se priimek končuje na govorjeni *c*. Podomačena oblika (*Schwarčeva*) se pojavi le v korpusu Gigafida 2.0, in sicer enkrat.

Odsotnost podomačenih oblik kaže na to, da se med jezikovnimi uporabniki to pravilo ni in se najverjetneje tudi ne bo uveljavilo. Razlog lahko iščemo v zabrisanem ločevanju med tujo in domačo obliko priimka, ki je za identiteto njegovega nosilca gotovo pomembna. Nenazadnje pa, kot smo že navedli, niti sam pravopis v slovarskem delu ni dosleden, kot kaže priimek *Windischgrätz*.

2.2.2 Gigafida 2.0

V korpusu Gigafida 2.0 smo vsakega od 56 priimkov, izpisanih iz *Velikega slovenskega leksikona* (2006), preverili v rabi. Iskali smo oblike priimkov, pri čemer smo upoštevali vse sklone in svojilno obliko v vseh številih. Zanimalo nas je razmerje med pravopisno utemeljenimi preglašeni (-*ev/-em*) in nepreglašeni oblikami (-*ov/-om*).

Skupno število vseh pojavitev obravnavanih oblik priimkov v tem korpusu je 1152, pri čemer je preglašeni 618 (53,6 %), nepreglašeni pa 534 (46,4 %) priimkov. Podatki kažejo, da je v rahli prednosti normativna preglašena oblika. Podrobneje predstavljamo razmerja za posamezne priimke.

Priimki, za katere Gigafida 2.0 ne beleži pojavitve za nobeno izmed oblik, so trije, in sicer *Lietz*, *Lüpertz* in *Seydlitz*. Priimkov, ki imajo vsaj eno pojavitve v vsaj enem sklonu ali pojavitve svojilne oblike v vsaj enem od števil, je tako 54 in predstavljajo celoto vseh priimkov s pojavitvami. Ker nas zanima razmerje med preglašeni in nepreglašeni pojavitvami, je smiselno, da odštejemo tiste priimke, kjer je število pojavitev s preglasom in tistih brez njega enako, in ti so štirje (*Getz*, *Heifetz*, *Schutz* in *Witz*), kar pomeni 7,4 %. Glede na jasnost in

enotnost pravopisnih priročnikov bi pričakovali, da bosta preglašeno obrazilo in končnica *-ev/-em* močno prevladovala nad nepreglašenima *-ov/-om*. Pa ni tako. Priimkov, kjer preglašena oblika prevladuje, je 27. To predstavlja zgolj 54-odstotni delež. Pri preostalih 46 % oziroma 23 priimkih (*Dietz, Dönitz, Geertz, Gentz, Götz, Haugwitz, Katz, Kaunitz, Konitz, Kreutz, Kroetz, Lorentz, Metz, Mintz, Moritz, Opitz, Perutz, Quantz, Schutz, Schütz, Schwartz, Tirpitz in Windischgrätz*) je več pojavitev brez preglasa, kar je v preglednici 1 označeno s krepkim tiskom. To kaže, da se jezikovni uporabniki v skoraj polovici vseh primerov ravna po zapisu in ne izgovoru. Priimki, kjer nepreglašena oblika močno prevladuje, so *Dönitz* z 12 nepreglašenimi (*Dönitzov*) in le 6 preglašenimi (*Dönitzev*) oblikami, *Katz* 24-krat brez preglasa (*Katzov*) in z 10 preglasi (*Katzev*), *Lorentz* z 19 nepreglašenimi (*Lorentzov*) nasproti 7 preglašenim oblikam (*Lorentzev*), 22-krat nepreglašeni *Metz* (*Metzov*) s 16 preglašenimi oblikami (*Metzev*), *Schütz* s 53 nepreglašenimi oblikami (*Schützov*) in mnogo manj, 16, preglašenimi (*Schützev*), ter *Schwartz* s 24 nepreglašenimi (*Schwartzov*), 16 preglašenimi (*Schwartzev*) oblikami in *Windischgrätz* s 17 nepreglašenimi (*Windischgrätzev*) proti skoraj polovico manj, 8, preglašenimi oblikami (*Windischgrätzev*). To so priimki z veliko pojavitvami, med katerimi se kaže veliko odstopanje od pravopisnega predpisa. Lahko predvidevamo, da prav to vodi v še več nejasnosti, saj jezikovni uporabniki v primeru, ko niso povsem prepričani v ustreznost svojega zapisa, to preverijo na spletu in tudi v korpusih ter sledijo različici, ki v njih močno prevlada. Številsko izstopajoče nekodificirane oblike lahko pišoč, ki niso dovolj vešč, da bi preverili obstoječa pravila vsaj v spletno dostopnih pravopisnih priročnikih, še bolj zmedejo in povzročijo, da se tudi sami odločijo za pogostejšo, čeprav nekodificirano obliko. Pri štirih priimkih se pojavijo le nepreglašene oblike (*Haugwitz, Moritz, Quantz, Tirpitz*). Priimkov, kjer raba popolnoma sovпада z normo in tako ne beležijo nobene nepreglašene oblike, je 8 (*Horvitz, Leibowitz, Lipchitz, Motz, Printz, Retz, Rochlitz, Wurtz*). Med priimki izstopa priimek *Fritz*, slednji ima kar 181 preglašenih pojavitev nasproti 95 pojavitvam brez preglasa, kar je morda posledica tega, da primer (*s Fritzem*) navaja tudi pravopis.

2.2.3 Nova beseda

Izmed 56 priimkov smo v korpusu Nova beseda našli pojavitve le za 29 priimkov. Tudi pri njih smo upoštevali vse sklone in svojilno obliko v vseh številih.

Skupno število pojavitev vseh upoštevanih oblik v Novi besedi je 212. V korpusu je 122 oblik s preglasom, kar predstavlja 57,5 % vseh pojavitev. Preostalih 90 pojavitev (42,5 %) predstavljajo nepreglašene oblike. Opazimo lahko, da so preglašene in nepreglašene manj izenačene kot v Gigafidi 2.0.⁶

6 To je morda odvisno od velikosti korpusa in starosti vnesenih besedil glede na prvi korpus.

Med 30 priimki ima enako število preglašanih in nepreglašanih oblik le priimek *Götz* (3,5 %). Do prevlade preglasa v končnici ali obrazilu prihaja pri 20 priimkih, kar predstavlja 69 % vseh primerov. V nasprotju s pravopisnim predpisom so tisti priimki, pri katerih preglas ni uresničen. Teh je 9 (*Clausewitz, Frantz, Getz, Helmholtz, Hertz, Klotz, Moritz, Perutz, Schutz*), kar je 31-odstotni delež vseh obravnavanih priimkov. Med njimi velja izpostaviti priimek *Hertz*, ki ima zabeleženih kar 25 oblik brez preglasa, pri čemer upoštevamo končnice vseh sklonov in obrazila svojilnih pridevnikov v vseh številih.⁷ Zabeleženi preglašeni obliki sta 2. Priimkov, kjer preglašene oblike v korpusu ni mogoče najti, je 5 (*Clausewitz, Helmholtz, Klotz, Perutz in Schutz*). Tistih, ki se povsem skladajo s pravili aktualnih pravopisnih priročnikov, je v tem korpusu več kot v prejšnjem, in sicer 12 (*Gentz, Horowitz, Kaunitz, Kroetz, Leibowitz, Mintz, Opitz, Reitz, Schultz, Schütz, Schwartz, Seitz*). Tudi tukaj po številu relevantnih preglašanih oblik izstopa *Fritz* (53), čeprav je število preglašanih in nepreglašanih (30) pojavitev v tem korpusu bolj izenačeno.

2.2.4 Korpus akademske slovenščine – KAS

V tem korpusu od skupno 56 priimkov najdemo 43 takih, ki imajo vsaj eno pojavitev. V njem pričakujemo večjo doslednost in manj odstopanj od pravopisnih pravil, saj združuje diplomska, magistrska in doktorska dela, zato lahko sklepamo, da so avtorji besedil univerzitetno izobraženi in se zanje predpostavlja večje poznavanje pravopisne norme oz. se predpostavlja, da so dela lektorirana. Podatki v tem korpusu tako po eni strani pričajo o ravni jezikovne kulture te izobrazbene skupine jezikovnih uporabnikov, po drugi strani pa o kakovosti lektorskega pregleda. Glede na ugotovitve se poraja dvom, ali so bila vsa besedila sploh lektorirana oz. zaupana v pregled kakovostnim lektorjem.

Skupno število pojavitev vseh upoštevanih oblik v korpusu je 2300. Presenetljivo je, da je zgolj 823 pojavitev preglašanih, kar predstavlja 35,8 %. Večina pojavitev, kar 1477 (64,2 %), je brez preglasa. Korpus KAS je izmed pregledanih korpusov tako edini, v katerem skupno število pojavitev brez preglasa prevladuje.

Med vsemi priimki imajo trije oziroma 7 % (*Baselitz, Moritz, Nimitz*) enako število preglašanih in nepreglašanih pojavitev. Več ustreznih oblik s preglasom ima 12 priimkov, kar ustreza le 28 % vseh priimkov. Iz tega sledi, da pri preostalih 28 priimkih (*Dietz, Dönitz, Frantz, Geertz, Getz, Goetz, Götz, Graetz, Helmholtz, Hertz, Katz, Klotz, Lietz, Lipchitz, Lorentz, Metz, Mintz, Motz, Printz, Ritz, Schmitz, Schultz, Schutz, Schwartz, Seitz, Seydlitz, Witz, Windischgrätz*) prevladuje oblika brez preglasa, ki ne sledi pravopisni normi. Ti priimki predstavljajo večino, in sicer 65 % priimkov. Preglašena oblika v korpusu sploh ni zastopana za deset priimkov (*Dietz, Frantz, Klotz, Lietz, Lipchitz, Mintz, Motz, Printz, Schmitz, Seydlitz*), priimek *Tirpitz* je edini, pri katerem se pojavi le ustrežna oblika s preglasom. S tem je KAS korpus z najmanjšim deležem ustreznih pojavitev, čeprav je po pogostnosti osnovnih oblik primerljiv z drugima dvema.

.....
7 Upoštevani so le primeri, pri katerih je iz sobesedila razvidno, da gre za priimek.

Priimek	SP 2001	e-Pravopis	Gigafida 2.0		Nova beseda		KAS	
			-ev / -em	-ov / -om	-ev / -em	-ov / -om	-ev / -em	-ov / -om
Baselitz	/	/	2	3	/	/	3	3
Clausewitz	-ev 2	/	1	3	/	1	74	34
Dietz	/	/	3	5	/	/	/	20
Dönitz	/	/	5	2	/	/	3	9
Frantz	/	/	13	5	2	3	/	1
Fritz	-ev 1	-ev in -ov	47	4	53	30	24	14
Geertz	/	/	2	1	/	/	7	15
Gentz	/	/	1	2	1	/	2	1
Getz	/	/	20	16	3	6	2	8
Goetz	/	/	5	1	/	/	1	36
Götz	/	/	7	4	1	1	12	15
Graetz	/	/	10	4	/	/	2	19
Haugwitz	/	/	/	1	/	/	6	3
Heifetz	/	/	2	2	/	/	/	/
Helmholtz	/	/	14	3	/	1	69	234
Hertz	1	-ev in -ov	16	32	2	25	25	336
Horowitz	/	/	32	1	3	/	10	5
Horvitz	/	/	8	/	/	/	/	/
Katz	/	/	12	20	/	/	20	63
Kaunitz	/	/	1	/	2	/	/	/
Klotz	/	/	6	3	/	1	/	4
Konitz	/	/	2	2	/	/	/	/
Kreutz	/	/	2	3	/	/	/	/
Kroetz	/	/	4	6	1	/	/	/
Leibowitz	/	/	5	1	3	/	7	1
Lietz	/	/	/	/	/	/	/	3
Lipchitz	/	/	1	/	/	/	/	1
Lorentz	/	/	5	8	/	/	19	279
Lüpertz	/	/	1	/	/	/	/	/
Markowitz	/	/	4	1	/	/	314	24
Metz	/	/	23	21	4	1	14	18
Mintz	/	/	6	2	4	/	/	16
Moritz	/	/	5	5	6	8	5	5
Motz	/	/	1	/	/	/	/	2
Nimitz	/	/	5	1	2	1	3	3
Opitz	/	/	1	1	1	/	/	/
Perutz	/	/	1	2	/	1	/	/
Printz	/	/	1	/	/	/	/	1
Quantz	/	/	/	1	/	/	/	/
Reitz	/	/	2	1	1	/	/	/
Retz	/	/	1	/	/	/	/	/
Ritz	/	/	19	12	4	1	1	9
Rochlitz	/	/	1	/	/	/	/	/
Schmitz	/	/	10	4	6	2	/	1

Priimek	SP 2001	e-Pravopis	Gigafida 2.0		Nova beseda		KAS	
			-ev / -em	-ov / -om	-ev / -em	-ov / -om	-ev / -em	-ov / -om
Schultz	/	/	34	14	3	/	36	45
Schutz	/	/	6	6	/	2	8	20
Schütz	/	/	13	33	2	/	34	10
Schwartz	/	/	12	11	4	/	71	173
Seitz	/	/	4	2	1	/	2	7
Seydlitz	/	/	/	/	/	/	/	1
Shultz	/	/	2	/	/	/	6	4
Spitz	/	/	23	12	4	1	3	3
Stiglitz	/	/	23	8	4	1	33	12
Tirpitz	1	/	/	3	/	/	1	/
Witz	/	/	2	1	/	/	4	10
Wurtz	/	/	2	1	/	/	/	/
Windischgrätz	/	-ev in -ov	7	6	5	4	2	9

Preglednica 1: Korpusna zastopanost (ne)preglašanih oblik za priimke na tz iz VSL (2006), SP 2001 in ePravopisa.

Sklep

V raziskavi smo podrobno pregledali tuje priimke, katerih osnova se končuje na pisni soglasniški sklop *tz*, ki se izgovarja kot *c*, in sledili predvidenemu preglaševanju v ustreznih končnicah in tvorbi svojilnih pridevnikov. Prav tako smo preverili, ali se pri svojilnih pridevniki uresničuje v pravopisu predlagani podomačeni zapis s č. Obravnavani priimki so posebni, ker prihaja do razkoraka med pisno in govorno podobo. S tem za jezikovne uporabnike predstavljajo težavo, ker njihova pisna podoba po pravilih slovenskega jezika sama po sebi ne zahteva preglasa ne v ustreznih končnicah ne pri obrazilu svojilnega pridevnika (npr. *Janez Janezom Janezov*). Normativna usmeritev, da se pri tvorbi omenjenih oblik pri takem tipu priimkov upošteva izgovor s *c*, pa zahteva obvezno preglaševanje (npr. *Fritz Fritzem Fritzev*).

Normativni priročniki so pri pravilih o obveznem preglaševanju sicer jasni in enotni, so pa skopi z navajanjem ustreznih primerov, saj *Slovenski pravopis 2001* med pravili navaja le tri zglede, v slovarskem delu pa dodaja zglede za še 4 priimke. V vseh normira preglaševanje, zato je pri njih mogoče tudi v korpusih zaznati večjo doslednost, čeprav še vedno prihaja do določenih odstopanj. Slovarski del pravopisa ni v celoti enoten pri predlaganem podomačevanju s č v zapisu oblik za svojilne pridevnike, saj pri oblikah s preglasom to predlaga kot prednostno za 5 od 6 priimkov.

Odsotnost večjega števila konkretnih zgledov in uveljavljanje podomačene oblike zapisa svojilnih pridevnikov kot prednostne izbire sta glavna razloga odstopanj v rabi, o čemer pričajo tudi predstavljeni korpusni podatki. Trije korpusi, v katerih smo preverili vse ustrezne oblike priimkov, so Gigafida 2.0, Nova beseda in KAS. Podomačena oblika se pojavi le enkrat v korpusu Gigafida 2.0. Korpusa Gigafida 2.0 in Nova beseda ponujata precej podobne rezultate,

in sicer preglašene oblike v obeh s 54 in 69 odstotki predstavljajo večino, čeprav je teh mnogo manj od pričakovanj glede na jasne usmeritve pravopisnih priročnikov. V korpusu KAS pa prevladujejo nepreglašene oblike – njihova pojavnost je kar 65-odstotna. Čeprav pravopisni priročniki v konkretnih primerih predpisujejo preglašenost ustreznih sklonskih oblik in obrazil, lahko odstopanja od pravopisnega pravila pripišemo odsotnosti večjega števila konkretnih primerov in tudi uvajanja pravila o podomačevanju, ki zabrisuje mejo med tujo in domačo obliko priimka, ki je za identiteto njegovega nosilca pomembna. Poudarjamo, da je pri pogostejših pravopisnih zagatah pišočin, pri katerih se v veliki meri odločajo za neknjižne oblike, te koristno v normativnih priročnikih evidentirati kot neknjižne in tako jezikovne uporabnike eksplicitno opozoriti na pogostno napačno rabo ter jih usmeriti k ustrezni.

Literatura in viri

- BELE, Ivan, idr., 2006: *Veliki splošni leksikon: priročna izdaja v dvajsetih knjigah*. Drugi zvezek. Aleš Pogačnik (ur.). Ljubljana: DZS.
- ČERNIVEC, Manca, DOBROVOLJC, Helena, VEROVNIK, Tina, 2021: Oblikoslovje in besedotvorje lastnih imen: analiza zapisovalnih težav uporabnikov. Franc Marušič, Petra Mišmaš, Rok Žaucer (ur.): *Škrabčevi dnevi 11: zbornik prispevkov s simpozija 2019*. Nova Gorica: Univerza v Novi Gorici. 1–10. <<http://www.ung.si/sl/zalozba/>>
- DOBROVOLJC, Helena, JAKOP, Nataša, 2011: *Sodobni pravopisni priročnik med normo in predpisom*. Ljubljana: Založba ZRC.
- DOBROVOLJC, Helena, JAKOP, Nataša, 2012: *Pravopisna pravila v odnosu do sodobne jezikovne norme. Sodobni pravopisni priročnik med normo in predpisom*. Ljubljana: Založba ZRC. 122–142.
- ePravopis = <www.fran.si>
- Gigafida 2.0 = <viri.cjvt.si/gigafida/v>
- KAS = <https://www.clarin.si/noske/all.cgi/corp_info?corpname=kas>
- KOCJAN BARLE, Marta, 2012: Končaj v tujih moških lastnih imenih iz evropskih jezikov, zapisanih v latiničnih pisavah. Nataša Jakop in Helena Dobrovoljc (ur.): *Pravopisna stikanja: razprave o pravopisnih vprašanjih*. Ljubljana: Založba ZRC. 85–100.
- NADELSBERGER, Lora, 2018: *Tvorba svojilnih pridevnikov iz osebnih lastnih imen*. Magistrsko delo. Mentorica dr. Irena Stramljič Breznik. Maribor: Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta.
- Nova beseda = <http://bos.zrc-sazu.si/s_beseda3.html>
- SPiPP = *Svojilni pridevniki iz prevzetih priimkov: spletna aplikacija za pomoč uporabnikom pri izražanju svojine za prevzete moške priimke*, 2019, 2020.⁸ <<http://spipp.ff.um.si/>>
- SP 2001 = *Slovenski pravopis*. <www.fran.si>

8 Projekta sta bila izvedena v programu Študentski inovativni projekti za družbeno korist (ŠIPK). Naložbo sta sofinancirala Republika Slovenija in Evropska unija iz Evropskega socialnega sklada. Prijaviteljica projekta: Irena Stramljič Breznik.

Helena Dobrovoljc: Delovne faze in normativne odločitve pri prenovi pravopisa

V prispevku je prikazan proces prenove pravopisnih pravil, ki ga na Slovenskem od leta 2013 koordinira Pravopisna komisija pri SAZU in ZRC SAZU. Prenova pravopisnih pravil in priprava slovarja se razlikuje od dosedanjih predvsem zaradi novih možnosti gradivskih poizvedb, ki so v digitalni dobi omogočile metodološko osamosvojitve sinhronega jezikoslovja. Metodološko si komisija prizadeva, da bi bili uporabljeni podatki empirično preverljivi, jezikovni pojavi pa odmaknjeni od kanoniziranega avtorja, zglednega pisca; namesto tega so v središču zanimanja vrsta besedila in čas njegovega nastanka, pri avtorju pa njegova jezikovna izbira, pri čemer se raziskovalno posvečamo njegovi starosti, poklicu, regionalni pripadnosti in hotenju po izražanju v normativno preferirani različici.

Nov zajem knjižne rabe kaže na odstopanja od sistema, ki ga je generacija danes odraslih uporabnikov knjižnega jezika usvojila v času svojega šolanja in strokovnega delovanja. Hkrati pa je sistem, ki ga uporabniki v mnogih podrobnostih kršijo, sredstvo za vzpostavljanje lastne supremacije, saj so ga nekdanj prikazovali nedosegljivega za vse, ki niso poznali pravil rabe klasičnih jezikov, zgodovinskega razvoja in etimologije besed. Komisija se odloča za utemeljavno-opisovalno kodifikacijo, ki bo uporabniku omogočala izbiranje med opisanimi knjižnojezikovnimi možnostmi.

V prispevku so prikazane vse faze prenove: od problemskega zajema gradiva do preverjanja razširjenosti ugotovljenih odstopanj in njihove umestitve v jezikovni sistem, sledi ubeseditev v pravopisnih pravilih in uslovarjenje ponazoritev iz pravopisnih pravil. Po javni razpravi je pripravljena tudi končna redakcija.

V prispevku je prikazano, da je knjižni jezik preplet različnih izraznih sistemov – od zapisa, izreke, pregibanja, besedotvorja ..., merila za odločanje pa se od ravnine do ravnine razlikujejo, kar skušamo utemeljiti tudi s teorijo jezikovnega menedžmenta, da standardizacijski makroprocesi, tako kot vsi drugi jezikovni procesi, na katere (v različni meri) vplivajo družbene okoliščine, ne morejo biti monolitni in zato tudi ne enakovredno zavezujoči. V prispevku so prvič predstavljene smernice normativnega odločanja, in sicer (1) gradivska raziskava; (2)

presoja pogostnosti; (3) raziskava razredov enakovrstnih enot; (4) opis izjem kot manjšega razreda enot; (5) preverba že kodificiranih dvojnic. V nadaljevanju so prikazani odločanje na pisni ravnini (raba začetnice, pisne dvojnice zaradi odstopanj od etimoloških in zgodovinskih meril), načela prevzemanja občnih besed in lastnih imen, odločanje pri oblikah in v besedotvorju ter novosti pri razmišljanju o socialnozvrstni kvalifikaciji leksike.

Hana Mžourková: Pravopisna kodifikacija na Češkem

V prispevku je predstavljena sodobna češka kodifikacija, s posebnim poudarkom na pravopisni kodifikaciji. V teoriji knjižnega jezika, oblikovane v delih članov Praškega lingvističnega krožka, kodifikacija predstavlja zadnji člen trojice *raba – norma – kodifikacija*. V tem tradicionalnem konceptu se kodifikacijske dejavnosti nadaljujejo z ugotavljanjem jezikovne norme in njenim popisom v kodifikacijskih priročnikih in drugih besedilih. Osrednjo kodifikacijsko avtoriteto s svojo raziskovalno dejavnostjo predstavlja Inštitut za češki jezik, ki objavlja priročnike za širšo javnost, predvsem *Pravila češkega pravopisa* (PČP). Zadnja različica PČP je izšla leta 1993 (sledil je *Dodatek k pravilom češkega pravopisa* leta 1994). Kodifikacijska vloga drugih slovarjev in priročnikov je nekoliko bolj zapletena iz dveh razlogov. Prvič, zaradi razlik med predvideno zasnovo knjig in odnosom laikov do kodifikacije; drugič, na češkem trgu je na voljo veliko pravopisnih priročnikov, ki vsebujejo neustrezna jezikovna pravila. Sodobni jezikovni uporabniki dojemajo *Spletni jezikovni priročnik* (SJP) kot kodifikacijski priročnik, ki je enakovreden PČP. Najverjetneje bo SJP v kratkem času v celoti nadomestil PČP, saj sproti zaznava spremembe v jezikovni normi in v javnost prinaša popravke nekaterih jezikovnih pravil. Sedanje pravopisne kodifikacijske dejavnosti sekcije za jezikovno kulturo Inštituta za češki jezik, ki razvija SJP, so zato usmerjene v izboljšave in razširitve priročnika. Hkrati pri obveščanju jezikovnih uporabnikov o stanju in preoblikovanju knjižnojezikovne norme pomagajo tudi drugi viri informacij o češkem jeziku (*Podatkovna baza jezikovnih vprašanj* in storitve jezikovne svetovalnice).

Helena Dobrovoljc, Manca Černivec: Skozi trnje do pravopisnih nebes? Predstavitev procesa prenove pravopisnega pravila na primeru »Novo Mesto«

V prispevku se seznanimo z okoliščinami odločanja o morebitni spremembi zapisovanja neprve sestavine večbesednih zemljepisnih lastnih imen. Pravopisna komisija pri SAZU in ZRC SAZU je marca 2021 v javno razpravo ponudila poglavje o rabi velike in male začetnice, v katerem je predlagano, da se neprve sestavine zemljepisnih krajevnih imen (ojkonimov) pišejo brezizjemno z veliko začetnico. Doslej so bile z veliko začetnico pisane vse sestavine, razen *vas, mesto, trg, selo, selce, vesca*, torej vse, ki jih je mogoče združiti pod uvrščevalno pomensko sestavino *naselje*.

Predstavljeno je pravopisno spreminjanje načel za zapis te začetnice skozi 20. stoletje, iz česar je razvidno, da so zemljepisna imena med pravopisno najbolj neustaljenimi imeni, saj se merila za zapis nenehno spreminjajo.

Zaradi prepričanja laične javnosti, da so slovenska pravila unikatna in zato bi njihovo spreminjanje rušilo kompleksnost jezika, je narejena primerjava s hrvaškimi in češkimi pravopisnimi pravili za pisanje večbesednih zemljepisnih imen, iz katere je razvidno, da so tako Čehi kot Hrvatje pravilo za zapisovanje neprve sestavine z veliko začetnico sprejeli že prej, Hrvatje pa so pravilo razširili tudi na imena držav.

Prkazane so vse faze odločanja o spremembi – od posveta s Komisijo za standardizacijo zemljepisnih imen do priprave knjižice *Živim v Bukovem Vrhu pod Bukovim vrhom* (2020) ter izvedbe ankete (2020), ob kateri so bili h komentiranju predlogov pravil izrecno povabljeni učitelji in lektorji. Pred javno razpravo je komisija pripravila tudi utemeljitev novih predlogov. Na kratko povedano so ta naslednja: (1) odprava izjem; (2) olajšanje učenja pravopisa; (3) seznanitev z izgubo geografskega pomena neprvih sestavin vas, mesto, selce ... ; (4) težave z uveljavljanjem pravila v trisestavinskih večbesednih enotah ipd. Bralec je seznanjen tudi z nadaljnjimi fazami kodifikacijskega procesa.

Marta Kocjan Barle: Od črke in pismenke do črkopisa in pisave

V prispevku je zaradi potreb, ki smo jih člani Pravopisne komisije pri SAZU in ZRC SAZU zaznali pri pripravi novih pravopisnih preglednic za tuje jezike, pregledano in pretehtano tisto izrazje v *Slovenskem pravopisu* 2001 ter v drugih priročnikih in člankih, ki zadeva predvsem različne latinične pisave in abecede, odpira pa tudi izrazna in zapisovalna vprašanja nelatiničnih pisav. Podrobneje je razčlenjeno vse tisto, kar v tujih latiničnih pisavah odstopa od slovenske latinične pisave in ima izgovorne uresničitve črk z ločevalnimi znamenji, posebnih in združenih črk, podvojenih črk ter črkij drugačne od pričakovanih. Članom Pravopisne komisije je ponujen nabor izrazov, iz katerega naj bi izbrali najprimernejše, sestavljavcem preglednic za tuje jezike in gesel za slovarski del pravopisa pa so predstavljene črke in črkja ter črkovni sklopi, na katere naj bi bili še posebej pozorni.

Tadeja Rozman, Monika Kalin Golob: Ločila v poslovno-uradovnih besedilih

Priročniki za tvorbo poslovno-uradovnih besedil sicer obravnavajo pravopisna pravila, a so obravnave nedodelane ali pa so zgledi neaktualni, zavajajoči in nedosledni. Uporabniki tako najdejo neenotna napotila in pravila, predstavljena z netipičnimi zgledi, kar pa je med drugim posledica pomanjkanja empiričnih raziskav avtentičnega gradiva. Da bi vsaj deloma zapolnili raziskovalno vrzel in dobili natančnejši vpogled v rabo ločil nasploh, smo v prispevku opravili pravopisno analizo 336 poslovno-uradovnih besedil, in sicer naslednjih žanrov: uradovne (165) in poslovne dopise (84), uradna vabila, poslana v obliki dopisov (38), zapisnike (26) in odločbe (23).

Opravili smo kvantitativno analizo rabe ločil v nagovorih in zaključkih ter s pravopisno analizo pregledali rabo ločil v celotnih besedilih.

Kvantitativna analiza je pokazala, katera ločila se tipično uporabljajo pri nagovorih in zaključkih ter zavrnila neutemeljena mnenja o neprimernosti določenih ločil, npr. da je za uradna besedila klicaj premočno ločilo, s katerim smo do naslovnika nevljudni, ali da vejica ni primerna, ker gre za vpliv angleščine, ni skladenjsko ustrezna ipd. Na podlagi pravopisne analize pa predlagamo nekaj sprememb oz. natančnejših ubeseditvev pravopisnih pravil.

Skladno s sodobnimi jezikoslovnimi pogledi mora standardizacija temeljiti na obsežnih empiričnih raziskavah sodobne rabe in pri tem upoštevati pogostost rabe, ki kaže na (ne)ustaljenost in (ne)sprejemljivost določenih jezikovnih možnosti, kot tudi razumeti funkcionalnost različnih izbir. Menimo, da bi bilo zaradi razširjenosti in vpliva na splošni jezik pri tem v večji meri treba upoštevati tudi jezik poslovno-uradovanih besedil.

Tina Lengar Verovnik: Novosti pri rabi ločil: analiza vprašanj in odgovorov v Jezikovni svetovalnici

V prispevku se osredotočamo na novejšo uporabniške zadrege in položaje pri rabi ločil, kot se kažejo v vprašanjih uporabnikov spletne Jezikovne svetovalnice Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša pri ZRC SAZU. Problematika je predstavljena v povezavi s posameznimi ločili, pri čemer je iz obravnave izpuščena vejica, ki je s tega vidika že bila izčrpno predstavljena drugod. Posamezna ločila so predstavljena glede na njihove skladenjske in neskladenjske vloge. Pri vseh ločilih so navedeni primeri vprašanj uporabnikov Jezikovne svetovalnice, premisleki ob njih pa sledijo ugotovitvam, zapisanim v odgovorih sodelavcev svetovalnice, in drugim strokovnim obravnavam teh tem. V zadnjem delu prispevka se posvečamo rabi ločil v posameznih besedilnih žanrih oziroma posameznih besedilnih delih. Ugotavljamo, da se tukaj vloga ločil prepleta z drugimi pravopisnimi problematikami oziroma da so ločila (in njihova raba) le del konvencij, vezanih na te žanre oziroma položaje.

Manca Černivec, Urška Vranjek Ošlak: Raba kvalifikatorjev »in« ter »tudi« na primeru oblikoslovnih dvojnic

Prispevek prinaša pregled rabe slovarskih oznak »in« ter »tudi« ter označevanja oblikoslovnih dvojnic (lastnoimenski samostalniki na *-a*) v slovarskih delih. Vloga teh oznak se je v pravih in slovarjih spreminjala, prav tako pa se je spreminjala tudi obravnava omenjenih oblikoslovnih dvojnic, in sicer od eksplisitne naklonjenosti le eni od obeh sklanjatvenih možnosti do njune sistemske enakovrednosti.

Informacije v pravopisnem slovarju in pravilo, zapisano v pravopisnih pravilih, morajo biti usklajeni. Ob gradivskem pregledu lastnoimenskega besedja na *-a* (osebna imena in priimki) se je izkazalo, da se v rabi pogosteje uresničuje sklanjanje po drugi moški sklanjatvi. Prispevek prinaša predlog obravnave oblikoslovnih dvojnic z razširjenim naborom kvalifikatorjev, ki bi omogočil doslednejše ločevanje njihove normativne in pogostnostne vloge. Predlagano je, da

se v pravopisnih pravilih obe možnosti sklanjanja moških imen na *-a* prikaže kot sistemsko enakovredni, slovarska informacija pa pravila razširja s podatkom, katera od obeh oblikoslovnih dvojníc je uresničena v rabi pri konkretnem imenu.

Tanja Fajfar, Mojca Žagar Karer: Dvojnice v terminoloških slovarjih

Dvojnica je v kontekstu terminologije vsaka od najmanj dveh pojavnih oblik termina. V prispevku smo preverili pogostost navajanja dvojníc v terminoloških slovarjih, ki so nastali v Terminološki sekciji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU in so objavljeni na Terminologišču. Dvojnice so vključene le v polovico od skupno 14 terminoloških slovarjev na Terminologišču. V teh 7 slovarjih v povprečju predstavljajo 3,2 % vseh terminov. Prevladujejo pisne dvojnice, znotraj katerih se pojavljajo različni podtipi in jih potrjujejo vsi slovarji. Izgovorne dvojnice izkazujejo le trije slovarji, prav tako so oblikoslovne dvojnice prisotne le v treh slovarjih. To nakazuje, da vključevanje teh dvojníc temelji na terminografovih osebnih odločitvah, kar ne preseneča, saj so na vključevanje dvojníc v terminološke slovarje neposredno vplivali splošnojezikovni priročniki, zlasti SSKJ1 in SP 2001. Pri teh so namreč sodelovali leksikografi, ki so se kasneje specializirali za terminologijo in so prakso navajanja dvojníc avtomatsko prenesli tudi v terminološke slovarje. Z zmanjševanjem vpliva koncepta splošnega slovarja na koncept terminoloških slovarjev, ki imajo lastno teoretično in metodološko utemeljitev, se navajanje dvojníc v novejših terminoloških slovarjih postopno opušča. Navajanje dvojníc namreč ni osnovna naloga terminološkega slovarja. Terminologija načeloma sledi pravopisnim pravilom, ki veljajo za jezik v celoti, na ravni pojmovnega sistema, uslovarjenega v terminološkem slovarju, pa dvojničnost za uporabnika ni bistvena. Seveda ne zanikamo, da ta pojav v terminologiji obstaja, vendar pa je dosledno zapisovanje vseh možnosti zapisa lahko tudi moteče – recimo dosledno navajanje izlastnoimenskih sestavin terminov z malo začetnico, čeprav v strokovni rabi prevladuje zapis z veliko začetnico.

Mateja Jemec Tomazin: Poimenovanja oseb v terminologiji

V terminologiji so poimenovanja oseb praviloma tvorjena iz terminov, ki sicer označujejo pojme v pojmovnem sistemu neke stroke. Če so zgolj izpeljana, jih v terminološke slovarje ni treba posebej vključevati. Kadar poimenovanja oseb označujejo pojme, ki presegajo pomen v splošnem jeziku, pa jih je v terminološke slovarje primerno vključiti, npr. *otrok* v pravu. Zlasti pomembni so tisti termini, ki so z vidika splošnega jezika povsem nepričakovani kot poimenovanja oseb, npr. *predmet ogleda* v pravu ali *monitor* v *kliničnem preizkušanju* v farmaciji. Pri izbiri poimenovanj v stroki upoštevamo sistemske rešitve znotraj stroke, četudi lahko isti termin v drugi stroki označuje drug pojem. Ta izhodišča je treba upoštevati tudi pri sestavljanju splošnojezikovnih priročnikov, zlasti pri zamenjavi tujk z domačimi poimenovanji, da ta res označujejo isti pojem in ne sorodnega; tako je primerna usmeritev z *eksperta* na *izvedenca*, manj pa z *arbitra* na *razsodnika*, četudi gre v splošnem jeziku za sinonima.

Rok Dovjak: Prepoznavanje lastnih imen v besednih zvezah

Velika začetnica kot znak lastnoimenskosti je tesno povezana s pomenom, zato je njeno rabo mogoče vrednotiti le ob natančnem poznavanju zunajjezikovne (uradnost), a tudi jezikovne stvarnosti (ustaljenost). Glede na besedno vrsto določila obstaja vsaj 15 imenskih vzorcev, a zdi se, da je bolj kot besednovrstna in skladijska sestava za zapis velike začetnice odločujoč pomen dane zveze. Zadrega pri rabi velike začetnice se pojavlja pri nenaselbinskih in večdelnih stvarnih imenih z vrstnim dodatkom, od imen bitij pa pri tistih, ki imajo občna določila v stalni zvezi in ki izražajo glede pisave velike začetnice nasprotujoče si kategorije. Poglavitni vzrok zapisovalnih težav so dvom o lastnoimenskosti prvotno občnih sestavin v lastnih imenih zaradi nejasne meje med lastnimi imeni in občnimi besedami, nedosledna raba ter umanjkanja hierarhizacije pravil v pravopisu. Pri zapisu dela imen se je mogoče ravnati po uradnih registrih (zlasti Register zemljepisnih imen – REZI – in Poslovni register Slovenije – PRS), a napisno krajino sestavlja mnogo imen, ki niso predmet vpisa v register, hkrati pa vlogo imena v registrih prevzemajo evidenčne številke. Nekatera poimenovanja s tem dobijo poljuden značaj, kar se v zapisu odraža v opustitvi velikih začetnic in rabi navednic ali ležečega tiska. Teoretično zanimiva so tudi vzporedna prevodna imena, saj vzpostavljajo podobne razmere kot ob razločevanju lastnih imen od občnih preubeseditev.

Drago Perko: Standardizirana zemljepisna imena v slovenskem jeziku

Pravopisna pravila so pomemben dejavnik v procesu standardizacije ali poenotenja zemljepisnih imen. Organizacija združenih narodov jih šteje za pomembno kulturno dediščino vsakega naroda in z več resolucijami spodbuja njihovo standardizacijo. Pri tem imajo odločilno vlogo jezikoslovci, zemljepisci in odločevalci na različnih ravneh, saj so zemljepisna imena na splošno lahko sporna z jezikovnega, zemljepisnega ali pravnoformalnega vidika. Slovenija je področje zemljepisnih imen začela urejati po osamosvojitvi. Leta 1995 je ustanovila Komisijo za standardizacijo zemljepisnih imen Vlade Republike Slovenije, ki je poleg drugih nalog začela postopno standardizirati slovenska zemljepisna imena na podlagi zbirke imen držav, zbirke imen naselij in zbirke slovenskih eksonimov, ki jih vodi in posodablja Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU, ter zbirke zemljepisnih imen na državnih zemljevidih, ki jo vodi Geodetska uprava Republike Slovenije. Pripravila je tudi imenika standardiziranih zemljepisnih imen na državnih zemljevidih v merilu 1 : 1.000.000 in 1 : 250.000, ki ju je izdala Geodetska uprava Republike Slovenije. V okvirih teh štirih zbirk in obeh imenikov, ki vključujejo več kot 220.000 slovenskih zemljepisnih imen, je do začetka leta 2021 standardizirala dobrih 10.000 zemljepisnih imen.

Matej Meterc: Analiza oblikovnih in pomenskih značilnosti zemljepisnih frazeoloških nadomestnih poimenovanj za *ePravopis*

Nadomestna imena so v prispevku predstavljena kot poseben tip frazeoloških enot. Korpusna analiza nadomestnih imen za zemljepisna imena (kot na primer *dežela tisočerih jezer* za *Finsko*) je bila izvedena v korpusih Gigafida 2.0 in slWaC. V slovenščini je značilno pisanje nadomestnih imen tega tipa z malo začetnico, kot so izpostavili že drugi raziskovalci. Tudi nekatere oblikovne (številne frazeološke variante) in pomenske značilnosti (npr. širitev pomena), ki jih predstavljamo v tem prispevku, govorijo v prid uporabi male začetnice pri nadomestnih imenih. Predstavljamo merila glede pogostnosti, variantnosti, večpomenskosti, širitve pomena in sopomenskosti, ki smo jih uporabili pri izbiri najbolj reprezentativnih slovenskih nadomestnih imen za vključitev v slovar *ePravopis*.

Marta Kocjan Barle: Prevzemanje lastnih imen in opuščanje ali ohranjanje neme črke -e

V prispevku je zaradi prevzemanja lastnih imen s končnim nemim *-(e)* in razhajanj med slovenisti in anglisti glede pregibanja – opuščanja ali ohranjanja nemega *-(e)* – podrobneje pregledana vloga črke *(e)* v končaju, deljenem dvočrkju (angl. *split digraph*), v katerem ima vpliv na izgovor pred soglasnikom stoječega samoglasnika, in v samoglasniškem dvočrkju (npr. *-(oe)*). Po mnenju anglistov naj bi končni nemi *-(e)*, ki ima razločevalno vlogo v zapisu in izgovoru (spreminja izgovor predhodnega samoglasnika), pri pregibanju bodisi vedno ohranjali (npr. *Blake Blakea*, *George Georgea*) ali pa vedno opuščali (npr. *Blake Blaka*, *George Georga*). SP 2001 ga je ohranjal, če je vplival na izgovor pred njim stoječih črk za govorjene *č ž š dž* in *s* (pisanega s *c*), sicer ne (npr. *George Georgea* nasproti *Blake Blaka*). Za pravopisce je bila taka rešitev primerna zaradi preglasnih oblik v nekaterih sklonih in svojilnem pridevniku, vpliv na izgovor ga zaradi siceršnje nepredvidljivosti izgovora črk za samoglasnike ni zanimal. Pregled gradiva, rabe in odstopanj od eSP 2003 kaže, da pravil o ohranjanju oz. izpuščanju *-(e)* ne bo treba spreminjati, ampak le natančneje razložiti in dopolniti krovno pravilo, razrešiti nekatere pravopisno-pravorečne zadrege in pri preglednicah za tuje jezike, pri katerih je zaznati ta pojav, nazorno prikazati težje primere. Pri predstavitvi izgovornih osnov pa bo gotovo dobrodošel prikaz deljenih dvočrkij.

Andrej Stopar, Gašper Ilc: Domačenje angleškega polglasnika v slovenskem pravopisu

Slovenski pravopis (SP 2014) pri prevzemanju tujih glasov zagovarja njihovo zamenjavo z bližnjimi slovenskimi ustrezniki (§ 222), vendar pregled iz angleščine prevzetih lastnih imen pokaže, da v SP (in v vsakdanji rabi) prihaja do več odmikov od pravopisnih smernic (prim. § 1100, 1069, 1070, 1167). Prispevek se osredini na slovensko domačenje angleškega polglasnika */ə/* z vidika transfonemizacije (tj. izgovarjave s slovenskim */ə/*) in vokalizacije (tj. izgovarjave glede na črko, ki predstavlja angleški */ə/*). S pomočjo analize slovarskih sestavkov v SP predstavi več neskladnosti in nedoslednosti, ki bi jih bilo treba razrešiti pri morebitni prenovi SP.

Prispevek izpostavi nujnost izboljšav pri podajanju transkripcije, svetuje pravopisno obravnavo nekaterih angleških črkovnih sklopov, ki vsebujejo angleški polglasnik, in predlaga bolj dosleden pristop k njihovi transfonemizaciji oziroma vokalizaciji.

Aleš Pogačnik: Iz Afrike vedno pride nekaj novega

Prispevek za izhodišče vzame nejasno opredelitev »afriške pisave« v pravilih *Slovenskega pravopisa* 2001. Sežeto povzema vzpostavitev pisnih norm za afriške jezike in mnenja, da je bila jezikoslovna dejavnost v Afriki tesno povezana s kolonializmom. Ugotavlja, da je bila vzpostavitev pisnih norm opravljena na osnovi načela o univerzalnem zapisovanju glasov in da je bilo to za pisanje afriških jezikov le pogojno uspešno. Ugotovitev poveže s slovenskimi pravopisnimi pravili SP 2001, ki priporočajo glasovno domačenje iz nekaterih ne tako znanih jezikov, tudi afriških. Pri teh jezikih se pravila sklicujejo na izgovorjavo in na zamenjave nekaterih črk in črkij, ki jih slovenščina ne pozna. Pristop do problematike se zdi pomanjkljiv ter v primeru sodobnih osebnih in zemljepisnih imen, daleč največje skupine lastnih imen, ki ga ta zapletena pravila zadevajo, tudi nepotreben. Članek v zaključku s konkretnimi primeri opozarja na nekatere načelne pravopisne težave, povezane s prevzemanjem iz afriških jezikov. Predlaga, da se problematika prevzemanja besed iz tujih jezikov s področja pravopisa ali pravorečja premakne na področje prevajanja, pravopis pa se osredotoči na stvarnejša splošna priporočila.

Tanja Mirtič: Odnos jezikovnih uporabnikov do naglasnomestne problematike

Prispevek je namenjen raziskavi odnosa uporabnikov slovenskega jezika do naglasnomestne problematike sodobnega govornega knjižnega jezika. S spletnima anketnima raziskavama smo skušali preučiti, kateri dejavniki so po mnenju respondentov pomembni pri ugotavljanju sodobnega naglasnega mesta (sodobna raba, sistem, tradicija, zgodovinskorazvojno upravičen naglas, narečni naglasni sistemi) ter njihov odnos do naglasnomestne dvojničnosti v govornem knjižnem jeziku (npr. *dvánajst/dvanájst*). Posvetili smo se tudi naglaševanju lastnoimenskega besedja. Izpostavljeno je vzpostavljanje ravnotežja med upoštevanjem naglasnega mesta jezika dajalca oz. jezika posrednika in zakonitosti slovenske knjižne izreke. Dotaknili smo se tudi naglaševanja nekaterih rojstnih imen (*Tamara, Agata, Martin, Albin in Jernej*), ki zaradi svoje še bolj poudarjene identifikacijske funkcije znotraj lastnoimenskega besedja zavzemajo poseben položaj, ki se odraža tudi v naglaševanju.

Metka Furlan: Vpliv pisne knjižne norme na govorno slovenščino

V prispevku se izpostavlja v normativistiki sodobne knjižne slovenščine slabo ali pa sploh ne uzaveščeno dejstvo, ki že dalj časa vpliva na govorno slovenščino, tj. na vpliv pisne knjižne norme na govorno slovenščino. Čeprav je bilo na navezanost govornega knjižnega jezika na pisno varianto večkrat opozorjeno, se pomembnega odločujočega vpliva pisne knjižne norme

na razvoj govornjene slovenščine posebej eksplicitno ni izpostavljalo, če pa že, je bilo to storjeno bolj mimogrede. Pojav je v prispevku ponazorjen predvsem s primeri z variantnim izgovorom grafema *l*.

Če bi se v slovenskem knjižnem jeziku dosledno in še danes upoštevala jezikovna dejstva narečne podlage / narečnih podlag, na osnovi katere/katerih se je v preteklosti formiral, bi v sodobni knjižni slovenščini vse avtohtono besedje z izglasnim pisnim *-l* in zaporedjem samoglasnik + *l* + soglasnik moralo biti normirano z izgovorom [ɥ], taki izgovorjavi bi sledili neologizmi, tvorjeni iz v slovenščini obstoječih sestavin, enakemu izgovoru pa bi se počasi prilagodilo tudi besedje tujega izvora z enakimi zapisovalnimi značilnostmi. Ker pa je vidno, da je pisni knjižni *l* začel izpodrivati pričakovani izgovor z [ɥ], na kar najbolj nedvomno opozarja izgovor hidronima *Kolpa*, tako branje pa je med drugim povzročilo nastanek dvojničnih izgovorov, tudi takih, kot sta pričakovani [živau̯] ob nepričakovanem [živalski], sodobna knjižna slovenščina ni le za učenje težaven jezik, ampak tudi jezik, ki se počasi, a vztrajno tudi pod vedno močnejšim vplivom pisne knjižne norme izmika jezikovnim značilnostim, ki so bile podlaga pri njegovem začetnem formiranju. Izgovor knjižne slovenščine se pri grafemih *l* in *e* torej vedno bolj uveljavlja in vrača k principu, ki se je v sredini 19. st. zagovarjal, a tudi močno kritiziral: da naj se slovenščina govori enako, kot se piše.

Ana Rotovnik, Irena Stramljič Breznik: Podaljšava večzložnih tujih priimkov moškega spola z osnovo na *-r*

Prispevek v treh različnih korpusih, Gigafida 2.0, Nova beseda in KAS, na gradivu 86 prevzetih priimkov, katerih osnova se konča na pisni in izgovorni ali le pisni *r*, preverja, kako se v jezikovni rabi (ne)dosledno uresničujejo pravila in prednostne usmeritve pravopisnih priročnikov pri podaljševanju osnove z *j*, ki vplivajo na pregibanje in tvorbo svojilnega pridevnika.

Posebno pozornost smo namenili štirim skupinam tujih priimkov, katerih osnova se konča na *-r*, ki mu sledi samoglasniška končnica (*Ignarro* [ignáro]), nemi *e* (*Daguerre* [dagêr]), ničta končnica in naglas na zadnjem zlogu (*Pasteur* [pastêr]) ter ničta končnica in naglas na nezadnjem zlogu (*Bolivar* [bolívar]).

Analiza je pokazala, da pri jezikovnih uporabnikih predvsem dve skupini priimkov prepričljivo izkazujeta opazen odklon. Prvo skupino predstavljajo priimki na *-r*, ki jim sledi nemi *e* (*Molière*) in *Slovenski pravopis* 2001 zanje na prvo mesto v dvojničnem paru postavlja kot prednostno obliko podaljšavo z *j*, korpusni podatki pa kažejo ravno obratno.

V drugo skupino sodijo priimki, katerih končni *-r* je le pisni, a ne tudi izgovorni (npr. *Le Corbusier*). Pri njih se pišoč pri pregibanju in tvorbi svojilnih pridevnikov najverjetneje ravnajo po napačni analogiji za priimke z izgovornim *r*, zato svojilno obliko tvorijo s podaljšavo (**Le Corbusierjev*) namesto možne dvojnice (*Le Corbusierev* in *Le Corbusierov*), izgovorno pa le [lɔ korbizjêjɥ].

Elin Kamenšek Krajnc, Irena Stramljič Breznik: Tuji priimki na pisni soglasniški sklop tz [c] in preglaševanje

Prispevek je jezikovna študija 57 tujih priimkov, katerih nosilci so osebe moškega spola in se končujejo na soglasniški sklop *tz*, ki se izgovarja kot *c*. Zanimalo nas je predvsem obnašanje priimkov v rabi, zato smo na podlagi korpusnih podatkov treh korpusov (Gigafida 2.0, Nova beseda in Korpus akademske slovenščine – KAS) preverili, ali pri sklanjanju in tvorbi svojilnih pridevnikov prevladujejo preglašene oblike, ki jih narekujejo vsi veljavni pravopisni priročniki, ali nekodificirane nepreglašene oblike, ki se ravnaajo po zapisu. Hkrati smo preverili tudi rabo podomačenih zapisov njihovih svojilnih pridevnikov (npr. *Clausewitz* [klaʒʒevic] *Clausewičev* tudi *Clausewitzev* [-čev-]), ki jih prednostno predlaga *Slovenski pravopis* 2001.

Glede slednje oblike smo ugotovili, da je med pišočimi neuveljavljena, saj se le v enem korpusu pojavi priimek s podomačenim zapisom. Glede preglaševanja v končnici oziroma obrazilu je odstopanje od norme najmanjše v korpusu Gigafida 2.0, ki mu sledi Nova beseda, saj v obeh preglašene oblike prevladujejo. Najbolj od napotkov pravopisnih priročnikov odstopa korpus KAS, v katerem prevladujejo oblike priimkov z nepreglašeni končnicami oziroma obrazili.

Čeprav pravopisni priročniki v konkretnih primerih predpisujejo preglašenost ustreznih sklonskih oblik in obrazil, lahko odstopanja od pravopisne norme pripišemo odsotnosti večjega števila konkretnih primerov in tudi uvajanja pravila o podomačevanju, ki zabrisuje mejo med tujo in domačo obliko priimka, ki je za identiteto njegovega nosilca pomembna. Poudarjamo, da je pri pogostejših pravopisnih zagatah pišočih, pri katerih se v veliki meri odločajo za nenormativne oblike, te koristno v normativnih priročnikih evidentirati kot nenormativne in tako jezikovne uporabnike eksplicitno opozoriti na pogostno napačno rabo ter jih usmeriti k ustreznim.

Helena Dobrovoljc: Work stages and normative decisions in the normative rules reform

This article describes the process of normative rules reform coordinated by the Commission on Orthography at the Slovenian Academy of Sciences and Arts and the Research Centre of the Slovenian Academy of Sciences and Arts. The reform of normative rules and the creation of the dictionary differ from what was done in the past by new possibilities; search queries enable the methodological independence of synchronic linguistics in the digital age. In methodological terms, the Commission aims to ensure that all data used are empirically verifiable and that language phenomena are considered detached from the canonical author and the exemplary writer. Instead, researchers of modern standard language focus on the text type and the time of its creation, the author's choice of language, as well as the author's age, occupation, regional affiliation, and effort to express himself or herself in the normatively preferred language variant.

This new record of standard language use reveals deviations from the system that the generation of today's adults learned in school and in professional activities. The system, established by linguists in the mid-20th century, is now also understood as a means of enforcing domination, because the standard, with its complex rules, was inaccessible to those unfamiliar with the principles of classical languages usage, historical development, and etymology. Therefore, the Commission has now opted for the argumentative-descriptive approach to codification, which allows the user to choose among several acceptable options, which will also be described and justified.

The article describes all stages of the reform: from the selection of a sample of source material with respect to problematic aspects to the analysis of how widespread the identified deviations are and how they are placed in the language system. This is then described in the normative rules and the examples used are included in the orthographic dictionary. After a public discussion, the final editing is completed.

The article shows that the standard language is a combination of different systems of expression - from notation, pronunciation, inflection, word formation, etc. However, the criteria for the decision-making process differ from one level of language to another. We try to account for this with the help of language management theory, according to which the macro-processes of standardization - like all other language processes that are (differently) influenced by social circumstances - cannot be monolithic and therefore are not equally binding. The article describes the processes involved in normative decision making: (1) research of source material; (2) evaluation of frequency; (3) research of unit classes belonging to the same type; (4) description of exceptions as a smaller class of units; (5) examination of duplicates already codified. In addition, the article describes the decision-making on the surface, namely at the level of spelling (capitalization, written doublets due to deviations from the etymological and historical criteria), the borrowing principles for the common lexis and proper names, the changes in morphology and word formation, and the innovations in reflection on the qualification of the lexicon in terms of social varieties.

Hana Mžourková: Codification in orthography in the Czech Republic

This paper describes the current situation of the Czech codification, with particular emphasis on codification in orthography. Based on the theory of a formal language invented by the Prague linguistic circle, the codification is viewed as the third component in triad usage – norm – codification. In this traditional concept, codification activities resume in registration of language norm and its sealing in codification reference books and other texts. The main authority in the current Czech codification presents the research activities of the Czech Language Institute, resulting in publication for the general public, above all in the book *The Rules of the Czech orthography* (RCO). The latest version of RCO was released in 1993 (followed by the *Supplement to the Rules of the Czech orthography* in 1994). The codification role of other dictionaries and reference books is slightly more complicated for two reasons. First, because of the differences between the intended conception of authors of the books and the attitudes of laymen toward codification; second, on the Czech market there are available a lot of handbooks for orthography containing incorrect language rules. At present, language users see *The Internet Language Reference Book* (ILRB) as a codification authority equivalent to RCO. It is most likely that in a short time the ILRB will fully replace RCO, because the IRLB already detects changes in the language norm and brings correction of some language rules to the public. The current orthography codification activities of the Department of the Language Cultivation of the Czech Language Institute, developing the ILRB, are therefore directed to the IRLB improvements and extensions. Simultaneously, other supplementary sources of information on the Czech language (*The Database of Language Enquiries* and the Language Consulting Centre services) assist with informing language users about the state and transformation of the standard language norm.

Helena Dobrovoljc, Manca Černivec: Through hardships to orthographic stars? Presentation of the normative rule reform in the case of »Novo Mesto«

This article presents the circumstances of the decision on a possible change in the normative rules, namely on the capitalization of the non-first components of multi-word geographical proper names. In March 2021, the Commission on Orthography at the Slovenian Academy of Sciences and Arts (SASA) and the Scientific Research Centre of the SASA presented the new normative rules on capitalization and put them up for public discussion. In these rules, the rules for capitalization of settlement names (oeconyms) were changed and the exceptions introduced in the last Normative Guide were removed. Previously, all name components were capitalized, except for the words *vas*, *vesca*, *selo/selce* (village), *mesto* (town), *trg* (square), *naselje* (settlement). These words can be grouped under the classificatory semantic component *settlement*.

This article presents the changes in capitalization rules during the 20th century. The changes show that geographical names are among the most normatively unstable names, since the notation criteria are constantly changing.

Due to the belief of the lay public that Slovenian normative rules are unique and that changing them would destroy the complexity of the language, a comparison was made with Croatian and Czech normative rules regarding the notation of multi-word geographical proper names. The comparison showed that both the Czech and Croatian languages adopted the rule of writing the non-first element with a capital letter earlier; the Croatian language also applied this rule to country names.

The article presents all stages of the change process: from the consultation with the Commission for the Standardization of Geographical Names to the preparation of the brochure *Živim v Bukovem Vrhju pod Bukovim vrhom* (2020) and the public survey (2020). Prior to the public debate, the Commission prepared a justification for the submitted new normative rules, which can be summarized as follows: (1) elimination of exceptions; (2) easier to learn orthography; (3) loss of geographical meaning of non-first constituents of geographical proper names (i.e. *vas*, *mesto*, *selce*, etc.); (4) problems in enforcing the rule for names with three constituents, etc. The reader is also familiarized with the further stages of the codification process.

Marta Kocjan Barle: From letters and characters to alphabets and scripts

In response to the needs encountered by the members of the Commission on Orthography at the Slovenian Academy of Sciences and Arts (SASA) and the Scientific Research Centre of the SASA in drafting new orthographic tables for foreign languages, the paper reviews the terminology used in the 2001 edition of *Slovenian Normative Guide* and in other handbooks and papers. While this terminology mainly refers to various Latin scripts and alphabets, issues concerning

the expression and notation of non-Latin scripts are addressed as well. Detailed analysis is provided for the cases where foreign Latin scripts diverge from the Slovenian Latin script and where the pronunciation of letters with diacritics, special characters and ligatures, reduplicated letters and multigraphs runs counter to the Slovenian speaker's expectations. The members of the Commission on Orthography are presented with an array of terms to choose from, while the authors of the foreign language tables and dictionary entries for Slovenian Orthography are introduced to those letters, multigraphs, and letter-clusters which require particular attention.

Tadeja Rozman, Monika Kalin Golob: Punctuation in administrative and business texts

The manuals for writing administrative and business texts address, inter alia, rules of punctuation; however, they are incomplete, or the examples are outdated, misleading and inconsistent. Thus, users can come across inconsistent references and rules with atypical examples, which arises from a lack of empirical research on authentic material. In order to, at least partially, fill in the research gap and gain precise insight into the use of punctuation marks in general, we have carried out a punctuation analysis of 336 administrative and business texts of the following genres: official (165) and business letters (84), official invitations sent in the form of letters (38), minutes (26), and decisions (23).

We have carried out a quantitative analysis of the use of punctuation marks in introductory remarks and conclusions, and used punctuation analysis to review the use of punctuation marks throughout the entire texts.

The quantitative analysis has shown which punctuation marks are normally used in introductory remarks and conclusions, and dismissed unsubstantiated opinions about the inappropriateness of specific punctuation marks, e.g. that the exclamation mark should not be used in official texts because it might seem rude, or that specific comma should not be used as it is merely an influence of English, and thus not syntactically appropriate, etc. Based on the punctuation analysis, we propose some changes or more precise formulation of the punctuation rules.

According to modern linguistic viewpoints, standardisation should be based on extensive empirical research on contemporary use, taking into account the frequency of use, which indicates the (non-)establishment and (in)acceptability of the specific language options, and understanding the functionality of the different choices. We consider that due to the prevalence and impact on the general language, the utmost consideration should also be given to the language of administrative and business texts.

Tina Lengar Verovnik: What's new in the use of punctuation: Analysis of questions and answers in the Language Counselling Service

In this paper, we focus on newly emerging problems regarding the use of punctuation, as can be deduced from the questions of users of the Language Counselling Service run by Fran

Ramovš Institute for the Slovene Language at the ZRC SAZU. The topic is presented through individual punctuation marks, whereby comma is omitted from the discussion, as it has already been comprehensively presented elsewhere this point of view. Individual punctuation marks are presented according to their syntactic and non-syntactic roles. Examples of questions set by the users of the Language Counselling Service are given for all punctuation marks, and the discussion follows the lines of the counsellors' answers as well as those of other expert discussions on these topics. In the last part of the paper, we focus on the use of punctuation in individual text types and individual text parts. We find that here the role of punctuation is either intertwined with other spelling problems or that punctuation (and its use) is only a part of the convention related to these genres or positions.

Manca Černivec, Urška Vranjek Ošlak: Use of dictionary labels "in" and "tudi" in the case of morphological doublets

This article presents an overview of the use of dictionary labels »in« (and) and »tudi« (also), and of dictionary labelling practices in the case of morphological doublets (namely masculine personal names ending in -a). The role of these labels has changed in normative rules and dictionaries as has the treatment of the mentioned doublets, graduating from the explicit preference for one of the two declension options to their systemic equivalence.

The information presented in the orthographic dictionary and in the normative rules have to be harmonized. Corpus research of the use of nouns ending in -a (personal names and surnames) shows that the feminine a-stem declension is more often used. The paper presents a proposal for the treatment of morphological doublets with an extended set of labels to ensure a more consistent separation of their roles, namely of normative adequacy and frequency. The proposal suggests that normative rules show declension options for masculine nouns ending in -a as systemically equivalent; the orthographic dictionary would extend the lexical information of the rule by specifying which of the two morphological doublets is more commonly used in each individual name.

Tanja Fajfar, Mojca Žagar Karer: Doublets in terminological dictionaries

In the context of terminology, the doublet is one of two forms of the same term. In the article, we checked the frequency of doublets in the terminological dictionaries compiled in the Terminological Section of Fran Ramovš Institute of the Slovenian Language at ZRC SAZU which are published on the website Terminologiče. Doublets are included in only half of the 14 dictionaries published on Terminologiče in which they represent 3.2% of the terms on average.

The most frequent are written doublets which are confirmed in all 7 terminological dictionaries. This group of doublets is followed by pronunciation doublets which are present in three dictionaries, and morphological doublets which are also included in only three dictio-

naries. One can assume that the inclusion of these two groups of doublets is founded on the terminographer's preferences.

This is not surprising since the inclusion of the doublets in the terminological dictionaries is a result of an indirect impact of the general language manuals, especially SSKJ and SP.

Lexicographers who participated in the creation of these two manuals specialised in terminology later. They automatically transferred the practice of doublets inclusion in terminological dictionaries. By lessening the impact of the concept of the general language manuals on the terminological dictionaries which have their own theoretical and methodological framework the practice of doublets inclusion is gradually being dismissed.

For the recording of doublets is not one of the main functions of terminological dictionaries.

Terminology in principle follows the orthographic rules that apply to the general language. From the point of concept system which is presented in the terminological dictionary, doublets are not essential information for the user. We do not deny that this phenomenon exists in terminology, however consistent recording of all forms of a term can be disturbing – for example, consistent recording adjectives made from proper names with a lower-case letter, although the established form is a form with a capital letter.

Rok Dovjak: Identifying proper names in phrases

Capitalisation of the first letter as a sign of a proper noun is closely related to its meaning, so its use can only be evaluated with a thorough knowledge of both extralinguistic (the formality of names) and linguistic realities (the stability of names). Depending on the word type of the determiner, there are at least 15 noun patterns. It seems that the meaning is more decisive for the capitalisation of a given phrase than its word form and syntactic structure. From the point of view of capitalisation use, the most problematic are names which do not denote settlements, compound nouns with a determining affix, and from the names of living beings those which have a common clause in a permanent construction and express more than one contradictory category according to orthography. The main cause for spelling difficulties is the doubt about a proper noun which originally consists of common components in proper names, and this is due to the unclear boundaries between proper names and general words, inconsistent use, and a lack of hierarchical rules in orthography. In order to write the parts of a name, it is possible to refer to official registers (especially the Register of Geographical Names – REZI, and the Business Register of Slovenia – PRS), but written landscapes consist of many names which have not been subject to entry in the register. At the same time, the role of a name in a register has been taken over by registration numbers. Some names thus acquire a popular character, which is reflected in writing by an omission of capitalisation and the use of quotation marks or italics. Names with parallel translations are also of theoretical interest, as they establish a similar situation to that of distinguishing proper names from common reformulations.

Drago Perko: Standardized geographical names in Slovenian

Orthographic rules are an important factor in standardizing or unifying geographical names. The United Nations considers these names important cultural heritage of each nation, and it has encouraged their standardization through several resolutions. Linguists, geographers, and decision-makers at various levels play a crucial role because geographical names in general can be controversial from a linguistic, geographical, or legal point of view. Slovenia began to regulate geographical names after its independence in 1991. In 1995, it established the Commission for the Standardization of Geographical Names of the Government of the Republic of Slovenia, which, among other tasks, gradually began to standardize Slovenian geographical names based on databases of country names, settlement names, and Slovenian exonyms, all three of which are maintained and updated by the ZRC SAZU Anton Melik Geographical Institute, as well as a database of geographical names on national maps maintained by the Surveying and Mapping Authority of the Republic of Slovenia. It also prepared two gazetteers of standardized geographical names on national maps at a scale of 1:1,000,000 and 1:250,000 issued by the Surveying and Mapping Authority of the Republic of Slovenia. As part of these four databases and both gazetteers, which include more than 220,000 Slovenian geographical names, the commission has standardized more than 10,000 geographical names as of the beginning of 2021.

Matej Meterc: Analysis of the formal and semantic features of the geographical replacement names for *ePravopis* dictionary

Replacement names are presented as a special type of phraseological units. A corpus-based analysis of replacement names for geographical units (such as *Land of a Thousand Lakes* for *Finland*) was conducted using Gigafida 2.0 and slWaC corpora. Writing replacement names of this type with a lowercase letter is usual in Slovenian language as already other researchers pointed out. Some formal features (numerous phraseological variants) as well as semantic features (semantic generalization for example) we present in this article also speak in favor of using lowercase letters in case of the replacement names. We present criteria regarding frequency, variability, polysemy, semantic generalization and synonymy which were used in order to choose the most representative Slovenian replacement names to be included in the *ePravopis* dictionary.

Mateja Jemec Tomazin: Personal designations in terminology

In terminology, personal designations are usually derived from terms that otherwise denote concepts in a discipline's conceptual system. In such cases, they need not be specifically included in terminological dictionaries, since they are formed according to general linguistic principles. However, when the personal designations denote concepts that go beyond general linguistic meaning, it is useful to include them in terminological dictionaries, e.g. *child*

in legal terminology. Particularly important are those terms which are completely unexpected from a general linguistic point of view as personal designation, e.g. *subject of inspection* in legal terminology or *monitor in a clinical trial* in pharmacy. When selecting terms in one discipline, systemic solutions within the discipline are considered, even though the same term may denote a different concept in another discipline. These basic premises should also be taken into account when creating general language manuals, especially when replacing foreign/international terms with domestic words so that they truly denote the same concept and not just a related one. The Standard classification of professions in Slovenia is one of the examples where it would be necessary to strengthen cooperation between linguists and compilers of such lists. After all, they shape language usage with the terms they use and thus influence the language norm, while the term in the discipline may be quite different.

Marta Kocjan Barle: Proper name borrowing and omittance or preservation of silent -e

The import of proper names ending in a silent -(e) has resulted in disagreements between experts in Slovenian and English as to how such names should be declined, that is, whether the silent -(e) should be omitted or preserved in the oblique cases. The paper examines the role of the letter -(e) at word endings, in the split digraphs where it affects the pronunciation of the vowel preceding the consonant, as well as in vocalic digraphs, such as -(oe). According to experts in English, the final silent -(e), with its distinguishing role in both notation and pronunciation (changing the pronunciation of the preceding vowel), should be either strictly preserved (as in *Blake* – genitive case *Blakea*; *George* – *Georgea*) or strictly omitted (as in *Blake* – *Blaka*, *George* – *Georga*). In the 2001 edition of *Slovenian Normative Guide*, it was preserved where it affected the pronunciation of the preceding letters as the spoken č, ž, š, dž and s (spelled as c), but in no other instance (as in *George* – *Georgea* versus *Blake*, *Blaka*). The orthographers considered this solution appropriate because of the umlaut forms occurring in certain oblique cases and possessive adjectives. The impact on pronunciation, on the other hand, was ignored because the pronunciation of the vowel letters is generally unpredictable. A survey of the materials, usage, and divergences from the electronic edition of *Slovenian Normative Guide* (2003) suggests that there is no need to change the rules about the preservation or omission of -(e). Rather, it will be necessary to detail and complement the main rule, to resolve certain quandaries of orthography and pronunciation, and to provide a graphic presentation of the more difficult examples for those foreign languages which display the aforementioned phenomenon. Finally, a representation of split digraphs may prove useful in outlining the pronunciation basics.

Andrej Stopar, Gašper Ilc: Domestication of the English mid central vowel in Slovene

Slovenski pravopis (Slovene Normative Guide, 2014) proposes that any foreign phonemes introduced into Slovene by means of foreign words should be substituted with their closest Slovene equivalents (§222). However, a study of English proper names included in this refe-

rence book shows several inconsistencies in its approach to their treatment (see §1100, §1069, §1070, §1167), as well as in their everyday use. The focus of the article is on the Slovene domestication of the English vowel /ə/ with respect to its transphonemization (i.e., its pronunciation with the Slovene /ə/) and vocalization (i.e., its pronunciation based on the letter representing the English /ə/). By analysing the dictionary entries in *Slovenski pravopis*, the article presents and discusses several inconsistencies that should be resolved in any future versions of the reference book. The authors emphasize the need to improve phonemic transcription, suggest the inclusion of several English letter sequences that typically contain the observed vowel, and propose a more consistent approach to its transphonemization or vocalization.

Aleš Pogačnik: Africa always brings something new

The starting point of the article is a vague definition of »African scripts« in the *Slovene Normative Guide* 2001. The article summarizes the establishment of orthographic norms for African languages and the opinion that linguistic activity in Africa was closely linked to colonialism. The establishment of written norms for African languages was based on the principle of universal transcription of speech and was only partially successful. This is related to the 2001 Slovenian orthographic rules, which recommend phonological adaptation of some not so well known languages, including African languages. For these languages, the rules refer to pronunciation and a written substitution of some letters according to the voices used in spoken Slovenian. For modern personal and geographical names, by far the largest group of proper names affected by these complex rules, this approach seems flawed and unnecessary. The article concludes with concrete examples, pointing out some basic spelling problems related to the borrowing of words from African languages. It suggests that the issue of borrowing words from foreign languages should be moved from the area of spelling or orthography to the area of translation, and recommends that orthographic rules should focus on more realistic general recommendations.

Tanja Mirtič: Attitudes of Slovene language users towards accent issues

The purpose of this article is to investigate the attitudes of Slovene language users towards issues of accent in modern spoken literary language. By means of online surveys we have investigated what factors respondents consider important in determining modern accent position (modern usage, system, tradition, historically based accent, dialectal accent systems) and what relation they have to accent duality in spoken literary language (e.g. *dvánajst/dvanájst*). We also focused on the accentuation of proper names. We further shed light on the issues of creating a balance between taking into account the accent position of the giver's or mediator's language and the existing rules of Slovene literary dictum. We also addressed the accentuation of some birth names (*Tamara, Agata, Martin, Albin* and *Jernej*), which occupy a special position within the vocabulary of proper names due to their even more pronounced identification function, which is also reflected in the accentuation.

Metka Furlan: Influence of the written standard norm on spoken Slovenian

The article stresses the influence of the written standard norm on spoken Slovenian. This fact in the standardisation of the modern standard Slovenian has influenced the spoken Slovenian for a longer time, however, we are not well or not at all aware of it. The connection of the spoken standard language with the written variant has been pointed out many times, however, the important decisive influence of the written standard norm on the development of the spoken Slovenian has not been explicitly pointed out, and if so, it has been done more or less incidentally. The article mainly provides examples of the variant pronunciation of the grapheme *l* to depict this phenomenon.

If the language facts of the dialectal basis(-es), based on which the Slovenian standard language was formed in the past, were consistently and still today considered in the Slovenian standard language, all native words with the final written *-l* and the sequence vowel + *l* + consonant would have to be standardised with the pronunciation [ɥ]. Neologisms, formed from constituents, existing in the Slovenian language, would meet such pronunciation. Loanwords with the same notation features would slowly adapt to the same pronunciation. However, it can be noticed that the written standard *l* has started to supersede the expected pronunciation with [ɥ]; this is undoubtedly indicated by the pronunciation of the hydronym *Kolpa*. Among other things, such vocal realisation has led to the occurrence of dual pronunciation, including the expected [živaɥ] next to the unexpected [živalski]. Therefore, the modern standard Slovenian is not only a language, difficult to learn; under the strong influence of the written standard norm, it slowly but persistently eludes the language characteristics, which presented the basis when it was first formed. The pronunciation of the standard Slovenian for graphemes *l* and *e* is thus becoming more and more established, and it is returning to the principle, which was defended but also strongly criticised in the 19th century, and according to which the Slovenian language should be spoken the same way as it is written.

Ana Rotovnik, Irena Stramlič Breznik: The prolongation of polysyllabic foreign masculine surnames with the base ending in *-r*

The paper examines 86 foreign surnames with the base ending in written and pronounced *r* or written *r*. The data was selected from the corpora Gigafida 2.0, Nova beseda and KAS. The study of the surnames focuses on the extent to which the case forms and possessive forms of such surnames use the standard prolongation of the base with *-j* recommended by manuals of standard use.

Special attention was given to the following four groups of foreign surnames with the base ending in *-r*: surnames with *-r* followed by a vowel ending (*Ignarro* [ignáro]), with *-r* followed by zero *e* (*Daguerre* [dagêr]), with *-r* followed by the zero ending and accent on the last syllable (*Pasteur* [pastêr]), and with *-r* followed by the zero ending and the accent on the penultimate syllable (*Bolivar* [bolívar]).

The analysis shows that users favour a deviation from the norm mainly in two groups of surnames. The first group consists of surnames in *-r* followed by the zero *e* (*Molière*). For this group, the *Slovene Normative Guide* favours the prolongation with *-j*, while the corpus data show the opposite.

The second group consists of surnames in which the final *-r* is only written, but not pronounced (e.g., *Le Corbusier*). The non-standard use of these surnames is most probably due to the false analogy with surnames that have a pronounced *-r*, which results in the prolonged possessive form (**Le Corbusierjev*) instead of two possible alternate forms (*Le Corbusierev* and *Le Corbusierov*), while the only pronounced form is [lə korbizjêjeu].

Elin Kamenšek Krajnc, Irena Stramljič Breznik: Foreign surnames ending in the consonant cluster *tz* [c] with vowel alternation

The paper presents a linguistic study of 57 masculine surnames that end in the consonantal cluster *tz*, which is pronounced as *ts* (*c* in Slovene). The main emphasis of the study was on the use of surnames in discourse. The study used discourse data from three corpora (Gigafida 2.0, Nova beseda and Korpus akademske slovenščine – KAS) to examine if the declension and possessive forms of such surnames favour the standard vowel alteration or non-standard forms without vowel alteration that are based on written form. The study also examined the use of domestic spellings of the possessive forms recommended by the Slovenski pravopis (e.g., *Clausewitz* [klaufzevic] *Clausewičev*; also *Clausewitzev* [-čev-]).

The findings show that domestic spellings are not well established, as only one corpus contained the domestic spelling of the surname. With regard to the vowel alteration of the ending, the deviation from the norm is the smallest in the corpus Gigafida 2.0, followed by Nova beseda, as both mostly contain forms with vowel alteration. The furthest from the norm is the corpus KAS, which mostly contains forms with endings without vowel alteration.

Although manuals of standard use prescribe the vowel alteration of certain case forms and endings, the deviations from the norm are due to the infrequent examples of such words and the rule of domestic spelling. The rule of domestic spelling erases the line between the domestic and foreign forms of the surname, which is an important identity issue. It is thus recommended that manuals of standard use direct attention to such non-standard forms in order to direct users toward the use of standard forms.

SODELUJOČI AVTORJI IN AVTORICE

Manca Černivec

ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik
Frana Ramovša
manca.cernivec@zrc-sazu.si
ORCID: 0000-0003-2811-2154

Helena Dobrovoljc

ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik
Frana Ramovša
Univerza v Novi Gorici, Fakulteta za
humanistiko
helena.dobrovoljc@zrc-sazu.si
ORCID: 0000-0002-3568-8453

Rok Dovjak

RTV Slovenija
rok.dovjak@rtvslo.si

Tanja Fajfar

ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik
Frana Ramovša
tanja.fajfar@zrc-sazu.si
ORCID: 0000-0001-9410-7076

Metka Furlan

ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik
Frana Ramovša
metka.furlan@zrc-sazu.si
ORCID: 0000-0001-7531-6489

Gašper Ilc

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta
gasper.ilc@ff.uni-lj.si
ORCID: 0000-0003-2600-378X

Mateja Jemec Tomazin

ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik
Frana Ramovša
mateja.jemec-tomazin@zrc-sazu.si
ORCID: 0000-0003-4053-1570

Monika Kalin Golob

Univerza v Ljubljani, Fakulteta za
družbene vede
monika.kalin-golob@fdv.uni-lj.si
ORCID: 0000-0003-3443-0028

Elin Kamenšek Krajnc

Ptuj
96elin@gmail.si

Marta Kocjan Barle

Ljubljana
marta.barle@gmail.com

Tina Lengar Verovnik

Univerza v Ljubljani, Fakulteta za
družbene vede
ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik
Frana Ramovša
tina.verovnik@fdv.uni-lj.si
ORCID: 0000-0002-8454-6160

Matej Meterc

ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik
Frana Ramovša
matej.meterc@zrc-sazu.si
ORCID: 0000-0002-0198-3745

Tanja Mirtič

ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik
Frana Ramovša
tanja.mirtic@zrc-sazu.si
ORCID: 0000-0002-2098-011X

Hana Mžourková

Ústav pro jazyk český AV ČR,
Praga, Češka
mzourkova@ujc.cas.cz
ORCID: 0000-0003-4319-3861

Drago Perko

ZRC SAZU, Geografski inštitut Antona
Melika
drago.perko@zrc-sazu.si
ORCID: 0000-0002-2568-9268

Aleš Pogačnik

ZRC SAZU, Založba ZRC
ales.pogacnik@zrc-sazu.si
ORCID: 0000-0001-5100-9062

Ana Rotovnik Omerzu

ERUDIO zasebna gimnazija
ana.rotovnikomerzu@gmail.com

Tadeja Rozman

Univerza v Ljubljani, Fakulteta za upravo
tadeja.rozman@fu.uni-lj.si
ORCID: 0000-0002-1671-568X

Andrej Stopar

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta
andrej.stopar@ff.uni-lj.si
ORCID: 0000-0001-9455-1820

Irena Stramljič Breznik

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta
irena.stramljic@um.si
ORCID: 0000-0002-7267-6507

Urška Vranjek Ošlak

ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik
Frana Ramovša
urska.vranjek@zrc-sazu.si
ORCID: 0000-0003-3374-4228

Mojca Žagar Karer

ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik
Frana Ramovša
mojca.zagar@zrc-sazu.si
ORCID: 0000-0001-5302-1663

IMENSKO KAZALO

A

Abdelhay, Ashraf 243, 244, 248
Adam, Robert 42, 43, 44, 49
Androjna, Irena 93, 101, 102, 105
Aytürk, İlker 248

B

Backus Borshi, Orkida 183
Bele, Ivan 301, 324
Benedičič, Tjaša 166
Beneš, Martin 42, 43, 44, 55
Berman, Edward 243
Best, Catherine 231
Bezljaj, France 288, 290, 291
Bijak, Urszula 183
Bizjak Končar, Aleksandra 96, 261
Bleek, Wilhelm 249
Bokal, Ljudmila 138
Breznik, Anton 57, 58, 120, 121, 123, 124,
166, 291, 299
Brock-Utne, Birgit 256

C

Carney, Edward 234, 235, 238, 239
Cerulli, Enrico 258
Chlosta, Christoph 202
Cigale, Matej 189
Ciglič, Rok 189
Cingerle, Katja 272
Cole, Desmond 247
Colnar, Nada 249
Cossutta, Rada 293
Coulmas, Florian 79, 80, 81, 89, 90

Crowther, Samuel Ajayi 248, 249
Cruttenden, Alan 231, 236
Crystal, David 217
Cvrček, Václav 42, 43, 44

Č

Čermák, František 201
Černivec, Manca 16, 17, 24, 297, 324

D

Dalby, David 255
Daneš, František 13, 22, 36, 43
Delafosse, Maurice 247, 249, 250
Dobrovoljc, Helena 13, 14, 15, 16, 24, 26, 27,
28, 30, 34, 35, 61, 64, 70, 72, 77, 93, 96, 97,
100, 103, 104, 105, 107, 108, 110, 113, 115,
119, 127, 166, 172, 173, 174, 183, 199, 200,
203, 221, 239, 271, 276, 278, 294, 297, 298,
299, 300, 324, 325
Doke, Clement Martyn 254
Đurčo, Peter 201

E

Ekkehard Wolff, Heinrich 257
Endemann, Karl 254

F

Fajfar, Tanja 138, 147, 154
Fenk-Oczlon, Gertraud 22
Ferluga, Fedora 288, 294
Filipovič, Rudolf 232
Fischer, Max 258
Flege, Jim 231

Fridl, Jerneja 189
 Furlan, Metka 23, 58, 63, 165, 166, 167, 168,
 169, 173, 177, 182, 183, 184, 187, 192

G

Gabrovec, Matej 187, 188
 Gallina, Francesco 258
 Geršič, Matjaž 59, 63, 181, 182, 183, 188,
 189, 190, 192, 194
 Glatigny, Michel 123
 Gliha Komac, Nataša 22, 23, 29, 122, 271,
 274, 277
 Gložančev, Alenka 33, 121, 167, 171, 177,
 182, 183, 184, 187, 192
 Gorjanc, Vojko 15
 Grzybek, Peter 202
 Guidi, Ignazio 258
 Gundacker, Roman 183

H

Harries, Patrick 253
 Hartell, Rhonda 255
 Havránek, Bohuslav 42, 46, 55
 Heselwood, Barry 257
 Hieng, Primož 177
 Holozan, Peter 64
 Homoláč, Jiří 42, 44, 48
 Hrvatin, Mauro 189
 Humar, Marjeta 139
 Hůrková, Jiřina 47

I

Ilc, Gašper 87, 215, 216, 217, 218, 220, 224,
 225, 237
 Ilich, Iztok 89

J

Jakop, Nataša 13, 107, 119, 127, 145, 173,
 174, 199, 200, 201, 202, 210, 294, 325
 Jedlička, Alois 46, 47
 Jelaska, Zrinka 81, 84, 85, 86, 87
 Jelušič, Ljubica 155
 Jernudd, Björn Holger 14
 Jesenšek, Marko 297, 323
 Jones, Daniel 215, 217, 218, 219, 220, 221,
 222, 223, 251
 Jones, William 244

Jordan, Peter 181, 182, 187
 Jurgec, Peter 271

K

Kalin Golob, Monika 14, 15, 37, 93, 94, 95,
 97, 98, 101, 102, 103, 105, 114, 275
 Kamusella, Tomasz 246, 259
 Karan, Elke 256
 Keber, Janez 201, 209
 Kladnik, Drago 63, 181, 182, 184, 185, 186,
 189, 190, 192, 194, 262
 Klíma, Vladimír 252
 Klinar, Stanko 169
 Kocjan Barle, Marta 64, 71, 83, 90, 215, 222,
 299, 325
 Koelle, Sigismund 249
 Komac, Blaž 181, 182, 187
 Komar, Smiljana 232
 Kootz, Anja 247
 Korošec, Tomo 98
 Košmrlyj Levačič, Borislava 139, 144, 145,
 154, 156
 Kramarič, Janez 287
 Kraus, Jiří 42, 43
 Krek, Simon 15
 Krvina, Domen 152
 Kržišnik, Erika 200, 202, 204, 207

L

Lambert, Aaron 166
 Larsen-Freeman, Diane 14
 Leclerc, Jacques 246
 Ledinek, Nina 153
 Lenarčič, Simon 281, 282, 283
 Lenček, Rado 28
 Lengar Verovnik, Tina 13, 14, 15, 28, 32,
 34, 37, 64, 70, 103, 107, 112, 114, 152, 165,
 166, 200, 239, 271, 278, 279, 280, 283, 289,
 297, 324
 Lepsius, Karl Richard 248, 249, 250,
 251, 266
 Lestrade, G. P. 253
 Levec, Fran 58, 120, 123, 168, 291
 Lévi-Strauss, Claude 249
 Logar, Nataša 14, 151, 325
 Lubaś, Władysław 166

M

Mafundikwa, Saki 247
 Majdič, Viktor 71
 Makoni, Busi 243, 244, 248
 Makoni, Sinfree 243, 244, 248
 Manfredi, Stefano 246
 Mann, Michael 255
 Markežič, Tjaša 153
 Mathesius, Vilém 42
 Meinhof, Carl 250
 Mercer, Malcolm 256
 Merkuš, Pavle 287, 288, 293
 Mesthrie, Rajend 253
 Meterc, Matej 201
 Mirtič, Tanja 16, 31, 239, 272, 289, 297
 Miti, L. M. 257
 Mlacek, Jozef 200, 202
 Mrázková, Kamila 44, 48
 Mumin, Meikal 247, 251
 Musulin, Maša 81, 84, 85, 86, 87
 Mžourková, Hana 49, 50, 51

N

Nadelsberger, Lora 323
 Nahtigal, Rajko 291
 Nebeská, Iva 42
 Nekula, Marek 42
 Neustupný, Jiří Václav 14, 15
 Novak, France 93, 94, 96, 101

O

Olivová-Nezbedová, Libuše 60
 Orožen Adamič, Milan 187

P

Pakenham, Thomas 244
 Pasch, Helma 247, 251, 257, 258
 Paternoster, Alenka 166
 Pavlin, Marta 93, 101, 102
 Perko, Drago 59, 166, 181, 182, 183, 184,
 185, 186, 187, 188, 189, 190, 192, 194
 Pešec, Mojca 155
 Petek, Bojan 232
 Petek, Tomaž 171
 Petrovčič, Mateja 90
 Pirnat, Mari 289
 Plesničar, Karmen 127

Pleteršnik, Maks 288, 291, 292, 293
 Poewe, Karla 250
 Pogačnik, Aleš 79, 80, 83, 90, 257, 260
 Potočar Papež, Irena 93, 94, 98, 101, 102, 104
 Prah, Kwesi Kwaa 256, 259
 Pravdová, Markéta 48
 Pritchett, Frances 252
 Prošek, Martin 43, 44, 45

R

Race, Duša 34
 Radešček, Mojca 93
 Ramadanović, Ermina 199, 200, 201, 202, 210
 Ramovš, Fran 57, 58, 120, 124, 288, 290,
 292, 299
 Repolusk, Peter 189
 Rigler, Jakob 70, 272, 289, 291
 Rupel, Mirko 290, 291, 295
 Růžička, Karel František 252

S

Salvatore, Matteo 247
 Savnik, Roman 169, 170
 Schmidt, Wilhelm 250
 Shamsutdinova Khanifovna, Julia 183
 Sicherl, Eva 232, 233, 234, 238
 Siebenreich, Nika 128
 Simpson, Andrew 252, 258
 Smejkalová, Kamila 33, 43, 44, 45, 47, 49
 Snoj, Marko 63, 271, 280
 Solleveld, Floris 249
 Stabej, Marko 22
 Starešinič, Ana 249
 Stopar, Andrej 87, 215, 216, 217, 218, 220,
 224, 225, 237
 Stramljič Breznik, Irena 34, 157
 Svensén, Bo 123
 Svoboda, Jan 60
 Svobodová, Ivana 46, 47, 51

Š

Šekli, Matej 168, 275, 277, 278, 279
 Šeruga Prek, Cvetka 29
 Šivic Dular, Alenka 166, 167, 173, 177, 182,
 183, 184, 187, 192
 Škofic, Jožica 169
 Škrabec, Stanislav 289, 291

Šorli, Mojca 34
 Štěpán, Josef 42
 Štěpán, Pavel 63
 Štěpánová, Veronika 46
 Šuštaršič, Rastislav 232, 233, 234, 238, 239, 240

T

Terčelj, Andrej 138
 Tivadar, Hotimir 28, 261, 272, 276, 281,
 289, 290
 Tominec, Ivan 293
 Tomšič, France 175
 Toporišič, Jože 15, 70, 78, 79, 81, 82, 83, 85,
 87, 88, 89, 110, 121, 128, 138, 186, 200,
 272, 279, 280, 283, 298, 299
 Tosco, Mauro 246
 Tucker, Archibald Norman 244

U

Uhlířová, Ludmila 50
 Ulčnik, Natalija 138
 Urazmetova Vladimirovna, Aleksandra 183
 Urbanc, Mimi 189
 Urbančič, Boris 271, 272, 275

V

Van Langendonck, Willy 25, 26
 Versteegh, Kees 247, 251
 Vidovič Muha, Ada 34, 138, 153
 Vintar, Špela 151
 Vodušek, Božo 289
 Volk, Manca 189
 Vovk, Liljana 93, 96, 101
 Vranjek Ošlak, Urška 17, 26, 28, 34,
 103, 300

W

Ward, Ida 251, 252
 Weiss, Peter 29, 30, 32, 63, 79, 82, 99, 101,
 103, 104, 105, 108, 115, 120, 223, 271
 Westermann, Diedrich 250, 251, 252, 253,
 254, 266

Z

Zima, Petr 252

Ž

Žagar Karer, Mojca 138, 147, 148, 152
 Žele, Andreja 138, 152

STVARNO KAZALO

A

abeceda 77, 79, 80, 84, 86, 87, 91, 243, 248, 250, 254, 255, 256, 257
Adams-Wardova 251, 252
afriška 251
afriška referenčna 254, 255
arabska 247
latinična 251, 261
Lepsiusova 248, 249, 251
mednarodna afriška 251, 252, 254
mednarodna fonetična 232, 248, 255, 261
slovenska 90, 261
slovenska transkripcijska 257, 261
Westermannova 251
afriška premetanka 244, 247, 250
akademski diskurz 301
akut 82
alineja 115
anojkonim 59, 60, 182, 183, 189
apelativ 24
apostrof 82
apriorna kodifikacija 33, 41, 43, 50
arabica 246, 247, 248, 251, 252, 257, 258, 259, 260, 263
artikulacija 231
astionim 182, 183, 187, 190, 192, 194

B

beseda
občna 166, 167, 178
prevzeta 46, 139, 221, 222, 271, 277, 278, 279, 282, 283, 284
besedilna vrsta 93, 94, 99

besedilni

del 108, 114
položaj 108, 110, 115
žanr 108

besedilo

poljudnoznanstveno 165
publicistično 165

besedna meja 166

besedna zveza 57, 73, 112, 165, 166, 167, 168, 175, 176, 302, 319
stalna 178, 200

besedotvorje 17, 22, 33

brevis 82

C

CQL 128

Č

črka 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 90, 91, 215, 216, 217, 218, 220, 222, 223, 224, 225, 226, 228, 247, 249, 251, 252, 253, 255, 257, 258, 259, 261, 263, 323
cirilična 79
dvojna 80
fonetična 251, 252, 255, 256
glasovna vrednost 216, 217, 220, 222, 224, 231, 233
grška 79, 248
latinična 90, 248
nefonemska 87
neglasovna 87
nema 80, 85, 86, 87, 88, 91, 216
osnovna 81

podvojena 84, 85, 88, 251
 posebna 20, 30, 80, 81, 86, 91, 249, 251,
 252, 255, 256
 velika 81, 86
 združena 80
 z diakritičnim znamenjem 80
 z ločevalnim znamenjem 80, 81, 87
 črkje 77, 80, 83, 84, 85, 90, 91, 228, 259
 črkopis 77, 78, 79, 80, 217
 latinični 78, 79, 90, 217
 slovenski latinični 78, 80
 črkovje 83, 84
 črkovni sklop 77, 78, 83, 84, 85, 86, 88, 215,
 222, 223, 224, 227, 233, 234, 235, 236, 237,
 238, 239, 324
 nemi 86, 87, 91
 samoglasniški 84
 soglasniški 233, 316, 323, 324, 325, 331
 črtica 82

D

dajalnik 129, 323
 denotat 200, 201, 202, 203, 205, 206, 207,
 208, 209, 210, 277
 dialekt 246, 249, 253
 določilo 167, 168, 173, 174, 177
 pojasnjevalno 183, 187, 188
 prislovno 97, 98
 domačenje 231, 233, 238, 258, 261, 262
 glasovno 260, 262
 dopis 93, 94, 96, 101, 102, 108, 109, 114,
 115, 175
 poslovni 97, 102, 103, 104
 uradni 102
 uradovalni 94, 102, 103, 104
 dubleta 137, 138
 dvočrkje 77, 80, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 90,
 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223,
 225, 228, 248, 249, 251, 261, 325
 deljeno 217, 218, 219, 223, 224, 225
 nemo 218
 samoglasniško 84, 216, 221, 223, 225, 228
 soglasniško 84, 90
 dvočrkovje 83, 85
 dvoglasnik 80, 86, 217, 218, 219, 220, 221,
 232, 233
 pisni 221

dvojni priimek 112
 dvojnica 17, 20, 22, 27, 28, 30, 31, 37, 46, 96,
 119, 120, 121, 122, 123, 125, 126, 127, 129,
 131, 132, 133, 134, 137, 138, 139, 140, 141,
 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 165, 166,
 169, 172, 174, 176, 184, 276, 277, 283, 291,
 306, 319, 323
 besedna 138
 besedotvorna 138, 139, 145, 147
 enakovredna 121, 122, 133, 143, 306
 izgovorna 139, 141, 146, 148
 leksikalna 138
 manj navadna 121, 122, 306, 307,
 309, 316
 naglasna 282, 283
 naglasnomestna 276, 283, 284
 neenakovredna 143
 neprednostna 141, 327
 oblikoslovna 119, 120, 121, 122, 123,
 125, 126, 129, 131, 132, 134, 141, 142,
 146, 148
 pisna 27, 139, 141, 142, 144, 145, 147,
 148, 202
 prednostna 141, 143, 147, 202
 sopomenska 138
 terminološka 138
 dvojničnost 271, 272, 276, 277
 dvopičje 95, 100, 101, 108, 109, 110, 115
 neskladenjska raba 109, 110
 nestično 109

E

eksonim 13, 28, 32, 59, 182, 184, 185,
 186, 187, 189, 190, 192, 194, 195,
 196, 262
 enačaj 121
 enakopisnica 288, 294
 enakozvočnica 20, 235
 endonim 59, 182, 184, 186, 187, 189, 190,
 192, 194, 196
 enočrkje 81, 84
 enozložnica 298

F

fonem 77, 78, 79, 80, 81, 84, 85, 86, 90, 215,
 217, 219, 228, 231, 232, 238
 fonološko prilaganje 232

frazem 200, 201, 202, 204, 207, 208, 209, 210
 besednozvezni 201
 definicija 200
 frazeologija 200, 201, 202, 208, 210

G

geonim 182, 183, 186, 189
 geslovník 19
 glas 77, 78, 79, 80, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88,
 90, 215, 217, 219, 220, 221, 223, 228, 231,
 234, 236, 244, 248, 249, 251, 252, 256,
 323, 324
 podaljšani 85
 prevzeti 85
 tuji 77
 glasoslovje 17
 glasovni sklop 83, 84, 85, 215, 222, 223
 govor
 brani 277, 281
 knjižni 278, 281, 284
 nebrani 277, 281
 govorjena slovenščina 287, 289
 grafem 79, 80, 90, 228, 232
 gravis 82

H

hidronim 183, 190, 192, 194, 292
 hieroglifi 89
 horonim 182, 183, 190, 192, 194

I

ideogram 89
 ime
 dvodelno 168, 177, 279
 dvojezično 190, 192, 194
 dvojno 111, 112, 167, 187
 enobesedno 24
 enodelno 167, 168, 177, 279
 enojno 167
 frazeološko nadomestno 199
 ljudstva 263
 izgovor 280
 krajevno 24, 57, 59, 60, 62, 67, 69, 70,
 71, 72, 73, 182, 293
 lastno 17, 19, 20, 24, 25, 28, 29, 31, 32,
 57, 58, 59, 60, 62, 63, 64, 65, 66, 67,
 68, 69, 70, 71, 74, 77, 91, 119, 120, 122,

123, 124, 125, 127, 128, 165, 166, 167,
 168, 169, 170, 171, 172, 174, 175, 177,
 199, 203, 215, 220, 221, 228, 231, 233,
 235, 236, 238, 239, 244, 260, 261, 262,
 266, 277, 278, 279, 293, 297, 298, 299,
 300, 306, 323, 325
 nadomestno 61, 199, 200, 210
 naselbinsko 52, 57, 59, 60, 62, 64, 65,
 66, 67, 68, 70, 73
 nekrajevno 24, 69, 70, 71
 nenaselbinsko 57, 59, 60, 64, 65, 66, 68
 neuradno 175
 neuradno zemljepisno 183
 opisno 57
 osebno 185, 244, 254, 257, 258, 260,
 261, 262, 279
 prebivalsko 176, 203, 204
 predložno 168, 169, 177
 prevzeto 222
 rojstno 271, 278, 279, 280, 281, 282,
 283, 284
 standardizirano zemljepisno 182, 183,
 184, 186, 194, 196
 stvarno 93, 166, 167, 168, 175, 177
 uradno 166, 175, 176, 177, 181, 184, 186
 uradno zemljepisno 182, 183
 večbesedno 167, 279
 večdelno 167
 zemljepisno 23, 24, 25, 28, 57, 59, 60,
 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 69, 70, 74,
 166, 168, 171, 173, 177, 181, 182, 183,
 184, 185, 189, 190, 192, 194, 195, 196,
 199, 200, 201, 207, 244, 254, 257, 258,
 261, 262, 278
 imena
 bitij 177
 držav 181, 182, 185, 186, 189, 195
 imenovalnik 129, 235, 297
 izglasje 16, 86, 88, 217, 221, 222, 223, 225,
 297, 299, 300, 301
 izgovarjava 219, 231, 232, 233, 234, 235,
 236, 237, 238, 239, 240, 287, 288, 290,
 293, 294
 izgovor 16, 19, 21, 31, 32, 77, 82, 83, 84, 85,
 86, 87, 88, 90, 91, 215, 216, 217, 218, 219,
 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 233, 234,
 236, 237, 240, 280, 281, 283, 287, 288, 289,

- 290, 291, 292, 293, 294, 295, 298, 299, 300, 303, 307, 309, 310, 316, 317, 319, 323, 324, 325, 328, 331
 dvojnični 223, 295
 imena 280
 knjižni 288, 294
 narečni 290
 normirani 291, 292, 293, 294
 pričakovani 293, 295
 prvotni 292
 izgovorjava 233, 246, 252, 257, 260, 261, 262, 263
 dvojnična 287, 288
 izgovorna
 možnost 276, 281, 282, 283
 norma 294
 različica 281, 283
 izpeljanka 35, 298
 izreka 215, 301 d
 dvojnična 294
 knjižna 16, 278, 280, 284, 287, 288, 290
 normirana 291, 294
 variantna 293
 iztočnica 234, 240
 podvojena 140, 141, 142, 144, 146
- J**
 javna razprava 57, 60, 63, 69, 73, 74, 219
 jezik
 afriški 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 255, 256, 257, 259, 260, 261, 262
 brani govornjeni 271
 ciljni 231, 232
 domači 245, 249, 251, 252, 254, 258, 259
 evropski 243, 245, 259, 260, 264
 govornjeni 271, 281, 282, 290
 govornjeni knjižni 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 284, 289
 izhodiščni 231, 232
 izvorni 297
 knjižni 14, 15, 17, 21, 22, 30, 32, 34, 35, 36, 37, 58, 72, 74, 119, 121, 122, 123, 131, 139, 246, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 278, 280, 284, 287, 289, 290, 292, 293, 294, 295, 297
 materni 247, 254, 258, 259
 medetnični 245
 pogovorni 243, 246, 258, 259
 svetovni 248, 249, 255, 260, 262
 tuji 77, 80, 82, 84, 85, 91
 uradni 245, 246, 253, 257, 259, 260
 znanstveni 301
- jezikovna
 kultura 329
 norma 41, 42, 43, 44, 47, 48, 49, 52, 53, 275
 praksa 272, 275
 raba 41, 42, 43, 44, 45, 48, 50, 52, 53, 95, 114, 119, 123, 128, 131, 134, 175, 218, 224, 225, 226, 227, 228, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 284, 298, 299, 300, 301, 306, 307, 316, 319
 svetovalnica 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 53, 54
 vrzel 16, 17
 Jezikovna svetovalnica 93, 97, 99, 101, 102, 103, 106, 107, 113, 114, 115, 116, 154, 172, 221
- jezikovni
 čut 272
 menedžment 14, 15
 priročnik 43, 45, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 54, 137, 139, 140, 146, 147, 151, 154, 272, 276, 277
 uporabnik 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 63, 64, 68, 69, 72, 93, 94, 95, 100, 101, 102, 104, 106, 271, 272, 273, 274, 276, 277, 280, 281, 284, 290, 293, 297, 299, 301, 320, 323, 324, 325, 327, 328, 329, 331, 332
- jezikovno
 pravilo 41, 42, 43, 44, 49, 50, 51, 52, 53
 svetovanje 41, 50, 51
 upravljanje 14, 15
- K**
 kazalka 122, 142, 144
 klicaj 94, 95, 97, 101, 102, 103, 104, 105, 108, 115
 kljuka 82
 kljukica 81, 82
 knjižni jezik 14, 15, 17, 21, 22, 30, 32, 34, 35,

- 36, 37, 58, 72, 74, 119, 121, 122, 123, 131, 139, 246, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 278, 280, 284, 287, 289, 290, 292, 293, 294, 295, 297
govorjeni 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 284, 289
- kodifikacija 14, 15, 18, 22, 26, 31, 33, 34, 37, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 52, 53, 73, 74, 110, 112, 199, 294
apriorna 33, 41, 43, 50
pravopisna 41, 50
- kodifikacijska avtoriteta 44, 45
- kolokacija 201, 202
- komonim 182, 183, 190, 192, 194
- koncept minimalne intervencije 43
- končaj 215, 216, 218, 220, 222, 223, 224, 228, 299
- končnica 221, 224, 235, 236, 239, 297, 298, 323, 324, 325, 326, 328
ničta 81, 297, 300, 309, 310, 316, 319, 323
rodilniška 239
- konotativni pomen 200
- korpus 14, 16, 29, 35, 127, 128, 131, 200, 204, 205, 206, 210, 216, 224, 297, 298, 301, 302, 305, 306, 307, 309, 316, 319, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 331, 332
- kozmonim 182, 183, 189
- krajevno ime 24, 57, 59, 60, 62, 67, 69, 70, 71, 72, 73, 182, 293
- krativec 81, 82
- kreolščina 245, 253
- križec 120
- krožec 82
- kvalifikator 120, 121, 122, 131, 132, 133, 134, 137, 139, 306, 307, 319
normativni 139, 143, 146
slovnični 121, 122
- L**
- lastno ime 17, 19, 20, 24, 25, 28, 29, 31, 32, 57, 58, 59, 60, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 74, 77, 91, 119, 120, 122, 123, 124, 125, 127, 128, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 174, 175, 177, 199, 203, 215, 220, 221, 228, 231, 233, 235, 236, 238, 239, 244, 260, 261, 262, 266, 277, 278, 279, 293, 297, 298, 299, 300, 306, 323, 325
- lektor 63, 68, 69, 108, 116, 165, 169, 170, 171, 302, 307, 309, 319, 329
- lematizacija 129, 131
- ligatura 80
- ločila 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 171
izbira 99, 100, 101, 102, 103, 105
končna 99, 102, 104, 105
nekončna 103
nestična 96
opuščanje 104
pisanje 93
raba 77, 94, 99, 102, 103, 104
skladenjska in neskladenjska vloga 95, 110
stava 93, 97, 102, 103, 105
stičnost 95, 96
- M**
- makron 82
- makronim 194
- makrotoponim 59, 182, 185, 186, 189
- mala začetnica 93, 94, 144, 145, 147, 148, 199, 200, 210
- mestnik 129
- metaime 174
- mikronim 194
- mikrotoponim 59, 182, 189
- N**
- nadomestno poimenovanje 199, 200, 201, 202, 208
frazeološko 199, 205, 207
- naglas 19, 21, 22, 29, 166, 221, 225, 271, 275, 276, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 297, 300, 309, 310, 316, 319
končniški 81, 221, 225
premikanje 278
- naglasni tip
nepremični 283
premični 283
- naglasno mesto 77, 81, 83, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 278, 279, 281, 282, 284
- naglaševanje 271, 272, 275, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285
končniško 278
- nagovor 93, 94, 95, 97, 101, 102, 103, 104, 114

nanosnik 170
 narečje 288, 290, 293, 294
 narečna skupina 273, 281
 narečni naglasni sistem 274, 275, 284
 naselbinsko ime 52, 57, 59, 60, 62, 64, 65,
 66, 67, 68, 70, 73
 navednica 174, 176
 nedeljivi presledek 109
 nekrajevno ime 24, 69, 70, 71
 nema črka 80, 85, 86, 87, 88, 91, 216
 nemi
 e 215, 216, 218, 220, 221, 223, 224,
 225, 226, 227, 228, 297, 299, 300, 305,
 307, 319
 soglasnik 298, 299, 300, 301, 316
 nenaselbinsko ime 57, 59, 60, 64, 65,
 66, 68
 neobstojni
 polglasnik 300
 samoglasnik 298
 neologizem 43
 nomotehnične smernice 175
 norma 41, 42, 43, 44, 47, 50, 52, 53, 54, 96,
 237, 238, 252, 254, 255, 299, 316, 319, 320,
 326, 328
 izgovorna 294
 jezikovna 41, 42, 43, 44, 47, 48, 49, 52,
 53, 275
 knjižna 47, 287, 288, 290, 294, 295
 pisna knjižna 287, 288, 289, 290
 pisna 246, 247, 248, 249, 250, 251,
 252, 253, 254, 255, 256, 259, 260,
 261, 262
 pravna 49
 pravopisna 52, 94, 102, 105, 106, 144,
 233, 253, 255, 256, 323, 329
 sporazumevalna 42
 normativistika 287, 288
 normativna
 odločitev 294
 oznaka 123
 usmeritev 331
 vrednost 325
 normativni
 opis 107
 poseg 293

normativno napotilo 122, 123
 normativnost 13, 14, 15, 16, 17, 18, 21,
 22, 23, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 34,
 35, 36, 37, 121, 122, 123, 128, 288, 290,
 325, 326
 normiranje 253, 288, 292, 294

O

občno poimenovanje 17, 24, 57, 60, 64, 77,
 123, 127, 199, 203, 277
 oblika
 nepodaljšana 316
 nepreglašena 325, 326, 327, 328,
 329, 332
 osnovna 216, 220
 podaljšana 298, 310, 316, 319
 preglašena 326, 327, 328, 329, 332
 sklonska 129, 132, 133
 oblikoslovje 17, 46, 47, 166
 obrazilo 139, 224, 263, 323, 324, 326, 328, 332
 ničto 298
 ojkonomim 59, 62, 182, 183, 187, 189, 194
 oklepaj 187, 298
 lomljeni 77, 215
 oglati 77, 83, 215
 okrajšava 95, 96, 108, 109, 187, 188
 opuščaj 82
 orodnik 127, 129, 323, 324, 325
 oronim 182, 183, 190, 192, 194
 osebno ime 185, 244, 254, 257, 258, 260,
 261, 262, 279
 osnova 120, 224, 297, 298, 299, 301, 316, 319
 daljšanje 31, 236, 298, 300, 302, 305,
 306, 309, 310, 316
 daljšanje z j 216, 221, 222, 224, 225,
 239, 297, 298, 299, 300, 302, 305, 309,
 310, 316, 319
 enzložna 298, 299
 krajšanje 216
 podaljšava 297, 298, 302, 305, 306, 307,
 309, 310, 316, 319
 podaljšava z j 203
 večžložna 298, 299, 302, 309
 ostrivec 81, 82, 83
 dvojni 82
 označevalnik 120

oznaka 125, 126, 127, 138, 140, 141, 142,
144, 146
normativna 123
slovarska 120, 121, 122, 133, 134

P

paradigma 119, 128, 131, 132, 133

paremiologija 201

perifraza 200

petčrkje 84

pidžin 245, 258, 259, 263

pika 81, 82, 94, 95, 96, 99, 101, 102, 103, 104,
105, 108, 109, 114, 115, 187

krajšavna 95, 108

neskladenjska raba 108

opuščanje 99

pri datumu 95

skladenjska raba 108, 110

stava 99

piki

preglasni 82

vzporedni 81, 82

pisanje datuma 96

pisava 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 85, 87, 89,
90, 91, 243, 246, 247, 248, 251, 252, 257,
259, 260, 261, 263

berberska 247

bohoričica 79

črkovna 78, 79, 88, 90

etiopijska 247

etiopijica 247, 257, 260, 263

fonetična 79, 80, 90, 251

gajica 79

grško-cirilična 88

ideografska 89

kitajska 89, 90

klinopis 89

latinica 79, 246, 247, 248, 251, 257, 259,
260, 262

latinična 79, 80, 81, 83, 88, 90, 91, 228,
248, 260, 262

logografska 90

metelčica 79

nečrkovna 78, 89

nelatinična črkovna 89

nelatinična 88, 89, 90, 259, 260, 262

nkojska 263

opisna 89

pojmovna 89

pojmovno-besedna 78

slikovna 89

slikovno-pojmovna 89

slovenica 78, 79, 80

slovenska latinica 89

uradna 258

zahodnoafriška 263

zlogovna 78, 90

pismenka 78, 88, 89

kitajska 89, 90

pisni večglasnik 216, 221

podčrtaj 114

podiztočnica 239

podomačevanje 27, 77, 152, 323, 324, 326,
327, 331, 332

glasovno 260

podpičje 110

podpis 101, 105, 113, 115

podpisnik 93, 101, 102, 104, 105

poenobesedenje 35, 36

pogostnost 121, 122, 123, 128, 129, 130, 131,
132, 134, 140, 142, 146, 202, 204, 205, 206,
224, 262

pogovorni jezik 243, 246, 258, 259

poimenovanje

frazeološko nadomestno 199, 205, 207

nadomestno 199, 200, 201, 202, 208

občno 17, 24, 57, 60, 64, 77, 123, 127,
199, 203, 277

opisno 169, 170, 172

oseb 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157,
158, 159, 160

pojmovna skupina 156, 157, 158, 160

pojmovni sistem 151, 152, 154, 158,
159, 160

pokončnica 219

polastnoimenjenje 168, 169

polglasnik 221, 222, 231, 233, 234,
235, 236, 237, 238, 239, 240, 300,
309, 310

neobstojni 300

polkrožec 81, 82

pomenski prenos 201, 207

- pomišljaj 94, 95, 100, 109, 110, 112, 113, 115
 alinejni 100
 dvodelni 100
 neskladenjska raba 112
 nestični 100, 111, 112, 187
 predložni 100
 stični 218
- pona 234
- poslovno-uradovalna besedila 93, 94, 95,
 96, 97, 99, 102, 103, 104, 105, 106
- poslovno-uradovavno pisanje 93, 94
- poševnica 95, 96, 97, 113, 114, 121, 190,
 192, 215
 nestična 113, 187
 stična 113, 187, 188
- pozdrav 95, 101, 102, 103, 104, 105, 115
 končni 104
 začetni 104
 zaključni 97, 104, 105, 115
- pravopis 28, 31, 41, 45, 46, 49, 50, 53, 57,
 58, 59, 60, 62, 77, 83, 86, 90, 120, 121, 123,
 124, 125, 126, 127, 135, 165, 166, 170, 176,
 178, 215, 220, 224, 226, 231, 235, 240, 254,
 260, 261, 262, 271, 289, 298, 299, 306, 307,
 319, 323, 324, 326, 327, 328
 prenova 13, 15, 32, 63, 107, 113
- pravopisna
 kodifikacija 41, 50
 norma 52, 94, 102, 105, 106, 144, 233,
 253, 255, 256, 323, 329
 pravila 57, 80, 84, 91, 94, 95, 96, 99, 100,
 102, 105, 108, 110, 111, 112, 113, 115,
 119, 126, 134, 148, 173, 181, 185, 199,
 219, 224, 225, 227, 228, 234, 239, 243,
 248, 249, 250, 251, 252, 254, 255, 257,
 261, 262, 301, 307, 319
 variantnost 202
- Pravopisna komisija pri SAZU in ZRC SAZU
 57, 63, 65, 69, 73, 107, 111, 221, 226, 228, 260
- pravopisni
 priročnik 95, 100, 123, 261, 298, 324,
 326, 328, 329, 332
 slovar 13, 15, 16, 19, 21, 23, 32, 35, 74,
 111, 119, 122, 123, 132, 134, 221, 227,
 228, 234, 236, 301, 306, 307, 309, 319,
 323, 325, 326, 327, 331
- pravopisno pravilo 13, 15, 16, 17, 19, 20, 21,
 23, 25, 26, 58, 60, 62, 63, 64, 68, 69, 70, 71,
 72, 73, 74, 107, 132, 134, 174, 178, 196, 215,
 298, 300, 323, 328, 329, 331
- pravorečje 260, 271
- prebivalsko ime 176, 203, 204
- prečrkovalna shema 257, 258, 260, 262
- prečrkovalni sistem 244, 248, 257, 258, 260,
 261, 263
- prečrkovanje 88, 89, 90, 248, 258, 260
- predlog 63, 64, 66, 67, 69, 70
- predpona 263, 264
- pregibanje 19, 30, 32, 216, 221, 224, 225,
 226, 227, 228, 297, 298, 299, 300, 301, 302,
 306, 307, 309, 310, 319, 323, 324
- preglas 17, 31, 323, 324, 325, 326, 327, 328,
 329, 331
- preglasna ostrivca 82
- preglaševanje 323, 324, 331
- premena 323, 324, 325, 327
 glasovna 323
- prenovitev 202, 204, 207
- prevajalec 69
- prevajanje 262
- prevzemanje 26, 29, 231, 243, 254,
 278, 279
 besed 77, 83, 84, 86, 259, 260,
 261, 262
 lastnih imen 216
- prevzeta beseda 46, 139, 221, 222, 271, 277,
 278, 279, 282, 283, 284
- pridevek
 stalni 174
 ukrasni 167
 pridevnik 19, 62
 izlastnoimenski 25
 svojilni 19, 25, 220, 222, 323, 297, 300,
 301, 306, 307, 309, 319, 323, 324, 325,
 327, 329, 331
- prilastek 112
 desni 98
 imenovalniški 167
 polstavčni 98
 stavčni 98
- primik 167
- pripornik 232

priročnik

jezikovni 43, 45, 47, 48, 49, 50, 51, 52,
54, 137, 139, 140, 146, 147, 151, 154,
272, 276, 277

kodifikacijski 41, 44, 45, 46, 47, 48,
50, 51

normativni 107, 287, 291, 294, 303,
310, 317

pravopisni 95, 100, 123, 261, 298, 324,
326, 328, 329, 332

prislov 17

pristavek 98, 176, 178

pojasnjevalni 187

psevdonim 112

R

različica

naglasna 281, 283, 284

izgovorna 281, 283

redukcija 233, 237

repek 82

rodilnik 119, 126, 129, 131, 171, 174, 235,
236, 239, 302, 305, 307, 309, 316, 323

S

samoglasnik 78, 79, 80, 81, 84, 85, 86, 87,
88, 215, 216, 217, 218, 220, 222, 223, 228,
231, 232, 233, 234, 237, 238, 244, 246, 249,
297, 299, 323

neobstojni 298

samostalnik 16, 19, 30, 31, 37, 119, 123, 124,
126, 127, 128, 131, 132, 134, 167, 297, 298,
299, 300, 325

sedemčrkje 84

sedij 81, 82

sedilja 82

sekundarna frazeologizacija 207, 208,
209, 210

sestavina

neprva 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65,
66, 68, 69, 70, 71, 72, 73

pomenska 200, 201, 205, 206, 207

sinonim 137, 138, 139, 140, 143, 147, 148

sinonimija 147, 148

skladnja 17, 166

sklanjanje 224, 297, 306, 324

sklanjatev 298

druga moška 119, 123, 124, 125, 126,
127, 128, 129, 130, 131, 132, 135

prva moška 123, 124, 125, 126, 127,
128, 129, 130, 131

mešanje 131

slovar 13, 21, 33, 34, 48, 119, 120, 121, 122,
132, 134, 199, 236, 239

pravopisni 13, 15, 16, 19, 21, 23, 32, 35,
74, 111, 119, 122, 123, 132, 134, 221,
227, 228, 234, 236, 301, 306, 307, 309,
319, 323, 325, 326, 327, 331

splošni 137, 148, 153

terminološki 137, 138, 139, 140, 141,
142, 144, 145, 146, 147, 148, 151, 153,
154, 155, 157, 159, 160

slovarski sestavek 140, 141, 142, 144,
146, 147

kazalčni 143

polni 140, 141, 142, 143, 144

slovenjenje 185, 234, 238

slovnica 15, 17, 48, 60, 73, 119, 120, 123,
124, 128, 299

socialna zvrst 35, 36

sodobna jezikovna praksa 275, 278, 281

soglasnik 78, 79, 80, 83, 84, 85, 87, 88,
215, 216, 217, 218, 223, 224, 226, 228,
244, 297

nemi 298, 299, 300, 301, 316

sopomenka 122, 137, 138, 139, 169, 174

sopomensko nadomestilo 199, 201, 209

spol 263

standardizacija 102, 181, 183, 185, 186, 189,
190, 194

zemljepisnih imen 181, 182, 183,
184, 196

stilistika 115

stranski sklon 220, 221, 222, 228

strešica 80, 81, 82

obrnjena 82

stvarno ime 93, 166, 167, 168, 175, 177

Š

šestčrkje 84, 86

štiričrkje 84, 85, 86

T

teorija

jezikovne kulture 41, 42, 43, 51

knjižnega jezika 41, 42, 43

minimalne intervencije 41

termin 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 147, 148, 151, 152, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160

terminograf 137, 146, 147

terminologija 137, 138, 139, 142, 145, 146, 147, 148, 155, 159

terminologizacija 152

terminološko načelo 155

tilda 82

tonem 249, 251, 252

tonemskost 81

toponim 182, 183, 185, 186, 189

tožilnik 129

transfonemizacija 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240

transkripcija 234, 235, 236, 237, 239, 240

trema 82

tri pike 218

tričrkje 83, 84, 85, 86, 88

tvorjenka 218, 219, 221

U

ubeseditev 122, 132, 134

ujemanje 167

uporabniška zadrega 107, 108, 115, 116

V

vabilo 97, 98, 101, 102, 103, 104

uradno 94

uradovavno 99, 105

valifikator 121, 122, 132, 133

varianta 137, 202, 203, 204, 206, 207, 210, 287, 289, 290, 293, 294

frazološka 202

oblikoslovna 204

skladenjska 204

variantnost 200, 202, 203, 210, 271, 272, 276

veččrkje 84, 85, 86, 263

vejica 94, 95, 97, 98, 101, 102, 103, 104, 105, 107, 108, 109, 110, 114, 115, 120, 165, 199, 200, 208

levosmerna 98

velika začetnica 23, 25, 26, 37, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 71, 72, 73, 165, 168, 169, 171, 174, 175, 176, 177, 178

vezaj 95, 96, 100, 110, 111, 112, 114, 115, 171, 218

nestični 100, 111, 112, 187, 188

stični 111

vezava 167

veznik 63, 66, 67, 69, 70

vijuga 81, 82

vodilka 122

vokalizacija 231, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240

po zapisu 233

vprašaj 94

vzdevek 112

Z

začetnica 23, 24, 26, 57, 58, 60, 62, 63, 64, 65, 68, 69, 70, 71, 72, 102, 103, 105, 171, 199

mala 23, 24, 25, 26, 57, 58, 59, 60, 61, 64, 66, 67, 68, 69, 72, 73, 93, 94, 144, 145, 147, 148, 167, 169, 171, 173, 174, 175, 176, 178, 199, 200, 210

velika 23, 25, 26, 37, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 71, 72, 73, 165, 168, 169, 171, 174, 175, 176, 177, 178

zapis tvorjenk 110

zapisnik 94, 97, 98, 99, 100, 101, 108

zapisovanje

glasov 78, 79, 249, 251, 252, 258

ure 109

zaporedje črk 84, 85, 86, 88

zapornik 232

zemljepisno ime 23, 24, 25, 28, 57, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 69, 70, 74, 166, 168, 171, 173, 177, 181, 182, 183, 184, 185, 189, 190, 192, 194, 195, 196, 199, 200, 201, 207, 244, 254, 257, 258, 261, 262, 278

standardizirano 182, 183, 184, 186, 194, 196

uradno 182, 183

zev 16, 29

zlitnik 324

zlog

naglašeni 232, 237

nenaglašeni 232, 233, 234, 239

- nezadnji 297, 300, 309, 310, 319
zadnji 297, 300, 316, 319
zloženka 33, 112, 233, 298
podredna 96
pridevniška priredna 111
priredna 111
samostalniška priredna 111
znamenje 77, 78, 79, 81, 82, 83, 84, 89, 90, 91
diakritično 28, 80, 81, 82, 248, 249, 251,
252, 256
- grafično 78, 81, 82, 89
ločevalno 30, 80, 81, 82, 83, 91
matematično 109
naglasno 80, 81, 82, 83, 234
pisno 78, 80
zveza
črk 88
dvoglasniška 232
predložna 17
zvočnik 81

◆ **Tretja** monografija iz niza »razprav o pravopisnih vprašanjih« (pred njo sta izšli monografiji *Pravopisna stikanja*, 2012, in *Pravopisna razpotja*, 2015) je priložnost za predstavitev mnogoplastnosti kodifikacijskega procesa, ki ga širša javnost zaradi javnih razprav ob objavi prenovljenih pravopisnih poglavij zdaj že bolje pozna kot pred desetletjem, ko je nastajala njegova zasnova. Prenova pravopisnega priročnika poteka ob poglobljenem raziskovanju in široko zastavljenih premislekih, pri katerih s svojimi znanji pomagajo tudi strokovnjaki z drugih področij. Vsaka izboljšava zgradbe poglavij, vsako ponatančenje pravopisnih ubeseditev, vsak ustrežnejši zgled nas bolj približuje končnemu idealu, za katerega se v Pravopisni komisiji pri SAZU in ZRC SAZU zavedamo, da ga bomo težko dosegli – že zato, ker spoštujemo različnost jezikovnih praks in ideologij. Pri tem smo kot kakšne pravopisne kraljične iz Andersenove pravljice, ki se kljub dvajsetim žimnicam in pernicam vedno znova prebujajo ožuljene od pravopisnih zrn graha. Tudi 22 avtoric in avtorjev te monografije izkazuje tovrstno občutljivost na različne (ob)pravopisne teme. Njihovih 19 prispevkov je zbranih v tematskih sklopih, naslovljenih »Kodifikacijski proces: vpogledi in uvidi«, »Slovarji, sopotniki pravopisnih pravil«, »Pravopisni in širši pogledi na imena in poimenovanja v slovenščini«, »Prevzemanje v slovenščino med načeli in konkretnimi rešitvami« ter »Pravopis v preseku z glasovno-naglasno, oblikoslovno in besedotvorno problematiko«. Monografija *Pravopis na zrnu graha* torej ponovno odstira pogled v tematike, ki so z nastajanjem novega pravopisa bolj ali manj tesno povezane.

24 €

<http://zalozba.zrc-sazu.si>

Založba ZRC